

Валентин Карпов
Сергій Чеботарьов

Валентин Карпов. Сергій Чеботарьов
ВІДГОЛОСКИ РОДИННОЇ ПАМ'ЯТІ

Відголоски РОДИННОЇ ПАМ'ЯТІ

**Карпов Валентин Євгенійович
Чеботарьов Сергій Сергійович**

Відголоски родинної пам'яті

Документально-художнє видання
Перша книга

Кропивницький
Видавництва ЛА НАУ
2019 р.

УДК 082:323 (477)
К – 26, Ч - 344

К – 26. **Карпов Валентин Євгенійович;**
К – 344. **Чеботарьов Сергій Сергійович.**

Відголоски родинної пам'яті

Документально-художнє видання. Перша книга.
Кропивницький 2019, - 452 с., із ілюстраціями.
ISBN 978-617-7197-73-6 (серія)
ISBN 978-617-7197:(74)-(75)

В книзі проведені авторські дослідження окремих представників родів з історії переселенців Великого степу, Дикого поля та формування поселень Єлисаветградського краю. Як це відбувалося, звідки прийшли перші люди, хто вони, де оселилися та про різні цікаві пригоди розповідають герої нашої книги, опираючись на генетичну пам'ять прадідів. Без пам'яті про минуле – немає майбутнього. У збірку увійшли три книги «Відголоски родинної пам'яті», «Силуети крізь час» та «Уможливити неможливе», всі вони розраховані на широке коло читачів.

УДК 082:323 (477)

Узгоджено з товариством «Знання» України в Кіровоградській області від 15 лютого 2019 року. Рекомендовано до друку Кіровоградським будинком вчених (протокол № 1 від 25 березня 2019 року).

ISBN 978-617-7197-73-6 (серія)
ISBN 978-617-7197:(74)-(75)

© Карпов В.Є., Чеботарьов С.С., 2019
© Видавець ЛА НАУ 2019

ПЕРЕДМОВА

Слово в передмові нашої книги надається Свіреню Миколі Олександровичу, завідувачу кафедри сільськогосподарського машинобудування Центральноукраїнського національного технічного університету, академіку Української технологічної академії та Міжнародної Кадрової Академії, доктору технічних наук, професору, відміннику освіти України. За роки наукових досліджень ним опубліковано понад 250 наукових праць, з яких 1 підручник, 7 навчальних посібників, 8 монографій, 32 авторських свідоцтв і патентів. Свіренко М.О. і сьогодні активно працює на науковій ниві над дослідженням, розробкою конструкцій і підвищенням надійності та довговічності посівної техніки; запропонує педагогічні інновації управління та розвитку вищого навчального закладу в регіоні, розглядає їх як соціально-культурну систему. На цій ниві має заслужений авторитет.

Держава високо оцінила діяльність Миколи Свіреня. Серед багатьох державних та галузевих нагород є Почесна Грамота Кабінету Міністрів України, золота медаль «За заслуги в освіті» нагрудні знаки «Відмінник освіти України», «За наукові та освітні досягнення» тощо. Наукову і викладацьку діяльність він поєднує з громадською роботою. Визнаний авторитет з національно-патріотичної тематики з задоволенням передає свої знання молоді. Являється радником з національної безпеки голови Координаційної ради з питань козацтва при Кіровоградській облдержадміністрації. Герой козацького народу. Повний кавалер орденів «Козацька Слава». Має спеціальне відомче звання генерал-полковник козацтва.

Виступаючи перед аудиторією Свіренко М.О. каже: - Я знайомий з письменником Карповим В.Є. та його книгами більше 12 років. З Чеботарьовим С.С. доля звела недавно, вони разом унікальні дослідники, грамотно і фахово подають матеріал, який заставляє задуматись над прочитаним. Їхні книги приємно тримати в руках. На сьогодні наші співавтори пропонують читачам серію із трьох книг: «Відголоски родинної пам'яті», «Силуети крізь час» і «Уможливити неможливе», де висвітлені

окремі моменти з історії переселенців Великого степу, Дикого поля та формування поселень Єлисаветградського краю. Як це відбувалося, звідки прийшли «перші» люди, хто вони, де оселилися та про різні цікаві пригоди розповідають герої їхніх книг, опираючись на генетичну пам'ять родів. А ще надано багато інформації з історії України-Русі, Дикого поля і Єлисаветград-Кіровоградського краю з ілюстраціями та авторськими напрацюваннями.

Пропоную для огляду попередні книги: «Біля витоків козацтва» Кіровоград 2011 рік; «Козацькому роду нема переводу» Кіровоград 2012 рік. Три книги із серії «Країна знань» для старшокласників: «Секрети навколо нас» Кропивницький 2018 рік; «Всюдишуца сила слова» Кропивницький 2018 рік; «Освоєння мудрості» Кропивницький 2019 рік. Дуже цікаво викладені та ілюстровані книги «Подорож у часі» Кіровоград 2015 рік; «Центр України: читач як свідок» Кропивницький 2016 рік, де викладено багато маловідомих фактів з історії нашої великої і малої Батьківщини.

Всі книги пронизані величезною любов'ю до рідного краю, і прямо змушують закохатися в Єлисаветград багатьох читачів. Більше трьох десятків подібних книг Валентина Карпова та його друзів-співавторів читач може знайти в бібліотеках м. Кропивницького, всі вони розраховані на широке коло читачів.

Документалістика - жанр складний тому, що в кінцевому підсумку все зводиться до вміння прочитати документ та художньо висвітити і побачити за скупою фактографією людину, картину, події у їх повнокровному вияві. І не просто побачити, а, цитуючи документальні листи та спогади, стикаючи різні думки й точки зору, дати їм своє людинознавче витлумачення з прив'язкою до Дикого поля. Саме своє, бо, анатуючи героїв, наші автори ніколи не лишаються десь збоку, як важко не було «пов'язувати минуле і сьогодення» з історією Єлисаветградщини. Все вирішують їхні підходи, погляди, зрештою, їхня художницька інтуїція та майстерність.

Візьмемо за приклад книгу «Відголоски родинної пам'яті», різні родини: Магро, Карпови, Чеботарьови та Волчкови в далекому минулому прийшли на терени «Українського степу», як складової частини великого «Євразійського степу» і оселилися на землях Кіровоградського краю. Як це відбувалося, звідки

прийшли і де оселилися? Чотири різних, хронологічно викладені сюжети зливаються в одне ціле, а потім, «немов з туману» впливають загальні риси Єлисаветградсько-Кіровоградського краю, нашої малої Батьківщини. Герої книги викладають свої думки, їхні розповіді різняться один від одного в залежності від бачення історичного минулого нашого краю. А іноді накладаються та повторюються з розповідями попередників, немов кажуть: «ми різні, але долі наші переплелися, тож зараз у нас одна правда на всіх, єднаємося заради неньки України».

Розважливо, без докучливих подробиць письменники вводять читача в тривожну атмосферу героїки «періоду до Київської Русі». Читач визнає, чому до XVII ст. через малолюдність і небезпеку «Український степ» називали «Диким полем». Ви ознайомитеся з Єлисаветградським краєм тих часів та разом з авторами будете розплутувати клубочки сюжетів наших героїв в хронологічній послідовності. Вам доведеться часто перериватися на вставки та доповнення, нові факти та імена. І від цього книга стає ще цікавішою та захоплюючою.

У творах такого плану публіцистика обов'язкова, і наші автори також звертаються до неї, але використовують її тільки там, де це доконче необхідно, турбуючись, щоб вона природно впліталася в загальну канву художньої документалістики. Придивіться, як яскраво описуються ті, чи інші пори року, подорожі чумаків Диким полем, або легенди та билини. Інколи вони відходять від факту, щоб через декілька рядків наблизитись до нього з новою силою. Немов йдеться про художницьке прозріння «висвітлення» історичних подій, і раптом ви розумієте: - Раніше викладена історія рідного краю - постає зовсім іншою.

У кожного із наших авторів є свої прийоми, бажання та стилістика викладання. Візьмем за приклад Валентина Карпова: «Він любить в напружені моменти – вставляти «ізіюминку у вигляді «приміток», «додаток», «інші думки» тощо, і від цього книга не стає гіршою, зате читач – мудрішає. Другий приклад, завершуючи один із розділів книги, Сергій Чеботарьов раптом відчув: «читач нам не повірить, немає необхідного підтвердження». І наші автори «заглибились» в Кіровоградські архіви, на жаль певних документів не виявили, (бо були часи, коли книги і літописи спаливали як людей), тоді В.Карпов та С.Чеботарьов вигадали билину і прив'язали її до подій того часу.

У Сергія Чеботарьова є мрія: «Мені хочеться написати масштабну і сучасну книгу, з глибокою розробкою народного характеру, щоб у творі був один герой, крупний, який запам'ятався б людям на віка. І я вірю - моя мрія здійсниться».

Про наших авторів написано багато різних слів, а скажу про їхній прихований «внутрішній стан душі», який не завжди можна побачити. Для прикладу, Валентин Карпов: «Не знаю, мабуть, я безнадійно постарів, нічого не тішить. Останній час якийсь збуджений і роздратований. Очевидно дає ознаки той тягар, який маю нести. Найбільше гнітить мене: - А що далі? Знаю, треба писати і я завжди із страхом думаю про це: - Що і як напишу? Порою, я вимучую фрази, і ця «мука вимучування» найбільше мучить мене самого. Жадібно тягнуся до людей знаючих, простих, товариських, з якими відразу знаходжу спільну мову, і уважно слухаю. А потім викладаю власні думки».

Сергій Чеботарьов у своїх взаєминах з людьми керується твердим принципом. Він багато що пробає, тому, кому довіряє, і майже ніколи не прощає брехні, облуди, нещирості. Про ці риси характеру говорив з відразою, хмурився, ніби доторкався до чогось бридкого, ганебного, не гідного людини. При неприємній розмові, з досадою обривав її і демонстративно переходив на іншу тему, ніби навіть сама згадка про те була йому неприємна. Коли ж довго не міг з'ясувати «хто є хто», мучився цим, боявся бути несправедливим і заспокоювався тільки після того, як доходив до певного висновку.

Тому ці дві людини немов доповнюють один – одного, уміло вирізняють чисто людські якості. Обоє люблять історію, природу, рідну Батьківщину, тяготіють до народного епосу. Їхні родинні корні та духовний зв'язок, пов'язані із Єлисаветградським краєм, як підмітив Ю.Яновський: «де зіткнулися шаблі під Компаніївкою». Останніми роками тривожно й сумно стає на душі, бо наші автори бачуть, як українці віддаються суєті, новаціям, оваціям та поверховим штормам, а десь там, під нами (в глибині історії), лежить нестривожений океан життя наших предків, наш генетичний рід, від якого ми з кожним роком все більше відриваємося. Інколи ностальгічно озираємося: - Де вона, наша втрачена історія; глибинна народна основа - українство; те, що колись було життям, подихом і живим словом? Тож бережіть енергію роду, не втрачайте зв'язок з предками.

Гой Анатолій Олександрович, перший заступник прокурора Кіровоградської області, старший радник юстиції. Почесний працівник та ветеран органів прокуратури України. У 1986 році вступив на навчання до Харківського юридичного інституту ім. Ф.Е.Дзержинського, який закінчив у 1990 році за спеціальністю - правознавство. Трудову діяльність в органах прокуратури Кіровоградської області розпочав у 1990 році із першої посади старшого слідчого-стажиста прокуратури м. Олександрії. Далі пішли роки наполегливої та відданої праці і незабаром Анатолія Олександровича призначають начальником відділу нагляду за додержанням законів при проведенні слідства органами прокуратури Кіровоградської області.

Як одного із кращих працівників, у 2004 р переводять до прокуратури м. Севастополя, де по 2014 р працював на посадах начальника відділу нагляду за розслідуванням кримінальних справ слідчими органів прокуратури, відділу наглядової діяльності при проведенні досудового розслідування в органах прокуратури та організаційно-методичної роботи і відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях. Поєднання досвіду роботи з комунікативними здібностями принесли хороший результат. За сумлінне виконання службових обов'язків в нестандартних (складних, стресових) ситуаціях, ефективність прийнятих рішень, принциповий контроль за дотриманням законності та уміння підтримувати ділові відносини з колегами, здобув повагу серед товаришів по роботі.

У 2014 році Гоя А. О. направляють на посаду заступника прокурора Херсонської області, а згодом за його ділові якості та професійні навички призначають першим заступником прокурора Кіровоградської області, на якій працює по теперішній час. В колективі користується повагою та авторитетом. Зараз готує власні публікації про досягнення та специфічність роботи в області динаміки професійної стійкості працівників прокуратури в особливо складних умовах праці.

Гой А.О. зазначив: - У дуже короткі часи відпочинку, мені запропонували прочитати декілька книжок Кіровоградського

автора Валентина Карпова на суспільно-політичні теми. До мого великого подиву, інформаційний матеріал таких книг як «Мораль перехідного періоду» Кіровоград 2009, 464 с; «В ожидании выстрела авроры» (рос.мова) Кіровоград 2012, 556 с; «Розірвана Україна» Кіровоград 2015, 516 с; «Украина: скрытая угроза» (рос.мова) Кропивницький 2017, 592 с. викладений як діалектичний напрямок розвитку подій народу і влади в Україні з урахуванням сьогодення. Валентин Карпов досліджує політично-правові явища - як прояв закономірного розвитку правової діяльності окремих людей і всієї держави в цілому. Він застосовує порівняльно-правовий метод на діяльності окремих українських політиків, який дозволяє розглянути та порівняти галузі моралі та права в різні періоду часу. А поряд йде опис та реакція нашого суспільства на дії та бездіяльність влади. Описує активний процес впливу громадського суспільства, (що формується) на різні гілки влади, прояви недовіри до державних інститутів і все разом взяте виливається в протести на різних майданних площадах.

Як би ненароком автор торкається та висвітлює напрямки покращення забезпечення та захисту основних прав, свобод, інтересів та гідності людини. Вказує шляхи подолання викривлення правосвідомості, що утворилися внаслідок авторитарного типу керування держави. Дивина полягає в тому, що сам автор за фахом – лікар, а пише – як журнальний аналітик, який розповідає: «що було тисячу років тому і буде через 3-5 років».

Мені як правовику та працівнику прокуратури дуже сподобався поміркований та безкомпромісний погляд Карпова В.Є. на якість життя простого українця, його соціальні цінності та поведінкові настанови, а також з'ясовано рівень класової свідомості та політичної активності окремих регіонів та всього українського народу. І це створює у читача досить об'ємну картину українського суспільства - як структурного цілого.

Низька ефективність забезпечення державою реалізації прав громадян в основних сферах (соціально-економічній, освітній, охорони здоров'я, політичній тощо) спонукає їх до протестних дій. Особливе місце у книгах посідає аналіз суспільно-політичних подій, проблем соціальної захищеності, ідентичності простого люду та передумов їхньої класової солідарності, бо крайня форма соціального протесту може пере-

рости в чергову українську революцію.

А вже інші книги Валентина Карпова я почав читати не вагаючись і не вибираючи теми. Кожна із них мала свою «ізію-минку» та великий обсяг інформації. Ілюстрації та цитати, які дуже прикрашають книги: «трохи полегшують перелопатити та освоїти» занадто щільний текст. Станом на 2019 р. Карпов В.Є. разом з товаришами написав, видав та безкоштовно розповсюдив по бібліотекам Кіровограда-Кропивницького більше трьох десятків різнопланових книг. Покажіть мені подібних людей, які таким чином творять добро та «кидають у воду» в надії, що добрі та мудрі слова знайдуть місце в серцях наших читачів.

У творчості наших авторів, багато залежить від світоглядної позиції письменника, його морально-етичної програми: чи так живемо, як мріялося на світанку життя, чи не піддалися корозії часу, не втратили чистоти помислів та поривань. Бо така втрата - рівноцінна деградації та моральному виродженню.

В сьогоднішній книзі, яку Ви тримаєте в руках, нашими авторами зібраний величезний обсяг інформації, якої б вистачило на двотомник. Але вони знайшли спосіб вмістити все в одній книзі, де на основі автобіографічних даних про свій рід, власні родини та свої генетичні корні, пишуть історію українського Дикого поля (і особливо Єлисаветграда) в обличчях реальних героїв, де все переплітається в один клубок. А вже через своїх героїв розказують про окремі моменти історії держави України-Русі. Книга «Відголоски родинної пам'яті» - це пошук прихованого сімейного минулого в історії неньки України. Вона має довідниково-оглядову структуру, але викладена в документально-художньому жанрі, в якому невігадані герої нашої книги Карпов-Магпо-Чеботарьов-Волчков описують аспекти життя суспільства від «сивої давнини Дикого поля», появи перших переселенців на землях, де з часом побудують фортецю святої Єлисавети і, - до міста «п'яти назв» (Кропивницького). Немов закликають: - втрата «власного коріння» або «забуття себе» - стали однією з найголовніших проблем людства. Хтось, для того, щоб вижити, був змушений відмовитися від свого походження, а хтось волею долі, був відрізаний від своєї родини та соціального середовища. Звісно це позначилось на самоідентифікації і розумінні свого місця в історії, на тому: - хто ти є! Тож не цурайтесь заглибитись в історію свого роду.

Спадщина наших предків на цій планеті Земля дуже давня. Згідно Вед вона налічує кілька мільйонів років. І увесь цей колосальний досвід, уся ця інформація міститься у наших генах. Уявіть, яка величезна Сила міститься у нашій підсвідомості. Зв'язок поколінь, їх гармонійна взаємодія дуже важливі для всіх членів роду. Різні війни, революції, репресії, переселення та інші події, відрізали корені більшості родів та порушили зв'язок поколінь: сьогодні ми отримали «забудьків Іванів», не пам'ятаючи якого вони роду. Зараз прийшов час відновити родове коріння і зв'язок поколінь. Без взаємодії з родом – неможливий духовний розвиток.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Карпов Валентин Євгенійович унікальна людина, офіцер запасу Збройних Сил України, лікар, письменник та викладач ВНЗ. Провідний спеціаліст Кіровоградського будинку вчених; наукового вісника «Центр інноваційних технологій» (Україна), член товариства «Знання» України в Кіровоградській області. Доктор наук в галузі психології, професор кафедри менеджменту МКА та член-кореспондент декількох Міжнародних Академій. Автор

більше трьох десятків науково-популярних книг та 3-х навчальних посібників для Вишів. Відомий громадський діяч України, член Кіровоградських обласних та міських Громадських рад з різними напрямками діяльності. Фаховий спеціаліст із національно-патріотичної тематики, фундатор розбудови Українського козацтва від часів Незалежності України (1991 р) на теренах Кіровоградської області. Нагороджений Золотою зіркою «Герой козацького народу». Повний кавалер орденів «Козацька Слава», має більше 40 інших різнопланових нагород: державних, громадських та релігійних. Головний отаман Кіровоградського центрального козацького округу. Голова Координаційної ради з питань розвитку Українського козацтва при Кіровоградській обласній державній організації (2006-2009 роках). Має визнаний громадський авторитет в Україні та відомче звання генерал-полковник козацтва.

Чеботарьов Сергій Сергійович

провідний спеціаліст Кіровоградського будинку вчених та наукового вісника «Науково - дослідний центр інноваційних технологій» (Україна). Має вчений ступінь кандидата юридичних наук (доктора філософії) Ph.D. Після закінчення навчання в Луганському інституті внутрішніх справ, а саме з 1999 рік по 2004 рік працював слідчим у Долинському та Кіровському відділах УМВС України в Кіровоградській

області. З квітня 2004 по жовтень 2007 років займав провідні посади у податковій міліції ДПА в Кіровоградській області, а згодом очолив слідче відділення податкової міліції міста Кіровограда. З жовтня 2007 року по теперішній час працює в органах прокуратури Кіровоградської області на різних посадах, від старшого слідчого та слідчого в особливо важливих справах, до керівника слідчого відділу прокуратури Кіровоградської області. З червня 2018 року - начальник управління з розслідування кримінальних проваджень слідчими органів прокуратури та процесуального керівництва прокуратури Кіровоградської області, старший радник юстиції.

За сумлінне виконання службових обов'язків, високу професійну майстерність та особисту ініціативу, неодноразово заохочувався керівництвом прокуратури, грамотами та подяками інших правоохоронних органів та громадських організацій України. Визнаний авторитет в національно-патріотичній роботі.

Основні напрямки наукової діяльності викладені у працях з теорії та історії держави і права, історії політичних і правових вчень за темою «Гуманізація правового регулювання в Україні». Теоретично обґрунтував психолого-правові конструкції підвищення професійної майстерності сучасних спеціалістів у правовому полі України. Автор більше десяти наукових публікацій з питань гуманізації правового регулювання в Україні. Визнаний авторитет у своїй справі. Зараз заглибився в документи та старі літописи і почав готувати матеріали для власних документально-художніх публікацій з історії України.

Перша глава

ЗА МІЛЬОНИ РОКІВ ДО НАШОЇ ЕРИ

Напевно багато читачів замислювалися: що було 1 мільйон років тому на місці сучасної України? А 10 мільйонів років тому? А 1 мільярд років потому? Прадіди наших дідів вчили своїх онуків так: - Всю історію Землі можна поділити на два величезних етапи. Перший етап характеризується відсутністю складних живих організмів, потім з'явилися одноклітинні бактерії на всій планеті приблизно 3,5 млрд. років тому. Другий етап почався приблизно 540 млн. років тому із появи живих багатоклітинних організмів (мається на увазі рослин і тварин), які розселилися по всій Землі, як на морі, так і на суші. Другий період триває до сьогоднішнього дня, а його вінцем є людина.

Вчені на історію Землі дивились по іншому і поділили її на тривалі проміжки часу, які назвали ерами. Ери поділили на періоди, періоди - на епохи, епохи - на століття. Поділ на ери й періоди не є випадковим. Закінчення однієї ери й початок наступної знаменувалися істотними змінами вигляду Землі, змінами співвідношення суші й моря, інтенсивними процесами утворення океанів і континентів, гір і морів та інше. Назви ер походять з грецької мови, де: катархей - нижче найдавнішої ери; архей - найдавніша ера; протерозой - первинне життя; палеозой - давнє життя; мезозой - середнє життя; кайнозой - нове життя. Як відомо, вчені визначили, що вік Землі становить близько 4,5 мільярдів років. Це неймовірно величезний термін: навіть якби людина жила не 70-80 років, а в тисячу разів більше, - і то тільки за найкоротший період історії планети - антропоген (який почався 2,6 млн років тому), в 15-25 разів коротший, ніж будь-який інший період, починаючи з кембрійської ери, коли вже були древні люди, змінилася б тисяча поколінь.

Україна - одна з найбільших країн східної Європи та займає 0,41% світової території суші, в якій мешкає 0,85% населення планети і приносить 0,20% світового валового національного продукту. А ще, це країна, на території якої зосереджена чверть всіх запасів чорнозему на Землі. Пам'ятайте, що українські смереки з'явилися раніше хижих динозаврів, а «перші українці в період сивої давнини» вже билися з шаблезубими тиграми. Умовно відзначимо на карті еліпс, що простягнувся з

півночі на південь від 53 до 45 градуса північної широти (близько 900 км) та зі заходу на схід від 22 до 40 градуса східної довготи (понад 1300 км) - в нього вписується вся територія України - і поглянемо, що було на цьому місці в різні ери, на які наука поділила історію планети Земля.

Коротка описова частина ер (як система літочислення):

► **Катархейська ера.** Відомостей не маємо, час дуже давній, дехто каже, що треба шукати в Інтернеті «як архейська ера», інші зауважують: «такої ери немає». Вчені зауважують: - Катархейська ера почалася від моменту створення Землі, близько 4,6 млрд років тому. Бурхливої вулканічної і гідротермальної діяльності на поверхні Землі не було, бо не існувало ні гідросфери, ні щільної атмосфери. Цим пояснюється відсутність катархея в геологічному літописі.

► **Архейська ера** (інша назва - азойська ера). Про життя в архейську еру відомо не так багато. Але про те, що на початку цієї ери вже було життя, свідчить насамперед склад гірських порід, які мають вік приблизно 3 млрд. років. Архейська ера почалася близько 4 млрд років тому і тривала близько 1,56 млрд років потому. Поділяється на чотири періоди: Неоархей, Палеоархей, Мезоархей і Зоархей. У Неоархей, що закінчився приблизно 2,65 млрд років тому, формується основна континентальна маса. Цей факт говорить про давнину усіх континентів нашої планети.

Що знаходилося на місці сучасної України в архей (4-2,5 млрд років тому), достовірно сказати складно. Швидше за все, там була суша, тому що океани тільки зароджувалися. Викидалися численні вулкани, а температура атмосфери, що складається з азоту і вуглекислого газу, доходила до 120 градусів Цельсія. На думку вчених, наприкінці архейської ери на території нинішньої України вже були гори.

► **Протерозойська ера.** Це ера первинного життя, її вік перевищує 2600 млн. років. У протерозойську еру внутрішні сили Землі розбили кристалічну основу платформи на блоки різної величини. Одні з них залишилися на поверхні або трохи піднялися, їхні породи постійно руйнувалися і зносилися під дією зовнішніх сил. Інші блоки платформи опустилися вниз і на них наїжджали осадові відклади. Особливо активно це проявлялося в морських басейнах, які то наступали на суходіл, то

відступали з нього залежно від напрямку вертикальних рухів земної кори. Водночас на півдні й південному заході України земна кора залишалася пластичною та нестійкою, вона упродовж всієї ери то опускалася, то піднімалася. Більшу частину планети покривав Світовий океан з єдиним супер континентом Родинія, але й той поступово розпався на декілька континентів. Одна із частин зараз представлена: Австралією, Індією, східною Антарктидою, Конго, Калахарі. Інша частина континенту представлена: Лаврентією, Балтикою, Амазонією, Західною Африкою, Ріо-де-ла-Плата та деякими дрібнішими платформами. На теренах України в цю еру (десятки мільйонів років) лютував страшний холод (до -50°C), а кисню в атмосфері було в 20 разів менше, ніж зараз - всього близько 1%. Там, де зараз живуть сучасні українці, стояла вкрита багатометровим льодом солоня вода, в якій мешкали примітивні безхребетні організми. Земна кора в Україні була неспокоїною, окремі її ділянки то опускалися, то піднімалися.

► **Палеозойська ера.** Це ера давнього життя, вік її 570 млн. років. Після протерозою Україна була морським дном ще 130 мільйонів років, моря займали майже половину території України. У зв'язку з рухами земної кори глибина і розміри морів були неоднаковими. За цей час супер материк Гондвана, що простягнувся впоперек екватора приблизно там, де зараз Тихий океан, встиг зміститися до Південного полюса, а масиви суші, що утворюють Європу, Північну Америку і Гренландію, стали поступово зближуватися, і в девонському періоді (350 млн років тому) вони з'єдналися в єдине ціле - гігантський континент Лавразію. Все це супроводжувалося виверженням вулканів.

У палеозойську еру центральна частина України 50% на 50% була поділена між суходолом і морем. На інших територіях суходіл та море змінювали один одного. Максимальний наступ моря внаслідок опускання земної кори відбувся в середині ери. У палеозої мали місце дві горотворчі епохи, які вплинули на формування земної кори України: 1) - виникли гірські споруди на місці сучасних Карпат - Пракарпати, які островами виступали з води; 2) – внаслідок прогину землі в Середземноморському рухомому поясі утворився океан-море Тетіс, приблизно до лінії Рівне - Чернівці. В ньому плавали перші хордові (прообраз

скелета) тварини та безщелепні панцирні риби. І весь палеозой в воді жили ракоскорпіони до 2 метрів в довжину. Хижі членистоногі, що наводили жах на мешканців морів.

Численні затоки Тетіса створювали ідеальні умови для тварин, які робити перші кроки з води. Поступово сушу покрили праліси з пливунів і хвощів, що досягали у висоту 40-45 м., які стали основою кам'яного вугілля. У пізніший період з'явилися і перші рептилії - предки динозаврів.

► **Мезозойська ера** (ера середнього життя), її вік становить 230 млн. років. Ера поділяється на 3 періоди:

1). Тріас. Назва походить від числа «три», оскільки саме стільки було шарів одного віку, які покривали пермські відклади в Південній Німеччині. Його вік - 230 мільйонів років.

2). Юра. Свою назву дістав від ланцюга гір на кордоні Франції і Швейцарії, де було знайдено відклади цього часу. Вік - 190 мільйонів років.

3). Крейда. Назвали тому, що в морських басейнах того часу утворювалися потужні відклади крейди із решток раковин найпростіших тварин - форамініфер. Вік цього періоду – 135 млн років. Наприкінці цього періоду вимирають морські ящірки, рослиноїдні та хижі динозаври й інші велетенські тварини. Вимирання гігантських рептилій наприкінці крейдового періоду - загадка, яка інтригує учених і донині.

У мезозойські значні території України були під морем. Моря займали територію Волинської і Подільської височин і схід Причорноморської низовини. А вздовж тодішньої берегової лінії утворились берегові рифи, які представлені в сучасному рельєфі вапняковим Товтровим пасмом. Тільки Український щит і західна частина Подільської височини були вільні від води. В юрський період в Криму, районі Чорноморської западини, Донецькій складчастій області відбувалися вулканічні процеси. В умовах теплого і вологого клімату крейдового періоду у тектонічних западинах, Українських Карпатах і Кримських горах накопичилися потужні відклади крейди. Наприкінці цього періоду більша частина території України стала суходолом. На місці сучасних Карпат і Кримських гір відбувалися інтенсивні тектонічні рухи, що привели до утворення цих гірських споруд. Загалом відбулося підняття платформної частини території, поверхня якої тоді мала вигляд мало розчленованої рівнини.

Відповідно до припущень вчених найперший материк Землі - праматерик Пангея розколовся на два супер континенти: північний - Лавразію і південний - Гондвану близько 200 млн. років тому. Між супер континентами утворився океан Тетіс, про який поведемо мову – пізніше. Гондвана – супер континент південної півкулі, складався з основних частин: сучасної Південної Америки, Ара-вії, Африки, Антарктиди, Австралії, півострова Індостан і острова Мадагаскар. Лавразія – супер континент північної півкулі складався: з сучасних Північної Америки та Східної Європи. Через 50 млн. років залишки океану Тетіс у вигляді Середземного моря зовсім зникнуть з карт світу, а Європа впритул з'єднається з Північною Африкою. Що означає назва Тетія, Тетіс? Простий переклад - годувальниця, а у давньо-грецькій міфології – це дочка Кроноса (або Урана) і Реї, дружина бога Океана, мати-богиня, яка давала життя всім, на що вказує її ім'я. Як божество жіночої статі, вона була уособленням водяної стихії, котра жила в стихії Океана. Наприклад, молода богиня Гера виросла в родині Тетії і Океана й утекла до них під час боротьби Богів з титанами. Іноді відвідувала їх під час сварок із Зевсом («Іліада»). Пізніше Тетію почнуть ототожнювати з єгипетською Ісідою. Довгий час вівтарі Тетії ставили поряд з вівтарями Океана.

Наприкінці мезозойської ери, на платформній частині України почне переважати рівнинний суходіл. Окремі водні басейни будуть існувати на Лівобережжі та в Середземноморському поясі. Проявиться кіммерійська складчастість, внаслідок чого сформується гірська споруда на місці Криму, Азовського моря і північної частини Чорного моря. Однак згодом гори зруйнувалися і стали морським дном. У Закарпатті активно діяли вулкани. Клімат здебільшого був теплим і сухим. Розвивалися рослини. З'явилися ссавці та птахи.

А ще у тріасовий і юрський періоди - з'являться динозаври і будуть там протягом 100 млн років, (пригадайте «Парк юрського періоду»), де українськими теренами серед чагарників араукарії, гінко і хвойних дерев, бродили різні динозаври пожираючи рослинність і один одного, а у них під лапами плу-

талися крокодили, черепахи, жаби і інші дрібні першо-ссавці. Повітря розсікали птеродактилі, а воду - іхтіозаври. Клімат тоді був теплий, майже однаковий на екваторі і в Україні.

До кінця тріасу (200 млн років тому) Лавразія і Гондвана знову розділилися приблизно уздовж по лінії екватора. Протягом юрського періоду (54 млн років) море в черговий раз затопило значну частину суші, в тому числі і частину України. Над водою залишився Крим, частина Донецької області і центр теперішньої України (зокрема Кіровоградська область).

Наприкінці юрського періоду теплий і сухий клімат змінився більш вологим. Там де зараз течуть Дніпро, Буг, Десна, Прип'ять, Рось, утворилися дрібні моря, в яких плавали нові види водних плазунів - плезіозаврів і іхтіозаврів. На суші панували комахи, попередники сучасних мух, ос, мурах і бджіл. Ставав на крило археоптерикс - прабатько сучасних птахів. У лісах з'явилися попередники кипарисів, хвойних і мамонтових дерев.

► **Кайнозойська ера** (або ера нового життя), її вік становить близько 67 млн років. Це час розквіту вищих хребетних тварин: птахів, ссавців, комах та різноманіття в рослинному світі. У кайнозої карта Землі поступово набула сучасного вигляду, а флора і фауна розвивалася семимильними кроками. Остаточно формуються Альпи, Гімалаї і Кавказькі гори. Відокремлюються Середземне, Чорне, Каспійське й Аральське моря. Відбувається об'єднання Європи й Азії, раніше розділених морем, в один континент. Уся Європа покривається лісами, в яких переважали дуб, береза, сосна, каштан й інші дерева.

На території України від 65 до 38 млн років тому було тепло, навіть росли пальми, під якими ходили предки нинішніх слонів, коней, корів, свиней, тапірів, носорогів і оленів, бігали кролики, зайці, гризуни. Але 38-23 млн років тому - похолодало, тропіки поступилися місцем нинішнім хвойним і листяним лісам і степам. Наступні 20 млн років холодало ще більше, праслони і їм подібні тварини пішли на південь, а територію України облюбували шаблезубі тигри, що полювали на копитних і перших людиноподібних мавп. Пройшло 17,5 млн років, (тобто 2,5 млн років від сьогоднішнього дня), і почався льодовиковий період, льоди дійшли до територій теперішніх Черкас і Єлисаветграда, ліси тут майже зникли, їх змінили степи, в яких багато

стародавніх тварин вимерли від голоду і холоду. Але шаблезубі кішки і печерні леви, мамонти і шерстисті носороги - вижили завдяки теплій шерсті і вимерли вже коли льоди почали відступати, це сталося 10 тисяч років тому. З ними боролися «за місце під сонцем» стародавні люди, які прийшли в Євразійський (Український) степ приблизно від 1 млн – до 900 тисяч років тому.

Величезний шар льоду, який місцями сягав 200 метрів у глибину, вкрив третину Землі. Айс-берги як велетні плавали в океані Теміс, рівень води впав більше, аніж на сто метрів і оголив смуги суходолу. Умови життя для людей у цей період в Євразійському степу були дуже суворими. Добре, хоч мамонти були. А ще мохнаті носороги та гігантські олені. Щоправда, полю-

вання за цими звірями було дуже тяжкою справою. Довгі тисячоліття тримав льодовиковий період українську землю у полоні. І лише з X тисячоліття до нашої ери льодовики почали відступати, і від тоді люди почали розселятися всією територією України, вибираючи найкращі ділянки з яких зійшла крига. Але й досі нагадують людям про ті давні події - лід та сніги, що залишилися в Гренландії та Антарктиці.

Поступово перші стародавні люди почали об'єднуватися в більш організовані групи, які називали «Рід». Рід - це група людей, члени якої пов'язані кровними зв'язками, наприклад мати, батько, син, дочка, тітка. Кожен член родової общини брав участь в житті всього колективу. Тих же, хто порушував звичаї роду, угамовували силою, а непокірних виганяли. У давні часи це було рівнозначно смертному вироку. «Один за всіх, і всі за одного» - такий був закон життя того часу.

Під впливом різних умов життя з'явилися різні фізичні типи людей, які вчені називали расами. Всі люди, що живуть зараз на Землі, належать до одного біологічного типу - Homo sapiens. Але люди різних частин світу відрізняються одне від одного за певними ознаками. Ці відмінності переходять від батьків - до дітей, тобто є наслідковими.

ЧАРІВНЕ СВІТЛО АТЛАНТИДИ (билина).

Колись, багато тисячоліть тому, існувала на Землі високорозвинута країна Атлантида. Утворилася вона приблизно 4-5 млн років тому і знаходилася у самому центрі нинішнього Атлантичного океану, де було велике скупчення островів, які з часом перетворилися на величезний континент з такою ж назвою - Атлантида. Спершу рівень цивілізації атлантів був не дуже високим.

Але згодом, десь приблизно 1 млн років тому, Атлантида досягла вершини свого розвитку і стала могутньою імперією. Суспільні будівлі та храми вражали своєю масивністю та гігантськими розмірами і складалися з величезних залів, схожих за часом на Єгипетські, але ще грандіозніші.

Як храми, так і приватні помешкання прикрашалися баштами, орнаментами та фресками. Башти використовувалися як обсерваторії, а також для поклоніння Сонцю - головному божеству атлантів. Особисті будівлі складалися з двох будинків, що оточували центральний двір, всередині якого бив фонтан.

Платон описує Атлантиду як багатий острів, що знаходився в давнину за Геракловими стовпами. Завдяки цьому, його було можливо досягти з інших островів. Влада її жителів, атлантів, поширювалася на сусідні острови, Лівію і Європу - аж до Тірренії. Атланти тримали в страху всіх сусідів і мали величезну могутність. Предки афінян повстали проти атлантів і перемогли їх попри зраду союзників, чим врятували від рабства всі інші народи, а згодом стався сильний землетрус і Вселенський потоп, що були наслані Богами в покарання атлантам. Атлантида потонула, а разом з нею загинули й всі армії греків.

Бог морів Посейдон отримав Атлантиду у володіння, коли боги жеребом ділили між собою землі. За розмірами вона перевищувала Лівію та Азію. На острові жив цар Евенор з дружиною Левкіппа і дочкою Клейто. Посейдон закохався в Клейто і зажадав її за дружину. Від Посейдона Клейто народила п'ять близнюків, які вирости і поділили між собою владу. Перший з них, званий Атлантом, отримав у володіння центр (острів) і став головним. Інші розділили решту земель Атлантиди, як вказав Посейдон. Влада передавалася їхнім нащадкам від батька - до старшого сина і вони владарювали над іншими народами.

Атлантида - міфічний зниклий острів або континент. Платон у діалогах «Критій» і «Тімей», посилаючись на давньоєгипетські перекази, що їх Солон почув від єгипетських жреців, повідомляє, що Атлантида нібито була квітучою державою, якою правили могутні володарі, а з мешканцями острова (атлантами) воювали предки афінян. Є карта Атлантиди за Патроклом Компанакісом (1891 р).

Столиця Атлантиди, місто Золотих Воріт, розташовувалася на схилах пагорбів у морського берега, вкрита чудовим лісом, місцевість схожа на парк. На вершині пагорба височів палац імператора. Чотири водяних канали каскадами падали униз з самої вершини пагорба, несучи місту воду і живлячи три кільцеві канали, що поділяли місто на три концентричні пояси.

З часом високою стала культура атлантів. Люди, зріст яких досягав 3,5 – 5,0 метрів, мідно-червоного кольору, володіли багатьма науками та мистецтвами і користувалися високо розвинутою технікою. Була в них своя писемність, а питання сільського господарства і землеробства - вони детально вивчали у вищих школах. Вони також володіли психічною енергією. Атланти вміли розводити особливі породи тварин і вирощували спеціальні види рослин та злаків.

Це був Золотий вік Атлантиди, що продовжувався майже тисячу років, аж поки війни та міжусобиці не поклали йому край. Сталося це, як стверджує легенда, тому, що атланти не поділили владу і почали використовувати для знищення один одного таємні знання, зокрема чорну магію. І одного дня страшна катастрофа потрясла континент. Столиця була змита хвилями океану, мільйони людей були знищені. Відбулося це приблизно 800 тисяч років тому.

Слідом за тим, біля 200 тис. років тому, сталася друга катастрофа, що роз'єднала материк Атлантида на два острови - Руту та Лаїтію. А 80 тисяч років тому, відбулася третя катастрофа, Лаїтія майже зовсім зникла, а від острова Рута зберіглася лише незначна його частина - острів Посейдоніс, який у свою чергу, ще через деякий час, був зруйнований і занурився у воду. Так загинула прекрасна Атлантида.

ЛЮДИНА І ЇЇ МІСЦЕ В ІСТОРІЇ

Хто бажає пізнати все, той бажає пізнати самого себе. Зараз ми наведемо приклад цікавого висловлювання: - Без (якогось) знання про самого себе, недовершеним буде і його пізнання інших речей, адже знати щось (при цьому не знаючи, що ти знаєш), - це лише половина знання, а знати й усвідомлювати, що ти щось знаєш конкретно, - це пізнати самого себе.

Самопізнання є для людини бажаним і важливим, не лише заради самого самопізнання, але й як умова, що без неї ніяке інше знання не може бути критично виправданим та надійно обґрунтованим. Після першого прочитання, настає момент – прочитати та переосмислити сказане. І тоді виникають інші питання: - Як добути подібні знання? Чи довго треба вчитися? А що це мені дасть?

Людина живе в сучасній історії і думає, що знає про неї все. Але сучасність - це властивість неісторичного пізнання - історичного моменту в історії людства. Історичність людини полягає не тільки в тому, що живучи в сьогоденні, вона має позаду себе минуле, а попереду - майбутнє, але і в розвитку її уявлень про саму історію. Змінюються норми, традиції, оцінки, на підставі яких осмислюється минуле, сприймається даний момент під певним кутом зору і планується власне майбутнє. Наприклад, стародавні греки і римляни не догадувалися, що живуть в античному світі, а люди Середньовіччя не вважали свою епоху середньовічною. Проте сучасність відрізняється від тієї, що була в минулому, однією істотною якістю, в неї є майбутнє. Ви повинні зрозуміти: - Без людей та їх повсякденної діяльності історії просто немає. Історія існує тільки там, де є час.

До кожної людини можна звернутися з тезою: «Скажимо з ким ти знайомий, і ми скажемо хто ти такий». До цілого народу звертаються з такими словами: «Розкажіть свою історію, і ми скажемо хто ви такі». Вираз «втрата минулого» має відповідні наслідки. А ще справа в тому, що минуле може бути представлено як «збіднювач справжньої реальності». Якщо люди не знають свого минулого чи намагаються його замовчувати, то вони не витягнуть з нього ні уроків, ні традицій.

Чомусь старі люди зазначають: - Власна людська історія почалася не з моменту появи людини «у божому раю», а з її гріхопадіння і непокори, після яких людина стала смертною. Не випадково у представників церкви є ототожнення міри історичного часу з поняттям світу «секулум» (сторіччя), «віхи» та інших важливих етапів мирського існування. Коли доля мільярдів людей, їх вчинки, безліч воєн, тисячі племен, міст і держав, релігійних і політичних організацій, що зникли чи існують зараз, проходять повз думку дослідника історії. Надзвичайне змішання мов, звичаїв, міфів, строкатість побутових дрібниць і великих культурних рухів, все це настільки приголомшує, що нерідко навіть сильний розум піддається скептичному сумніву в можливості пізнати минуле – правдиво. Бо наша історія, подібна до айсберга, піднімає над поверхнею бурхливого «океану життя» лише малу частку своєї дійсної історії. Наприклад, твори перших істориків людства Геродота і Фукідіда (V ст. до н.е.) переносять нас у інший світ. В якому вивчаються людські вчинки, їхні причини та наслідки, тому історія у греків стала наукою і відрізняється від хронік, переказів та інших форм запам'ятовування і реєстрації минулих подій.

Найдавніша історія нашого «Українського степу» сягає в глибину тисячоліть. Так, шість тисяч років тому в українських степах з'явилися трипільці, далі історія згадує про скіфів, сарматів, кіммерійців, тощо. На теренах півдня сучасної України швидко розгорнулася арена становлення степових кочових народів і кожний з них має право на власну історію.

В теперішньому Українському степу розташовані Одеська, Херсонська, Миколаївська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська області, а також південні частини Кіровоградської і Харківської областей та рівнинна частина Криму. Проходять тисячоліття, а вічна парадигма історії залишається незмінною: - за свободу борються одні, а до влади приходять інші. І тоді настає лукава, найпідступніша форма «несвободи», одягнута в національну символіку, вдекорована атрибутами демократії. Як простому, пересічному українцю пізнати увесь Світ з часів Чорноморського потопу і до Київської Русі. «Хто такі трипільці? Хто такі арії і скіфи? Звідки взяли неври, кіммерійці, гети, анти, алани, гелони, дуліби, кривичі, роксолани, руси, варяги, склавини та багато інших ?

Примітка. Чорноморський потоп - гіпотетична доісторична повінь, яка сталася при швидкому заповненні басейну Чорного моря близько 5600 до н.е. (або до Р.Х). Танення останнього льодовика перетворило Чорне і Каспійське море у великі прісноводні озера, тоді як рівень морів у всьому світі залишався низьким. Зайва прісна вода цих озер була скинута в Егейське море. Оскільки льодовик відступив, стік річок в Чорне море скоротився і річки, прямуючи від льодовика, знайшли нове місце скиду води в Північне море, а рівень Світового океану піднявся, і за Раян Пітманом піднявся рівень Середземного моря, яке зруйнувало скелястий поріг через Босфор 5600 р. до Р.Х. Про інші повені скажемо так: - При таненні льодовиків рівень Світового океану й подалі збільшувався, але різною мірою - в різних басейнах. Люди в страху тікали від наступаючої води, мабуть так народилася легенда про Всесвітній потоп. Коли розтанули останні залишки крижаних щитів, що покривали сьогодишню Україну, Європу і Америку, рівень Світового океану піднявся на 130 метрів. Найбільш населена прибережна суша була залита водами океану, втратила 8% своєї площі. Важко уявити, якими беззахисними відчували себе люди, коли величезні маси води нестримно наступали на їх житла, ліси посіви. Запитання до читачів: - Куди поділася вода після Всесвітнього потопу?

Співавтори нашої книги Валентин Карпов і Сергій Чеботарьов опираючись на власні дослідження описали мапу «Всесвітньої катастрофи на основі біблійного Всесвітнього потопу». Так, 12 000 років тому Чорне море було прісним замкнутим озером, а вже через 5 000 років, завдяки глобальному потеплінню, воно прийняло води Середземного моря. Твердження Біблії про загибель великої кількості людей під час «Всесвітнього потопу» звучать цілком переконливо на тлі розповіді про катастрофічну повінь не тільки навколо Чорного моря. Отже, історія фантастичного Ноевого ковчега бере початок з реальних катаклізмів природи. Але ж це означає, що ще до появи писемності розповіді про потоп і Ноя, тобто про тих, хто тоді врятувався - передавалося з уст в уста.

У багатьох народів живуть легенди про великі біди, і чим вони руйнівніші, тим довше звучить їх відлуння у нашій пам'яті.

Конкретні дані сучасної науки допомогли вченим відтворити розвиток геологічної трагедії - прориву океанічних вод в Причорномор'ї, 18000 років тому закінчилося заledenіння, океан і Середземне море почали поповнюватися талою льодовиковою водою. Западина, яка потім перетвориться в Мармурове море, ще була суха - її від Егейського моря відділяв перешийок. 12 000 років тому талі води льодовика підняли рівень океану, а значить Середземного і Егейського морів. Води ринули через перешийок, і так виникло Мармурове море. Так, 7500 років тому, подальше підвищення рівня Світового океану дозволило подолати перешкоду - долину, де тепер знаходиться протока Босфор. Морські води потекли в прісне озеро, що стало зватися Чорним морем. Ще до кінця танення льодовиків рівень Світового океану і трьох морів - знову піднявся.

Племена різних народів почали втікати як надалі від наступаючої води. У нові місця переселенці принесли землеробство та інші ремесла. Перша група переселенців осіла на Балканах. Незабаром прибульці вже були в долинах Карпатських гір, звідти вони розселилися по Європі, - аж до річки Сени. Передбачається, що цю хвилю переселень створили люди Причорномор'я, що рятувалися від наступаючої води.

Посилаючись на «Індоарійські таємниці України» Степана Наливайка зазначаємо, українська мова й духовна культура сягають тисячолітніх часових глибин, а українська історія творилася разом з історією найдавніших цивілізацій світу. Арабські автори вже у ті старі часи знали у Давній Україні: Артанію, Славію і Куявію, що цілком у дусі індійського, скіфського, вірменського й літописного переказів про трьох братів і їхні три царства. По їхній трактовці, виходить, що Артанія – то Полянська, Славія - Переяславська, а Куявія - Сіверська земля. Дві останні, як на київське літописання, підпадають під статус Аратти. Наприклад, індійські міфи, анітрохи не бідніші образами й сюжетами за грецькі, вони мають численні точки дотикання з Україною. У них боги, царі, мудреці й могутні воїни мають імена, які сьогодні побутують в українців як прізвища з Давньої України і пояснюють вітчизняно-історичні терми та імена: «Україна», «Русь», «українці», «козак» - які сягають тисячолітніх часових глибин.

І хоча справжній літопис української історії ще не написаний, але його контури досить чітко можуть проступати у представленій нижче моделі відповідно до нашої малої Батьківщини – Дикого поля, а далі Кіровоградського краю:

- 1 млн. років тому - поява найдавніших людей на території сучасної України;
- Близько 40–35 тис. років тому (там же) поява людини сучасного типу;
- 10–8 тис. років тому мезоліт або середній кам'яний вік;
- 8–5 тис. років тому неоліт або новий кам'яний вік;
- Початок 4 сер. 3 тис. до н. е. енеоліт або мідно-кам'яний вік;
- 2 тис. р. до н.е. – VIII ст. до н.е. бронзовий вік;
- VIII-IV ст. до н.е. ранній залізний вік.

Для пошуків власного родинного коріння (із самого початку), ми захотіли віднайти документи з історії нашого краю, який називався Український степ (а його окрема частина Дике поле), що найменше за 3 тис. років тому. А там з часом, десь на горизонті, «в сірому тумані» з'являться контури знайомих краєвидів. Але з'ясувалося, що хотіти і робити, це дві різні речі. Лише за останні три тис. років, історія краю схематично мала такий вигляд:

- Велика Сукупія - Артанія зі столицею у Арті (10-6 ст. до н.е.) – напад готів, скотів та галів, руйнування Арти (564 р. до н.е.) – карпатський та сарматський походи до Європи;
- Визволення Арти (кін. 6 – 4 ст. до н.е.) – реформи у Артанії;
- Відновлення просвітницької системи (3-2 ст. до н.е.) – побудова міцного духовного центру на місці Арти – Соуренжа;
- Перейменування союзу у Дулібський (1 ст. до н.е. – 1 ст. н.е.) – зміцнення Дулібії, побудова союзу слов'ян з гунами (2–6 ст. н.е.) – зростання напруженості навколо Дулібії;
- Проблеми з яхами-полянами (7-8 ст. н.е.), атака на Соуренж;
- Реформи державного центру в Роксоланії, перейменування Дулібії в Рось (Русь);
- Початок 9 ст. н.е. - Рось (Русь) у кільці ворогів;
- Варяжська проблема (сер. 9 – сер. 10 ст. н.е.) – зрада Рюриковичів (призупинимся і зробимо вставку про половців).

Вставка. Руські князі (Роси) часто одружувалися з половчанками аби зменшити половецьку загрозу для Київської Русі. Дехто каже про естетичні смаки князів, яким нібито імпонувала врода половецьких дівчат. Одне відомо, подібні шлюби зміцнювали мирні відносини Київської Русі і Українського Степу. Зі своєї сторони половці полюбляли ініціювати угоди про «вічний мир» із київськими князями. Лише в 1093-1184 роках таких угод було зафіксовано 13 шт. Літописні згадки свідчать: половці посилали послів до кожного нового київського князя, прохаючи підтвердити «їхній взаємний» мир. Ініціатива завжди йшла від половців. В той час, самостійних половецьких походів на Київську Русь, літописи знають 26 шт. Із них 10 шт. були спровоковані, та відплата (помста) за підступно вбитих половецьких князів, відповідь на набіги руських князів, яких за 1103-1193 роки набирається два десятки, іноді навіть тричі на рік, як це було 1187 року. Іноді половці на Нижньому Дунаї допомагали болгарам протистояти Візантії, а дружини руських князів тим часом нападали на їхні беззахисні оселі.

Дивина полягає в тому, що в своїй більшості, половці не потребували ні руських, ні візантійських, ні будь-яких інших міст. Як союзники того чи іншого київського князя вони не раз вступали в Київ, часом із переважаючим військом. Та куди б не ходили походами - з Кавказу, з Балкан, з інших далеких країв - половці незмінно поверталися в причорноморські степи та Дике поле. І всі оті «чисто українсько-запорозькі» прізвища: Боняк, Бонюк, Бунчук, Котян, Кобяк, Кончак, Мамай, Сакун, Сакій, Чапай, котрим і ліку немає - половецького походження. Для прикладу, відомий козак Мамай (сакральний образ української нації) – а ім'я половецьке. На картині він сидить зі схрещеними ногами, зодягнений по-східному, на голові чуприна «оселедець», який носили половці тих часів. Літописці відзначають, що іноді саме степові родичі-половці переконували київських князів припинити чвари і встановити мир на землях Київської Русі.

- Захоплення варягами Київського уділу (межа 10-11 ст.) – війни Росі (Русі) проти Рюриковичів;
- Вигнання Рюриковичів разом з варягами на «Верхнє Повол-

жя» (11-12 ст.) – татарсько-яхівське нашествя на Русь (Русь сер.13 ст.) – війна Трояні та волинсько-роських князів у союзі з Литвою проти яхів-татарів (сер.13 - сер.14 ст.), реформи устрою держави з центром на Волині;

► Перейменування держави України (14-15 ст.) - побудова Запорізької Січі (кін. 14–15 ст.) та спроба побудови нової України;

► Боротьба з магнатством (16 - сер 17 ст.) – війна магнатів та їх покровителів проти України (сер.17 - почат.18 ст.) – окупація України Річчю Посполитою та Москвією;

► Розгортання репресій проти рахмано-волхвівської системи (почат. 18 – кінець 18 ст.) – поділ Речі Посполитої, захоплення більшої частини земель України Російською імперією;

► Нищення усього українського (кінець 18 ст.– поч. 20 ст.) – спроба відновлення української державності;

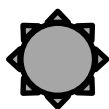
► УНР (1917-1919 р.) – захоплення України більшовиками (1918-1921 р.) – Україна у складі СРСР;

► Новітні репресії, голодомори, виселення (1922–1991 р.);

► Незалежна Україна у спробах самоідентифікації (з 1991 р);

► Далі початок ХХІ ст.

Тож бачите, скільки перепон на шляху до пізнання свого власного роду. На початку 1990-1991 р. розпався СРСР і нам здавалося, що «шита білими нитками» та наповнена різними Московськими міфами історія слов'янства й України піде у небуття, та марно сподівалися: «не так маємо, як хотілося».

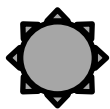
(рос.мова) «Послушайте, ребята,

Что вам расскажет дед.

Земля наша богата,

Порядка в ней лишь нет»

Щоб ми не робили, навіть поринути в історію власних родів більш ніж на три сотні років назад, не вдасться по тій причині, що багато архівних документів – знищені. Для прикладу, доля Єлисаветграда склалася так, що від дня свого заснування (1752-1754) і до початку ХХ ст. місто перенесло масу значних потрясінь від природних явищ: Це пожежі та повені, наприклад, грандіозною пожежею 1798 р. було знищено половину міста. А потім були пожежі 1812-1813; 1833-1834 р., збитки від яких складали мільйони карбованців. У 1840-х роках пожежі припинились, поступившись місцем іншому лиху – повеням 1841 та 1900 рокам і таке інше.

«Коли беру літопис краю,
Який творили земляки,
Я ніби знов перегортаю
Твої слави сторінки» (Микола Упеник).

А ще були війни:

- ▶ Російсько-турецька війна 1768-1774 р.;
- ▶ Наполеонівська 1812 р.;
- ▶ Перша російська революція (спроба перевороту) 1905–07 р.;
- ▶ Перша світова війна 1914-1918 р.;
- ▶ Жовтнева революція (як другий переворот) 1917 р.;
- ▶ Корніловський заколот 1917 р.;
- ▶ Громадянська війна 1917-1921 р.;
- ▶ Українсько-польська війна 1918–1919 р.;
- ▶ Війна України з Німеччиною та Австро-Угорщиною 1918 р.;
- ▶ Друга радянсько-українська війна та поразка українського визвольного руху 1918-1921 р.;
- ▶ Створення СРСР від 1922 р.;
- ▶ Сталінські репресії 1930-1950-х р.;
- ▶ Голодомори 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 р.;
- ▶ Друга світова війна 1939-1945 р.;
- ▶ Репресії після Другої світової війни 1945-1990 р.;
- ▶ Ломка старої комуністичної системи від 2000-х років;
- ▶ Українські майдани, як пошуки власних шляхів 2004-2014 р.;
- ▶ Анексія Криму та російсько-українська війна від 2014 р.;
- ▶ Та інші (незазначені) події.

Як бачите ми маємо близько 50 позицій і напрямків по яким треба вести пошуки, роботи – на роки. А ще треба написати та надрукувати багато власних книг за матеріалами пошукової інформації. Роботи дуже багато, щоб спростити ваші пошуки в історичному минулому, пропонуємо звернутись до вже виданих друкованих праць інших авторів. Розумних і мудрих фахівців в Україні превелика кількість. Нажаль багато історичних документів було знищено, а ще більше було просто спалено українофобами – як «малоцінні папери».

Із власних спостережень – побачили, найбільше багатство Кіровоградського краю – не золото, не уран і навіть не хліб, а жінки та жіноча врода. За кількістю красунь Єлисаветград ще 300 років потому не мав собі рівних. Це аксіома. Сам «король поетів» Ігор Северянін писав:

(Рос.мова) «Давно красавицами славен
Елисаветы Первый град.
Мужчина каждый обезглавлен
Сердцами их, как говорят.
Брюнетки, рослые, смуглянки,
С белками синими слегка -
Вас, южные израильтянки,
Я узнаю издалека»

Читаючи вищезазначене, нам не слід забувати історію заселення нашого краю сербами, болгарами, євреями, волохами тощо. Не випадково, територія де ми живемо, називалася «Диким полем», «Козацькою республікою», «Новою Сербією», а наше місто навіть «Маленьким Парижем». Про ці та інші події, ми більш детально будемо обговорювати в нашій книзі, для прикладу, про те як більше 350 років серед сучасних людей із Кіровоградського краю тече сербська кров, або як на Кіровоградщині і досі поширені сербські прізвища: Оксанич, Зорич, М'ятович, тощо. Зокрема сербкою була мати нашого відомого художника Івана Похітонова, її звали Варвара Белич. Перша дружина М. Кропивницького – Олександра, до заміжжя носила сербське прізвище Вукотич. Сербського походження була і мати видатного поета Євгена Маланюка – Гликерія Стоянова та багато інших відомих прізвищ.

Можливо, хтось-колись і напише захоплююче дослідження про свій рід по жіночій лінії, про знаменитих елисаветградських жінок, чиєю вродою захоплювались поети, збагативши людство шедеврами лірики. Про великі та малі власні здобутки, тоді наші земляки будуть вам дуже вдячними.

Виходить, що нам заглиблюватися в дуже далекий період історії українських земель – немає сенсу. Як що ми почнемо від «сивої давнини», а саме з тисячолітнього Боспорського царства, античної держави Північного Причорномор'я (близько 480 року до н. е.), яке постає історичним попередником Київської держави, то буде дуже добре. Так, німими свідками нашої справжньої історії є: агріологія (порівняльне вивчення примітивних народів) і археологія, генетика і геральдика, палеоботаніка і палеонтологія, билини і перекази, старовинні літописи і географічні (політичні) мапи минулих літ, які інколи алегорично та дещо викривлено, але завжди надійно, доносять

до наших днів зашифрований в них код доступу до істини історичних джерел створення сьогодношньої України, де в назвах місцевостей, іменах значних історичних постатей та їх зв'язках, завжди приховується фактичний перебіг тих чи інших раніше не відомих нам подій.

Як ви пам'ятаєте, слово «історія» - давньогрецького походження, перекладається як «оповідь, переказ про відоме, досліджене минуле». Це наука, що вивчає минуле людства на основі усних, писемних свідчень і матеріальних пам'яток. А історія людства від найдавніших часів - до теперішнього часу називається всесвітньою історією. Учені виокремлюють основні історичні періоди, що їх пройшло людство:

I період - історія Стародавнього світу: від появи перших людей - до кінця V ст.;

II період - історія Середніх віків (кінець V - XV ст.);

III період - історія Нового часу (з кінця XV - XIX ст.);

IV період - Новітня історія (XX ст. - до наших часів).

Систематизуйте фактичні обставини та відкиньте історичні нашарування, які заважають відкрито поглянути в очі минулого. І тоді історія сама відкриє нам свої таємниці і виступить як об'єднуючий фактор для консолідації української нації. Дорого-вказом на цьому шляху повинна стати історія малої Батьківщини, бо вона індивідуальна і неповторна. (Не забувайте вираховувати час і події за календарем).

Перші календарі було складено на основі руху Місяця і називалися місячними. Це відбувалося близько 7 тисяч років тому на давньому Близькому Сході. Більш точний календар вперше створено у Давньому Єгипті, він називався

сонячним і засновувався на русі Землі навколо своєї осі та навколо Сонця. Єгипетський календар складався з 365 днів, 12 місяців, в ньому день і ніч поділялися на 12 частин. Римляни його доопрацювали за часів Юлія Цезаря в 46 р. до н. е., і назвали юліанським. В XVI ст. римський папа Григорій XIII прийняв більш уточнений календар, який діставав назву григоріанського. Цим календарем користуємося сьогодні і ми. Так, Земля робить оберт навколо Сонця, що дорівнює одному року і складається з 365 діб, 5 годин, 48 хвилин та 46 секунд.

Інтерес до вивчення історії власного родоводу та рідної землі є мірилом нашої свідомості. Об'єднуючи події, факти, людські долі на місцевому рівні, ми водночас вплітаємо їх в загальноукраїнський ланцюжок, тим самим розширяючи її рамки збагачуючи історію України, яка в свою чергу допоможе дати відповідь на запитання: «Чому відбувалося саме так? Чи була альтернатива? Коли і як починався власний родовід? Хто був першим засновником роду?». Від конкретного - до загального, в їх поєднанні - джерело істини і правда історії.

Правду історії потрібно шукати в документах. Історія повинна нас вчити думати, а таку змогу дають літописні першоджерела та інформація з різними грифами таємності. Ці документи дають змогу зазирнути в приховане і відчутти подих минулого. Подібні документи, аргументи і факти – річ уперта і переконлива. Чим більше ми їх «витягнемо на гора», тим більш зрозумілою стане історія власного роду для нас. А позитивний історичний досвід слугуватиме нашому майбутньому.

Загальна історія повинна стати важливою цементуючою складовою нашого державотворення. Кожна людина проходить свій шлях по життю, скільки людей, стільки і доль. Але одночасно вони пов'язані з долею держави, в якій проживають. Жити в державі і бути вільним у своїх діях і вчинках від законів, які в ній встановлені і діють - неможливо. Це нерозривний спільний взаємозв'язок, який є визначальним в житті людини-громадянина. Саме держава накладає свій відбиток на долю кожного, хто в ній проживає. Не може почуватися людина щасливою, коли немає щастя у державі. Якщо випробування проходить держава, вони лягають тягарем в більшій чи меншій мірі на плечі кожного її громадянина. Найстрашнішими з них є війни, революції, різні голодомори - через які наш народ пройшов у 20 ст. І ці періоди наблизили час створення власної незалежної держави. Сьогодні у світі існує держава Україна. Але це тільки початок великого і складного шляху. Головне, не повторювати помилок минулого, а як цього уникнути - дати відповідь може і повинна історія. Всім разом і окремо кожному. Першопочаток лежить у витоків історії малої Батьківщини - Дикого поля, а саме Єлисаветградського – Кіровоградського - Кропивницького краю. Нам потрібні ці знання і досвід, бо саме в цьому і полягає найголовніше призначення книги «Відголоски родинної пам'яті».

МАЛОВІДОМИЙ ОКЕАН ТЕТІС

Про історію України написано багато книжок, на превеликий жаль історія Центральної України, як регіональна історія, мало досліджена. Вивчаючи власний родовід, ми по іншому побачили історію Дикого поля, де міститься дуже багато цікавих фактів, які по новому змусили нас подивитися на всю українську історію. Видатний історик М. Грушевський сказав: - Ціною заселення Слобідської України було втрачено українську державність у другій половині XVII ст. Тобто, величезний людський ресурс пішов на освоєння тих територій. І колись неолюднене Дике поле перетворилось на квітучий розвинений край. Мабуть цей людський ресурс був тим компонентом, якого не вистачило для здобуття Україною повної незалежності.

В попередньому розділі ми показували як мінялася українська земля за декілька тисяч років, ще «зовсім недавно» 10-15 млн. років тому на землях теперішньої Кіровоградщини (та інших суміжних областей) було величезне Сарматське море, або як ще його називали - «океан Тетіс», а пізніше «море Геродота». І простягалось те море від Кременецького кряжу та Карпат, до сучасного Аральського моря. Чи думали ви колись про те, що насправді живете на дні моря? На дні Сарматського моря, яке плюскало, вирувало і лоскотало своїми хвилями береги української землі, а значить і нашого Дикого поля. Про те, що на місці ваших домівок і офісів протягом сотень тисяч років народжувалися і відмирили гігантські колонії коралів, водоростей і молюсків? Про те, що наша кров така ж солоня, як і води моря-океану? Про те, як українська земля відчуває постійну тугу за водою? Чи не тому символом України є тризуб Бога морів і океанів - Посейдона, якого раніше звали «господарем Землі».

Колись води Сарматського моря були переповнені всілякими рибами, молюсками. Луску акул, риб'ячі зуби і мушлі доісторичних рептилій часто знаходять при розкопках. Так, мушлі та сіль мільйони років змивались дощами і видозмінювались під впливом природніх процесів, аби згодом в Дикому полі з'явилась хоч якась рослинність. З часом море-океан почав міліти та усихати. На дні замуленого моря з часом

утворились річки та озера. Легенди кажуть, що тоді й народилися Дніпро, Дністр, Інгул та інші річки, які тисячі років є свідками творення нашої землі. Але чи таким був Інгул у давнину, яким ми бачимо його сьогодні? Ні. Ще мільйон років тому Інгул був швидкою повноводною рікою з широкими долинами та низькими пологими берегами.

А ще мільйон років тому більшу частину території сучасної України вкривали густі субтропічні ліси. Буйна рослинність добре втримувала вологу. Дощова погода протягом року, несла численні бурхливі потоки у Дніпро, Дністер, Інгул та інші великі ріки (які можливо називалися по іншому). Субтропічний клімат сприяв розмаїттю рослинності, що дала можливість заселити цю територію дивовижним тваринам. Серед них - мастодонти - предки слонів, гіпаріони - давні родичі коней, та птахи дрофи. Тут жили звірі й птахи, дуже схожі на сучасних мешканців степів - газелей, зайців, куріпок. Одні паслися в різнотрав'ї, інші (довгошії), об'їдали листя дерев і високих чагарників - так, як зараз це роблять жирафи в африканській савані.

Довідка. *Інгу́л, або Великий Інгул - річка у Центральній та Південній Україні, у межах Кіровоградської та Миколаївської областей. Ліва і найбільша притока Південного Бугу (басейн Чорного моря). Мав до тюркську назву «Уголь» від племені улчів-угличів. Згодом отримав тюркську назву «уепі гөл - Нове озеро». А ще ми зустрічаємо назву «Пантікапес», тобто рибний шлях, бо в річці було багато риби, якою стародавні греки торгували з скіфами. Пантікапес можна перекласти як «ловля пантів». У документах 16-17 ст. також трапляється назва Єнгула (Єнгул), пізніше всі назви трансформувались в Інгул. У 18-19 ст. річка мала назву Великий Інгул - на противагу Малому Інгулу (Інгульцю). Інгул витікає з невеликого лісового озера біля села Бровкове, що на північний захід від Кропивницького. Тече переважно в південному напрямку (у верхній течії частково на південний схід, у нижній - частково на південний захід). У пониззі протікає Причорноморською низовиною і розділяється на рукави. Біля Миколаєва впадає в Південний Буг.*

Якби Інгул міг говорити, то повідав би нам безліч історій про Дике поле, через яке він так впевнено протікає тисячі років. Наприклад, про Свято-Михайлівський жіночий монастир, більш відомий як «Пелагіїва церква», про скелі за назвою «Пугач», «Стовп» (або «Скам'янілі богатири»), «Спляча красуня», «Стіна» (або «Воронова скеля»), про фантастично привабливі гранітні відслонення «Берег кам'яних химер», про гранітне плато у місці злиття річки Стовпової з Інгулом, що має назву «Чортів міст», або про фортецю Святої Єлисавети.

А як Вам ось така розповідь про перше народне ополчення в IV ст. до н.е., коли скіфські племена згуртувалися і відбили перший в історії українських земель завойовницький напад перського царя Дарія Першого. Ми її викладемо в розрізі скіфських царів того періоду: - Іданфірс (або Ідантур) (бл. 515-496 р. до н.е.) син Савлія, очолював Велику Скіфію близько 514-512 р. до н.е.; - Марсагет брат скіфського царя Іданфірса, відомий лише з повідомлення Ктесія Кнідського; - Скопасій (VI ст. до н.е.) один із царів, відомий із опису Геродотом подій скіфського походу Дарія Великого у 514-512 р. до н.е.; - Таксакій (VI ст. до н.е.) скіфський цар, також відомий із опису Геродотом подій у 514-512 р. до н.е.

Поти них воював перський цар Дарій (перший) Великий (550 - 486 до н.е.) один із правителів в історії Стародавнього Сходу. Дарій перший був дуже віддаленим нащадком із роду Ахеменідів, який до влади прийшов внаслідок заколоту у вересні 522 року. Про вбивство ним свого брата - володаря Барді детально розповідає Геродот. Згодом, аби підтвердити свої права на престол він одружився на донці Кира - Атосі. Таким чином Дарій став «повноправним» царем в свої 27-28 років. На початку лютого 521 р. до н.е. проти Дарія повстали Персія, Мідія, Елам, Маргіана, Парфія, Саттагідія, сакські племена Середньої Азії та Єгипет. Почалася довга і запекла боротьба за відновлення держави Ахеменідів у її колишніх межах. У 514 р. до н.е. Дарій I здійснив похід на Скіфію до «Дикого поля», але Велика Скіфія об'єднавшись, залишилась нескореною.

Починалося все так: Дарій зібрав великий флот з кораблів грецьких міст Малої Азії і попрямував до берегів Чорного моря. Місцеві племена і грецьке населення

підкорилися персам, далі вперше в історії того часу, грецький інженер Мандрокл спорудив дерев'яний міст з суден в найвужчому місці Геллеспонта (Боспор), внаслідок чого вперше Європа і Азія були сполучені один з одним. На березі Боспора були поставлені дві мармурові пам'ятні стели з написами грецькою мовою «письменами Ассирії». Далі Геродот пише, що біля того моста зібрали близько 700 000 піших і кінних вершників та 600 кораблів (ми думаємо, що вдвічі менше). Перська армія пройшла новоствореним мостом на південний берег Фракії і не зустрівши опору, прибула до пониззя Дунаю.

Переправа на лівий берег Дунаю йшла два тижні, та по її закінченні мілетський Гістией, який збудував той міст і тепер лишався його стерегти, спитав у царя: - Ми стерегтимемо міст аж до твого повернення, але коли це буде? Замість відповіді Дарій узяв у свого колісничного батіг і нав'язав на ремені рівно шістдесят вузлів: - «Розв'язуватимеш щодня по вузлу,- сказав він Гістею й простяг йому батіг. - Якщо я не повернуся, поки ти порозв'язуєш усі вузли, значить мені сподобалося у цій країні і я вирішив там перезимувати. Тоді матимете право зруйнувати цей міст і пустити колоди за водою, а самі повернутись додому, до своїх жінок і дітей».

Від річки Порати (назва річки Прут) до Бористену (Дніпра) та річки Уголь (Інгул) цар не бачив жодного скіфа, а якщо траплялися села чи городища, то вони були спалені, а на згарищах блукали тільки ошалілі від щойно згаслих пожеж коти та собаки. Відступаючи, скіфи все знищували на своєму шляху. Серце Дарія раділо. Ще жодне плем'я не відступало перед персами так безоглядно і стрімко. Якщо так буде й далі, то він за місяць підкорить все неосяжне «Дике поле». Скіфського війська ніде не було видно, хоча провідники заспокоювали Дарія, що скіфи не зможуть утікати без кінця, їм прийдеться зупинитись і дати бій. Якось надвечір, перси вперше побачили розвідку скіфського війська. Переправивши своє велетенське військо на лівий берег Бористену і згаявши на це чимало днів, Дарій розпорядився послати гінця до царя скіфів. Гонець так переказав скіфам слова свого царя: - «Чому ти, лякливий скіфе, зайцем втікаєш від мене? Спинись і давай поміряємося силою, а там нехай Боги вирішують, кому віддати перевагу, тобі чи мені»!

Скіфський цар звелів послу переказати перському царю Дарію: «Не я прийшов у твою землю, а ти в мою. Коли схочу, тоді й поміряюся з тобою силою. От якби ти знайшов і спаплюжив священні могили наших предків, тоді побачив би, лякливі ми зайці, чи ні». Чому так скіфи відповіли персам? Жоден перс і жоден ольвійський провідник не знали де скіфи ховають своїх небіжчиків. Далі переслідувати скіфів у Дикому полі ставало все важче і важче. У

персів закінчилися харчі та корм для коней, вони мусили відходити далеко в сторони: праворуч і ліворуч від свого напрямку для пошуків харчів, а скіфи нападали на цих шукачів їжі та знищували їх. До того ж смуга випаленої землі Дикого поля ставала все ширшою. Перси почали забивати власних коней та вже непотрібних в'ючних ослів. Вже в кінці першого місяця військового походу у персів не стало й конини. Серед персів почалася паніка, у них посів страх перед таємничими Скіфами. В ночі для свого захисту, замість раніше встановлених 4-х рядів повозок, вони почали ставити вісім та додатково обкопувати свій стан крутими ровами остерігаючись скіфів.

Основна мета походу Дарія полягала у розгромі скіфів. Ця мета і визначала всю стратегію і тактику перських військ протягом всієї війни, але скіфи ухилялися від бою. Так минув ще один тиждень, і Дарієві стискалося серце, коли він згадував про батіг із шістдесятьма вузлами. Сьогодні вранці на тому батозі лишилося менше 20 вузликів. Через неповних три тижні Гістией зруйнує міст через Дунай і попливе назад до себе (до дому), вирішивши, що він, Дарій, вже підкорив Скіфію й надумав зазимувати там. А де зимувати в лютий мороз, де харчі і вода, де полоненні, що будуть на тебе робити?

Знову шле Дарій гінця до скіфів: «Нерозумний скіфе! Мене ще ніхто в світі не перемагав! Якщо не маєш сили й зваги в серці - надішли мені, своєму володареві, звичні в такому разі дари: воду у срібному глеківі й землю у золотій мисці. І я допущу тебе до себе й дозволю на знак верховної ласки, поцілувати носики моїх царських мешт (черевики). Я був і буду твоїм господарем, а ти був і лишишся моїм вірним рабом».

В творах античних авторів Чорне море неодноразово називали Скіфським Понтом. Це говорить про широку популярність скіфів і їх величезний вплив на всьому чорноморському узбережжі. А елліни Чорне море називали Понтом Евксинським (Гостинним морем або просто Понтом). За часів Гомера «це море було недоступне для плавання і називалося Аксинське море через зимові бурі і дикості навколишніх племен.

Своїм вторгненням в простори Дикого поля, Дарій I домігся того, що досяг розколу серед сусідів скіфів. Більшість з них агафірси, неври, андрофаги, меланхлени і таври зрадили скіфів, кинули їх напризволяще та відмовили в допомозі. На допомогу скіфам прийшли тільки гелони, будини і савромати.

Слова перського Дарія дуже розлютили скіфського царя, але згодом заспокоївшись він звелів послу відвести Перському цареві скіфські дарунки. Гонець сумно повернувся до перського стану й передав ті дарунки своєму цареві Дарію: шуліку в великій клітці, мишу в маленькій клітці, жабу в череп'яному глечуку, а також кілька гострих добре оперених стріл. Дарій запитав гінця: - «Що звелів тобі переказати словами Скіфський цар»? Він велів переказати: - «Якщо ви, перси, не шугнете у небо шуліками, або не сховаєтесь у мишачі нори, або не зникнете у болоті, мов погані жаби, то кожен отримає в горлянку по такій стрілі».

Тривожно було в Дикому полі, велика біда насувалася, навіть тварини це відчували і зникали з перських очей. Перемога Дарія все відкладалась: «хотіти і могли – це дві різні речі». Скіфи все далі заманювали персів у безкрайні простори Дикого поля. Дарій розумів, що якщо він піде далі, йому буде кінець і він прийняв рішення повернути назад, щоб встигнути до того часу коли Гістіей розбере міст через Дунай. Дорога назад, то страшна дорога по випаленому степу, де немає ні їжі, ні води.

Скіфів уже добрий тиждень ніхто не бачив, наче вони згоріли у цих неосяжних, спалених Диких степах. Так тривало страшних 5 днів, голод у перському війську скопив багато людей, у стані почалося людодство. Персидська армія, яка вважалася непереможною, тікала з ганьбою із скіфських степів. Цар Дарій втік з частиною війська за Дунай, залишивши на

загибель своїх воїнів. Своїм радникам він сказав, що завоювати скіфів неможливо, бо волю вони люблять більше ніж золото. Так закінчується бувальщина про похід перського царя Дарія на Велику скіфію. Потім в Дике поле прийдуть інші завоювання: половці, татари, поляки, росіяни, шведи, французи, німці. Але то вже буде зовсім інша історія.

Хоча скіфський похід Дарія I закінчився безрезультатно, та все ж Дарій проник в глиб скіфської території услід за заманюючим його супротивником. Це дало підставу Дарію включити причорноморських скіфів в список підвладних йому народів під назвою «заморські саки».

Океан Тетіс, або Сарматське море, яке було порівняно теплим, неглибоким та слабосолоним басейном, не хотіло так просто здаватись і тому відступало повільно кілька мільйонів років, а на початку антропогенового періоду набрало сучасних обрисів Чорного, Азовського і Каспійського морів. Коли море поступово відходило, на його місці утворювались долини і русла рік, що нині впадають у Чорне і Азовське моря. Про деякі з них (притоки Дніпра, Південного Бугу, Інгулу, Дністра та інші ми вже говорили), в результаті вертикальних рухів кристалічної платформи і окремих блоків змінювались напрямки їхніх течій. Згодом Сарматське море відійшло, а довжелезний кораловий риф залишився.

На зміну моря-океану постав гірський ланцюг, до складу якого входять Апеніни, Піренеї, Альпи, Карпати, Балкани, Крим, Кавказ, Памір та інші гірські хребти. Цей грандіозний ланцюг витягнутий в широтному напрямку та складає альпійський складчастий пояс, де Карпати займають одне з центральних положень. Якщо вас запитать: - Чи правда, що Карпати колись були дном Сарматського моря? Або, що означає назва Карпати? Ми можемо сміливо казати: - Без сумніву, так. Про це переконливо свідчать численні сторінки геологічного літопису Карпатських гір. Вони написані силами самої природи і вкарбовані у камінь. Тривалий процес формування Карпатських гір супроводжувався проявами вулканізму, який тривав 1,5-2 мільйони років. Сліди тієї вулканічної діяльності

можна зараз спостерігати в районі Виноградова, Вишкова та Тячева, де долина Тиси перетинає Вигорлат-Гутинський вулканічний хребет. В Хусті (в центрі міста) підноситься конус погаслого вулкану. На його вершині у першій половині XIV ст. був побудований укріплений замок для утримання в покорі солекопів і для охорони Мармароських соляних копалень. На цей замок часто нападали татари. Останній раз, у 1717 році, сюди добирався кримський хан Гірей. У Другій половині XVII ст. Хустський замок був опорною базою повстанців, що боролися проти соціального гніту.

Примітка. Сучасні Середземне, Чорне та Каспійське моря є залишками океану Тетісу. Десь в кінці палеогенового періоду стали формуватися осьові частини майбутніх гірських систем Альп, Карпат, Кавказу. Назву - Карпати вперше навів Геродот у V ст. до н.е. Походження назви «Карпати» не з'ясоване. Є низка інших назв, від індоєвропейських - до слов'янських, де слово Карпати - «саго» - камінь, скеля, гори. Карпати - один з головних вододілів Європи між Балтійським і Чорним морями. Орографічний опис виділяє: Західні Карпати, Східні Карпати (або Українські Карпати), Південні Карпати, Західні Румунські гори і Трансильванське плато. У 105 р. імператор Траян приєднав Південні Карпати (Дакію) до Риму. Римське панування в регіоні тривало до 271 р. Татари називали їх «KAR PATI» в перекладі «сніг утопіл». Іншу назву, як «Сарматські гори» знаходимо в античних і середньовічних географів. Татри - найвища частина Карпатських гір, загалом Татри нараховують 25 піків вище 2500 м., а ще десятки високогірних озер і безліч водоспадів.

Ми з'ясували, що протягом усієї давньої історії Україна-Русь виступала мостом між світами Східної Європи і Давнім Сходом, а також античною, візантійською і латинською Європою. А Сарматське море, то є древній океан Тетіс, що тягнувся через всю Земну кулю. Назву - Тетіс запропоновано в кінці 19 століття австрійським геологом Е.Зюсом на честь давньогрецької богині моря Фетіди (Thetis).

ВІДЧАЙДУШНА БОГИНЯ ТЕТІС

Древній океан Тетіс (або Сарматське море) був не випадково названий в ім'я давньогрецької богині Тетіс-Фетіди. Вперше богиня Тетіс згадується в міфах про створення світу і Богів, де Тетіс сестра (а згодом дружина Океана), що дала початок морів і річок. Крім того, в більш пізніх міфах Тетіс-Фетіда виступає як добра богиня моря, що однією із перших Богів, вона вступила в шлюб з людиною і допомагала, захищати та рятувати людей, які потрапляли у біду в морі. Фетіда негайно і безкорисливо приходила на допомогу людям і Богам, недарма мореплавці всіх часів прикрашали носову частину кораблів її зображенням. Тетіс є старшою з 50 жінок-нереїд (дочок морського старця Нерей), що володів даром пророцтва і перевтілення, однією з найбільш привабливих, трагічних і людських героїнь міфів античності. Прекрасна, добра і чуйна вона була занадто гарна і розумна для того, щоб стати щасливою.

Всі складності її долі, почалися тоді, коли відразу два найбільших бога - Посейдон і сам Зевс одночасно звернули на неї свою увагу. Зевс переслідуючи і бажаючи оволодіти нею, досяг Кавказу, може вона і стала дружиною громовержця і повелителя Олімпу, якби не пророцтво титана Прометея, який переказав Зевсу, що якщо він оволодіє нею, то тоді вона народить сина (Ахілла), який перевершить свого батька за переказом Мойри (Феміди) і скине його з трону. Тоді Зевс, злякавшись пророцтва, вирішив видати її заміж за смертного. Таким смертним став цар Пелей, проте наречена аж ніяк не прагнула до шлюбу з ним. А тому, Фетіда перетворилась на вогонь, воду та змію, але цар Пелей здолав усі перешкоди і призначив день весілля.

Відсвяткували їх весілля в печері кентавра Хірона, на якому були присутні майже всі олімпійці, які принесли нареченим чудові дари. Згідно з Птолемеєм Гефестіоном, Зевс подарував Фетіді крила Арки, Гефест подарував царю Пелею «непереможний» меч, Афродіта подарувала фіалу з фігурою Ерота, а Гера - хламиду. За свідченням Катулли, Аполлон і Артеміда не прийшли на весілля, внаслідок чого (на весіллі Фетіди) між п'яними Герою, Афіною та Афродітою спалахнула

сварка, що призвела згодом до Троянської війни. За іншою версією, єдиною не запрошеною на те весілля, виявилася богиня розбрату Еріда, саме вона зуміла помститися, підкинувши золоті яблука із саду Гесперида з написом «Чудовий смак». А п'яні Гера, Афіна і Афродіта куштували оті «яблука розбрату», розсварилися і в кінцевому рахунку, почалася Троянська війна. Якби там не було, але Фетіда від царя Пелея з часом народила 6 дітей і тільки 7-й на ім'я Ахіллес – виживе.

Існує версія, що у Фетіди були психічні відхилення, кожного новонародженого сина, вона власноручно занурювала в казан з киплячою водою (або кидала у вогонь), щоб випробувати немовля на безсмертність. Таким чином, за примхів Тетіс-Фетіди, цар Пелей позбувся кількох синів, аж поки не народився Ахілл, який був вчасно врятований батьком. Цар Пелей запідозрив неладне і почав слідкувати за Фетідою, саме він не дозволив кинути новонародженого Ахілла до казана з кип'ячою водою, через що Фетіда покинула свого чоловіка. Бо за її словами, вона дуже сильно любила своїх дітей і бажаючи зробити їх безсмертними – занурювала до казана з кип'ячою водою. Згідно з Лікофроном, шість дітей Тетіс-Фетіди загинули, а сьомий Ахілл вижив.

Новонародженому Ахіллу, пророкували на вибір велику славу і ранню смерть, або довге але нічим не примітне життя. Звичайно, люблячі батьки, бажаючи вберегти свою дітину від загибелі, захищали її всіма можливими засобами. Не відомо хто їм підказав занурити Ахілла у води чарівного Стикса, щоб зробити його безсмертним, але вони так і зробили. Малого Ахіллеса (тримаючи на п'яту), занурили у чарівну воду, і лише одне місце залишилося не омитим водою - п'ята, так виникла легенда «про ахіллесову п'яту». А Тетіс продовжувала здалеку наглядати за Ахіллом, саме вона попросила Гефеста викувати чудові обладунки, в яких її син став невразливим.

У цих обладунках Ахілла неможливо було перемогти. Лише помста самого бога Аполлона, який направив стрілу у вразливу п'яту Ахілла, перервала життя видатного героя Троянської війни. За подальшою легендою Тетіс-Фетіда забрала душу свого померлого сина Ахілла до себе на острів Левка, де іноді можна чути його могутній голос - «як рев океану».

ПОПЕРЕДНИКИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Із шкільної програми ми знаємо, що Український степ, як степова природна зона, розташована на півдні, центрі й сході України. Західна та центральна частина Чорноморсько-Каспійського степу, є складовою частиною великого Євразійського степу. А поряд читаємо: традиційна назва чорноморських степів у XVI-XVII ст. Дике поле (у перських джерелах Дешт-і-Кипчак), або Велика Скіфія в часи античності, чи Велика Тартарія в часи середньовіччя. У широкому розумінні, це назва всього Великого Євразійського Степу.

Далі із шкільної програми нам нав'язували думку, що Дике поле лежить на Південь до Причорномор'я, але воно було й на Схід. Величезні території, аж до Волги згодом були заселені праукраїнцями. Кожен, хто не байдужий до історії рідного краю, мабуть, не раз задавав собі такі питання: Коли була заселена людьми наша місцевість? Які люди заснували поселення Дикого поля? Як утворилися міста і села Єлисаветградського краю? Адже територія нинішньої Кіровоградщини була на перехресті багатьох історичних подій, і не раз знаходилась в центрі національно-визвольної боротьби. У першому тисячолітті до нашої ери людство на території України розвивалося дуже нерівномірно. Тут сходилися різні племена й народи. Тому й перші державні утворення, що виникли на українських землях, формувалися в різні часи по-різному.

Давайте разом не поспішаючи почнемо розглядати ті, чи інші моменти історії малої Батьківщини із врахуванням «відголосків родинної пам'яті», часу та простору Українського степу і окремо Дикого поля з урахуванням питань: Який народ першим «засвітився в історії» Великого Українського степу? Хто наші предки: трипільці чи кіммерійці, скіфи чи сармати, греки чи слов'яни? Звідкіль взялася Боспорська держава, як попередниця Київської Русі? Хто вони: індійські козаки – раджути?

Трипільська культура (або культура Кукутені) набула найбільшого розквіту між 5500 та 2750 р. до н.е. Поселення облаштовувалась між Карпатами та річкою Дніпро на теренах сучасної України, Молдови та Румунії протягом 2000 років. Ця культура є однією з основних давньо-землеробських культур мідної епохи. Внаслідок генетичних досліджень було встановлено, що трипільці несли в собі материнські генетичні лінії, характерні для всієї землеробської неолітичної ойкумени, започаткованої ще на території Малої Азії. У другій половині VI тис.-першій половині V тис. до н.е. племена трипільської культури розселялися в басейнах Дністра і Південного Бугу.

Дивовижна культура трипільських племен залишила глибокий слід в історії України. А територія сучасної Кіровоградщини є найпівнічнішим порубіжжям степу і лісостепу де оселялись трипільські племена. В Чорному лісі, в басейнах рік Тясмин, Інгул та Інгулець проживали землеробські племена чорноліської культури, які залишили по собі величезні укріплені городища. Чорноліську культуру можна розглядати як один з етапів три-валого культурно-історичного розвитку прашурів слов'ян та з історичним народом агафірсів (Агафірси - одне з фракійських племен скіфської доби, про яке повідомляв Геродот. Можливо їхня назва походить від міфічного сина Геракла – Агафірса). А південніше, в приінгулецьких та приінгульських степах в IX – середині VII ст. до н.е. вже кочували легендарні кіммерійці. Це перший народ на території Північного Причорномор'я, ім'я якого відоме з писемних джерел і дійшло до наших часів. Саме вони залишили цікаві археологічні пам'ятки на Кіровоградщині.

«Країна, яку займають тепер скіфи, кажуть, колись належала кіммерійцям», зауважує Геродот у своїй «Історії» (IV,11). Прийнято вважати, що кіммерійці, збройно не протистояли скіфам і подалися до Азії, а скіфи зайняли їхню, вже безлюдну територію. Лише назви Східного Криму й Приазов'я та могили кіммерійських царів зберегли пам'ять про цей народ у Геродотові часи. Далі почали виникати зв'язки між Скіфською державою, грецькими містами-державами, Боспорським царством і землеробами українського полісся, лісостепу тощо.

Додаток. Боспорська держава виникла у V ст. до н.е. на основі об'єднання ряду грецьких держав-полісів та приєднання територій місцевих племен: скіфів, синдів, меотів, торетів, пізніше сарматів та інших на Керченському й Таманському півостровах, а також Південному узбережжю Азовського моря. До складу Боспорського царства на той час входили Пантікапей (Керч) - столиця царства), а також Фанагорія, Феодосія, Танаїс, Тірітака, Мірмікей, Німфей, Гермонасса, тощо.

Спочатку тут правила династія Архсанактидів, а з 438 р. до н.е. - династія Спартоکیدів. У 111 р. до н.е. один із представників династії Спартоکیدів (Євмел) проголосив себе царем. Власне саме з цього часу Боспор вважається царством. Від 111 р. до н.е. Боспорське царство досягає найбільшого розквіту й поширює свій вплив на Північне узбережжя Чорного моря. В середині II ст. до н.е. Боспор переживає економічну й зовнішньополітичну кризу, яка ще більше загострилась повстанням рабів у Пантікапеї у 107 р. до н.е. під проводом Савмака. З III ст. до н.е. Грецькі держави в Північному Причорно-мор'ї починають поступово занепадати, посилюється тиск варварських племен скіфів та сарматів. У кінці II ст. до н.е. Боспорське царство потрапляє в залежність від елліністичної Понтійської держави. У середині I ст. Боспор визнає політичну залежність від Риму. Боспорське царство відіграло важливу роль у з'єднанні різних культурних традицій Понту та Меотиди, Європи та Азії.

Цей переказ, якому найбільше довіряв і сам Геродот, ліг в основу традиційної версії етнічної історії Північного Причорно-мор'я. Це при тому, що дослідники давно висловлюються в тому сенсі, що оповідь Геродота, очевидно, не зовсім повно відтворює історичну дійсність, бо переплелися історичні й напівлегендарні риси. З того, як кіммерійці залишили Північне Причорномор'я, саме витіснення одного народу іншим видається вкрай сумнівним. Археологічний матеріал не засвідчує різкої зміни людності в Приазов'ї. Суперечать цьому й античні свідчення. Плутарх, зокрема, зазначає, що лише незначна кількість кіммерійців пішла з Меотиди до Азії, більшість же їх лишилася.

«Влесова книга» називає кіммерійців серед предків слов'ян. Тож є підстави вважати, що принаймні частина кіммерійців лишилась у Приазов'ї і взяла участь у подальших етнічних процесах на теренах Великого Українського степу.

Ім'я кіммерійців у давніх авторів недвозначно пов'язується із берегами сучасної Керченської протоки, званої у давнину Кіммерійським Боспором. Вже у часи Гомера кіммерійці мали і численні міста, «і ціле царство», а Геродот, який не застав кіммерійців у Північному Причорномор'ї, повідомляє, що «й тепер у Скіфії є кіммерійські фортеці й кіммерійські переправи, а ще є країна, що називається Кіммерія, і так званий Кіммерійський Боспор». За свідченням Страбона, кіммерійці справді колись мали значну силу на цих берегах, які від них і отримали свою назву. Характерно, що саме на Таманському півострові, азійському березі Кіммерійського Боспору, античні автори розміщують і сіндів. Більше того, ряд авторів початку нової ери упевнено локалізують сіндів саме поряд із кіммерійцями.

► Прісциан (644–721 р) пише: «вони (савромати) живуть поблизу сарматської річки Танаїс (нижня течія річки Дон та Сіверський Донець), з ними межують також сінди й кіммерійці».

► Руфій Фест Авіен (852–891) пише: «найближчі до місцевості Танаїсу займають кіммерійці й сінди» (із VII ст. до н. е. Танаїс був торговельним шляхом, який сполучав східну Скіфію з грецькими містами над Чорним і Азовським морями).

► Діонісій (652–710) зазначає: «у Савроматії в сусідах, живуть кіммерійці, сінди, керкетії, торети». Подібні свідчення подають і інші автори.

Азійська частина Боспорської держави, населена сіндо-меотськими племенами і Тматораканське князівство із його тісним зв'язком з «сіверами» відповідає території, відомій згодом як «Половецька земля».

Половецька земля - назва західної частини Дешт-і-Кипчак (Половецького степу), де мешкали половці. В Київському літописі, складовій Іпатіївського списку, у 1152 р межами цієї землі названі Волга на сході й Дніпро на заході. До Половецької землі зараховували і Дніпровське правобережжя, тому в літописах вживається як назва країни, або «страна Куманська» (1224 р).

Зв'язок сіндів, сіверів і кіммерійців із половцями справді досить показовий. Русько-половецькі шлюби, унікальне явище нашої давньої історії й були характерні переважно для сіверських князів. В жилах усіх сіверських князів текла половецька кров, а оспівані «Словом о полку Ігоревім» знаменитий Новгород-сіверський князь Ігор Святославич і його брат «Буй-тур» Всеволод, які вирушили на пошуки «града Тмудораканя», були на три чверті - половчани. Як тут не згадати і досить поширену давню традицію, коли зводили походження половців до готів, а готів до цимбрів (кіммерів). Можна додати й те, що кам'яні статуї, так звані «половецькі баби», на які багаті степи Приазов'я, напрочуд схожі на сіндські кам'яні скульптури.

Своєрідний «болгарський слід» знаходимо і в половецькій історії, причому стосунки половців і Болгарії є досить унікальними. Половці не лише постійно підтримували антивізантійський рух на Балканах, але й брали активну участь у створенні Другого Болгарського царства, перші царі якого походили з роду половецького хана Асеня. До речі, у дослідників чомусь не виникало питання: а навіщо, власне, половцям знадобилася далека Болгарія? Що спонукало їх іти з приазовських степів на Балкани? Чи не те саме, через що й сіверські князі вирушали в ризиковані походи до Азовського моря? Що ж до етнічної приналежності кіммерів, то часто їх називають «іранським» народом.

Крім кіммерійців, на Балканах засвідчені й сівери. Сівери басейну Дунаю (у візантійського історика III ст. Феофана) та (у Анастасія) пов'язуються із протоболгарським ханом (царем) Аспарухом (643 - бл. 701 р. н.е.) засновником першої Болгарської держави. Того-

часні джерела згадують у Болгарії сім слов'янських племен, але наші співавтори знають і восьме плем'я - сівери. Відоме й ім'я князя Севара з оточення Аспаруха (Іспериха).

Ми ще недостатньо обізнані про народи Боспорської держави. Але безперечно те, що з її розпадом у IV ст. н.е. ці народи не зникли. Чимало літописних племен сходять саме до цих давніх сіндо-меотських племен Приазов'я. Двох із них ви знає-

те, це літописні сівери та половці. Може їхньою спорідненістю і пояснюється тяжіння сіверських князів до Тмutorаканського князівства. Як би там не було, але половці займають особливе місце в Українській історії. Вітчизняна історія сьогодні потребує уточнень, а в багатьох випадках і перегляду. Сьогоднішній погляд на причорноморський світ, як безумовно іранський - застарів. Нині виникає все більше підстав бачити давню історію України дещо складнішою, аніж її прийнято вважати. Не дивно, що печеніги й половці виявляють мовну й етнічну спорідненість з індійськими козаками - раджпутами.

Додаток. Ми трохи призупинимось і надамо пояснення щодо індійських козаків раджпутів. Походять вони із другого за площею штату Індії - Раджастхан. На заході кордон його з Пакистаном тягнеться на 1200 км. В середині країни він межує на півночі зі штатами Пенджаб, Харіяна, Уттар Прадеш, Гуджаратом і Маде'я Прадеш - на півдні. До оголошення штатом у 1956 р., він складався із 22-х князівств. Саме населення штату зоветься сучасним терміном – раджастханці, а вони, як і пенджабці та харіянці, належать до змішаної нордичної й альпійської раси. Раджпути (як пенджабські сікхи), є невід'ємна частка індійської армії. Перекази вважають раджпутів нащадками ведійських воїнів-кшатріїв. Основним етнокультурним субстратом, що ліг в основу раджастханців, вважаються арії доведійської і ведійської хвилі. Територія, звідки рушили до Індії арійські, тобто індоіранські племена, за визначенням індійського археолога Б.К.Тхапара, була Україна (RAD, 112). Тут вони разом із сусідніми протослов'янськими племенами входили до зрубної етнокультурної спільноти. Близькість мов і культура цих племен в добу бронзи була дуже велика, що підтверджують топоніми й гідроніми, збережені подекуди й донині. Протослов'яни були активними творцями зрубної культури, їхнє формування сягає III-II тис. до н.е. і пов'язує існування слов'ян як спільноти, від якої відділилися індоіранці, вже з V тис. до н.е. індоіранський елемент відігравав значну роль у формуванні подніпровських слов'ян, які виявляють значну схожість, зокрема, зі скіфами лісостепової смуги, що антропологічно

сходять до місцевого населення епохи бронзи. Тобто вони - зв'язуюча ланка, що реально демонструє етногенетичну спорідненість індоіранських і давньослов'янських племен на теренах Давньої України. Це близьке сусідкування час від часу знаменувалося міграціями індоіранців (а можливо, й слов'ян) на Схід. При цьому слід мати на увазі, що в далекі мандри вирушала лише якась частина населення, як правило, молодша й авантюріша. Інша ж частина населення, можливо навіть більша, залишалася на предковичних землях. Інші вчені пов'язують походження раджпутів із переселенням до Індії (на зламі 2-х ер) скіфських і гунських племен. Тож назва раджпут не етнонім, а скоріше назва воїнської верстви як - козаки.

Донедавна індійський матеріал майже не залучався до дослідження Української історії. Мабуть був брак фахівців: індологів та іраністів, а може не було доцільністю. Та й хіба могло бути інакше, коли давню історію України здебільшого досліджували спеціалісти-античники. Чи не тому досі в курс вітчизняної історії не включена історія Боспорської держави, що 2 000 років проіснувала на теренах України? Окрім грецьких міст-колоній до цього найбільшого на той час ранньодержавного утворення входило багато місцевих народів, про які ми не знаємо зовсім нічого, або знаємо вкрай мало. Водночас вивчення різноманітного історичного спадку Боспорської держави засвідчує не лише виняткову роль місцевих народів, а й дозволяє говорити про неї, як про пряму попередницю Київської держави.

На теренах стародавньої України в межах Степу і Лісостепу жили чисельні племена і народи. Всі їх Геродот розглядає з точки зору подібності чи відмінності від скіфів. При цьому він чітко виділяв шість скіфських племен. По Бугу, ближче всіх до Ольвії, жили «калліпіди» (еллінські скіфи). Пізніше їх назвуть «мікселінами» (мішані еліни). Вище від них, там де наближаються один до одного Буг і Дністер, проживали алазони, ще далі на північ - скіфи орачі, які сіяли зерно не для власного вжитку, а на продаж. Четверте скіфське плем'я, то скіфи-хлібороби, що жили за Дніпром північніше лісового краю, а ближче до Понтікапу - Гілеї. На схід від них розташовувались скіфи-кочовники, а за річкою Герром (Конка чи Молочна)

знаходилося наймогутніше скіфське плем'я - царські скіфи, які вважали усіх інших скіфів за своїх рабів.

Території за Танаїсом займали савромати (пізніші сармати). Вказуючи на їх близьку спорідненість до скіфів мовою і звичаями, Геродот визначає їх як нескіфське плем'я. Крім того він виділяє у степовій зоні на північ від царських скіфів кочових меланхленів, тих, що ходять у чорному вбранні. На північ і схід від них – нескіфське плем'я будинів з блакитними очима, серед яких жили гелони, що походили від греків-переселенців і шанували грецьких богів. В лісовій зоні проживали племена неврів, андрофагів, фісагетів, іїрків, десть ще далі у північно-східному напрямку – агріппеї та ісседони.

Проаналізувавши дані, наведені Геродотом, і порівнявши їх зі свідченнями інших авторів – зокрема Птолемея і Страбона, ми змогли уточнити місцезнаходження деяких річок і районів, назви яких були наведені Геродотом. Географічні координати, отримані у такий спосіб, були зіставлені із локальними варіантами скіфської культури, і дали ще один зразок етногеографічної карти Скіфії. На ній ми бачимо, що лісостепові райони України, які традиційно «віддавались» кочовим - скіфським племенам, зокрема це території лісостепового лівобережжя та правобережжя Дніпра, насправді належали протослов'янському населенню. Таким чином, Скіфія була більше конфедерацією кочових та землеробських племен, що населяли степові і лісостепові терени майбутньої України.

Сонце на теренах України, щонайменше зі зламу II-I тис. до н.е., кожного дня сходило на сході і заходило на заході. Насправді, таке буває тільки 2 дні в році - під час весняного і осіннього рівнодення. На зламу II-I тис. до н.е. Сонце сходило з півночі на південь. Щодня точки, в яких відбувалися захід і схід Сонця, незначно переміщувались. У день літнього сонцестояння воно сходило по максимуму на північному сході. Кожен день після цього світило піднімалося трохи південніше. У день осіннього рівнодення Сонце сходило на сході і заходило на заході. З давніх часів люди спостерігали зростання і параметри точок сходу і заходу Сонця з великою деталізацією. Саме так вони орієнтуватися в часі за допомогою стоячих каменів чи зубчастих вершин гір уздовж лінії горизонту. Тож саме у ті часи і розпочалася писемна історія скіфів в Українському степу.

ТИСЯЧА РОКІВ У ДИКОМУ ПОЛІ

Якось Наталія Девятко із колишнього міста Дніпропетровська розповіла нам цікаву білину про волхвів із Дикого поля. Колись дуже давно на загадковій річці Івля, що протікала теренами Дикого поля (вона потім невідомо куди зникла, а може інший народ поміняв її назву) жило велике об'єднання племен «Угл» під керівництвом старого вождя Анта. Саме в цьому племені, вперше віднайшлися генетичні предки героїв нашої книги Салахміра і Чеботая, Канчеєва і Чоботаєва, Репнюка і Карпа, Репчука і Карлова, Осада і Магра, а ще молодого Дзвонаря.

Були в племені представники колишніх кочових племен киммерійців і скіфів, сьогоднішніх осілих сарматів і слов'ян, а ще невідомо звідкіль прийшли гуни і нерви та поселилися поруч. Різним богам поклонялися вони, та всі вірили в одне, що правда переможе оману, що за кожен добрий вчинок, буде нагорода, а за кожен лихий – кара, що життя – найцінніше понад усе, що смерті боятися не треба, бо наше продовження буде в новому житті.

Непростим був той світ, жорстоким, але щирим та змінювався він, як усе на землі змінюється. Сонце сходить кожного ранку, і сузір'я кожної ночі розквітають на небесному оксамиті і лише тисячоліття ту таємницю знають, тільки вони бачуть, як вицвітає небо, старішають зірки, та згоряє прадавнє сонце, даруючи землі золоте і життєдайне тепло.

Нашими пращурами є Причорноморські вершники, могилами яких густо вкрита українська земля. Два початки заклали вони: духовне і матеріальне, трипільське і скіфо-сарматське ядро української нації. Ніякі ні Аскольд і Дір, і не царі Рюрики ласі до наживи і багатства (які погубили свою імперію), а скіфи, вільні хлібороби й орачі, дали перші паростки на нашій землі. (До речі, скіфи жили на берегах Дніпра за тисячу років до походу перського царя Дарія, тобто в середині II тис. до н.е.).

Старий вождь племені «Угр» - Ант, коли бував у доброму гуморі, полюбляв вечорами біля вогнища переказувати старі легенди. Одна з таких легенд дійшла до нас завдяки давньогрецькому письменнику Лукіану (близько 125-180 р. н.е.), який записав її зі слів скіфа Токсаріса, а вже він переказував своїм

онукам. Вона розповідає про двох скіфських юнаків - Дандаміса й Амізока із племені «Табітів» (домашнє вогнище), бо ще були скіфи-кочовики, які проживали в Приазов'ї біля Данапра (Дніпро) та Степовому Криму. Племя «Калліпідів» – проживало на Правобережному Причорномор'ї. Скіфи-землероби проживали на північ від калліпідів та скіфів кочовиків, в українському лісо-степу. «Алазони» проживали в межиріччі річок Порат (Прут) та Тірас (Дністра). У V-IV ст. до н.е. центр Скіфів знаходився у межиріччя Гіргіс, або Танаїс (Дон) та Істр (Дунаю). Цікавинка в тому, що за Геродотом, починається річка Істр в країні кельтів, далі тече через всю Європу, а в середині розділяється на дві частини. Потім ділиться на сім рукавів, і впадає Істр в Евксинський понт (Чорне море). За Страбоном, дана річка тече по середині території розташованої між Чорним і Адріатичним морями і впадає в море через свої вісім гирл неподалік від Борисфена (Дніпра).

Старий вождь Ант вмотивувавшись біля вогнища, почав свій переказ: - Було це дуже давно, вже не маю сил пригадати якого року, але на четвертий день, після того, як два молодих скіфа Дандаміс і Амізок із сусіднього племені «Табітів» стали побратимами, на їхній табір, розташований на березі річки Данапра (Дніпро), або за Геродотом - Борисфен, раптово напали величезні полчища сарматів. Захопивши багатий видобуток і безліч полонених, вони рушили на схід, за річку Данапра.

Серед полонених скіфів племені «Табітів» був і Амізок. Довідавшись про це, Дандаміс кинувся в ріку й поплив до ворожого берега. Коли його помітили сарматські воїни, Дандаміс почав голосно вигукувати: «Зарін!» (золото, викуп). Тоді сармати повели молодого скіфа до свого царя, який запитав юнака про те, що він має і що хоче віддати за життя свого друга. Дандаміс сказав, що в нього крім власного життя нічого немає, але якщо цар захоче, він може віддати його за свого побратима Амізока. Жорстокий цар сарматів розсміявся й відповів: «Твоє життя мені не потрібно, але якщо ти хочеш визволити свого побратима, віддай лише частину того, що пропонуєш - свої очі». Хай буде так відповів молодий скіф.

До дому Дандаміс вертався з «порожніми орбітами», міцно тримаючись за звільненого із сарматського полону свого товариша-побратима Амізока. Дивлячись їм вслід цар сарматів

вимовив: - «Людей подібних скіфам, можна взяти у полон, знена-цька напавши на них, але яким же буде результат битви з ни-ми, якщо у них така мужність?». І віддав своєму війську наказ про відступ. Вдячний Дандамісу за свій порятунок, Амізок зас-ліпив себе - сам. Сліпі побратими прожили ще багато років і при житті стали в легендою, яку розповідали не тільки по всій Скіфії, але й за її межами.

Старий Ант піднявся і зауважив, завтра буде вітер, йдіть і відпочиньте. Ввечері я вам розповім про «прокляття волхвів». День пройшов вдало - вполювали звіра, а з річки Данапра витягли вдосталь риби, їжі хватить на три дні. Надвечір майже все плем'я зібралось біля центрального вогнища, зго-дом прийшов старий вождь Ант і почав свою розповідь.

Три дні потому було мені видіння, прийшли мої предки волхви і переказали наступне. Пройде всього 6 раз по 100 років і на нашій землі почнеться занепад. На Данапрових кручах вже не будуть селилися сармати і скіфи. Прийдуть інші люди і почнуть будували великі білі храми з хрестами і банями, а замість нашого віче та народної волі, на Майданах все частіше буде воля одного князя. Один з таких правителів - завойовників, ім'я якому «князь Володимир», образи наших Богів почне палити та скидувати у річки, оскільки сам захоче називатися «Богом на землі».

Буде жити він у великому граді і мріяти про те, щоб усі голови перед ним схилили, як перед божеством, бажати влади і над життями та серцями людськими, і над майбутнім та пам'яттю людською. І вирішить князь Володимир зруйнувати те, про що оповідали йому у дитинстві, знищити сам порядок речей і проти світогляду прадавнього піти. Прийме він хрещення і назветься Богом єдиним, але не приймуть його вибір люди, бо лише для себе обрати можна віру, лише за свої вчинки людина відповідає і перед життям, і перед людьми. Неможна обирати за інших, неможна відбирати чужу волю.

Та не слухав попереджень великий князь Володимир, во-дою і кров'ю почне хрестити землю, яку вважав своєю, а тоді під страхом смерті заборонить згадувати про той злочин, щоб стерти ту правду з людської пам'яті, і з літописів стерти, і з легенд слова про давній людський рід - забрати. Виступили проти нього люди, хто як міг, та не хотіли воювати з братами і

сестрами, бо прийняв дехто з їхніх рідних новий уклад життя, коли є правитель-князь, і він всім править, краще від інших правду знає і за вчинки усіх своїх підданих відповідає.

Легше так жити, хоч і соромно, й в очі онукам дивитися не хочеться, пояснювати, чому волю свою і право вибору вільного іншому віддає, зрадив мрії свої, прагнення і призначення. Тому й молодь з того часу гіршою від старших називатиметься, бо в неправді легше жити та свою провину на інших перекидати. А потім забудеться та провина, але зверхній звичай на всі віки залишиться. Прийдуть до великого князя Володимира волхви, яким здавна за всіх часів й в усіх народів було призначено життя боронити і народи вести, від безумства і сірості оберігати, та не захотів князь Володимир слухати наших волхвів, насміявся і прогнав зі свого пишного палацу.

Він тепер був сонцем ясним, а що справжнє сонце цих людей (волхвів) силою чарівною наділило, йому байдуже було, бо застелила очі великому князю жага безмежної влади. Не підкоряються волхви наказу великого князя, і будуть вчити своїх наступників відчувати світ, як самі відчувають, передавали свої прадавні знання і підбурювати народ на Майдан. Розгнівається великий князь і дасть слово, якщо підкоряться бунтарі новому порядку і його волі, або будуть знищені і навіть пам'яті про них не лишиться. Тож наставники волхвів почали енергетично передавати свої думки усім своїм майбутнім предкам. І сьогодні я виконую їхню волю, переказую, що буде з нашими онуками-послідовниками та нашою землею через 6 раз по 100 років. Скіфи племені «Угр» довго сиділи мовчки і кожний думав своє.

Волхви - давньоукраїнські жерці, служителі слав'янського релігійного культу. Носії стародавньої української культури й духовності, народної медицини, знань з астрономії, математики, географії тощо. Володіли багатьма мовами, зокрема арабською, латинською, грецькою, німецькою, вірменською та інш.

Сприяли розвиткові торгівлі, ремесел, налагодженню дипломатичних стосунків давніх українців з сусідніми народами. Очолювали опір князям проти запровадження християнства на Русі. Брали участь у повстанні проти християнізації слав'ян в Суздалі у 1024 р. та Ростові у 1071 р.

Пройшли століття, за свідченням вітчизняних та іноземних літописних джерел, християнізація народів Київської Русі почалося від 860 року і тривало ціле століття. Загальноприйнято вважати, що християнство на Русі веде свій початок від 988 року. Основна ж маса населення Київської Русі в IX ст. лишалась вірною слав'янським богам. Більше того, оскільки християнство на Русі зазвичай приймали дружинники, які постійно брали участь у військових операціях, то з їх загибеллю на полях брані число послідовників християнства меншало.

Вже забули пророкування старого скіфа, вождя Анта із племені «Угр», події в Київській Русі IX-X ст. розвивалися так, що князь Володимир сам накликав на себе та народи України «тисячолітнє прокляття волхвів». Змінювався світ, все рідше лунав сміх у містах, а по селам люди почали забувати рідну мову. Кривавими снами і сірим маревом сповило землю по обидва береги Дніпра. Більше ста років тривала війна під назвою «хрещення Русі», все більше люду ставало на бік послідовників князя Володимира, надто «солодкою» була влада над чужим життям і над чужою долею. Отруйним звітом виявилась рабська покірність нового устрою і нової віри, рвалися зв'язки між людьми і світом, розпадалися родини.

Не схотіли волхви розчаровувати людей, вони могли стерти з обличчя землі палац і рід великого князя, але тоді інакше було б ставлення до самих волхвів. А тому вирішили вони направити до князя Володимира делегацію, узявши з собою тільки тих, хто свідомо зробив цей вибір. Вийшло так, що князю вдалося взяти в полон десятьох з дванадцяти волхвів, які прийшли до нього у палац і просили не зраджувати рідний народ, та Володимир задумав прилюдно покарати їх.

Неподалік від Дніпра, майже біля самих порогів, стратив великий князь усіх десятьох полонених волхвів, змусивши дивитись в очі один одному. Помирили волхви в страшенних муках та прокляли вони землю Русі, що їх від смерті не врятувала, кожен на сто років - разом на одну тисячу років. Страшним було те прокляття, як і їхній біль: - не знатиме земля Київської Русі щастя і волі, потерпатиме від чужих забаганок, розмінною монетою для інших стане, а все, чого люди прагнутимуть і у що віритимуть від усього серця, на смерть і зло обернеться. А ж поки не пройде тисяча років.

Вирішила Рада старішин племені «Уєл» перебраться на нове місце проживання на беріг річки Єні-Гел (Інгеул). Відібрав старий вождь найкращих розвідників та послав «шукати ліпші місця для проживання». Тож до осілих скіфів Приінгулля із племені «Уєл» (їхнього старо вождя Анта), які перебралися до річки Єні-Гел і степових воїнів Осада Одинця, Магра Третьяка, Карпа Зимового, Лучника Чеботая та молодого Дзвонаря (який ще не мав власного прізвища), які у лютий битві перемогли «Приінгульського дракона», ми повернемося пізніше.

А невдовзі помер і великий князь. Почалися міжусобиці в Київській Русі, кожен з нащадків князя хотів урвати шмат своєї влади. Правда за правління Ярослава Мудрого думали, що прокляття відступило, бо намагався шанувати давніх богів, хоч і під новими іменами, не забував питати поради у старших і мудріших від себе, та лише на термін свого життя Ярослав послабив силу тисячолітнього прокляття. А коли не стало Ярослава, покотилися біди «мов з високої гори», - орди хазарські, печенізькі, татарські. Розпалася Київська Русь на окремі князівства, почала данину платити, від чужої волі і забаганок ханів залежати. Збідніли люди, забули силу слова предків, звичай прадавні берегли з кожним поколінням все менше і менше.

А що сталося із двома волхвами, які втекли від князя Володимира? Пам'ятаєте: пішло 12 волхвів, а стратили 10 душ. Тих двоє верховних волхвів, яким вдалося уникнути полону і помсти великого князя, пішли «в люди», де їх сховали та поставили вчителями над молодими учнями. Вчили вони берегти мир, розповідали про душу світу, але сум підточував їхні сили, бо не належав їм більше світ, не було у них зі світом Русі того часу - порозуміння. Невдовзі пішли з життя і ці двоє волхвів, а коли не стало князя Ярослава, то залишилася земля Київської Русі по обидва береги Дніпра беззахисною.

Намагалися повернути приховані знання і силу волхвів у світ за козацьких часів, але тисячолітнє прокляття волхвів виявилось сильнішим. Договори про мир не виконувалися, настала Руїна, розкололася «проклята земля Русі» на дві половини точно по Дніпру. Згинуло козацтво, зруйнували чужі царі і цариці Запорозьку Січ, вдягли на руки козацьким отаманам кайдани, і

тих, кого не стратили, змусили служити у своїх військах, або відправили у заслання. Через пісню і мову намагалися подолати тисячолітнє прокляття, але знаходились у товариствах зрадники або чужа влада виявлялася сильнішою та хитрішою. І знову страти, в'язниці, каторги ...

Поети, письменники, кобзарі, тощо, нікого не минула кара, всіх занепастила чужа московська воля, про всіх своїх героїв згадує людська пам'ять, поділивши їх на історії і легенди, на мелодійні пісні і різного роду перекази, які для кожного століття свої. Палали книги, які переписати не схотіли, заборонялися і пісня материнська, і слово рідне, і звичай народний, перемішувалася кров, щоб народ свою генетичну пам'ять не міг зберегти. На кожную людську мрію знаходився зрадник, на кожную людину, що могла стати героєм було своє заслання, страта чи тортури. Війни, табори, тюрми... А не хочеш страждати - служи чужій московській волі, зрадь себе і рідну мову, а ще вимагали забути власний рід своїх пращурів. Тільки тоді проживеш життя «щасливо», вірячи, ніби вільний у своєму виборі. А не хочеш служити – згинь на віки вічні.

Згодом запанувала на 70 років більшовицька сірість, стерла відмінності між народами й народну пам'ять, всім нав'язали одну мову та один світогляд, відібрали і віру, і мрії. Розгубилися давні знання, забулася історія власного роду, страх оселився у кожному серці, бо тепер всі люди боялися неволі, тортур, заслання, голоду і втратити близьких. Більше не вірили, що злетять у небо іскрами багаття їхні душі. Все пожерла сірість, все отруїла безвір'ям, де немає місця свободі і пам'яті. Страшною була та тисяча років. Хто історію хоч трохи знає, тому відомо, скільки пролилося крові на сторінках спалених книжок, скільки болю в народній пісні, скільки знищених нащадків лежать в землі по обидва береги Дніпра, а ще більше могил у чужому краї. Ані помсти не вимагає тисяча років неволі, ані нової крові, лише розуміння і пам'яті, щоб не повторилося подібне ніколи на теренах неньки України.

Наші опоненти кричать: - Чи є насправді тисячолітнє прокляття? Хто про те знає? Чим доведете прихід волхвів до князя Володимира? Нічого ми доказувати не збираємось, бо наші пращури заповідали: - «Ніколи не сперечайся з дурнем, бо ...». Постарайтеся віднайти у зарубіжних архівах вирвані та

переписані з літописів сторінки української історії. Звертайтеся до архіву власних родів, саме там ви віднайдете своїх зраджених і забутих предків. Дослухайтеся до давніх билин, вони допоможуть відродити втрачене, повернути слову його прадавню велич і силу, як прагнули це зробити оспівані у легендах поети, кобзарі, філософи, народознавці, воїни і прості люди, що залишилися вірними своїй землі. Надходить нова ера, змінюється світ, намагайтеся побороти сірість і відродити втрачене. Прийшов час закінчення тисячолітнього прокляття волхвів, сонячне сяйво повернеться в людські очі та серця.

Волхви були нашими предками і їхнє слово мало величезну силу! Накладене ними тисячолітнє прокляття не зможе зняти з роду українців, ні президент, ні найвеличніший пастор, ні найсильніший рунтато. Прокляття волхвів мають нейтралізувати самі українці, бо тільки ми зможемо виправити помилку, скоєну князем Володимиром тисячу років тому.

Так що робити? - запитав молодий Магр на зібрані племені. Піднявся старий Чеботай: - «Не той слов'янин, хто скніє та не оре, а той, хто викрутиться і зло поборе!». Із другого ряду подав голос Салахмір: - «Давайте збирати коло та послухаємо бувалий люд». Молодий Дзвонар, що ще не мав прізвиська вигукнув: - «А чого оте начальство так смердить?». Йому відповів Карп Зимовий: - «Бо ніхто тих «овочів» не перебирає та гниле не викидає, тож духовної вентиляції нема». Із задніх рядів почувся голос: - «Сьогодні Україна не вільна, а свавільна». Аж ось піднявся старий вождь Ант і мовив: - «З моменту першого Хрещення Русі іде війна між слов'янами! Вбиваємо своїх братів, палили капища волхвів-лікарів, князь йде на князя, пригадайте як зарізали Бориса і Гліба та знищили Новгородське Віче». Постояв Ант хвилинку, подумав і продовжив: - «Хоч сьогодні з людяністю біда, а молодь пішла найматися до інших імперських країн, маємо зібрати усіх «на широке коло» та на «майдані» будемо вирішувати подальшу нашу долю. А якщо все повернеться «на круги своя», значить ще не пройшло тисячолітнє прокляття волхвів».

Поганий сценарій подій після «третього Майдану» в тому, що поки ми «дозріємо до світлого Розуму» - країна може згинутися. Не має сумнівів, що й сьогодні прокляття волхвів діє на кожного українця.

ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ НАШИХ ГЕРОЇВ

Від дуже старих часів, Диким степом текла загадкова річка Івля, текла-текла і зникла. Куди вона ділася? Більше 200 років вчені намагаються ідентифікувати вісім річок Скифії, перелічених «батьком історії» Геродотом у книзі «Мельпомена», там грек називав річки у такому порядку: Істр, Тірас, Гіпаній, Борисфен, Пантікап, Гіпакірій, Герр і Танаїд. Одні отримали сучасну назву: Дунай, Дністер, Південний Буг, Дніпро. А три річки залишаються й досі не ідентифікованими, а ще на берегах тих річок проживали загадкові племена «Угл» та «Онгол». Про окремих представників Великого степу, осілого племені праслов'ян «Угл» ми розповімо зараз, а про степових кочівників давніх слов'ян племені «Онгол» з берегів річки Івля - у розділі «Сторожова застава Дикого поля».

Першими державними утвореннями на території сучасної України було об'єднання кімерійців і таврів. За Гомером, вони були жителями найвіддаленішої з північних країн, якої досягав у своїх подорожуваннях легендарний Одисей. Давньогрецький історик Геродот (V ст. до н.е.) підтверджує перебування цих народів на землях Українського степу. Кінні загони степових народів були дуже рухливими і на цій підставі їх прозвали «кочівниками». Проте чимало свідчень про їхню культуру на землях Українського степу дозволяє іншим ученим вбачати в них осілі пастушо-землеробські племена. З такою думкою узгоджується факт існування деяких поселень і містечок «кочівних племен» античного часу на Боспорі. Зауважимо, що Гомер описує «кочівний народ» як жителів міста, а не степових кочовищ. Основною рушійною силою того періоду було протистояння кочовиків Степу й осілого землеробсько-скотарського населення Лісостепу.

У першій половині VII ст. до н.е. на території сучасної України з'явилися давньоіранські племена під назвою скіфи. Вони прийшли зі сходу, із степів між Кавказом, Уралом і Каспієм. Скіфи витіснили кімерійців і таврів та підкорили інші місцеві племена. Наприкінці VII ст. до н.е. завершилось політичне об'єднання Скифії. За свідченнями Геродота, який у 450-х

роках до н.е. побував у Надчорномор'ї і Скіфії, - основними племенами Скіфської держави були «царські скіфи», які жили між Дніпром та Доном, а також «скіфи-кочівники», що жили в надчорноморських степах. Ці племена панували над усіма іншими, зокрема «скіфами-хліборобами», які проживали на лівому березі Дніпра, та «скіфами-орачами», що заселяли території над Південним Бугом.

У VI ст. до н.е. до Скіфії входило три царства, кожне з яких мало свого царя. Проте одне царство зі своїм царем було головним над усіма. Цей цар мав необмежену владу. Життя скіфського суспільства ґрунтувалось на військових законах, бо головним джерелом збагачення були військові походи. Скіфське суспільство поділялося на три касты: воїнів, жерців і рядових общинників (землеробів, пастухів). Серед них існувало помітне соціально-економічне розшарування. Скіфи харчувалися переважно м'ясом, сиром і молоком. Одні скіфи займалися полюванням, інші випасали худобу, адже степи були чудовими пасовищами. Але були й скіфи-хлібороби, що жили північніше, вели осілий спосіб життя, займалися традиційною хліборобською культурою. Найбільше сіяли пшеницю, просо, ячмінь, коноплю, висаджували цибулю, часник. Свої продукти вони продавали грецьким колоніям

Скіфи мали певний вплив на розвиток культури багатьох племен і народів Європи та Азії, у тому числі наших предків із Великого (Євразійського) степу - праслов'ян. Але у III ст. до н.е. в Північне Причорномор'я з Поволжя почали переселятися іраномовні сарматські племена. Вважається, що сармати дуже близькі до скіфів за своїм походженням і способом життя. Але все таки вони здолали скіфів і потім шість століть панували у Великому (Українському) степу.

У Геродота знаходимо запис, де описано, що сармати ведуть свій рід від шлюбів скіфів з амазонками. Їхня назва походить від слова «саоромант», тобто «оперезаний мечем». Сарматів часто згадують у своїх творах античні автори, як народ воїнів-кіннотників, добре озброєних і хоробрих. Сармати відзначалися агресивністю і войовничістю.

Жодна сарматська дівчина не виходила заміж, доки не вбивала хоч одного ворога. Основним заняттям сарматських осілих племен було скотарство, полювання, рибальство. Звичним одягом були шапки, шкіряні камізельки, довгі просторі штани та взуття з м'якої шкіри. Найбільшого розквіту сарматське суспільство досягло у I ст. н.е. Кінець їхньому пануванню на землях сучасної України поклали «Гуни».

Гуни (хуни) загальна назва союзу кочових племен епохи Великого переселення народів II-VII ст. н.е. Походження хунів-гунів до кінця не з'ясовано. Одна група вчених відносить їх до тюрко-мовних народів об'єднаних у III ст. н.е., інша - до фіно-угорських. У середині IV ст. н.е. об'єднання хунських племен, більш відомих античним авторам під назвою «гунів», рушило до Північного Причорномор'я, а звідти до Римської імперії. Докладно про європейських гунів було описано Амміаном (кінець IV ст.), Пріском (середина V ст.) та Йорданом (середина VI ст.), а також у праці Прокопія (середина VI ст.). Центр гунської держави розташовувався в басейні Дніпра.

Філосторгій, який народився приблизно 365 року, писав: «Ці гуни, напевно, народ, який давні називали неврами». Євстафій у XII ст. писав: «унни або тунни - каспійський народ із племені скіфів». Пригадайте кагана (вождя) гунів Аттілу (396-453 р.). Якось Йордан згадував, що сини Аттіли повернулись до тих регіонів Скіфії, де протікали води Данапра (Дніпра). Вхідження деяких слов'янських племен в гунське об'єднання дало підстави проголосити гунів - слов'янами, а Аттілу слов'янським князем. Втім переважна більшість сучасних дослідників відносить гунів до народів тюрко-монгольської мовної сім'ї, батьківщиною якої був Саяно-Алтайський регіон. Але то інша тема.

А зараз ми перейдемо до героїв нашої книги. Мало хто знає Єлисаветградську легенду про в майбутньому осілих кочівників Приінгулля із племені «Угл», що з берегів річки Єні-Гел (Інгул), та степових воїнів: Осада Одинця, Магра Третяка, Карпа Зимового, Лучника Чеботая та молодого Дзвонаря, який ще не мав власного прізвища, всі вони у були лютій битві коли перемогли «Приінгульського дракона». Кожен з них згодом став засновником родів давніх слов'ян, в першу чергу степових воїнів племені «Онгол» з берегів річки Івля, які і боронили батьківщину на «Сторожовій заставі Дикого поля».

Кожна людина від перших громад (I ст. н.е.) мала певні риси, сімейне виховання та місце в племені що відрізняла (визначало) його від інших. Ці риси зазвичай відбивалися у прізви-ськах. А ще основу імен складали за календа-рем, пори року, або перший син діставав ім'я Одинець, третій у сім'ї - Третяк тощо. Багато прізви-ськ давали за ремеслом, вони були близькі до слав'янських імен наших предків. У кінці X ст., коли Київська Русь прийняла хри-стіянство, на зміну давньоруським найменням прийшли хри-стіянські імена грецького, латинського і старосврейського походження, запозичені з Візантії. Але давньоруські імена ще тривалий час продовжували побутувати паралельно з нови-ми християнськими іменами. В українській мові термін прі-звисько фіксується з XIV століття.

Звідкіль на українських землях взялися дракони? Від старих часів, образ дракона дуже поширений в українських міфах і легендах, фентезі і феншуй, гороскопах і астрології. Міфи й легенди про драконів відомі практично всім народам світу. Серед слов'янських народів слово «дракон» з'явилося як запозичення з грецької біля XVI ст. і вперше зустрічається в текстах Максима Грека. До того драконів у сучасному розумінні називали зміями або китами, якщо мали на увазі морських чудовиськ. Остаточо слово «дракон» укріпилося в слов'янсь-ких мовах у XIX столітті, зокрема через зближення термінів і місцевої геральдики. Однак гербовий дракон часто називався змієм. В народі розрізняли змія і дракона таким чином: змій - це істота з чотирма лапами, дракон - з двома.

Серед зміеборців у грецькій міфології відомі: Аполлон - який бився з Піфоном, що описувався як гігантський змій чи дракон; Геракл - у чиї 12 подвигів входило знищення драконів Ладона та Гідри; Персей - який вбив морське чудовисько, що було надіслане Посейдоном, щоб помститися за образу; Ясон - який вбив невсипущого дракона, що охороняв Золоте руно та Кадм - що згодом заснував Фіви, вбив дракона, а з його зубів утворив населення міста. Пліній описував дракона, як реальну тварину, яка водилась у теплих східних країнах і погляду якої люди не могли витримати, часто помираючи від нього.

Слово «дракон» або «змій» багато разів зустрічається у Біблії, та позначає як чудовиська, так і біди та диявола. Так істота Левіафан згадується у Книзі пророка Ісаї: - *«У той день навідає Господь Своім твердим і дужим та сильним мечем левіатана, змія прудкого, і левіатана, змія звивкого, і дракона, що в морі, заб'є»*. Схожі згадки зустрічаються і в інших місцях Біблії. Наявні вони і у Новому Заповіті, де у «Об'явленні Івана Богослова» міститься дванадцять згадувань про «Дракона».

Слов'яни і українці дракона називали «змієм». У західно-українських розповідях зустрічаються інші назви драконів: - «смок», а на Закарпатті «шаркань». Пригадайте українські народні казки «Котигорошко», «Три підземні царства», «Кожум'яка», «Звірине молоко», «Іван - селянський син і Чудодюдо» та інші. На сторінках сучасної літератури досить часто постають образи різних драконів (пригадайте книги Джоан Ролін про Гаррі Поттера). Дракон часто символізує межу між відомим і невідомим, між живим і мертвим світами.

І кожен з народів, який заселяє Україну, має свої віддалені спогади, коли дракони жили поруч з людьми і неодноразово демонстрували людям свою зовсім не міфічну присутність. Про присутність дракона, або ж змія, у добу дохристиянської та ранньохристиянської Київської Русі, відомо не лише з легенд і казок, а і завдяки цілком реальним Змієвим валам.

Порада: Варто лише проїхатись за місто Васильків по «Одеській трасі» та поблизу села Калинівка звернути з траси, коли на березі стародавньої річки «Стугни» очам мандрівника відкриються види на земляні «Змієві вали». Сьогодні вони вже зарослі кущами та зіпсовані природними негодами, але то залишки борозни, яка залишилась після битви Микити Кожум'яки (іноді згадується як Кирило) із Змієм, коли той здолав останнього.

Насправді, «Змієві вали» - це захисні земляні стіни довкола Києва, і тягнулись вони на десятки кілометрів з півдня і сходу – боронили місто від навал кочовиків. Мешканці Києва називали їх Змієвими на честь перемоги легендарного Кожум'яки над Змієм, котрий жив в передмісті і не давав киянам спокою.

Наші п'ятеро героїв: **1).** Осад, якому на передодні Спаса минула 30-та весна, а ім'я (Осад Одинець) він отримав після бою с песоголовцями. Батьки Осада прийшли до берегів Єні-Гел (Інгул) з невідомого краю, сивоголового батька Осада - Хлібодара вважали за дивака. Його навіть боялися. Їхня оселя стояла на узліссі за городищем, обгороджена високим частоколом, за яким завжди копошиться сім'я: то каміння навіщось тешуть, то щось мурують. Якось перепитали: «Що ви там робите»? То Хлібодар відповів: «Жорна і піч». Здивувалися люди: «А що воно таке»?

«О, се таке, що зробить вас усіх дужчими і мудрішими. Будемо жити ситніше, довше, краще. Боги, спасибі їм, дали нам жито і пшеницю, а ми жуємо теє сире зерно, як тварини. Негоже се для людини. Вона має теє зерно змолоти, зробити тісто з борошна і спекти в печі хліб». Слово «хліб» був отим людям незрозумілим і тому запитували: «А коли ти зробиш теє диво - хліб»? «Через три дні все буде готове, тоді покличу вас», відповів Хлібодар.

Та виконати бажання завадили «собачі діти – песоголовці» - велетні з собачими головами і єдиним оком у лобі. Улюбленими ласощами цих створінь було людське м'ясо, вони ловили людину, кидали її в яму і щедро відгодовували. Час від часу жертву обмацували - якщо крізь шкіру переставали прощупуватися кістки, значить, нещасний «готовий до вживання». Тож другого дня «песоголовці» напали в лісі на Хлібодара і забрали його з собою. Яка його доля - невідомо. До речі, «песоголовці» стали героями одного з перших українських фільмів «Синевир».

2). Магр Третяк народився зразу після Великодня (і було йому 27 років), рід їхній славився тим, що знали секрет виготовлення «дамаської сталі». Родина складалася із трьох поколінь, де за старшого був дід Онуфрій Другий (кажуть йому вже 100 років), бо ніхто не пам'ятає його день народження. Молодий Магр Третяк своє ім'я отримав після бою з перевертнями із племені «невронів», і в цьому йому допоміг дамаський клинок діда Онуфрія Другого.

Перевертнів в українських лісах «виявив» ще давньогрецький історик Геродот. Розповідаючи про плем'я неврів, що мешкало у верхів'ях Дніпра, він повідомляв, що кожен з них

«щорічно на кілька днів перетворюється на вовка, а потім знову приймає людську подобу». Втім, сам Геродот до таких розповідей ставився скептично. Натомість мешканці українських поселень 15-17 ст. були впевнені, що стати вовкулакою (тобто перевертнем) досить просто. Наприклад, якщо вагітна жінка побачить вовка, або з'їсть м'ясо тварини, убитої сірим хижак, - її дитина народиться вовкулакою. Така доля чекала дітей, зачатих в дні, коли церква забороняла займатися сексом. Нарешті, в вовкулака - людину могли перетворити відьма або чаклун.

Відрізнути вовкулака від звичайного вовка вельми легко: у нього задні ноги не такі, як у звіра, а колінами вперед, як у людини. А в людській подобі явною прикметою перевертня є зрощені на переніссі брови. Тож Магр Третяк мав досвід боротьби з перевертнями із племені «невронів».

3). На третьому кандидаті вийшла замінка, більша частина Ради Старійшин племені «Угл» з берегів Єні-Гелу (Інгулу), пропонувала не по рокам розумного молодого Карпа Зимового із роду рибалок. Йому на 9-тий день після Хрещення пішла 23 зима, але за своїм розвитком він був радником старого вождя Анта. Менша частина Ради пропонувала силача Жорна, і тоді слово взяв старий Ант: «Не у зрості сила, й не у красі розум. Від несповна розуму і сама сильна людина може загинути. Тож пропоную направити Карпа Зимового. Його розум буде завжди в пригоді».

4). Четвертий був молодий, але кмітливий лучник Чеботай із давнього відомого роду знахарів та провидців. Не дивлячись на те, що Чеботаю напередодні Стрітення пішла 22 зима, він добре розумівся на зброї та був вправним лучником, тому й отримав прізвисько Лучник Чоботай. За нього Рада Старіших племені проголосувала одногосно.

5). Після довгого вагання, п'ятим воїном для битви з таємничим драконом в Приінгульському степу, запропонували зовсім молодого, але вправного мисливця на ім'я Дзвонар з роду дніпровських волхвів, який поки що не мав власного прізвиська. Але виникла суперечка. Дзвонарю на Різдво Христове пішла 19-та зима, тож на його користь зіграло те, що він вправний мисливець та з роду волхвів і вже багато чому навчився.

Дехто із Ради Старійшин племені «Угл» пропонував відібрати для битви з драконом 10 воїнів. Але найстаріший і най-

мудріший Ант твердо сказав: - «Багато воїнів, не завжди краще. Треба воювати не числом, а умінням. Маємо чотири пори року і п'ята земля - як опора, значить всього воїнів повинно бути п'ятеро. Осад Одинець за старшого, далі Магр Третяк, Карп Зимовий, Лучник Чоботай і молодий Дзвонар із роду волхвів, приймайте рішення і побажайте їм удачі».

Зробимо маленьку зупинку і коротко розповімо про дракона з Приінгулього степу. Після довгих років спокійного життя в поселеннях на берегах Єні-Гел (Інгул) настали погані часи. Пастухи, які пасли худобу на безмежних просторах, ввечері, заганяючи тварин до обори, не завжди могли дорахуватися декількох голів стада. Однак справжня тривога серед осілих мешканців племені «Угл» піднялася, коли таємничим чином стали зникати люди. Все частіше і частіше траплялося, що людина, яка відправилася сама на річку по воду, додому вже не поверталася і пропадала безвісти.

Довгий час ніхто не міг з'ясувати причину цих таємничих зникнень. Одні звинувачували народ гунів, яких давні називали неврами із Чорного лісу, бо вони там переховувалися. Другі - вбачали «песоголовців», бо ще не знайшли зниклого Хлібодара, а треті – кивали на перевертнів – вовкулаків. Так було до випадку із підмайстром Кошкарем з плетіння лозою. У пошуках найкращих гілок верби він дійшов до підніжжя кам'яного пагорба, де на підмоклому березі річки ріс особливо гарний верболоз. Продираючись крізь сплетіння гілок, підмайстер Кошкар зривав найкрасивіші і гнучкі гілки, і перед очима хлопчика з'явилася жахлива картина. На невеликому кам'янистому клаптику берега біліла купа людських кісток. Трохи подалі, на кам'яному пагорбі, гріючись на сонці, лежав величезний дракон. Його тіло покривала блискуча жовто-зелена луска, на спині щетинилися гострі голки, а з великих лап, схожих на стовбури молодих дубів, виглядали загнуті кігті.

Паралізований страхом, молодий Кошкар стояв, витріщивши очі, дивився на звіра. Несподівано дракон позіхнув, показавши пащу повну величезних іклів. Тоді хлопчик зібрав усі сили і, що було духу, побіг у напрямку свого поселення, забувши про гілки верболозу. Звістка про дракона швидко рознеслася і дійшла до старого вождя Анта, він викликав хлопчика до себе і звелів про все розповісти. Потім скликав всіх своїх

радників, а згодом і Раду Старійшин. Звідкіль появився дракон, ніхто не знав, одні стверджували, що він приплив річкою, інші наполягали на тому, що звір виліз з-під землі. Зрештою, всі прийшли до висновку, що дракона треба убити якомога швидше. А про те, як проходив відбір старійшинами степових воїнів на битву з Приінгульським драконом ви вже дізнались.

Вже наступного дня, на світанку, за наказом старого вождя Анта, до печери дракона вирушили найхоробріші степові воїни. Перед цим Карп Зимовий попросив у вождя Анта дати йому шкіру з найбільшого барана, отримавши яку негайно приступив до виконання свого плану. Для цього юнак наповнив шкіру барана сумішшю сірки і дьогтю, а потім зашив. В сутінках Карп разом із чотирма своїми друзями попрямував до кам'яного пагорба на берег річки і залишили там зроблену ним приманку біля сплячого дракону, а самі вони сховалися.

Вранці, ледь засяяли перші промені сонця, величезний дракон звівся на ноги, потягнувся і озирнувся навколо. До очей припала туша здорового барана. Не довго думаючи, дракон схопив барана і відправив його у свою вогневу пащу. Гучний гуркіт вибуху було чути не десятки верст навколо. Голодний дракон жадібно проковтнув підкладену приманку в туші барана. Потім сірка, мов вогонь, стала палити його нутрощі. Щоб вгамувати спрагу і заспокоїти жар всередині, дракон став пити воду з річки Єні-Гел (Інгул). І випив її дуже багато, не розуміючи, що сірка вступить з водою в реакцію і це приведе до фатального кінця. Через пару годин живіт дракона з гуркотом луснів розірвавшись на шматки.

Так п'ятеро степових воїнів поселення праслов'ян «Угл» з берега Єні-Гела (Інгула) звільнили свій край від Приінгульського дракона. Надвечір у селищі було велике свято на честь сміливої п'ятірки: Осада Одинця, Магра Третяка, Карпа Зимового, Лучника Чеботая та молодого Дзвонаря із роду волхвів. Потім провели традиційний для старовинних праукраїнських традицій обряд побратимства (як явище майбутньої козацької культури). До великої посудини з медом влили і змішали краплі крові побратимів, а потім по черзі промовили клятву «вічного братерства» і випили келихи. Надалі побратими ставали «одним єдиним організмом». А кам'яний пагорб на березі Інгулу де колись любив пирувати дракон, зберігся й донині.

Друга глава

Дороги які ми обираємо

ДИКЕ ПОЛЕ ПЕРЕД ГРОЗОЮ

Співавтори нашої книги не тільки приділяють багато уваги історії власного народу, але й з осмисленням пишуть про українську природу. Майже всі їх роботи просякнуті відображеннями неповторної досконалості живої природи, явищ неживої, та окремих природних моментів життя.

Представники флори та фауни є неодмінними атрибутами їхньої творчості. Сторінки книги немов промовляють: - Подивись, який гарний мій рідний край, які мальовничі його ліси, кручі, річки, степи, як грають пороги на Дніпрі, і як Чорне море піднімає хвилі, несучи на собі козацькі чайки до Босфору. Поряд ідуть замальовки, як український народ (що тисячі років живе на цій землі), потрапив у важке ярмо, і чому тут господарювали чужинці. Таким чином краса української природи в їхній творчості додатково служить разючим контрастом - з відчаєм живучого на цій землі народу.

У безкрайньому Дикому степу, на берегах річки Інгул, де пізніше побудують фортецю святої Єлисавети, на початку XVI ст. почали поселятися перші греки і молдавани, болгари і росіяни, розкольники і старообрядці, втікачі з царської Росії, Польщі та інших держав. Через 200 років людей із тих поселень залучать до будівництва фортеці святої Єлисавети, а самі поселення увійдуть до складу майбутнього міста Єлисаветграда. По великому рахунку увесь той люд (переселенці та втікачі) закладуть «генетичний фундамент» для майбутніх жителів сьогодення, бо із їхніх родин вийдуть їх власні діти й онуки, які будуть жити і творити у наш час на теренах Кіровоградщини. Як би не міняли назву сіл і міст, люди залишалися їхньою головною окрасою.

Як приклад 18 серпня 1753 року царський сенат видає указ, яким дозволяє переселенцям селитись південніше «Нової Сербії». Цей указ поклав початок Слобідському козацькому полку та дав поштовх утворенню міста Єлисаветграда;

- ▶ 10 (21) лютого 1784 - 5 вересня 1924 - Єлисаветград;
- ▶ 5 вересня 1924 - 27 грудня 1934 - Зінов'євськ;
- ▶ 27 грудня 1934 - 10 січня 1939 - Кірово;
- ▶ 10 січня 1939 - 14 липня 2016 – Кіровоград;
- ▶ від 14 липня 2016 - Кропивницький

Уявіть 1750 рік, Український Степ (або Дике поле) ніколи не був безлюдним у цей період. Від 20-тих років XVI століття Московська держава стала розміщати в Дикому полі сторожову та станичну службу, бо нарівні час до побудови цілого ряду фортифікаційних споруд для захисту південних кордонів Російської імперії. Як приклад, для оборони від нападів турків і кримських татар 24 грудня 1751 року імператриця Єлизавета Петрівна підписала Указ про переселення австрійських сербів граничарів у Російську імперію на терени Дикого поля.

Сербам випала нагода розпочати будівництво фортеці, яка згодом отримає назву «Святої Єлисавети». Місце вибрали посередині між двома існуючими фортецями – Архангелогородською на р. Синюсі (нині у межах селища Новоархангельська) та у Мішуриному Розі на березі р. Дніпра (нині у Верхньодніпровському районі Дніпропетровської області). Слід наголосити, що у ті часи на території Нової Сербії (Кіровоградська область) було спроектовано близько 40 укріплень, але не всі з них були побудовані.

Природа 1752 року у Дикому полі Нової Сербії вздовж річки Інгул мало чим відрізнялась від попередніх трьох років. У червні почали цвісти самі різні рослини та лікарські трави, на кожному кроці зеленіли подорожники, жовтці, пригладжувався теплими вітрами іван-чай. Лісові узлісся розсипались в соковитих крапках ягід. У навколишніх лісах можна назбирати багато спілої суниці, а трохи пізніше - почервоніє й дика полуниця.

Наступає день сонцестояння 25 червня. Із цього часу сонце повертає убік скорочення днів, таким ранком, холодна роса покриває землю і траву. Цю природну воду можна пити, тому що вона дуже чиста, зібрана з осілої пари повітря, літня роса не містить відкладення солей. Під кінець червня, від 29 числа сонце скорочує свій хід, птахи потроху стихають та ховаються від розпечених променів. Літо повільно переходить у жаркий місяць липень. І така спека розкинула свої крила на території, які сьогодні називаються Одеська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська, Харківська та Кіровоградська області і частину Криму. Слід наголосити, що подібна літня спека на цих теренах була й до XVI-XVII ст. Сонце своїми променями «обмацувало» причорноморські степи між середньою і нижньою течією Дністра на

заході, нижню течію Дону і Сіверського Дінця на сході, а далі від лівої притоки Дніпра - Самари і верхів'їв приток Південного Бугу - Синюхи та Інгулу на півночі, повертало свої промені до Чорного і Азовського морів та Криму на півдні. У широкому розумінні «старе – добре» сонце, із року – в рік контролювало Великий Євразійський Степ, який в часи античності називали «Великою Скіфією», а в часи середньовіччя – «Великою Тартарією». Воно було свідком усього життя Дикого поля, спостерігаючи за боротьбою між кочовим і осілим способом життя.

От і зараз сонце ліниво наглядало за довгою валкою возів з волами, на яких лежить майно сербів-граничар. Поряд з возами повільно бредуть люди, вони стомилися, вже багато днів, мов зомбі бредуть пішки за возами, тільки слабких і хворих везли на підводах. Стоїть духота, наближення грози відчувається заздалегідь. Спочатку змінюється повітря – воно стає вологим і важким та ніби придавлює людей до землі. Небо поступово зтягується низькими темними хмарами, закриваючи тьмяне сонце. Дзвінка тиша повисає в густому повітрі, а потім настає час вітру. Він різкими поривами хитає все навкруги, крутить хоровод (корогод) з легких речей, які вирвав з рук людей чи безсоромно вкрав з возів. Чоловіки вперто йдуть вперед, жінки притримують свої сукні, бредуть за ними затуляють обличчя від пилу і вітру. Чим дужчий вітер, тим ближче дощ.

Потім десь удалечині чується перший рокіт грому. Воли з возами зупинились, люди поспішають поставити намети і вкритись від зливи. Навіть птахи і ті завмирають в траві. Повітря стає все важчим. А за кілька хвилин уже видно тонкий струмок яскравої блискавки, що розколює потемніле небо. Гримить грім - усе ближче й ближче. Наступна іскра блискавки сполохує вже зовсім поруч - всі завмерли в очікуванні.

С першими краплями дощу напруга в повітрі спадає, стає легко дихати, віє прохолодою і свіжістю. Навкруги розтікається приємний аромат мокрої землі. Гримить усе частіше й ближче, зараз почне свій танок неприборкана стихія Дикого степу. Майже поруч пролунав гуркіт грому й блиснула блискавка. Удар був настільки сильним, що задзвеніло у вухах, а багато жінок заверещали. Злива тривала не довго. Раптово все стихло і за кілька хвилин розтягло хмари, виглянуло ласкаве сонечко, яке немов кричало: - не бійтеся, все добре, гроза закінчилася.

Але старший, похідний ватажок вирішив заночувати на цьому місті, люди почали готувати вечерю, призначили вартових, а старим дідам випала нагода в ночі придивитись до зоряного неба і звірити свій напрямок шляху. У 1700 роках, для нічних спостережень природа виділила, щонайменше 250 ночей на рік, а вже у 2016-2019 роках таких ночей ледь набиралось до сотні. Старі діди видивлялись в небі сузір'я «Зоряний Віз». Зоря - то символ животворної й родючої природи, дівчини-красуні, кохання, нового щасливого життя, світлого духу, оборонця людей. Здавна в народі зорі сприймали, як дітей Сонця і Місяця, або як запалені Богом свічки на честь народжених людей. Дехто вважав зорі вікнами неба, через які боги дивилися на світ. А ще старі люди шукали відповідь, чому в день небо синє?

Вставка. Ви не задумувались, чому вночі небо темне, а в день синє. Найкраще рішення проблеми запропонував близько 100 років тому англієць, лорд Джон Релей. В день небо синє тому, що червоне світло розсіюється найменше, а фіолетове навпаки - найсильніше. Білий світ - це суміш кольорових променів. За допомогою призми ми можемо зробити веселку. Призма розкладає білий промінь на кольорові смуги: червону, помаранчеву, жовту, зелену, блакитну, синю і фіолетову. З'єднуючись разом, ці промені знову утворюють біле світло. Можна припустити, що сонячне світло спочатку розщеплюється на кольорові складові, які потім, під дією тогож сонця і атмосфери змінюють колір на блакитні промені.

Джон Релей у 1899 році опублікував своє пояснення: саме повітря, а не пил або дим, забарвлює небо в блакитний колір. Частина сонячних променів проходить між молекулами газу, не стикаючись з ними, і без змін досягає поверхні Землі. Інша, більша частина, поглинається газовими молекулами. При поглинанні фотонів молекули збуджуються, тобто заряджаються енергією, а потім випускають її у вигляді знову-таки фотонів. Ці вторинні фотони мають різну довжину хвилі і можуть бути будь-якого кольору, від червоного - до фіолетового. Розлітаються вони у всіх напрямках: до Землі, до Сон-

ця, і в інші сторони. Лорд Релей припустив, що повинен бути якийсь домінуючий колір. При зіткненні молекули газу з фотонами сонячних променів на один вторинний квант червоного кольору припадає вісім квантів синього.

Червоний колір погано розсіюється, (він майже завжди розсіюється вздовж променя). Якщо дивитися на Сонце крізь розсіюючий шар повітря, то з семи кольорів спектру найменше розсіється червоний, трохи сильніше - помаранчевий, жовтий і так далі. Саме таким, оранжево-червоним, ми бачимо сонце на світанку й увечері, коли пласт атмосфери, яку проходить світло, буде найширшим (причому, чим нижче стоїть сонце над горизонтом, тим виглядає воно - червонішим, по тій же причині). А чим вище сонце підніметься над горизонтом і чим тонкіший шар атмосфери між нами і світилом, тим менше розсіювання світла, значить, тим жовтішим і білішим буде ставати сонце.

А що буде, якщо дивитися в бік від сонця, просто у небо? Тоді червоні промені сонця, які майже не розсіювалися, так і пройдуть собі стороною, повз нас. Оранжеві промені розсіюються трохи більше, жовті - ще сильніше, а найбільше розлетиться в різні сторони фіолетове світло. У результаті ми побачимо певну суміш з отого розсіяного світла, щось середнє між інтенсивним фіолетовим і дуже слабким червоним, а сама атмосфера, буде підсвічена блакитно-синім світлом. У давньогрецьких текстах ніде не згадується синій колір неба. У них навіть слова «синій» не існувало.

По-різному можна ставитися до дощу: хтось літній дощ не шанує, а хтось, навпаки, радіє йому. Ласкаво подув легенький вітерець і почав розганяти хмаринки, вони повільно поплили по небу. Одна за формою нагадує котика, інша - їжачка, а третя на людину схожа. Блищать, переливаються краплинки на сонці, немов кришталеві. Дивлячись в них, можна навіть побачити веселку! Вмита дощем природа запахла чистотою і свіжістю. Кожна напоєна травинка привітно потягнулася до сонця. Як, виявляється мало потрібно природі, тваринам, рослинам і людям для щастя. Побажаємо усім гарного настрою.

ШЛЯХ СКРІЗЬ СТОЛІТТЯ

Ми не будемо детально описувати народи які проживали на теренах Українського степу від «створення світу» і до періоду Київської Русі, бо до нас це зробили інші автори. Схематично з цікавими доповненнями і вставками, коротко зазначимо у відповідності до Кіровоградщини:

► З другої половини VII ст. до н.е. і до III ст. до н.е. у Великому Українському степу панувала нова грізна сила іраномовні кочовики - скіфи. Витіснивши киммерійців, скіфи створили величезну державу, кордони якої сягали навіть лісостепу. На території нашої області відомо близько 500 скіфських пам'яток.

► З II ст. до н.е. ведучою силою стали іраномовні сарматські племена. Кочове скотарство було їх головним заняттям, а війна - способом життя. На території сучасної Кіровоградщини відкрито кілька сарматських поховань. Біля с. Цвітна Олександрівського району було поховано знатну сарматську жрицю. Чи не від цих войовничих сарматських жінок із Українського степу пішли легендарні амазонки?

► В I ст. н.е. на території сучасної Кіровоградщини оселяються землеробські східнослов'янські племена. Їх приваблювали родючі ґрунти, повноводі та багаті на рибу ріки і озера. Слов'яни оселялись біля водойм, засновували поселення, розорювали незайманий степ, будували фортеці. Головними заняттями населення були землеробство, скотарство, різноманітні промисли, ремесла. Археологами досліджені ранньослов'янські поселення біля сіл Успенка, Куцеволівка, Деріївка Онуфріївського району та Кам'янече Новоархангельського району, де знайдені залишки жител та землеробські знаряддя праці. Високого рівня розвитку у слов'ян досягли ремесла.

► VI-VIII ст. у слов'ян формуються перші державні об'єднання - союзи племен. За свідченнями давньоруських літописів територія нашого краю в цей час була заселена уличами.

► Доба Київської Русі. В середині IX ст. утворилась Давньоруська держава, яка об'єднала всі східнослов'янські племена. До її складу входила і північна частина сучасної Кіровоградської області. Давньоруські поселення існували на берегах Дніпра (с. Деріївка Онуфріївського району, м. Світловодськ), Синюхи (сmt. Новоархангельськ) та інші. Величезну небезпеку

для південних рубежів Київської Русі становили кочові племена печенігів, торків, половців. Вони грабували і спалювали села і міста, винищували або забирали в полон людей. Тому київські князі наказали будувати величезну смугу укріплень на південних кордонах держави. Могутні земляні вали височіли в районі річки Синюхи. А між Тясмином, Виссю і верхів'ям Інгульця виникають укріплення Купіль, Чюрнаїв. Не раз в смертельному двобої сходились тут руські дружини та половецькі загони. Про ті далекі й неспокійні часи свідчать знахідки на берегах Інгульця, Інгулу, Тясмину залізних наконечників стріл слов'янського типу.

► У давніх літописах до середини XIII ст. на теренах Русі було дуже багато давньоруських міст, містечок і поселень, тільки великих міст згадується 414, і ці міста були досить складними соціальними організаціями. Там розвивалися ремесла і торгівля, знаходилися двори феодалів, функціонували церкви та монастирі. Такі великі міські осередки, як Київ, Чернігів, Переяслав, Галич, Володимир-Волинський, Новгород-Сіверський, Смоленськ, Суздаль, Ростов, Туров, Рязань, Новгород, Полоцьк, посідали провідне місце в економічному, політичному і культурному житті Давньої Русі. Для прикладу, центральною частиною міста Києва часів Володимира Святославича була Старокиївська гора, де розміщувалися князівські будинки і перша кам'яна храмова споруда кінця X ст. - Десятинна церква (площа на початку XI ст. становила 10 га). У XI-XIII ст. загальна чисельність мешканців Києва становила біля 50 тис. чол., і місто було одним з найбільших у середньовічній Європі.

► Переяслав. Перша літописна згадка про Переяслав належить до 907 р. Літопис також переповідає легенду про заснування Переяслава київським князем Володимиром Святославичем у 993 р. на місці перемоги слов'янської дружини над печенігами. За легендою, Володимир заснував місто там, де було розташоване давньоруське військо (біля р. Трубіж) і назвав його Переяславом: «*зане перея славу отрок*». У X-XIII ст. Переяслав був важливим форпостом на Лівобережжі Дніпра у боротьбі зі степовими кочовиками. У 1054 році місто стало центром Переяславського князівства.

► Вишгород був одним із визначних центрів Київської Русі. Вперше літопис згадує про Вишгород у зв'язку з підкоренням княгинею Ольгою древлянської землі (946 р.). За літопи-

сом, данину з древлян розподіляли між Києвом і Вишгородом. В Іпатіївському літописі від 946 до 1214 рр. Вишгород згадується 38 разів у контексті різних політичних подій.

► Стародавнє м. Родень було розташоване на правому березі Дніпра між сучасними Каневом і с. Пекарі Черкаської області. Перша літописна згадка про Родень відноситься до 980 р. і пов'язана з боротьбою за київський князівський престол між Володимиром і Ярополком.

► Стародавній Білгород, згадка про нього стосується 980 року, а далі 40 разів згадується в літописах за X-XIII ст.

► З XI ст. племена кочовиків заселяли степову смугу півдня сучасної Кіровоградської області. Войовничі племена половців, печенігів і торків жили війнами і розбоями, нападаючи на міські поселення. Це був численний і небезпечний ворог. Під їхніми ударами прикордонні руські землі обезлюділи. Люди залишали свої оселі і переселялися на північ. Половці стали господарями південноукраїнських степів. Значної шкоди завдали вони торговельним відносинам Русі з іншими державами.

Єдиними пам'ятками кочовиків, що збереглися до наших днів, є поховання в курганах. Вони розкопані в Добровеличківському, Вільшанському, Новоукраїнському, Компаніївському районах. В могили своїх померлих родичів клали зброю, прикраси, посуд, речі кінської упряжі, а іноді й коня. В XII ст. частина кочовиків визнала владу Київської Русі і осіла на її південних околицях. Літописи називають їх «чорними клобуками». Вони оселилися на Тясміні, Синюсі та Побужжі.

Цікава вставка. У 2004 році, намагаючись показати українцям, що західняки і східняки, то генетично різні етноси, московські «вчені» замовили своїй Російській Академії Наук провести ДНК-дослідження 4-х груп українців: **1)** - галичан і закарпатців; **2)** - подолян; **3)** – наддніпрянців; **4)** – слобожанців. Результати шокували й московських вчених і замовників: українці - генетично єдиний

народ! Генетичний аналіз вказує на Україну, як на прабатьківщину для західних, східних і частини південних слов'ян, а сама Ерефія виявилась за поребриком слов'янства (Ерефія – країна, совковія, чорномирдія тощо). Натомість литовці,

латиші, молдовани й частково румуни - слов'яни, а серби й болгари - лише політично. За ДНК літописний Рюрик зовсім - не норман, а ятвяг! Біля витоків індоєвропейської спільноти стояла Кукутень-Трипільська цивілізація, 60% території якої є Україна. Московські вчені не очікували такого результату, він перевертає з голови на ноги всі уявлення про давню історію України і Білорусії від часів Чорноморського потопу - до наших днів. (Додаток: «Кукутень-Трипільля» - археологічна культура часів енеоліту, назва якої походить від села Трипільля на Київщині та румунського села Кукутень).

► В середині XIII ст. страшне лихо прийшло на Київщину. Роздроблені Руські князівства не змогли стримати татарську навалу. Спалені міста і села, сплюндровані поля, тисячі загиблих залишили на своєму шляху бусурмани. Темна ніч татарської орди нависла над нашою землею, спустошуючи колись квітучі землі. Кіровоградський край обезлюдів. А на півночі поставала нова сильна держава - Велике князівство Литовське.

► В середині XIV ст. литовські князі, що прагнули розширити свої володіння, почали приєднання українських земель. Князь Ольгерд говорив: - «Вся Русь має приєднатись до Литви». Просування литовців на південь викликало впертий опір з боку Золотої Орди. Ординські хани намагалися зберегти своє панування. Але у 1362 році, в результаті вирішальної битви між ординськими та литовсько-українськими військами князя Ольгерда, що відбулася при «Синіх Водах», татари не витримали напору нашого війська та втікли з поля бою. Це була перша величезна перемога над військом Золотої Орди. Того разу було розгромлено тумени аж трьох ординських ханів.

Перемога при Синіх Водах мала велике історичне значення. Під владу Литви перейшли все Поділля та Київщина, а отже і частина території Кіровоградського краю. Кілька разів золотоординці намагалися повернути втрачені землі. Але в першій половині XV ст. володіння Великого князівства Литовського поширилися аж до берегів Чорного моря. Князь Вітовт домогся від татар відмови від «історичних прав» на руські землі на користь Литви. Вся сучасна Кіровоградщина опинилася у складі Великого князівства Литовського. Литовські князі роздавали новопридбані території своїм родичам та боярам. Поступово

заселялися спустілі степи сучасної Кіровоградської області. Багаті землі та відносний спокій приваблювали сюди хліборобів. Але величезні території на Тясмині, Побужжі, Середньому Подніпров'ї захопили литовські феодалі. З'являються міста, зводяться укріплення. Серед багатьох фортець постає відомий замок Гебердіїв Ріг, що розташувався на стрімкому правому березі Дніпра між сучасними селами Деріївка і Куцеволівка Онуфріївського району. Майже сто років височів він над навколишньою місцевістю, охороняючи південні околиці Литовської держави, і лише наприкінці XV ст. був зруйнований татарами.

В 1502 році кримський хан Менглі I Герай розбиває останнього правителя Орди у битві біля впадіння річки Сула в Дніпро (на півдні нинішньої Полтавської області) і спалює ординську столицю Сарай на Волзі. Чингизидський титул «повелителя двох материків і хакана двох морів» переміщується у Бахчисарай. На місці сучасних обласних центрів вирувало життя і в XV сторіччі. Скажімо, навколо річки Інгул та на її притоках (майбутні землі Єлисаветграда-Кіровограда) оселяються переселенці та «шукачі кращої долі», утворюються нові поселення, хутори, зимники та окремі скити.

► Кіровоградський край в другій половині XV ст., багатства нашої землі вабили і інших сусідів. Із заходу вперто просувалися польські феодалі. Вони намагалися відібрати у Литви її українські володіння. В середині XV ст. утворилося Кримське ханство, яке панувало і в Причорноморських степах. У цей час, ослабленим міжусобною боротьбою литовським князям, було важко протистояти сильному польському противнику. Вони поступово втрачали свої позиції на південних землях. Таким чином територія Кіровоградського краю стала місцем численних сутичок між Литвою, Польщею і Кримським ханством. Знову настали тяжкі часи. Набіги татар спустошували величезні території. Між заселеними землями Київщини та татарськими володіннями на півдні України утворилася широка смуга степів, яка отримало назву «Дике поле». Саме сюди втікали від наростаючого гніту своїх і чужих феодалів різні поселенці, як майбутня основа українського козацтва.

► Територія Кіровоградщини була тісно пов'язана з історією Запорізької Січі. На берегах Тясмину, Інгулу, Інгульця та їхніх приток у західних, північних і східних районах сучасної області були мисливські, рибальські, бортні промисли запорожців. На заході кордони козацьких земель досягали Синюхи і Південного Бугу. Чутки про вільні «без панські» землі притягували сюди багато людей із західних та північних районів України. Серед козацьких угодів та промислів виникають хліборобські поселення. На початку XVII ст. на території Кіровоградського краю вже існувала велика кількість сіл і міст. Розквітла, заснована ще у першій половині XIV ст. - Торговиця (Новоархангельський район). В другій половині XVI ст. відбудовується після ординської навали містечко Крилов (Світловодськ). Серед багатьох міст України саме місто Крилов першим отримало магдебурзьке право.

► Польське панування. В першій половині XVI ст. поляки посилили свій натиск на Україну. Люблінська унія 1569 р. проголосила нову державу - Річ Посполиту і юридично закріпила передачу Польщі українських земель. Ця угода відкрила дорогу загарбницькому колонізаційному рухові польських магнатів і шляхти. Поляки захопили величезні площі на півдні Київського і сході Брацлавського воєводств (більшу частину Новоархангельського, Гайворонського, Голованівського і Ульянівського районів Кіровоградської області). Найбільшими землевласниками в цьому регіоні стали польські магнати Любомирські, Потоцькі, Конєцьпольські. Наприклад, князям Любомирським у XVI ст. належали десятки поселень південніше Тясмину, а чигиринський староста Ян Данилович володів м.Криловим. Польські пани, захоплюючи родючі українські чорноземи, поневолювали і пригноблювали місцеве населення, насаджували католицтво. На селян накладали величезні податки та повинності. В першій половині XVII ст. панщина досягала трьох днів на тиждень, а становище закріпачених селян було гіршим, ніж «каторжан на галерах».

► Боротьба проти турків і татар. Величезну небезпеку для місцевого населення становили татарські набіги. Кримчани здійснювали розбійницькі напади на села та міста, грабували, палили та руйнували все на своєму шляху. Тисячі людей забирали в полон для продажу на невільницьких ринках.

Через територію сучасної Кіровоградської області проходили шляхи татарських походів на українські землі. В Чорному лісі зосереджувалися татарські орди для нападу на Київщину, Брацлавщину, Поділля. Курними дорогами гнали на південь ясир (полонених). Гркими сльозами политий, проклятий в народі Чорний шлях починався від Перекопу, перетинав південно-східні райони сучасної Кіровоградщини і повертав на захід у верхів'я Інгульця й Інгулу. Частину бранців продавали на невільничих ринках (Кафа, Ґезлев, інші) в різні країни Сходу, частину залишали на працю в своїх маєтках, на ґалерах, тощо.

Точний час виникнення терміну ясир не відомий. Набіги кримських татар за невільниками у володіння Великого князівства Литовського засвідчені невдовзі після смерті великого князя литовського Вітовта (1430 р.), тобто за кілька десятиліть до османських захватів на Кримському півострові (1475 р.). Однак в османський час кількість проданого в м. Кефе (нині м. Феодосія) ясиру (рабів) наприкінці 16 ст. складала близько 17,5 тис. осіб на рік. Останній набіг кримських татар відбувся під проводом хана Крим-Герая взимку 1768-1769 р.

Уряд Речі Посполитої був неспроможний захистити захоплені ним українські землі від нападів турків і татар. Кілька прикордонних фортець з нечисленними гарнізонами не могли перешкодити татарським набігам. Єдиною силою, яка виступила на захист місцевого населення стало козацтво. За «Чорним лісом» (зараз це м.Знам'янка) далеко в південні степи виходили козацькі сторожові залоги, які мусили попереджати про наближення ворожого війська. Не раз татарські загони зазнавали нищівних ударів від запорожців у верхів'ях Інгулу та Тясмину, де в той час були козацькі укріплення.

Посилення феодального, національного і релігійного гніту панської Польщі викликало рішучий опір українського народу. Масовий визвольний рух в Україні становив серйозну загрозу пануванню польських магнатів і шляхти. В жовтні 1625 р. уряд Речі Посполитої послав до України 30-тисячне каральне військо на чолі з гетьманом С. Конєцпольським. Запорізький геть-

ман Марко Жмайло зібрав військо у 20 тис., яке складалося з козаків, селян і міщан. Воно значно поступалося полякам в озброєнні і спорядженні. Незважаючи на це, козаки вирішили прийняти бій.

► Вирішальна битва сталася 15 жовтня 1625 р. під селом Табурище біля м. Крилова (сучасний Світловодськ). Мужньо билосся військо М.Жмайла, стримуючи натиск регулярних урядових військ Речі Посполитої, але перемога була на боці ворога. За наказом гетьмана Жмайла козацько-селянське військо відступило на південь до Курукового озера, де в урочищі Медвежі Лози був споруджений з возів укріплений табір. Козацькі застави, які прикривали відхід українських загонів, загинули, але затримали пересування польської армії.

Територія Кіровоградського краю ще не раз ставала ареною запеклих боїв між народним військом та польською армією. У 1635 р. поляки завершили будівництво Кодацької фортеці на Дніпрі, яка блокувала рух втікачів на Запоріжжя. В 1635 році запорізький гетьман Іван Судима, зруйнував фортецю Кодак, піднявся вгору по Дніпру до м. Крилова. Отаборившись в цьому старовинному місті, він закликав селян та міщан піднятися на боротьбу проти шляхти. Ця подія мала стати початком нового повстання, проте Судима був виданий козаками-реєстровцями (полковниками Барабашем та Караїмовичем), його схопили і стратили (четвертували) у Варшаві, а повстання придушили.

Славне місто Крилов двічі приймало війська козацького ватажка Павла Бута (Павлюка), які у 1637 р. боролися проти поляків. А на початку 1638 р. в околицях м. Крилова тривали вперті бої між польськими військами і запорізькими козаками, яких очолював Карпо Скидан. Ці події відомі, як козацьке повстання в Україні під проводом гетьмана запорізьких нереєстрових козаків Якова Острянина проти шляхти. Найближчим помічником Острянина був саме Карпо Скидан, що брав участь у козацько-селянському повстанні з 1637 року.

Жорстоко придушивши народні виступи в Україні, поляки сподівалися на повне і остаточне «замирення» українського населення, але «десятиліття золотого спокою» 1638-1648 років не виправдало цих сподівань. Залита кров'ю, бита канчуками, катована та принижена Україна не скорилася.

► Національно-визвольна війна українського народу проти польського панування (1648-1657 р.) відома як «Хмельниччина» торкнулася і території сучасної Кіровоградщини. Навесні 1648 р. в околицях Табурища і Крилова з місцевого люду почали формуватися повстанські загони, які приєднувалися до козацького війська Б. Хмельницького, що зростало щодня. Польський уряд направив в Україну регулярне військо на чолі з коронним гетьманом М. Потоцьким. Перша битва між поляками і повсталими козаками відбулася 19 квітня - 6 травня 1648 року в урочищі Жовті Води, що за 45 км від сучасної Олександрії. Тут козаки Б. Хмельницького налаштували укріплення з возів, чекаючи польську армію. Польський авангард під командуванням С.Потоцького (сина коронного гетьмана), підступив до Жовтих Вод. Запекла битва тривала кілька днів. Не в змозі стримати натиск козаків, поляки почали відходити на захід до балки Княжі Байраки (біля сіл Попельнастого і Григорівки Олександрійського району). Але цей відступ став для них кінцем.

Перемога українського війська біля Жовтих Вод і Княжих Байраків мала величезне історичне значення. Через кілька днів було розгромлене польське військо під Корсунем. Звістка про ці події сколихнула всю Україну. Тисячі селян, міщан, українських шляхтичів, православне духовенство ставали під знамена Хмельницького. Населення Кіровоградського краю брало активну участь в збройній боротьбі проти влади Речі Посполитої. Після входження України під протекторат Російської держави (1654 р) значна частина території сучасної Кіровоградської області була включена до складу земель Запорізької Січі.

► Друга половина XVII ст. - надзвичайно складний період в історії нашого народу. Поділ території України між іноземними державами, міжусобна боротьба за владу серед козацької старшини, зовнішня агресія все це - характерні риси того страшного часу, названого народом «Руїною».

Під Руїною розуміють період від смерті гетьмана Б. Хмельницького (1657) до початку гетьманства Івана Мазепи (1687). Гетьманську Україну поділили по Дніпру на Лівобережну та Правобережну, які ворогували між собою. А Київську митрополію (1686 р) підпорядкували Московському патріархату.

Скориставшись надзвичайно тяжким становищем України, Кримське ханство при підтримці Туреччини посилило свій натиск на наші землі. І знову полилася кров народна, запалали міста і села Кіровоградського краю. Протягом другої половини XVII ст. документи з страшною регулярністю фіксують кілька величезних нападів татарських орд. Нестерпні спустошення чинилися ними в районі Торговиці (сучасний Новоархангельський район), знищені населені пункти по річках Інгул, Інгулець, Сухий та Чорний Ташлик. Але гідну відсіч надавали кримським зайдом місцеві козаки.

Територія Війська Запорізького поділялася на 8 паланок. На території сучасної Кіровоградської області розташувалися Буго-гардівська, частини Інгульської та Кодацької паланок Нової Січі. Інгульська чи Перевізька паланка простягалася вздовж течії Інгульця. Кодацька Паланка знаходилась між Дніпром і річкою Базавлуком та верхів'ям Інгульця з одного боку і річкою Тясмином з другого. Буго-гардівська паланка займала степи між лівим берегом Південного Бугу і правим берегом Інгульця з одного боку та річкою Дніпром і так званим Новосербським кордоном з другого. Її військово-адміністративним центром була фортеця Гард (сучасне село Богданівка Доманівського району Миколаївської області).

Величезну роль в боротьбі проти татар і турків відіграв славний кошовий Запорізької Січі - Іван Сірко. Ім'я козацького лицаря тісно пов'язане з історією Кіровоградського краю. Його загони зосереджувалися в районі містечка Торговиці, яке сам Сірко називав «милим моєму серцю градом». Саме звідси починалися його походи проти татар і турків. В 1661 р. козаки І.Сірка зупинили наступ татар біля р. Південний Буг. Через два роки (1663) в районі Крилова, в урочищі Цибульнику (сучасний Світловодський район), запорожці знищили 10-тисячну орду кримських татар і ногайців і звільнили близько 4-х тисяч полонених. В 1664 р. загони І.Сірка захищали Кіровоградський край від об'єднаних польсько-татарських військ. А в 1668 р. нищівної поразки від козаків зазнали татари на р. Тясмин. Страшне лихо на нашу землю прийшло в 1677-1678 р. коли турецький султан

направив в Україну величезне військо з метою захопити Чигирин і Київ. В його складі був і нещасний гетьман Юрій Хмельницький. Під час першого Чигиринського походу турки і татари просувалися через Південний Буг і Сухий Ташлик, спустошуючи все на своєму шляху. А наступного року турецько-татарські війська вже рухались через Чорний ліс. І знову на захист рідної землі постали козаки на чолі з Сіркою.

На багаті українські землі претендували й сильні сусідні держави, що приводило до численних сутичок і воєн. Володіння Запорізької Січі, до складу яких входила і територія Кіровоградського краю, за «Вічним миром» між Росією і Польщею (1686 р.) відійшли під владу Російської держави. Офіційно західний кордон Запоріжжя проходив по річці Синюсі.

У XVII ст. центр українського життя перемістився на Лівобережжя, бо на козацьких землях правого берега Дніпра кілька десятиріч тривав кривавий конфлікт між Гетьманською державою, Запоріжжям, Річчю Посполитою, Османською імперією, Кримським Юртом і Московським царством.

Переселенці з Правобережжя колонізували територію нинішніх Харківської, частини Сумської, Донецької та Луганської областей України і трьох східних областей сучасної Росії. Так з'явилася Слобожанська Україна, яку один з сучасних українських політиків - Царьов та президент Російської Федерації - Путін, чомусь уперто відносять до «Новоросії».

У 1670-х роках до Слобожанщини належали, зокрема, міста Тор і Бахмут (нинішні Слов'янськ та Артемівськ), а Чорноморське узбережжя на захід від Дніпра займала Османська імперія. Приморські степи на схід від Дніпра входили до складу Кримського Юрту. У 1690-х армія гетьмана Мазепи захопила турецькі фортеці на Дніпрі. На їхньому місці з'явилися нинішні Каховка і Берислав Херсонської області. Козацька Домаха - нинішній Маріуполь, названий так греками, які переселилися у Приазов'я із Криму лише у 1780-х роках.

Землі «Запорозької Січі» імперська Москва вирішила перейменувати. Саме тоді з'являється термін «Новоросія», який зараз реанімує Путін. У 1764 році на козацькій землі створили Новоросійську губернію з центром у Кременчці, яка проіснувала всього 19 років.

Після невдалого для Росії Прутського походу 1711 запоріжські степи на правобережжі Дніпра від м. Крилова та верхів'я р. Інгулу і Інгульця - до Південного Бугу було юридично закріплено за Туреччиною. Скориставшись з невдач Росії у війні з Туреччиною, Польща намагалася поширити свої володіння на Правобережжі. В 1710-1720 р. польська шляхта захопила села, які входили до задніпровських сотень Миргородського і Полтавського полків - Табурище, Андрусівку, Цибулеве, Крилов, Глинське, Ковалівку та інші (сучасний Світловодський район). Населення зазнавало тяжкого гноблення. Лише в 1732 році польські війська було вигнано, а ці райони знову повернуто під владу старшинської адміністрації Лівобережної України.

► Нова російсько-турецька війна 1735-1739 рр. принесла нові спустошення. Значна частина населення з цих місцевостей переселилася на Лівобережжя Дніпра. Після зруйнування Січі в 1709 р. військами Петра I запорожці змушені були тікати на південь в межі турецько-татарських володінь. Російський уряд тривалий час не дозволяв козакам повернутися на старі землі. І лише наближення нової російсько-турецької війни змінило його позицію. В 1734 р. на р. Підпільній (сучасне село Покровське Нікопольського району Дніпропетровської області) було засновано Нову Січ. Козаки цієї Січі брали активну участь в російсько-турецькій війні 1735-1739 років. За «Белградським договором» 1739 року володіння Нової Січі остаточно перейшли під протекторат Росії.

Імперська адміністрація присвоювала поселенням півдня України нові назви та запрошувала в регіон іноземних колоністів. Але відбудували ці місця і заселяли землі переважно все ті ж збіднілі українці. Так було, зокрема, із Катеринославом (нинішнім Дніпропетровськом - Дніпром) заснованим як місто у 1777 році на місці козацьких поселень. А ще планувалося перетворити Катеринослав на третю столицю Московської імперії, але після смерті Катерини II, про ці «грандіозні задуми» забули і місто залишили у спокої.

Факти. У 1783 році московська імперія в перший раз анексувала Крим, ліквідувавши державність кримських татар. Друга анексія Криму відбулася у 2014 році при незалежній Україні.

У 1796 році Новоросійську губернію було «створено» вдруге. Центром нової адміністративної одиниці став Катеринослав, який поспішно і ненадовго перейменували на Новоросійськ. Стрімка індустріалізація регіону - і масовий приток робочої сили - розпочався тільки у 1870-х роках. Капіталісти із Західної Європи перетворили рештки українського Степу на промисловий Донецький вугільний басейн, хоча дрібний видобуток кам'яного вугілля тут вівся ще з козацьких часів.

Третій раз термін «Новоросія» буде реанімовано Путіним у 2014 році, але до сьогоднішньої «Новоросії» не увійде Харківщина і більша частина Луганщини.

Примітка. Російська імперія регулярно креативила подібні терміни (Новоросія, Малоросія) - скажімо, напередодні російсько-японської війни на території Маньчжурії планувалося створити адміністративну одиницю під назвою «Жовторосія». У 1802 році Новоросійська губернія була остаточно ліквідована, проіснувавши 6 років. Її розбили на три менших губернії, а саме Херсонську, Таврійську та Катеринославську (де українці становили більш 70% населення всього краю). Найбільш строката в етнічному вимірі була Херсонська губернія. До її складу входили сучасні Херсонська, Миколаївська, Одеська, та частини Кіровоградської і Дніпропетровської областей, а також та Придністров'я. У звіті імператору Олександру III тимчасовий Одеський генерал-губернатор Йосип Гурко зазначав, що важко назвати край «російським по духу» через велику кількість «чужих російському народу – елементів».

Ви ні разу не задумувались, чому ми стільки років (1991-2019) займаємося різними перейменуваннями в Україні і ніяк не дійдемо консенсусу? Відповідь тривіальна: наші «назвотворці» страждають вразливою хворобою під назвою «Малоросійство». Не існує єдиного рецепту зміни топоніміки, особливо у містах південної України. Мешканці кожного поселення пережили властиві тільки для них історичні події, пишаються своїми видатними людьми, традиціями і назвами. Не треба вбивати мрії тих людей, потрібно дослухатись до людських думок.

Виникнення кожного поселення Кіровоградщини має глибоку історичну традицію, й залежить від багатьох географічних, природних, економічних, культурних, військових, політичних та інших факторів, які визначали мотивацію тих чи інших осіб, громад чи державно-політичних структур при заснуванні того чи іншого населеного пункту. Специфіка творення міст та сіл на території сучасної Кіровоградщини мала давню традицію, яка сягала часів таких державних утворень як Велика Скіфія, Київська Русь, Хозарський каганат, Золота Орда, Кримське ханство, Велике князівство Литовське, Річ Посполита, Московська царська імперія, більшовицька Росія тощо.

Більшість з українських поселень виникали в Кіровоградській області у проміжку класичної Козацької доби – від середини XVII ст. і до 1750-х р., що з часом стало основою для їхньої офіційної реєстрації як населених пунктів у межах Російської імперії (від 1750-х до 1917 р.), а потім – Радянського Союзу (від 1917 до 1991 р.). У переважній більшості населенні пункти, які були засновані за доби Української козацької держави існують й до сьогодні у складі Кіровоградської області, однак частина з них затоплена водами Кременчуцького водосховища, інша – була поглинута (або ж сполучена з більшими поселеннями), ще частина – змінила свою назву протягом XVII – XX ст.

Як приклад, на землях північної та придніпровської території сучасної Кіровоградської області протягом 1648–1750-х р. існували населені пункти, які в адміністративному відношенні належали до Чигиринського, Полтавського та Миргородського полків Гетьманщини. На її північно-західні землі поширювалася адміністративна влада полковників Уманського полку. Окрім того, протягом 1664–1676 р. тут існував Торговицький полк (центр – сучасне село Торговиця, Новоархангельського р-ну) Української козацької держави. Від 40-х р. XVIII ст. на південні та південно-західні землі сучасної Кіровоградщини також поширювалася адміністративна влада полковників Кодацької, Буго-Гардівської та Інгульської паланок Запорозької Січі.

Задовго до побудови фортеці Святої Єлисавети, поблизу існували такі українські козацькі поселення - села, як Лелеківка та Крутий Яр, а також Овсяникові, Шляхові та Високі Байраки, Красний Кут та Солодка і Озерна Балки, а також Грузька та Омельницька слободи, тощо.

ЄЛИСАВЕТГРАД: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ РОКИ

Є таке поняття «національна пам'ять» і її можна прив'язувати до історії малої батьківщини. Водночас саме національна пам'ять виступає державотворчою категорією України. Відповідно теорії М. Хальбвакса, кожній людині властиве поняття «колективної пам'яті». За Хальбваксом, колективна пам'ять відрізняється від історії двома головними рисами. По-перше, вона (пам'ять) не має чіткої періодизації, що властива історичній науці (пам'ять - це постійний хід думок, вона зберігається в свідомості тієї групи, котра її підтримує). По-друге, колективна пам'ять доволі варіативна, де кожний напрямок має власну історію. Етнографами доведено, що наша пам'ять про предків, історія походження та інші складові минулого є підґрунтям самоідентифікації. Далі, ці дві риси можуть виступити чинниками національної пам'яті, де «в основу українства лягли сакральні принципи хліборобської праці, батьківського авторитету, родинної честі, православної ідентичності та козацької субкультури».

Загальна писемна історія розпочинається з виникненням цивілізацій на рубежі 4-3 тис. до н.е. Від людей, які жили в ті часи, ми маємо справжні словесні повідомлення (літописи), що передають нам інформацію про тогочасні події, їхній світогляд і сенс життя. Історія поступово втрачає анонімність та оживає в назвах держав і міст, царів, героїв та богів, а ще в конкретиці повсякдення.

Одним із різновидів збереження історичної спадщини з історії України, окрім давньоруських літописів та архівних документів, є мальовані історико-політичні та географічні мапи, а також картографічні схеми, тощо. Слід зазначити, що в історії України існує досить багато змістовних картографічних джерел. Найдавніша відома вченим мапа, а також найстародавніше поселення «Homo Sapiens» в Україні знайдені в селі Межиріччя Рівненської області, їм близько 14,5-15 тис. років. Зокрема саму мапу вибито на кістці мамонта. Багато мап території сучасної України належать грецьким та римським авторам.

«Певтінгерова таблиця» - римська шляхова мапа, створена у IV ст. н.е., першою занотувала назви народів, що насе-

ляли давню Україну. Друковані західноєвропейські мапи зберегли інформацію про територію України XV- XVI ст. Вони створені на підставі праць Клавдія Птолемея (II ст. н.е.), інших античних географів, учених періоду середньовіччя Н. Кузанського, А. Віда та інших.

Є цікавий документ: «Історичний атлас України» упорядковане зібрання мап (карт) з історії України, скріплених в одну книгу. Атлас Каталан (Портолан) 1375 рік, автор Авраам Крескес, картографування відбувалось в часи занепаду Галицько-Волинської держави (порівнюємо як змінювалась територія України). Карта Портолан (портів) Басейну Чорного моря (1550 р.), автор Агнес Баттіста надає відомості про Русь, Татарію та Московію. Україна вже до них була відокремленою територією зі своїм народом, зі своїм національним колоритом. І про це дуже добре і детально пише французький інженер Гійомом Боплан та створює свої ранні карти від 1648 року «Загальний опис Диких Полів». Як приклад, візьмемо карту Данила де Боскета за 1745 р. на ній зображено близько 230 поселень «Задніпровських місць» України (Кіровоградський регіон) у якому мешкало до 12 тис. українських козаків, козачок та їхніх дітей.

Якщо звернути увагу на ойконіми (власні назви поселень), гідроніми (назви річок та озер) та дрімоніми (назви порослої деревами територій), які виникли задовго до часу появи топонімів «Фортеця Святої Єлисавети» (1750-ті р.) і міста «Єлисаветград» (1770-ті р.), то вони у переважній більшості мають слов'янсько-українське, тюркське та іранське походження. При цьому питомі російські назви почали з'являтися на території сучасної Кіровоградщини лише після жорстокого придушення Московським царством на чолі з Петром I повстання українського гетьмана Івана Мазепи у 1708-1709 р. та запровадженням російських імперських установ (Перша Малоросійська колегія) на території України у 1722 р. та наступних роках.

Ойконім «Фортеця Святої Єлисавети» (існував 1752-1784 р.) та похідний від нього - «Єлисаветград» утвердився за часів російської імператриці Катерини II, проіснувавши до розпаду Російської імперії 1917 року. Вони включали в себе ім'я святої Єлисавети, а з другого боку і ім'я російської імператриці Єлисавети, що також возвеличувало представницю династії Гольштейн-Готторпських (Романових), та привносило на наші

землі іноземний політичний режим. Але фактично ці ойконіми не відображають всі природні особливості та автохтонні культурно-історичні процеси на Кіровоградських землях.

Відповідно до первинної топонімики (наука яка вивчає географічні назви, походження, смислове значення тощо); (топоніми – вивчення місцевих назв) Єлисаветградсько-Кіровоградського краю, ми звернулися за допомогою до відомого дослідника Кіровоградського краю К.Шляхового, він вважає, що місто Єлисаветград виникло завдяки проекту австрійського полковника сербського походження Івана Самійловича Хорвата, який 13 липня 1751 року перейшов на російську службу з метою власного збагачення за рахунок утворення військово-землеробського поселення під назвою «Нова Сербія».

Іван Самійлович Хорват (роки життя 1713-1786), національність: серб. У 1751 перейшов із австрійського підданства – в російське. За утиски військових поселенців і різні фінансові зловживання 1762 р. позбавлений усіх прав і засланий до Вологди. Валентин Карпов та Сергій Чеботарьов дослідили особливості перебігу судової справи Івана Хорвата. Визначили передумови розслідування кримінальної справи за 1760-1762 р., простежили хід слідства та встановили причини затяжного характеру слідчих дій. Додатково досліджено взаємозв'язок між зловживаннями І. Хорвата та ліквідацією Нової Сербії і створенням на її землях Новоросійської губернії. Відстежено життя І.Хорвата у засланні на Вологодщині та після повернення з заслання - до Слобідської України.

Пропозиція І.Хорвата цілком відповідала бажанню російського уряду з найменшими витратами заселити прикордонну з Туреччиною та Польщею територію. У жовтні 1751 року залишивши у Києві першу партію сербських переселенців І.Хорват прибув до Петербургу з докладним планом організації переселення. Крім багатьох зобов'язань щодо формування поселенських полків і відбування ними військової служби, він обговорив декілька умов, однією з яких було будівництво силами російських підданих надійної фортеці для захисту поселенської території у випадку значних бойових дій.

Іменним указом (№ 9919 від 24 грудня 1751 р) Сенатові було наказано разом із Військовою колегією розглянути пропозиції І.Хорвата. Вони на сумісних засіданнях 25 і 27 грудня 1751 року розглянули цей проект, внаслідок чого з'явився новий сенатський указ (№ 9921) від 29 грудня 1751 р., в якому проект І.Хорвата в більшості своїх пунктів було затверджено для виконання. Далі Сенатом разом із Военною колегією була підготовлена доповідь, у якій зокрема визначено: *«...и в пристойном месте, по рассмотрению Генерал-майора Глебова, с общего с Генерал-майором Хорватом и Инженер-Офицеров согласия велеть, сделать земляную крепость, которую именовать крепость Святыя Елисаветы...»*. На доповіді імператриця Єлизавета Петрівна 4 січня 1752 року власноруч поставила резолюцію: - *«Быть по сему»*.

Усе це було закріплено у жалуваній грамоті № 9924 виданій 11 січня 1752 року генерал-майору І.Хорвату. У документі територія, призначена для оселення сербів та інших православних іноземців, вже офіційно була названа «Новою Сербією (мабуть тому, що сам І.Хорват був сербом), а майбутнє земляне укріплення, назвали «Фортецею Святої Єлисавети»: - *«... сделать въ нынешнемъ году земляную крепость, которую именовать Святыя Елисаветы...»*.

Деталі організації Нової Сербії та будівництва фортеці були регламентовані в «Інструкції» головному командирові Нової Сербії, виданої 3 лютого 1752 року (№ 9935). Головним командиром Нової Сербії було призначено висококваліфікованого інженера і артилериста генерал-майора Івана Федоровича Глебова. І.С.Хорват почав командувати власним особовим складом поселенських полків, які склали основу Новосербському корпусу.

Фортеця св. Єлисавети стала базовим військовим опорним пунктом на кордоні між Короною Польською, Гетьманщиною, Запорозькою Січчю та Кримським Ханством (Османською імперією). Нова Сербія була бар'єром, що спеціально відділяла Запорожжя від Правобережної та Лівобережної України, тим самим послаблювала гетьманський уряд. Запорізьку січ знищать через 21 рік - у червні 1775 році.

Проект фортеці, направлений генерал-майором І.Ф.Глебовим до Воєнної колегії, 2 вересня 1752 року був переданий правлячому Сенату для сумісного з Колегією розгляду. Місце для будівництва було розглянуто на засіданнях 31 березня та 1 квітня 1753 року й затверджено Сенатом 8 квітня 1753 року. Воно було вибране на правому березі річки Великого Інгулу, між гирлом річок Тури (Грузької) і Кам'янистої Сугаклеї, за 4 кілометри від південного кордону Нової Сербії. Стратегічна доцільність такого вибору була обумовлена приблизно рівною відстанню до вже існуючих фортець - Архангельська (Новоархангельськ) і Мішурин Ріг. Проміжки між ним заповнювались новосербськими шанцями та козацькими форпостами й іншими поселеннями, як оборонна лінія між Синюхою та Дніпром.

Будівництво фортеці регламентувалося Сенатським указом від 31 березня 1754 року № 10203, закладання відбулося 18 червня 1754 року. Місцеві історики вважають саме цю дату (з урахуванням старого календарного стилю), днем заснування Єлисаветграда, але в літературі трапляються й інші датування - 1752 і 1753 роки. Валентин Карпов та Сергій Чеботарьов стверджують, що вже 14 липня 1754 року, біля недобудованої фортеці та поселення «Чечора» (про які ми розповімо трохи пізніше) відбувся перший ярмарок, який був організований для «замилування» очей турецькому паші Алі-Сент-Агу.

► В матеріалах перших ревізій XVIII ст. так званих Задніпровських місць, роком заснування поселення фортеці святої Єлисавети зазначений 1752 рік. Але він визначався за принципом дати декларативного документу, а не самого розпорядження про початок будівництва генерал-майора І.Ф.Глебова, який до 1753 року імовірно жив у Новомиргороді.

► 1753 рік іноді називається роком заснування тому, що саме тоді остаточно було затверджено місце розташування фортеці, а перший комендант фортеці (Глебов), призначений у 1753 році, переїхав до Архангельська (Новоархангельськ).

Офіційні джерела нам кажуть, що 18 червня (1 липня) 1754 року після спільного молебну на правому березі Інгулу, між гирлами рік Грузька і Сугаклея, заклали фортецю на честь святої Єлисавети – покровительки імператриці Єлисавети Петрівни.

Будівництво фортеці здійснювалося силами цивільних робітників і майстрів (понад 5 тисяч), а також солдат регулярних полків і козаків Миргородського та Полтавського полків, охорону спочатку забезпечували 200 запорозьких козаків, потім - Пермський карабінерний полк.

Головним будівничим фортеці св. Єлисавети був інженер-майор, а згодом підполковник і полковник Людвиг Йоган Менцеліус. Очолювана ним інженерна команда складалася з 4-х інженерів і 9 кондукторів. Серед інженерів були два сини І.Ф.Глебова - підпоручики Федір і Сергій Глебови. Першим комендантом фортеці був Олексій Іванович Глебов, родинні зв'язки якого з І.Ф.Глебовим не з'ясовано, але достовірно - він не був його сином. Також не був сином І.Ф.Глебова і комендант фортеці Св. Єлисавети у 1765-1768 роках полковник Микола Іванович Глебов. Ще два сини І.Ф.Глебова, Іван і Павло, мабуть теж служили поряд з батьком, бо разом з ним 1763 року були прийняті почесними товаришами Війська Запорозького. Тож коли дійдете до інформації про людину на прізвище Глебов, будьте уважними.

Ось приблизно так багато-багато років потому у Дикому полі та передмісті Єлисаветграда розвивалися події і саме тоді почали з'являтися переселенці із різних «кутків світу», серед них були «першопроходці» на прізвища Коротков і Карпов, Бабенко і Чеботарьов, Кузьменко і Магро, Волчков і Бандур та інші. Тогочасна Запорозька Січ була кузнею свіжих прізвищ, оскільки багато людей, які потрапляли туди, мали різні причини заховати від світу свої давні родові прізвища і брали нові, наприклад, Грицько Боярський, Павло Фастовець, Максим з Гаврилівки тощо. Деякі прізвища вказують на те, що їхні перші носії могли бути представниками тих чи інших народів, зокрема: чехами - Чехович; німцями - Острогман; угорцями - Венгерський; євреями - Лейба чи Коган; черкесами - Черкес чи Оліферович; сербами - Милкович чи Думич і так далі. А вже від них утворилися нові Єлисаветградські «родинні коріння» та пішли сучасні родини з колишніх поселень «Дикого поля» із вищезазначеними прізвищами.

НАША ПРАВДА ПРО СЕРБА ІВАНА ХОРВАТА

Для побудови фортеці св. Єлисавети потрібні були ресурси, люди і бажання. Фортеця складалася з утвореного земляними валами шестикутника бастионних фронтів з шістьма рavelінами. Вся фортифікаційна система оточувалася глибокими сухими ровами, а вздовж зовнішнього периметру яких проходила фортечна дорога, прикрита шістьма гласисами. На березі Інгулу, в 175 сажнях від фортеці був окремий горнверн – шанець святого Сергія. Бастиони мали форму п'ятикутників, з відкритими на фортечний плац – горжами, у бастионі були подвійні фланки. Рavelіни мали форму неправильних ромбів і були відкриті з тилу. У випадку захоплення неприятелем це робило їх беззахисними з боку фортечного вогню. Всі верки (захисні споруди) були земляними.

Головний вал був висотою - 19 футів, товщиною - 18 футів, висота понижених фланків - 7,5-9 футів, висота рavelінів - 16 футів, висота гласисів - 7 футів, глибина ровів - 18-21 фут.

У фортеці було троє воріт, облаштованих сторожовими вежами та кордегардіями - Троїцькі (головні, тепер виїзд на Ново-Олексіївку), Пречистенські та Всесвятські. Бастиони фортеці названі іменами святих - Петра (перший від Троїцьких воріт за стрількою годинника), далі послідовно - Олексія, Андрія Первозваного, Олександра Невського, Архістратига Михаїла та Катерини. Рavelіни також мали святих покровителів - Анни (навпроти Троїцьких воріт), потім по колу - Наталії, Іоанна, Пресвятих Печерських Миколая та Феодора.

В наступні роки будівельні роботи у фортеці продовжувалися, але дуже повільно і не були закінчені навіть до кінця правління імператриці Єлисавети (1761 р).

За донесенням особливого турецького уповноваженого паші Девлет-Алі-Сент-Аги, який здійснив огляд фортеці святої Єлисавети у 1755 році: *«вона була вже побудована міцно і надійно»*, але вали невисокі, у деяких місцях до 2 аршинів, а де й менше. В кінці 1750-х років артилерійське озброєння фортеці святої Єлисавети складалося із 120 гармат, 12 мортир, 6 фальконетів, 12 гаубиць та 6 мортирець, а в гарнізоні було більше двох тисяч солдат.

Поступово, протягом кількох років фортеця обеззброювалася. У 1794 році тут ще утримувалося 162 гармати, які обслуговувалися 277 артилеристами. Гармати та артилерійські припаси вивозили в прикордонні міста, головним чином у Херсон, але 5 одиниць в Новомиргород.

Повне скасування фортеці св. Єлисавети здійснилося 15 березня 1805 року. Фортечний гарнізон був розформований, але в казармах ще багато років розміщувався нестройовий батальйон (три інвалідні роти). На початку ХХІ ст. у фортеці ще стоять 2 гармати на кам'яних п'єдесталах при в'їзді з колишніх Пречистенських воріт.

На території фортеці було розбудоване ціле місто, в центрі якого стояла дерев'яна Свято-Троїцька церква, що з 1755 по 1801 роки мала статус соборної. Солдатські казарми були розраховані на 2200 вояків. Гарнізон складався з трьох батальйонів та двох команд - артилерійської та інженерної. Тут знаходилися комендантський, генералітетський, протопопський будинки, порохові погріби, кузні, криниці, провіантський магазин, кордегардія та інші будівлі. Чотирнадцяти кімнатний дім, в якому у 1787-1788 роках жив генерал-фельдмаршал князь Г.О. Потьомкін, пізніше був пристосований для перебування послів, що зупинялися тут подорожуючи з Петербургу до Константинополя і зворотно. Деякі корпуси тих споруд на початку ХХІ ст. ще використовує «Кіровоградська перша міська лікарня».

В 1763 році у фортеці було відкрито школу для офіцерських дітей, у 1764 році - засновано першу в Україні друкарню цивільного шрифту, у 1787-1788 роках Г.О. Потьомкін заснував тут один з перших в Україні медичних навчальних закладів - медико-хірургічну школу, яку закінчив Є.Й. Мухін (1766-1850 р.), що став видатним хірургом і був одним з вчителів М.І. Пірогова (1810-1871). Сам М.І. Пірогов працював у фортечній лікарні св. Єлисавети під час Кримської війни 1853-1856 років. Погруддя Пірогову, встановлене на території лікарні, і сьогодні потребує серйозної реставрації і навіть реконструкції.

З історією фортеці св. Єлисавети пов'язано багато знаменитостей. Влітку 1769 року тут перебував зі штабом своєї 2-ї армії генерал-аншеф П.О. Рум'янцев (1725-1796, генерал-

фельдмаршал з 1770 р., граф з 1775 р.). Тоді ж у фортеці знаходився Донський козацький полк Є.Д. Кутейникова (1725-1779), в якому служив хорунжим О.І. Пугачов (1740-1775 р). А приборкувач Пугачовського повстання генерал-аншеф граф П.І. Панін (1721-1789) теж був у фортеці св. Єлисавети - у 1770 році йому тут організували тріумфальну зустріч з гарматним салютом як покорителю Бендер. (Розминувся він тоді з хорунжим Пугачовим, щоб через кілька років переслідувати його як самозванця царя Петра III).

У 1779 році у фортеці був член Військової колегії генерал-поручик І.І. Апухтін (1726-1804 р). Князь Г.О. Потьомкін (1739-1791, генерал-фельдмаршал з 1784 року) вперше прибув у фортецю св. Єлисавети 27 вересня 1782 року, пізніше він часто приїздив і жив у своєму фортечному будинку. Часто і на досить тривалий час у 1773-1794 роках у фортеці перебував М.І. Кутузов (1745-1813, генерал-фельдмаршал з 1812 року). Знаменитий полководець О.В. Суворов (1729-1800, генерал-фельдмаршал з 1794 року) бував у фортеці в 1786 та 1792 роках. Відомий австрійський фельдмаршал принц Ш.Ж. де Лінь знаходився у фортеці у 1788 році і залишив про цей період цікаві спогади. Генерал-фельдмаршал (1799) граф (1797) І.В. Гудович (1741-1820) був у фортеці Св. Єлисавети коли командував корпусом під час російсько-турецької війни 1787-1791 років.

Бували тут і кошові отамани та січова старшина українських козаків. Після ліквідації Запорозької Січі у 1775 році архів і зброя запорожців певний час зберігалися у фортеці (але про архів трохи пізніше).

Проте своє призначення фортеця виконала тільки один раз під час російсько-турецької війни. У січні 1769 року кримський хан Кирич-Гірей привів до стін фортеці військо - 70 тис. Орду зустрів вогонь фортечних гармат. Кирич-Гірей не зважився на штурм, а гарнізон фортеці «відкрито» не міг протистояти такому війську і робив таємні вилазки у тил ворога (більш детально в окремій главі). Часто фортецю відвідував сумнозвісний генерал-поручик, сербський полковник Іван Самійлович Хорват. Саме про цього авантюриста буде наша подальша розповідь.

Почалася історія з Іваном Хорватом в далекому 1751 році, коли сербський полковник звернувся до російського посла у Відні з проханням дозволити сербам православного

віросповідання оселитися в Російській імперії. Мова йшла про сербів-граничарів, які охороняли австрійські кордони, тож Іван Хорват обіцяв створити з переселенців полки, які захищатимуть південні кордони імперії від турків та татарів. Московському уряду ідея сподобалася і 13 червня 1751 року імператриця Єлизавета Петрівна відповіла Івану Хорвату, що *«скільки б з сербського народу в Російську Імперію перейти не побажало, всі вони як єдиновірні, в службу і підданство прийняті будуть»*. 10 жовтня 1751 року до Києва прибула перша колона переселенців з 77 осіб на чолі з Іваном Хорватом, який відразу отримав чин генерал-майора, 3 000 рублів на влаштування переселенців і землі по правому берегу Дніпра між річками Синюхою і Тясмином. Ці поселення отримали назву «Нова Сербія».

Взагалі то, Іван Хорват не збирався витратити гроші і сили на переселення сербів. Проте швидко зрозумів, як і де йому отримати додаткових грошей. Щороку він рапортував у Санкт-Петербург, що з-за кордону «виведено власним коштом та обмундировано амуніцією до 1000 людей», на них Хорват отримував державне фінансування. Не те, щоб Хорвата взагалі не перевіряли. Перевіряли, і перевірки показували, що замість 1000 людей, в один рік сюди прибуло 56 сербів, в інший – не було жодного. Але ці відомості не доходили до імператриці, оскільки І. Хорват не скупився і радо ділився прибутками з перевірниками.

Проте Хорвату потрібні були хоча б якісь поселенці, тож він *«зманював у свою команду людей малоросійської породи, ви-даючи їх за сербів»*. Як це не парадоксально звучить, але саме серб Хорват, авантюрист і шахрай, створив у нашому краї «основу із переселенців» з Болгарії, Росії, Молдови, Україну і активно «заманював» переселенців з інших держав.

Вставка. За утиски військових поселенців і різні зловживання 1762 року Іван Хорват був позбавлений у правах і притягнений до суду й слідства. Звинувачення підтвердилися за всіма статтями. У доповіді слідчої

комісії було 16 пунктів, серед яких головніші: розтрата казенних грошей, привласнення платні офіцерів та солдатів, неза-

конні побори, подача Сенату брехливих відомостей про число офіцерів та солдатів. У ході слідства у грудні 1763 року було проведено перепис всього населення Нової Сербії, в якій проживало 50 028 осіб. Сербів серед них було лише 1 857 осіб, або 3,7%, включаючи військових, жінок, дітей та старих. Спеціальний суд, призначений імператрицею, постановив засудити Хорвата до смертної кари через повішення та конфіскації всього майна. Згодом, 5 серпня 1773 р. все майно полковника Хорвата було віддано під управління його дружини Магдаліни Іванівни та дітей.

За іменним Указом від 1 грудня 1764 року Катерина II замінила смертний вирок І.Хорвату засланням до Вологди під вояводський нагляд. 3 грудня 1775 року Катерина повернула генерал-поручникові Хорвату всі чини та дозволила повернутися до своїх маєтків. У 1776 році генерал-поручник Хорват повернувся у свій маєток у Новій Сербії, де й жив до самої смерті у 1780 році.

Іван Хорват вигадував грандіозні і затратні проекти, які фінансувалися з казни. Так, він рапортував про побудову у Новій Сербії за власний кошт монастиря на честь Миколи-Чудотворця і отримав 1000 рублів субсидії на церковні нужди, а витратив їх на свої. Саме він виступив з ініціативою побудови фортеці св. Єлисавети і зажадав повного контролю над будівництвом. Можливо, фортеця св. Єлисавети, як і монастир Миколи-Чудотворця, існували б тільки на папері, проте відразу після підписання імператорського указу про створення фортеці «на допомогу» Хорвату прибув Іван Федорович Глебов, російський генерал, у майбутньому київський і санкт-петербурзький губернатор. Вочевидь з Глебовим, Хорвату домовитися не вдалося. Глебов приїхав, вибрав місце між річками Грузька та Камениста-Сугакля, із своїми людьми розробили проект майбутньої фортеці та направили його у Сенат. І саме Глебов був першим комендантом фортеці святої Єлисавети.

Трохи пізніше Хорвата тричі судили за казнокрадство та шахрайство. Перший раз - ще при російській імператриці Єлисаветі Петрівні. Тоді його виправдали, а з посади звільнили коменданта фортеці - Муравйова, який на нього жалівся.

Другий раз - при Петрі III. Є версія, що тоді Хорвату вдалося майже неможливе, він через своїх прибічників примудрився передати хабар самому імператору, який взяв хабаря та виступив на користь Хорвата, і того «виправдали».

Третій суд - при Катерині II, відбувся як раз у фортеці святої Єлисавети. Тоді Хорвата засудили до смертної кари і конфіскації майна. Проте згодом імператриця його помилувала і заслала у Вологду. А через кілька років, коли про скандал забули, взагалі пробачила йому «всі діла минулих літ» та повернувши Хорвату землі дозволила жити у своєму маєтку.

А відповідно до цікавих моментів «із життя фортеці», був в її історії ще один «бойовий епізод», про який не люблять згадувати. Стосунки між військовими і козаками у Єлисаветградському краї завжди були складними. З одного боку, фортецю св. Єлисавети будували і охороняли козаки, спеціально прислані останнім гетьманом України Кирилом Розумовським. З іншого, ті самі козаки неодноразово зверталися до Петра III та Катерини II з вимогою прибрати фортецю св. Єлисавети з земель, які вважали своїми (і треба сказати небезпідставно).

Щоб там не казали чи писали, ми оперуємо фактами. Так, після закінчення російсько-турецької війни 1768-1774 років, яку Москві допомогли виграти запорожці, і козаки вже «стали непотрібні», а саме 23 квітня 1775 року на раді при імператорському дворі було прийнято рішення про ліквідацію Запорізької Січі. Прикро, що саме від фортеці святої Єлисавети відійшло стотисячне військо генерала Текелі, яке власне і знищило залишки Січі (військо відходило «від» фортеці тому, що у ній така кількість військових поміститись не могла). Текелі збирав війська біля найближчого географічного орієнтиру, а саме біля фортеці святої Єлисавети. Проте, гарнізон фортеці теж брав участь у знищенні Запорізької Січі.

До речі, після погрому козаків на Січі, саме в фортецю святої Єлисавети вивезли архів Запорізької Січі за XVI-XVIII століття. Саме тут, він зберігався до «кращих часів», поки ним не почали цікавитися українські історики. Після закриття цієї фортеці, її архів у 30 тисяч документів, вивезли в Київ, де він продовжує зберігатись, до кінця не вивченим та не описаним, у бібліотеці імені Вернадського, за реквізитами «Ф. IX. Архів фортеця св. Єлисавети, 23492 од. зб. 1754–1821 р.».

ГОЛЬШТЕЙНИ: ПРИВАТИЗАЦІЯ ЦАРСЬКОГО ТРОНУ

Ви ні разу не задумувались звідкіля пішло прізвище Романови із царського роду Московської імперії? Знайомтесь: царі Романови з 1762 р., а фактично це Гольштейн-Готторп-Романови – одна з ліній Ольденбургської династії (відома з XI ст), яка відокремилася від її Гольштейн-Готторпської гілки. Читаємо у ЗМІ: *«В России начинают широко отмечать 400-летие дома Романовых. 21 февраля (по новому стилю - 6 марта) 1613 г. боярин Михаил Романов был избран на царство. Следствием политического тренда на возвращение к корням стали планы «романовских» торжеств на государственном уровне»*. (<http://www.mk.ru/social/article /2013/03/06/821954 - v - 400letie-doma-romanovyih-ostanki-tsarskih-detey-pyilyatsya-v-korobke.html>). Питання: - як німці стали царями в Росії?

А учора, бабусі та похмурі чоловіки з підозрілим блиском у очах, і з портретами Миколи Романова, відомого в народі як Микола «Кривавий», пройшлися хресною ходою по вулицям. Вони не хочуть розуміти, що вклонятися цьому так званому «руському царю» ніяк не можна. Не лише тому що це - ідея Московської імперії, чужої українству. Справа в тому, що не можна сприймати Миколу II, як «руського царя». За бажанням, з великим натягом, лише - як «царя Росії». Погляньте в історію, подивіться на генеалогічне дерево династії Романових, і ви побачите, що царі Романови по крові були хто завгодно, але не руські люди.

Завдяки спадкоємству по жіночій лінії династія прийняла ім'я Романових і в 1762 році в особі імператора Петра III встала на чолі Російської імперії. Авторитетні джерела по європейській генеалогії називають династію російських правителів починаючи з Петра III не «Романови», а «Гольштейн-Готторп-Романови». У 1762 році, в зв'язку із смертю останньої доньки Петра I - імператриці Єлизавети Петрівни, пряма лінія спадкування по жіночій лінії в роду Романових припинилася, а по чоловічій, вона обірвалася ще у 1730 році, коли помер Петро II.

Готуючись до цього, Єлизавета Петрівна зробила своїм спадкоємцем сина своєї покійної сестри Ганни Петрівни. Таким чином, родоначальником Гольштейн-Готторп-Романових на

престолі Російської імперії став герцог Карл Петер Ульріх Гольштейн-Готторпський, онук по матері імператора Петра Великого. Після переходу в православ'я він отримав ім'я великого князя Петра Федоровича, а після смерті Єлизавети став російським імператором Петром III. Його нащадки в Росії й досі іменуються «династією Романових».

Раніше, в 1733 році аналогічним чином спробувала діяти імператриця Анна Іванівна, дочка царя Івана V. Будучи бездітною і не бажаючи передавати престол нащадкам свого дядька Петра Великого, вона запросила в Росію принцесу Єлизавету Катерину Христину Мекленбург-Шверинську (дочку своєї покійної сестри царівни Катерини Іванівни). Потенційна спадкоємиця в православ'ї прийняла ім'я Анна Леопольдівна, однак трон дістався не їй, а її синові від укладеного в 1739 р. шлюбу з герцогом Антоном-Ульріхом Брауншвейгським, імператором Іоанном Антоновичем. Він і всі його брати і сестри (Брауншвейгське сімейство) належали до Мекленбург-Брауншвейгської династії. Однак наявність живої «дочки Петрової» Єлизавети - більш очевидною кандидатки на трон, не дала закріпитися цій гілці на престолі.

Належність до Гольштейн-Готторпської династії, а також постійні шлюби з німецькими принцесами (з усіх чоловіків імператорів тільки дружина Олександра III була датська принцеса, з датської лінії того ж Ольденбургського роду, що і Гольштейн-Готторпи) викликали численні закиди в засиллі німцями російського престолу.

С.М. Соловйов, досліджуючи німецьке коріння династії Гольштейн-Готторп-Романових, для більшої наочності подумки робив експеримент - змішував червоне вино (як аналог російської крові) з простою водою (аналог німецької крові). Що з цього вийшло - спробуйте самі, але логічним є висновок про те, що чим більший процент домішок води, тим гірший смак.

Пам'ятали про «німецьке походження» російських імператорів і російські аристократи. Князь Петро Володимирович Долгоруков в еміграції називав царя Олександра II *«виконуючим в Росії посаду царя»* і навіть прямо писав йому: *«Вам відомо, государ, що предки мої були великими князями і управляли Росією в той час, коли предки вашої величності були ще графами Ольденбургськими»*. Відомо, що в

неформальній обстановці багато дворян називали імператорську родину «Гольштейн-Готторпським родом».

Самі російські правителі «псевдо Романови» знали про це. Коли в 1885 році в «Установу про імператорські прізвища» було внесено зміни, за якими правнуки і праправнуки імператора позбавлялися титулу великих князів та князівен і для них вводився титул «князь імператорської крові», великий князь Михайло Миколайович зауважив: *«... це все петербурзький вищий світ, який радіє цьому заходу, кажучи, що вони - Рюриковичі, а ми німці-голштинці, в яких і Романівської крові не залишилося, а що сказали наприклад, Долгоруков або Оболенський, якби у їх потомства відняли належний їм титул і до того ж без суду, без вчинення злочину?»* Імператор Олександр II нібито говорив про свого позашлюбного сина Георгія від Долгорукової: *«Дивись це справжній росіянин, в ньому, тече половина російської крові»*. Олександр III писав в 1886 році К.П. Побєдоносцевій: *«Є пани, які думають, що тільки вони одні росіяни, і ніхто більше. Вони не уявляють, що я німець. Легко їм з їх балаганним патріотизмом, коли вони ні за що не відповідають. Але я не дам їм в образі Росію, ще поборімося»*.

Слід зазначити, що дана ситуація не була унікальною: в результаті династичних шлюбів всі європейські династії мали змішане етнічне походження. Наприклад, серед предків останнього російського царя Миколи II по лініях німецьких принцес були російські, сербські, польські, чеські та поморські князі, а також далекі родичі князя Рюрика.

Юридично питання про іменування династії тоді не було врегульовано. Цар Петро III зробити цього, мабуть не встиг, а Катерина II не стала залучати до цієї делікатної проблеми «сторонніх» людей. Надалі, по мірі зміцнення царства династії «Романових», необхідність в цьому відпала. Ю.А. Кузьмін, який досліджував питання іменування династії, пише, що *«неясна ситуація з ім'ям правлячої династії призвела до того, що його просто перестали вказувати»*. Прізвище «Романови» не згадується в Основних державних законах 1906 року, а в ст.25 лише говориться, що *«Імператорський Всеросійський Престол є спадковий в нині благополучному царстві Імператорського Дому»*. В енциклопедичних словниках XIX століття царської

Росії цю проблему також обходили стороною, бо ще не придумали виходу із теми: «чому німці узурпували російський трон».

У Росії поняття «рід Романових» дуже рідко зустрічалося навіть в назвах книг. Важливим в ідеології урочистостей була демонстрація наступності між «царем» і «родом Романових». Російські чиновники прийшли до висновку, що «іменування Російського імператорського прізвища родом Романових неправильне не тому, що він фактично не є Романовим, а тому, що у цього сімейства зовсім немає прізвища як такого».

У 1911 році великі князі на прохання імператора Миколи II влаштували нараду, що стосувалася морганатичних шлюбів, де, зокрема, обговорювалися прізвища, які повинні присвоюватися їхнім дружинам і потомству. Показовими були думки: «... міністр юстиції нагадав, що прізвище Романових в Основних законах згадується лише при описі родового герба роду Романових, Великі Князі і Княгині, Князі та Княжна Крові іменуються в документах тільки ім'ям та по батькові. По силі Установи про Імператорські прізвища членам оной не присвоєно жодного прізвища, і зокрема прізвища Романових, а тому надання особам, що не належить до царства Імператорського роду, прізвища князів Романових, мабуть було б даруванням їм особливої переваги, порівняно з особами, які користуються правами членів Імператорського роду». В результаті уніфікації не було зроблено. Найавторитетніший європейський довідник з нащадків і титулів продовжував іменувати «Романових», як «Гольштейн-Готторпських», так само робили і інші іноземні видання.

Тривалий час на це в Росії не звертали уваги, доки, імператриця Олександра Федорівна, болісно не зреагувала на тему «Німецька кров» у довіднику, і почала вимагати від редакції прибрати ці слова. В іншому випадку вона погрожувала забороною цього довідника в Росії. Начальник канцелярії міністерства імператорського двору А.А. Мосолов згадує, що був змушений зауважити наступне: «на думку редакції «Альманах», найменування династії, описано історично точно, і змінено тут нічого бути не може». За його твердженням, заборонити цей довідник не можна: «так як це викличе загальноєвропейський скандал. Уявіть собі, самий аристократичний «Альманах» заборонений для ввезення в Росію по

причині теми «Німецька кров сидить на царському троні Росії». Сама заборона підштовхне інтерес до цієї теми, підуть пересуди по всій столиці і за кордоном, «Альманах» буде таємно ввозитися в Росію дипломатами і дасть поживу для обговорення делікатного династичного питання, абсолютно широкому загалу невідомого суспільства. Повірьте, Ваша Величносте, роками друкують цей заголовок, і ніхто на нього не звертав уваги. Тож краще його проігнорувати».

Повний Родовий Його Імператорської Величності (на малюнку) герб Гольштейн-Готторп-Романових входить у Великий герб Російської імперії. Блазон герба: «Щит розсічений. В право - герб роду Романових: в срібному полі червлений гриф, що тримає золоті меч і тарч, увінчаний малим орлом; на чорній облямівці, вісім відірваних левових голів, чотири золоті та чотири срібні.

В ліво - герб Шлезвіг-Голстінський: щит четверочасний з особовим внизу краєм і малим на середині щитом; в першій червлений частини - герб Норвезький: золотий коронований лев зі срібною галлебардою; в другій золотій частині - герб Шлезвігський: два лазурних леопардних лева; в третій червленій частині герб Голстінський: пересічений малий щит, срібний і червлений; навколо нього срібний, розрізаний на три частини, лист кропиви і три срібні цвяха з кінцями до кутів щита; в четвертій червленій частині - герб Стормарнський: срібний лебідь з чорними лапами і золотом на шиї короною; в червленому краю - герб Дітмарсенський: золотий, з піднятим мечем, вершник на срібному коні, покритий чорною тканиною; середній малий щит також розсічений: в правій половині герб Ольденбурзький: на золотому полі два червоних пояса. В лівій - герб Дельменгорський: в лазуровому полі золотий, з гострим внизу кінцем, хрест. Цей малий щит увінчаний Велико-герцогською короною, а ще є головна Королівська корона. Навколо головного щита ланцюг ордена Святого Апостола Андрія Первозванного. Щит ж на грудях чорного двоголового орла з Імператорськими коронами, над якими третя корона в більшому вигляді. Ця корона з двома розгорнутими кінцями стрічки ордена Святого Апостола Андрія Первозванного. Орел тримає золоті скіпетр і державу».

ДВА ЖИТТЯ: ДО І ПІСЛЯ ПОДІЙ 1648

Особливе місце в історії України займає період національно-визвольної війни українського народу 1648-1657 р. на чолі з Богданом Хмельницьким. Хоч цей рух і зазнав поразки, проте саме в той період вперше після занепаду Київської Русі відновилася ідея української державності. Ідея, яка нині втілена в життя і маємо надію завжди житиме в народі.

Період Хмельниччини в історії трактується з дуже суперечливими поглядами і висновками, де Б. Хмельницького показують з однієї сторони - національним героєм, а з другої - зловим месником й масовим вбивцею. (Ця тема дуже непроста, а тому пропонуємо її розглянути окремо).

На початку XVII ст., ще за гетьмана П. Сагайдачного, українське козацтво стало проймається ширшими національними інтересами, обороняючи православну віру. Але поза тим, вони боролися за свої станові права та інтереси і обстоювали вже досить виразні національні та державні ідеали. Саме тоді починає відроджуватися національно-державна ідея. Навіть представники міщанських братств, серед яких уперше з'являється ідея боротьби за українську народність, розуміли національну боротьбу лише, як боротьбу за релігійні інтереси, бо тогочасні релігійні поняття ототожнювалися з національними. Звісно, за таких умов ні Хмельницький, ні його найближчі прихильники, не мали національних програм.

На середину XVII ст. стало зрозуміло, що давня українська аристократія, яка сягала своїм корінням часів старокиївської Русі-України, стала вже неспроможною підтримувати свій авторитет серед інших суспільних верств і відігравати роль загальноновизнаного лідера. Останньою її спробою продемонструвати своє політичне значення в межах Великого князівства Литовського було повстання князя Михайла Глинського. Після його поразки упродовж усього XVI ст. - першої половини XVII ст. українська шляхта, панство, виявилася нездатними до рішучих політичних кроків.

Український визвольний рух набув розмаху вже наприкінці лютого - на початку березня 1648 р., охопивши південь Київщи-

ни й Брацлавщини. У травні 1648 він переріс у масове антифеодальне повстання, яке поширившись на східні, центральні й західні землі, наприкінці липня 1648 переросло в селянську війну з гаслом «змішаємо ворожу кров у полі з жовтим піском».

На думку одного з провідних дослідників тієї епохи В.Липинського: «величезна енергія нації в перших часах повстання була змарнована тодішніми політиками на торги за обмежену автономію», що врешті призвело до «фатального розпорошення

сил». Довга й кривава війна, ведена Хмельницьким на етнічно українській території, обезкровила Україну й перетворила Правобережжя на поруйновану вогнем та мечем пустелю, виснажила населення та підірвала державну економіку, а відтак примусила Хмельницького до підписання у 1654 р. доленосної та здебільшого не вигідної для України Переяславської угоди з московським царем. А та угода, в свою чергу, після майже століття дальших воєн і урізання автономії та прав українців, довела врешті до зникнення України з мапи Європи, розчинення Гетьманщини в державному тілі Московії і перетворення землі вільних козаків на провінцію авторитарної та репресивної Російської імперії.

Влітку 1648 р. більшість старшини й козацтва ще не усвідомлювала необхідності домагатися автономії, виявляла готовність змиритися з диктатом Речі Посполитої за умови скасування «Ординації 1638 р» (коли було скасовано виборність козацької старшини і ліквідовано козацький суд, козацький реєстр зменшувався до 6 тисяч осіб, або 6 полків по тисячі козаків у кожному, до реєстру вносили тільки тих козаків, які не брали участі у повстанні та лише сотники і отамани могли бути обрані з козаків, які мали заслуги перед Річчю Посполитою). Відправлене на початку червня 1648 до Варшави українське посольство не мало повноважень домагатися автономії України.

Існували серйозні розбіжності й між окремими козацькими полками, яких у різні часи налічувалося від 16 до 36 штук, в основному через специфічні позиції старшинської шляхти. За

реєстром 1649 р. на 40475 козаків припадало 1324 шляхтичі. Корінними полками вважалися Чигиринський, Білоцерківський, Переяславський, Корсунський, Канівський, Черкаський та східні сотні Київського. До новостворених козацько-шляхетських полків належали: Прилуцький, Ніжинський, Чернігівський, Стародубський. Полками з орієнтацією на Запорозьку Січ були: Полтавський, Гадяцький, Миргородський, Лубенський, частина Уманського, південні сотні Чигиринського. До шляхетсько-козацьких полків належали: Брацлавський, західні сотні Київського (на базі Овруцького полку) та частина Уманського. Полки Північно-Східної України мали особливу позицію щодо багатьох політичних питань.

Незважаючи на те, що всередині козацтва точилася боротьба угруповань, створювалися впливові клани, що змагалися за вплив на гетьмана, Б. Хмельницький намагався порушити геополітичну систему, в якій домінували великі держави, підкоривши під владу козацької України - Молдову й Волощину. Проте козацька Україна ще не була здатна відігравати роль імперської структури, тим більше, що на Балто-Чорноморських просторах вели боротьбу за ці землі Росія, Швеція, Польща, Туреччина.

З часом Б. Хмельницький почав усвідомлювати спадкоємне право Української держави на територіальну спадщину Київської Русі, що перебувала в складі Речі Посполитої: *«І вступили б мені і Війську Запорозькому всю Білу Русь по тим кордонам, як володіли благочестиві великі князі наші, а ми у підданстві і у неволі бути не хочемо»*. Тому під час походу українського війська в червні 1649 р. він мав уже чітко сформувану мету: добитися створення незалежної Руської держави від Перемишля - до Московського кордону. Хмельницький також виступав за біполярну модель союзу з Кримом, не відмовлявся від пошуків протекції московського царя, намагався відновити політичний діалог з Польщею, а також планував створити антитурецький альянс разом з Росією та Швецією.

Що таке Біла Русь? Це історичний край, розташований в басейні верхньої частини Дніпра, між Птичем та Десною у верхній частині басейну річки Двіни; головні міста: Мінськ, Могильов, По-

лоцьк, Смоленськ, Вітебськ і Мстиславль. До 1084 входив до складу Київської Русі, а з XIII–XIV ст. під владою Великого князівства Литовського, з 1569 року й до розподілу, був у складі Речі Посполитої, а потім - частина Російської Імперії. У XIII ст. вперше назва «Біла Русь» була започаткована до сучасної Білорусії. Частина Русі в старі часи називалася Сарматією Азіатською, або Чорною Русю а нові автори називали її Московією. Кордон проходив до витоків Дніпра (біля Смоленська) та Дону (біля Новомосковська, Тульської області). До Червоної Русі входили: Київщина, Волинь, Поділля, Брацлавщина, Холмська, Белзька та Галицька землі, Львівська земля, яка називалася також Малою Русю або Південною Русю.

Генрікум Мартеллус Германус у період між 1489 і 1492 роками видав дві мапи світу. *Russia Alba* (Біла Русь 1489) міститься на північ від Кримського півострова, між Дніпром і якоюсь безіменною річкою, що впадає в Азовське море на захід від гирла Дону. Друга Аїхштетська мапа 1491 року показує *Russia inferior sive Alba* (тобто Русь Нижню або Білу) на північному березі Чорного моря.

Парадоксально, але образ Хмельницького використовував і Московська імперія. У XVIII віці Олександр Рігельман, генерал російської армії й німець за походженням, який жив в Україні, написав «Літописну оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі» (1786). У ній, спираючись на дуже тенденційну інтерпретацію козацьких літописів, Рігельман представив образ Хмельницького як добровільного учасника імперського процесу «збирання земель руських», де гетьман - аж ніяк не борець за свободу України, а вислужницький і лояльний прибічник царя, і єдина мета його діяльності - це «повернути» Росії «належні їй землі». Цю імперську доктрину Рігельмана, згодом перебрали раніше байдужі до гетьмана царська імперська історіографія та більшовицька література.

Під поняттям «Гетьманат» слід розуміти систему козацького управління, юридично визнану Польщею у серпні 1649 р. Територія ж трьох воєводств, на котру поширювалася влада гетьмана, тобто Київське, Брацлавське та Чернігівське воєводства, називали Гетьманщиною. За Зборівським договором 1649 король Речі Посполитої (Ян II Казимир) визначив лінію кордону:

Дністер Ямпіль - Брацлав - Вінниця - Погребище - Паволоч, Коростишев - Горностайпіль - Димер - Дніпро - Остер - Чернігів - Ніжин - Ромни. Столицею Гетьманату вважався Чигирин, пізніше - Глухів і Батурин. Гетьманат, або Держава Війська Запорозького, мав свій символ - герб із зображенням козака з рушницею на плечі, з шаблею і списом, який стримів у землі поряд з козаком. Аналогічною була й печатка Війська Запорозького.

Ким був для України гетьман Богдан Зіновій Хмельницький? 1). Видатним політиком, що зміг повернути Україні її колишній статус на європейській політичній арені? Бравим полководцем, що єдиний зумів приборкати «безголову гідру» збунтованої «черні» й перетворити її на армію, яка здобула переконливі перемоги над Річчю Посполитою і звільнила українські землі від гніту польських королів? 2). Чи за словами Т. Шевченка він був «нерозумним сином» України, який не мав достатніх здібностей і сил у надскладних обставинах, в які його кинула доля, та й допустився кардинальних помилок, «віддавши усе» московським «приятелям» і занастив тим самим, майбутнє своєї батьківщини? 3). Треті називають його злочинцем й бандитом, який із помсти за приватні кривди «зрадив Річ Посполиту» й став причиною загальної руїни в Україні. 4). В «Анналах» Веспазіяна Коховського, Хмельницький представлений в іпостасі азіатського деспота й утіленого зла «Антихриста руїни». 5). В драмі «Богдан Хмельницький» (1817 року Юліяна Урсина Нємцевіча), його представлено як масового убивцю. 6). Роман «Вогнем і мечем» (1884) Генриха Сенкевіча, подає постать гетьмана «як самі кроваві роки його буття» заподіяні 1648 р, внаслідок жорстоких погромів єврейського населення в Правобережній Україні, в першу чергу загонами Максима Кривоноса. 7). А Юрій Косач називає Хмельницького у романі «День гніву» «генералом черні» і показує злобним месником, від рук якого загинуло від 18 до 20 тис. євреїв. 8). За Пантелеймоном Кулішем, саме Хмельницький «наш цвіту-чий край обернув у пустелю, засипану попелом і засіяну кістками наших предків. Він надовго зупинив успіхи культури і шкільну просвіту...». Куліш зобразив гетьмана, як «азіатсь-

кого» деспота, зосередженого на закріпленні особистої влади та влади його династії, а не зацікавленого в національних інтересах і в модернізаційних процесах творення державних інститутів та урядових структур. 9). Твори Михайла Старицького що склалися з романів «Перед бурєю» (1894), «Буря» (1896) і «Біля пристані» (1897) романтизують, героїзують особу Хмельницького та поетизують визвольну боротьбу українського народу, звеличують військову силу і міць козацтва й оспівують незламний дух України.10). На початку XVIII ст. проявився інтерес до Богдана Хмельницького і його епохи в українському письменстві, від козацьких літописів: «Хроніки» Теодосія Софоновича і «Літопису Самовидця» (у яких постать гетьмана описана іще доволі нейтрально) - до літописів Григорія Граб'янки й Самійла Величка, які прославляють Хмельницького як видатного державного мужа, «Мойсея» свого народу, і героя-полководця.

Саме упродовж XVIII ст. в українській літературі виростає та розвивається культ гетьмана Хмельницького, як «батька нації», творця Гетьманщини, блискучого полководця і досконалого дипломата. Цей культ виник внаслідок посиленого конфлікту між козацькою старшиною та імперським московським центром підчас зазіхань московських царів на землі і владу в Україні, кривавих розправ над українським населенням (особливо після поразки гетьмана Мазепи під Полтавою 1709 року). «Хмельницькі літописи» мусили нагадати народові про його прагнення до свободи і про досвід давніших перемог, які повинні були посилити опір супроти нових агресорів. А як ви вважаєте: - Ким є для України Хмельницький?

У вересні 1658 року Військо Запорозьке під проводом гетьмана Івана Виговського уклало Гадяцьку угоду з Річчю Посполитою. За її умовами Річ Посполита перетворювалася з двоєдиної (польсько-литовської) на триєдину (польсько-литовсько-українську) державу. Тобто, козацька держава ставала третім рівноправним членом польсько-литовської унії. Одним із наслідків Гадяцької угоди стала чергова агресія Росії проти України і знаменита Конотопська битва 1659 року, в якій козацько-татарські війська розгромили московитів. Проте втілити в життя умови Гадяцької угоди до кінця, так і не вдалося.

У березні 1669 року Військо Запорозьке під владою гетьмана Петра Дорошенка уклало Корсунську угоду про васалітет із могутньою Османською імперією. Наслідком її стала польсько-турецька війна за Україну. Для поляків вона завершилася катастрофічно: Річ Посполита на чотири роки стала данником турків, а кордон Османської імперії став проходити за 30-40 км. на південь від Києва. На цілих 27 років на мапі Туреччини з'явилася провінція під назвою «Кам'янецький еялет».

Всупереч поширеній думці, буцімто Катерина II знищила все козацтво наприкінці XVIII ст. (що правдиво тільки частково), українські козаки існували й пізніше, навіть у XIX столітті. Ми визнаємо, що під владою Російської імперії перебували козацькі війська: Катеринославське (1787–1796), Чорноморське (1787–1860), Бузьке (1803–1817), Дунайське або Новоросійське (1828–1868) та Азовське (1832–1865). Козаків Чорноморського війська 1792 року переселили на Кубань, завдяки чому утворилося Кубанське козацьке військо. На землях, підконтрольних Османській імперії, з 1775 до 1828 р. існувала Задунайська Січ, а з 1853 до 1877 року - «Корпус оттоманських козаків», який неодноразово воював проти росіян в Румунії та Болгарії. Весь час українське козацтво оживало знову і знову. Як приклад, у складі Габсбурзької монархії на теренах сучасної Сербії з 1785 по 1790 роки існувала Банатська Січ. Її заснували задунайські козаки, які не хотіли служити туркам.

Історики налічують вісім козацьких Січей, за свідченням Валентина Карпова і Сергія Чеботарьова, їх було 10 в такому порядку: ► Хортицька (1552-1558); ► Томаківська (1563-1593); ► Базавлуцька (1593-1630); ► Микитинська (1638 - 1652); ► Чортомлицька (1652 - 1708); ► Кам'янська (1710-1711); ► Олешківська (1711-1734); ► Нова «Підпільнеська» (1734 - 1775); ► Задунайська (1775 - 1828); ► Банатська січ (1785-1790). В часи 1550-1791 років козацькі Січі розташовувалися в різних місцях (і не тільки в Україні). Загалом всі козацькі Січі проіснували майже два з половиною століття. А ще протягом 1680–1791 років існувала Ханська Україна - територія на півдні України між Дніпром і Дністром, офіційно підпорядкована Кримському ханству.

Козацтво, проіснувавши біля 250 років як провідна верства української нації, виразник і захисник загальнонаціонального інтересу в кінці XVIII ст., так і не виконавши до кінця своєї місії - створення незалежної української держави, поступово сходить з політичної арени. Його спадкоємці на Кубані та Задунайській Січі виражали лише вузько станові інтереси і не змогли піднятися до рівня впровадження державницьких ідей.

Ми не погоджуємось з твердженням Л. Онішкевича про те, що однією з основних причин падіння Козацької держави є те, що вона *«не спиралася безпосередньо на стару державну традицію княжої Русі, тому хід державного розвитку в Україні був перерваний»*. Для ідеологів українського козацтва постійна апеляція до традицій Київської Русі, домагання права спадкоємності князівської влади козацтвом, є головними вихідними позиціями формування політичних доктрин, обґрунтування прав України на державно-політичне самостійне існування.

Пояснення причин історичної поразки Козацької держави в її домаганнях на політичну самостійність і відокремлене існування дав видатний український теоретик Михайло Драгоманов. У своїх знаменитих «Листах на Наддніпрянську Україну» він писав: *«Без північних берегів Чорного моря Україна неможлива як культурний край; ми мали ті береги в часи Угличів, Тіверців і Тмутараканської Русі; ми відбили вп'ять частину їх перед нападом турків у XV ст. і мусили так чи сяк узяти їх потім. Не вдалось нам цього зробити під Польщею, з самим козацтвом, то мусим це зробити під московськими царями (Польща була, власне, державою Балтійського басейну і через те байдужою до чорноморської справи, інтересної для подніпрянців. Московщина, як держава Балтійського і Каспійського басейну, теж байдужа до тої справи, але Донщина притягала її до Чорного моря. Ось де фатальна причина, чому всеєвропейська, а не спеціально українська задача зруйнувати Туреччину XV-XVI ст. виконана була в XVII-XIX ст. державою московською, а не польською). Наш народ це нюхом чув»*.

Хоча варто зазначити, що головною причиною поразки українських національно-визвольних змагань XVII-XVIII ст. Драгоманов все ж вважав той факт, що козацька старшина виявилась неготовою до того, щоб очолити націю, висловити

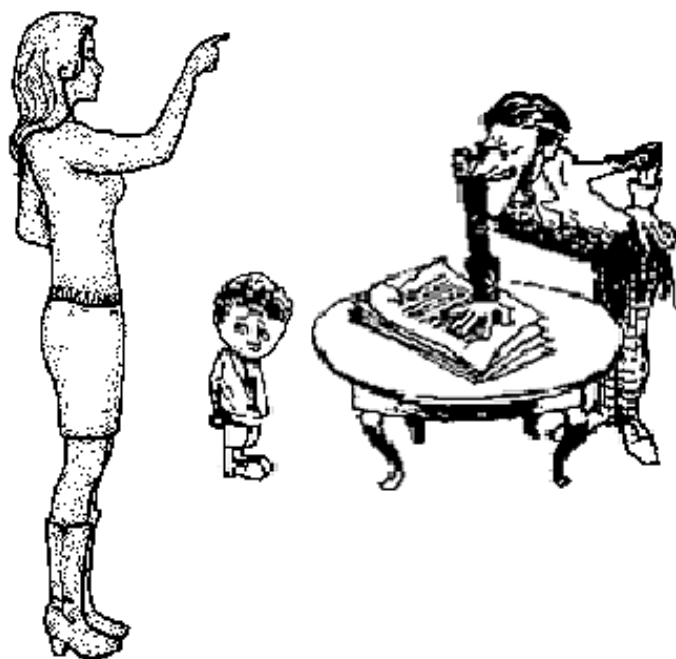
загальнонаціональний інтерес, поступившись частиною станового. Це виявилось у невірі в сили власного народу, існуванні багатьох «зовнішніх орієнтацій», домінуванні ідей автономізму над державницькими.

Захопленість героїчною минувиною Вітчизни та гордість за неї спричинили початок національного відродження. Не відзначаючись яскравими політичними деклараціями і заявами, відкритими виступами, протікаючи переважно в латентних формах, він, тим не менше, зумів відстежити перехід від територіально-державного патріотизму козацької старшини до етнічної самоідентифікації нації її духовними лідерами.

Нащадки козацьких гетьманів прийшли до влади в Україні у ХХ ст., наприкінці квітня 1918 року гетьманом України проголосили Павла Скоропадського, предок якого Іван Скоропадський гетьманував на Лівобережжі з 1708 до 1722 року. Міністром закордонних справ став Дмитро Дорошенко - нащадок гетьманів Михайла, Дорофія, Андрія, Григорія і Петра Дорошенків. Міністром праці став Володимир Косинський - нащадок гетьмана Криштофа Косинського. Канцелярію Павла Скоропадського очолив Іван Полтавець-Остряниця - нащадок гетьмана Якова Остряниці. Резиденцією Скоропадського завідував Михайло Ханенко - нащадок гетьмана, також Михайла Ханенка. Крім того, Павла Скоропадського оточували численні нащадки козацької старшини. Так, Микола Сахно-Устимович і Федір Лизогуб у 1918 році стояли на чолі уряду, а особистим ад'ютантом гетьмана був полковник Василь Кочубей - далекий нащадок того самого генерального судді Кочубея, котрий зрадив Івана Мазепу. Після 12-місячного існування Українська Центральна Рада, (4 (17) березня 1917 - 29 квітня 1918), припинила своє існування по причині розколу в українському суспільному русі, взаємних звинуваченнях політичних партій, різних груп еліти, населення регіонів, політичної недосвідченості і наївного романтизму лідерів, їх схильності до народницької, а не державотворчої позиції, відсутність ефективних і авторитетних органів управління на місцях, нерозвинутості системи самоуправління, матеріальної та психологічної неготовності національно-демократичних сил до побудови основ державності, незацікавленості сусідніх держав в існуванні незалежного та сильного українського державного організму.

Третя глава

Чеботарьов: початок пошуків

ЛАБІРИНТИ ПОХОДЖЕННЯ ПРИЗВИЩ

З давніх-давен наші предки давали своїм дітям різні імена щоб їх розрізняти. Коли чисельність населення «Доросійської Русі» зросла, стало багато людей з однаковими іменами. Тож люди почали придумувати прізвиська один-одному або самі-собі, щоб розрізнятись. Багато чого про лабіринти походження імен, прізвиस्क та прізвищ ви вже знаєте із попередніх розділів. Наука про походження власних назв іменується *ономастика*. А походженням прізвищ та імен займається *антропоніміка*.

Декілька слів про виникнення прізвиस्क та прізвищ.

Для прикладу, жили в одному селі чотири Івани. Один Іван працював ковалем - тож його прозвали «Іван Коваль». Другий Іван жив за церквою - тож його і назвали «Зацерковним». Третій Іван був дуже великого зросту - тому стали кликали «Високим». А четвертий мав бандуру і гарно грав на ній - тож згадайтеся самі, як його прозвали...

Теж саме було у відповідності до професій: Швець, Пічник, Річник, Колдун і так далі. А ще від звичок чи яскравих ознак характеру - Бабій чи Мовчан. Любителів харчів, які вміло готували або любили поїсти - Мамалига, Борщ, Голубець.

Але у більшості випадків все було простіше. Подивимось як формувалися такі прізвища: Тимошенко - син Тимофія, Пономаренко - син Пономаря, Шевченко - син шевця, Порошенко - пішло від слова порох, ймовірно, малось на увазі - син того, хто мав справу з порохом.

Надзвичайно різними та цікавими є козацькі прізвиська, що згодом стали прізвищами: Байда, Бандурист, Бойчук, Вернидуб, Голопупенко, Затулівітер, Неїжборщ, Непийвода, Недайкаша, Задерихвіст, Крутихвіст, Підкуймуха, Печиборщ, Паливода, Підкова, Роздайбіда, Загнибіда, Куйбіда, Скачистрибайло, Мамай тощо. Де які з них ми зустрічаємо усмішкою, коли вперше чуємо таке прізвище нащадка запорізьких січовиків. Кумедні козацькі прізвиська-дражнилки розважають нас і сьогодні.

Але на той час тільки так можна було розрізнити людей, а з часом із прізвиस्क, почали утворюватися сучасні прізвища.

Сьогодні зустріти у цивілізованому суспільстві людину без прізвища так само складно, як інопланетянина. А були часи, коли воно вважалася такою ж розкішшю, як князівський чи боярський титул. І носити прізвище дійсно міг тільки боярин чи князь. Саме за ним у знатної людини закріплювалися землі та майно, якими вона володіла.

У кріпаків прізвищ не було зовсім. А коли вони стали вільні після реформи проведеної в Російській імперії у 1861 році, то стали отримувати їх за своїм поміщиком.

Також багато прізвищ на наших теренах виникло після Другої світової війни 1939-1945 років, коли у Радянської влади виникла необхідність проведення реєстраційних процедур із мільйонами безпритульних та сиріт, що залишились в містах та селах. Тоді присвоєння особі нового прізвища завжди залежало від фантазії самих реєстраторів та бажання майбутнього його власника. Ось саме тут проявився творчій підхід у цій справі і саме звідти пішли майже всі Майорови, Генералови, Побєднікови, Маєвські, тощо.

А от змінити прізвище в царській Росії було не так просто: навіть дворянам на це був потрібен дозвіл царя. При цьому священикам, що походили в основному з нижчих верств населення і мали «незручні» прізвища, такі зміни дозволялися за умови схвалення нового вищим духовенством.

Тепер декілька слів про зміну прізвищ.

Сьогодні дівчина чи жінка, що виходить заміж, може залишити дівоче прізвище, чи взяти прізвище чоловіка або залишити обидва. У жінок, що жили в 19-му столітті, такого права не було: бери прізвище чоловіка – і ні жодних вольностей.

Найбільша «амністія» на прізвища в Російській імперії була оголошена через рік після Жовтневої революції, а саме 1918 року. Тоді будь-який носій немилозвучного прізвища або людина, якій воно не подобалося, чи з інших причини, міг його вільно замінити. Так, Кобелева (Кобелина) ставала - Скобелевою, Дураков (Придурок) - Дуровим, Карп ставав - Карповим; (або змінював на Гальченко), Магр - Марго - Магров і так далі. Єдиною умовою для зміни прізвища було повноліття людини та особисте бажання.

Дуже часто змінювались такі прізвища: Акулібаба, Бабай, Бабело, Базар, Бібік, Гаврик, Гадюка, Дівізіонна, Долбня, Дура,

Дохлик, Зажерило, Закривидорог, Моська, Мухосранов, Срака, Поносова, Піндюрина, Об'єдкін, Роспопіна, Попукалова, Хрюкін, Черв'як та інші подібні «незручні» прізвища. Тож, якщо хочете більше дізнатись про історію роду близьких вам людей, звертайте увагу на їх прізвища. Зокрема сюди входять:

1) Батьки подружжя:

- ▶ Свекор - батько чоловіка.
- ▶ Свекруха - мати чоловіка.
- ▶ Тесть - батько дружини.
- ▶ Теща - мати дружини.
- ▶ Сват - батько одного з подружжя відносно до батьків

іншого.

- ▶ Сваха - мати одного з подружжя відносно до батьків

іншого.

2) Брати і сестри подружжя:

- ▶ Дівер - брат чоловіка.
- ▶ Зовиця - сестра чоловіка.
- ▶ Шурин - брат дружини.
- ▶ Шуріч - (застаріле) син шурина.
- ▶ Своячка - сестра дружини.
- ▶ Свояк - чоловік сестри дружини.
- ▶ Ятровь - дружина брата чоловіка (дружина дівера).

3) Чоловік близького родича:

▶ Зять - чоловік сестри, дочки, зовиці. Іншими словами, зять - чоловік по відношенню до сім'ї дружини.

▶ Вдомник - зять, прийнятий тестем або тещею в будинок, на одне (спільне) господарство.

▶ Невістка - дружина сина, брата, шурина. Іншими словами, невістка - жінка по відношенню до сім'ї чоловіка, по відношенню до його батька (свекру) і матері (свекрухи).

Загалом маємо констатувати, що пошук свого «коріння», встановлення особливостей життя своїх пращурів, їх можливої приналежності до того чи іншого роду видатних в свій час людей, є свідомим вибором кожної особи, що поважає історію своєї держави в цілому та власного роду зокрема. Навіть якщо не буде знайдена якась приголомшева інформація, то однаково є багато інших цікавих фактів в сімейних історіях. Наприклад, по родоводу жінки із покоління - в покоління передається традиція багатодітності, бізнесові здібності, або геніальність.

ВІД ГЕНЕТИКИ НЕ ВТЕЧЕШ

При всьому енергетичному, духовному і матеріальному багатстві, що нам дають предки, ми самі робимо свій вибір у житті. Хтось може бути з дворянського роду, а хтось із селян. Коли беремося до складання генеологічного дерева, то прислухайтесь до власного «Я» і враховуйте якомога більшу частину представників родинних гілок, їх статуси та відносини між ними.

Цей розділ нам захотілося розпочати з Єлисаветградської билини про роль жінки-дружини. Нам завжди була цікаво спостерігати за роллю жінки (дружини) в житті чоловіка, бо вона - справжня його сила і опора. А чоловіча турбота про кохану насправді має бути ключем до сенсу життя. Чоловік і жінка, хлопець і дівчина - все повинно бути як одне ціле.

Від генетики не втечеш, але людина має право вибору, є хороший мультфільм «Болто», коли дикого пса не признавали ні собаки, ні вовки, бо він був змішаної крові. «Напіввовк» жив серед людей і йому було добре бути «мирною» собакою, а коли настав кризовий момент, він призвав всіх своїх вовчих предків, набрався сили, прорвався крізь буран і допоміг людям. Родовід - це інструмент для творчості, який дає дуже багато можливостей. Коли враховувати ці аспекти, то виходить спільна із предками творчість і примноження родинних традицій, а ще розвиток власного сценарію, це шлях до майбутнього успіху. Тож послухайте билину «діда Опанаса» про сімейне життя із серії «мудрі поради».

Колись дуже давно у селі Лелеківка біля майбутньої фортеці св. Єлисавети, жив мудрець на ім'я «Отець». Одного разу молодий чоловік на ім'я «Сусід» поцікавився у того мудреця: - Як у вас виходить зберігати сімейне щастя? Ви з дружиною ніколи не сваритеся, всі вас поважають і ходять до вас за порадами. У чому секрет? Мудрець посміхнувся і покликав дружину.

До кімнати увійшла усміхнена і красива жінка на ім'я «Любов». Здається, вона собою випромінювала щастя, та подивившись на чоловіка сказала: - Слухаю любий! - Мила моя, приготуй, будь ласка, тісто для пирога. - Добре! Вона вийшла і через 20 хвилин прийшла сказати, що тісто на

пиріг готове. - Додай в нього топлене масло з наших запасів. І всі ті горіхи, які ми залишили для іменинного пирога нашого сина. - Добре. І знову вона прийшла через 10 хв. і кивнула головою, тоді чоловік сказав: - Додай туди глини з нашого подвір'я. А потім запікай пиріг.

- Добре, сказала дружина і вийшла. Через півгодини в її руках вже знаходився дивний пиріг з домішками глини.

- Звичайно ж, ми не будемо це їсти! - Сказав чоловік. Віддай це чужим свиням. - Добре, - сказала дружина і віднесла пиріг свиням.

Гість був шокований. Невже таке можливо? Жодного слова проти, зробила все, що чоловік сказав. Навіть коли він запропонував абсурдну річ. І чоловік вирішив повторити побачене у себе вдома. Коли він увійшов у свою хату, відразу почув сміх дружини. Разом з подругами вона пліткувала.

- Дружино! - звернувся до неї чоловік. - Я зайнята, роздатовано крикнула вона. - Дружино! - він крикнув вдруге. Через 10 хвилин вона з'явилася: - Що тобі треба?

- Постав тісто! - Ти з глузду з'їхав! У будинку повно їжі, а мені є чим зайнятися!

- Постав тісто, я сказав! Через півгодини дружина роздатовано повідомила, що тісто готове. - Додай туди кращі горіхи і все топлене масло. - Ти з глузду з'їхав! Післязавтра весілля моєї сестри, і ці горіхи потрібні для пирога!

- Зроби, як я кажу! Дружина з ненавистю зиркнула на чоловіка, та вирішила покласти в тісто лише частину горіхів (він все рівно не помітить), а потім знову прийшла і сказала: «Пиріг готовий». - А тепер додай у тісто глини! - Ти що дурень? Стільки продуктів даремно перевела?

- Додай глини, кажу! А потім запікай. Через годину дружина принесла той пиріг і кинула його на стіл чоловіку: - Дуже мені хочеться побачити, як ти це їстимеш! - А я не буду це їсти, віднеси пиріг свиням! - Знаєш що, - обурилася дружина і добавила: - йди сам і годуй своїх свиней! Грюкнула дверима й пішла в свою кімнату. Ще кілька днів вона сміялася над своїм чоловіком при всіх жінках, розповідаючи цю історію (не розуміючи самого змісту).

І тоді молодий чоловік «Сусід» вирішив знову піти до мудреця: - Чому у тебе все вийшло, і твоя дружина все зробила, як

ти сказав, а моя влаштувала скандал і досі сміється з мене? - спитав він з порога.

- Все просто. Я не сварюся з нею і не командую. Я захищаю її, і це робить її впевненою і спокійною. Моя дружина - запорука мого сімейного благополуччя. - І що мені тепер, шукати другу жінку?

- Це найпростіший спосіб, який приведе тебе тільки до поганого результату. Вам з дружиною потрібно навчитися поважати один - одного. — Скажи, вона щаслива, ти сам щасливий? Адже ви створили сім'ю для того, щоб любити один одного, а не виносити «сміття із хати» плескаючи своїми язиками.

У роздумах побрів молодий чоловік «Сусід» - додому. По дорозі він побачив гарний кущ троянд. Саме такими трояндами він колись домагався руки своєї дружини. Тоді кожен день він дарував їй по одній троянді. У будь-який час року... Господи, коли ж я останній раз дарував їй квіти? Він вже не міг пригадати. Хлопець зірвав декілька троянд і поніс дружині. Він не хотів її турбувати і просто поставив квіти біля її голови.

Вранці його вперше за останні роки чекав добрий сніданок, і красива дружина з сяючими очима. Він обійняв її і ніжно поцілував, як колись багато років тому: «Пробач мені за все». Дружина все зрозуміла і відповіла йому взаємністю.

Минуло кілька років, молодий хлопець на ім'я «Сусід» став поважною людиною і одного разу в двері його будинку постукав зовсім юний хлопець на ім'я «Свояк»: - Я чув, що ваші стосунки з дружиною зразок для інших. А у мене нічого не виходить. Ми весь час сваримося, дружина витрачає всі зароблені гроші на всякий «непотріб», постійно сперечаємося і доказуємо один – одному: «Хто неправий»... У чому секрет вашого сімейного щастя? Я перечитав вже стільки книг, але жодна не допомогла, підкажи мені, як бути далі. Чоловік на ім'я «Сусід» посміхнувся і сказав: - Мені це все знайоме. Проходь юначе в кімнату. Моя дружина якраз збирається пекти пиріг, (і весь старий діалог від мудреця «Отця», який він чув багато років тому - повторився).

Пройшли роки і все повернулося «на круги своя». Не стало мудреця «Отця», тепер вже «Сусід» передавав науку «Свояку» та іншим молодим людям, повчаючи, як треба берегти сімейне щастя, поважати та цінувати один - одного.

ЧЕБОТАРЬОВИ: ЕЛЕМЕНТИ РОДОВОДУ

Як почався рід Чеботарьових (російською – «Чеботарёвы»), сьогодні визначити дуже важко, бо в тому роду було дуже багато різних представників, починаючи від селян та людей вільних професій, закінчуючи боярами та мурзами із тюркського дворянства. На превеликий жаль, історія нам залишила свої спогади лише про відомих людей, однак родинна пам'ять допоможе заповнити деякі прогалини в ній. Почнемо із титулів, наприклад, мурза - це найвищий тюркський титул, що відповідає нашому князеві. У татарській аристократичній системі, яка в загальних рисах сформувалася в епоху Ординського царства, зокрема так званої «Золотої Орди» було багато різних титулів. Найвищим титулом після «хана» був «карачі», потім «бек», далі «султан», але всі вони при переході до аналогічної давньоруської системи - називались лише двома термінами «князь» та «мурза» (аристократична знать). Сам термін «мурза» (мірза) був запозичений тюрками з перської мови. Ця назва зберіглась і після того, як «мурзи» увійшли в ряди російського дворянства, причому в багатьох випадках вони отримували в своїх документах також і титул князя (поряд з мурзою).

Департамент герольдії правлячого сенату Російської імперії, вивчав матеріали з історії та юридичних прав дворянства татар Поволжя і дійшов висновку, що у татарське звання мурзи відповідало титулу князів, графів та баронів. Герольдія вирішила, що володар татарського звання «мурза», може звільнятися від податку і користувався особливими привілеями.

З метою уникнення будь-яких непорозуміння у дослідженнях потрібно звернути увагу на те, що прізвище роду Чеботарьових - має російське походження. Ось тут треба бути уважним, бо є співзвучні прізвища українського походження, на кшталт «Чоботар». Оскільки російською мовою «чобот» - це «сапог», а відповідно «чоботар» - «сапожник», тож люди приналежні до давньої і поважної професії чоботарів, на теренах

царства Московського, а потім і Російської імперії, мали прізвиська споріднені зі словом «сапог», які потім трансформувались у такі прізвища, як «Сапожников», «Сапогов» тощо.

Вільна енциклопедія «Вікіпедія», з приводу Чеботарьових (російською - «Чеботарёвых») каже наступне: *«Чеботарёвы - древний дворянский род, записанный в VI часть родословной книги Курской губернии и восходит ко второй половине XVII века. (Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 томах (82 т. и 4 доп.) - СПб, 1890 - 907)»*. Небагато, але достатньо для початку подальших пошуків, враховуючи що у самій «Вікіпедії» з цього приводу є багато інших цікавих зачіпок.

Так, згідно стародавніх родових книг Російської імперії власником «Беспуцького стану» і «Михайлова поля» був відомий на той час рязанський боярин на ім'я Іван Григорович. Він згадується за 1464-1483 роки як: - *«боярин рязанський і його син Григорій Іванович Кончєєв (Кончєєв)»*. Достеменно відомо, що цей боярин почав свій родовід від нащадків мурзи Салахміра - Чеботая (Чеготая) Канчєєва (до цих нащадків ми ще повернемося). Цікаво, що в пізніх джерелах ім'я «Салахмір» передається по-різному: Солохмир, Салхомір, Солих-емір або Салах-Темір. Згодом, при хрещенні, Кончєєва-Салахміра назвали «Мирославович».

Важко пояснити, звідки у новоявленого рязанського боярина Канчєєва, хрещеного Іваном, з'явилося руське прізвисько «Мирославович», але існує припущення, що батьком Салахміра (Солих-еміра) був один з руських бояр, хрещений Мирославом. Однак, найбільш цікавою є версія згідно з якою Салахмір сам колись був руським князем з роду Мирославовичів, який потім виїхав в «Орду», де прийняв іслам і нове ім'я Салахмір, а потім, повернувшись в руські землі, знову навернувся в споконвічну православну віру і взяв своє первісне ім'я Іван.

Як все було насправді в деталях, невідомо. Можливо обидві версії взагалі переплітались. Але достеменно відомо, що той Іван, перед своєю кончиною прийняв чернечу схиму (одяг) з новим ім'ям Йосип і був похований 1402 р. в Солотчинському монастирі, поряд із своїм родичем - князем Олегом Рязанським, його дружина - княгиня Єфросинія закінчила своє життя черницею. Їхні останки лежали поблизу Покровського храму до 1543 року, але в подальшому їх доля загубилась в історії.

«Мирославовичі» - пішли від Руського князя Мирослава Гюрятинича, посадника Новгородського в 1126-1128 та 1135-1136 роках, а також Псковського 1132-1135 р. Помер у 1136 році. У той же час є підтверджені данні про те, що почесний татарський вельможа - Салхомір (Салахмир), прибув в Рязань із «Золотої Орди» (Улус Джучі) в середині XIV ст. і поступив на службу Великому князю Олегу Івановичу, який правив досить сильним Рязанським князівством. В другій пол. XIV ст. Салхомір був хрещений під ім'ям Іван і одружився з княжною Анастасією, сестрою Великого князя Олега, який був в дуже добрих відносинах з татарами, проте вороже налаштований по відношенню до князя Дмитра - Великого князя Московського. Підтвердженням саме таких відносин є те, що у 1380 році Олег відмовився брати участь в знаменитій Куликовській битві проти хана Мамая і двома роками пізніше, а саме у 1382 році надав активну підтримку хану Токтамишу (Тотамиху) під час його успішної кампанії проти Московії. У той же час, вже у 1385 році святий Сергій Радонезький на прохання Дмитра Донського уклав мир між Московією і князем Олегом з Рязані, а наступного року син Олега - Федір одружився на Софії, донці Великого князя Дмитра з Москви.

Але повернемося до засновників роду Чеботарьових. Є достатньо обґрунтована версія, що вищезгаданий рязанський боярин - Іван Григорович отримав прізвище «Канчей» із-за своїх родинних зв'язків з родом Канчєєвих, засновником якого був половецький хан Кончак з Угорщини (син хана Атрака або Отрока) та онук хана Шарукана (1170-1203). Мати Кончака (дружина хана Отрока) була грузинською княжною «з дому Давидового» з династії Багратионів, а саме донькою царя Давида Відновителя, що помер у 1125 році.

У виписці з Родової книги Московського князя Юрія Долгорукого, в перекладі на українську мову, зазначено: «... Коліно XIII. Цар Давид Відновитель, помер 1125 року. Одружений на Гурандухт, дочці хана Канчакського ...» (російською «... Колено XIII. Царь Давид Восстановитель, ум.1125. Женат на Гурандухтъ, дочери хана Канчакского...»). Також відомо, що син хана Шарукана - Отрок (Атрак),

рятуючись від переслідування зі своєю Ордою був змушений піти з берегів Північного Донця до передкавказьких степів.

У 1118 році грузинський цар Давид IV «Будівельник» направив до нього своїх послів з пропозицією переселитися в їхню країну. Атрак (Отрок) пішов до Грузії, але після смерті Володимира Мономаха повернувся в рідні степи, на запрошення брата - хана Сирчана. Після цього, вже в рідних степах поблизу Північного Донця народився майбутній хан Канчак, який відновив могутність роду Шарукана та очолив одразу дві Орди - батька і дядька після їх смертей.

До речі необхідно зауважити, що у даному випадку мова іде про території басейну ріки Сіверський Донець, основна частина якого знаходиться в Харківській, Луганській та Донецькій областях України.

Донька хана Канчака - Свобода Канчаківна, в хрещенні Настасія, у 1185 році стала дружиною Володимира Ігоровича - князя Путивльського (з 1185 по 1198 рік), Новгород-сіверського (з 1198 по 1206 рік) та Галицького (з 1206 по 1207 та з 1208 по 1211 рік), який був старшим сином легендарного героя «Слова о полку Ігоревім» - князя Ігоря Святославовича.

Остання згадка про хана Канчака відноситься до січня 1203 року, коли Київ захопили війська Рюрика Ростиславовича і Ольговичів. Після смерті хана Канчака, влада перейшла до його старшого сина Юрія, який (вже як Юрій Кончакович) разом з іншими руськими князями загинув 1223 року у битві на Калці. Логічним є припущення можливих заперечень саме такого перебігу подій з наступних підстав:

► - у традиціях стародавніх тюрків, було нормальним явищем називати дітей, в пам'ять своїх великих предків і цілком можливо, що мурза Салахмір і його нащадки просто назвали ім'ям Кончак одного із своїх дітей;

► - виходець з тюркського середовища половецький хан Канчак, який прийняв хрещення і рязанський боярин Іван Григорович на прізвище «Канчей» просто могли бути в родинних стосунках, оскільки у Великому князівстві Литовському згадується Канчеева земля, але вже як наділ одних власників.

На підтвердження цьому можна привести дивом вцілілий документ від 24 червня 1510 року, а саме: «... *Доповідна служива кабала, з доповіді рязанському боярину Федору Івановичу Сунбулову, Аксинї, вдови Диякона Борисова сина, Івану Дуванову Олтуфьеву синові Канчєєва в 3 рублях строком на 1 рік ...*», (рос. мовою «... *Докладная служивая кабала, с доклада рязанскому боярину Федору Ивановичу Сунбулову, Аксиньи, вдовы Дьякона Борисова сына, Ивану Дуванову Олтуфьеву сыну Канчеева в 3 рублях сроком на год...*»).

У той же час, історично встановленим є факт того, що саме від гілки роду рязанського боярина Івана Григоровича Канчєєва, бере свій початок рід Чеботаєвих, які пізніше почали називатись - Чеботарьови, а також рід Кутлуків (Кутлукових). Підтвердженням цьому зокрема є данні про те, що у березні 1573 року опричникми Московського царя Івана Грозного були: «...1). Микита Кутлук - син Канчєєв - оклад 40 рублів; 2). Степан та Федір Кутлукови діти Канчєєва - оклад 25 рублів; 3). Син боярський Кутлук - син Канчєєв, якому государеву грошову платню постановили від міста (так би мовити за рахунок місцевого бюджету) ...».

Поряд з цим, необхідно зазначити, що прізвище «Чеботаєв» виникло від спотвореного слова тюркського походження - «чегдай», яке переводиться на сучасну мову як - чаклун, провісник.

Про «Чеботаєві маєтки» відомо, що вони були в Понінських і Кам'янських станах, селах Лисаковське, Глинище, Васильєве та Осташкове князівства Рязанського, а згодом вони стали називатися - (рос. мовою) «имения Чеботарёвых», та при приєднанні Рязанського князівства до Московського, були записані до Курської губернії.

Згідно історичних документів, рід Чеботарьових (рос. Чеботарёвы), засновник якого належить до нащадків прадавнього княжого або боярського роду з тюркською основою - мурза, був зведений у дворянське достоїнство за особисті заслуги перед державою з правом передачі дворянства у спадок, як мурза, і продовжив своє існування в рязанських боярах.

Розглядаючи різні гілки давніх родів Салахміра-Кончака-Канчєєва-Чеботаєва-Чеботарьова та інших представників, які мають тісні родинні зв'язки, ми знайшли цікавий історичний документ, а саме «Розпис Якова Апраксина Верхдеревського з родичами», де зазначено, що «... *Кончєєви перевелися в царстві царя і великого князя Феодора Івановича всея Росії і роду їм немає...*». В даному випадку ми бачимо, що обірвалася старша гілка роду Канчєєвих. До речі саме від цього Якова Апраксина бере свій початок рід Апраксиних.

Молодша гілка роду Канчєєвих-Чеботаєвих (майбутніх Чеботарьових) згадується у 1628-1629 роках, як поміщики Кам'янського стану: «...*за Федором сином Кончєєва жеребей...*». Далі ця гілка простежується у 1779 році, як московські дворяни, що занесені в Родову книгу дворянства Московської губернії на 61 сторінці.

Також слід зазначити, що існує ще одна гілка роду Чеботаєвих-Чеботарьових, зокрема тих з них, які пішли на шведську службу під час окупації Новгороду у 1611-1617 роках, де отримали шведське підданство та титул «Байор» (шведський боярин) і приєднавшись до шведського дворянства також були наділені великими маєтками в Інгерманландській (Іжорській) землі, так званій «Інгрії».

У 1613 році Чеботаєву новгородська влада надає великий земельний наділ, а сестра Чеботаєва стала дружиною брата воеводи Копор'я (князя Мещерського), який також перебував на шведській службі. Від шведських Чеботаєвих-Чеботарьових піде рід Опалєвих (Опалі). Це прізвище утворене від прізвища Григорія Калиновича Чеботаєва - Обпали. Серед них згадується і молодший брат Василя Семеновича Чеботаєва, який тримав німця своїм секретарем та був православним.

«Байор» - відповідає російському слову «боярин». Це продукт міжетнічної російсько-шведської асиміляції XVII ст. У 1618 р. шведсько-байорські (російські) роди отримали власні дворянські герби і були внесені в матрикул Лицарського роду шведського короля. Так Василя Григоровича Чеботарьова король Густав II Адольф звів в дворянство 13 вересня 1631 року і від нього пішли шведські - Цебетріови (Чеботарьови).

Раніше ми згадували Інгерію, що представляє собою загадкова Інгерманландія, або Іжорія - Інгрія? Це етнокультурний і історичний регіон, розташований по берегах ріки - Неви, обмежений Фінською затокою, річкою Нарвою, Чудським озером на заході і Ладозьким озером з прилеглими до нього рівнинами на сході. У 1708 році, ці землі увійшли до складу великої Інгерманландської губернії, з 1710 стали частиною Санкт-Петербурзької губернії, а з 1927 року були частиною Ленінградської області. Згідно з історичними документами, шведи заволоділи Інгерманландською територією під час Лівонської війни XVI ст. Пізніше, російсько-шведська війна першої половини 90-х років XVI ст. дозволила Російській імперії повернути собі Інгерманландію. Згодом шведи неодноразово робили силові, безрезультатні спроби повернути землю Інгрії. У першій половині XVII ст., при першому російському цареві з так званих «Романових» (Михайлі Федоровичеві), частина Іжорії - Інгрії все ж відійшла Швеції по Столбовській мировій угоді 1617 року. Саме ця дата і стала офіційним роком народження Інгерманландійського краю, де сформувався дворянський титул «Байор», носії якого вступали в шлюби з представницями шведської знаті та утворювали власні дворянські роди.

Додаток. *Визначимось, що основна гілка роду Чеботарьових записана до VI частини родословної книги Курської губернії та сходиться до середини XVII століття, із посиланнями на те, що Олексій Чеботарьов служив в числі дворян і їхніх дітей, а у 1687 році був верстаний помісним окладом. Також є ще декілька цікавих родових ліній Чеботарьових більш пізнього походження, родові герби одних з них, внесені до XX частини «Загального гербовника дворянських родів Всеросійської імперії». Інші, наприклад, Микола Григорович Чеботарьов (1894-1947 р.) український математик, член-кореспондент АН СРСР, заслужений діяч науки РРФСР, являється засновником Казанської алгебраїчної школи. До речі, у 1903-1906 роках він навчався в Єлисаветградській чоловічій гімназії, а потім їхня сім'я повернулася в Кам'янець-Подільський. Про них та інших Чеботарьових ми будемо писати трохи пізніше.*

ФАКТИ МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ

Приблизно до XVI-XVII століть ми вже маємо декілька описів звідкіль пішов рід та прізвище Чеботарьових, але для того щоб з'ясувати, як вони опинились в нашому місті (*Єлисаветград приблизно з 1754 до 1924 року; Зінов'євськ до 1934 року; Кірово до 1939 року; Кіровоград до 2016 року, а далі поки Кропивницький*), потрібно провести більш детальне дослідження інших обставин. Зокрема розглянемо і цікаві питання державотворення на теренах України-Русі, крізь призму відомих особистостей.

Можливо невелика частина подальших пошуків видасться дещо сумною чи перевантаженою датуванням різних родинних подій, але тільки вона надасть найбільш повного розуміння цього питання, а для цього, як завжди, потрібно почати з «сивої давнини». Вирішили «далеко в історію України не ходити» і почали з «Трипільців». Це археологічна культура доби неоліту та енеоліту (7000-2750 р.р. до н.е.), яка набула найбільшого розквіту між 5500 та 2750 роками до н.е., розташовувалась між Карпатами та Дніпром на територіях сучасних України, Молдови та Румунії.

Нас зацікавили Трипільські поселення на теренах сучасної Кіровоградщини, які почали виникати в Данилівій балці, Луполовому та Сабатинівці Ульяновського району. Більші поселення розмістились на території Новоархангельського району, а ще більші, у Володимирівці та Небелівці. Таке ж саме в районі Чорного лісу, біля села Богданівка Знам'янського району, тощо. Величезні поселення (як для того часу) Майданецьке і Тальянка виникли у Тальнівському районі, а Добровод в Уманському районі Черкаської області. Вони налічували від 3 до 10 тисяч жителів та займали площі від 200 до 400 гектарів. Потрібно констатувати, що вони по праву вважаються першими протомістами, в яких жили наші предки що передали свої гени сучасним жителям «Дикого поля».

Але виявилось, що ми замахнулись дуже далеко в історію «сивої давнини», де від Криту до Дніпра існував певний культурний простір. Від того простору, збагатилась українська мова такими звичними для нас словами: мати, батько, теля, хліб,

кінь, кобила, іскра та інші. Однак ніяких натяків на героїв нашої книги ми не знайшли ні за професією, ні за побутовими ознаками, чи якимись характерними фізичними вадами. Ще до прийняття християнства, тобто до появи на Русі обов'язкових хрестильних імен, які стали виконувати роль «додаткового» найменування, власні імена продовжували нести визначальну роль в житті видатного чи пересічного мешканця кожного протоміста Давньоруської держави.

Тож прийшлося повернутись до перегляду історичних літописів від часів Київської Русі. Наші дослідження привели до напівлегендарного Київського князя варязького походження IX-X століть на ім'я Олег, відомого як «віщий» (? - 912 року). Згідно літописів княжив «віщий» Олег досить довго, а саме з 882 до 912 року, тобто до того дня коли був отруєний змією, яка (за легендою) вилізла із черепа його мертвого коня. Не плутайте з данським конунгом Рориком Ютландським і враховуйте, що «Повість минулих літ» XII ст. та «Никонівський літопис» XVI ст. викладають історію Рюрика з двох різних точок зору, «Повість минулих літ» - з точки зору варягів-Русі, а «Никонівський літопис» - з точки зору Новгорода.

Не дивлячись на те, що в іноземних джерелах він майже не відомий, офіційна історія стверджує, Олег був родичем Рюрика (щонайменше його соратником), а потім регентом при княжичеві Ігореві. У 911 році здійснив похід на Константинополь та по життю отримав прізвисько «віщий», яке відповідало словам: представник волхвів або чаклунів. Згідно «Повісті минулих літ» завоював Київ убив місцевих правителів, варягів Аскольда і Діра, після чого промовив слова: - *«Хай буде се мати городам руським»*. З Іншого боку слід пам'ятати, що за наявної «мутної» джерельної бази біографія Рюрика є вкрай темною. Будьте готові до того, що жодна дата в житті Рюрика чи Олега не є точною.

Але ж відразу необхідно зауважити, що коли ми згадуємо засновника Давньоруської держави - Київської Русі та однойменної династії рюриковичів, потрібно не забувати не менш легендарних братів Рюрика - Синеуса та Тривора. Згідно традиційних літописів Рюрик став князем в Новгороді у 862 р. Так, у «Никонівському літописі» було зроблено запис: *«Пойдоша из Немець три брата со всъмъ родомъ своимъ: Рюрикъ,*

Синеусъ, Триворъ. И бысть Рюрикъ старъйшина в Новъгородѣ, а Синеусъ старъйшина бысть на Белъозере, а Триворъ во Изборце».

Отже виходить, що скоріш за все Рюрик із своїми братами у 862 році просто завоювали і поділили між собою землі Кривичів. Рюрик став княжити в Новгороді, Синеус в Білоозері, а Тривор в Изборську. Однак вже через два роки, тобто у 864 р., Синеус з Тривором померли і Рюрик прийняв на себе одноосібне правління. Тож логічним є припущення, що саме цей рік буде роком заснування того, що потім історики назвуть Давньоруською державою.

Згідно офіційних джерел Київ стає столицею Давньоруської держави у 882 році, але ж це рік коли Великим князем Київським стає Віщий Олег. Цікаво? З цього виходить, що саме він є засновником Київської Русі, а ось безпосереднє відношення до цього Рюрика є сумнівним. З офіційних джерел також відомо, що Великий князь Київський Олег - «Віщий» нібито помер у 912 році від отруєння, але чомусь замовчують, що у Олега була своя родина, батьки, діти, онуки, племінники й інші родичі. З відкритих джерел вдалося встановити, що однією з дружин Олега була Єфанда Рюриківна, а сам він був шурином Ігорю Рюриковичу, тобто братом дружини князя - братом княгині Ольги.

Чомусь історія майже нічого не каже про те, звідки взялись брат і сестра Олег з Ольгою на теренах майбутньої Давньоруської держави, і чому рід «величних князів роду Рюриковичів» залюбки йшов на створення з ними родинних зв'язків. Але якщо придивитись до подій тієї «сивої» давнини детальніше, то можна побачити, що Олег з Ольгою скоріш за все були з роду Кубратовичів, а саме дітьми Бориса першого Кубратовича - князя Болгарії, що правив цією державою до 907 року. За таких обставин стає зрозумілим хто саме всі ці роки допомагав Рюриковичам облаштовуватись у «нових» землях.

Далі стає ще цікавіше. Підтверджені данні вказують на те, що у Віщого Олега з Єфандою Рюриківною був щонайменше один син на ім'я Асмунд (по іншим даним Колег або Олег), який після смерті батька та у зв'язку з конфліктом із своїм дядьком Ігорем виїхав до Муравії (частина території теперішньої Чехії), де заснував графську династію Рюриковичів-Жиротинських

(Жеротинських). До речі достеменно відомо, що саме Асмунд був останнім князем Муравії і помер у 967 році. Серед відомих історії імен династії Жиротинських були: Роман Олегович, Дан Романович, Тихомир Данович, Антон Тихомирович, а також їх нащадки Владислав, Арон, Яков, Илиаш, Стефан Жиротинські.

Також достеменно відомо, що одіозний Московський цар Іван Васильович «Грозний» помер у 1584 році і нащадків по чоловічій лінії не мав, а тому офіційна історія змиралась з тим, що нібито на ньому обірвався рід Рюриковичів на Московському царстві. Проте деякі цікаві факти вказують на дещо інший перебіг подій. Зокрема, ще за часів Дмитра Івановича Рюриковича, який в подальшому отримав прізвисько «Донський» (1326-1359 р.), при Великому князеві Литовському Вітовті до його князівства та на його запрошення, з «Муравії» (території теперішньої Чехії) прибула родина Корсаків на чолі з Жигнутом (Сигизмундом) Корсаком (1333-1392 р.). До речі, корсаками в ті часи називали степових лисиць.

Як складалось життя цієї родини у князівстві Литовському та чи було воно кращим ніж в Муравії нам поки що не відомо. Але історичні документи вказують на те, що Венцеслав Жигмонтович Корсаков (1370-1435 р.) разом із своїм братом Милославом супроводжував до Москви майбутню дружину князя Василя першого Дмитровича (1371-1425 р.) - Софію Вітовтівну, єдину доньку Литовського князя Вітовта.

Можна довго сперечатися, чому саме родині Корсаків доручили супроводжувати єдину доньку Великого князя Литовського. Але, якщо припустити, що саме вони були нащадками Великого князя Київського - Олега «Віщого», рід якого здобував свою славу в боях з «поганцями», зразу все стає на свої місця і жодних питань з цього приводу більше не виникає. Більш того, стають повністю зрозумілими і наступні події. А саме те, що обидва брати залюбки залишились на землях Русі, отримали маєтки, одружились та продовжували свій рід. Відомо, що від Милослава Жигмонтовича Корсакова веде свій рід князів Милославських, а нащадки Венцеслава Жигмонтовича Корсакова стали засновниками князівського дворянського роду Римських-Корсакових. Богдан Семенович Корсак (1640-1721 р.) вже підписувався як Римський-Корсаков та мав сина - Якова Богдановича Римського-Корсакова.

Найвидатнішим із Римських-Корсакових можна назвати Миколу Андрійовича (1844-1908), все-світньо відомого композитора, педагога, диригента, музичного критика, автора 15 опер, 3 симфоній, камерно-інструментальної музики. Його музичні твори «Сербська фантазія», «Садко», «Антар», «Ніч перед різдвом», а також «Шахерізада», «Казка», «Снігуронька», «Травнева ніч» та багато інших є шедеврами світового музичного мистецтва, які назавжди вписані в історію людства. До речі вільна «Вікіпедія» з приводу цієї, геніальної людини говорить, що предок Миколи Андрійовича, смоленський шляхтич Михайло Корсак у II-й половині XVII ст. перебрався на Стародубщину (найпівнічніша з українських історичних земель), саме у цьому багатому краю Гетьманщини легко можна було поповнити свій капітал. Вдало одружившись із дочкою стародубського полковника, гетьманича Семена Самойловича, Михайло Корсак не лише оволодів значними маєтками, але й зміг їх зберегти після опали російського уряду на українського гетьмана та його родину. Мало того, спритний та хитрий Михайло Корсак отримав від уряду Петра першого царську грамоту на володіння всіма маєтками тестя, на противагу іншому спадкоємцю, Григорію Гамалію. Згодом син Михайла, Максим Корсак стане одним з найбагатших Стародубських можновладців. Микола Андрійович Римський-Корсаков народився в Новгородській губернії Російської імперії, але опера «Травнева ніч» та опера-колядка «Ніч перед Різдвом» були написані ним саме на українські мотиви.

Може не таким геніальним в музиці, але не менш відомим в «інших широких кругах» є Іван Миколайович Римський-Корсаков (1754-1831 р.р.), який примудрився одночасно бути «фаворитом» у Російській імператриці Катерини II та баронеси Строганової Є.П., яка народила йому позашлюбного сина, якому згодом імператор - Павло I, дарував дворянство та прізвище Ладомирський.

Приблизно в цей же час, а саме у 1687 році, в історичних документах Московського царства з'являються нові згадки про Олексія Чеботарьова, як нащадка роду Чеботаєвих, Фадея

Тавризу - засновника роду Волчкових, а також Івана Яковича Де-Россі, батько якого прибув з Мілану, в якості придворного архітектора, разом з майбутнім першим Російським імператором Петром І.

В якості прикладу непередбачуваних круговоротів долі потрібно привести ще одну цікаву родинну історію, яка стосується дуже давнього дворянського роду князів Гедройц. Для того щоб розпочати цю історію, маємо пригадати одного з видатних руських правителів, а саме Великого князя Київського на ім'я Олександр Ярославович Рюрикович (1220-1263 р.). Щоб було зрозуміліше про кого саме іде мова, нагадаємо його прізвисько - «Невський». Так ось, він мав онукою - Марію Дмитрівну, доньку його сина Великого князя Володимирського (Дмитра Олександровича Рюриковича 1250-1294 р.), яка вийшла заміж за князя Псковського з роду Швецьких королів династії Сверкерів - Довмонта Гедройц (1227-1299 р.) хрещеного Тимофієм.

За однією із версій, з початку прізвисько, а потім і прізвище «Гедройц» Довмонт отримав тому, що народився у Гедроцькому князівстві, яким керував його єдиний брат Гедрос Сверкер, що помер 1267 року. Тож Гедроцьке князівство дісталось Довмонту Гедройцу, далі за примхою долі він став Великим князем Литовським. Саме онука князя Олександра «Невського» - Марія, та нащадок Швецьких королів з династії Сверкерів – Довмонт, заснували рід із звучним прізвищем - «Гедройц». Відомо, що з цього роду в подальшому вийшли такі родові лінії, як Свірські, Сухоцькі, Гоголь-Гедройц та інші. Наприклад, Михайло Гедройц на прізвисько - Благословенний, у 1485 був канонізований і визнаний святим. Всіх литовських князів XIII-XVI ст., що згадуються в історичних документах, можна умовно розділити на чотири групи:

- I). Князі литовського походження;*
- II). Князі руського походження;*
- III). Князі примкнуті до Литви з інших князівств;*
- IV). Князі, походження яких не визначено.*

Зараз доречно задати питання, з приводу того, до чого у цьому дослідженні родина Гедройц? В результаті наших пошуків виявилось, що останнім відомим представником цього роду є Євстафія Францевна Гедройц, яка була одружена з Федором Ігнатовичем Де-Россі (1799-1887), прапрадід якого разом з Петром І «Великим» приїхав з Мілану і донька якого на ім'я Селіна Сесілія вийшла заміж за Василя Римського-Корсакова. До речі нам стало відомо, що у Селіні з Василем було 6 доньок: - найстарша Анастасія стала - Чеботарьовою, Олена стала - Бискупською, Марія - Петровською, Олександра - Струве, Наталія - Рохманіною, і тільки про шосту - Анну, майже нічого не відомо.

Правда у нас немає даних про возведення безпосередньо роду Де-Россі в дворянство та присвоєння їм будь-яких титулів, але ж враховуючи, що останнім відомим нащадком цього роду була Селіна Сесілія Федорівна Де-Россі, яка стала дружиною князя Василя Васильовича Римського-Корсакова (1832-1899) зрозумілим стає той факт, що це мабуть було вже не потрібно. До речі саме від шлюбу Селіні Де-Россі та Василя Римського-Корсакова народилась одна з їх доньок - Анастасія Василівна Римська-Корсакова, яка згодом стала дружиною Івана Григоровича Чеботарьова.

Заглиблюючись у ці дослідження ми зрозуміли, що оминати всі ці родинні історії не вдасться, тож необхідно коротко розглянути ще один дворянський рід, а саме «Волчкових», предок яких Фадей, на прізвисько Тавриза, вперше згадується у літописах царства Московського. Відомо, що саме Фадей Тавриза, який жив наприкінці XVI на початку XVII ст, став засновником роду «Волчкових». Історичні документи вказують на те, що Фадей Волчков мав двох синів, старший з яких - Семен (1623-1653 р.), був поміщиком Юрьївського та Переяславль-Залеського уїздів Володимирської губернії, а нащадки молодшого сина Федора Фадеєвича Волčkова з 1622 по 1629 були «жалованы вотчиной» в Юрьївському уїзді, за службу у війні з Польщею.

Поряд з цим є версія, яка також має право на життя та зводиться до більш давнього походження роду Волчкових. Зокрема, мова йде про те, що його потрібно вести від київського воеводи «Вовчий хвіст», який у 1016 році зробив

ставку на князя Святополка, що програв битву Ярославу, а тому їм разом довелося тікати на захід, до тестя Святополка - Болеслава Холодного, на землі, які зараз є частиною Польщі.

Будь-яких протиріч у цих варіантах розвитку подій немає, вони обидва можуть бути чергою одного і того самого порядку, якщо припустити що через деякий час нащадки Волчкових все таки повернулись на терени Московії. До речі підтвердженням цьому є видання відомого історика Кармазіна М.М., який з посиланням на Московський літопис та Справи Польського двора згадує, що напередодні Ливонської війни 1558 року Литовським послом в Москві був Ян Юрійович Волчков.

Є інші згадки Волчкових, які також підтверджують можливість саме такого перебігу історії цього роду. Так, в Десятинах міста Медини за 1596 рік (списки служилих людей уїзду) значиться - Семен Андреев син Волчкова. А міста Мурома за 1597 рік значиться Івашко та Гришка Василеві сини Волчкові. Мабуть є й інші, допоки нам невідомі представники цього роду.

Найбільш видатними з роду Волчкових в історичних документах зазначаються Іван Михайлович та Іван Якович, які з 1676 року були стольниками Російської цариці Наталії Кирилівни (1651-1694 р.р.) - матері Петра І. А також Дмитро Петрович, Іван Васильович, Іван Данилович, Павло, Семен та Іван Афанасійовичі Волчкови, кожен з яких у продовж 1622 - 1629 років згадується, як московський дворянин.

У 1799 році в Аджамській волості Олександрійської повіту Херсонської губернії, з лівого боку річки Аджамка, на відстані близько 15 верст на південь від Єлисаветграду, було засновано нове поселення з поетичною назвою Покровське. Родючі землі цієї місцевості стали запорукою того, що вже через пару років життя в «Покровці», як її лагідно називали самі мешканці, «било ключем». Офіційні данні вказують на те, що станом на 1886 рік у цьому селі мешкало 2245 осіб, налічувалось 436 дворових господарств, існували православна церква, школа, дві торгові лавки та постійний двір. Саме в це мальовниче українське село переїхали нащадки Фадея Волчкова, на прізвисько Тавериза, з північних губерній Російської імперії шукати кращої долі.

Зараз вже точно ніхто мабуть не пригадує перших Волчкових з Аджамської волості, які ступили на Покровську землю і оселились там, однак достеменно відомо, що з правої сторони центральної вулиці села Покровське, яка розташовувалась праворуч від торгового тракту, саме Волчковим дістався наділ під номером 7, який 1873 року був записаний на Петра Волчкова, що мав п'ятеро синів. З часом «розбрелись» вони по білому світу, але з церковних метрик ми дізнались, що у 1903 році у Петра Волчкова народився син Григорій, якого прозвали Гришком. Саме він потім унаслідував батьківський наділ і саме його внуки та правнуки потім з любов'ю називали «Наш дід Гришка».

Взявши за дружину мешканку цього ж села Наталію Новікову, «дід Гришка» пережив з нею голодомори 1930-х років, другу світову війну 1939-1945 років та голодомор і розруху післявоєнних часів. Однак їм все таки вдалося виховати достойних дітей та передати свою любов до рідної землі.

Прикрасою шлюбу Григорія Петровича Волчкова (1903-1992 р.) та Наталії Єфремівни Новікової (1910-1993 р.), крім інших дітей, стало на-родження (1930 р.) в їхній родині доньки Олек-сандри (Шури) Григорівни Волчкової, яка у подальшому вийшла заміж за Чеботарьова Леоніда Максимовича (1931-1998 р.).

Шляхи долі що звели цих молодих людей не були простими. Післявоєнні роки давали про себе знати. Приблизно у 1953 році Леонід Чеботарьов залишив свою кохану Шурочку у своїх батьків в «Покровці» та уїхав з Кіровоградським комсомольським загonom в Казахстан «на підйом цілинних земель». Працювати доводилось і вдень, і в ночі. А кіровоградський загін навіть залучали до будівництва Семипалатинського полігону по випробуванню ядерної зброї. Лише у 1955 році, коли під час чергової відпустки Чеботарьов Леонід приїхав в с. Покровське, вони одружились з Шурою Волчковою та з цього моменту більше ніколи не розлучались.

Недовго молодята жили біля батьків в с. Покровка, наприкінці 1955 року «дід Льонька Чеботарьов» забрав «бабу Шуру»,

в далекий Казахстан, де у 1956 році у них народився первісток Сергій. Згодом Олександра Чеботарьова-Волчкова дізналась що носить під серцем ще одну дитину: «мабуть буде донечка». Однак пов'язати своє життя з «Казахстанською цілиною» їм не судилось. Саме в цей час розпочались випробування ядерної зброї на Семіпалатинському полігоні і для того, щоб врятувати здоров'я дітей, вони повернулись на Кіровоградщину, де саме в селі Покровське, у 1957 р. у них народилась донька - Наталія.

З часом молода родина Леоніда Чеботарьова та Олександри (Шури) придбали в Кіровограді (Кропивницькому), земельну ділянку № 3 по провулку Другому артилерійському і почали будувати будинок з господарськими будівлями. Як і має бути у справжнього елісаветградського козака - «дід Льоня» (без відриву від виробництва), побудував будинок, насадив дерев і почав займатись вихованням власних дітей: сина - Сергія Леонідовича (1956) та доньки Наталії Леонідівни (1957). З часом менша Наталія знайшла сімейне щастя у шлюбі з Пільгуєм Миколою Олексійовичем (1952), з яким виховали двох талановитих дітей, Олексія 1983 р.н. та Катерину 1991 р.н.

А «баба Шура» (за генетичним корінням належала до роду Волчкових), не залишалась осторонь у вихованому процесі. Довгими вечорами у себе вдома вона збирала дітей та внуків «віддаючи серце підростаючому поколінню». Вона немов несла якусь історичну місію від давніх часів, покрити якоюсь таємничістю і тільки інколи посміхаючись казала: «почекайте, прийде час і все стане ясно». Але життя вносить свої корективи, цілий ряд трагічних обставин 1998 року, не дав можливості розвіяти цей ореол утаємниченості. Від 1998 року пройшло понад 30 років і тільки зараз, проводячи зазначені дослідження родинної пам'яті Чеботарьових, стало зрозумілим, що нічого випадкового в поєднанні тих родин не було. Нібито невидима рука долі звела ці прадавні роди, для того щоб поєднавшись вони змогли зберегти генетичну ідентичність своїх славних далеких предків та любов до своєї Вітчизни. І не дивно, що така любов починається із затишного дворика з кущем бузку під вікном, з рідної вулиці та шкільних товаришів і друзів. А для когось - це наше місто та ненька Україна, але всіх їх об'єднує генетична пам'ять власних родів.

МІЦНА СІМ'Я – ОСНОВА ДЕРЖАВИ

Українці здавна славились міцним сімейним устроєм, гостинністю, повагою до батьків та до жінки-матері. Завдяки родинним зав'язкам міцніше і розвивається держава, зростає добробут народу. Міцна родина здатна зрощувати плоди любові і злагоди, що є запорукою розквіту міцної, успішної, багатой держави - України. Адже сім'я - це основа основ і для кожної людини, і для кожної держави. Наші дослідження привели до встановлення факту того, що станом на 2019 рік «сімейне дерево» роду Чеботарьових складається щонайменше із 13 родових ліній - «гілок», 9 з яких мають дворянське походження і є похідними від родової лінії Олексія Чеботарьова від 1687 року, записаної до VI частини родословної книги Курської губернії. (Наголошуємо, що в слідуючому розділі ми будемо розглядати приклади Гербовника царської Росії, тож можливе деяке повторення інформаційного матеріалу).

У V ст. до н.е. Геродот в «Історії» описав генеалогічні легенди скіфів і звідти прослідковується ДНК. У Європі родинні зв'язки почали фіксувати при зародженні феодалізму - тоді підтвердження генеалогічних контактів вимагали при успадкуванні батьківських земель. Тож не дивно, що на початку XX ст. в Російській імперії з'явилися спеціальні установи, в яких проблемами генеалогії вивчали професійно.

Як правило, родовід пересічної української родини вдається реконструювати з кінця XVIII - середини XIX ст. Перш ніж самому шукати пращурів, треба зробити одну важливу річ: подумати. Справа в тому, що ця робота забирає не один місяць, а буває, що й роки. Чим повніше ви хочете дізнатись про своє походження, то довше над цим працюватимете. В останній главі нашої книги ми наддамо бажаним поради з пошуків.

Історичні документи по дослідженню генетичного коріння роду Чеботарьових нам вказували на те, що події історичної давнини розгортались у наступному хронологічному порядку:

► - 30 червня 1798 року Російським імператором Павлом I затверджена II частина «Загального гербовника дворянських родів Російської імперії» із 150 гербів, до яких входив родовий герб Римських-Корсакових, поміщений на сторінці № 52.

ГЕРБЪ РОДА РИМСКИХЪ-КОРСАКОВЫХЪ.

Щитъ разделенъ на четыре части, въ средній кончикъ, въ верхней части изображенъ золотой Булава двоякообразно поделенная на серебряномъ Винодѣ; въ нижней части Щита серебряномъ означенной и между ними лежитъ цѣпкомъ имѣющей въ серебряному коню три полосы голубого цвѣта; а на поверхности есго цѣпка надъ дворянска Корона золотая. Въ первой части въ серебряномъ полѣ черной Медведь идущій въ лѣвую сторону. Во второй и третьей части въ красномъ полѣ два серебряные Льва лѣвѣй соединенные. Въ четвертой части въ голубомъ полѣ серебряная Башня. Щитъ украшенъ обикновеннымъ дворянскимъ шлемомъ съ дворянскою на немъ Короною, на поверхности коей изображенъ голубой Щитъ, съ сидищимъ на ономъ жермимъ Орломъ одноглавымъ, который держитъ во рту Скрипъ красного цвѣта. Наметь на щитѣ голубой и красной подложенный серебромъ.

Родъ Римскихъ - Корсаковыхъ происходитъ отъ вышедшаго въ 1724 году въ Великому Князю Василью Дмитріевичу изъ Анны Венцеслава Жигмутовича Корсака. Въ родословной находящейся въ разрядномъ Архивѣ представленной отъ потомкомъ Венцеслава Жигмутовича, Григорія, Федора и Вонна Семеновыхъ дѣтей Корсаковыхъ показано, что честь рода ихъ начало свое воспріяла отъ предкомъ Римскихъ. Сего рода Венцеславъ и Фридрихъ Корсани госпани города и землю свою, отъ Римскихъ предкомъ переселились въ Польшу; отъ куда Венцеславъ Жигмутовичъ Корсакъ выхажъ въ Россію. Въ 1734 году по указу блаженныя и вѣнодо-стойныя памяти Государя Царя и Великаго Князя Федора Алексѣевича повѣшено поминутымъ поименнымъ Венцеслава Корсака Григорію, Федору и Вонну Корсаковымъ съ братьями и потомствомъ по прошенію ихъ выданы Римскими - Корсаковыми. Происшествіе отъ нихъ потомки Римскіе - Корсаки Россійскому Пресвятому служили Спальниками, Возводами и въ иныхъ знатныхъ чинахъ и жалованъ были отъ Государей поименнымъ. Все сіе доказывалось справкою разряднаго Архива и родословною Римскихъ - Корсаковыхъ.

► - 7 грудня 1799 року Російським імператором Павлом - I затверджена IV частина «Загального гербовника дворянських родів Російської імперії» до яких входив родовий герб Волчковых, поміщений на сторінці № 124 (малюнок праворуч).

► 23 червня 1801 р. Російським імператором Олександром I затверджена VI ч. «Загального гербовника» дворянських родів Російської імперії із 160 гербів, до яких входив родовий герб Чеботаревых на сторінці № 124 (малюнок зліва). До речі, нижче по тексту сторінок ви ознайомитесь з іншими гербами роду дворян Чеботаревых.

► - 19 січня 1885 року Російським імператором Олександром III затверджена XIII частина «Загального гербовника дворянських родів Російської імперії» із 186 гербів, до яких входив родовий герб Гедройц, поміщений на сторінці № 3;

► - 3 лютого 1917 року Російським імператором Миколою II затверджена XX частина «Загального гербовника дворянських родів Російської імперії» із 135 гербів, до яких входив родовий герб Чеботарьових по іншій родовій лінії (більш пізнього походження), поміщений на сторінці № 135 (малюнок нижче).

А вже трохи пізніше від вищезазначених родів, на Єлисаветградській землі почали з'являтися окремі представники гілок роду Чеботарьових, заснованих Олексієм Чеботарьовим від 1687 року, які поєдналися з нащадками Фадея Тавризиди Волчкова, а може і самого київського воєводи «Вовчий хвіст». При цьому необхідно брати до уваги чоловічі та жіночі родові лінії нащадків Корсакових, Гедройців, Де-Росси, та багатьох інших. Про представників козаків-лицарів зокрема предків роду Чеботарьових із «Дикого поля» ми розповімо пізніше.

За радянський період з родів Чеботарьових вийшли чудові вчені і державні діячі, член-кореспонденти і професора, астрономи і математики, а ще Герої Радянського Союзу. З моменту отримання Україною своєї незалежності, багато з них залишилось жити і працювати в нашій державі. А коли у 2014 році розпочалась війна з Російською Федерацією на Сході України, молоде покоління Чеботарьових, не вагаючись стало на захист нееньки України. Як приклад, Чеботарьови Михайло Вікторович - солдат Збройних сил України та Михайло Анатолійович - майор Збройних сил України, зі зброєю в руках боронили східні рубежі нашої країни. Інші мирною працею вносять вагомий внесок в оборону держави. Співавтор цієї книги Чеботарьов Сергій Сергійович, кандидат юридичних наук (доктор філософії - Ph.D), старший радник юстиції, працює в органах прокуратури Кіровоградської області та також робить свій вагомий внесок в розбудову нашої Вітчизни.

Аналіз одного зразка ДНК дозволив вченим нещодавно зробити дивовижне відкриття: загальний предок людини по чоловічій лінії набагато старший, ніж це вважали раніше. ДНК кожного з нас, не залежно від віку, статі, кольору шкіри та інших ознак, ідентичне з

ДНК листя салату і бананом на 30% та 50% відповідно. У ДНК людини близько 80 тисяч генів, і 200 з них успадковані від бактерій. 22 з 23 пар людських хромосом приблизно однакові за обсягом своєї генетичної інформації, і тільки остання 23 пара, визначає стать. Різниця ДНК людини і шимпанзе становить всього 2 хромосоми. Є живі організми, чиє ДНК могло б забезпечити їм безсмертя, але не у людини.

Для того, щоб наші пошуки не залишились пилитись у шухлядці письмового столу, а могли допомагати іншим дослідникам історії свого роду та прізвища, наводимо певний перелік відомих нам осіб, які на сьогодні мають безпосередні родинні зв'язки по відношенню до співавтора цієї книги - Чеботарьова Сергія Сергійовича (1978 р.н.):

- ▶ батько – Чеботарьов Сергій Леонідович (1956 р.н.);
- ▶ мати – Бандур (Чеботарьова, Кузютіна) Катерина Василівна (1956 р.н.);

- ▶ діти – Чеботарьова Катерина Сергіївна (2003 р.н.), Чеботарьов Кирило Сергійович (2007 р.н.) та Чеботарьова Софія Сергіївна (2018 р.н.);

- ▶ сестри – Чеботарьова (Могильна) Олена Сергіївна (1978 р.н.) та Чеботарьова (Ігнат'єва) Наталія Сергіївна (1986 р.н.);

- ▶ вітчим – Кузютін Анатолій Іванович (1959 р.н.);

- ▶ брати по матері – Кузютін Максим Анатолійович (1988 р.н.) та Кузютін Антон Анатолійович (1988 р.н.);

- ▶ дружини – Жоган Тетяна Василівна (1976-2017 р.ж.) та Березолова Інна Миколаївна (1978 р.н.);

- ▶ дідуся – Чеботарьов Леонід Максимович (1931-1998 р.ж.), Бандур Василь Максимович (1926-2006 р.ж.);

- ▶ бабусі – Бойчук (Токаренко, Бандур) Дарина Матвіївна (1924-2000 р.ж.), Волчкова (Чеботарьова) Олександра Григорівна (1930-1998 р.ж.);

- ▶ дядьки – Пільгуй Микола Олексійович (1952 р.н.), Бандур Володимир Васильович (1958 р.н.), Токаренко Василь Прохорович (1944 р.н.), Федосенко Григорій Борисович (1940-2010 р.ж.);

- ▶ тітки – Чеботарьова (Пільгуй) Наталія Леонідівна (1957 р.н.), Токаренко (Федосенко) Галина Прохорівна (1941 р.н.), Озерянська (Бандур) Олександра Миколаївна (1963 р.н.);

- ▶ двоюрідні брати – Федосенко Сергій Григорович (1967 р.н.), Федосенко Віталій Григорович (1972 р.н.), Бандур Володимир Володимирович (1982 р.н.), Пільгуй Олексій Миколайович (1983 р.н.);

- ▶ двоюрідні сестри – Бандур (Панченко) Ірина Володимирівна (1983 р.н.), Бандур (Павлуша) Вікторія Володимирівна (1985 р.н.), Пільгуй (Панченко) Катерина Миколаївна (1991 р.н.);

- племінники – Могильний Владислав Олегович (2001 р),
- Ігнат'єв Данило Сергійович (2005 р.н.),
- Ігнат'єва Анастасія Сергіївна (2013 р.н.),
- Кузютін Станіслав Максимович (2015 р.н.),
- Кузютіна Єва Антонівна (2017 р.н.),
- Пільгуй Антон Олексійович (2007 р.н.),
- Пільгуй Роман Олексійович (2013 р.н.),
- Панченко Поліна Євгеніївна (2017 р.н.),
- Бандур Софія Володимирівна (2012 р.н.),
- Панченко Діана Олегівна (2006 р.н.),
- Панченко Давид Олегович (2018 р.н.),
- Павлуша Анастасія Олексіївна (2007 р.н.),
- Голбан Марія Вікторівна (2006 р.н.),
- Федосенко Владислав Віталійович (1999 р.н.),
- Федосенко Ярослав Віталійович (2009 р.н.),
- Федосенко Юлія Сергіївна (2002 р.н.),
- Федосенко Віталій Сергійович (1991 р.н.),
- Федосенко Дар'я Сергіївна (2013 р.н.).

Ми не будемо детально описувати етапи формування які проходять будь-які родові лінії, оскільки ці процеси надзвичайно розтягнуті у часі. Ми пропонуємо переглянути другий том книги «Всюди суццa сила слова» Валентина Карпова та співавторів (видавництво КОД, Кропивницький 2018, 488 с.) яка є в бібліотеках. Далі наголосимо, що завдяки нашим історичним пошукам та літературним описам ми знайшли сліди степових воїнів із племені «Онгул» на річці Івля, що в Дикому полі, це Карп, Магр, Тавриза та Чегодай. В останньому розділі цієї глави «Сторожова застава Дикого поля» ми опишемо пригоди сторожових розвідників Карпа і Магра з однієї сторони, та Тавризи і Чегодая з іншої, які мають пряме відношення до співавторів нашої книги. Пройде небагато історичного часу і Чегодай з Тавризою об'єднають свої роди і започаткують одну із гілок роду Чеботарьових, а Карп і Магр зроблять теж саме в історичному просторі і започаткують одну із окремих гілок роду Карпових. Молоде покоління цих двох родів розійдеться по всьому світу і буде «з уст в уста» передавати пам'ять старших поколінь.

ГЕРБОВНИК ЦАРСЬКОЇ РОСІЇ

Трохи призупинимось і коротко розповімо про те, що таке «гербовник», а також спробуємо з'ясувати роль цього історичного документу. У 1998 році виповнилося 200 років з дня заснування «Загального Гербовника дворянських родів Російської імперії». Російський імператор Павло I (син Петра III і Катерини II), цим гербовником переслідував дві мети: введення юридичної регламентації складання і затвердження родових дворянських гербів та підняття станового духу російського (читай московського) дворянства. А ще треба взяти до уваги дію Мальтійського ордену в царській Росії. На нашу думку створення Павлом I «Загального Гербовника» повинно було зіграти певну роль у залученні російського дворянства до лицарської етики та її атрибутів. Зробимо маленьку зупинку:

Пояснення, (на мал. імператор Пало I). «Мальтійський орден» був заснований в Єрусалимі у 1080 р., як християнська організація, метою якої була турбота про незаможних, хворих або поранених людей у «Святій землі». Після заняття християнами Єрусалима в 1099 році, в ході Першого хрестового походу ця організація перетворилася в релігійно-військовий союз - «орден» із своїм власним статутом. На орден було покладено обов'язок охороняти і захищати «Святу землю». 15 лютого 1113 року Папа Римський Пасхалій II своєю Буллою визнав суверенітет існування чернечого ордену госпітальєрів і надав йому право вільно обирати своє керівництво без втручання з боку світських і церковних властей. Сьогодні Мальтійський орден має статус організації-спостерігача при ООН і в Раді Європи, а також дипломатичні відносини з 107 державами, на рівні послів.

Тож від 1798 року «Загальний Гербовник царської Росії» отримав певну структуру. Він ділився на три відділення:

перше - повинно було вмістити титуловане і «давнє» дво-

рянство, тобто з часу з'єднання маєтків з вотчинами;

друге - дворян, які отримали дворянство за «найвищої милості государя»;

третє - дворянство, отримане через чини та ордени. Надалі таке ділення «Загального Гербовника» зберіглося, але давнє дворянство другого і дворянство третього відділень, в подальшому стали об'єднуватись в одному розділі. Вся наявна інформація на час створення цього документу була укладена в 20 частин «Загального Гербовника дворянських родів Всеросійської імперії». У кожную частину включили від 150 до 180 гербів. Кожний малюнок герба повинен був обов'язково супроводжуватись описом і короткими історичними відомостями про рід та його заслуги.

Укладення згаданого гербовника у цілісний документ розтягнулося на сотню років. Перші 5 частин «Загального Гербовника» були затверджені імператором Павлом I:

- ▶ перша частина - від 1 січня 1798 року;
- ▶ друга частина - 30 червня 1798 року;
- ▶ третя частина - від 19 січня 1799 року;
- ▶ четверта частина - від 7 грудня 1799 року;
- ▶ п'ята частина - від 22 жовтня 1800 року.

Імператором Олександром I – затверджені:

- ▶ шоста частина - від 23 червня 1801 року;
- ▶ сьома частина - від 4 жовтня 1803 року;
- ▶ восьма частина - від 25 січня 1807 року;
- ▶ дев'ята частина - від 5 серпня 1816 року.

▶ десята частина гербовника була затверджена у 1836 році вже іншим Російським імператором, а саме Миколою I.

Перші чотири частини «Загального Гербовника» були надруковані в Петербурзі у 1803-1809 роках, а з 5 по 10 частини, видавались у продовж 1836-1840 років, і були віддруковані в кількості всього 600 примірників. Герби в них гравіровані в чорно-білому відтворенні. Лише кілька років тому було зроблено факсимільне перевидання перших трьох частин «Загального Гербовника» з видання 1803-1809 років.

Наступні 10 частин видані не були і існують в єдиному примірнику.

- ▶ одинадцята - від 1863 року;
- ▶ дванадцята - від 1882 року;

- ▶ тринадцята - від 1885 року;
- ▶ чотирнадцята - від 1890 року;
- ▶ п'ятнадцята - від 1895 року;
- ▶ шістнадцята - від 1901 року;
- ▶ сімнадцята - від 1904 року;
- ▶ вісімнадцята - від 1908 року;
- ▶ дев'ятнадцята - від 1914 року;
- ▶ двадцята - від лютого 1917 року.

Окремо зберігається 21 частина, затверджена Сенатом при Тимчасовому уряді, за період з 1 червня 1917 року по 22 листопада 1917 року, в який внесено 61 герб. Дослідникам треба знати, що «Загальний Гербовник» не включає в себе весь корпус затверджених російських дворянських гербів. Оскільки частина гербів, за бажанням прохачів, видавалася в дипломах (по жалуваних грамотах), інша частина дипломних гербів виявилася пропущеними при складанні «Загального Гербовника». Можливо когось навмисно не включили, а потім сказали: «вибачте забули».

У 1894 році Гербовим відділенням Департаменту Герольдії Російської імперії було зроблено складання «Збірника Височайше затверджених дипломних гербів російського дворянства, не внесених до Загального Гербовника». Для цього була проведена велика робота по виявленню гербів, які разом з формулярами зберігалися в архіві Департаменту Герольдії. Всього додатково було складено 20 книг і внесено туди 1770 гербів.

Щоб там не казали опоненти, та «Збірник Височайше затверджених дипломних гербів», і «Загальний Гербовник дворянських родів Всеросійської імперії» є важливими джерелами з історії російської дворянської геральдики, а останній являє собою видатний пам'ятник прикладного та образотворчого мистецтва. Багато громадян колишньої царської Росії, а потім більшовицького СРСР, роз'їхались по всьому «білому світі» і настав час коли їхні нащадки почали шукати свої генетичні корні.

Щоб там не казали, але в сучасній Україні теж проживає велика кількість громадян з колишнього СРСР, їхні нащадки хочуть відшукати родові герби своїх прадідів - як символ славетності їх родоводів, і ми не маємо права викреслити таку велику масу громадян із своєї історії.

Герб – як символ. Кожен рід в Україні здавна мав особливий знак, що свідчив про його походження. Із XIII ст. у європейських країнах поширюється феодальне міське право, яке надавало можливість мешканцям створювати свої органи самоврядування. Вперше таке право було запроваджено в Магдебурзі (Німеччина), а тому і отримало назву Магдебурзького права. У продовж XV - XVIII ст.

більшість міст України мала Магдебурзьке право, яке передбачало наявність у них своїх гербів. Отже, герб - це знак суверенітету і автономії. Свої герби мали всі землі України: Київщина, Чернігівщина, Переяславщина, Сіверщина, Волинь, Поділля, Запоріжжя, Таврія, Одещина, Херсонщина, Крим, Слобожанщина, Єлисаветградщина, Холмщина, Полісся, Донеччина, Кубань, Закарпаття, Буковина, Перемишльщина, Галичина, Львів, тощо.

Впродовж кількох століть, коли Україна була розділена між різними державами, її символіка дуже часто відображала елементи знаків панівної держави. Наприклад, за Литовського князівства в Україні домінували литовські герби «Колюмна», «стовпи Гедиминовичів» або «Погоня». За панування Московської держави переважала імперська символіка Росії. В українській гербовій традиції домінували такі зображення, як: орел, кінь, ведмідь, лев, бик, явір, сонце, рівнобічний хрест, фортеця, тризуб тощо. Кольори в українській геральдиці мали такі значення: 1) синій (блакитний) - ідеальність, духовність; 2) срібний - шляхетність; 3) жовтий, золотий - велич, царственість, багатство; 4) червоний, малиновий – знатність, могутність; 5) зелений, чорний - земля, природа тощо.

Цікаво, що деякі зображення на гербах сягають глибокої давнини. Розгляд усіх гербів, звичайно, потребує окремої праці. І нині в Україні такі праці вже почали з'являтися. Церковні християнські зображення - це ще не герб. Як приклад, першими в Київській Русі на своїх печатках почали зображувати «архистратига Михаїла» ті князі, які в хрещенні приймали його ім'я. Так, перше зображення «Михаїла» вжив князь Мстислав на своїй особистій печатці в 1130 р. Цей знак став династичним

гербом Мономаховичів, але не гербом Києва.

За часів Української козацької держави значного поширення набуло зображення козака з мушкетом, яке використовували як на печатках, так і на прапорах та гербах. Ці історичні факти свідчать, що «архистратиг Михаїл» не містився на гербі Києва тисячу років тому.

Придивіться уважно до малюнка № 1 - це тризуб-символ Володимира Великого (980-1015 р). А поряд малюнок № 2 - це Тризуб Ярослава Мудрого (1019 -1054 р). Подальший розпад Київської Русі на окремі удільні князівства (що був узаконений Любецьким з'їздом князів 1097 р), поклав початок формуванню історичних українських земель та власних гербів. В цей період тери-

торія України починає зазнавати різноманітних іноземних впливів (про що ми вже згадували), з точки зору геральдики часто мало визначальний характер при формуванні символіки того чи іншого регіону. Саме тому, що на той час більшість міст мали статус «приватних», тобто фактично належали тому чи іншому магнатові, князю герб якого зазвичай ставав гербом міста. Візьмо декілька прикладів з інших відомих гербів-символів.

1). Родинне коріння Тобілевичів (Івана Карпенко-Карого) сягає XIV ст. та пов'язане з Великим Князівством Литовським (мал. № 1). Вони мали невеликі земельні маєтності, але згодом шляхтичі Тобілевичі розорилися й стали шляхтичами-чиншовиками (однодворці які хоч і належали до шляхти, але фактично були вільними селянами), оскільки власної землі у них вже не було, але був будинок.

2). На цьому мал. зображено герб гетьмана Петра Дорошенка, який останні 20 років свого довгого й бурхливого життя прожив у «почесному засланні» в Росії. Був В'ятським воєводою. Отримав від російського царя в маленькому містечку Яропольче (Волоколамський повіт біля Москви) помістя у 1000 дво-

рів і пенсію в 1000 карбованців. Там він і помер 9 листопада 1698 року. Там же і був похований. Дорошенко був тричі одружений, мав двох дочок і трьох синів. Його правнучкою, по лінії останнього шлюбу з Агафією Єропкиною, була дружина Олександра Пушкіна – Наталя Гончарова.

3). Герб Івана Мазепи. У другій половині 1707 року імператор Йозеф I надав гетьману Івану Мазепі титул князя Священної Римської імперії германської нації. Його основою став срібний знак старовинного герба «Курч» із срібним півмісяцем (праворуч) та золотою шестикутною зіркою (ліворуч) на червоному полі. (Герби № 2 та 3 віддалено схожі). Проблемним до сьогодні лишається питання про шляхи набуття герба Іваном Мазепою.

Далі в якості наглядного прикладу наведемо зображення гербів роду Чеботарьових № 1 та № 2 з якими ви вже знайомі, їхні джерела походження достеменно відомі та встановлені. Нижче, мовою оригіналу наведемо опис останнього з гербів роду Чеботарьових від третього лютого 1917 року:

Зразки № 1 та № 2 гербів роду Чеботарьових

Щитъ раздѣленъ на четыре части, въ коихъ первая и четвертая діагонально раздѣлены къ правому нижнему углу на двое, лѣвая съ правой стороны зеленое, а съ лѣвой золотое поле, въ швахъ діагонально не изображено по одному сполу червленыхъ съ полями подбитовъ. Во второй части въ красномъ полѣ золотой крестъ. Въ третьей части въ правомъ красномъ полѣ золотой ключъ, а въ лѣвомъ золотомъ полѣ горизонтально означены три черныя полосы. Щитъ увѣнчанъ дворянскою шапкою съ дворянскою на немъ короною и съ паволоками перьями, въ среднѣй конѣ видна золотая шестигрунная листва. Намѣтъ на щитѣ красный и зеленый, подложенный золотомъ.

(рос. мова) «Утверждаю».
В Царском Селе 3 Февраля 1917 года.
Управляющий Министерством Юстиции
(подпись) Добровольский

Описание герба (блазон 1917 год): В червленом щите серебряный столб, обремененный двумя лазуревыми о пяти лучах звездами и сопровождаемый двумя золотыми перначами. Щит увенчан Дворянским коронованным шлемом. Нашлемник: три страусовых пера, из коих среднее - серебряное, а крайние - червленые. Намет: червленый с серебром. Девиз: «Честью, правдою, трудом», серебряными буквами на червленой ленте. Определением Правительствующего Сената, по Департаменту Герольдии, состоявшимся 5 Февраля 1915 года, Иван Григорьев Чеботарев, с женою его Анною Константиновною и детьми: Людмилою, Константином и Александром, признан в потомственном Дворянстве, с правом на внесение в третью часть Дворянской родословной книги, по полученному им 6 Апреля 1914 года чину Действительного Статского Советника.

Постановлением Областного войска Донского Дворянского Депутатского Собрания, от 24 Июня 1915 года, вышеупомянутые лица внесены в третью часть Дворянской родословной книги Области войска Донского.

Дата пожалования: 03.02.1917 р.»

У 1831 році відмінили Магдебурзькі права. Та вже 1856 р «Департамент герольдії» очолив Б.Кене. За дуже короткий час ним були розроблені принципи створення гербів і переглянуті всі наявні герби, в тому числі і міст України. Ми не будемо робити опис усіх вимог до складання гербів, бо це більш цікаве для фахівців цієї сфери, але не згадати відповідні напрацювання ми не мали права. Зокрема книга П.П. фон-Вінклера «Гербы городов Российской империи» видана у 1900 році містить зображення гербів, як уніфікованих за системою Б. Кене, так і залишених без змін.

А зараз придивимось до герба Єлисаветградського повіту (малюнок № 1), утвореного у 1776 році у Єлисаветградській провінції з частин Єлисаветградського пікінерного, Чорного і Жовтого гусарських полків. Далі буде малюнок № 2 герба Кіро-

воградської області від 1998 року. На малюнку № 3 зображено герб міста Кіровограда від 1996 року, а на малюнку № 4 збільшене зображення центральної частини цього герба.

(мал. № 1)

(мал. № 2)

(мал. № 3)

(мал. № 4)

Наведені приклади показують, що кожна установа, місто, село або фізична особа можуть мати глибокі історичні корені і власний герб. Від 1991 року українська геральдика вийшла на якісно новий рівень і має дві тенденції. **Перша** - це відновлення історичних гербів, притаманних з давніх часів; **друга** – створення нових символів, що відповідають вимогам геральдики і не несуть в собі відбитків старої ідеології. Тож до пошуків-вперед.

Інші думки

Існує думка, що чоловік, який слухає поради своєї дружини: - слабкодухий і підкаблучник. Але це не так, не плутайте слабохарактерність з вихованістю і шляхетністю! Якщо ти вважаєш себе королем, то будь добрий, поведься навіть зі своєю дружиною, як з королевою. Ми, відображення всіх тих, кого зустрічаємо на своєму життєвому шляху. І в подарунок від долі отримуємо тих, кого самі гідні. З цього приводу во-

ждь племені «Онгол» із загадкової річки Івля в Дикому степу - старий Сверкер у 882 році розповів молодим мисливцям історію із життя тварин, яка дуже добре ілюструє відносини чоловіка і жінки: «Одного разу вирішили Лев і Бик вечеряти разом на галявині лісу. В розпалі трапези до Лева прибіг посланець від левиці: «Дорогий, ти скоро прийдеш додому»? Лев відповів: «Передай любій, скоро буду»! Бик заіржав: «Ну ти, Лево, даєш. Люба, скоро буду! Ти ж цар звірів! Я ось трясь копитом об землю! Мовчати, коли треба, тоді й буду»! На що Лев посміхнувся і відповів: Ти не рівняй мене і себе, у тебе дружина - Корова, а у мене - Левиця»! (Без коментарів).

ДАЛЕКО В ІСТОРІЮ «СИВОЇ» ДАВНИНИ

Пояснюючи походження правлячої династії Росів (Русів та руських князів), потрібно ще раз згадати, як літописець Нестор наводить переказ про трьох братів-варягів (норманів), котрі прийняли владу в осередках трьох племінних союзів східних слов'ян, зокрема Рюрик у Новгороді (за однією з редакцій переказу - в Ладозі), Синеус - в Білоозері та Трувор - в Ізборську. По смерті братів (Синеуса та Трувора)

Рюрик (830-879 р) робиться правителем «Північної» Русі й родоначальником династії Рюриковичів у Давньоруській державі. (В історіографії часто ототожнюється з данським конунгом Рориком Ютландським. Проте довести їхню тотожність неможливо з огляду на брак джерел. У російській історіографії вважається засновником Новгородського князівства, але за часи його життя Великого Новгорода ще не існувало). Пригадайте, як раніше ми наголошували: «Повість минулих літ» (XII ст.) та «Никонівський літопис» (XVI ст.) викладають історію Рюрика з двох різних точок зору. «Повість минулих літ» з точки зору варягів-Русі, а «Никонівський літопис» - з точки зору Новгорода. Нам треба пам'ятати, Рюрик - один із найважливіших і водночас найсуперечливіших персонажів ранньої історії Русі. Він помер 879 року, залишивши після себе малолітнього сина Ігора, регентом якого став соратник Рюрика, князь Олег. Перед цим, воєвода (князь) Олег, утверджується в Києві та об'єднавши в подальшому «Північну» Русь з «Південною» передає правління вже об'єднаною державою нащадку Рюрика, його сину Ігорю.

Правдивість історичної основи легенд та її раннє походження підтверджуються вказаною лінгвістами ймовірністю утворення форм Рюрик, Трувор і Синеус у давньоруській мові ще до кінця X ст. В спробі представити Рюрика суто легендарним персонажем, протистойть мало аргументоване припущення про його тотожність із членом датського королівського дому Скульдунгів Рюриком (або Рориком, який помер близько 876 року), і правив він, як ленник франкських королів у Дорестаді й Західній Фрізії. Співставлення ґрунтується на схожості імен і відносній одночасності діяльності обох історичних осіб. Проте

численні повідомлення франкських хронік, між 845 і 882 р., не дають підстав стверджувати про наявність будь-яких зв'язків «того» Рорика з Росами (Русами).

Хто ці люди, загадкові Рюриковичі і яку роль вони відігравали у Київській Русі? Рюриковичі - княжий, пізніше королівський (в Галицько-Волинській державі) і царський (в Московії) рід, який бере свій початок від нащадків Рюрика, першого літописного князя майбутньої Київської Русі. З плином часу рід першого Рюрика роздібився на безліч гілок, де було багато різного: поганого і хорошого, зрадливого і патріотичного, князів і бідняків, навіть були полонені та «шукачі» кращої долі. Як кажуть: «В житті – як на довгій ниві». Багато із тих нащадків залишилося жити в Московії, Польщі та інших державах. Опоненти наших думок найдуть «тисячу і одне слово, щоб в негативі висвітлити людей, які були започатковані від перших Рюриків». Наша мета інша, показати Вам напрямки власних пошуків, а там нехай «вирішує історія». Бо із далекої української історії ми знаємо, більшість правителів Київської Русі і руських князівств, що утворилися після її розпаду, були з «Рюрикових гілок». Це узагальнююча назва для споріднених спільним походженням князівських та дворянських династій країн Східної і Центральної Європи.

*Родоначальником династії «Рюриковичів» є Рюрик (помер 879 року) - фактично князь ладозький, часто називається новгородським князем (862-879 р.), проте за його життя Новгорода, ще не існувало. У даному випадку мова може йти про поселення з назвою «Рюрикове городище» (але цей шлях хибний). Навколо персони Рюрика і його походження точаться дискусії. Найбільш популярними є норманська теорія та опонуюча їй теорія слов'янського походження Рюрика. Деякі історики взагалі сумніваються в реальному існуванні Рюрика. Сином Рюрика був Ігор (877-945) - князь Київський (912/922-945 р). Дружиною Ігоря була Велика княгиня Київська - Ольга (910-969). Їхнім сином був великий князь Київський (945-972 р) - Святослав Ігорович (938-972). У Святослава було троє синів: **1)** - Ярополк Святославич (?-980 р): князь київський (969-972), великий князь київський (972-980 р); **2)** - Олег Святославич (?-*

977): князь древлянський (970-977 р); 3) - Володимир Святославич «Великий» (963-1015), у хрещенні - Василь: князь новгородський (970-988 р), великий князь київський (980-1015 р). Згідно літопису у князя Володимира «Великого» було від 400 до 800 наложниць і безліч бастардів (позашлюбних дітей, точної кількості історія не знає). Від нащадків князя Володимира, зокрема таких, як Ярослав «Мудрий», Ізяслав «Полоцький», Вишеслав «Новгородський» та інших походять майже усі гілки Рюриковичів, які правили князівствами у Київській Русі.

Відокремлення земель Київської Русі та утворення окремих князівств, призвели до утворення різних гілок родини Рюриковичів, які в історично-генеалогічній науці носять назву:

1) - або від князівств, що ними володіли відповідні Рюриковичі (як приклад - Ізяслав Полоцький, Мстислав Тмутараканський, Судислав Псковський, тощо);

2) - або від засновника родової лінії - батька (як приклад - Святослав Ігорович, Ярополк Святославович, Брячеслав Ізяславович, тощо);

3) - або від прізвиська наданого їм сучасниками чи нащадками (як приклад - Ярослав «Мудрий», Володимир «Красне сонечко», Святополк «Окаянний», тощо).

4). До Рюриковичів «Південної Русі» (земель сучасної України), належали:

- ▶ турово-пінська лінія нащадків Ізяслава Ярославича;
- ▶ галицька лінія Ростиславичів;
- ▶ чернігово-сіверська лінія Святославичів та їхнє відгалуження;
- ▶ Ольговичі - потомки Олега Святославича Чернігівського, які часто правили у Києві, а також недовго у Галицькому князівстві;
- ▶ Давидовичі - лінія нащадків Давида Святославича, яка вигасла у другому поколінні;
- ▶ Мономаховичі - прийнята в історіографії назва для усіх потомків Володимира Мономаха;
- ▶ Мстиславичі - сини і нащадки Мстислава «Великого»;
- ▶ Ізяславичі Волинські - княжий рід, який походив від сина Ізяслава Мстиславича та правив на Волині і в Галичі;
- ▶ Романовичі - потомки Романа Мстиславича «Вели-

кого», які правили у Галицько-Волинському князівстві, Королівстві Руському та недовго у Києві.

5). До Рюриковичів «Центральної України-Русі» та сучасної Білорусі належали:

- ▶ полоцька лінія - нащадки Ізяслава Володимировича та його внука Всеслава I, яка відокремилася ще в XI столітті;

- ▶ смоленська лінія - нащадки Ростислава I Мстиславича, яка відокремилася від онука Мономаха.

6). У «Північно-східній Русі» існувало низка князівств, де правили різні відгалуження Рюриковичів, здебільшого Мономаховичі:

- ▶ Юрійовичі - на Володимиро-Суздальській землі;

- ▶ Ростиславичі - на Смоленській землі (Ярославське князівство з 1260-х років);

- ▶ Мирославовичі - Новгородські і Псковські землі;

- ▶ Ярославичі - потомки молодшого сина Святослава Ярославича - Ярослава, що правив на Муромо-Рязанській землі.

7). У Верхівських князівствах правили чисельні відгалуження Ольговичів, які виводили свій рід від Михайла Святого, однак справжнє їхнє походження важко з'ясувати. Найпомітнішими з них були князі Одоєвські, Воротинські, Белевські, Межецькі та Мосальські.

У Києві відкрили гробницю Ярослава Мудрого, щоб вивчити його ДНК. Коли провели ДНК-експертизу антропологи встановили, що князі династії Рюриковичів страждали на спадкову хворобу. Зокрема Великий князь Київський - Ярослав Мудрий та Галицький князь Ярослав Осмомисл з династії Рюриковичів страждали на «хворобу Пертеса», котра спричиняє кульгавість. Цю хворобу Рюриковичі успадкували від спільного пращура – хрестителя Київської Русі Володимира Великого. Міграція хвороби Пертеса розпочалася з Ярослава Мудрого та його рідної сестри – Прямислави. Перевірку ДНК зробили на скелеті доньки Ярослава Мудрого - угорської королеви Анастасії, та сама хвороба (далі т.зв. «прокляття Рюриковичів») помандрувала всіма гілками цього князівського роду, поширилось на династії угорських і польських королів.

За словами академічних вчених, княжо-царська гілка Рюриковичів на теренах сучасних Росії та України переривається. Натомість, західні гілки Рюриковичів, серед королівських і дворянських родів Європи, успішно розвиваються і досі. Тож, при проведенні ДНК-експертизи у них можна знайти «хромосоми Рюриковичів хвороби Пертеса», яка спричиняє кульгавість.

Пошуки тривають. Місце поховання першого Рюрика досі не знайдено попри переповідання й пошуки. Цілком імовірно, що він був похований за стародавнім скандинавським військовим звичаєм - спалений у човні (на будь-якому водоймищі). А його син князь Ігор Рюрикович збираючи разом з дружиною данину в древлянській землі був убитий у 945 році.

Дискусія навколо походження династії Рюриковичів триває уже три століття, «Саги про давні часи північних країн» подають інформацію про події, які відбувалися до 875 року (тобто до ісландської колонізації). Данський хроніст Саксон Граматик (близько 1140-1216 р.) для свого величезного зведення «Gesta Danorum» став їх опрацьовувати з 1201 року, але почав записувати тільки біля 1250 року. Найдавніші списки які збереглися, відносяться до XV століття.

Також доцільним було б детальне вивчення інших численних джерел, зокрема таких, як Анналі Ейнгарда (близько 741-829 р.), Фульденські аннали (близько 680-901 р.), Бертинські аннали (близько 741-882 р.), частини єпископа з Труа Пруденція (близько 835-861 р.), реймського архієпископа Гінкмара (близько 861-882 р.), Ксентенські аннали (близько 640-874 р.), Норманська хроніка (близько 820-911 р.), Житіє св. Анскарія архієпископа бременського і гамбурзького (першого місіонера у Швеції (близько 831-865 р.), «Історія гамбурзьких єпископів» Адама Бременського (близько 1073-1075 р.), тощо.

Незважаючи на певні протиріччя, вони достатньо надійно розповідають про Рюрика. Але ці перекази потребують ретельної перевірки та звільнення від пізніших нашарувань. Перевірка інформації на тлі ранньої історії скандинавських земель, схоже, дозволить більш впевнено визначитись у вирішенні складної, але актуальної проблеми - походження династії Рюриковичів.

ПЕРШІ ПІДПРИЄМЦІ ДИКОГО СТЕПУ

Рослини Дикого степу цвітуть навесні, допоки в землі багато вологи. Коли настає спека, стебла і листки деяких рослин (тюльпанів, півників) відмирають, залишаючись запасом поживних речовин. В інших рослин, наприклад, у ковили, дуже вузьке жорстке листя, що зменшує випаровування води. У степах багато комах: метеликів, жуків, коників. Живуть тут і плазуни: ящірки, степові гадюки, вужі тощо. Рослинами й комахами живляться птахи, які гніздяться на землі: степовий жайворон, дрохва, куріпка, перепел. У зоні степів дуже поширені польові миші, бабаки, ховрахи. Від спеки, холоду й хижаків вони ховаються в норах. Дрібними тваринами живляться степовий орел, лисиця, степовий тхір. Майже всі тварини степів набули забарвлення сухої трави. Так їм легше ховатися від ворогів або непомітно підкрадатися до здобичі.

Український «першостеп» - це форма ландшафту, яка ніколи не піддавалась втручанню ззовні, це земля, якої ніколи не торкався плуг, на якій ніколи не велися господарські роботи. Такі землі останнім часом стали рідкістю і є величезною цінністю. От про чумацькі подорожі першостепом і буде наш переказ. **Чумацька тема:** усні розповіді, билини, народна творчість та інше, практично є в кожній сім'ї. Зараз ви почуєте неймовірний приклад передачі такої усної розповіді, яку започаткував Олексій Чеботарьов від 1687 року. Далі пішло-поїхало «від діда до онуків» переказували із роду в рід, і так дійшло до Андрія Олексійовича Чеботарьова від 1801 року, далі розповідь почув Іван Григорович Чеботарьов від 1856 року, а згодом прапрадід Василь Іванович Чеботарьов від 1876 року, далі дійшло до прадіда Максима Васильовича Чеботарьова (1898-1960 р.ж.), який переказав діду Леоніду Максимовичу Чеботарьову (1931-1998 р.ж.), той своєму сину Сергію Леонідовичу Чеботарьову (1956 р.н.), а той своєму - Сергію Сергійовичу Чеботарьову (1978 р.н.), який розповів її своїм дітям Катерині (2003 р.н.), Кирилу (2007 р.н.) та Софії (2018 р.н.), а вже потім виклав на папері для того, щоб зараз могли читати Ви.

Усні розповіді про захоплюючі подорожі чумаків, переказують від XIV століття, а перші записи про Єлисаветградських

чумаків датовані 1665–1666 роками, хоча згадки про них зустрічаються з кінця XV століття. Розповідей багато і в кожній із них закладена правда про важку працю та кохання, про героїзм та боягузтво, про курганні скарби та втрачені статки і так далі.

Чумацька валка складалася з великої групи чумацьких возів для перевозу товарів і як правило мала від 20 до кількох сотень возів з чумаками. Чумаки у валці утворювали власну ієрархію шляхом обрання отамана і його заступника осавула, також обирали кашовара (який звільнявся від інших обов'язків). Чумаки при зупиненні валки виставляли варту з чергових чумаків, особливо уважною та пильною варта була вночі. Всі чумаки у валці мали зброю і завжди були готові до відсічі нападників.

У кожної подорожі є початок. Провести чумаків в дальню дорогу приходили родичі й односельці. Проводжання перетворювалося на прощання - знали, що не всі повернуться з тієї подорожі. Перед тим, як рушати в путь, похідний отаман ставав з лівого боку валків, брав з переднього воза сокиру і кидав далеко на дорогу перед волами. Інші чумаки підходили і клали поверх сокири навхрест долото та свердло (головні знаряддя при виробленні маж), а потім дивилися, як упала сокира: якщо лезом на Схід - буде в дорозі удача, на Захід - невдача, на Південь - повернуться з прибутком, на Північ - і своє втратять. Щоб у довгій дорозі чумакам було безпечно, а круторогі воли не втомлювались, перед від'їздом волів скроплювали «йорданською» водою, виголошували молитву: *«Молюсь тобі, Влаسه, й Андрію з Хомою, пощастить бурлаці їти осокою, і назад вернутись із щастям і казною»*.

Завзяті, сміливі люди з вільних козаків, міщан і заможних селян везли зі слов'янських степів хліб і дерев'яні вироби на південь в Чорномор'я, а звідти привозили сіль і солону рибу. Вони їздили за сіллю і до Азовського моря, звідки розвозили її по Кубані і Кавказу, довозили до Курська, Харкова, Белгорода, Єлисаветграда, Полтави, Києва і так далі. Ризикуючи життям, тяглися чумацькі вози з запряженими в них волами Диким степом туди і назад.

Було два постійних чумацьких напрямки: Чорний і Муравський шляхи. Свою назву Чорний шлях отримав через ті небезпеки, яким піддавалися проїжджі. Він тягнувся від Волині - до

Умані, звідти по таємних стежках, по глибоких ярах та берегах степових річок, доходив до Балти і, нарешті, до Дніпра. Муравський шлях в давнину мав назву «Солоний шлях» та йшов з глибини України - до Криму і далі до Азовського моря. Пускати поодинці по шляху, який пролягав через кочовища аварів і хозар, пізніше - печенігів і половців, а ще пізніше диких татарських орд, - ніхто не рішався. Купці домовлялись між собою та з'єднувалися в артілі і їздили не інакше як цілими збройними караванами - чумацькими «ватагами».

У стародавні часи IX-XII ст. українських купців виїжджали зустрічати і проводжали озброєні княжі дружини. Пізніше у XV-XVIII ст. їх охороняли запорізькі козаки. Запорізька січ була центром вільного козацтва, де кожен займався землеробством або скотарством, промислом або торгівлею, військовою справою або чумацтвом. Запорожці посиляли за сіллю своїх торговців - чумаків і охороняли чужі чумацькі каравани. За охорону і за перевіз через річку вони брали плату, і це складало один з доходів «військового скарбу». Запорожці робили ці збори навіть у землях кримського хана. Хани цьому не противилися, бо були зацікавлені в торгівлі сіллю. З договору польського короля Сигізмунда з кримським ханом відомо, що торговцям дозволялося вільно брати сіль в Кічібеєві (Одесі), Перекопі і Кафі (Феодосії) «заплативши мито по старині». Заради цього мита кримські хани прагнули до більшого вивезення солі з Криму. Вони навіть заздалегідь сповіщали запорожців про «врожаї солі на озерах», вважаючи козаків головними посередниками в торгівлі сіллю із чумаками.

З Кримських озер і лиманів сіль добували за багато століть до нашої ери. Кримською сіллю через Херсонес Таврійський торгували в стародавньому світі. Боспорське царство постачало кримську сіль скіфам. Генуезці перевозили кримську сіль до берегів Кавказу і в прибережні міста Мармурового та Егейського морів. Далі древнім «Солон-шляхом» ця сіль перевозилася в скіфські та слов'янські степи, і далі до Дністра. Не плутайте з афінським політиком Солоном (близько 640 до н.е. - 558 до н.е.) один із «семи мудреців» Давньої Греції, що жили у 7-6 ст. до н.е. та викладали свої думки у стислих висловах.

«Без води і трави» чумаки не могли рушати в далеку дорогу. На відпочинок вони розташовувалися в долинах, де можна було дістати воду в «світлій криниці» або озерці серед густого очерету. Після відпочинку чумаки знову пускалися в дорогу. Їх поглинав неозорий безбережний степ, а ще сонний і мовчазний, під палючим сонцем пил. Глухому шелесту сухого полину, чумаки відповідали своєю протяжною піснею і скрипом критих возів. По сонцю і по могильним курганам, а вночі по зорям, вони впізнавали шлях, який вів їх до удачі або загибелі.

На волах чумаки пересувалися вкрай повільно, але тільки воли могли везти важкий вантаж і переносити всі труднощі далекої дороги. Перейшовши Дніпро, якщо шлях йшов на південь, чумак мазав сорочку і весь одяг дьогтем, щоб уберегтися «від чуми і від гадини». Потім діставав з воза спис, заряджав рушницю і ховав власний мішок з грошима. В Ногайському степу вже не було ні козацьких сіл, ні «зимівників», де можна було зупинитися. Від Запоріжжя - до Перекопу чумаки нікого не зустрічали, окрім татарських табунів і стад, які блукали з чабанами по Дикому степу. Ногайські татари в степу ніколи не боялися напасти на чумаків та відняти волів і товар - у них це вважалося «молодецькою справою».

Смерть чумака від хвороби чи ворожих ран була найбільшою трагедією для всієї валки. У степу при дорозі копали яму, померлого у новій вишиванці загортали в рогожу і клали в яму головою додому. Кожен приносив зі своєї мажі жменю солі, щоб обсипати покійника. Шапками насипали високу могилу, читали молитву і сідали за «упокійну трапезу». Волам померлого фарбували роги дьогтем у чорний колір та між рогами прикріплювали червону стрічку. В селах, що траплялися на шляху валки, люди проти таких волів ставали на коліна, віддаючи траурні почесні покійному. Повернувшись додому, добро покійного (воли, мажі, заробіток) передавали вдові, похідний отаман додатково збирав пожертвування. Наступного року чумаки встановлювали на могилі загиблого високий дубовий хрест і прикріплювали до нього вишитий вдовою рушник (червона пов'язка означала, що покійник пролив кров). Проїжджаючи скидали шапки й хрестилися.

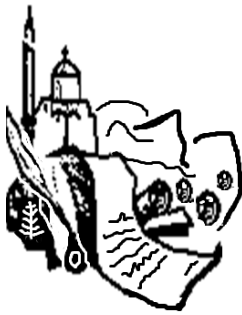
В околицях Дніпровських порогів подорож навіть з сотнею людей була небезпечною. Тут нападали татари, що кочували цілою ордою. Як тільки виникала загроза нападу, чумаки будували «степовий табір» у вигляді чотирикутника з возів. Такий укріплений табір було важко здолати. Якщо ворогів було не так багато, то чумакам вдавалося від них відбитися і навіть захопити коней та полонених. Минувши степових розбійників-татар, чумаки потрапляли у володіння Кримської орди. Незважаючи на мирні договори з Росією і Польщею, кримці нерідко вдавалися до розбою, і їх першою жертвою завжди були чумаки.

Татари нападали несподівано і рідко хто з чумаків встигав добігти під захист сторожової застави. Налетівши орда, рубала більшу частину захисників каравану, а хто вижив, забирали у полон. Далеко від батьківщини, в чужій, незнайомій країні на чумаків іноді нападав ворог ще страшніший, ніж розбійницькі татарські орди, ворог небезпечний і нещадний, від якого ніщо не могло врятувати. Це була чума, часто гинула вся чумацька ватага і вздовж пустельного шляху виростали нові могильні пагорби.

У Криму, навантаживши вози сіллю і солоною рибою, чумаки відправлялися в зворотній шлях. У Перекопській башти платили за сіль, і знову тяглися чумацькі вози місяцями по безлюдному і безводному степу. Виходило так: чумацькі ватаги збиралися навесні у рідному селі, а поверталися додому перед осінніми морозами. Тож не кожен віл годився в упряж – лише бессарабські воли витримували важкі переходи.

Окрім поставок солі, традиційним вантажем було зерно, віск, мед, риба сушена та інше. Крім поодиноких чумацьких ланок із 20-50 возів, існували цілі кооперації по 100-300 упряж та загони охорони. Такі українські магнати як Терещенки та Харитоненки походили з чумацьких династій. Проте з середини XIX століття чумацтво, як вид діяльності та промисел поступово занепадає, а цілковита потреба в ньому зникла з використанням залізничного та річкового транспорту.

Єлисаветградський та Полтавський краї вважалися центром чумацтва, яке відіграло велику роль в економічному розвитку саме Єлисаветградського краю та позитивно впливало на розвиток товарно-грошових відносин. Завдяки великій прибутковості чумацтво стало джерелом накопичення капіталу.

ІНГУЛГОРОД: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

На початку ХХІ ст. в наукових колах міста Кіровограда - Кропивницького, розгорілися гарячі спори: наш Єлисаветград раніше мав назву «Інгулгород», а тільки згодом отримав назву на честь праведної Єлисавети, матері Івана хрестителя, що нібито підтверджено багатьма давніми мапами. Мапа - це добре, але треба звернутися до старих дідів - науковців, щоб вони висвітили своє бачення з приводу «незнайомих» назв міста Кропивницького. І ось тут вплинула загадкова історія. Дещо ви прочитаєте в розділі «Сторожова застава Дикого поля», а саме про два «Онголи», річки Інгул та Інгулець. Це потім дослідники будуть розбиратись, який з них Великий, а який Малий, а ще там були назви «Єлисаветгород» та «Інгулгород». Мабуть настав час більш детально розібратися і з цим питанням.

Але спочатку необхідно зробити відступ. Досліджуючи родові лінії Чеботарьових до 1917 року, ми наткнулись на окрему генетичну гілку козацького походження з прізвищем Бойчук (вона існує і зараз, але під прізвищем Бандур), яка з'єдналася з родом Чеботарьових. Зміна прізвища Бойчук на Бандур, а потім на Чеботарьових відбувалась по жіночій лінії на протязі майже сімдесяти років та закріпилась в остаточному варіанті після того, як Катерина Василівна Бандур (1956 р.н.) у 1976 році одружилась з Чеботарьовим Сергієм Леонідовичем (1956 р.н.). Перед цим її мати - Дарья Матвіївна (1924-2000 р.ж.) з дівочим прізвищем Бойчук, спочатку була заміжня за Прохором Токаренком, а потім вийшла заміж за Василя Максимовича Бандур (1926-2006 р.ж.) - у 1954 році. І ось тут ми пригадали байки старенької прапрабабки Палашки Бойчук (приблизно 1880 р.н.), яка розповідала своїй онуці Дарині, що сиділа із заплетеним в довгу косу густим чорним волоссям, на колінах у своєї матері Домни (1904 р.н.) та «не змигнувши» слухала її перекази, що потім неодноразово повторював її батько Бойчук Матвій (1904 р.н.).

Мова йшла про те, що десь 250 років тому, приблизно у 1755-1770-х роках поселення біля фортеці святої Єлисавети все таки мало назву Інгулгород, згодом фортеця увійшла в

план міста. Чи є «Єлисаветград» та «Інгулгород» одним і тим самим містом, прапрабабка Палашка Бойчук того не знала, а тому за справу взялися співавтори цієї книги. Ми почали збирати та досліджувати старі карти з першими позначками України і фортеці святої Єлисавети ще раніше до цієї історії. Аж ось надійшла інформація, що 11 червня 2015 року в Кіровограді пройде наукова конференція, присвячена проблемі перейменування Кіровограда. Пропустити таку нагоду, ніхто з нас не міг та й права не мав. Забігаючи наперед, скажемо, що місцеві засоби масової інформації розповсюдили «сенсацію», нібито наш Єлисаветград-Кропивницький на європейських картах називали і писали у давні часи, як «Інгулгород». Тож до справи.

Наш кропивничанин Анатолій Пивовар, який спеціалізується на вивченні та аналізі карт середини XVIII ст. зробив підказку: - Назва «Інгулгород» дійсно була присутня перед назвою «Єлисавет Город», а далі позначки на європейських картах 1750-1770 років вже ідуть як «Єлисаветград». Вперше «Інгулгород» з'явився на тих картах 1752 року на річці Інгулець, біля річки Жовта і історія виникнення - мала курйозні наслідки. До речі, про Інгулгород Анатолій Пивовар розповідав і раніше, у 2014 році в інтерв'ю газеті «Україна-центр», де зокрема сказав і про те, що поселення «Інгулгород» було знайдено на одній з карт XIX століття, але його вивченням ніхто не займався.

За версією Анатолія Пивовара, яка прозвучала на конференції, назва «Інгулгород» вперше з'явилась на французьких картах. Французи, які були союзниками Туреччини, користувались послугами турків для складання карт. Турецька розвідка донесла про намір Росії побудувати фортецю у Задніпровських місцях. Однак туркам не була відома її назва, тому назву спробували придумати самостійно. Оскільки фортеця мала бути побудована на березі Інгулу, з'явилась перша частина назви – «Інгул». Частина «город» з'явилась, тому що найближчі фортеці і міста, засновані козаками, Архангелгород та Миргород, мали такі закінчення (це як перша версія). Коли ж туркам стало відомо, що є така фортеця і вона має назву святої Єлисавети (правий берег річки Інгул), то при складанні карти попередні картографи не відмовились від назви «Інгулгород», а позначили його на Інгульці, (це як друга версія). Причина переносу назви «Інгулгород» саме на річку Інгулець - нам не відома.

Примітка. Річка «Жовті води», або просто «Жовта» тече крізь П'ятихатський район Дніпропетровської області та Петрівський район Кіровоградської області. Це ліва притока Інгульця (басейн Дніпра). Назва походить від кольору води, що фарбується окисом заліза, який поширений у долині річки. Саме на цих Жовтих Водах закінчилася Жовтоводська битва між польським та козацьким військом, в якій перемогу здобули козаки війська Богдана Хмельницького, але то вже інша тема.

Кіровоградські краєзнавці та історики вивченням назви «Інгулгорода» не займалися, адже на всіх доступних картах, об'єкт був позначений на річці Інгулець, а не на Інгулі. Однак питанням Інгулгорода цікавились криворізькі краєзнавці, оскільки на одній з карт Інгулгород був позначений на місці Кривого Рогу. Зокрема краєзнавець Сергій Доценко навіть створив сайт, який присвячений Інгулгороду. Він ставить під сумнів твердження Анатолія Пивовара та каже, що з великою ймовірністю Інгулгород взагалі не існував. Сергій Доценко зазначає, що першоджерела, а саме карти, свідчать, що Інгулгород існував, принаймні на картах, більше ніж чверть століття. На своєму сайті Сергій Доценко розмістив аж 15 мап, на яких є нанесений Інгулгород. Посилання на 15 мапах, на об'єкт із назвою «Інгулгород» протягом 25 років не може бути помилкою або випадковістю. Він відмічає, що назва утворилась від «фортеці-міста на Малому Інгулі» (в багатьох тогочасних джерелах так називали річку Інгулець). Повторюючись каже: - Вперше «Інгулгород» з'явився на карті 1752 року на річці Інгулець біля річки Жовта. Інгулгород та фортеця Інгул на карті були позначені на відстані 70-80 кілометрів від фортеці святої Єлизавети, місце розташування якої було позначене вірно.

Дивимось російські видання (мова оригіналу): *«Загадка крепости Ингул заключается в том, что известная история государства Российского о такой крепости совершенно умалчивает. Безусловно, отсутствие упоминаний о крепости Ингул прежде всего свидетельствует о том, что с нею не связано какого-либо значительного военно-исторического события. Например, осада. Или же материалы предали заб-*

вению преднамеренно». Об'єкт під назвою Інгулгород був позначений лише на одній російській карті. Краєзнавець С.Доценко припускає, що така фортеця могла існувати, а не згадується в російських матеріалах через недостатнє вивчення архівів та через обмежений доступ для загалу до переважної більшості історичних документів. Найбільш вірогідною є версія, що фортеця «Інгул» та «Інгулгород» були засновані запорозькими козаками та належали Низовому війську Запорізькому, яке мало свою автономію.

Перед нами карта 1752 року де фортеця св. Єлисавети розташована на території Слобідського козацького полку, що згідно карти, належить до Російської імперії. А фортеця «Інгул» на цій карті розташована разом з фортецею Запорізької Січі (Кодак) на території, яка позначена нейтральною. На той час було виключене стихійне (без відповідного указу чи дозволу) будівництво фортець на території Російської імперії. Ще один аргумент - турки висловлювали протест Росії щодо будівництва фортеці святої Єлисавети, але не висловлювали протест стосовно фортеці «Інгул», хоча обидві вони з'явилися на картах майже одночасно.

На картах після 1769 року фортеця «Інгул» позначена як зруйнована. Це може пояснюватись нападом орди хана Керим-Гірея, внаслідок чого було спалено велику кількість українських поселень, у тому числі козацькі фортеці «Орлик» (тепер Первомайськ), «Саксаганський» (тепер Кривий Ріг), тощо. Але ще більш інтригуючи є знімки «googlemaps», згідно яких на місці ймовірного розташування фортеці «Інгул», між річками Інгулець та Жовта, ландшафт нерівний, вгадуються якісь обриси на землі, які можуть бути залишками фортеці. Звичайно що цей слід міг виникнути під час будівництва дамби, яка знаходиться поруч, але старе кладовище, яке знаходиться неподалік, має великий кам'яний хрест на могилі козака Сави Самовриги, із роком смерті - 1783, що залишає більше питань.

Враховуючи всі ці обставини ми звернули увагу на той факт, що до поширення «сенсації» про Інгулгород причетні не тільки журналісти, які не уважно слухали доповідь Анатолія Пивовара, а ще й помилка, яка закралась в експертному висновку Інституту археографії, який готував Віктор Брехуненко. Речення: *«На європейських картах 1750-1770-х років форте-*

ця Святої Єлисавети позначена як Інгулгород» побудоване некоректно. За словами Віктора Брехуненка це речення повинно було відобразити версію Анатолія Пивовара щодо «Інгулгорода». Для об'єктивності слід зазначити, що В. Брехуненко повідомив про наявність однієї карти, яка є серед знахідок Анатолія Пивовара, де на місці нашого міста Єлисаветграда-Кропивницького стоїть позначка «Інгулгород». Але, як зазначив сам Віктор Брехуненко, це не має жодного значення, оскільки таке нанесення у своєму першпочатку було помилковим. Так само, як помилковим є наявність на одній із карт двох фортець святої Єлисавети. Перше на фактичному місці – на річці Інгул, а друге на місці теперішнього Кривого Рогу – на річці Інгульці. Наведені карти можуть бути цікавими й для кіровоградських краєзнавців та інших дослідників по різних причинах.

Додаток. Газета Петрівського району «Трудова слава» від 16 жовтня 2013 р. помістила статтю «Загадкова могила». Однією з найвизначніших пам'яток козацької доби нашого краю є могила старшини славного Війська Запорозького Низового (характерника) Сави Самодриги 1783 р, яка знаходиться в околицях села Іскрівки Петрівського району (за селом на відстані 8 км. від центру села, у глибокій балці, за 40 м від степової річки Інгульця. З давніх часів на степовій могилі стоїть масивний кам'яний хрест, колись тут було два однакових хреста поруч, а потім один зник з невідомих причин. Під одним хрестом лежав відомий ватажок гайдамаків 1730-х років Сава Чалий, який згодом зрадив своїх товаришів і ті жорстоко помстилися та стратили його у 1741 р. Другий хрест належить Саві Самодригі. Після ліквідації Запорозької Січі 1775 року частину старшини вищої ланки відправили у заслання, а меншу частину отаманів царський уряд перетягнув на свій бік, надаючи їм офіцерські посади в армії. Тож Сава Самодрига отримав офіцерський чин капітана та проживав в особистому господарстві на хуторі біля річки Інгулець. Розповідали що він був великим розбійником і наховав багато золота по всьому Дикому степу, тільки нікому не вдавалося його дістати. Хто намагався якось віднайти козацькі скарби - той поплатився життям.

СТОРОЖОВА ЗАСТАВА ДИКОГО ПОЛЯ

Кажуть, що місто-заставу, або фортецю тільки прикрашає багата та як найстаріша історія. Вона створює флер таємничості, за яким багато незвіданого і цікавого. Наприклад, сторожове поселення, або застава Дикого поля. Сторожові застави у Єлисаветградських билинах крізь морок віків проступають обрисами неприступних дубових стін з бійницями на високих земляних валах, з пагорбами покритих лісами, що переходять у безкраї степові простори. А ще глибокі рови заповненні водою, підйомні мости та приховані пастки. А далі за обрієм сторожової застави починається «земля незнайома», таємничий, незвіданий і несходжений Великий степ, наречений нашими предками Диким полем. З роками слово «Великий» замінять на «Євразійський», але супутня назва «Дике поле» залишиться й по теперішній час.

Давні історичні джерела дуже мало розповідають про занепад перших цивілізацій на теренах колишнього Дикого поля. Народи тих держав розмовляли однією мовою, що свідчить про їхнє спільне походження. Існували тоді й інші держави, схожі за рівнем розвитку, населені іншими народами, можливо старшими, але розповідь про них, (як і про їхні землі) – іншим разом.

Далеко на півдні (за Великим степом) існувала таємнича цивілізація, яка не мала нічого спільного із працивілізаціями майбутнього українського народу, - радше за все, то була до людська цивілізація, більш схожа на лемурийців. І раса ця мабуть походила із загадкової, оповитої туманом землі, що лежала на південь від острова Лемури. Їх полководцями-правителями долюдських держав були пізні лемурийці та атланти. Чому пізні, тому, що у своєму фізичному обліку вони вже наближалися до людської раси, але були вищі за зростом.

Настав страшний час і загальна катастрофа спустошила землю. Суперконтинент Пангея (від 510 до 200 млн років тому) починав зникати. Пішли на дно океану острови Атлантида й Лемурія. Інші землі навпаки, піднялись із дна океану і стали гірськими вершинами нового материка Євразія. На цьому материку почали утворюватися величезні внутрішні моря та

озера, а береги Євразії омивали води нових океанів: Тихого, Атлантичного, Індійського та Північного Льодовитого. А ще у ті часи, усюди на теренах Євразії сильно клекотали вулкани, і жахливі землетруси перетворили багаті міста долюдських цивілізацій на купи руїн. На другому кінці Світового океану зникла у хвилях велика материкова частина Гондвіни (гігантський древній гіпотетичний континент), цілі народи почали зникати з лиця землі. Варварським племенам пощастило більше ніж цивілізованим народам, але й вони почали шукати «кращої долі». Частина з них направились до інших земель, зокрема, «Дикого поля», змітаючи на своєму шляху «всіх і всякого» заради власного виживання.

Літописна хроніка пише: - Текла Диким степом загадкова річка Івля, сьогодні вона має іншу назву. Вже понад 200 років історики світу намагаються ідентифікувати вісім річок Скіфії, названих «батьком історії» Геродотом у 4-й книзі «Мельпомена» у своїх «Історіях із дев'яти книг». Тоді Геродот називав річки у такому порядку: Істр, Тірас, Гіпаній, Борисфен, Пантікап, Гіпакірій, Герр і Танаїд. Сучасні дослідники їх ототожнюють відповідно у такі назви: Дунай, Дністер, Південний Буг, Дніпро. Ще три річки залишаються й досі не ідентифікованими. А ще Дон називали Танаїдом, хоча він не входив до Скіфії і Геродот там не бував. Робилися спроби назву річки Гіпаній ототожнити з Кубанню. Серед невстановлених річок того часу, нас найбільш цікавлять Інгул та Інгулець (супутні назви: Єні-Гел, Онгол (Уєл) та Вугласта). Хто тільки і коли з «світил науки» (історичної і філологічної) не силкувався розгадати назву двох історичних водних артерій, які входять до 10 найбільших річок України. Але інтригуюча таємниця назв цих річок залишається нерозгадана, а з часом до них добавилась назва народу племені «Онгол».

«... На приручених могутніх конях у Дикому полі, непорочно застигли степові кочівники із племені «Онгол», пильно вдивляючись у покритий хмарами обрій. Тільки два дні потому, як вони виїхали із сторожової застави на річці «Івля». Це були

розвідники від сторожової мережі Приінгулля: Карп, Магр, Тавриза та Чегодай. Від кремезних, закутих в кольчуги та лати постатей степових воїнів племені «Онгол» віяло казковою силою. Найстарший із них був Магр, йому пішов 25 рік, середньому Карпу – біля 23 років, а молоді Тавриза та Чегодай мали за плечима по 20 власних років. Коли настала черга цієї четвірки йти в степовий дозор, вождь племені «Онгол» - старий Сверкер дав настанову і наказав, при зустрічі з ворогом в бій не вступати, швидко повертатися і попередити все плем'я.

Найтривожнішим рубежем останніх місяців було межиріччя Інгулу та Інгульця (Єні-Гел та Угл), тож степовий дозор направили в сторону Чорного лісу (території майбутніх районів Знам'янки та Олександрії Кіровоградської області). На другий день, розвідники прибули на місце. Чорний ліс їх насторожував вже тим, що ледь проглядався на горизонті. Недарма його звали Чорним, бо там завжди ховалися дикі племена варварів, яких все частіше бачили на теренах Дикого поля. Тож сторожове поселення-застава на річці Івля була якраз перепорою варварам-кочовикам...»

«Географічний Енциклопедичний словник» називає Інгул – «Великим», а схожу річку дніпровського стоочища – Інгулом «Малим» (тобто Інгулець). Тлумачення назви Інгул «Великий» є різним. Деякі дослідники вважають, що слово має тюркське походження – буквально - Єні-Гел «Нове озеро». Варто врахувати, що назви річок Інгул і Інгулець є дуже давніми, а назва «Нове озеро» нараховує 4-5 ст. Давні слов'яни називали територію, по якій протікав Інгул та Інгулець не інакше як Онгол, Єні-Гол, Угл та Вугласта. На старих географічних мапах «Угл» легко знайти: це - межиріччя Південного Бугу і Дніпра у їх нижніх течіях. Дніпро тут різко змінює напрям на шляху до моря - з південно-східного напрямку на південно-західний. У IX-X ст. цю територію населяли слов'яни-уличі. Древнє слов'янське плем'я землеробів, вояків, мисливців і риболовів два століття неவிбагливо займалося своїми справами на цьому геопросторі. І свою територію звали так, як вона їм уявлялась – «Онгол». Від цієї назви і сторожове плем'я -уличів та їхніх воїнів прозвали «Онголовцями».

По території сьогоднішньої Кіровоградщини в часи «сивої» давнини протікали дві річки - два Онголи, які згодом назвуть перший та другий Інгули. Який з них Великий, а який Малий - почнуть розбиралися пізніше. У Лебедівському літописі про ці дві річки повідомляється: «...*крымские улусы повоевали и под Очаковом по реке Бугу и по Ингулу Большому и по Ингулу Меньшему*». Завдяки таким древнім хронікам вчені з'ясували, що всі назви території тієї пори, племені і двох річок об'єднані одним слов'янським поняттям «Онгол» або «Угол».

Межиріччя Онгол неодноразово згадується в скупих літописних повідомленнях, як арена запеклих сутичок держави докиївського періоду з кочовиками. А туди глибше до центральної частини Дикого поля, поставали різнопланові сторожові форпости. Втім, щодо усьобиць, то період докиївської Русі не був винятком у середньовічній Європі, за часів феодалної роздробленості вони роздирали всі європейські держави. Але одна деталь істотно відрізняла ці землі і суттєво впливала на процес державотворення майбутньої Київської Русі. Вся історія держави того періоду це боротьба русичів із кочовими племенами, що з перемінним успіхом тривала до трагічного 1240 року.

Наша билина «Сторожова застава Дикого поля» віддалено нагадує «Сторожову заставу» українського пригодницького фільму-фентезі, знятого Ю.Ковальовим за мотивами однойменної книги В.Рутківського (сценарій київського дитячого письменника С.Дерманського та мариупольського кіносценариста Я.Войцешика). Його фільм розповідає про сучасного

школяра Вітьку, який через загадковий портал часу потрапляє у минуле - на тисячу років назад. Місцем подій фільму вказано місто Римів - Київської Русі, яке згадується в історичних документах, це місто виникло на основі фортеці на кордоні Київської Русі з кочовиками. Перша згадка про місто-фортецю Римів датується 1095 роком. Місто знищено під час «татарської навали», ймовірно у 1239 році. Наша «Сторожова застава Дикого поля» про мужніх розвідників із сторожової застави племені «Онгол», а саме Карпа, Магра, Тавризи та Чегодая, найстаршому з яких не було і 25 років.

Чарівні краєвиди річок Інгулу та Інгульця мають місце і в наш час, вони постійно змінюють один - одного, прикрашають та доповнюють. На їхніх кручах збереглися покриті густою травою та рідким лісом залишки валів і курганів, як пам'ять про «богатирські застави періоду сивої давнини», що повстали на рубежах держави за велінням князя Володимира Святославовича та загородили кочовикам шлях у землі Київської Русі. Але «ворота на Русь» все таки іноді відчиняли степовикам-загарбникам місцеві усобиці між численними представниками правлячої династії князів родових гілок Рюриковичів.

На важливих місцях Дикого поля, давні слов'яни-русичі ставили укріплення на близькій відстані одне від одного, завдяки чому швидко й без перешкод передавався сигнал про появу загрози з кордонів. Всі укріплення зв'язували між собою шляхи, що давало можливість підтримувати між ними тісний зв'язок, об'єднувати та координувати зусилля сусідніх застав, поселень та міст при нападі ворога. Що ж являли собою ці споруджені в билинні часи «богатирські застави», на яких пізніше перетиналися шляхи напівказкових Іллі Муромця, Добрині Микитича, Альоші Поповича і реальних древньоруських витязів, що на «борзих конях» чи «могутніх жеребеях» (конях, жеребцях) їхали в чисто поле боронити «святую Русь»?

Порубіжні застави-поселення так звані «городи», не можна назвати містами в прямому значенні цього слова. По суті це були укріплені військові поселення, а на початковому етапі свого існування - порубіжні застави, які з часом ставали фортецями (замками), головне завдання яких полягало у вчасному повідомленні народу (князеві) про прибуття племен кочовиків-варварів та прийнятті у своїх стінах (у лиху годину) мешканців навколишніх поселень. Подалі (при необхідності), сторожові застави першими вступали в бій з ворогом. Виходячи з вищесказаного - визначався розмір сторожової застави, її укріплення, комунікації та можливості захисту для населення.

За своїми розмірами та характерними особливостями оборонних споруд укріплені поселення давніх русичів ділилися на три типи: «острог», «городок» і «град». Кожну з них оточував земляний вал, основу якого складали два чи три ряди дерев'яних зрубів. Вали найменших укріплень (острогів) завершувалися частоколом із загострених паль, так званою «острожною сті-

ною». Під стінами острогу з часом формувалися неукріплені пригороди - «посади», котрі дуже потерпали від ворожих вторгнень. До більш значних поселень відносився «городок». Ядро городка мало назву «дитинець». Над його валами здіймалися конструктивно зв'язані зі зрубами «городниці», що утворювали стіну. Вели до дитинця - брами, як правило, захищені надбрамною вежею. Через рів до воріт перекидався підйомний місток. На найвищому місці дитинця височіла кількаярусна «сторожова вежа». До стін прилягав обнесений валом, інколи з частоколом, «посад», в якому працювали ремісники, торговці, знаходилися різноманітні майстерні. Найбільше поселення - «град» вирізнялося складною системою укріплень, що також включала дитинець і вже укріплені ремісничі посади, котрі розташовувалися довкола чи пристосовувалися до навколишнього рельєфу.

Як ми вже зазначали, сторожові застави одними з перших приймали на себе жорстокий удар загарбників і часто в нерівному протистоянні були вщент зруйновані вогненно-кривавим смерчем. Але незважаючи на колосальні людські та матеріальні втрати, значна частина знищених сторожових застав та поселень невдовзі знову повставали із попелищ. Топоніми тисячолітньої давності на картах сучасної України є свідченням безперервності процесу спадкоємності поколінь, складовою якого є історичний розвиток літописного Дикого поля.

«... Вечоріло, все навкруги затихало, птахи поховалися, а дикі звірі навпаки «чекали повної темряви», щоб вийти на полювання. Наші сторожові розвідники із племені «Онгол» Карп, Магр, Тавриза та Чегодай вирішили заночувати у відкритому полі. Чегодай з Тавризою почали готувати щось на вечерю, а Карп і Магр розійшлися у різні боки шукати хмизу для багаття.

Ніч - найбільш таємничий період доби. Світ людей засинає і на зміну приходить темрява - пора снів, мрій, сподівань. І саме в цей час на небі спалахує мільйонна міріада зірок. Небо, стає величне, ніби непорушне. Це Всесвіт, що існує поряд з нами. І на мить здається, що наш світ у порівнянні з ним надто крихітний, дріб'язковий, а людина - тільки маленька частинка, бо на небі тисячі мільйонів небесних світил. З появою місяця біла заграва неба тільки розгоряється, утворюючи чудові візерунки. Хтось вдалині побачить образ людини, хтось кумедну тваринку, а хтось - розсипане золоте намисто, наче якийсь

чарівник випадково загубив свій магічний мішок. Зоряне небо завжди дарувало спокій і рівновагу. За сузір'ями орієнтувались у дорозі, і вчилися ворожити на майбутнє. Вдивляючись в небо кожен сам міг знайти «своє». Вигляд зоряного неба змінюється залежно від пори року, одні сузір'я з'являються, інші зникають. Ось чому це диво з прадавніх часів вабило людське око.

Степові розвідники сіли біля багаття, Чегодай дістав з мішка і розділив харчові припаси (вечерю) на чотири рівні частини, всі їли мовчки. Карп підкидував хмиз до багаття, а Магр з Тавризою тривожно поглядали навкруги (багаття в чистому полі видно на далеку відстань). Коли поїли, Чегодай зібравши решту провізії до торби, розпочав учорашню розповідь про річки Інгул та Інгулець: - «Мій дід, чув від свого діда, що наші річки колись мали зовсім інші назви. Дід мого діда, казав, що коли ходив сторожувати то вони йшли навперемінку правим і лівим берегом річки Пантікап. Я був на правому, чи на лівому боці широкої річки, одні називали Інгулець, інші Конка. Доходили ми аж до великого поселення «Пантікапей». А ще раніше мій дід казав, що: - «чув від свого діда, що ту річку назвали Івля...».

У цьому зв'язку нам треба нагадати, що Пантікапеєм називалася одна з грецьких колоній північного чорноморського побережжя Криму, а також Чорне море за часів Геродота, називалось «Понт Евксинський» або «Руське море». Назва «Пантікап» з старогрецької переводиться «риба». В той же час, плутанину назв знаходимо у знаменитому «Літописі» Самійла Величка. Він подає «Реєстр річок і прикмет, які лишаються з обох боків річки Дніпра, починаючи від міста Переволочне», надісланий ним у військову генеральну канцелярію від Полтавського полковника 24 листопада 1697 року.

Серед багатьох гідронімів: річок, річищ, озер, заплав, островів, бачимо назви: Інгул Великий, Інгул Малий, Інгулець, (Інгулець Малий), Інгульська притока (гілка), Інгульський острів, Інгульське озеро. В подальшій науці склалося так, що серед вказаних річок в історії залишилися назви Інгул та Інгулець. Сьогодні офіційно вважається, що колишній Інгул - то Інгул Великий, а Інгулець - Інгул Малий. Однак таке тлумачення суперечить дійсності. Насправді Інгулець значно біль-

ший за розмірами від свого побратима Інгула, він має протяжність 549 км, площу басейну 14 817 тис.кв.км., тоді як Інгул Великий відповідно 354 км. і 9890 тис.кв.км. А от Малего Інгульця та Інгульського озера з островом сьогодні вже не має. Вони зникли у результаті спорудження гідроелектростанцій та від підтоплення шахтними водами. Відповідно до старої назви річки «Івля» та сторожових застав на ній, звернемося до нижче викладеного.

Річка Інгулець має іншу, мало досліджену історію. Початок її знаходимо у «Літописі руському», де річка згадується двічі - за 1190 та 1193 роки у зв'язку з боротьбою Київських князів з половцями. Називалася вона дещо інакше, ніж тлумачать пізніші філологи. Спочатку про татарські слова: «Ін» - печера, «Галь» - річка, «Гуль» - ліс (річка), тюркське «Енгел» - перешкода, ще в «Літописі» згадується поселення Пантікап. Однак, всі ці мовні маніпуляції є не що інше, як «підтягування за вуха» у давнину народної назви до співзвучного слова чужої мови. У тому ж «Літописі» немає тлумачення назви річки Івля. «Етимологічний словник української мови» дає пояснення слова «Івля» (іва, івика, івина) - верба козяча, горбина, крушина. Огляньмо береги наших річок, всюди схиляються над водою тонкі гілки чарівної української верби, оспіваної у піснях і легендах. Лозу верби люди споконвіку використовували для виготовлення корзин, верш, обручів для бочок. Традиційними були плетені з лози тини біля хат, кора застосовувалася при дубінні шкір та у медицині. Тож нам підходить назва «Іва».

Першими мандрівними збирачами усної народної творчості у наших краях були іноземці, вони дізнавалися про топонімічні назви від місцевих жителів і записували їх своєю вимовою. Наші пізніші дослідники черпали дані з їхніх записів. Згадаймо Шевченка - хто нам розповідає нашу історію? - Іноземці. Щодо літописних карт з позначенням річок: Івля, Дніпро, Вись, Тясмин, Інгул. Звертаємо увагу на дуже важливу деталь - назви не літописних річок взято у дужки. Наприклад, на картах того часу зображено дві Вісі, (але визначення Велика і Мала Вись взято у дужки), тобто - цих прикметників у «Літописі» немає. Подібне є і в більш старих історичних картах. Пригадайте, як ми мудрували в попередньому розділі із назвою «Інгулгород».

Однак, не все у тих «старих картах» так просто, як здається. Розшукати їх у архівах не важко: було б бажання і можливості. А ось «прочитати» їх без відповідної підготовки і знань - справа надзвичайно складна, чимось схожа на ідентифікацію скіфських річок Геродота. Необхідно врахувати, насамперед кілька важливих обставин, оскільки карти тих часів геодезисти виконували вручну і великих розмірів, масштаби були дуже приблизними, з різницею у кілька десятків кілометрів. Наприклад, оригінал карти Нової Сербії становить 81х178 см. Всі назви написані «від руки» різними мовами за старим алфавітом. Найголовніше те, що карти виготовлялися фахівцями воюючих країн і покликані були для своїх військових давати «зашифровану дійсну інформацію», а для супротивника - спотворену.

І знову ми наводимо приклад, як на одній стародавній мапі, виготовленій у часи російсько-турецької війни 1768-1774 років, було позначено фортецю, або маловідоме місто-форт «Інгулгород». І зазначено його розташування на правому березі «Малого Іnguлу», тобто «Інгульця» при впадінні до нього безіменної притоки, яку окремі дослідники ототожнюють з річкою «Верблюжка». Так само місто-форт «Інгулгород» позначили на іншій карті, випущеній у 1774 році у німецькому Аусбурзі, а Паризька мапа того ж року зображує «Інгулгород» на лівому березі «Малого Іnguлу» вниз за течією, де у нього впадає, за усіма ознаками, річка «Саксагань». Ще є примірник, де «Інгулгород» позначено при впадінні в «Інгулець» річки «Зеленої». От після подібних орієнтирів спробуй визначити точне місце розташування тієї, чи іншої «сторожової застави», коли відстань від гирла річки «Зеленої» до річки «Саксагань» складає 50 кілометрів. Виходить, що подібні мапи ймовірно були спеціально сфальшовані.

«... Вогонь в степу - одна із чотирьох стихій: земля, повітря, вода, вогонь. Сьогодні вогонь для розвідників від сторожової мережі Приінгулля: Карпа, Магра, Тавриз та Чегодая, як символ світла, як дороговказ, як вказівка, як показник Божої могутності й доброти. Праукраїнці вважали вогонь святим творінням бога Сонця, він був виявом сонячного

бога на землі, чи земним послом неба на ній, бо він давав їжу і тепло усім бажаючим. Але вогонь, як і Сонце, можуть бути небезпечними залежно від ставлення до них людей. Їх потрібно шанувати і не гнівити, бо тоді вони можуть жорстоко покарати. Чегодай підняв руку до вуха, прислухався і нічого ворожого не помітивши продовжив свою розповідь про річку Івля, а коли закінчив і хлопці схвально посміхнулись, позіхнув та почав укладатися на нічліг. Вже напівсонним він пообіцяв їм, що наступного вечора розповість про старого волхва з їхнього роду, який міг насилати видіння та туман на ворогів...».

План будівництва сторожових укріплень завжди був ретельно продуманий, спирався на досвід і надбання минулих поколінь. Згідно з ним всі ключові, зручні для проходження степовими кочівниками місця через річки (броди, переправи тощо), мали опинитися під контролем порубіжних сторожових застав-поселень. Самі ж фортеці, як і фортецю святої Єлисавети, зводили у найнедоступніших місцях, на високих берегах річок чи утворених при злитті рік - мисах, на відособлених останцях чи оточених топкими болотами узвишсях, так званих болотних заставах. Щільність укріплень визначалася наявністю природних захисних факторів (лісів, болот, річок тощо). В дозор завжди відправляли найкращих воїнів-розвідників.

«...Першим на нічну варту заступив Магр, поки троє друзів відпочивали, він поринув у свої думки про свою дівчину Оленку. Це перше кохання Магра, тому він сильно хвилювався: «Ще сім днів вони будуть у степу біля Чорного лісу, а потім повернуть назад до поселення, і він зможе обійняти свою кохану». Десь вдалині хруснула гілка, Магр насторожився, недарма старий вождь Сверкер казав: «Дикі племена варварів, які розкидані по світу, пруть на їхні землі і все більше наближаються до поселень людей Дикого поля». Через пару хвилин з темряви на Магра поглянули хижі очі вовка, він полегшено видохнув повітря і сказав: - «Значить то був звір». Вовків Магр не боявся, у свої 25 років він умів з ними справлятися сам на сам.

Магр знав, що вовк у народних повір'ях, має здатність переходити між світами. Ця його особливість зберіглась у народній свідомості навіть після прийняття християнства. А ще чаклуни, волхви та відьми вміли приймати образ цього звіра. І Магр приготувався до бою. Перед боєм емоції кожного воїна знаходяться в стані збудження, що в свою чергу сприяє поліпшенню концентрації уваги і придушенню почуття тривоги. Такий стан є цілком природнім. Тіло Магра відреагувало миттєво, циркуляція крові посилилась, обличчя зблідло. Таким чином його тіло приготувалося до можливих пошкоджень, а м'язи набули «додаткової» сили.

Поки серце робить свою роботу, центральна нервова система «ЦНС» перемикається в режим посиленої роботи. Подальшими вашими діями починаєте керувати та сама загадкова «ЦНС». Почався синдром тунельного зору, коли ти націлений на ціль то ніхто і ніщо не може завадити. Магр знав, що далі настане ефект «сповільненої зйомки». Старі діди казали, що вони могли бачити політ стріли під час бою і куди вона може вцілити, бо розум воїна часто малює в його уяві ірраціональні картини, або навіть галюцинації. Це не наслідок роботи психіки людини, а частина механізму її виживання. Усвідомлення того, що хтось намагається тебе убити, мало б досить сумні наслідки, якби наше тіло і мозок не починали працювати в особливому і незвичному режимі. Але якщо приготуватись, то битва не застане зненацька. У підсумку ти «зібрав волю в кулак», налаштував себе - «Я переможець», ти зрозумів - «зможеш перемогти злого вовка голими руками».

Жовті очі голодного, хижого звіра дивились на Магра з лютою ненавистю. Його тіло напружилось і приготувалося до стрибка. Між людиною і звіром почався енергетичний обмін на телепатичному рівні. Але бій так і не розпочався, бо дорослий вовк зрозумів: «Сьогодні переможе людина» і він з жовтою ненавистю в очах - відступив, пішов шукати іншу здобич. Чому Магр не розбудив своїх товаришів? «А для чого?» подумав він, якби бій розпочався, вони і так би прокинулися. Зараз все обійшлося, нехай посплять, особливо молодь - Тавриза та Чегодай. Але як виявилось за тим мовчазним поєдинком, мовчки спостерігав досвідчений Карп, який завдяки шостому чуттю «завжди був готовий до несподіванок». Коли вовк пішов

геть, Карп шумно видохнув повітря і Магр зрозумів, що у нього за спиною була надійна допомога. Дивлячись на сплячих товаришів, Магр із вдячністю кивнув головою Карпу, і жестом показав на молодих Тавризу і Чегодая, та сказав: - «Не буди, нехай посплять». Магр і Карп знали, якщо б прийшлось вступити в бій з лютим ворогом, і Тавриза, і Чегодай не вагаючись, зі зброєю в руках стануть поруч і підтримають їх у важку годину. Карп кивнув головою і уклався досипати. А Магр знову усівся біля вогнища та поринув у свої думки.

Перед відправкою у розвідку до широкого степу, що біля Чорного лісу, Оленка сказала Магру: «Нічого не бійся, тебе буде захищати Магура - донька слов'янського Бога грому та блискавки (дружина Бога Перуна), прекрасна, крилата та войовнича небесна діва». Серце Магури навіки віддане воїнам, котрі полягли в бою, тож на полі битви Магура підтримує і захищає тих, хто б'ється самовіддано, завзято та із захопленням. Магру було приємні оті слова Оленки...»

Підняв голову до зоряного неба, над ним виділялася група із семи яскравих зірок, що нагадувала обрис ковша, древні греки назвали Великою Ведмедицею. У Древній Русі це сузір'я мало інші назви - Колісниця, Каструля, Ківш та більшість називали її Возом. Цілком природно, що різні народи створювали свої уяви та назви різних сузір'їв і джерелами назв - слугували міфи про Богів, сказання про легендарних героїв і зв'язаних з ними подій, різні тварини і нарешті знаряддя виробництва. Магр ще не знав, що у III ст. до н. ери грецькі астрономи звели назви усіх сузір'їв у єдину систему, а потім їх запозичила європейська наука і зберегла до наших днів (особливо назви сузір'їв північної півкулі неба). У південній же півкулі, вивчення зірок європейцями почалося, по суті в XVIII і XIX ст., і лише тоді сузір'я почали одержувати більш сучасні назви. Усе небо розділили на 88 сузір'їв, з яких 31 знаходиться в північній небесній півкулі, а 48 у південному. Інші 9 сузір'їв (Риби, Кит, Оріон, Єдиноріг, Секстант, Діва, Змія, Змієносець і Орел) розташовані в обох небесних півкулях - небесного екватора.

«... Полярна зірка на небі стала хилитись до горизонту. Мабуть прийшла черга піднімати Чегодая на варту, жалко будити, але треба. Ближче до світанку його змінить Тавриза, а до ранку ще треба оглянути околиці «Чорного лісу»...»

Четверта глава

Магро: голос минулих років

САГА ПРО ГРЕЦЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Греків у місті Єлисаветграді (1755-1760 р) було чимало. Вони мали навіть власний орган самоврядування і в 1760 під керівництвом вихідця з Венеції Юхима Темелія почали будувати власний храм святого Костянтина. Це єдина церква в м. Кропивницькому, в якій ніколи не припинялися богослужіння і стоїть вона на правому березі Інгулу, тільки трохи поміняла своє місце.

Зараз це собор Різдва Пресвятої Богородиці, який ми сьогодні називаємо Грецькою церквою, навіть не замислюючись, чому.

Переселенці принесли свою культуру, звички та обряди. Проблема переселенських прізвиськ та ярликів набагато гостріша й серйозніша, ніж може здаватися на перший погляд. Це проблема змін середовища, укладу життя, що відбуваються в людях унаслідок впливу інших людей. Вона належить до сфери всюдисущого соціального впливу на особистість, стереотипів сприйняття й оцінки цілої суспільної верстви або окремого індивіда. Нас зацікавило грецьке прізвище Магро, бо воно потрібне для подальшої роботи над книгою.

Трохи змінене прізвище на Марго (від Магро) означає потребу домінувати (завжди і скрізь). І незалежно від того, наскільки виправдано таке прагнення в конкретних обставинах. Конфлікт з тим, хто явно сильніший Марго - не лякає, а швидше навпаки - заохочує до бійки. З віком змінюється тільки «ваго-ва категорія», а пріоритети залишаються незмінними, завжди треба: «Сильніше, вище, швидше», навіть коли в цьому немає практичної необхідності. Зате - є результат, «я супер». Тож це може бути вуличне прізвисько від якого утворилося Магро.

Примітка. За першою версією, рідкісне прізвище Магро, утворилося шляхом українізації (видозміни) грецького прізвища Маргос. Переселенцям (на вільні землі Дикого степу), місцеві жителі надавали прізвиська за фізичними чи іншими ознаками і властивостями що най-

менше 300 років потому. Згодом із цих прізвиськ у далеких предках утворилися родові прізвища. Немає сумніву, що сучасне прізвище Магро - Magro, утворене від характеристичної

ознаки предка, як і всі подібні прізвища, їхні назви позбавлені будь-якого значення. Але в італійців є слово «магро», тобто худенька(ий), і має воно сефардське походження (інформація взята з книги «Diccionario Sefaradi de Sobrenomes»). Ймовірно, такі були особливості статури предка-носія цього прізвища.

Говорячи про походження сучасних українських прізвищ, не можна оминати і варіант вуличних прізвищ, у тому числі й спадкових, - особливо у сільській місцевості. В українських селах вуличні прізвиська були, набагато вживаніші, ніж так звані паспортні, які іноді мало хто знав. Зазначимо, що навіть у документах кінця XIX ст. в поселеннях біля Єлисаветграда більше користувалися вуличними прізвишками, бо інакше неможливо було розібратися, про кого йде мова. Показово, що навіть офіційне закріплення прізвищ не змогло витіснити вуличні прізвиська, які дожили до нашого часу. Тож не дивно, що багато з них перетворились в офіційні прізвища.

Є ще один варіант прізвища Магро, воно мало у 1250-1450 роках єврейські корені від слів Магра, Магера, Магори, Макари(а), тощо, які прийшли на терени Дикого поля. Євреям Російської імперії почали давати прізвища в кінці 18-го століття, після приєднання до Російської імперії західних частин Білорусії, України і Прибалтики - після поділу Польщі. Тоді Катерина II «придбала у спадок» разом із західними областями величезну кількість євреїв, у яких історично не було прізвищ, а лише ім'я та по батькові, наприклад «Арон, син Джмелів».

Наступний варіант прізвища Магро – належність до арабських або мальтійських переселенців. Бо у них дуже часто нові прізвища утворювалися від імені батька, наприклад, Мавлюд – народжений, Максуд – бажаний, Мухтар – обраний, Мансур – переможець тощо. В основному так поступали новоспечені християни, вихідці з арабських або мальтійських сімей, які змінювали своє місце проживання. Дуже багато прізвищ Магро, Марго, Максуд, Мавлюд зникло в другій половині XV ст. і невідомо скільки ще - між 1250 і 1450 роками. Змінити прізвища змусила людей Священна Інквізиція, яка загрожувала мусульманам-переселенцям вигнанням і конфіскацією їхнього майна. Часто ті араби (мусульмани), хто прийняв християнство, попішили перетворити батькове ім'я - в схоже прізвище, наприк-

лад: Магас, Магрос, Магров, Магровян, Магронович та інші.

А що до поселень біля фортеці святої Єлисавети та майбутнього міста, то ми зазначаємо: - до 1752 року на території містечка, яке згодом назвуть Єлисаветград та фортеці існувала Знам'янська слобода, яка була заснована розкольникми. Але царський Указ про створення Нової Сербії змушує розкольників у 1752 році покинути своє поселення - Знам'янську слободу і шукати собі інше місце для життя. Замість розкольників частину поселення зайняли приїхавши переселенці-греки, вони й назву поселення змінили на Грецьку слободу.

Вийшло, що греки зайняли тільки одну частину, а в іншій частині поселення (де були вільні будівлі) розмістилися: комендатура фортеці та канцелярія Слобідського полку (про цей полк у нас буде окрема тема). До полку почали набирати бажаних. Переселенці на «слободи» перенесли сюди козацький устрій. Пройшов рік і вже у 1753 році Слобідський полк майже сформувався, коли раптом прийшов новий царський Указ про створення Слобідського полку та дозвіл розкольникам повернутись на старі місця до своєї Знам'янської слободи.

Що робити? За дослідженням Ю.Матівоса, одна частина повернувшись розкольників поселилась там, де зараз знаходяться площі заводу ім.Таратути, а інша частина створила нову міщанську слободу на вулицях Покровській та Преображенській в Єлисаветграді. Ця міщанська слобода отримала назву Поділ. Через пару років, а саме у 1755 році, у місті з'являється магістрат, обирається бургомістр, тобто запроваджується магдебурзьке право. Магістрат розмістився на розі вулиць Пашутінської та Преображенської. Саме цю подію 1755 року зафіксовано в записках російського вченого-природознавця академіка Йогана Гільденштедта: «Поїздка через Росію та на Кавказькі гори». Там природознавці знайшли ряд помилок, але історики винесли подяку пану Йогану за історичні підказки.

Додаток. Першу школу (для дітей офіцерів) в Єлисаветграді було відкрито в 1763, в ній навчалося 53 учня. У 1861 в місті вже було 8 навчальних закладів, і це не враховуючи приватних пансіонів. А у 2018 році в 43 школах Кропивницького навчалося 39145 учнів, а вищу освіту в місті можна отримати в 14 ВУЗах.

ПОШУК: ЯКИМ ШЛЯХОМ ЙТИ?

Ми маємо певне прізвище людини, нам треба з'ясувати її шлях в історії нашого Кіровоградського краю. Прізвисько Магр та прізвище Магро можуть характеризувати належність людини до певного кола однодумців або схожих людей за культурними, політичними, економічними й іншими ознаками. Станом на 2019 рік в Україні маємо 122 носія прізвища, Магро і кожного треба перепроверити. А ще є люди зі схожими прізвищами: Магас, Магдич, Магда, Магера, Магденко тощо, не відкидайте закордонні генетичні корені. Далі підуть переселенці на терени Дикого поля, так званий «вільний люд» з Грецьких, Німецьких, Молдавських, Білоруських та інших країн. Не маємо права нехтувати єврейським і козацьким коріннями.

Тож пишемо латиницею: Mahro. Російський відповідник: Магро. Схожі вищезазначені прізвища: Магас, Магдич, Магда, Магера, Магденко і приступаємо до пошуків. В Кіровоградському обласному архіві передивляємось церковно-метричні книги Родство-Претечної церкви села Аннінське (Ганівське) від 1878 по 1895 роки (бо до Ганівської сільської ради зверталися жителі навколишніх сіл Гарманівка, Семенівка тощо) Єлисаветградського повіту про реєстрацію актів громадянського стану. (Чому саме за 1878 – 1895 роки ви зрозумієте трохи пізніше).

Ви коли небудь читали старі церковні книги, написані священиком «після чарки доброї горілки», мабуть ні. Дай Боже, щоб такої нагоди у вас не було. Прочитання «зашифрованих церковних текстів» в метричних книгах зайняло доволі довгий період часу. Незалежно від пошуків переходимо до наступних церковно-метричних книг із духовної консисторії церкви села Семенасте, Єлисаветградського повіту, Херсонської губернії і повторюємо пошуки потрібних людей. Наші пошуки, що в першому напрямку, що в другому напрямку – успіхів не дали.

Правда, Кіровоградський обласний архів видав нам офіційну довідку: Вихідний № К-7\1\0\1\01-72 від 26.09.2018 року. Підстава Ф.Р-7915, оп. 2, спр. 967, арк. 27, 27 зв. Далі за змістом ми вияснили, що:

- 1). У подружжя Магро Гнат (Ігнат) Данилович (приблизно)

1881 р. н. у віці 42 роки та Магро Катерина (Катерина) Василівна (приблизно) 1878 р. н. у віці 45 років народився хлопчик Микола від 12 травня 1923 р.н. Виникає питання, чому вік батьків зазначено 42 і 45 років, це їхня перша дитина, чи були ще малі діти? Бо в царський період по селах була дуже велика смертність серед новонароджених дітей. Відповідь: - Була ще менша дівчинка Магро Людмила Ігнатівна 1929 р.н. Всього в родині Магро Катерини (Катерина) Василівні та Магро Гната (Ігнат) Даниловича ми виявили двоє дітей.

Далі інше питання, чи були у вищезазначеного хлопчика Магро Миколи Ігнатовича 1923 р.н. (коли він виріс) власні діти? Так були. У 1943 році (коли йому було 20 років), а в цей період Кіровоградщина було окупована німцями, він «без шуму і галасу» зійшовся з молодичкою на ім'я Олександра (Шура, дівочого прізвища ми поки не знаємо), тихенько розписалися у церкві, і в цьому (1943 р) у них народився хлопчик Віктор Миколайович Магро (ще у шкільні роки він стане інвалідом 1-ї групи). Про-йдуть роки Віктор виросте і у 1960-х роках одружиться із жінкою на ім'я Анна, від цього шлюбу з'явиться дівчинка Надія. Всі вони будуть проживати в м. Кіровограді по вул. Яновського, але далі їхні сліди зникають.

Повертаємось до Магро Миколи Ігнатовича 1923 р.н. У 1944 році, відразу після звільнення Кіровоградщини від німецько-фашистських загарбників, у віці 21 року його забирають до Червоної армії і відправляють на фронт. До Гарманівки він повернеться після Другої світової війни весь покалічений. Запис № 120 (поновлений від 01.03.1939 року відділом Народного комісаріату внутрішніх справ УРСР), виписка із книги записів громадянського стану про народження Магро Миколи Ігнатовича 1923 року народження - місто Кірове, Миколаївської області (місто Кропивницький, Кіровоградської області). Помер 27.02.1946 року від поранення отриманого у Другій світовій війні у віці 23 років (свідоцтво про смерть серії ЯР №043456 від 28.02.1946 року).

2). Поринаємо далі в історію роду Магро; 31 травня 1929 р. у подружжя Магро Гнат Данилович (приблизно) 1881 р. н. та Магро Катерина (Катерина) Василівна (приблизно 1878 або 1895) р. н. народилася дівчинка Магро Людмила Гнатівна (в паспорті Ігнатівна), це їхня друга дитина про яку ми знайшли

дані в архівах. Місце народження: с. Семенівка, Семенастої сільської ради, Рівнянського району В книзі записів громадянського стану (Народний комісаріат внутрішніх справ) про її народження від 03 червня 1929 року зроблено запис за № 53. Далі 28 серпня 1943 р, (а можливо 1949 року погано видно) за № 2296 нотаріус Кіровоградської нотаріальної контори Бочаров М.М. видав копію № 1877557 про народження цієї дівчинки (але вже дорослої людини) Магро Л.І., де вказав місце реєстрації: село Семенівка, Семенанастівська сільська рада, Рівнянського району, Одеської області. Дивина в тому, що батьки Магро Людмили Гнатівни були зареєстровані в селі Гарманівка Компаніївського району (мабуть вони все таки переїхали, оскільки у 1939 році збиралися виїхати до Кіровограда, про що буде окрема розмова у розділі «Незаплановане сватання»).

Примітка. Якщо копію про народження Магро Людмили Гнатівни (Ігнатівни) видали в 1943 році, то Кіровоградська область у той час була під окупацією німецько-фашистських загарбників (1941-44 р).

3). З'ясувати: 3.1. Все можливе про Магро Гната (Ігната) Даниловича (приблизно) 1881 р. н. Десь у 1936 року його арештували більшовики, як заможного селянина по доносу в селі Гарманівка, Компаніївського району, відвезли до Єлисаветграда (від 1934 року м. Кірово, а від 1939 м. Кіровоград) і в тому 1936 році - «раптово у 55 років він помер», співкамерники які сиділи поруч з ним в камері, через півроку дружині Катерині Магро передали таємну звістку «Гната не чекайте», за свій нескорений характер і за відмову підписати зізнання «в антирадянській підривної діяльності» за рішенням «судової трійки» - його «як куркуля» розстріляли. До Гарманівки прийшла Постанова з міста Кірова (Єлисаветграда), «майно Магро Ігната Даниловича конфіскувати». І вже холодної осені 1937 року дружину Ігната - Катерину Магро з двома дітьми 10 і 16 років вигнали із власної оселі. Інших даних про них на 2019 рік - немає.

3.2. Зробили запит до СБУ (колишнє КГБ) про подальшу долю Магро Гната (Ігната) Даниловича (приблизно) 1881 р. н. із села Гарманівка (с. Семенівка) Компаніївського району, Кіровоградської області, арешт відбувся 1936 року, кажуть що помер.

4). З'ясувати: Дівоче прізвище Магро Катерини (Катерина) Василівни (є приблизно 1878 р.н. або 1895 р.н.), необхідно переглянути всі церковно-метричні записи громадянського стану сіл Гарманівка та Семенівка Компаніївського рану, додатково села Семенасте Новоукраїнського району від 1878 до 1895 років. Відповідно до № 1 вищезазначеного архівного витягу № К-7\1\0\1\01-72 від 26.09.2018 про народження хлопчика Магро Миколи Ігнатовича 1923 р.н., їй було 45 років. Батьків Катерини Магро (можливо) звали Василій та Устина (їх прізвище нам не відоме), але вони були заможними селянами, мали багато землі та знаряддя для її обробки в селі Семенівка (ймовірно Гарманівка), можливо і в селі Семенасте.

4.2. Чому в паспорті виданому на підставі усних даних та свідків одразу після Другої світової війни, Магро Катерина Василівна зазначає свій рік народження - 1895 (ця різниця 1895 -1878 складає 17 років). Жінки полюбляють зменшувати собі роки, але 17 років - це забагато. Якщо вирахувати по паспорту рік народження першої дитини-хлопчика Миколи (1923 р.), то виходить, що Катерині Магро було 28, а не 45 років, як зазначено в довідці з Кіровоградського обласного архіву №К-7\1\0\1\01-72 від 26.09.2018. Правда ми не маємо відомостей про можливих попередніх дітей та дитячу смертність у той час.

4.3. У нас й досі немає відомостей про шлюб Катерини (Єкатерини) Магро із Гнатом (Ігнатієм) Магро. Якби було у нас зазначено дівоче прізвище Єкатерини (Катерини) Магро то пошуки пішли б швидше. Де ж шукати правду про рік народження Катерини Магро? Як вияснити її дівоче прізвище?

Рік смерті Катерини Магро нам відомо - 1983, поховали її на Кіровоградському Далекосхідному цвинтарі. Якщо по паспорту (1895 р.н.), то вона прожила 88 років, а по довідці з Кіровоградського обл.архіву зазначено 1878 р.н., значить її вік становить 105 років. Ми у розпачі, не може людина прожити стільки років і не залишити слідів свого буття в історії нашого краю. Правда один слід є, це її могила на цвинтарі та нащадки (праправнуки), які ніколи не бачили її в обличчя.

5). Приймаємо рішення. Заглиблюємось далі в історію Компаніївського району та вищезазначених сіл в надії знайти сліди інших людей з прізвищем Магро (або схожих за назвою) та пройдемося по козацьким реєстрам Запорозької Січі.

МОЄ ІМ'Я – МОЯ ДОЛЯ

Ми вам викладемо історію заснування деяких сіл Компаніївського та Новоукраїнського районів з точки бачення Магро Катерини Василівни 1878 або 1895 року народження. Чому такі розбіжності в роках народження – ми вам розповімо трохи пізніше. Старенька бабуся Катерина Василівна має свої напрацювання з історії Компаніївських та деяких Новоукраїнських поселень, бо вона народилася та довго проживала в цій місцевості від 1878

(1885) років і до кінця 1940-х років, а потім переїхала до міста Кіровограда та й спочила у 1983 році (по одним документам їй було 105, а по іншим 88 років). Розповідь Магро К.В. ми будемо доповнювати вставками та поясненнями з урахуванням часу.

Із плином часу ми втрачаємо свою історію. Не ту, яка написана в підручниках, а ту, яка передається з уст в уста. Від батька - до сина, від діда - до онука. Стається це через втрату інформаційних джерел: через смерть дідів-прадідів. В Україні вже не лишилося людей, які б розповіли про життя у XIX ст., і сьогодні майже ніхто не зможе сказати, коли місто Єлисаветград змінило свою імперську назву - на українську - Єлисавет. Назва Єлисавет отримала статус офіційної завдяки лобістам цієї назви, зокрема Винниченку, Шульгину, Грушевському тощо. 1928 року в статті, яку редагував Грушевський, написано: «У 1860-х роках минулого століття Єлисавет являв собою невелике місто». 1936 року Винниченко в листі до львівського літературознавця писав: «Родився в Єлисаветі на Херсонщині». У Єлисаветі, відповідно до закону про вільне козацтво та наказу Петлюри від 22.11.1917 року, створили Єлисаветський курінь. Назва Єлисавет дісталась «молоді» від «старої» громади народників та українофілів 1850-1870-х років.

Баба Катерина, а чому ви кажете Єлисавет: - бо то народна назва? Офіційно статус назви міста «Кіровоград» - отримав через 30 років після появи назви Єлисавет. І довго ми ще називали місто Єлисавет, не сприймаючи нові назви. Пригадайте коли наше місто називали Єлисаветградом, після руйнування Запорозької січі 1775 року. І народ почав свій спротив. Як би там не було, давайте повертатись до теми нашої розповіді про окремі поселення Компаніївського та Новоукраїнського районів.

Між широким Дніпром і Південним Бугом розкинулась мальовнича земля Кіровоградщини. Дві могутні ріки її обіймають, а перетинають десятки рік і річечок, отих тихоплинних і говірких Біанок, Синюх, Сріблянок, тощо, а серед них також тече прудка Ятрань. І саме тут надомив Господь у 1752 року генерала Глебова та геодезиста Омеляна Гур'єва з помічниками обрати місце для майбутньої земляної фортеці. Може їх чорт смикнув за щось, бо їхні очі побачили добрі землі (за межами Нової Сербії) на правому березі Інгулу, до впадіння р. Сугоклеї. Якби вони виб-рали менш вигідне розташування, наприклад, в межах Нової Сербії або на річках Інгульці чи Синюсі, то не було б фортеці, та міста Єлисаветграда. А було б щось народне, наше україн-ське, бо розташування дуже вигідне, тому що ці землі вже були заселені українцями, козаками та різними переселенцями. То місце (де зараз стоїть фортеця святої Єлисавети), ще зручне, з погляду транспортної розв'язки: дорога на Хаджибей, Крим та з Запорозької січі - до Польщі і таке інше.

Сьогодні вам скажуть: - Вибір місця розташування фортеці святої Єлисавети обумовлений «стратегічною відстанню від вже наявних тоді фортець - Архангельської (тепер Новоархангельськ) на річці Синюсі та Мішурино-ріжської на Дніпрі, що створювало оборонну лінію з 3-х великих укріплень, проміжки між якими захищалися Новосербськими шанцями та козацькими форпостами». Нехай з наукової точки зору - буде так, бо я вже стара і мені важко сперечатися, зауважила Катерина Василівна, але я знаю точно.

Що до I ст. н.е. територію Дикого поля, а точніше землі навколо майбутньої фортеці святої Єлисавети заселили племена східних слов'ян, у яких був дуже високий рівень землеробства із застосуванням плугів та сівозміни. Про це часто розповідали діди наших дідів. А від I ст. н.е. тут ходив Андрій Первозваний (один із 12 апостолів Христа). Він на цих землях проповідував науку Христову ще в «період докиївської Русі» та для того і прийшов на наші землі, щоб врятувати людей від бід. Тим більше кожен, хто піде за ним, міг бути впевненим, що не залишиться без Божої турботи і захисту. Існує думка, що святий Андрій мандрував Скіфією від 10 до 20 років. А наша земля за часів Овідія, займала територію на

північ від Чорного моря, що простиралася від гір Кавказу, Меотиди (Азовське море) і річки Танаїс (Дон), - до річки Гіпаніс (Південний Буг) на заході і включала в себе Кримський півострів, а на півночі була обмежена Рифейськими горами.

В IX ст. н.е. утворилась Давньоруська держава до якої увійшли північно-західні і північно-східні та північні території сьогоднішньої Кіровоградщини. Від нинішнього Світловодська до Новоархангельська проходила смуга давньоруських укріплень проти кочівників-печенігів і половців (пізніше). Проти цих племен робили походи князі Святослав та Ігор.

А в середині XIII ст. смерчем пронеслися по нашому краю орди Чингиз-Хана і Батия. Однак вже влітку 1362 року збірні війська під проводом литовського князя Ольгера завдали відчутного удару ординцям на річці Синюха («Синя Вода» на теренах Кіровоградщини) відтіснивши їх на південь і далі погнали їх за Дон та Волгу.

Усі ці події в степовій тиші бережуть мовчазні кам'яні баби Кіровоградського краю. Вони бачили спустошливі набіги кочівників і невтішні сльози полонянок, зблиски козацьких шабель і гуркіт більш сучасних гармат. Як до козаків, то багато полягло їх серед ковилового «Дикого степу», але й до нині жива козацька слава й звитяга, оспівана у піснях і думках.

Грабували наш степовий край і у більш пізні періоди. Але кожного разу український народ, знемагаючи у стражданнях, підіймався на боротьбу, шукав підтримки у братніх народів. Володимир Сосюра писав полум'яні рядки: «О, не даремно, ні, в степах гули гармати, і лялась наша кров, і падали брати...». А ще на Дніпрі, Інгулі та інших річках гула, воювала і веселилась Запорозька січ. Ви знаєте, як навколишні козацькі зимівники, з плином років перетворилися на хутори. Родючі придніпровські землі, гарні краєвиди, багатий на рибу Інгул - все це подобалося козакам та переселенцям, які йшли в ці краї в пошуках кращої долі. Тепер ви розумієте, як на землях навколо сучасного Кропивницького до XVIII ст. утворилися розрізнені зимівники запорізьких козаків, а ще слободи та хутори переселенців. Жителі отих прадавніх поселень селилися тут на свій страх і ризик, оскільки перебували на незахищених землях.

Що ж спонукало мандрівний люд-переселенців обрати для свого подальшого життя, терени саме Компаніївського району? Від 1741 року уряд російської цариці Анни Іоанівни дозволив селитися на пільгових умовах у задніпровських степах втікачам з Росії, Білорусії, Греції, Німеччини, Польщі, Молдови та іншим. Засновані ними слободи виникли й на території Новослобідського козацького полку. Найперша - на берегах річки Біянки, яка називалася Молдаванкою. Пізніше була засновано поселення Грузьке трохи далі від фортеці святої Єлисавети. А з переселенців із Молдавії і був сформований Молдавський гусарський полк. Штаб-квартира його знаходилася у фортеці Павлівській (коротко про фортецю Павлівськ).

1754 року біля злиття річок Помічної і Грузької з Чорним Ташликом засновано фортецю Павлівськ, яка мала два укріплення: одне - чотирикутної форми, на підвищенні між річками Грузькою і Помічною при впадінні їх у Чорний Ташлик, оточене майданом, за яким з двох боків лежало поселення з вузькими вуличками (150 хат); друге Чорноташлицьке - розташоване на протилежному березі Чорного Ташлику, біля якого було поселення з 120 хат. Високі скелясті береги надійно захищали обидва укріплення. На валах Новопавлівської фортеці стояло 10 гармат. Через 10 років царським указом Павлівськ перейменовано у Новопавлівськ. У січні 1769 року татари зруйнували Новопавлівськ. У 1771 році чума знищила понад чверть населення. Після відбудови з 1773 року він почав іменуватися посадом Павлівським. До голоду й вимирання людей призвели також сильна посуха 1774 року, знищення всіх посівів сараною у 1780 році та інші лиха.

24 грудня 1751 року, вийшов указ імператриці Єлисавети Петрівни «О прийнятті въ подданство Сербовъ, желающихъ поселиться въ Россіи и служить особыми полками, о назначеніи на границ со стороны Турецкой выгодныхъ местъ к поселенію; объ опредленіи жалованья по окладу Гусарскихъ полковъ коннымъ, и пешимъ оклада полковъ хотныхъ, и о

подчиненіи оныхъ полковъ Военной Коллегии». З цієї дати починається офіційна історія Нової Сербії, як військово-землеробської колонії, територія якої майже повністю знаходиться у сьогоднішній Кіровоградській області. Створена для оборони південної України від нападів турків і кримських татар, Нова Сербія становила собою ряд захищених земляними укріпленнями (шанцями) поселень і охоплювала територію між річками Синюхою та Дніпром, на півночі була обмежена польським кордоном, який проходив по річках Великій Висі та Тясмину, на півдні - лінією від гирла річки Кагарлика (притоки р. Синюхи) до гирла річки Омельника (притоки р. Дніпра). Тільки невеличкі частинки колишньої сербської колонії у наш час опинилися в інших областях України - у Черкаській (між селами Вершацями і Стецівкою, які до 1954 р. теж були кіровоградськими), у Полтавській (Крюків і Кам'яні Потоки) та у Дніпропетровській (між річками Омельником і Дніпром).

Від 18 століття розпочалося чергове заселення краю вихідцями із раніше зазначених Росії, Сербії, Греції, Болгарії, Молдови тощо. І велику роль в цьому знову відіграв серб на прізвище Іван (Йоан) Хорват. Слід коротко розповісти, як починався перший етап історії переселення в 1751 році, коли австрійський полковник Іван Хорват звернувся до російського посла у Відні з проханням дозволити сербам православного віросповідання оселитися в Російській імперії. 13 червня 1751 року імператриця Єлизавета Петрівна відповіла Йоану Хорвату, що *«скільки б з сербського народу в Російську Імперію перейти не побажало, всі вони як єдиновірні, в службу і підданство прийняті будуть»*. 10 жовтня 1751 року до Києва прибула перша колона переселенців з 77 осіб на чолі з Іваном Хорватом, який відразу отримав чин генерал-майора та 3 000 рублів на «влаштування переселенців» і землі по правому берегу Дніпра між річками Синюхою і Тясмином.

Гроші новоспечений генерал-майор Хорват витратив на власні нужди, забрав собі найкращі землі, не звертаючи увагу на те, що на них вже жили переселенці із старобрядців. Згідно з царським указом колишні мешканці цієї території підлягали виселенню на «прежние места». Проблеми виникали там, де на обраних Хорватом землях жили козаки, яким на допомогу приходило підкріплення з Запорозької січі.

Вставка. До 1750 року на території сучасного Кропивницького існували слободи: **1).** Засновані козаками: Кущівка, (увійшла до складу міста у 19 ст.), Завадівка, Інгульська слобода, яка пізніше злилась з Лелеківкою (всі вони увійшли до складу міста у 20 ст.) та Знаменська слобода, заснована старообрядцями із різних країн. До початку будівництва фортеці святої Єлисавети, ці місця були залюднені, мали зручні транспортні розв'язки (дорога на Хаджибей, Крим та з Запорозької Січі - до Польщі). **2).** У нас є дані, що в грудні 1754 р. на території (яку назвуть Новою Сербією) жило переселенців: 2225 осіб чоловічої і 1694 особи жіночої статі, разом 3919 осіб. За національним складом населення поділялося на сербів 257 осіб (11,56%); волохів 1676 осіб (75,33%); македонців 124 особи (5,58%); угорців 79 осіб (3,56%); болгар 57 осіб (2,53%); німців 32 особи (1,44%). **3).** У 1757 р. всіх іноземних переселенців було 5482 особи обох статей. **4).** А в 1760-х р. проживало 5044 душ обох статей українського населення. При заснуванні Нової Сербії, Іван Хорват та його переселенці отримали кращі умови: пасовища, ліси, луки, сіножаті, які вже були обжиті попередниками, а це приводило до сутичок і міжусобиць між Новослобідською людністю та Новосербськими пандурами і гусарами.

Якщо бути чесними, то Іван (Йован) Хорват не збирався витрачати гроші і сили на переселення сербів до річки Інгул (майбутнього Єлисаветграда). Проте швидко зрозумів, як і де йому отримати додаткові гроші. Щороку він рапортував до царської столиці, що з-за кордону «виведено власним коштом та обмундировано амуніцією до 1000 людей», на них Хорват отримував державне фінансування і мав додаткові гроші. Не те, щоб Хорвата взагалі не перевіряли. Перевіряли, і перевірки показували, що в один рік сюди прибули 56 сербів (замість 1 тисячі), в інший - жодного. Але ці відомості не доходили до імператриці, оскільки Хорват не скупився і радо ділився прибутками з перевірниками.

Наступив 1753 рік, Хорват вигадує інші грандіозні і затратні проекти, які теж фінансувалися з казни. Як приклад, він

рапортував про побудову у Новій Сербії за власний кошт монастиря на честь Миколая-Чудотворця і отримав 1000 рублів субсидії на церковні нужди. Саме він виступив з ініціативою: «Доручити йому побудову фортеці св. Єлисавети». Можливо, фортеця, як і монастир, існувала б тільки на папері, проте відразу після підписання імператорського указу про створення фортеці «на допомогу» Івану Хорвату прибув Іван Глебов, російський генерал, у майбутньому Київський і Санкт-петербурзький губернатор. Вочевидь, з Глебовим - Хорвату домовитися не вдалося. Глебов приїхав, вибрав місце, розробив проект майбутньої фортеці та направив його у Сенат.

«Цілком таємно». Хорвата тричі судили за казнокрадство та шахрайство. **Перший раз** - ще при Єлисаветі Петрівні. Тоді його виправдали, а коменданта фортеці Муравйова - звільнили, який на нього жалівся. **Другий раз** - при Петрі III. Тоді Хорвату вдалося неможливе - через своїх прибіч-

ників він передав хабар самому імператору. І Петро III взяв того хабаря, й виступив на користь Івана Хорвата (корупція тоді процвітала, як ніколи). **Третій суд**, вже при Катерині II, відбувся у фортеці св.Єлисавети. Тоді Хорвата засудили до смертної кари і конфіскації майна. Проте імператриця його милувала і заслала у Вологду (чи взяла вона хабаря, ми не знаємо). А через кілька років, коли про скандал забули, взагалі пробачила, повернула Хорвату його землі та дозволила жити у власному маєтку (значить, все таки взяла хабаря).

Катерина Василівна, а що цікавого ви можете розповісти з історії сіл саме Компаніївського та Новоукраїнського районів? Старенька баба Катя: - Я буду розповідати історію тих сіл, де жила сама, або що мені переповідали мої батьки та покійний дід. А от звідкіль вони ото все знали, я вам сказати не можу. Почнемо з моєї рідної Гарманівки - село (центр сільської ради), розташоване за 19 км на північний захід від районного центру (Компаніївки). Сільській раді підпорядковано біля 50 населених пунктів: Обертасове, Семенівка, Трудолюбівка, Лозовата, Не-чаївка та інші. Ще були такі села - Вільянівка, Червонярка, Полтавка, Петрівка тощо. Моя покійна мама Устина любила

повторювати: - Гарманівко моя, гордість моя, краса моя! Мабуть так кажуть люди, хто зріс на цій землі і взяли з неї сили для росту, хто любить, оберігає і доглядає її. Кожний мріє про щастя, але не кожний знає де його знайти. З цього приводу старші навчають молодших: «Не гонись за журавлем в небі. Щастя воно тут, поруч на землі, яку обробляємо, яка сторицею платить нам за труд - золотим морем хлібів влітку, пахощами та квітами весною, а зимою земля набирається сил. Ось чому Компаніївській землі потрібні вмілі робочі руки». Маса народу прибувало на цій землі в пошуках кращої долі.

У нас є витяги з козацьких реєстрів війська Запорозького від 1756 року: козак Брюхівського куреня Остап Магро; козак Рогівського куреня Іван Магро; козак Тимошівського куреня Лук'ян Магро.

В період Вітчизняної (Наполеонівської) війни 1812 року, знаходимо у козацькому за-гоні Багратионівській 2-й Західній армії - козака Данила Магро із під Єлисаветградщини. Із пізніших документів маємо інших славних козаків: Григорій, Єгор, Платон, Іван, Микола і всі вони на прізвище Магро. А ще від них пішли інші гілки по жіночих лініях.

Сидяча навпроти нас старенька баба Катя Магро, має невеличкий зріст, худорлява і завжди зав'язує хустинку, бо вважає, що ходити з непокритою головою «не годиться». З-під тої хустини постійно виглядає акуратне пасмо сивого волосся, думаємо, бабця спеціально його так залишає, можливо, щоб кокетніше виглядати. І справді, та прядка додає їй певної вроди і чарівності, (мабуть змолоду вона була красивою). Далі: - Я вже не пам'ятаю від чого утворилася назва села Гарманівка (Гарманівка), старі люди кажуть, що від давнішніх переселенців-греків, вони називали придорожні стовпи - гермами. Перші згадки про поселення Германич (Гарменич) датуються ще кінцем Х століття. В «Повісті минулих літ» від 1093 року є згадка пов'язана із руйнацією поселення Германич половецьким ханом Боняком. Інші дослідники визначають походження самої назви Гарманівки (Гарманівки) від середини XVIII століття, коли уряд царської Росії посиленими темпами заселяв цей край

чужинцями (колоністами з Німеччини), які прибували в Приінгульські степи. Для них були виділені найкращі родючі землі на берегах невеликої річки Сугоклії. Наприклад, саме такими переселенцями була створена землевласницька колонія і назвали її Карлівкою - за іменем свого ватажка, який привів їх з-під німецького Рейну на українську землю (колишня Карлівка, тепер це село Крупське Кіровоградського району).

Серед колоністів особливу господарською кмітливістю, винахідливістю відзначався енергійний Ганс Фальц - син великого землевласника, який джерелом своїх прибутків визначив вівчарство. Він розводив отари мериносових овець на величезних пасовиськах, що зростали з року в рік. Так Фальц став «овечим королем», як називали його в окрузі. Минули роки, і «королеві» стало тісно у вже перенаселеній Карлівці.

На початку XIX століття Фальц придбав кілька тисяч десятин земель за півсотні верств від Карлівки, (теж на березі річки Сугоклії) і заснував поселення під найменням Германівка, на пам'ять про свою етнічну батьківщину. А невдовзі Германівка гучно співала і танцювала, бо «овечий король» Фальц видавав свою дочку за іншого вівцевласника - багатого поміщика Фейна. Так поєдналися дві велетенські овечі династії. Коли з'явився на світ продовжувач їхнього роду, його нарекли іменем обох «королів», назвавши Фельцфейном. У спадок він одержав незчисленні табуни овець і тисячі десятин землі від Бобринця до Єлисаветграда і почали започатковуватись інші роди.

У Фельцфейна були не тільки вівці. Ось спомин соратника Леніна - Льва Троцького з Єлисаветграда про сільського мільйонера кінця XIX ст. з Компаніївського району. До речі колонія його батька, Давида Бронштейна, знаходилася поряд з ланами Фельцфейна. Ім'я овечого короля, пише Троцький, звучало як тупіт десятків тисяч овечих ратиць, як хор незчисленних овечих голосів, як крик і свист степових чабанів з довгими «гирлигами» за спиною, як гавкіт сотень вівчарок. Сам степ видихав це ім'я у спеку і в люті морози. Подивіться, он тянуться незлічимі стада. Чиї вівці? Фальцфейна. Ідуть чумаки, везуть сіно, соломку, полу. Кому? Фальцфейну. А із-за рогу вилітає трійка коней з розмальованими санчатами.

Це мчить управитель Фальцфейна. Ще далі, лякаючи своїм виглядом і ревом, йде караван верблюдів. Тільки у Фальцфейна вони й водилися. А ще у нього були жеребці із Америки, бики зі Швейцарії, тощо. Цікава картина, чи не так?

А ще раніше (до 1861 року в часи кріпосного права) це село називали Мала Ахта, немов воно засноване німцями-переселенцями і його власником був поміщик Карл Ахта, але наші діди мають свою думку: - Неправда, село, (як поселення) стояло задовго до отого проклятушого Карла Ахти. Дехто каже: «Ще за часів царя Хмеля» й було під іншою назвою. А вже потім назвали Мала Ахта (від вищеназваного німця-поміщика), який мав маєток на території села Карлівки, нині село Крупське Кіровоградського району. Згодом наше село отримало перехідну назву - Германівка, (мабуть через німця-германця Карла Ахти), а в 1947 році Указом Президії Верховної Ради УРСР с. Германівка - було перейменовано в Гарманівка.

Чому в назві виправили букви «Е» на «А», нам поки що не відомо. З часом німців-переселенців із села виселили, дехто покинув його сам у кінці 1930-х роках. Як відгомін тих далеких років залишилися в нас однакові назви двох річок – Сугоклія. Одна з них є правою притокою Інгулу, витікає біля Крупського (колишньої Карлівки) і впадає в Інгул у місті Кіровограді, друга починається від Гарманівки і вливається в Інгул біля Олексіївки Бобринецького району.

Від авторів нашої книги добавимо: - На родючих чорноземах майбутнього Компаніївського району, люди з навколишніх поселень займалися землеробством і тваринництвом з періоду «сивої давнини». У березні 1771 року, а через 11 років (знову у березні 1782 р) Компаніївські землі разом з селами і селянами стали власністю дворян Бутовського і Титова. Цікавість полягає в тому, що непокірних та безземельних селян – переселяли на віддалені малі хуторці, які згодом поставали добротними селами. Жителі навколишніх сіл були кріпаками і нічого вдіяти не могли. Після Карла Ахти та Бутовського і Титова, подібне робили німець Шнегеля, який мав 300 гектарів землі, заможний Шкарапут - 175 десятин землі та інші. Селяни, які продали свій клаптик землі (а їх було більшість), вимушені були йти наймитами або відробляти панщину за оренду чужої землі.

Приведемо приклад, як внаслідок переміщення селянських сімей на нове місце - з'явився невеликий населений пункт - село Червоноярка, потім це був хутір, а тепер залишилась тільки вулиця Червоноярка, у 1921 році це був колгосп «Нове життя» (там навіть був дитячий садок).

Визначимо події (за спогадами Катерини Магро). 30 березня 1783 Новоросійська губернія об'єдналася з Азовською і стала називатись Катеринославським намісництвом, адміністративно-територіальний поділ визначився 22 січня 1784 року. 27 січня 1795 р. Єлисаветградський повіт увійшов до складу новоствореного Вознесенського намісництва, яке проіснувало до грудня 1796 р. Згодом, із Вознесенського та Катеринославського намісництв знову була сформована Новоросійська губернія, її межі були визначені указом від 29 серпня 1797 р. 8 жовтня 1802 Новоросійська губернія розділилася на три губернії. Єлисаветградський повіт, в якому знаходилися Компаніївські землі, став складовою частиною Миколаївської губернії. 15 травня 1803 року у зв'язку з переведенням губернського центру в Херсон, Миколаївську губернію перейменували на Херсонську. 16 квітня 1817 р. після реформування Бузького козацького війська, стали називатися 1-й, 2-й та 3-й взводи запасного ескадрону Стародубського кірасирського полку (Кірасирського Принца Петра Ольденбургського полку). 4 червня 1857 р. військові поселення почали скасовуватися, Єлисаветградський повіт був відновлений, повітове правління переїхало з Бобринця до Єлисаветграда у 1865 р, і ділився на 6 районів. Але Компаніївська, Нечаївська і Лозуватська волості увійшли до складу Центрально-Східного району. Крім Компаніївки, Нечаївки і Лозуватки статус села отримала Губівка (тут було дві церкви), а село Коротяк з 1831 року стало містом.

Після скасування кріпосного права (1861 р.) жителі сіл Компаніїщини залишалися під ґнітом поміщиків. За отримані 3,5 десятини на ревізську душу треба було протягом 49 років платити по 9 рублів. Третина селян, переважно колишніх дворових, залишилася без землі. З 1387 господарств Компаніївською волості в 1885 р.- 186 були безземельними, 419

мали до 3-х десятин; 279 - до 5-и дес.; 332 - до 10-и дес.; 102 - до 15-и дес.; 43 - до 25-и дес. На початку XX ст. суттєво погіршилося становище селян. У зв'язку з голодом 1900-1901 р. вони залишилися без посівного матеріалу і змушені були продавати свої землі за безцінь (більш детально про голодомори - в окремому розділі). У 1907 р. з 156 господарств Компаніївщини 54 були безземельними, а в інших залишалося до 3 десятин землі. Великого лиха завдала селянам Гарманівки Перша світова війна. Не змінилося на краще економічне становище трудівників села і після Лютневої (1905) та Жовтневої (1917) революцій. Від 1918 р. в більшості сіл Компаніївщини була встановлена радянська влада. У травні 1919 р. Херсонська губернія розділилася на дві: Одеську і Херсонську, а згодом село Гарманівку зайняли денікінці. В січні 1920 року частини Червоної Армії при підтримці місцевих партизанів звільнили більшість сіл Компаніївщини від денікінських військ. 13 березня 1920 Херсонську губернію перейменовували на Миколаївську, у складі якої перебували Єлисаветградський та Олександрійський повіти. Постановою міжвідомчої губернської територіальної комісії від 5 квітня 1921 Єлисаветградський повіт був розділений на 9 районів, завдяки чому територія Компаніївщини потрапила до Єлисаветградського і частково до Бобринецького районів.

24 травня 1922 поширений пленум Єлисаветградського повітового виконкому прийняв постанову про ліквідацію районів і районних адміністративних установ. А вже у липні 1922 року в Єлисаветградському повіті відбулося укрупнення волостей - замість 40 їх стало 24. У жовтні 1922 року Миколаївська губернія злилася з Одеською. Такий адміністративний поділ Єлисаветградського повіту існував до березня 1923 року. Постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 року «Про адміністративно-територіальний поділ України» повіти і волості були ліквідовані. Єлисаветградський повіт реорганізувався в Єлисаветградський округ, серед них і Компаніївський район, до його складу увійшли населені пункти Компаніївської, Нечаявської, Лозуватської волостей колишнього Єлисаветградського повіту і Губовська волость Олександрійського повіту. У липні 1925 року губернії були ліквідовані, а округи укрупнені, внаслідок чого Олександрійський округ був розформований. А

у липні 1933 р. з окремих частин територій Зинов'євської міської ради та Новоукраїнського району знову був створений Компаніївський район, який у 1937 р. складався з 21 сіль. ради. Його територія становила 960 км². На ній налічувалося 89 колгоспів, які обслуговувалися Компаніївською, Лозоватською і Червоновершською МТС. На промисловість працювали 216 підприємств: із них 36 млинів, 1 паперова фабрика і друкарня. Перед Другою світовою війною в Компаніївському районі діяло 48 шкіл, 13 бібліотек, 21 клуб, кінотеатр, лікарня, 5 фельдшерських пунктів, 18 поштових установ. 22 вересня 1937 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР була утворена Миколаївська область, Компаніївський район перейшов до її складу. 10 січня 1939 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР була утворена Кіровоградська область. У зв'язку з цим місто Кірове (до 27.12.1934 - Зинов'євськ) отримало ім'я Кіровоград.

Під час німецької окупації (5 серпня 1941 - 15 березня 1944) Компаніївський район був у складі Кіровоградського округу (гебіт), який входив до Миколаївського генерального округу (генерал-безирку), підпорядкованого рейхскомісаріату України. На чолі його стояли генеральний і гебитскомісар, районом керував шеф району, а в селах провідниками німецької влади були сільські старости. Колгоспи перетворили на номерні громадські двори, очолювані дворовими старостами, які виконували розпорядження сільського старости, районної управи та начальника районного управління сільського господарства - крайслянд вірт. 15 березня 1944 року Компаніївщину звільнили від гітлерівців. 30 грудня 1962 Указом Президії Верховної Ради УРСР відбулося подальше укрупнення районів Кіровоградської області, внаслідок чого Компаніївський район був розформований. 4 січня 1965 року було проведено чергове розукрупнення, і Компаніївський район відновився у складі однієї селищної ради (у травні 1965 село Компаніївка отримало статус селища міського типу) та 10 сільських рад (Богодаровська, Гарманівська, Губовська, Зеленівська, Лозоватська, Нечаєвська, Петрівська, Полтавська, Софіївська та Федосіївська), яким підпорядковувалося одне селище міського типу та 76 сільських поселень. У 1991-1993 роках було відновлено декілька сільських рад, а в 1995 р. село Шишкине перейшло до Новоукраїнського району.

Катерина Василівна Магро попросила зазначити в книзі, період після Другої Світової війни, коли настав квітучий травень 1945 року. Він приніс бажану, довгоочікувану перемогу. Поверталися до дому (в села Компаніївського району) ті, хто залишився живим з військових баталій смертоносної війни. Повернувся в рідну Гарманівку і 22-річний Магро Микола Ігнатович 1923 р.н. (весь поранений і дуже хворий), це син Магро Гната Даниловича та Катерини Василівни. Та недовго він прожив після отої проклятої війни, у віці 23 роки – помер. А інші фронтовики почали виконувати мирні завдання: обробляли землю, вирощували врожай, відбудовували зруйноване війною господарство. Учасниками війни були 174 жителі села, 155 з них не повернулися з фронту, 80 - нагороджені орденами і медалями. У селі споруджено пам'ятник воїнам, які загинули під час визволення села.

Ось приблизно так можна визначити основні напрямки з історії села Гарманівка. Учасники тих подій - Дмитро Бажан, Платон Магро, Гнат Магро, Микола Магро й інших, нажаль уже немає в живих. І старенька бабуса Катерина притихла, поринувши у свої спогади. Довго отак сиділа, тихенько перебираючи свої думки та поглядаючи на руки. То були неймовірні руки, завжди теплі, трохи шершаві і пахнули піріжками. Інколи видається, що вони живуть своїм власним життям, а життя те надзвичайно активне, бо вони ніколи не зупиняються (лише коли бабуса спить). Бабусині руки перуть, прибирають, готують їжу, доглядають за грядками та хазяйством, а коли бабця сідає дивитись телевізор чи просто розмовляти з кимось, то вони починають складати одяг, в'язати, нашивати латки на старий одяг чи просто потихеньку погладжують одна одну, але ніколи не зупиняються.

Катерина Василівна, ви довго жили в м. Кіровограді, які ваші думки стосовно історії фортеці святої Єлисавети? Як на мою старечу думку, то з моменту побудови, фортеця святої Єлисавети ніколи красою не вирізнялась, зате була культурним центром. Від початку фортеця мала вали висотою біля 6 метрів та навколо них сухі рови глибиною також більше 6 метрів. Те що планували збудувати фортецю за 130-150 днів, то не правда. Будували її довго, оскільки через протести турецького уряду кілька разів зупиняли будівництво. В кінці 1758-1760-х

роках, озброєння фортеці складалося з 120 гармат, 12 мортир, 6 фальконетів, 12 гаубиць та 6 мортирець, а в гарнізоні було більше двох тисяч солдат. На території фортеці було ціле місто, в центрі якого стояла дерев'яна Свято-Троїцька церква. Поряд знаходилися казарми, житлові будинки коменданта та священика, порохові погребі, дім на 14 кімнат, в якому у 1787-1788 роках жив князь Григорій Потьомкін. Кажуть, що фортеця тільки один раз дала відсіч туркам у 1769 році, коли кримський хан Кирич-Гірей привів до стін фортеці 70-тисячне військо. Але був ще один бойовий епізод про який ніхто не хоче згадувати. Стосунки між військовими і козаками Запорозької Січі. Між цими військовими угрупованнями (нашого краю) відносини завжди були складними. З одного боку, фортецю будували козаки, спеціально прислані останнім гетьманом України Кирилом Розумовським. З іншого, ті самі козаки неодноразово зверталися до Петра III та Катерини II з вимогою прибрати фортецю з Бугогардівської землі, бо вважали її своєю (і треба сказати небезпідставно, адже козаці зимівники Лелеківка, Кушівка, Завадівка, Інгульська слобода та інші існували тут ще до побудови фортеці).

Загострення почалося з того періоду, коли царські чиновники почали відбирати землю не тільки у переселенців, але й у козаків: «отут і найшла коса на камінь». У складі монархічної держави, якою була Російська імперія, козацька Січ не мала перспективи тривалого існування. У 1752 р. в північно-східній частині Запоріжжя було створено Нову Сербію, а наступного року на північно-східному кордоні володінь Січі засновано Словоносербію. У 1753 р. царизм спробував заборонити запорожцям обирати кошового отамана. Однак примусити січовиків відмовитися від цієї давньої традиції він не зміг. У 1760-х р. XVIII ст. смугу запорозьких земель вилучили для Новоросійської губернії, а ще через 10 років - для будівництва Дніпровської лінії укріплень. На протести запорожців уряд імперії не реагував і ліквідація Запорізької січі була лише справою часу.

Наприкінці травня 1775 р. від фортеці св.Єлисавети відійшло 100 тис. військо генерала Текелі, і направилось до Запорозької січі де було всього 2 тис. козаків. Після оголошення указу Катерини II про скасування Січі, гарнізон козаків у кількості 2 тис. чол. склав зброю (сили були дуже нерівні). Інші царсь-

кі війська захопили майже всі паланково-козацькі центри. Вищу січову старшину заарештували й віддали до суду. Землі Запоріжжя увійшли до складу Новоросійської та Азовської губерній.

А згодом в фортецю святої Єлисавети привезли архів Запорізької Січі XVI-XVIII ст. Саме тут, у нашому місті, він зберігався до «кращих часів», поки ним не почали цікавитися столичні історики і витребували - собі. Цікава доля архіву самої фортеці святої Єлисавети. Здається, ми знаємо всю історію нашої фортеці, та це неправда. Архів фортеці - 30 тисяч документів (!) – зберігається у Києві, у бібліотеці ім. Вернадського. Цей архів й до сьогодні невивчений і навіть повністю неописаний. Бажаємо дослідникам плідної роботи на цій ниві.

За даними реєстру 1649 р. переселенці-греки, які заселяли землю майбутнього Єлисаветградського краю, входили до Війська Запорозького Богдана Хмельницького. Більше того, представники низки грецьких аристократичних родин (Афендики, Капністи, Константиновичі, Куріси, Мазаракі, Моцокі, Магроси та інші), які емігрували на українські землі в XVII - першій половині XVIII ст., швидко увійшли до найвпливовіших та найзаможніших верст козацької старшини. (Згодом від грецького прізвища Магроси відокремиться нова гілка Магро внаслідок об'єднання грецьких та українських родин і послідовних коренів). Греки-переселенці мешкали наприкінці XVII - у першій половині XVIII ст. в місцях та поселеннях: Глухові, Ромнах, Прилуках, Кролевці, Лубнах, Києві, Єлисаветграді, Полтаві тощо. У 1750-х р. XVIII ст. невеличка грецька громада переселенців на чолі з колишнім венеційським підданим Євтимом Темелею опинилася біля фортеці святої Єлисавети (пізніше Єлисаветград, сучасний Кропивницький) і заснувала свою колонію. Громада мала власну церкву, купецьку управу й виборних старшин, які розглядали конфлікти між членами громади та виконували функцію місцевого суду. Проіснувала вона до 1779-1780 р., коли греки перебралися до Маріуполя. За ревізією 1811 р., в Єлисаветграді залишилося декілька родин, від колишньої грецької колонії, (переселенці розїхались в пошуках кращої долі на інші землі і з часом стали «українськими греками».

НЕЧАЇВКА: ТЕРИТОРІЯ ПОШУКІВ

Цілу неділю Катерина Магро відпочивала, а наші автори робили свої нотатки. Вона напередодні так цікаво розповіла про село Гарманивку (з посиланням на інші села Компаніївського району Кіровоградської області), що постало питання: «Як викласти майбутні розповіді баби Каті про «ті інші села», де пройшли роки її довгого життя і щоб не повторюватись»? Сергій Чеботарьов сказав: «Не будемо вигадувати, як буде розповідати стара людина, так ми й запишемо, а там читачі самі розберуться. Бо погані слова - не летять у небо».

І ось ми знову в гостях у Катерини Магро, їй уже більше 80 років, на бабусі була біленька хусточка, яка різко відтіняла чорні брови і засмагле обличчя. Іноді хусточка зсувалася набік, і з-під неї вибивалося те саме пасмо сивого волосся. Одяг у неї завжди чистий і чепурний, як і все те, що її оточує. Влітку особливо часто вона вдягає плаття в горошок. Каже, що то її улюблене, бо подібне їй колись подарував Ігнат Магро, і на хвилинку на її очах з'явилась сльозинка. Плаття й справді дуже їй пасує, ніби освіжає її колишню, ще не згаслу красу. А ще її очі - це найкрасивіше у зовнішності баби Каті і про них можна написати цілий твір.

Підемо у двір,- зазначила вона,- там зараз тепло і так чудово пахнуть квіти. При вдиханні запах негайно досягає мозку, швидко відбувається збудження центральної нервової системи, під впливом запахів настроїв людини може змінюватися майже миттєво. Різні запахи можуть викликати різноманітні емоції. А запах перших весняних квітів - це щось неймовірне, усі перші квіти покращують настрої та дарують позитивні емоції. Вони заспокоюють, регулюють тиск, дарують естетичну насолоду, бо ефірні олії рослин дуже швидко насичують повітря.

Не поспішаючи Катерина Василівна, поправивши хустинку почала свою розповідь. Ви пам'ятаєте, як в попередній розповіді, я наголошувала: - хто тільки не кочував цими степами: кіммерійці, скіфи, сармати, гуни, авари, печеніги, половці, монголи, татари тощо, сліди їх коней вже давно заросли степовими травами, а кості їх вождів зітліли під багаточисленними курганами, які ще сто років тому десятками височіли посеред степу.

Важливим свідком тих часів залишився Херсонський шлях, що проходив по вододілу Інгула та Південного Буга, історик Д.Яворницький свого часу стверджував, що це частина сумнозвісного Чорного шляху, який з Криму, через наші місця, понад Виссю, прямував на Торговицю (Новоархангельський район) і далі на Польщу.

Слідуючий етап історії нашої місцевості розпочинається з часів існування Запорізької Січі. В 1698 році у наших місцях, в урочищі Сугоклея, відбулась переможна сутичка загону під проводом козацького отамана Івана Гусака та сотника Павла Федорова з ногайцями Девлет-агли. В XVII-XVIII ст. на незаселених землях почали масово появлятися козацькі хуторимівники, такі як Семенівка, Ганнівка, Тетянівка, тощо. На мапі де-Боксета 1745 року про наші місця написано: «жилища и зимовья Запорожских казаков». За свідченням кировоградця Юрія Матівоса, хутір Тетянівка, що згодом став Маєровим, існував вже в середині XVIII ст. і належав козацькому полковнику Семену Лизогубу. Саме його доньці Тетяні він дістався при одруженні з Афанасієм (Панасом) Яновським.

Примітка. Про мешканців Русі-України із середнього Подніпров'я, що відносяться до земель сучасної Кіровоградської області, розповідають цікаві бувальщини, наприклад, Блезде Вінженер (Париж, 1573) згадував про русинів; Андре Теве (Париж, 1573) помістив відомості про русинів і черкасів (від міста Черкаси); в «Описі України» Гійома Левассера де Боплана цікаво викладені обряди «сватання дівчини до хлопця». Так, у Єлисаветградській провінції на відміну від звичаїв і традицій інших народів, дівчина першою сватається до парубка, якого собі сподобала. Ось як це виглядає. Закохана дівчина йде до хати парубка у той час, щоб там вдома були батьки. На порозі вітається словами: «Допомагай бог», що відповідає «Хай благословить Господь». Сівши у хаті, дівчина береться вихвалити їхнього сина: «Уклінно прошу взяти мене за свою жінку». І сидить у них до тих пір, поки вони не дадуть свою згоду. Батьки боялись людського осуду та наговорів, а тому вже самі умовляли свого сина оженившись на дівчині.

Ми не будемо повторювати, як у 1752 р. в нашій області, на землях Бугогартівської паланки Запорізької Січі, було оселено сербських переселенців на чолі з полковником Іваном Хорватом та утворено Нову Сербію. Тоді південна межа земель Нової Сербії проходила по річці Сугоклеї-Комишуватій (поблизу сучасної Компаніївки). З метою прискорення освоєння краю царський уряд 1764 року затвердив «План про раздачу в Новоросійській губернії казенних земель для заселення». Саме тоді, 1772 року, ґрунти та сільце в долині степової річки Сугоклеї, поблизу хуторів Тетянівки і Ганнівки, на північно-східній межі Ольвіопольського повіту Новоросійської губернії, стали власністю секунд-майора Миколи Нечаєва (Нечая) де було 93 особи чоловічої і 80 жіночої статі.

1780 року в цьому місці також було відведено землі його брату - майору Якову Нечаєву. (На 1795 рік в селі проживало 139 душ чоловічої і 111 душ жіночої статі). Згодом землі продаються і село стало належати поміщику Г.Я. Жуковському, спадкоємці якого володіли цими землями до реформи 1861 року. Село, яке офіційно мало назву Нечаївка, тривалий час так і називалось, як і декілька прилеглих хуторів Жуковського (Жукова або Жукове). Поміщик Володимир Жуковський побудував на цих землях садибу з двоповерховим будинком та господарчими будівлями (їх розібрали 1922 року), а 1823 року звів церкву Пресвятої Покрови в Нечаївці, яку більшовики зруйнували в 1937-1938 роках. За переказами, пан славився своєю жорстокістю, на панщині селяни працювали до чотирьох днів на тиждень і лише два дні на своїй ниві. Син Жуковського - Борис Володимирович, після скасування кріпосного права перейшов господарювати в селище Шута, що за Ганнівою сучасного Новоукраїнського району (там ще є дві балки Шута і Безіменна), де й оселився, а згодом одружився на дочці власника кінного заводу із Диміного. Саме в цьому місці він заснував своє помістя, де жив до революції 1917 року. Після нього помістя перейшло до нового пана - Петровського.

Частина сучасного села (від мосту через р. Сугоклей - до сільського будинку культури) того часу була окремим населеним пунктом Ганнівою (Новоселівкою), якою свого часу володів поміщик Хайновський, йому, до речі, належав і хутір, а потім село, що в наш час має назву Антонівка.

Інша частина сучасної Нечаївки (Майорівка, Майєрове - на захід від сучасної школи) мала давню назву Тетянівка. Тут розміщувалось помістя Майєра (їх садиба була поблизу сучасної дільничної лікарні. Останні з Майєрів виїхали з цих місць після революції). Помістя Майєра має відношення до одного з предків українського письменника Ю.Яновського - М.Яновського, садиба якого була на території сучасного приміщення сільської ради. Тут же були економії Д.З. Рожевського та М.С. Рустановича.

У 1859 році, в результаті змін в адміністративно-територіальному поділі Єлисаветградського повіту було утворено Нечаївську волость з центром у Нечаївці. Територія волості простягалась вздовж річки Сугоклеї з півночі на південь (від Семенівки на півночі до Пустопілля, майже біля Бобринця, на півдні). Крайнім західним населеним пунктом був хутір Шута за Григорівкою на території сучасного Новоукраїнського району, на сході волость закінчувалась біля Бузової на Інгулі. Волость в різні часи налічувала до 38 населених пунктів, найбільшими з яких були Нечаївка, Софіївка, Григорівка, Обертасове, Семикосівка. Територією волості проходив Умансько-Кримський тракт (станція Обертасове, поблизу теперішньої Полтавки) та старий Херсонський шлях.

З 1754 р. південніше фортеці святої Єлисавети почали виникати поселення українців, вимушених покинути місця свого проживання. Указом від 14 травня 1754 р. ці поселення стали сотенними слободами Новослобідського козачого полку. В кінці 1750-х років їх було 28 штук. У 1759 р. Новослобідські козацькі поселення були приєднані до Нової Сербії, але в 1761 р. вони відокремилися і після реформування Новослобідський козацький полк складався вже з 20 сотень. Й досі є старі ротні назви: П'ята Рота (Кальниболота), Восьма Рота (Мартоноша), Дев'ята Рота (Панчеве) тощо. У 1764 р. Нова Сербія і Новослобідський козацький полк були скасовані, а їх території під назвою «Єлисаветинська провінція» звійшли до складу утвореної указом 22 березня 1764 р. Новоросійської губернії, губерньська канцелярія до 26 березня 1765 р. знаходилася у фортеці св.Єлисавети, а після 1765 р. - в Кременчуці.

За даними 10-ї ревізії (1859 р.) у волості було 26 сіл, а в 1883 році - вже 33. В Нечаївці, Обертасовому та Семикосівці (поблизу сучасної Полтавки) було по одній церкві. Покровська церква с.Нечаївки існувала з 1850 р., а Сергіївська церква с.Олександрівки (сучасне Обертасове) була більш старою і до її приходу належала Тетянівка (Тетяно-Майєрове). Земських лікарень на той час у волості не було, як і шкіл. Одна церковно-парафіяльна (початкова) школа існувала при церкві в Нечаївці (саме в ній розпочав здобувати освіту наш земляк, письменник, Ю.І. Яновський). Земська школа (початкова) з'явилась, за свідченнями місцевих мешканців у 1912 році.

В Нечаївці (як у волосному центрі), розміщувалось волосне правління. Законність і правопорядок підтримували четверо жандармів із сільських управ. Також налічувалось 6 торгівельних закладів (лавки та шинки) та 56 промислових: млинів, олійниць, крупорушок, кузень та інших. Населення у 1885 році становило 5410 чоловік (проти 2155 в 1859 році). Нечаївська волость проіснувала з невеликими територіальними змінами до 1923 року, коли з Компаніївської, Нечаївської та Лозуватської волостей було утворено Компаніївський район.

Хоча 1861 року фактично було скасовано кріпосництво, але значна частина селян за різними причинами землі не змогла отримати, або її втратила. Безземельні та малоземельні селяни мали орендувати землю. Орендна плата на початку ХХ ст. становила від 8 до 13 карбованців за десятину (1,0925 га). Нелегким було і утримання худоби - за випасання на панській толоці треба було зібрати для нього 2 десятини хліба. Купити землю для зuboжілого селянина не було змоги, ціна на неї піднімалась майже щороку (1870-1880 р. - 37 крб., 1880-1884 р. - 65 крб., 1903 р. - вже 205 крб.). Для довідки: 1885 року з однієї десятини (1,0925 га) селяни збирали в середньому 35 пудів жита, 25 пудів ярої пшениці та 40 пудів ячменю (порівняйте урожайність відповідно до сьогоднішніх мір - 3,66 ц/га пшениці, 5,86 ц/га ячменю та 5,12 ц/га жита).

Безземельні селяни масово йшли в заробітки наймитами до великих землевласників або робітниками на заводи Єлисаветграда. Середньомісячний заробіток наймита 1903-1904 р. був близько 5 крб. Тож не дивно, що в Нечаївці відбулися страйки заробітчан, що протестували проти рабських умов праці.

Після земельних реформ П. Столипіна, які надали селянам можливість виходу з общини, у волості широко розвивається хутірське фермерське господарство, хутори: Броуна, Си-неоків, Візера, Ковалів, Браньків, Кур'янів, Матюшенків, Гайнца, Продана, Яновського та інші. (Повторюючись, зазначаємо: саме на такому господарстві, неподалік Тетяно-Майєрового, в 1902 році народився і прожив декілька років відомий український письменник Ю.І. Яновський).

У той час в Нечаївці було близько 200 дворів, які володіли в середньому по 3,5 десятини надільної землі, а близько 10 дворів (заможних) мали й по 25-50 десятин. Надільна земля йшла смугою в кілометр шириною на захід від села, займаючи 800 десятин орної та 100 десятин толоки для громадського випасу худоби.

З інших боків (з півночі, півдня і сходу) село Нечаївка було оточене земельною власністю поміщиків та церкви. В окремих місцях їх земля межувала з селянськими садибами, окремі безземельні й малоземельні селяни брали землю в оренду. Обробляли її супрягами, а збирали врожай і обмолочували - вручну (косою та ціпом). На той час в селі було 8 торговельних одиниць, із них 7 приватних. В трирічній церковно-приходській школі, педагогами були: піп, попада й два дяки. Медичного закладу не було ніякого.

В березні 1918 р землі Єлисаветградського повіту були окуповані німецько-австрійськими військами. Надалі цей край став місцем, де протягом майже двох років орудували багаточисленні «отамани» та «батьки», найвизначнішими з яких були отамани М. Григор'єв та Н. Махно - в середині 1919 року вони та їх військові підрозділи базувались на території Компаніївського району, а окремі загони деякий час перебували і в Нечаївці - навіть сам Нестор Махно кілька днів прожив у Майєровому, а один із місцевих жителів, що воював у його війську, отримав від «батьки» Махна золотого годинника. Саме 1919 року махновці спалили сусіднє село, Криво-Медєрове, за вбивство їх вояка. Та незабаром нова навала - білогвардійці генерала Антона Денікіна, проти військ якого у вересні 1919 року на території Нечаївської та Компаніївської волостей (та інших волостей Єлисаветградського повіту), вибухнуло повстання. Катерина Магро раніше розповідала, що на початку 1920 року

Гарманівку, Нечаївку та інші навколишні села були звільнені від денікінських військ. Вона помилилася у часі, останні архівні матеріали тієї доби свідчать, що 4 квітня 1920 року, прямуючи на Бобринець, у с. Золотницькому та Нечаївці, ще перебували загони генерал-хорунжого Юрія Тютюника (3000 штиків, з них 700-800 кінноти). 26 грудня 1920 р. Нестор Махно знову «відвідав» Компаніївський район, скарававши на смерть 3-х більшовицьких продагентів, на яких поскаржились місцеві селяни.

Катерина Магро каже: - Новітні «віяння» радянсько-більшовицької влади не оминули і нашого степового краю. 1923 року було прийнято розпорядження (згідно побажань селян) про перейменування деяких населених пунктів. Зокрема: Нечаївку назвали Воровським (на честь більшовицького наркома), Тетяно-Масрове - Ворошиловським, Золотницьке - Котовським, Обертасове - Артемівкою, Вільянівку - Ульяновкою, а сучасні Ромашки - Шмідовкою. Вже так сталося, що «радянські» назви не прижились у народі (на відміну від самого Кіровограду).

На початку 1930-х років ХХ ст. почав впроваджуватись сталінський план масової колективізації села. Влада застосовувала всі можливі засоби, щоб загнати селян до колгоспу. Місцеве керівництво не гребувало нічим - жінок, у яких було по троє-четверо дітей садили на ніч до погребів, давили пальці дверьми, одній жінці, за відмову написати заяву на вступ до колгоспу, голова і його поплічники зв'язали руки, запхнули в ніздрі по олівцю, і так вона просиділа всю ніч (з носа текла кров), але на це ніхто не звертав уваги. Зрозумівши, що до колгоспу добровільно вступають лише босяки, п'яниці та сільська голота, яким втрачати було нічого, влада за їх допомогою почала реквізувати (відбирати) в людей худобу та реманент. Двоє місцевих комсомольців написали про це до обласної газети і хлопцям прийшлося півроку переховуватись на території Бобринецького району. Після появи в пресі статті Сталіна «Головокружение от успехов» перегини у повальній колективізації зменшилися, але «активісти» і далі «націоналізували» все: коней, свиней, корів, вози, сани та весь сільгоспінвентар.

НАРОДНИЙ ПЕРЕКАЗ ПРО НЕСТОРА МАХНА

Ми пропонуємо трохи зупинитись і послухати детективну розповідь про Нестора Махна на теренах Компаніївського району. З цього приводу є цікаві думки у Ю.Матівоса. У дуже старі часи був колись на карті Кіровоградської області старовинний хутір з екзотичною назвою Кулики. Заснував його у середині XVIII ст. племінник легендарного козацького отамана і полковника надвірної сотні Сави Чалого, один з помічників ватажка повстання гайдамаків у 1768 р. Максима Залізняка - сотник Іван Чалий. Кілька поколінь нащадків давнього козацького роду господарювали на родючій землі Компаніївського степового краю, перетворюючи колишній козацький хутір - на чепурне українське поселення. Проіснувавши понад два століття на берегах тихоплинної річки Куликової, хутір у наш час був об'єднаний з сусіднім селом - «Приютом» Новоукраїнського району.

Тож з хутором Кулики і родиною Чалих пов'язана наша, захоплююча, майже детективна, історія часів Громадянської війни 1918-1922 років в Україні та немеркнучої слави народного полководця Нестора Махна. Старенька Катерина Магро вмостилась добрше, поправила хустку на голові і не кваплячись повела свою розповідь: - Ранньої осені 1916 року Павло Чалий та його дружина Мотря Іванівна споряджали до війська одного із своїх синів - Антона. Йшла війна, всі усвідомлювали небезпеку для майбутнього солдата. Та того, що сталося, передбачити ніхто не міг. Мов грім з блакитних небес, до Куликів дійшла чутка про повалення у Росії царського трону. А потім заговорили про розвал армії та дезертирство вояків. Все частіше почали з'являтися колишні військовики зі зброєю, створювалися малозрозумілі загони, які воювали під різними прапорами і гаслами, але всі неодмінно - «за свободу для народу».

А тим часом перестали надходити у с. Кулики вісті від Антона Чалого. Батьки були у розпачі - що з сином? Де він? Чим займається? Аж через два роки до рідні дійшли вісті - Антон перебуває у повстанському загоні Нестора Махна і начебто не рядовим бійцем, а якимось командиром, та входить до найближчого оточення отамана.

Скажіть Катерино Василівно, а як було насправді? - Та нічого дивного і страшного не було, після мобілізації до армії, Антон Чалий проходив службу у 8-му Сербському полку, що дислокувався у селі Гуляйполі на Запоріжжі. Після революції 1917 року у Росії і повного розвалу царської армії Чалий організував повстанський загін із місцевих анархістів чисельністю до двох тисяч осіб. Повстанці боролися з московськими монархістами та чорносотенцями, з австро-німецькими окупантами і червоними загонами. Коли Нестор почав формувати із окремих загонів нову повстанську революційну «Армію імені батька Махна», Антон Чалий привів до неї свій загін. Махно призначив досвідченого ватажка командиром кавалерійської сотні і доручав йому найскладніші бойові завдання.

Село Гуляйполе було засновано в 1770-х як форпост для захисту від Кримського ханства. У 1785 році правління Катеринославського намісництва зобов'язало Новомосковський земський суд заснувати й облаштувати біля Гайчура при балці Калмички - державну військову слободу Гуляйполе. Назву дали переселенці з міста Гуляйпіль (сучасний Новомиргород - районний центр Кіровоградської області), селян якого князь Потьомкін продав у казну для розселення в Новоросії. Вони й дали назву новому населеному пункту «Гуляйполе», в пам'ять про рідне місто, яке будучи «Потьомкіним» було перейменовано в Златопіль. Військове поселення заселялося сотнями, які поступово перетворювалися в адміністративні одиниці. Так виникли: Подолянська, Піщанська, Гурянська, Вербівська, Бочанська, Херсонська та Польська сотні. Широку відомість село Гуляйполе набуло в роки Громадянської війни. Саме тут народився і виріс Нестор Махно, а у 1919-1921 р. розташовувався центр махновського війська.

Під час переговорів з отаманом Григор'євим влітку 1919 року в Компаніївці, батькові Махно передали трагічну новину. У Піщаному Броді більшовицький продовольчий загін, який прибув забирати хліб у селян, стратив кількох «куркулів», тобто заможних селян, у їх числі й тестя Махна, батька його дружини Галини - Андрія Кузьменка. Розлютований Нестор взяв півсотні

кіннотників на чолі з Антоном Чалим, і помчав у Піщаний Брід. Більшовики-здирники, упоравшись із своєю чорною справою (розстріляли непокірних) і завантаживши награбоване добро на підводи, влаштували у оселі вбитого ними Андрія Кузьменка, дику оргію з відібраним у селян самогоном та харчами. Вже більша частина сп'янілих більшовиків, комсомольців та їх прихвостнів, безпорадно валялися під столами, інші продзагонівці горланили пісень і нахвалялись: - «Всех дерзких отправим на висельници», коли у село з різних сторін увірвалися махновці. Жодному із продзагонівців та підлабузників «залізного наркома» Дзержинського не вдалося уникнути жорстокої помсти. Командиру продзагонівців виявили особливу «честь» - у розпоротий гострою сокирою живіт комісара насипали повне відро пшениці, зашили дратвою і, прив'язавши до коня, відправили до Рівного. Баба Катерина примітила: «От чи доїхав він до міста, я не знаю», бо селяни були дуже агресивно налаштовані.

Стомлений батько Махно не побажав затримуватися на місці побоїща. Він наказав місцевим чоловікам прибрати трупи, поховати тестя і подумав - де б його спокійно перепочити? На виручку прийшов Антон Чалий: - Милості прошу, батьку, до оселі моїх рідних у Кулики. Тут недалечко, за годину будемо там. Гостям у нас завжди раді, та ще й таким, як ми.

Гаразд, друже. Веди найкоротшим шляхом. Візьмемо з собою орлів наших з п'яток. Решта хай поганяє до Компаніївки - завтра й ми туди прибудемо. Продовжимо бесіду з «паном» Григор'євим. Обіцяли ж йому.

У Куликах, почувши, що до Павла Чалого завітали високі гості, погомоніти з Антоном і Махном забажали брати Георгій та Євдоким, сестри Катерина і Феодосія, яку у сім'ї називали Фенею. Спустився з печі і наймолодший Петро. Розмова якось не в'язалася, всі немов чекали якогось приводу. Випили по чарці, другій, однак жвавості оковита не додала: «У хаті висіла тиша», присутні нерішуче поглядали на Махна - наслухалися ж бо всяких небилиць та про його вибуховий характер, жорстокість і невірноваженість. Та й сам Нестор цього вечора був сумний, небалакучий: перед очима стояла жахлива картина розправи комісарів над безвинними селянами у Піщаному Броді, смерть тестя, якого й поховати по-людськи ніколи, за ними слідом гасають кіннотники Якіра і Пархоменка на чолі з

червоним Фрунзе. До них додалися денікінські генерали Шкуро та хвалькуватий Слащов. Він обіцяв Денікіну найближчим часом доставити командира Добровольчої армії Нестора Махна живим чи мертви.

Мовчання Нестора затягнулося, потім немов стрепенувся: - Сумно, браття, нудьга долає. Не завжди горілка лягає на душу. Ти ж знаєш, друже, - звернувся до Антона. - Я міцний чай дуже люблю. У московських Бутирках та сибірських Зерентуях привчився. Тепер ось де б не бував - завжди самовар з собою вожу. Я його у Катеринославського губернатора реквізував. Гарна річ - красива і корисна. Заваримо міцненького чаю, сьорбнемо по кварти кришталевої горілки, а тоді, може, й розмова піде. Збігай-но, Антоне, до моєї тачанки, принеси.

Та не судилося родині Чалих почаювати з уславленим повстанським отаманом. Щойно засвистів тоненьким голосом мідний самовар і Нестор взявся за дерев'яну ручку крана, як у кімнату вскочив блідий кулеметник тачанки Махна Відерников:

- Тривога, батьку! Мабуть якесь стерво повідомило біляків про нашу зупинку у Куликах. З Єлисавета мчить сюди ескадрон Слащова. Сотні півтори, не менше, з кулеметами. Що ми уп'я-тьох зробимо? Ризикувати не маємо права. І цих людей не можна підставляти, - кивнув у бік Чалих кулеметник Відерников.

- Негайно по конях! - дав команду Махно, не можна гаяти час.

Сонце вже торкалося пагорба за річкою біля Куликів, як тачанка з Махном, а за нею три вершники, здійнявши куряву, помчали у напрямку Компаніївки. Здогадлива Феня ледь встигла прибрати зі столу махновський самовар і поставила на стіл пиріжки з гарбузом і тарілку кислого молока - типову селянську вечерю, - як до хати увірвалися денікінці. Довгий, мов жердина, конопатий офіцер з револьвером у одній руці і нагаєм у другій, вскочив у кімнату і приставив дуло до грудей Павла: - Кажі живо, де Махно? Тільки не брехати - мій палець на спусковому гачку.

А чого мені брехати? - спокійно відповів Павло. - Він, так само, як і ви, без запрошень увірвався до нас, так само погрожував револьвером, розпитував чи немає у нас денікінців або петлюрівців. Я йому не міг брехати, як і вам - мені це ні до чого. Ми ось зійшлися усією ріднею дочці іменини справити, чарку випили. І вас запрошуємо, якщо ваша ласка.

Ти мені іменинами голову не забивай, - підвищив голос конопатий. - Кажу - куди втік Махно? Скільки їх було? Чим озброєні? - Було їх у моєму дворі четверо чи п'ятеро, не більше. Всі отак, як ви: при пістолях, карабінах, гранати, здається, на поясі. Махно на тачанці з двома кулеметами. Оце так було, пане офіцер.

Конопатий денікінець: - Втекли, питаю куди, йолопе? - Христом-Богом клянуся: не казали при мені. Я сам бачив - он туди, вздовж річки, через яр. Офіцер сплюнув спересердя, вискочив на ганок, розрядив револьвера у собаку, що вискочила йому назустріч і, скочивши на коня, повернув з ескадроном на дорогу до Єлисавету.

Відвела нечиста сила, - витер піт з чола Павло. - Якби ті втекли, а ці не догнали, нам би легше жилося. Хоча вони, схоже, й не гналися. Не знаю, як там Антону служиться у Махна, це ж треба: «Бий білих, доки не почервоніють, бий червоних, доки не побіліють». Ну й наміри у них. Та Бог з ними - якби все швидше скінчилося і Антон живим додому повернувся. А ти, Феню, молодець. Здогадалася швидко самовар сховати, хто знає, як би воно повернулося, такої посудини селянин не має. Тепер він твій, ти заслужила подарунок на іменини Нестора Махна, - Павло засміявся від задоволення.

Старенька Катерина, трохи посиділа і промовила: - Антон Чалий додому з Громадянської війни не повернувся. Увесь час, перебуваючи у оточенні Нестора Махна, він повністю розділяв не завжди чіткі погляди і дії народного полководця. Коли повесні 1921 року червоним військам, нарешті, вдалося розгромити непереможного повстанського ватажка, органи НКВС вислідили і заарештували Антона Чалого. У травні 1921 року розстріляли.

Феодосія (Феня) Чала була четвертою дитиною у сім'ї Павла Чалого, народилася 20 січні 1897 року. Як усі селянські діти, вона звикла до тяжкої селянської праці, все вміла робити. Батько старався дати усім своїм дітям освіту, дочку віддав вчитися до Рівненської церковно-приходської школи. Але на цьому наука скінчилася, бо велике батькове господарство вимагало робочих рук і дівчина повністю йому віддалася. Феня у 1919 р вийшла заміж за єлисаветградського робітника Якова Артеменка. У них було два сини і дві дочки. Померла Феодосія Павлів-

на 16 вересня 1990 року.

А історичний самовар, фрагмент з яким використаний у телевізійному фільмі «Дев'ять життів Нестора Махна», довгий час зберігався у сім'ї Артеменків. Незадовго до смерті Феодосія Павлівна передала сімейну реліквію своєму племіннику генералу Анатолію Петровичу Чалому. Він доктор юридичних наук, академік Міжнародної академії проблем людини в авіації та космонавтиці. Чалий А.П. народився 6 лютого 1938 року у Кіровограді, довгий час жив і працював у Москві, а потім повернувся до України. Тепер мешкає у місті Південному, Одеської області. До речі, один із наших авторів книги Валентин Карпов має вчене звання член-кореспондент вище названої Міжнародної академії. (**Примітка:** Член-кореспондент обирається за видатні успіхи в розвитку науки таємним голосуванням у відповідному відділенні Академії і затверджується Загальними зборами Академії. Член-кореспондент може бути обраний академіком).

До речі, про ад'ютанта Нестора Махна - Льову Задова. Найвідоміший донецький євреї зумів перехитрити батька Махна, але не зумів обдурити долю. Після революції 1917 року Льова Задов отримав від ЧКа завдання: - Показово дезертирувати з Червоної Армії і потрапити в селянську армію «Гуляйполя» до Нестора Махна. Сказано-зроблено, і почалася «хитро-мудра» робота Л.Задова в армії Н.Махна. Коли армію Н.Махна розбили, базікали всяке, і балаканина ця дожила до наших днів. Нібито за таємницю махновських скарбів Л.Задов і його молодший брат, який був з ним невідступно всі роки, були помилувані ЧКа. Через піврічного «карантину і відпочинку», брати Задови були поставлені на високі посади в Одеській губЧК-ОГПУ. Зауважимо - в рідні краї їх не повернули, але для роботи з румунською резидентурою залишили, тільки змінили прізвище на Зінковецьких. До речі, агентурна мережа, якою керував на території королівства Румунія старший уповноважений Одеського ОГПУ Лев Зінковський-Задов, носила назву «скрипалі». Від долі не втечеш, Лев Задов та його брат були заарештовані і розстріляні більшовиками у 1938 році без суду, за рішенням «трійки».

КОРОТКИЙ НАРИС СЕЛА ГУБІВКА

Село Губівка, Компаніївського району, Кіровоградської області - це давнє бувше військове поселення, яке виникло у 70-х роках XVIII ст. і входило до складу Новгородківської волості Олександрійського повіту. Село утворювало два селища відставних солдат, що розташувались на балках Вітовій і Лозоватці по обидва береги річки Інгул. Мешкали тут також міщани, дворяни, духовні особи, бувші державні та поміщицькі селяни. Опираючись на дослідження А.В. та В.А. Гирба, назва села пішла від того, що в цьому місці річка Інгул робить «рельєфну губу» з лівого берега - на правий. Тому вислів «селитись на губі» переріс в назву с. Губівка. (До речі такої назви села більш немає ніде в Україні). В той же час опоненти кажуть, що назва села пішла від козака Губи, який тут оселився і проживав, з цього приводу дослідник Пивовар А.В., пише: «...відомості про осадчих державних слобід на теренах колишнього Запорозжя зустрічаються в матеріалах Херсонської губернської креслярні (ДАХО), в описах втрачених справ Новоросійської канцелярії (ДАДО), окремі копії яких збереглися в фондах Н. Полонської-Василенко (НАНУ НАН), де зокрема згадуються осадчі слободи Губівки Степан Губа і Степан Кравченко...». На топографічній мапі 1763 р., (яку розшукав С.Чеботарьов) сусіднє село Калинівка Кіровоградського району - є, а от поселення Губівка ще не має. На початку 1800-х років в селі будується Покровська церква, в ній з 1812 року ведуться метричні книги. На лівобережній частині села діяв Вознесенський молитовний будинок. Найдавніші документи з діяльності будинку датуються 1841 роком. До 1886 році будинок діяв постійно і вів власну документацію. Пізніше, на основі молитовного будинку збудовано Вознесенську церкву.

З 1816 року розпочинається епоха військових поселень в Російській імперії. У 1817 році в селі розквартировано 3 взводи запасного ескадрону Стародубського кірасирського полку. Село Губівка стає військовим поселенням і входить до складу четвертого поселення Кавалерійського округу. Згідно перепису 1859 року в селі налічувалось 358 дворів (господарств) з населенням 2154 чоловіки (із них 1078 чоловіків і 1076 жінок).

З відміною кріпосного права та розшаруванням селян кількість дворів і населення на 1886 р. збільшується майже вдвічі: дворів - 711, населення 4061 чоловік (2041 - жінок, 2020 - чоловіків). Із 711 господарств - 677 належало бувшим військовим поселенцям, 8 - селянам, 5 - євреям, 10 - міщанам, 5 - дворянам, 5 - духовним особам, 1 - іншим станам. Основне населення становили українці (3354 особи). Тут проживало також 649 росіян, 31 єврей, 4 чоловіки інших національностей. Із усього населення лише 358 осіб було грамотних, із них 20 жінок. Всі особи духовного стану, дворяни та євреї були грамотними. На той час в селі було дві церкви, дві школи, одна сільська управа та один запасний магазин на випадок голоду.

У 1860 р. із загальних тернів Херсонської губернії Олександрійського повіту виділили землю селянам села Губівки: Семену Гавриловичу Данильченку - 100 дес., Пилипу Гнатівичу Бульбі - 10 дес., Пилипу, Андрію і Пантелеймону Микитовичам Марущикам - 60 дес., Олексію Семеновичу Глебову - 50 дес., Володимиру Федоровичу Кударенку - 50 дес., тощо. У 1867 році із 1/10 частини запасної землі села Губівки 239 дес. 1200 саж. надійшло в орендне користування.

За «Результатами подворной переписи Александрійского уезда 1886 года» є відомості, що *«було зроблено Вирок (постанова) про переділ землі по живим душам, але цей вирок не було затверджено і суспільство повернулося до звичайного користування землею. Землю розподілили на 5 полів, «сінокос» надходив на пережеребкування через 3 роки, а останні поля щорічно. Надільної толоки було 684 десятин, крім того є толока на землі, яку орендують жителі»*. В селі за землі, які здавалися в оренду, встановлені були такі грошові плати за одну десятину орної землі: парів - 8 крб., м'якого поля - 4-5 крб.

Земля розподілялась таким чином:

- - 1892,9 десятин - належало казні;
- - 99 десятин - церквам;
- - 26855,2 десятини - бувшим військовим поселенцям.

У середньому на одне земельне господарство приходилось 10 десятин землі. В 1886 р. на селі налічувалось 890 возів, 123 гарби і фургонів, 13 екіпажів. При обробці землі застосовувались залізні (188) і дерев'яні (154) плуги, борони (1066), а також прості рала (250), букери і екстирпатори.

Вирощений урожай збирався при допомозі жаток, а оброблявся молотарками, віялками та млинами. Налічувалася одна ручна та 15 кінних молотарок. Також жителі села займалися вирощуванням і розведенням великої рогатої худоби (корів, волів), дрібної (овець, кіз, свиней) та коней. Розвивалось і бджільництво.

По даним метричної книги вище зазначеної Покровської церкви в 1858 році народилося 111 хлопчиків та 123 дівчинки, одружилося 64 пари, померло 70 чоловіків та 76 жінок, в тому числі до 15 років 95 душ, з яких незаконнонароджених шестеро (4 близнята). Від угару померло дві людини, одна жінка потонула. Покровська церква обслуговувала і навколишні села.

У 1861 році за сприянням громади офіційно відкрито Покровську та Вознесенську церковно-приходські школи. В 1874 році Покровська церковно-приходська школа, а в 1882 – Вознесенська, переведені у відомство земства. В той же час при церквах продовжують навчати дітей. З 1888 року Губівська Покровська церковно-приходська школа знаходиться у власному будинку, де навчається 55 хлопчиків та 5 дівчаток. Завідуючим та законовчителем (Закону Божого) був священник Володимир Колесов, а учителькою Наталія Стельмашенко, яка закінчила гімназію і займалася педагогічною діяльністю уже 3 роки. Губівська - Вознесенська церковно-приходська школа з 1892 року теж перейшла у власний будинок. В ній навчалися 31 хлопчик та 10 дівчаток, завідуючим та законовчителем був священник Феоктист Гараскевич, а учитель Філятович Федір.

В 1895 році в Губівській - Вознесенській земській школі навчалось 60 учнів (55 хлопчиків та 5 дівчаток), а в Покровській - 150 учнів (124 хлопчики та 26 дівчаток). Цікаву інформацію про випускників Губівських земських шкіл подає Борисов М.І. в праці *«Продолжительность курса в одноклассных земских школах Херсонской губернии»*. Згідно випускних іспитів 1895 року Покровську земську школу закінчили 10 хлопчиків, в тому числі, 9 поступило неграмотних. З них 1 навчався 3 роки, 5 душ по 4 роки, 4 душі по 5 років, за віком 12-14 років. У 1896 році Покровську земську школу закінчило 11 хлопчиків і 1 дівчинка, а Вознесенську земську школу 7 хлопчиків. Школи в селі здійснювали не лише навчальну функцію, а були також місцем проведення різноманітних заходів.

13 квітня 1883 р. в с. Губівка народився великий радянський поет Дем'ян Бедний (Єфим Придворов). Предки його, по лінії Придворів, належали до військових поселенців Херсонської губернії. Батько - Придворов Олексій Софронович через неспроможність прокормитися в селі, поступив на службу сторожем в церкву при духовному училищі м. Єлисаветграда. Мати - Катерина Кузьмінічна, була родом з українських козачок із поселення Кам'янка. В 1883-1890 роках Єфим (Дем'ян) жив з батьком в місті, а потім (по сімейним обставинам) вони переїжджають з матір'ю до діда Софрона в Губівку. Стосунки між батьками були вкрай погані. Мати поета вела осудний спосіб життя. В дитинстві хлопець часто ставав свідком поганої поведінки своєї матері. Батько пробував наставити жінку на праведний шлях побоями та лайкою. Все своє зло на чоловіка Катерина Кузьмінічна виміщала на синові, який зазнавав побоїв та знущань з її сторони. Людиною, яка частково піклувалася про Єфима, був дід - Софрон Федорович Придворов. З ним він проводив вечори, слухаючи розповіді про минувшину, а в неділю дід брав його з собою в шинок, де в п'яному чаду доповнювалося «виховання» майбутнього поета.

Єфим (Дем'ян Бедний) рано навчився читати, відвідував земську школу, де добре і з великою охотою навчався. Там доля подарувала йому учительку Кулікову Марфу Семенівну. Серед усіх її учнів - Єфим був самим здібним. В час, коли учительки не було, хлопець заміняв її. Кмітливість хлопця помітили односельці. На їх прохання, за п'ятаки, він часто складав необхідні папери в різні установи.

З Губівкою пов'язаний один із самих страшних спогадів дитинства. В 12 років Єфим тяжко захворів, горло заклало до повної німоти (можливо дифтерія). Його причастили і положили в хаті під образами помирати, мати, як завжди п'яна, шила смертну сорочку сину і горлала веселі пісні в компанії з цвинтарським сторожем Булахом - п'яницею і веселим циніком. Єфиму-Дем'яну було вкрай погано. Він пробує щось сказати, але тільки губи шевелилися. Мати заливається п'яним сміхом, в сторож Булах заспокоює хворого: «Нічого Єфимка, поховаємо... Де ж тебе поховати? Біля бабусі. Там земля хороша, м'ятою гарно пахне...». Хтось по приїзду у місто, повідомив батька Олексія про хворого сина. Нарив у горлі прорвало і хлопець прийшов

до тям, але страшна біль не відпускала. Олексій Притвор, пройшовши 20 верств з міста до Губівки, застав жінку за п'яною гульнею з сторожем Булахом, і в котре почав «повчати побоями». Сторож утік, на полу залишилися валятися п'яна мати, яка кричала під ударами батьківських чобіт.

Цей епізод в житті поета Дем'яна Бедного (Єфима) став переломним. Одужавши, він більше не давав себе бити матері і все частіше став тікати до батька в місто. Восени 1896 року, після трьохмісячної підготовки, Єфим Придворов вступає до військово-фельдшерської школи в Києві. Закінчивши школу і прослуживши фельдшером чотири роки в Єлисаветграді поет вирішує продовжити навчання, та у 1904 році вступає на філологічний факультет Петербурзького університету.

Після революційних подій 1905-1907 років пов'язує себе з більшовиками. Найбільший вплив на поета мав В.І.Ленін, даний вплив був зворотній, свідченням цьому є те, що вождь російського пролетаріату (Ленін з невідомих нам причин) відмовився переїздити з Петрограду в Москву без Дем'яна Бедного. В селі Губівці Єфим-Дем'ян більше не з'являвся і підтримувати стосунки з односельцями відмовився. Дитинство наклало свій відбиток на пам'яті Дем'яна. Для нього воно було вкрай важким, а доля батька і поведінка матері лише поглибили відразу поета до своєї малої батьківщини.

По смерті 25 травня 1945 року Дем'ян Бедний залишив спадщину: 245 книг на різних мовах, накладом 12 млн. примірників. Ряд віршів покладені на музику і стали народними, зокрема «Как родная меня мать провожала», «Яблочко», тощо.

Губівська земля дала натхнення не лише Д.Бедному. Членом Національної спілки письменників України, лауреатом Шевченківської премії 2010 року став поет Дмитро Йосипович Іванов - автор збірок поетичних творів «Зерно і любов», «Грай, сопілонько моя», «Заповіти мого роду», «Маминих слів чорнобривці», тощо, а також віршів для дітей.

В 1818 році в селі народився церковний діяч Іван Левицький (1818-1893). Закінчив Єлисаветградське духовне училище, служив у Грецькій церкві м. Єлисаветград (1839-1841). Чернецтво прийняв у 1852 році з іменем Геннадій. З 1883 року – єпископ Сумський, вікарій Харківської Губернії. А в 1879 році

в Губівці народився Вадим Петрович Левицький, заслужений артист УРСР (1947 р) внук П.І. Ніщинського. Останні роки життя (до 1959 року), жив та працював у м. Бобринці. Він автор музичної картини «Вечорниці» з постановки якої розпочала свою професійну діяльність труп Карпенка-Карого і таке інше. Слід наголосити, що неодноразово друкувалися в різних періодичних виданнях вірші губівчан І.Момота, А.Хільченка, А.Груєнка та інші. З утвердженням радянської влади село Губівка повторює історію країни, але лише в мініатюрі.

В селі розвиваються артлі, промисли. Вирощену продукцію вивозять на Єлисаветградські ярмарки. За 9 кілометрів від Губівки засновується нове село - «Вигода», що розташовується на місці утвореного за часів Столипіна хутора. Частина губівчан перевозить свої родини на нове місце, де їм держава наділяє землю. Страшним випробуванням для жителів села стала колективізація, голодні роки 1921-1923 та 1946-1947 років, а також голодомор 1932-1933 років.

Після війни вигодянські колгоспи об'єднані в один - імені Свердлова. Тих, хто добровільно не записувалися в колгоспи розкуркулювали та виселяли на північ Росії. Серед таких виселенців опинилась сім'я заслуженого раціоналізатора України Момота Філіпа Гавриловича. В своїх спогадах він згадує, що для «агітації і добровільного вступу в колгосп» матір заперли на всю ніч в сараї з відв'язаним бугаєм. Лише чудо врятувало її від смерті (бугай застряг рогом в стіні кам'яного сараю), але вона довго не прожила після таких випробувань, виїхала в місто Єлисаветград на роботу на цегельний завод і невдовзі померла. Всю сім'ю Момота потім заслали в район м. Котлас, (за 600 км від обласного центру міста Архангельськ). Трагедія родини Момотів була неодиноким, як для села, так і для всієї України.

Показовою є справа «УНЦ-Шипящие» (український націоналістичний центр, якого взагалі не було) від жовтня 1937 року. Її суть, на уроці фізкультури в 5 класі, молодий школяр вигукнув: «Гетьмани. Шикуйтеся», про українських гетьманів часів козаччини їм розповідала вчителька Ткаченко Ганна Павлівна. Поступив донос від колеги Пікаш Ганни Данилівни, за яким вчительку Г.Ткаченко та директора школи Т.Ушаньова разом з сім'єю заарештували і за розпорядженням Одеського облНКВС УРСР дали 10 років таборів. Реабілітували лише у 1957 році.

В той же час (25.10.1937 р.) було заарештовано і засуджено до 10 років таборів жителів села Губівка колгоспника Супруна Сильвестра Семеновича, а директора Маслюніківської семирічної школи Данильченко П.Т. та секретаря Тарасівської сільради Іванова Т.О. засудили до розстрілу 20.11.1937 року, а вирок виконали 13.12.1937 року.

5 серпня 1941 року село було окуповано. Замість колгоспів німці організували номерні господарства (про які ви вже знаєте). Призначили старостою Колісника Наума, а сільським головою Пікаша Максима. Особливою симпатією до нової влади вони не відзначались. На весні 1942 р. німці пригнали свої трактори «Ланци» (бульдози) та виорали увесь степ. Людей примушували працювати, безкоштовно. Тих, хто не корився, відправляли в концтабір, що розміщувався в Терновій Балці, або розстрілювали. За зв'язок з партизанами розстріляли в 1943-1944 роках 10 жителів села. Донос на них зробив свій же односельчанин Панченко Пилип.

Частина населення працювала в господарствах на окупантів, а частина на будівництві дороги Кіровоград-Бобринець та Кіровоград-Новгородка, часто посилали рити окопи по р.Інгул. За весь період окупації з Губівки на роботи до Німеччини не вивезли жодної людини.

Почався період звільнення української землі. На початку січня 1944 року німці покинули село. Воно стало нейтральною полосою. Фашисти стояли в Козирівці та Вигоді. Радянські розвідники вже навідувались в село, а основні війська розпочали входити до села в ніч з 5 на 6 січня 1944 року. Більш як на 2 місяці село стало фронтовою зоною. Після відходу фронту в березні 1944 р. в братській могилі біля школи поховали 265 бійців, з них 81 – невідомі, 1 похований на сільському кладовищі, 11 бійців поховано на Вигодянському кладовищі. В 1944 році молодь села Губівки була призвана на фронт, лише трактористи дістали «бронь».

На початку 1950-х років в Губівку прибувають сім'ї переселенців із Західної України. У 1953 році проходить «злиття» сіл Губівка та Вигода, і вже наступного року прокладається електромережа та водогін. На цьому ми закінчуємо коротку історію села Губівки, а допитливий читач може самостійно зайнятися подальшим вивченням цих історичних питань.

ЛОЗУВАТКА - ЯК ВЕРБОЛОЗНЕ СЕЛО

Село Лозуватка (Лозоватка) має дивну історію, яка починається з тих часів, коли безмежний та вже сформований український степ пролягав з півдня на північ, зі сходу на захід, де росли поодинокі дерева: акація, ясен, а більш на північ - дубові зарослі. А з трав'янистих тут багато було ковили, яка росла майже в ріст людини. В дуже далекі часи тут бігали коні Пржевальського, різні антилопи, кулани, зебри, буйволи, зубри, яки, бізони, а також страуси та десятки видів рідкісних птахів. Із сучасних тварин тут водяться: дикі кози, вовки, лисиці, зайці, куріпки, фазани, дикі голуби, перепели та інша живність.

Стара Катерина Магро казала, що історія села Лозуватка починалася від козаків-запорожців, які оселялися на берегах р. Інгул «ближче до води». Козаки сторожили степовий край від набігів татар і турків. Трава тут росла така, що вершник міг сховатися разом з конем. Ще й тепер у полі височать могили-кургани із залишками веж. То на них запорожці підпалювали сигнальні вогні, щоб попередити Січ про напад ворога.

По правому і лівому берегах Інгулу маленькі зимівники запорожців-сторожів з часом обростали хатами та створювалися села. В одній такій долині річки Інгул, оброслій вербами та верболозами виросло козацьке село Лозуватка. З висоти пташиного польоту видно, як через цей степ блакитною стрічкою з північно-західного напрямку на південь пролягла річка Інгул. Чому вона має таку назву? Наш читач уже внає з попередніх розповідей, де значна група дослідників виводить його від татарського «єни-гьол» - нове озеро, турецького «ієн-кул» - широке озеро, або татарського «ин» - печера та «голь» чи «гуль» - річка, тобто «ріка печери». Воно й не дивно, бо ці дикі степи в основному були заселені кочовими племенами різних народів. Вони селилися біля річок та в долинах, де можна було заховатися від гарячих променів сонця, холодних їдких туманів, та дощів, а також зимових морозів. Свідками цього є підземні печери та тунелі, які й понині тримають в своїх лабіринтах предмети щоденного вжитку, кістки, скелети тварин, дерев'яні шпичі та колеса, підкови, наконечники стріл та інше. А ще вони є чудовим підземним укриттям.

Старенька бабуся Катерина Магро посміхнулася і розповіла нам народну билину: - За часів, коли козаки воювали з турками у Дикому полі, Інгул був повноводною річкою. Навіть до верхів'я річки ходили козацькі чайки та сторожували край. Ще дід мого діда розповідав молоді про козацькі чайки таке. Для того, щоб зробити добру козацьку чайку, потрібно було спочатку звалити велике дерево, з якого видовбували основу, а края обшивали дошками і приладнували стерно та інші приладдя, іноді киль. На чайку поміщалося від 50 до 100 людей, які одночасно були і гребцями, і бійцями. Після того, як чайки пропливали Дніпро або Інгул, і виходили на широку воду, їх було складно наздогнати (заблокувати), бо вони були дуже маневреними. Часто на чайки ставили вітрила, і тоді вони рухалися по воді ще швидше. Іноді чайки топили в воді, щоб зробити міцнішими, бо вони були зроблені з дуба й досить непогано зберігалися в мулі на дні річок. А з часом ставали «немов із заліза».

За старою пам'яттю турки ще довго потикалися в наші степи за здобиччю. Одного разу запорожці на конях наздогнали караван турецьких завойовників, які тікали з награбованим майном. Зав'язався бій. Шугали стріли, блискали шаблі. Побачили турки, що запорожці перемагають, і вирішили награбоване золото заховати, тому і скинули вони дубові діжки в Інгул. Старі люди переповідають, що той турецький скарб до сих пір лежить на дні Інгулу. А турки поплигли у воду та хутчіш до берегів оброслих верболами, де і сховалися. Козаки на високих курганах поставили вартових і як тільки ворог з'явився, запалили багаття. Козацькій кінноті тоді допомагали козацькі чайки на веслах. Ох не солодко прийшлося отим туркам.

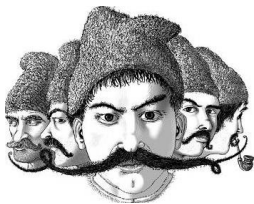
Нікими свідками тамтешньої історії є могили, які розкидані по степах і височіють під голубим небом, з яких далеко видно навкруги, звідки можна побачити все. А ще вони бачили, як везли ранених до Запорозької січі, а згодом до фортеці святої Єлисавети (яку невдовзі збудували на правому березі Інгулу). А ще кургани бачили велику «театральну виставу» з кам'яним мостом. Її суть полягала в тому, якось цариця Катерина друга надумала поїхати на південь нашого краю, де планувала зустріч з графом Потьомкіним. Саме на цьому шляху недалеко від Лозуватки стояв «казенний місток».

Ніхто ним не користується, тільки худобу переженуть з одного краю долини в інший. Навіть дороги там немає, хіба путівець який найде з приінгульських степів – пройде ним. Старі люди розповідають, що вперше побудували його ще за часів цариці Єлизавети. За козацькими хутірцями, (які ховалися у вербах та високих травах при Інгулі), була забута дорога з Петербурга - до Єлисаветграду. По якій у військовий форт інколи приїздили карети зі «стольного града». Кажуть колись цим містом проїжджав великий російський письменник О.С. Пушкін. Він подорожував цими краями, їдучи на південь. Саме в честь нього, тут у 1980-х роках проводилося відкриття альтанки, яку і назвали «Альтанка О.С. Пушкіна». На превеликий жаль вона не збереглася до наших часів.

Повернемося до кам'яного містка. Кажуть, що перший раз його збудували кріпаки при цариці Єлизавети Петрівні, а вже при цариці Катерині другій - капітально відбудували щоб дорога була вільною та безпечною. Інші заперечують: «місток за наказом Потьомкіна збудували кріпаки якраз напередодні їхньої зустрічі (Катерини II та Потьомкіна) на широких просторах нашого краю». Не будемо сперечатись, бо вони таки зустрілися на «казьоному мосту» та пообідали в корчмі, яку швидко збудували біля мосту ті самі українські кріпаки. Немає вже давно отої корчми, і руїн не залишилося від неї, забули про дорогу через степ навпростець, бо її розорали. Тільки стоїть кам'яний міст по серед степу, як пам'ятник українським будівельникам-кріпакам.

Дослідники з третьої сторони, невгамовно кричать: - Село Лозуватка було засноване у 1764 р. Саме тоді, по обидві сторони річки Інгул поселилися люди. Береги річки Інгул були у зарослях лози, звідки й пішла назва Лозуватка. В той період село належало поміщикам Диковим, один з них був міністром Балтійського Флоту Російської імперії.

І знову пропонуємо не сперечатися, бо багато Лозуваток розкидано в Кіровоградському краї і по всій Україні. Збирайте все цікаве про вашу малу батьківщину та викладайте людям. А ми свої дивні легенди та перекази надали про нашу Лозуватку, як центр Лозуватської сільської ради, в яку входять села Волошки та Дружба. Про своє походження, про людей, які оселилися на берегах Інгулу, а також про дивовижні скарби, які знаходяться глибоко-глибоко під водою та мулом річки Інгул.

САСІВСЬКИЙ КОД ДОСТУПУ

Дивна розмова вийшла сьогодні у наших авторів, Сергій Чеботарьов звертається до Валентина Карпова: - Щось тут не так, всі перекази старенької Катерини Василівни Магро ми починаємо з слів «давно-давно», «в період сивої давнини», або «між широким Дніпром і Південним Бугом». Схоже на російське «в некотором царстве, в некотором государстве». Нам треба писати стисло і вилучити все зайве, що не стосується змісту, тобто прибрати «словесний мотлох». Валентин Карпов задумався і сказав: - Потрібні слова в потрібному місті - ось найкращий стиль. Добре пише той, хто висловлює ідею або почуття в точних і виважених словах. Тож покладемося на мудрість читачів та їхнє читацьке сприйняття: «Знати - добре, але вміти - краще». Будемо чекати від них критичних зауважень.

В північно-східній частині Компаніївського району знаходиться село Сасівка. Старенька баба Катерина там не жила, але так вийшло, що ми часто знаємо про все, що коїться навкруги. З історії української землі, видно, що вона як магніт притягувала до себе різні кочові народи. На території сьогоdnішнього села Сасівка, жителі неодноразово знаходили в зораних городах зламані наконечники списів виготовлених з кремнію. На невеликій глибині знаходилися дивні камені, що можливо колись слугували основою хат давніх поселенців. Це доводить, що на нашій землі вже у добу пізньої бронзи (кінець 2 - початок 1 тис. до н.е.) знаходилися поселення. Пройшла не одна тисяча років, як ці землі захопили скотарі-кочівники, а через декілька тисячоліть землі від Дунаю - до Алтаю стали Диким полем. Хто тільки не кочував цими степами (ми як заклинання весь час повторюємо): киммерійці, скіфи, сармати, гуни, авари, печеніги, половці, татари та сліди незазначених кочівників вже давно заросли степовими травами. А хто знає, кості яких славетних царів потрощені «залізним конем» - трактором при обробці землі, які таємниці тисячі років берегли їх могили, які скарби лишилися десь там, в глибинах наших ґрунтів, про які ми ще не знаємо?

Дике поле це традиційна назва чорноморських степів у XVI-XVII ст. У широкому розумінні - це назва всього Великого

Євразійського Степу, який також називали Великою Скіфією в часи античності чи Великою Тартарією в часи середньовіччя у європейських і Дешт-і-Кипчак у східних (переважно перських) джерелах. Все життя Дикого поля це взаємодія і боротьба між кочовим і осілим способом життя. На зміну Великої Хазарії прийшла Київська Русь, на зміну Київській Русі - Монгольська імперія, на зміну їй - Велике князівство Литовське, потім - Річ Посполита та Російська імперія, в часи якої кочове життя на цих теренах в стародавньому варіанті припинило своє існування.

Степи Дикого поля були придатними для розвитку землеробства, скотарства та промислів, що спричиняло колонізацію їх ще в добу Київської держави і саме тут нам треба шукати генетичні коріння наших родів. Однак від початку I тис. до н.е. - до середини II тис. н.е. наші землі стали ареною напруженої боротьби осілих землеробських племен і степових кочівників, з яких останніми були племена північно-східних земель. Після їх спустошення за причорноморськими степами на тривалий час закріпилася назва «Дике поле».

У період Козаччини територія села Сасівки входила до складу земель Війська Запорозького. Внаслідок невдалої війни з Туреччиною (1710-1713) вона відійшла до Османської імперії, але після поразки турків (1735-1739) була відвойована і стала часткою Буго-гардської паланки Нової Січі. Ми вже декілька разів наголошуємо: Компаніївщина не входила до складу створених російським урядом військово-поселенських областей Нової Сербії (1752-1754) та Ново-слобідського козачого полку (1754-1764), значить територія села Сасівка до самої ліквідації Нової Січі (4 червня 1775 р.) була запорозькою територією. І тільки указом від 5 серпня 1775 року Компаніївщина була приєднана до Єлисаветградської провінції Новоросійської губернії. У другій половині 18 ст. територію Компаніївського району заселили козаки-компанійці. Компанійські полки складали Гетьманську легку кавалерію, призначенням якої була сторожова та розвідувальна служба на південному та західному кордонах. Компанійці були озброєні шаблями, луками, короткими рушницями та нагайками-канчуками, хоча іноді використовували й списи.

Вони носили зелені черкески з червоними вилогами, червоні жупани, шаровари або голянци (штани), короткі сап'я'нци

(взуття) та круглі кобури чи брилі (шапки). Компанійці, що вийшли у відставку, повинні були приписуватися до соціального стану, відповідно обраного роду своїх занять, тобто в міщани, козаки чи селяни. Останні компанійські полки були реформовані в регулярні легковії полки 24 жовтня 1775 року. Цей процес був причиною їхнього оселення, що ймовірно сприяло виникненню села Сасівка.

За часів козацтва (перше поселення) носило назву Обишва. Існує легенда, що перші поселенці вміли гарно шити одяг – обшивати людей. Один з дослідників козаччини А.Рігельман відзначав: *«Вони (козаки) знаходились у зібранні, бо всі у Січі бути не могли тому, що більша з них частина була по низов'ям своїм і мешкала там роки по два, і більше, не приходячи до Січі і здійснюючи промисли, наприклад: ловили рибу і таке інше»*. Академік 18 ст. Василь Зуєв справедливо писав, що: *«не всі із запорожців займались кривавими справами, а було у них почасти і землеробство, і скотарство, і рибальство, дивлячись по тому, які кому вигоди місця помешкання давали»*.

Давайте визначимось: Козацька слобода Обишва виникла у середині 18 століття, а через 100 років біля неї поселилися переселенці із Закарпаття, які належали до ордена Сас. Ми припускаємо, що саме вони дали нову назву селу - Сасівка. Нам треба зупинитись і внести пояснення.

Історія появи переселенців драго-сасів із Галичини на теренах Компанівського району біля Єлисаветграда, які належали до рицарського ордена Сас (й мали прив'язку до ордена тамплієрів), сягає в глибоку давнину.

У 1099 році король Англії Річард Левове Серце та король Франції взялися споруджувати військові експедиції на Близький Схід для звільнення Божого Гробу від мусульман. Для супроводу та охорони полонників до святих місць у Європі були запрошені лицарі, яких прозвали тамплієрами. Ці воїни на своєму початку були справжніми християнами, одягалися просто, нехтували багатствами. Їх спорядженням були вірний кінь і меч. Усе своє майно вони возили з собою у мішку за спиною. Але тамплієри сповідували вчення, яке розходилося з мисленням Папи Римського. Король Франції у 1209

році виступив на боці Риму і розпочав війну проти тамплієрів. Останній великий магістр ордену, як єретик, був спалений в Парижі на вогнищі у 1314 році. Якесь частину тамплієрів пішла у підпілля, де і почала створювати паралельні гілки ордену, їх частина (під назвою Сас) втікла до дружніх угрів та волохів на землі Трансильванії в місто Марамуреш, де стали центром осідку для всіх тамплієрів під назвою «драги - саси». Князь Данило Галицький та його син Лев наприкінці XIII ст. запросили драго-сасів з Марамуреша (Трансильванії) до себе.

Примітка: Семигород або Трансильванія - історична область на півночі Румунії. Займає Трансильванське плато і частину гірських хребтів Східних та Південних Карпат. В античну добу Трансильванію населяли даки, в цих краях знаходилася столиця войовничого дакійського народу. З кінця 9 ст. Трансильванія була підкорена угорцями. Богдан Хмельницький (за період свої доби) був у дипломатичних зв'язках з князем Семигорода. Історики не заперечують спорідненість галичан і драго-сасів, бо вона очевидна.

Чи знали тамплієри (драго-саси), що вони споріднені з галлами-галичанами і мають український першопочаток? Мабуть, знали, бо були освідчені. Відомий дослідник роду ордену драго-сасів Михайло Терлецький переконаний, що їх на Прикарпаття привів чоловік на ім'я Комес Гуйд. Глянемо в словник французької мови і переконаємося, що слово «Комес» - означає «приказчик» або козацьке звання «осавул». Слово «Гуйд» не є іменем «Комеса», а пояснює, що він є провідник або керівник, (тобто керівник рицарів драго-сасів. Тепер розглянемо слово «Драго-Сас», воно складається з французьких слів «Драго» - «пильний сторож» (тобто тамплієр) та слово «Сас» - мішок або саквояж, в якому мандрівні тамплієри зберігали особисті речі і провіант. Французька літера «С» протягом минулих століть в різних словах вимовлялася як українські «С, К, Ц і Ч». Про належність галицької шляхти до тамплієрів свідчить також герб «Сас», на щиті якого зображено стрілу, дві «зірки Давида» та півмісяць.

Вислів «Путь з варяг - у греки» на початку XIV ст. пролягав не Дніпром, бо в ті часи на пониззі Дніпра господарювали ворожі народи. Він пролягав із Балтики - у Віслу, з неї - у Західний Буг. З верхів'я Бугу човни на колесах перетягали у

притоки Дністра. Часто з правої притоки Дністра - річки Ворони, човни перетягали у Прут. Дністром і Прутом вони йшли в Чорне море, Дунай, Інгул, Дніпро та інші великі річки Дикого поля. Тож не дивно, що з часом, представники ордену драго-сасів одружувались з українками і залишалися на постійне проживання в нашій місцині. Тих нащадків драго-сасів називали шляхтою, вірніше «бідною шляхтою, яка в результаті шлюбних мішанин з бідними русинами бідніла й ходила в дешевому одязі, від цього пішла назва «ходачкова шляхта». Ходачкова шляхта хоч і була бідна, але кілька століть робила спроби відрізнятись одягом, поведінкою та рівнем освіти від бідняків-русинів та кріпаків панських маєтків. Оскільки шляхта мала волю і доступ до освіти, то з її середовища виходили священники, вчителі, актори, співаки, музиканти, голови міських і сільських управ тощо. Пригадайте прізвища польських та австрійських офіцерів, які закінчувались - «цький», «ський», або хорватські на «вич», «нич» та подібне. Вони зберігали гонор і всіляко підкреслювали свою окремішність від простих людей. **Підказка:** Є версія, що Тамплієри привезли з Палестини священну чашу - «Грааль», за якою в останні століття полює вся Європа і коли перебиралися на землі Трансильванії, взяли її з собою і заховали від сторонніх очей в Карпатах. Сім століть чаша захищала поневолених галичан від втрати своєї віри, мови і культури. Тож не дивуйтесь, якщо при своїх дослідженнях ви знайдете предків-тамплієрів.

В подальшому збіднілі представники ордену драго-сасів почали займались хліборобством і тваринництвом на родючих чорноземах Дикого поля. З 1771 та 1782 років Компаніївські землі разом із селянами стали власністю дворян Бутовського та Титова (про що ми розповідали раніше).

Наші опоненти кажуть, що Імператриця Катерина II подарувала Сасівку дворянину з Тамбовської губернії на прізвище Добровольський. В той період село вже налічувало 700 дворів і 4000 тисячі населення. Також, існує версія, що на честь міста Спасово, село було названо Спасівкою, але з часом та назва трансформувалася в Сасівку. У той же час залишається відкритим цікаве питання: - а що було на цих землях до дворянина Добровольського?

Після указу 16 квітня 1817 р. про реформування Бузького козацького війська - у Бузьку уланську дивізію в усіх, крім Тираспольського повітах Херсонської губернії, почався процес створення військових поселень. На території села Сасівка військового поселення не було, але з виникненням м. Єлисаветграду у Сасівці було створено митницю для купців, які возили товар з півдня на ринки міста. Це був відрізок дороги великого Чорного шляху, який ще з часів Запорозької січі з'єднував центральні міста Росії та Польщі з Чорним морем. Згодом люди звикли до митниці і у першій половині 19 ст. через село Сасівку пролягла «столбова дорога», яка вливалась в Чумацький шлях і яка «проїздом забезпечувала» сасівців зерном, що везли до Криму, та звідки назад доставляли сіль. Із-за кордону йшли товари для торгівлі і таке інше. Пізніше козаки облаштували в Сасівці так звані поштові гони, які потім називали поштовими трактами.

Як приклад, придивіться до дороги із Миколаєва до Кременчука, вона пролягала через Бобринець, далі - село Сасівку теперішнього Компаніївського району, повертала на Єлисаветград, Нову Прагу, Олександрію, й далі йшла на Полтаву і Харків. Це був найкоротший шлях від Одеси та Миколаєва - до Єлисаветграда: поштові ямщики долали його за 15 годин. Для цього їм необхідно було подолати брід через невелику річку з прозорою водою. Досить часто прохолодна вода кликала купатися і люди охоче милися у ній. З санітарією у ті часи були досить кепські справи і тому у воді люди полишали «різний непотріб», починаючи від вошей і закінчуючи інфекційними хворобами. Малі діти, скупавшись в річці, приходили до хати з «вошами», а з часом ту річку називали «Вошива». Може це були власні легенди старенької Катерини Магро, оскільки вона не змогла пригадати, коли саме на місті броду через річку Вошиву з'явилася міцна кам'яна гребля.

Зате ми з цікавістю вислухали її розповідь про перебування великого російського поета Олександра Пушкіна в далекому 1824 році на сасівській землі. В обласному державному музеї міста Одеси зберігається розписка О.С. Пушкіна про те, що він був направлений графом Воронцовим в Херсонську губернію «для з'ясування обставин нашестя сарани на посіви», поет взяв 400 командировочних рублів під цю ж саму розписку і поїхав оглядати землі навколо Єлисаветграда.

В цей час Пушкін працював у канцелярії генерал-губернатора Новоросійського краю М.Воронцова на посаді секретаря з «особливих доручень». Офіційний наказ генерал-губернатора сповіщав: (рос. мова) «Состоящему в штате моем, ведомства коллегии иностранных дел господину коллежскому секретарю Пушкину. Желая удосто-

вериться о количестве появившейся в Херсонской губернии саранчи, равно и в том, с каким успехом исполняются меры, преподанные мною к истреблению оной, я поручаю Вам отправиться в уезды Херсонский, Елисаветградский и Александрийский. По прибытии в города Херсон, Елисаветград и Александрию явитесь в тамошние общие уездные присутствия и потребуйте от них сведения: в каких местах саранча возродилась, в каком количестве, какие учинены распоряжения к истреблению оной и какие средства к тому употребляются. После сего имеете осмотреть важнейшие места, где саранча наиболее возродилась, и обозреть, с каким успехом действуют употребленные к истреблению оной средства и достаточны ли распоряжения, учиненные представителями. Обо всем, что по сему вами найдено будет, рекомендую донести мне.

Новороссийский генерал-губернатор и полномочный наместник Бессарабской области Воронцов.

22 марта 1824 года. Одесса».

Доручення дійсно було відповідальним. Адже 18 березня 1824 року навіть були призупинені всі дорожні роботи у цій місцевості. У Криму хмари сарани зупинили течію ріки Салгир. Поблизу Сімферополя мешканці змушені були залишити свої житла переповнені сараною. Воронцов для боротьби з комахами використовував навіть військові частини. Так, 23 травня 1824 року Пушкін виїхав з Одеси, надзвичайно швидко сам «рухаючись стрибками», як сарана. І вже 25 травня 1824 року поет зупиняється у маєтку Добровольського - селі Сасівка. В одеському архіві зберігається журнал «По морю и суше» №11 за 19 березня 1895 року. Ось що в ньому написано: «Зі спогадів О.С. Пушкіна», який побував на півдні імперії.

(рос.мова) «На Троицу, 25 мая 1824 г., в имение Льва Леонтьевича Добровольского - Сасовке, в 20 верстах от Елисаветграда, праздновались именины сестры его, Елены Леонтьевны, и по этому случаю, как водиться, у него собралось большое общество. Во время обеда лакей приносит открытый лист, выданный чиновнику на проезд. Хозяин велел проводить приезжего во флигель и попросить подождать, пока пригонят табун лошадей из степи. Пройдя во флигель, тот вышел потом на крыльцо и приготовился умываться.

Приезд неизвестного чиновника в то время в деревенской глуши составлял целое событие, и поэтому присутствующие на обеде барышни вышли из-за стола и направились в детскую, окна которой выходили на крыльцо флигеля; ожидая увидеть изящного кавалера, они заглянули в окно и неприятно разочаровались, когда увидели черную от дорожной пыли физиономию, напоминавшую им арапа, но потом, когда чиновник бесцеремонно снял сюртук и, с улыбкой поглядывая на них, принялся умываться, (они) дружно рассмеялись. Услыхав в детской смех, брат хозяина, Григорий Леонтьевич, отправился и сам туда же, потому что любил поухаживать за барышнями; подходит к окну, - и каково же было его удивление, когда в приезде чиновнике он узнал Пушкина! Сейчас же сообщил он о своем открытии всем гостям и побежал тащить неожиданного гостя обедать.

Пушкина посадили рядом с хозяином, который в доказательство того, как ценятся его стихи даже в деревенской глуши, вынес из кабинета истертую, истрепанную тетрадку поэмы «Кавказский пленник». В ответ на это поэт благосклонно улыбнулся. Всех интересовало, что теперь пишет Пушкин. «Евгения Онегина», - ответил он. Тогда все пристали к нему с просьбою декламировать что-нибудь из нового произведения. Александр Сергеевич начал: «Мой дядя самых честных правил...» и закончил словами: «Когда же черт возьмет тебя!» - произнес последнюю фразу с выразительным жестом, причем одна из присутствовавших дам пришла в ужас: «Как это можно говорить такие вещи, да еще при дамах!» В это время к хозяйке дома подошла дочь, малютка лет трех; лаская девочку, мать поставила ребенка

на стол, и девочка, лавируя между приборами, прошла к отцу, на другой конец стола. Отец сказал Александру Сергеевичу, что и эта малютка знает его стихи, велел ей прочесть то место из «Кавказского пленника», где описывается красавица; действительно, дитя едва внятно пролепетало несколько строк. Пушкин сказал ей: «Да ты и сама обещаешь быть такой красавицей» - и сам прочел ей стихотворение «Адели».

Когда выпили за здоровье именинницы, было предложено несколько тостов за Александра Сергеевича. После обеда Лев Леонтьевич пожелал представить ему сыновей и просил пожелать им стать такими же великими поэтами, как он. Старшего мальчика - Лаврентия, Пушкин погладил по голове, а младшего, шестимесячного Эраста, взял у кормилицы, снял с него чепчик, поднес к иконам и, прочитав молитву, пожелал быть честным, счастливым, хорошим человеком.

После дороги и обеда Александр Сергеевич чувствовал себя уставшим и пожелал отдохнуть. Хозяин, а с ним и все гости - мужчины взялись проводить его во флигель и отправились с бокалами вина. Но отдохнуть поэту не пришлось: до самого вечера носили во флигель бутылки, а веселая компания продолжала там кутить. По просьбе хозяев, Пушкин провел в Сасовке еще день, чем сильно была недовольна матушка хозяйки, женщина неграмотная, которая не могла взять в толк, как можно так ухаживать за человеком, занимающимся только писанием стихов, а главное - для такого человека истощать личные запасы в погребе. Когда Пушкин уезжал, дамы проводили его с букетами и засыпали цветами, а мужчины поехали провожать его...».

«Сыновья Добровольских Николай и Эрнст окончили морской кадетский корпус, служили в Черноморском флоте, а Лаврентий был чиновником Министерства народного просвещения. Удивительно сложилась судьба дочери Александры. Пророчества Пушкина сбылись, она действительно выросла в красавицу, вышла замуж за провинциального поэта А.Бржежского, но самое удивительное в том, что она стала подлинной музой поэта Афанасия Фета, который был тайно в нее влюблен и посвятил ей лучшие свои стихотворения. Все так бывает странные сближения, как любил говорить Пуш-

кин. В 1922 году удалось отыскать фотографию Александры Львовны Бржеской, к сожалению, позднюю - 1871 года. Глядя на эту полную 50-летнюю женщину, трудно угадать былую, воспетую Фетом «несравненную» красоту, о которой до сих пор еще не умерли предания. Но под темными волосами, разделенными прямым пробором, глаза остались прежние. Были они голубые, длинные, с тяжелыми, вниз оттянутыми веками. И сохранился маленький, безупречно очерченный рот с молодой, девичьей улыбкой» (О.Л. Бржеська була на півроку молодшою за Фета, жінка рідкісної краси і цікавої особистості. Її батько - Добровольський був «Єлисаветградським предводителем дворянства»).

Пам'ять про перебування Пушкіна в селі Сасівка зберегли, але садибу Добровольських зруйнували комуністи ще в революцію 1917 р. У спогадах (ймовірно) мова йде не про Григорія, а про Ларіона Леонтійовича Добровольського, який навчався в Петербурзі в Морському кадетському корпусі, куди вступив в 1818 році і напевно знав Пушкіна. З його послужного списку відомо, що: (рос.мова) *«21 апреля 1824 г - произведен в мичмана, с переводом в Черноморский флот»*. Напевно саме цим і пояснюється його присутність в маєтку свого брата. В Миколаївському архіві є договір їх батька, поміщика Єлисаветградського повіту, ротмістра Леонтія Добровольського з М.Л. Фалєєвим про постачання їм і перевезення корабельного лісу і вугілля в Миколаїв від 1791 року. Можливо, саме там, у Сасівці, за розпиванням вина Пушкін міг почути і записати анекдот про Потьомкіна і запорожців, в якому згадується Єлисаветград: (рос.мова) *«Однажды Потемкин, недовольный запорожцами, сказал одному из них: «Знаете ли вы, хохлачи, что у меня в Николаеве строится такая колокольня (в Адмиралтейском соборе, который стоял на месте нынешнего сквера Десантников), что как станут на ней звонить, так в Сече будет слышно». «То не диво, - отвечал запорожец, - у нас в Запорожжі є такі кобзарі, що як заграють на Січі, той у Петербурзі затанцюють»* (анекдот весьма актуальный и для нашего времени, заметьте, что Пушкин записал его на украинском языке, ему наверняка импонировал независимый ответ Запорожского казака).

В зв'язку з тим, що ми вище написали декілька рядків про сім'ю сасівського поміщика Добровольського, його дочку Олександру (Добровольська-Бржеска) та Афанасія (Опанаса) Фета (справжнє прізвище Шеншин 1820 р.н). Одні кажуть що Фет – це літературний псевдонім, другі – це прізвище матері, треті – його народження таємниця. Тож коротко: в документальній біографії Опанаса Фета є багато неточностей, і в першу чергу неточна дата і місце народження. Ми вказали 1820 р.н. Місце народження майбутнього поета - Орловська губернія, село Новосілки, це родовий маєток батька-поміщика, а Опанас був його позашлюбним сином і в 14 років за ухвалою духовної консисторії отримав прізвище своєї матері Шарлотти на прізвище Фет, одночасно втратив право на дворянство Шеншинів. Тож літературне ім'я Фет, відповідало прізвищу його матері. Не будемо описувати біографію А.А.Фета, лише зазначмо, що з 1845 до 1853 роки на території Єлисаветградського повіту (Кропивницький) Афанасій Фет проходив військову службу ад'ютантом командира полку. Літературознавці відзначають, що саме в цей проміжок часу ним були написані найліричніші твори. У 1857 році поет одружується з Марією Боткіною і опираючись на її статки, добивається «власного економічного зросту». Але кохання між подружжям як не було, так і не буде далі. Кожний кохає зовсім іншу людину. У 1858 році пішов у відставку і присвятив себе веденню господарства. У 1872 році повертає собі дворянство, а у 1873 році - прізвище батька Шеншин, з цього періоду Опанас Фет вимагає зазначати його Шеншином. А літературні твори та переклади поет і надалі підписував прізвищем Фет. Помер поет 21 листопада 1892 в Москві. За деякими даними, його смерть від серцевого нападу спровокувала попередня спроба самогубства. Похований у селі Клейменова, родовому маєтку поміщиків Шеншиних.

Хоча 1861 року фактично в царській Росії було скасовано кріпацтво, значна частина селян за різними причинами землі отримати не змогла, або її втратила. Безземельні та малоземельні селяни мали орендувати землю. Орендна плата на початку XX ст. в селі Сасівка становила від 8 до 13 карбованців за десятину (1,0925 га). За одержання 3,5 десятин на ревізьку душу треба було протягом 49 років сплачувати по 9 крб. Четверта частина населення, переважно дворових селян залишала-

ся без землі. Нелегким було і утримання худоби, за випасання на панській толоці треба було зібрати для нього 2 десятини хліба. Купити землю для зубожілого селянина не було змоги, ціна на неї піднімалась майже щороку (1870-1880 р. = 37 крб., 1880 - 1884 р. = 65 крб., 1903 р. = 205 крб.). Безземельні селяни масово йшли в заробітчани та наймити до великих землевласників, робітниками на заводи в Єлисаветград. Середньомісячний заробіток наймита був близько 5 крб на місяць. В 1897 році на території села Сасівка повітове земство розпочало будівництво цегляної школи, її будували протягом 7 років. Вона була невелика. В кожному класі було зроблено пічне опалення. Новозбудована школа радо відчинила свої двері школярам у 1904 році. Така ж сама школа була у сусідньому селі, тільки збудована з саману.

В кінці 19 - на початку 20 ст. село Сасівка стало власністю панів Піщанських. Наводимо спомин жительки села Бур'янової Агріпінї, яка в 1915 р працювала нянькою двох панських дітей. Вона згадувала: - *Пани були добрі, з повагою відносилися до людей. У них був одноповерховий будинок з досить великими на той час вікнами. Кімнати були просторі, зі смаком оформлені. Дружина Піщанських любила красу і затишок. За її наказом було посажені під вікнами будинку кущі бузку. Навколо будинку знаходився парк, який доглядав садівник. В парку були посипані піском пішохідні доріжки, обабіч яких у декількох місцях стояли лавки для відпочинку. Поруч з ними були розбиті клумби на яких висадили проліски, шафрани, конвалії, лілеї, тюльпани, фіалки. По парку дозволялося ходити і селянам, але з однією умовою - «не шкодити».*

На початку XX ст. суттєво погіршилося становище селян. У зв'язку з голодом 1900-1901 р. вони залишилися без посівного матеріалу і половина селян продали свої землі за безцінь. Революція 1905-1907 р., Столипінська реформа 1906-1917 р., (Царський указ від 9(22) листопада 1906 року «Про доповнення деяких постанов діючих законів, які стосуються селянського землеволодіння і землекористування» і ухвалений на його підставі Державною Думою закон від 14(27) червня 1910 року) та Перша світова війна завдали селянам багато лиха та негараздів. **(Примітка: Перша світова війна від 28 липня 1914 - до 11 листопада 1918 року, в якій брало участь 38 держав із населенням 1,5 млрд мешканців. Під час неї загинуло понад 10 млн**

солдат і цивільних мешканців). А ще Лютнево-буржуазна та Жовтнева революції 1917 року не змінили на краще економічне становище трудівників села. На початку 1918 року в Сасівці було встановлено радянську владу. У продовж 1917-1921 років Компаніївська земля перетерпіла калейдоскопічну зміну влад і лихоліття громадянської війни. У травні 1919 року Херсонська губернія розділилася на дві - Одеську та Херсонську. Наприкінці січня 1920 року частини Червоної Армії при підтримці місцевих партизанів визволили Компаніївщину від Денікінських військ (про що ми писали в попередніх розділах). З утвердженням радянської влади село Сасівка повторює історію країни.

Постановою міжвідомчої губернської територіальної комісії від 5 квітня 1921 року Єлисаветградський повіт був поділений на 9 районів, завдяки чому територія Компаніївщини потрапила до Єлисаветградського й частково до Бобринецького районів. У 1920-х роках у Сасівці було 712 дворів, кількість населення становила 3102 чоловіка. Село пережило страшний голод 1920-1921 років, населення зменшилося майже на третину. Потім дружно «будували комунізм», бо за відмову: «Пряма дорога в сибірські табори». Селяни пережили суворі роки «продрозгортку», коли примусово вилучалися продукти харчування та їли «всякий непотріб заради виживання».

► У вересні 1930 року було «розкуркулено» роботящого селянина Михайлюка Никифора Мефодійовича 1889 р.н., с. Сасівка, українець, освіта початкова, тесля колгоспу імені Леніна, мав 17 десятин надільної землі та 12 взяв у оренду. Разом з братами Тихоном і Харлампієм придбали на трьох один трактор, сівалку, молотарку, віялку, дрібний реманент. Постановою районного комітету управління внутрішніх справ, як злісних ворогів радянської влади - арештували і відправили усіх трьох Михайлюків до сибірських таборів на 10 років до міста Котлас, що на півночі Росії «без права повернення на Компаніївські землі».

1931-го року Михайлюк Никифор Мефодійович утік з таборів. Впіймали і знову засудили. У 1932 році він знову тікає з таборів, але невдовзі впіймали у Архангельській області й засудили. 1933-го року знову тікає, затримали його у Москві й засудили до додаткових 3 років концтабору, «як особливо небезпечного». У 1936-ому році він знову тікає, затаївся та працював у

Маріуполі, а потім з надією повернувся до села Сасівка. Та 8.07.1937 року відбувся черговий арешт Компаніївським РВ НКВС і засудження за: «Втечі з місць попереднього заслання, антирадянська діяльність і агітація, дискредитація сталінської Конституції». На цей раз Михайлюку М.Н. непоталанило, його відвезли до УНКВС Одеської області і 28.08.1937 року засудили до розстрілу. Вирок виконано 11.09.1937 року. Реабілітований 31.03.1989 року прокуратурою Кіровоградської області.

Додатковими страшними розповідями про голодомор поділилися з нами: Мазнік Ніна Аврамівна, Бондаревська Марія, Матненко Марфа Ісаївна та інші. Згадує Мотненко Марфа Ісаївна, жителька села Сасівка: «1932 року зібрали непоганий врожай. Хлібом були засипані колгоспні комори, навіть сільська церква. А нам чомусь нічого не дали, сказали: треба здати державі. Ми все віддали державі, але нас знову обікрали: «що їсти дітям»? Батька викликали до сільської ради, і почали вимагати здати хліб із власного врожаю. Він відмовився, за що нас назвали куркулями і сказали, що вивезуть на Соловки».

Друкуємо списки жертв тоталітарного режиму с. Сасівка:

► Бицюра Тихін Васильович, 1891 р.н., с. Сасівка, українець, письменний, коваль колгоспу. Заарештований 25.09.1936 року Компаніївським РВ НКВС за агітацію проти підписки на держпозику та дискредитацію партії і вождя. Засуджений 7.08.1937 року Одеським облсудом до 5 років ув'язнення у виправно-трудових таборах з позбавленням громадянських прав на 3 роки. Дані про реабілітацію у справі відсутні.

► На початку 1930-х років до с. Сасівка із с. Цабелівка Кустанайської області (Казахстан) приїхав росіянин Даниленко Олександр Іванович 1908 р.н., освіта початкова, працював у Сасівці трактористом колгоспу. Заарештований 4.01.1933 року Зінов'євським міськвідділом ДПУ за шкідництво - зумисно допустив аварію трактора (фактично лише зламалося колесо). Засуджений 8.02.1933 року особливою нарадою при колегії ДПУ УРСР до 3 років заслання. Реабілітований 21.12.1993 року прокуратурою Кіровоградської області.

► Замітайло Михайло Васильович 1894 р.н., с. Сасівка, українець, освіта початкова, псаломщик. Заарештований 8.02.1930 року Зінов'євським окремим відділом ДПУ за агітацію

проти колективізації. Особливою нарадою при колегії ДПУ УРСР 25.03.1930 року за добровільно відданий весь урожай, майно та сільськогосподарський інвентар справу припинено та звільнено з під варті.

► Коцюба Іван Семенович 1874 р.н., с. Сасівка, українець, освіта початкова. Заарештований 31.01.1930 року Компаніївським РВ ДПУ за антирадянську агітацію. Засуджений 7.03.1930 року особливою нарадою при колегії ДПУ УРСР до 3 років заслання. Реабілітований 23.07.1990 року прокуратурою Кіровоградської області.

► Коцавський Федір Іванович 1894 р.н., с. Сасівка, українець, письменник, коваль. У 1930 році був засуджений за розтрату, у 1932-у висланий до таборів, звідки повернувся самовільно. Заарештований 25.09.1936 року Компаніївським РВ НКВС за агітацію проти заходів партії та уряду, а саме агітував та негативно висловлювався на адресу Зінов'євського міськвідділу ДПУ. Реабілітований 28.02.1955 року управлінням КДБ Кіровоградської області.

► Меланченко Сергій Антонович 1884 р.н., с. Сасівка, українець, освіта 6 класів, проживав у м. Кіровограді, де працював комірником технікуму механізації. Заарештований 9.04.1945 року УНКВС Кіровоградської області, засуджений 17.05.1945 року трибуналом військ НКВС Кіровоградської області до 10 років ув'язнення у виправно-трудовах таборах з позбавленням громадянських прав на 4 роки і конфіскацією майна. Реабілітований 20.10.1992 року прокуратурою Кіровоградської області.

► Москаленко Явтух Гнатович 1893 р.н., с. Сасівка, українець, освіта початкова, колгоспник. Заарештований 01.03.1938 року Компаніївським РВ НКВС за антирадянську агітацію. Засуджений 10.04.1938 року «трійкою» УНКВС Миколаївської області до розстрілу, вирок виконано 25.05.1938 року. Реабілітований 24.05.1989 року прокуратурою Кіровоградської області... Та багато-багато інших...

В той період з Сасівки було вивезено понад 30 сімей «рубати ліс для будівництва залізниці Котлас - Воркута довжиною 1100 кілометрів». Праця була каторжною, багато поселенців не витримували навантажень і помирали. За підрахунками дослідників, тільки на відрізьку Котлас-Кожва, а це

лише половина всієї відстані залізниці, загинуло більше 300000 тисяч в'язнів. Але ще гірше очікувало на тих, хто залишився в селі. У 1932 році зерна в Сасівці вродило достатньо, але все його забрали у фонд держави. На лівому березі села знаходився зерновий склад, який охороняли і вдень, і вночі. А навколо лютував голод. Люди, які вижили без сліз не можуть згадувати про пережиті роки голодоморів.

Настав важкий період Другої світової війни. 22 червня 1941 року Німеччина напала на Радянський Союз та для нас почалася Велика Вітчизняна війна. У перший день війни вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР про оголошення на території західних і центральних військових округів, у тому числі в Україні, воєнного становища. Мобілізація в діючу Червону армію співпала з початком збиральних робіт на хлібних нивах Компаніївського району. Багатий врожай вийшли збирати всі жителі села Сасівки. Республіканська газета «Комуніст» писала в ті дні: «З небувалим патріотичним піднесенням колгоспники Кіровоградської області проводять збирання врожаю. Всі, від старого до малого, виходять в поле працювати, не покладаючи рук». 5 серпня 1941 року гітлерівські війська вдерлися в село Сасівку. Фашисти виганяли жителів з будинків і селилися там самі. Сасівчани змушені були рити землянки, жити в погребях чи шукати притулку в знайомих та родичів. На території села поблизу медпункту знаходився німецький штаб.

Окупанти примушували людей працювати в полі, доглядати худобу, віддавати їм невелику кількість зерна. Старожили згадують, що «старі німці були злі, противні, а молоді були спокійні, розсудливі, не агресивні, іноді навіть дітей шоколадками пригощали, а інколи і ліками допомагали. Жили в приміщенні школи, кожного вечора звідти лунала музика, німці водили до себе молодих сасівських дівчат» (потяг до протилежної статі в період війни тільки підсилював і без того загострені емоції але й розпусних дівок хватало в усі часи). Була у німців ще одна забава: ловили стару жінку, примушували її до гола роздягатися і в такому вигляді заставляли танцювати. Жінки танцюючи плакали, а вони сволота - реготали, навіть інколи фотографували (зі спогадів Руденка М. І. та Кливняка Н.М.).

Було створено поліцію. У нашому селі було 5 поліцаїв: Майборода Яків, Михайлюк Михайло, Яшка з роду Гринів, Ша-

повал Петро та Шаботін (уродженець с. Зелене). Вели себе грубо, зухвало, всіляко вислужувалися перед фашистами, знущалися з сасівчан, стріляли у непокірних. Своєю добротою вирізнявся серед них Яшка з роду Гринів. Люди про нього згадують з вдячністю, бо перед облавами він попереджав людей про небезпеку. За що й поплатився, фашисти дізналися про те що Яшка допомагає селянам і жорстоко його побили на очах у жителів Сасівки, скрутили руки за спиною, посадили на безстарку і вивезли геть. Після цього його ніхто не бачив, вірогідно його розстріляли в концтаборі «Тернова Балка».

Величезні втрати живої сили на східному фронті і мобілізація у вермахт значної частини працездатного населення змусили фашистське керівництво вдаватися до використання дармової робочої сили з окупованих територій України. Близько 1400 юнаків і дівчат 1926 року народження, були насильно відправлені фашистами з Компаніївського району на каторжні роботи до Німеччини. Серед них було багато молоді села Сасівки. Спочатку було оголошено про добровільне відправлення до Німеччини, але охочих було мало. Тоді почалося примусове вивезення молоді. Щоб не потрапити на роботу до Німеччини, молодь ховалася в печах, в погребях, на горищах, тощо.

Хто знав про підземні печери та тунелі, то щодуху бігли туди і вже ніякі «підземні міфічні істоти» не могли спинити налякану молодь. Були навіть такі випадки, коли люди ховалися у річці. Пірнали під воду і дихали через очеретину. Поліцаї, як пси вишукували втікачів та віддавали німцям.

За декілька кілометрів від села Сасівка фашисти збудували концентраційний табір «Тернова Балка» для військовополонених та місцевих мирних жителів. Він являв собою великий пагорб, обнесений у три ряди колючим дротом, з кількома бараками без нар. Щодня ув'язнених виганяли на каторжні роботи, а годували баландою з прілого проса.

«Табори цивільного населення», або концтабори – досить умовна назва місць позбавлення волі громадян з метою їх «перевиховання» за спротив окупаційній владі, за відмову від роботи в громадському дворі тощо. Зловісного характеру набула тюрма СД

у Кіровограді на вул. Польовій. Сотні в'язнів були розстріляні безпосередньо на подвір'ї в'язниці, інших відправили до Бухенвальду. Гетто (концтабори) існували у Бобринці, Аджамці, селі Тернова Балка (усіх в'язнів з цього табору - розстріляли), с. Мала Виска та с. Мар'янівка Маловисківського району, м.Кам'янка Новомиргородський району та село Адабаш Новоукраїнського району, де розстріляли більше 10 тисяч полонених. А ще були концтабори Кіровограда, Олександрії, Олександрівки, Знам'янки, Липняжки, інших населених пунктах Кіровоградської області. І всюди голод і смерть.

3 Сасівки німців вигнали у 1944 році, але краще не стало. Правда голод 1946-1947 років сасівчани пережили без втрат, хоча було дуже сутужно. Незважаючи на мир, комуністична репресивна машина продовжувала нівечити людські життя. Для прикладу, 16-річну Михайлюк Ольгу було засуджено до 20 років концентраційних таборів і 5 років «пораження» (позбавлення громадянських прав) за те, що вона бувши вагарем на току дозволила одній працівниці вкрати жменю зерна. Разом з нею за статтею 4 Закону «Про п'ять колосків» осудили ще 15 невинних людей. Їй, як організатору дали найбільше, а іншим менше. Так Коцур Олександр отримав 15 років, Михайлюк Євдокія - 3 роки, Симиволос Василь - 3 роки, Фоміченко Михайло - 3 роки, разом їм було присуджено 150 років тюремних поневірянь «за жменю зерна». Вони відбували покарання на Воркуті. Пиляли ліс, корчували пні, копали котловани. Тяжко працюючи люди не отримували відповідного харчування. За один день у таборі «Глазов» помирало до 15 чоловік.

А на волі в с. Сасівка продовжувалося життя. Населення обклали податками на худобу і сади. За дуже короткий час з охайного зеленого села Сасівка - перетворилася майже на пустелю. Селяни, для того щоб не платити податки на фруктові дерева, знищили їх. В цей період поширилося розведення кіз, бо за них не треба було платити. В народі козу називали «сталінська корова». В 1953 році помер Й.Сталін. Жити стало легше бо відмінили деякі податки. Але п'яними трактористами вже було зруйновано церкву Свято-Різдва Богородиці, будівельні матеріали з якої розібрали на сараї. З 1956 року до Сасівки знов стали приїжджати переселенці із Західної України.

НОВОПАВЛІВСЬКА ТЕРИТОРІЯ ПОЗИТИВУ

У нашої старенької героїні книги, бабусі Катерини Василівни Магро, була дочка Магро Людмила Ігнатівна 1929 р.н., яка зазначала місцем свого народження село Семенівка, Семенастої сільської ради, Рівнянського району. Сьогодні Семенасте знаходиться у Новоукраїнському районі, Кіровоградської області, (про село Семенівку ми вже писали), тож прийдеться коротко описати місто Новоукраїнку і село Семенасте.

З книги записів громадянського стану про народження Магро Людмили Ігнатівни від 03 червня 1929 року (з Кіровоградського обласного архіву) зробили копію запису за №53, де вказані батьки дівчинки: Магро Гнат Данилович та Магро Катерина Василівна. Ще у нас є копія Свідоцтва № 1877557 про народження Магро Л.І. (оригінал, який має вигляд довідки) від 28 серпня 1943 року, за № 2296 де нотаріус Кіровоградської нотаріальної контори Бочаров М.М. вказав місцем реєстрації народженої дівчинки Людмили Магро: Семенастівська сільська рада, Рівнянського району, Одеської області. Документ дійсний і відповідає 1943 року (звертаємо увагу, що документ про народження видано 1943 року, коли Україна була окупована німцями в період Другої світової війни).

Сама Людмила Магро любила казати: «Придивіться уважно, он там за обрієм стоїть моє рідне село Семенасте, це зовсім недалеко від Новоукраїнки, яка колись була Новопавлівською фортецею». Більш детально про Людмилу Магро ми будемо розповідати в главі «Карпов: таємці родових лабіринтів». Якби там не було, ми коротко надаємо історію Новоукраїнки та села Семенасте в Кіровоградській області.

Сьогодні Новоукраїнка - місто районного підпорядкування, центр району, розташований на берегах річки Чорний Ташлику та її приток: Грузької й Помічної, приблизно за 70 км на південний захід від Єлисаветграда - Кропивницького. Через Новоукраїнку проходить залізниця Одеса-Харків. Міській Раді підпорядковані села Звірівка, Калинівка, Новоолександрівка, Новоулянівка, Червоне, Яблунівка, тощо

Місто Новоукраїнка, як і багато інших міст Єлисаветград-

ського краю виникли з середини 1700-х років. Але перші сліди людини тут датуються археологами добою неоліту. Існує наукова гіпотеза, що цей край у скіфські часи VI - III ст. до н.е. входив до Ексампею, священної землі скіфів - орачів. Коротко: на землях Новоукраїнського району здавна кочували, зупинялися і селилися різні племена. У скіфські часи, за Геродотом, між Гіпанісом (Південним Бугом) і Борисфеном (Дніпром) існувала місцина під назвою Ексампей (у грецькому варіанті - Священні Шляхи), де скіфський цар Аріант встановив величезний казан, виготовлений із бронзових наконечників стріл, кількість яких відповідала кількості населення Скіфії. (Ми про це зазначали в нашій книзі). Тим паче, існує наукова гіпотеза, що Гіпаніс, почи - нався від Синюхи, а його притока, від якої пішла назва місця, - це річка Чорний Ташлик, яка протікає в Новоукраїнці.

Виходить, що за цими свідченнями, територія сучасної Новоукраїнки, була заселена ще в IV тис. до н. е. (значить генетичні корні героїв нашої книги треба шукати від зазначеної пори, але це виконати нереально). Скудні свідчення з середини XI ст. залишили половці, які оселялися в цих краях і визнали зверхність Київської Русі, (це додає нам надію).

В часи Київської княгині Ольги і її сина Святослава на цих теренах проходив сухопутний «Грецький шлях» з півдня, від Чорного моря і далі «на Русь». Але з втратою Київською Руссю цілісності - землі стали захоплювати кочові народи. Від 1243 р. на них панує Золота Орда, причому з XIV ст. (битва при Синіх Водах) - Новоукраїнські землі стають порубіжжям між Литвою і Золотою Ордою. Після розпаду Золотої Орди на родючі землі майбутнього Єлисаветградського краю накопалося войовниче Кримське ханство і край став називатись «Диким полем», де постійно проживали тільки відчайдушні мужні люди, втікачі від будь-якого гніту польської шляхти, тощо. Згодом з таких людей сформувалися козацькі загани та Запорізька січ. Західною окраїною цієї своєрідної козацької республіки стали Новоукраїнські степи. В результаті тривалої боротьби між Московією, Польщею і Туреччиною та складної системи договорів, землі між Дніпром і Південним Бугом на початку XVIII ст. на короткий час відходять до Туреччини, а з 1740 р. - остаточно до Росії. У складі Нової Січі Новоукраїнський край входив до Буго-гардівської паланки запорізьких козаків.

У 1750-1754 р. для захисту Нової Сербії та зміцнення південних кордонів царський уряд створює тут укріплення й фортеці (за проектом інженера французького походження Де-Боскета). 1754 року біля злиття річок Помічної і Грузької з Чорним Ташликом засновано фортецю Павлівськ, навколо якої виник населений пункт. Через десять років царським указом його перейменовано у Новопавлівськ. Фортеця мала два укріплення: одне - чотирикутної форми, на підвищенні між річками Грузькою і Помічною при впадінні їх у Чорний Ташлик, оточене майданом, за яким з двох боків лежало поселення з вузькими вуличками (150 хат); друге - Чорноташлицьке, розташоване на протилежному березі Чорного Ташлику, біля якого було поселення із 120 хат. Високі скелясті береги надійно захищали обидва укріплення. На валах Новопавлівської фортеці стояло 10 гармат. Поселенські полки формувалися в основному з українців і росіян, але були в них і представники інших національностей (серби, молдавани, болгари), натерпівшись утисків з боку Туреччини та Австрії, вони охоче переселялися на ці землі. В Новопавлівську розміщувалися штаб і 1-а та 9-а роти Молдавського гусарського полку. З 1754 року починається відлік офіційної історії міста Новоукраїнка, а тому з цього часу стало легше розшукувати корні власних родин.

В січні 1769 року 70-тисячна орда Кримського хана Керим-Гірея, про якого ви вже багато знаєте і якого самі татари прозвали Делі-хан (шалений хан), після невдалої спроби взяти приступом фортецю Св.Єлисавети, спустошили навколишні поселення. Далі хан розділив татар на загони і відправив грабувати провінцію. Один з таких загонів зруйнував поселення Новопавлівськ. Можливо, фортеця Павлівськ і вистояла б, а зруйновані татарами були б тільки будинки людей за межами фортечних валів, при одній умові: «не будь зрадника в рядах захисників фортеці». В сім'ях не буває однакових дітей, є добрі, погані, але є й відверті зрадники - «моральні уроди».

То був останній з багатьох сотень набігів кримських татар на Україну, через 2-3 роки (1771-1773 р.) тут розміститься перша рота Молдавського гусарського полку, сформованого з турецьких підданих православного віросповідання (в основному молдаван, що перейшли на бік Росії під час російсько-турецької війни 1768–1774 р.), які і будуть захищати південні рубежі Росії.

В 1773 році почали відбудовувати Новопавлівськ та згодом назвали «Павлівський посад». Від 1787 року тут (у 175 дворах) проживало понад 1 тис. чоловік. Поселенці відбували різні повинності: ремонтували укріплення фортеці й казарми, тримали на постоях солдат тощо. Життя їх було дуже тяжким, робочих рук не вистачало. Російський уряд з багатьох причин заохочував переселення на ці землі різних іноземців. В Новопавлівськ переселили 1015 молдаван, але були болгари й греки. Створили Молдавський гусарський полк, його початкова історія тісно пов'язана з діяльністю Василя Зверева (Василе Лупул), який згодом стане полковником. Від його русифікованого прізвища (Лупул-звір) пішла назва селища Звірово, яке започаткували військові на козацьких землях Буго-гардіївської паланки. Неминуче почалися зіткнення між козаками Січі та поселенцями. Але спроби запорожців силою зігнати військових поселенців з своїх земель наразились на протидію царського уряду, який повністю підтримував військових поселенців, і в травні - на початку червня 1775 року полковник Зверев-Лупул очолив п'ятий відділ російського війська генерала Текелія, який прийняв участь в ліквідації Запорізької січі.

Відповідно до прізвища Лупул (Лупу) ми надаємо пояснення. Василь Лупу народився у Константинополі, був високого зросту, за походженням (мабуть) грек чи албанець. В 30-х роках XVII ст. оселився в Молдовському князівстві. Був торгівцем, розбагатів, став великим землевласником. 1634 року Василе Лупу зумів посісти молдовський престол та додав до свого прізвища букву «Л».

А ще він був союзником Хмельницького, з яким вони стали сватами (Тиміш Хмельницький оженився на дочці В.Лупу - Розанді у 1652). Після загибелі Тиміша Хмельницького (1653) і відступу козацьких загонів з Сучави, В. Лупул був остаточно позбавлений Молдавського престолу і змушений виїхати до Чигирина, але невдовзі втік до Криму, де його й стратили. Розанда Лупул 1653 р. народила двох хлопчиків-близнюків на прізвище Лупул-Хмельницькі. Подальша її доля набуває детективного жанру, але то вже інша історія. Ще є Стефаніца Лупу (1641-1661) господар Молдовського князівства та інші.

Чума 1771 року знищила понад чверть населення Новопавлівська. Далі 1774 року настав голод й вимирання людей, а у 1780 році - сильна посуха та знищення всіх посівів сараною. Не дивлячись на стихійні лиха, поселення Новопавлівськ продовжувало заселятись (але вже переважно українцями). Розташований на перехресті доріг: на Ольвіопіль, Новомиргород і Катеринослав, завдяки жвавій торгівлі, містечко швидко росло. У 1821 році містечко (як посад) передано у відомство 3-ї Української уланської дивізії. Тут розмістився штаб 1-го Українського уланського полку, у зв'язку з чим 1830 року посад перейменовано на Новоукраїнку. Із простих переселенців (за винятком купців і міщан) утворили «напіввійськовий підрозділ», який поєднував сільськогосподарські заняття - з військовою справою та утриманням постояльців-уланів, яким треба постачати фураж для їхніх коней тощо. У посаді споруджували штабні приміщення, казарми, конюшні, манеж, гауптвахту, артилерійські склади тощо. Хоч у 1835 році в Новоукраїнці й дозволялося приписуватись купцям та міщанам, але приплив їх був дуже незначним. Торговельно-ремісниче населення почало зростати тут лише на кінець 1850-х років, після ліквідації військових поселень, у 1857 році в посаді проживало 6346 чоловік.

Від 1859 року Новоукраїнка увійшла до складу Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. За даними 1860 року в ній налічувалося 1468 дворів і 6812 чоловік, переважно українців, молдаван і росіян. Вони користувалися 25 тис. десятин землі. Більшість земельних угідь, майна й худоби перебувала в руках заможних селян, які становили всього 15% населення. Так, багатому селянину П. Марару, (що походив із роду Магпо) належало 30 десятин землі, вітряк, 8 коней, 4 пари волів, 15 голів іншої рогатої худоби і 114 овець. У невеликій школі навчалося 24 хлопчики і дівчинки з усіх 2670 дітей містечка.

В Новоукраїнці 20 липня 1877 р. (в зв'язку з російсько-турецькою війною) було відкрито лазарет Пермського санітарного загону (сформований з добровольців Пермської губернії). За час війни в лазареті пройшли лікування 1360 чоловік, з них померло 42 чоловіки. Що являв собою посад Новоукраїнка, видно із звіту Павла Крамера – начальника Пермського санітарного загону. Вміщеного в газеті «Пермские губернские ведомости» № 89 від листопада 1877 року.

БИЛИНИ ВІД СЕЛА СЕМЕНАСТОГО

Історія села Семенасте Новоукраїнського р-ну Кіровоградської області в точності повторює історію земель навколо містечка Новопавлівка (Новоукраїнка). Є декілька цікавих розповідей.

1). Село Семенасте заснували в середині 18 ст. переселенці: серби, молдавани, болгари та інші, які сухопутним «Грецьким шляхом» йшли через Український степ у пошуках кращої долі. І першу назву «Борсукові хати» отримали ті люди, які

вирили землянки і почали полювання на диких звірів, особливо борсуків та займались землеробством на нерозораній землі.

2). Село назвали Борщеве, бо Катерина II його подарувала поручику Борщеву «за вірну службу», але старі люди пам'ятали «любви обильную царицу» та її тягу до молодих і статних військових. (Пригадайте гусарів з Гусарського урочище село Піддубне). Запровадження військових поселень і передача території у військове відомство привело до скасування Єлисаветградського повіту, що сталося 6 грудня 1828 року.

З історії фактів не викинеш: Принцеса Софія Ангальт-Цербст-Дорнбургська 9 липня 1744 р. прийняла православ'я й отримала ім'я Катерина Олексіївна на честь Катерини-I. В народі її прозвали Катерина-II (1762–1796). У 1745 році вийшла заміж за великого князя Петра, наступника російського престолу. За свідченням графа Андрія Шувалова, царі і цариці в

інтимному житті мали своїх коханців, цар Петро мав роман з Єлізаветою Воронцовою, а Катерина II мала інтимні стосунки з Сергієм Салтиковим (таємним батьком майбутнього царя Павла I), далі з Григорієм Орловим (від якого мала сина), а ще з Станіславом Понятовським, караульним корнетом Олександром Васильчиковим і багатьма іншими чоловіками. В народі їй поставили діагноз: «Баба слабка на передок». Оскільки стосунки Катерини II з різними чоловіками були досить явними, Петро не вірив в те, що він є батьком їхніх дітей. В 1762 Петро III став імператором, через 6 місяців був убитий офіцерами гвардії внаслідок змови. 9 липня 1762 в казармах Ізмайловського полку Катерину II проголосили імператрицею.

3). Треті зазначають, що с. Семенасте засноване у другій половині XVIII ст. переселенцями з Київської губернії, на цю версію вони подають архівні документи з Херсонської губернії: **3.1).** Келеповський Аркадій Іполитович (1870-1925 роки, державний діяч Російської імперії, один із лідерів Білої еміграції; **3.2).** Виписка та план землі землевласника маєтку Василя Миколайовича Келеповського (с. Семенасте); **3.3).** План відмежованої землі (с. Семенасте) для О. Я. Келеповської. 1837 р. В 1 д. 100 с. 1 арк. (59,5x41). Укладач бобринецький повітовий землемір П. Звоницький. Рукопис. Архів Херсонської губернії: Ф. 14, оп. 1, спр. 1736, арк. 28; **3.4).** План частини землі с. Рівне В.З.Келеповського. 1801 р. В 1 д. 500 с. 1 арк. (34x44). Укладач тираспольський повітовий землемір А. С. Шаржинський. Рукопис. Тираспольський архів Ф. 14, оп. 1, спр. 470, арк. 9 зв. - 10. Тож зміна назви села Семенасте на Келеповське могла мати місце від прізвища землевласників. Ще є урочище Келеповське в селі Покровка Компаніївський району.

4). Не забувайте про прибуття переселенців у цей край, які бажали на підсвідомому рівні «увековечить название тех мест, с которых они прибили». А це може бути: **4.1).** Келес (Keles) - ільче (округ) у складі ілу Бурса на заході Туреччини; **4.2).** Келесирія - історична область на півдні Ліванту, розташована у долині Бека(а) між хребтами Ліван та Антіліван; **4.3).** Келецька губернія - одна з західних губерній Російської імперії з центром у місті Кельце; **4.4).** Кельце - місто (Краківська губернія) історична адміністративно-територіальна одиниця Царства Польського в складі Російської імперії, яка існувала у 1837-1842 роках (адміністративний центр Свентокшиського воєводства. Як бачите - вибір багатий, тож досліджуйте, як Семенасте стало Келеповським. А от сама назва «Семенасте» нас зацікавила своєю билиною.

За дуже старих часів, у цю місцевість Дикого поля втекла з кріпацької неволі від пана-душогуба, молода і закохана пара Семен і Настя. Втікачам літом було добре, а от на зиму вирішили вони збудувати власну землянку. Ота маленька, однокімнатна землянка стала першою власною оселею в їх житті. Так на березі водоймища з'явилась перша сім'я, нехай маленька, але дружна. Їм було так добре і так спокійно, що вони хотіли цим почуттям поділитися з іншими людьми. Наловивши

качок на водоймі, вони до лапок прив'язали висушені очеретинки, на яких вишкрябали запрошення всім бажаючим завітати до них в гості. Їжі було вдосталь: і риба, і птиця, і родючі землі, дерева і все, чого душа бажає. Качки оті вісточки швидко рознесли по світу. З різних країв і з різних причин до їхнього краю почали сходитись люди зі своєю худобою, з ужитками, з різними зернами, насіннями, саджанцями. Поряд рили землянки та починали господарювати. Життя завирувало і загуло у маленькому поселені, яке ще не мало назви. Люди пили чарівну воду з джерел, мали Бога в серці, трудилися і творили лише добро. Кожен поселенець хотів посадити дерево, щоб прикрасити свій край і набралось їх, як у диких хащах.

Сонечко вже було на заході. У вишняках заливався вечірнім співом соловейко. Його пісня збентежила зозулю, яка причаїлась у верболозах, що біля річки. Зозуля завела своєї. Її дзвінке «ку-ку» відлунувало від води, линуло до маленької землянки. Біля її дверей, на маленькому зрубленому дереві сиділа молода жіночка Настя. На її колінах спало мале дитя. Зачувши зозулю, молодичка підняла бліде личико, сумно поглянула на річку і прошепотіла хворобливим голосом: «Накуй мені, зозулечко, життя та й літа, бо не хочу помирати в повному цвіту». Скільки ж палкої надії та невимовної туги було в тому голосочку! Але лісова пустунка, раптом змовкла. Жіночка зачала якийсь час, а потім, сумно зітхнувши, знов прошепотіла розпачливо: - То чому ж ти, зозуленько, вже більше не куєш? Мабуть, мені молодій смертеньку віщуєш, хоч я ж ще взимку застудилась...

Вона щільно притисла дитинку до себе й озирнулась навкруг. Яка краса! Останні промінчики сонця падали на квітник. Небесним світлом наповнювали квіти настурції та півонії, мов келихи вином. Квіти свіtilись зсередини тим неземним сяйвом. Ніби янголи Божі благословляли своїм чарівним світлом і той квітник, і молоду сільську мадонну з немовлям на руках. Жінка дивилась на ту красу і думала, що сьогоднішній день відмирає, але назавтра відродиться знову. Так минатимуть роки, віки, вічність: «Сонце то сходить, то заходить». Вона може померти, як усі люди, бо мають лиш одне-єдине земне життя та в неї є дитинка. Чому її життя таке коротеньке, лише 22 роки, а як же її Семен?

Страх перед неминучим, відчай, розпач клубочились у схудлому, ураженому хворобою тілі Насті. Хотілося розірвати руками зсередини себе, щоб дістати пухлину з легень, що все росла й росла в середині. Хотілось кричати на весь білий світ: - Боже мій любий! Боже мій коханий! Чому саме я? За які гріхи? Я так хочу жити! Я хочу бути поруч із своїм коханим і нашою дитинкою. Змилуйся наді мною задля мого синочка! – сльози струмками котились з Настиних очей. Не втирала їх, лише стогнала тихо від безвиході. Знала, що дні її лічені і мусила примиритись із тим. Але як не шкодувати за світом, у якому ще не нажилася? Як не переживати за долю маленької дитини, яка залишиться без рідної неньки? Від думок про розлуку з Семеном і власною дитиною ставало моторошно. Хотілось завити вовчицею. Якби ж це допомогло!

Настя почала помічати, що їй важко ковтати, хоча горло не болить. Мовчала і боялася сказати правду Семену. Господі тільки зараз вона усвідомила, як їй повезло з чоловіком. Що не кажіть, а вибір чоловіка - то справа кропітка та нелегка. І дуже важливо прислухатися не лише до свого серця, яке так і норовить завести в якусь халепу, а й до здорового глузду, щоб потім не нарікати на свою гірку долю та не плакати. Та її доля надала їй підказку: «Семен буде добрим чоловіком і батьком».

Мабуть буду мовчати до останнього, а там сам Бог прийме рішення, хоч помилуюсь з ним на останнє. В останні дні осені Настя більше лежала, ніж ходила, все роблячи через силу. Десь у середині грудня її не стало, поховали Настю на високому пагорбі, щоб першою бачила схід сонця. Семен від горя почорнів, тільки мале дитинча надавало йому сил. Так було більше року, а потім горе відступило. Завдяки коханню Семена і Насті, в подальшому село прозвали Семенасте.

Указом царя Миколи I у 1830 р. с. Семенасте було переведене у розряд містечок і вважалось ним до 1922 року. Наприкінці 19 ст. було відкрито однокласну школу, в якій навчалось 25 селянських дітей. Селяни самі доглядали школу. 1859 року у власницькому містечку Семенасте мешкало 284 особи. Станом на 1886 рік у містечку, як центрі Семенастівської волості, мешкало 306 осіб, налічувалось 64 дворових господарства, існували православна церква, школа й не діючий винокурний завод.

За даними 1894 року у селі Семенасте (Келеповське, Бор-

сукове, Борщове) мешкало 394 особи (205 чоловічої статі та 189 - жіночої), налічувалось 69 дворових господарств, існували православна церква, земська школа на 26 учнів (навчалося 23 хлопчики й 3 дівчинки), а ще земська поштова станція та лавка. Вірніше шкіл було дві, двоповерхове приміщення лише для панських дітей та одноповерхова, нічим непримітна школа, де навчалися діти кріпаків. Після Жовтневого перевороту 1917 року панську двоповерхову школу закрили, а через деякий час там облаштували сільський клуб. В період Вітчизняної війни 1941-1945 років (село багато разів бомбардували то німецькі, то червоні війська), приміщення було зруйновано. Після війни (1945 року) початкова школа відкрилась в селі Нерубаївка.

У лютому 1918 року в с. Семенасте було встановлено Радянську владу. У 1927-1930 роках в селі було 5 колгоспів. У цих же роках було розкуркулена половина селяни, які просто добре працювали та жили в достатку. Не оминуло село і три страшні голодомори 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 років, але то вже інша історія.

Моє рідне село (Любов Ігнатова):

Моє рідне село - світ дитинства чарівний,
Де тополі до неба, де безкрая ріка.
Кожен спогад про тебе такий неймовірний,
Кожна думка про тебе солодка й гірка.
Моє рідне село - мої злети й падіння.
Перша радість безмежна і сльози журби.
Ти пустило в мені своє вічне коріння,
Заронило у душу великі скарби.

Моє рідне село - моє перше кохання.
Перший мій поцілунок і прикрість невдач,
Моя перша помилка і перше прощання,
Перше рішення мудре і перше «пробач».
Моє рідне село - щира батьківська хата,
Де знайомий до болю кожен кущик в саду,
Де зростали зі мною дерева крислаті,
Я до них із поклоном ще раз підійду.
Моє рідне село - солов'їні ночі,
Чебреців і акацій духмяний нектар,
Усе те, що забути не можу й не хочу;
Це - життя мого частка, це Божественний дар!

П'ята глава

*Навмисно не
придумаєш*

З ЖУРБОЮ РАДІСТЬ ОБНЯЛАСЬ

Про цивілізаційну трансформацію держави і суспільства періоду до Київської Русі, з нами поділився думками, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України Олександр Скрипнюк: - Прийняття християнства як державної релігії Русі на початку X ст. стало об'єктивною політичною необхідністю того часу і починався той шлях задовго до X ст., пролягаючи через кілька важливих стадій (або періодів від I до IX ст.):

- ▶ - спонтанне проникнення християнських ідей і цінностей в слав'янське середовище (I - III ст.);
- ▶ - боротьбу християнства та інших великих релігій за вплив на Русь (VIII - IX ст.);
- ▶ - набуття християнством статусу державної релігії;
- ▶ - утвердження християнства, як нової ідеології в боротьбі із давньо-слав'янськими віруваннями у суспільстві (X ст.).

Ви вже знаєте, що витoki християнства на землях України-Русі сягають апостольських часів. Київський початковий літопис оповідає про місіонерську діяльність апостола Андрія Первозваного, учня Христа (I ст.), першого архієпископа Константинопольського і Патріарха Вселенського. А ще Андрій перший єпископ Візантійський до 38 року н.е. Саме з його іменем пов'язують перше проникнення Христових ідей на Русь у середині I ст. Подорожуючи з Криму - «до варяг», досягнувши «Київських гір», він благословив їх, зазначивши, що тут засяє благодать Бога та буде побудовано місто велике, і Бог здвигне на них багато церков. Згодом це дало історикам підстави по праву назвати святого Андрія апостолом Руським і основоположником православної церкви на теренах України-Русі.

Його наступником у місіонерській діяльності на землях Руси у 88-97 роках н.е. був учень апостола Петра – римський папа Климент I. Як опозиціонера офіційній римській язичницькій релігії його було заслано наприкінці I ст. до Херсона Таврійського. Климент I хрестив наших предків і заплатив за це мученицькою смертю за поширення християнства. Його ім'я здобуло визнання і пошану у наших співвітчизників і в усьому тогочасному християнському світі за те, що проповідував Євангеліє на українських теренах України-Русі.

Через 900 років папа Климент I постав державним символом хрещення Руси. Це яскраво проявилось у створенні його загальнодержавного культу апостола, як заступника Руської землі та небесного її хрестителя. Його мощі були перевезені до Києва і стали першими найдавнішими християнськими святинами Руської церкви. У наступних століттях поширення християнства набуло незворотного розвитку. Як це відбувалось?

В ніч з 6 на 7 липня 25 року н.е. (дата записана по новому стилю), в поселенні сторожової застави «Онгол», що на річці «Івля» в Приінгуллі було гуляння в честь свята Івани Купали. Біля великого вогнища, розпаленого посередині селища, сиділи майже всі жителі в очікуванні початка дійства. Кремезні герої нашої книги (Карп, Магр, Тавриза та Чегодай) із своїми родинами сиділи серед односельців. Онгольська молодь у цей час розважалась на березі річки «Івля», стрибаючи через багаття – очищаючись від негативної енергетики.

Молодь у різні часи майже однакова, вона безпечна, і полюбляє розваги. Ніхто із них поки не задумувався, звідкіля несе свої води річка «Івля» і чому у неї така назва. Через багато років вони пригадають розповіді старого вождя племені Сверкера, який знав усі навколишні землі і називав річки у такому порядку: Істр, Тірас, Гіпаній, Борисфен, Пантікап, Гіпакірій, Танаїд і Гера. Сучасні дослідники ототожнюють ті старі назви із: Дунаєм, Дністром, Південним Бугом, Дніпром. Про три останні річки (назва) суперечки йдуть і до сьогодення часу.

Ще три річки залишаються й досі не ідентифікованими. Серед невстановлених річок I ст. н.е., нас найбільш цікавлять Інгул та Інгулець (супутні назви: Єні-Гел, Онгол (Угл) та Вугласта) про які ми вже згадували. Хто тільки із «світил науки» не силкувався розгадати назву двох історичних водних артерій, які входять до 10 найбільших річок України. Але таємниця їхніх назв - залишається нерозгадана й сьогодні.

Молодий Чегодай міг пророкувати майбутнє, але за річки Єні-Гел і Угл, розповідав без конкретних подробиць: - Через півтори тисячі років люди зроблять великі старі папірці за назвою «географічні мапи», де будуть показані наші річки під іншою назвою: Інгул і Інгулець, це - межиріччя Гіпанісу, (по їхньому Південний Буг) і Борисфена (по їхньому Дніпро). До нас цю територію, одні звали «Угол», інші «Онгол». Від неї

пішла назва людей нашого сторожового племені «Онгольці». В дуже старі часи, цією землею протікали дві річки, два «Онголи», який - великий, а яка - малий, у ХХ ст. будуть виясняти наші майбутні нащадки. А в Х ст. наших нащадків чекатимуть випробування, бо місцеві князі почнуть боротьбу з половцями.

Старий сивобородий вождь племені Сверкер сидів навпроти полум'я і думав свої думи не звертаючи уваги на розмови людей. Тільки коли Карп з Тавризою завели суперечку про святу релігію і вірування наших предків у відповідності до свята Івана Купали, він стрепенувся і почав дослухатися.

Ще волхви розповідали, яку роль у житті людини, відігравало Сонце, воно не лише дарувало світло і тепло, йому поклонялись, як Богу. У давніх слов'ян воно мало божественну владу над всім живим, а літнє сонцестояння символізувало найвищий розквіт всіх сил природи. Саме тому, майже у всіх стародавніх культурах, найдовший день (та найкоротша ніч) у році не залишились без уваги. Згідно зі стародавніми переказами, найкоротша ніч у році вважалася бісівською, і «відлякати» всіляку нечисть можна було тільки гучним гулянням та вогнем. А ще на купальських іграх дівчата визначали суджених і з цього дня - до «Дня Петра» в Україні-Русі святкували весілля.

У стародавніх українських (європейських) народах існувало слав'янське ритуальне свято, пов'язане з природним явищем - літнім сонцестоянням, після якого день починав скорочуватись. Свято Івана Купала пов'язане з слав'янським божеством кохання та продовження роду Купалом. Є три погляди:

1). В язичницькому пантеоні такого божества не має; 2). Назва йде від народного походження імені Іоанн Хреститель; 3). Купала з'явився внаслідок непорозуміння: літописець з Густинського монастиря, знаючи про купальські ігрища, прийняв назву свята за ім'я слав'янського бога Купало і XVII ст. зазначив в Густинському літописі, а пізніше ця помилка була переписана різноманітними дослідниками із слов'янської міфології. Коріння свята Івана Купала має тисячолітню історію і відзначають його під національними назвами практично по всій Європі: в Україні, Білорусії, Польщі, Іспанії, Норвегії, Данії, Литві, Латвії, Естонії, Фінляндії і т.д.

Стародавні народи України це свято називали Сонцекрес, на честь літнього сонцестояння, або просто Купайла, в часи Київської Русі свято мало назву Крес, в Білорусії - Іван Відьмацький або Купалле, а в Польщі свято називають Ніч Купали.

Як би там не було, історію свята Івана Купала розділяють на два періоди, до та після хрещення Київської Русі:

1). До хрещення України-Русі, люди поклонялися Сонцю та проводили різноманітні обряди для гарного урожаю, здоров'я та добробуту.

2). Наступний період в історії свята Івана Купала почався після прийняття християнства. Хрещення Русі дуже вплинуло на культуру слов'ян. Через їх обряди і традиції, які за сотні років міцно укорінились в культурі та побуті, народ ще довго пручався християнству. Тому церква шукала поводи «перевести» такі свята на християнський лад.

З прийняттям християнства на Русі, відбулася підміна понять, тобто церква стала активно просувати зміни в слов'янських обрядах. Винятком не стало і свято Купала (24 червня за старим стилем), обрядову частину якого було «приурочено» до дня народження Іоанна Хрестителя (в ніч з 6 на 7 липня).

Старий сивобородий вождь племені Сверкер підняв руку вимагаючи тиші: - Шановні жителі «Онголи», дозвольте мені переказати розповідь покійного старого і мудрого волхва Балтазара, яку він чув від носія релігійних знань волхва Мельхіора.

Через дві з половиною сотні років, настане час, коли нова християнська релігія проникне у Боспорське царство, а з 325 р. вона закріпиться у Херсонесі. У III ст. з'являться писемні згадки про Скитську єпархію Вселенської православної церкви, до якої увійде значна частина земель майбутньої Давньоруської держави. З приходом у Східну Європу германських племен готів, процес поширення християнства загальмується до прийняття ними нової віри. Спершу християнізації зазнають готи, що мешкали в Криму. А у 325 році їхній єпископ Теофіль візьме участь у роботі Вселенського собору в м. Нікеї.

Наприкінці IV ст. почнеться християнізація вестготів, що заселять територію в гирлі Дністра і північніше від Нижнього Дунаю. Звідси через торгові контакти та інші зв'язки християнство пошириться на землі, заселені східними слов'янами, тиверцями та уличами. У VI–VII ст. будуть написані писемні

джерела про поширення віри Христової на східнослов'янських землях. А в 610-640 р. християнство пошириться серед гунів, а в VII ст. - першій половині VIII ст. воно проникне в Антську державу. У середині VIII ст. на території України-Русі утвориться Готсько-Дорійська митрополія і Тмутараканське єпископство. На землях, які найближче прилягатимуть до кордонів візантійських володінь у Криму, поселяться наші нащадки - русичі. Саме цей регіон стане першою ланкою в довгому ланцюгу поширення християнства на землях майбутньої України-Русі.

Старий сивобородий вождь племені Сверкер замовчав на хвилину, напився води і продовжив розповідь про майбутнє. Наприкінці VIII ст. Константинополь і Рим почнуть проводити активну політику, спрямовану на поширення християнства і церковної організації серед народів нових держав під загальною назвою Європа. У першій половині VIII ст. відбудеться християнізація Німеччини, а у другій половині - слов'янських країн з дивними назвами: Болгарія, Македонія, Словенія, Велика Моравія, Польща. Кінець VIII ст. стане переламним у поширенні християнства на землях Київської Русі.

На наші землі пошириться діяльність християн Кирила і Мефодія, що приведе до створення Велико моравського архиєпископства Константинопольського патріархату (діяльність останнього пошириться на Закарпаття, Галичину і частково на Волинь). В цей час на східнослов'янських землях у Перемишлі також заснують єпископство. Під впливом їхньої діяльності християнство прийме східно-слов'янський племінний союз білих хорватів. У 860-862 роках хозарську місію Кирила і Мефодія назвуть слов'янсько-руською. І саме вони стануть основою для підготовки хрещення князя Аскольда і русичів та створення Руської єпархії на наших землях.

У 860 році князь Аскольд під час походу на Константинополь прийме нову віру і, повернувшись до Києва, побудує храм на честь святого Миколи - свого небесного покровителя, ім'я якого він набуде при хрещенні. Для майбутньої України-Русі це буде непересічна подія. Болгарський хронограф Георгій Амартола зазначить, що вся Київська земля перший раз буде хрещена князем Аскольдом. На той час це буде мати важливе значення для майбутньої князівської влади - вона зміцніє, але у 882 році буде державний переворот і князя Аскольда вб'ють.

Аскольда стане останнім князем слов'янської династії, що розпочалася від часу Кия. Наступний князь Олег убивши князя Аскольда (882) стане правити Києвом (до 912), але наші Боги покарають його і він помре від укусу змії у 912 році. Далі буде князь Ігор (роки правління 912-945). Він толерантно поставиться до християнства і не буде перешкоджати його поширенню. Його уб'ють деревляни із слов'янського племені за грабунки та непомірний збір данини. У 945 році на зміну Ігорю прийде його дружина Ольга, княжитиме до 962 року. У 957 р. вона прийме хрещення від Царгородського патріарха і поведе цілеспрямовану політику на поширення християнства, але її діяльність в цьому напрямку не знайде одностайної підтримки і розуміння серед місцевого населення. Не домігшись повного хрещення держави, княгиня Ольга значну увагу спрямує на християнське виховання своїх онуків – княжичів: Володимира, Ярополка і Олега. Зусилля княгині Ольги, як і її внука Ярополка (974 р), будуть прологом конкретних пошуків організаційних шляхів впровадження християнської церкви на землі України-Русі.

Далі буде князь Святослав (правління 957-972). Візантія, почне воювати проти болгар (булгар), але злякається величчя Київської Русі, припинить війну і об'єднається з булгарами та печенігами. В 972 році Хан Куря нападе на Святослава та його воїнів біля острова Хортиця і з засідки підступно вб'ють князя Святослава. Через п'ять років (977) його старші сини – Ярополк і Олег – почнуть першу на Русі міжусобну (громадянську) війну.

Малий Святополк - майбутній князь, від народження мав двох батьків: Ярополка і Володимира. Після смерті князя Володимира, Святополк «Окаянний» почне нову війну за владу на землях Київської Русі, в якій уб'є одразу трьох своїх братів.

Значне місце в історії хрещення Русі посяде питання «вибору віри». Русь того часу перебувала в оточенні держав і народів, які мали різні віросповідання і через взаємні контакти чинили на неї свої впливи. Найвпливовіші гравці того періоду: Візантія, Рим, Хазарія та Волзька Булгарія були зацікавлені у поширенні на землях Київської Русі саме їхньої віри (волзька Булгарія на сьогодні це Татарстан і Чувашія).

Старий сивобородий вождь племені онгольців - Сверкер знову замовчав і замислився: - Мабуть старію, багато років живу на цьому світі, вже почав плутати імена і дати, воно й не дивно, бо давно чув ту розповідь старого і мудрого волхва Балтазара. Пробачте, якщо щось не пригадую в своєму переказі: - В період першої міжусобної війни між князями Ярополком і Олегом, молодший (позашлюбний) син князя від ключниці Малуші - Володимир, втече до Скандинавії. Він повернеться після загибелі Олега із найманим військом варягів і піде війною на Київ, на Ярополка. Князь Володимир доб'ється влади в Київській Русі міжусобною війною, і брехнею заповнить всю державу. Він буде ненаситним у блуді, приводячи до себе заміжніх жінок та розбещуючи дівиць. У князя буде 6 дружин і до тисячі наложниць. Пам'ятайте люди: - Від гріховного кореня злий плід буває. Як приклад - хлопчик на ім'я Святополк.

Князь Володимир захопить київський престол після міжусобної боротьби з братом (977-979). Приєднає до своєї держави землі в'ятичів (982), ятвягів (983), радимичів (984), білих хорватів (981). Буде воювати проти болгарів (985), греків (988), вірменів (1000), поляків (1001), печенігів (996 і 1015). У 988 році князь Володимир (в котрий раз) охрестить народ Київської Русі і почне губити наших головних слов'янських богів (Дажьбога, Перуна, Хорса, Стрибога, Семаргла, Мокошу, Велеса тощо).

За 12 років християнізації із 12 мільйонів населення Київської Русі на початку X ст. - 9 млн фізично будуть знищені за непокору.

Повернемось до початку правління (977 р.) князя Володимира Великого. Від 977 року у нього немає чіткого погляду на прийняття тієї, або іншої віри: - Він як тріска у воді, кидається від одного берега - до іншого. Йому треба релігія, в якій він зможе панувати, захопити владу на довгі роки і передавати її у спадок своїм дітям. Тож не дивно, що на протязі 10-12 років до Києва прибувають представники різних релігійних установ з своїми пропозиціями. Наприклад, в 980 та 986 роках з місією до Києва прибудуть представники Волзької Булгарії, щоб переконати князя Володимира в доцільності прийняття Руссю їхнього ісламу - як державної релігії.

Слід визнати, що мусульманський світ у X ст. існував у духовній єдності від Атлантики до Індії та славився розвинутими ремеслами, високим рівнем культури і науки. Тісні торгові й військові контакти Русів з Волзькою Булгарією (майбутньою «Ордою»), Ширваном, Гілянном, Табаристаном та поширення їхнього впливу на сході Київської Русі, спонукали до прийняття частиною військово-торгових кіл русичів ісламу та заснувати військово-політичні утворення Русів у Прикаспійському регіоні.

Взагалі зовнішня політика русичів від часів Олега та Ігоря і в пізніший час нагадувала своєрідний маятник, що хитався між християнством та мусульманським світом. Тому поява в Києві представників мусульманського духовенства для князя Володимира не була несподіваною, однак князь відмовився прийняти мусульманство через вимогу дотримання обряду обрізання плоті статевого органу, заборону вживання свинини і вина.

Поряд з ісламом досить впливовою релігією на Сході був юдаїзм. Юдаїстські впливи на Русь йшли кількома шляхами. Євреї здавна проживали на руських землях, переселившись сюди з Криму. Наприкінці VII початку VIII ст. Кримський півострів захопили хазари, які згодом створили могутню державу. Вона проіснувала до початку IX ст., включаючи територію Лівобережної України. У VIII ст. панівна верхівка каганату прийняла юдаїзм як державну релігію. Це сприяло поширенню юдейських впливів на землі Київської Русі.

Саме в хазарський період у Києві панувала сильна єврейська громада (мешкали юдеї-купці), що привело до прийняття юдаїзму частиною місцевих жителів Києва. Володіючи великими статками, євреї мали значний вплив на життя та ідеологію Руси. Тому юдейська віра була одним із впливових чинників вибору майбутньої державної релігії в Русі. Ще трохи і Русь могла прийняти юдаїзм, але: «не так сталося, як хотілося».

Слідуючим впливовим орієнтиром при обранні віри для народів Київської Русі було християнство. Протягом майже тисячоліття християнство проникало у східнослов'янські землі Русі із двох сторін: з Півдня (Константинополь) та Заходу (Рим). І хоча формального розколу Христової церкви ще не сталося, між Константинополем і Римом наростали відчуження та ворожнеча. Погіршення відносин між Римом та Візантією в IX–X ст. спричинило розкол церкви на Західні та Східні напрямки.

Пройдуть роки і головною причиною розмежування, а потім розколу християнства на західне і східне, зазначить у 2001 патріарх Філарет під час зустрічі із папою Іоаном-Павлом II «був гріх владолюбства». Обидва центри прагнули в орбіту свого впливу залучити Русь. Княгиня Ольга, прийнявши хрещення в Константинополі з метою домогтися поштовпу від Візантії для Русі, вдавалася до тиску на Константинополь, запрошуючи до Києва німецьких єпископів, а її онук князь Ярополк (попередник Володимира у володінні Київським престолом) - потай охрестився за Римським обрядом і встановив тісні зв'язки з країнами Західної Європи. Однак, пропозиції латинського посольства до Володимира і переговори про прийняття християнства Руссю від папи Римського закінчилися негативним результатом - «Риму відмовили».

Рим в очах Володимира був покровителем його запеклого ворога – князя Ярополка, якого він переміг 980 р на річці Друть у братовбивчій війні за Київський престол. Для князя Володимира з політичних міркувань були визначальними впливи Константинополя. І ось тут вирішальним фактором стала театральна поставлена служба Собором духовенства (святкова літургійна архієрейська служба за участі імператора Василя), в яскраво освітленій вогнями Софії, із запаленими кадилами та хоровим співом. Наші бояри, повернувшись до Києва з багатими дарами від імператора і патріарха, розповіли князеві про «ту красу» і зазначили: «Якби кепський був закон грецький, то не прийняла би хрещення, княже, баба твоя Ольга, що була мудрою за всіх людей». Але Володимир не поспішав з вибором, тривалий час розмірковував і тільки пізніше схилився до візантійського християнства. Від його вибору залежала доля Русі.

Вставка. *Прийняття християнства Руссю сприяв певний збіг обставин, пов'язаних із внутрішньополітичним розвитком Русі та зовнішнім фактором - нестабільністю держави і влади у самій Візантії. Загроза втрати влади імператором Василем II під час заколоту опозиції змусила монарха звернутися по*

військову допомогу до Русі. Князь Володимир, скориставшись політичною кризою у Візантії, висунув низку зустрічних вимог, зокрема: визнання Русі як рівноправного партнера, її хрещення, укладення союзного договору і одруження з візантійською принцесою Анною. Скрутне становище імперії та загроза втрати трону змусили Василя II погодитися на вимоги князя Володимира, хоча родичання з «князем-варваром» було для «василевса» принизливим і ганебним.

Київська рада бояр кілька разів на своїх засіданнях розглядала питання про хрещення Русі і прийняла рішення про проголошення християнства державною релігією. За літописним переказом, акт хрещення Русі (офіційне проголошення нової державної релігії), відбувся 14 серпня 988 р. у Києві, хоча процес масового хрещення киян був започаткований ще весною 988 р. Але, як стверджують історики церкви, багато людей у той період хрестилося без достатнього внутрішнього переконання, а інколи, з суто людських міркувань: - «щоб не бути страченим».

***** □ □

Знесилений сивобородий вождь племені онгольців Сверкер замовчав. Жителі сторожової застави «Онгол» з берегів річки «Івля» мов заворожені дивились на свого вождя. Вони обдумували складну і запутану майбутню історію їхніх земель і нащадків. В сказане Сверкером не вірилось, але причин недовіри до його слів не було, старі волхви ніколи не брехали навіть у хвилини загрози смерті. І раптом почувся жіночий голос Тамари із когорти «нещодавно одружених», скажи Сверкер: - Скільки разів наша земля буде приймати оте християнство?

Волхви Мельхіор та Балтазар точної цифри не вказали, але ви можете самі порахувати. У I ст. була перша подорож апостола Андрія з християнськими проповідями на землях майбутньої Київської Русі. На узбережжі Південного Криму, в стародавньому грецькому поселенні Херсонес, в 102 році загине мученицькою смертю римський папа - Климент, який буде проводити християнське вчення. В 325 році на Нікейському соборі постане питання про християнську віру Русичів, там будуть два християнських єпископа: це Кадм Боспорський із міста Пантікапей - столиці могутнього Боспорського царства в IV ст. та Теофіл Готський (325-341) з теренів «української Готії».

Примітка. *Земне життя апостола Андрія Первозваного припинилося в м. Патри у 62 році, коли за наказом правителя міста Егеата він був розіп'ятий на хресті у формі латинської літери «Х» з навскісними раменами. В Україні деталі «андріївського хреста» можна знайти в геральдиці, в сучасних державних і церковних нагородах, у військово-морському прапорі.*

Далі народи Київської Русі хрестили в 872 році при патріарху Ігнатію, і пов'язано це було тільки з Галицької Руссю. А ще за період князювання Аскольда і Діра (близько 860-880 років). Коли християнська церква була єдина, на початку IX ст. Русь хрестив Рим, (наприклад при Аскольдові, задовго до хрещення князя Володимира). У 980 році за патріарха Миколи Хрисоверга Київську Русь знову хрестили під патронатом Риму, а 988 року при князі Володимирі, Русь хрестили вже під егідою Константинополя. Але в XX ст. будуть казати так: в кінці VIII ст. було перше хрещення при патріарху Ігнатію, друге - на початку IX ст. під час місіонерської діяльності Кирила і Мефодія 883 р., третє - при патріарху Фотії коли сталося диво з Євангелієм в 886 р. (яке не згоріло у вогні); четверте - пов'язане з княгинєю Ольгою в Константинополі в 957 році, а п'яте 988-989 років за князя Володимира. Але коли ви почнете рахувати від Андрія Первозваного (I ст.), то цифри будуть іншими.

І тут старий вождь онгольців Сверкер пригадав про так зване «скандинавське хрещення». За ісландськими сагами, Русь буде хрещена близько 1000 року вікінгом Торвальдом Кодрансоном на прізвисько «Мандрівник», який отримає від Константинопольського Імператора Василя II грамоту «повноважного представника Візантії в містах Східної Балтики» і в 986 році попливе річкою Непр (Дніпро) в Кенугард (Київ), а далі до Полоцька, який буде тоді одним із центрів Київської Русі. Там Торвальд оголосив про хрещення землі Русів і навіть побудував монастир святого Іоанна Хрестителя.

І знову старому вождю племені онгольців Сверкеру задали питання: - Хто буде в кінці VIII і початку IX ст. хрещеним батьком майбутньої Київської Русі - Рим або Константинополь? На час хрещення Русі християнська Церква не буде розділена на Римську і Константинопольську. Вона буде складатись з

кількох незалежних і рівних між собою патріархатів: Римського, Константинопольського, Єрусалимського, Олександрійського та Антіохійського. З часом саме Візантія серед партнерів Київської Русі - посяде перше місце (Русь офіційно охрещена Візантією).

Додаток. *Історія Хрещення Київської Русі багата на численні гіпотези, маніпуляції і навіть підміну фактів. На питання: скільки разів хрестили народи Русі? Правдивої відповіді немає. Справа в тому, що перші історичні літописи не мали хронологічної сітки, тому вчені погодилися на символічну дату 988 рік за Візантійським обрядом. Хрещення народів Київської Русі тривалий процес на кілька віків.*

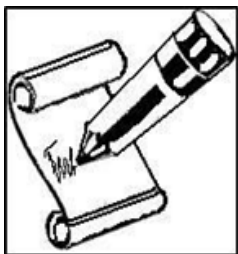
1448 року Московська митрополія самочинно, без благословення Константинополя, проголосила самостійну автокефалію і відокремилася від православної Київської митрополії. Обманним шляхом (за щедру винагороду), у 1686 році московським властям все-таки вдалося підкорити Київську митрополію московському патріарху. Коли митрополит Ісідор, який мав резиденцію в Москві, разом з іншими християнськими ієрархами, проголосив в 1439 році у Флоренції унію Католицької і Православної Церков, московські правителі кинули його до в'язниці і усунули з митрополичого престолу. Від 1686 року з'явився унікальний історичний феномен, коли українсько-білоруська Київська Церква одночасно підпорядковувалася і православному патріарху в Константинополі і Папі Римському. А потім почався процес русифікації, який перетворив древній і могутній Київ - в периферію, а українські землі - в Малоросію.

На питання: Хто над ким голова: Москва чи Київ? Відповідь: Автокефальна Церква України визнає главою Святіший Апостольський і Патріарший Вселенський Престол. Ніде не сказано, що від поч. ХХІ ст. Українською Православною Церквою править Московський Патріарший Престол. Сьогодні УПЦ - є самоврядною з правами широкої автономії. Претензія Московії відповідно християнської віри від Київської Русі і далі самостійної України, це все одно, що претензія внука - брата, чоловіка тітки, внучатого племінника сестри кума і свата на спадщину пра-прадіда, який ще не вмер і наразі не збирається помирати.

Від дня описаних подій в поселенні «Онгол», що на річці «Івля» в Приінгуллі (в честь свята Івани Купали), пройшло більше 2 тис років. Місто Кропивницький в 2019 році приймав гостей, які приїхали на Міжнародну конференцію до Кіровоградського будинку вчених з приводу отримання Томосу, (6 січня 2019 року від Вселенського патріарха Варфоломія I та Священного Синоду Константинопольської православної церкви для Київської митрополії), про автокефалію Православної Церкви в Україні. Предстоятелем новоствореної церкви став митрополит Київський і всієї України Епіфаній (Думенко).

Керуючий справами Кіровоградським будинком вчених Рижиков В.С. доктор педагогічних наук, професор (Україна), посилаючись на слова патріарха Варфоломія I, зазначив: «700-річний церковний устрій Київської митрополії, який діяв з 988 року, був змінений шляхом перевороту. Це відбувалося з порушенням священних і святих канонів на користь Московського патріархату і на шкоду Константинопольській церкві (1686 р). Київська митрополія ніколи не була канонічно переданою Московському патріархату. Немає жодного офіційного документа, що підтверджує таке підпорядкування чи поступку з боку Константинопольської церкви. Томос (2019) надає Київській митрополії автокефальний статус і робить її 15-тою канонічною автокефальною церквою (Православною церквою в Україні), яка від-тепер стає повноправною і самоврядною адміністративною частиною єдиної Вселенської Православної церкви без посередництва інших помісних церков».

Виходить, що праві були волхви Балтазар та Мельхіор, які через пророцтво старого вождя племені «Онгол» Сверкера розповідали про майбутнє України-Русі. За перебігом подій 978–989 років ми побачили, як Вселенський патріархат після хрещення князя Володимира та Київської держави у 988 році заснував Київську митрополію. До кінця XVII ст. Київська митрополія, до якої входили території сучасних України, Білорусі, Литви та Польщі, перебувала в юрисдикції Вселенського патріархату. Київська митрополія канонічно належала до Вселенського патріархату, навіть й після створення Московського патріархату в 1589 році. В історичному плані виявилось, що Російській православній церкві Вселенський патріарх ніколи не надавав Томосу щодо її автокефалії.

ЯК МИНУЛЕ СТАЄ ПОПЕРЕДУ.

Поки ми не змиємо того в'язкого намулу, який нанесла російська імперська ідеологія на нашу національну культуру і українську історію, ми не доберемося до свого історичного коріння, не зрозуміємо свого минулого у всій його складності й не отримаємо «життєдайного соку» для живлення української нації. Тож багато що в історичній царині нинішнього часу, потребує перегляду, переосмислення, нових досліджень та пошуків.

Чомусь люди похилого віку із віддалених сіл Кіровоградщини мають свій власний погляд на велику кількість історичних подій в минулому, який не співпадає з офіційним тлумачення історії України, а відносно генетичної пам'яті предків і формування власних родів, інформація «вступає в протиріччя». Наприклад, відносно історії України, старі люди кажуть: - Все погане розпочалося 350 років назад, коли в Московському царстві до влади прийшли «Романови». Із переказів своїх прадідів, вони посилаються на 1713-1721 роки, коли цар Петро перший привласнив назву слов'янської держави Київської Русі та почав виправляти її історію на угоду Московській імперії, далі цю практику підхопила царська Росія, потім російсько-більшовицький СРСР, а зараз Російська Федерація продовжує агресію проти України (яка активізувалася від 2014 року).

За їхніми переказами, магнати Річчі Посполиті та Московські царі, зруйнувавши до 1725 року цілісність української держави, й надалі продовжували активну боротьбу з усім українським та православним. На усіх теренах Єлисаветградщини почалась широка ідеологічна обробка українського населення, позбавлення його духовної та історичної пам'яті, знищення історичних документів, виправлення церковних метричних книг і таке інше. Співавтори нашої книги на власному досвіді переконалися, що великим недоліком досліджень минулих століть стало те, що бачення власної історії України 15-18 ст. будувалось за документами не українського походження, а за незрозумілими далекими від об'єктивності та історичної правди - матеріалами.

Як приклад, розглянемо «набуття прізвища» людей проживаючих на теренах Українського степу. Раніше під прізвищами передусім розуміли родові прізвище, яке передавали від

батька до сина. Початково в Київській Русі застосовували лише прізвиська, які можна зустріти в іменуваннях давньоруських князів і які не успадковувались дітьми. Застосовувати родові прізвища в офіційному діловодстві почали через необхідність вказання права власності на щось і лише згодом, від XII ст. Масово родові прізвища почали вписувати в письмові джерела, що стосувалися українських земель від XIV–XVI століття, а від XVII ст. ледь не всі українці вже мали власні прізвища.

Різнomanіття українських прізвищ - це результат дії тих держав і народів, під чийм впливом перебувала Україна протягом тривалого часу. Цікаво, що раніше українські прізвища були продуктом вільної словотворчості і могли неодноразово змінюватися. Тільки в кінці XVIII ст. в зв'язку з указом австрійської імператриці Марії Терези всі прізвища придбали юридичний статус, у тому числі і на територіях України, що входили до складу Австро-Угорщини. Завдяки іноземному впливу українські прізвища часто набували вельми специфічного звучання.

Середовище Запорізького козацтва теж сприяло утворенню великої кількості найрізнomanітніших прізвищ, за якими наділяли втікачів від кріпосної залежності та представників інших станів в цілях безпеки. «За правилами Запорізької Січі, новоприбулі люди повинні були залишити свої прізвища за зовнішніми стінами і увійти в козацький світ з тим ім'ям, яке б найкраще їх характеризувало».

Пригадайте козацьке прізвище одного козака Кушівського куреня (біля Єлисаветграду) - «найсвітлішого князя» генерал-фельдмаршала, начальника Новоросійської губернії Григорія Потьомкіна, який звався Грицьком Нечосою (він отримав своє прізвище від Петра Калнишевського). А ще було багато інших яскравих і колоритних прізвищ, які складалися з двох частин - дієслова в наказовому способі та іменника. Згодом вони без всіляких суфіксів перетворилися на прізвища: Задерживіст, Жуїборода, Лупибатько, Нездійминога. Деякі з прізвищ можна зустріти і зараз, наприклад, Тягнибок, Сорокопуд, Вернигора, Кривоніс. Цілий ряд сучасних прізвищ пішов від одноіменних козацьких прізвищ - Булава, Горобець, Береза, або Дуб. Ім'я та прізвище ідентифікують людину з певною культурою, проте у наш час дуже поширеними стали імена з інших культур. А скільки прізвищ спотворено російсько-советськими чинушами.

Порівняльна хроніка № 1. У ході русифікації російськими чиновниками було спотворено безліч українських прізвищ. Так, український рід Чехів у XIX ст. став чомусь Чеховими. Сам А.П. Чехов писав, що дід його - українець. Інші Дейнеки перетворились на Денікіних. Козаки Розуми стали Розумовськими, Чайки стають Чайковськими. Дід Петра Чайковського, великого композитора - Петро Чайка закінчив Києво-Могилянську академію і його як медика російський уряд відрядив штаб-лікарем у Вятку. Ймовірно, українська атмосфера в родині Чайковських зберіглася набагато краще, ніж у Чехових, бо з 24-річного віку майбутній композитор майже щороку по кілька місяців жив в Україні, де написав понад 30 творів, серед яких відомі опери «Коваль Вакула» (або «Черевички»), «Мазепа», пісня-романс «Садок вишневий коло хати», дует «На взгороді коло броду» (на слова Т.Шевченка). В жорстокі часи наступу імперії на українську мову він домагався постановки «Тараса Бульби» М.Лисенка, використав у своїх творах багато українських народних пісень.

Порівняльна хроніка № 2. Українську історію без брому чи валеріани читати дуже важко, а коли починаєш порівняння минуло і сучасного, то «хапаєся за голову». Візьмемо для прикладу поетичні рядки «Слова о полку Ігоревім», і замислимося: у чому героїзм цієї поеми? Нам кажуть, Новгород-сіверський князь Ігор Святославович, правнук половецького хана Осолука (по-матері - онук хана Аепи), пішов у похід 1185 р. на свого майбутнього свата половецького хана Кончака. Далі Ігор необачно завів кращі руські війська у «половецьку далеч» без підготовки і розвідки, не вживав елементарних охоронних заходів. Більше того, судячи з тексту літопису, втік з поля бою на річці Каялі, побачивши як гинуть його полки, і потрапляє до половецького полону. Деякі дослідники розписують «мужність» князя Ігоря, що не відповідає дійсності. Насправді, допоки Ярославна плаче в Путивлі за Ігорем, він у хана Кочака бенкетує, їздить на полювання, розважається з наложницями, а далі домовившись з ханом Кончаком, «умовно тікає з полону». І раптово ця «втеча» завершилася шлюбом Ігорового сина Володимира з дочкою Кончака - Свободою. Через деякий час, молодята повернулися до Київської Русі з

дитиною-первістком. Ряд дослідників описують половецьку дівчину Свободу, як «красну діву», але правда в тому, що вона була небіжжю грузинської цариці Гурандухт, дружини Давида Будівельника і мала певні вади. Фактично хану Кончаку треба було «пристроїти» свою дочку «з вигодою» для себе.

Від 1185 року і до 1938 року пройшло 753 роки, відлуння половецького народу відчувається і сьогодні - на поч. ХХІ ст. Як приклад, візьмемо Леоніда Кучму (1938 р.н.), вихідця з Новгород-Сіверського краю, який поєднав кров двох етносів: русичів і половців (другий президент України від 1994 р). У зовнішніх рисах то світлочубі та блакитноокі люди, та й прізвища схожі (порівнюємо хан Кочак (Кучум) і Леонід Кучма). Перший і другий впевнено балансували між Заходом і Сходом. А Леонід Кучма навіть написав «майже націоналістичну» книжку «Україна - не Росія», де вгадуються половецькі коріння. Тож не дивуйтесь, коли українські політики, разом із сторінками про князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Романа Мстиславича, Данила Галицького вміщують оповіді про своїх предків-ханів: Яруна, Шарукана, Атрака, Котяна Сутоєвича, Тугоркана, Кончака, тощо. Відомо, що минуле дорівнює майбутньому, лише об'єднавши їх в одне ціле, можемо сподіватися на розквіт сьогоденної держави.

Візьмемо для прикладу прізвища, що закінчуються суфіксом «-енко», вони вважаються найтиповішими для українців, і не тому, що становлять найбільшу групу, а тому, що практично не зустрічаються у інших слов'янських народів. Той факт, що подібні прізвища отримали поширення в Росії пояснюється тим, що українці після приєднання до Московської держави у 1654 році становили другу за чисельністю етнічну групу після росіян.

Потрібно відзначити, що українські прізвища увійшли в ужиток раніше ніж російські. Найперші згадки про прізвища із суфіксом «-енко» відносяться до ХVІ століття. Їх локалізація була характерна для Поділля, трохи рідше для Київщини, центральної та східної України, українського «Дикого степу», Житомирщини та Галичини. Пізніше вони стали активно поширюватися на Східну Україну. У зв'язку з тим, що довгий час більша частина сьогоденної України була у складі Речі Пос-

политої, цей історичний факт залишив свій відбиток і на процесі утворення прізвищ. Особливою популярністю почали користуватися прізвища у формі прикметників із закінченням на «-ський» і «-цький». Їх основою переважно виступали топоніми - назви територій, населених пунктів, водних об'єктів.

Спочатку прізвища з подібними закінченнями носила виключно польська аристократія, як позначення прав володіння тією чи іншою місцевістю, наприклад Потоцький чи Замойський. Пізніше такі суфікси поширилися на українські прізвища, додаючись до імен і прізвищ, наприклад, Артемовський, Хмельницький. Із початку XVIII століття «шляхетні прізвища» стали привласнюватися тим, хто мав освіту, в першу чергу це стосувалося священиків. Так, за нашими підрахунками понад 70% священнослужителів того часу носили прізвища з суфіксами «-цький» і «-ський».

Як бачимо, прізвища – це своєрідна жива історія, за якою можна простежити зміни, що відбулися в державі за сотні років. А ще прізвище – це власна назва, яка становить невід'ємну частину нашої мови і підпорядковується її правилам. Прізвища доносять до нас безліч забутих, ніким не записаних слів і багато втрачених живою мовою форм. Прізвище – як «ім'я роду», живе сотні років, і може розповісти багато цікавого. Унікальні в цьому відношенні саме українські прізвища, походження яких сягає корінням глибоко в історію слов'янських народів.

Лінгвісти встановили, що в українській мові не менше 4000 тюркських слів. Це пов'язано з активним переселенням деяких тюркських та інших східних народів в області Причорномор'я, Наддніпрянщини та безкрайні простори українського «Дикого степу». Все це безпосередньо позначилося на українських прізвищах. Зокрема етнолог Л.Лопатинський стверджував, що поширені в Україні закінчення прізвищ «-ко» походить від адигського «кьо» («кьюэ»), що означало «нащадок» або «син». Він чомусь вважав, що прізвище Шевченко, походить від слова «шеуджэн», яким адиги називали християнських священиків. Нашадкам, які переселилися на українські землі, «шеуджэн» стали додавати закінчення «-ко» і нібито саме так вони перетворилися в Шевченко. Цікаво, що прізвища із закінченням на «-ко», які схожі на українські, зустрічаються в кавказьких народах та у татар: Герко, Кушко, Хатко, тощо.

КОЛИ ЖИТТЯ ДЕШЕВШЕ ХЛІБА

Так вийшло, що друга зустріч двох сивоволосих дідів: Валентина Карпова (який має відношення до родового коріння Магро) і Миколи Магров Кропивницькому у 2018 співпала з Днем пам'яті жертв голодоморів - щорічний національний пам'ятний день в Україні, що припадає на четверту суботу листопада.

Традиційно в цей день громадяни відвідують поминальне богослужіння і покладають символічні горщики з зерном та свічками до пам'ятників жертвам голодоморів в Україні. Як приклад, субота 24 листопада 2018 року, Україна та весь світ почали вшановувати пам'ять жертв Голодомору 1932-1933 років, жертвами якого стали мільйони українців. В цей день, о 16:00 оголошується загальнонаціональна хвилина мовчання, після чого по всій Україні відбувається акція «Запали свічку», в рамках якої всі охочі несуть свічки до пам'ятників жертвам. В цій акції, ви також можете взяти участь не виходячи з дому, запаливши свічку у своєму вікні.

Чому в Україні на юридичному та законодавчому рівні статус «Голодомор» має лише геноцид 1932-1933 р. А події 1921-1923 р. та 1946-1947 р. кваліфікуються як масовий голод, геноцидний характер якого наразі не доведено? Мабуть це питання не до нас, бо наші автори поєднують два слова разом: «голодомор - геноцид». У пік голоду в Україні щохвилини вмирало 17 людей, 1 тис. - кожну години, майже 25 тис. - щодня. Ось деякі викладки звіту-резюме Міжнародної Комісії розслідування голоду в Україні (розпочато 14 лютого 1988 р), а опубліковано на початку 1990-х років минулого століття в Стокгольмі (Швеція).

Тільки в 1932-1933 роках (за 1 рік) від 5 до 10 мільйонів українців заморено голодом на смерть брутальним стягненням надмірних зернових налогів і податків урядом СРСР в особі Й.Сталіна. Міжнародна комісія встановила:

- 1) що цей голод 1932-1933 р заподіяно свідомо, як інструмент політики уряду;
- 2) що голод 1932-1933 р був актом геноциду;
- 3) що відповідальними за голод 1932-1933 років є Сталін, Молотов, Каганович, Постишев та українська влада того часу.

Опираючись, перш за все, на радянські переписи населення перед і після 1932-1933 років, Комісія встановила, що «Україна втратила понад три мільйони з існуючого населення плюс других три мільйони, як втрату очікуваного приросту українців. За цей період (в тих же умовах), сусіди України наростили своє населення: Росіяни + 28%, а Білоруси + 11,26%.

У поле зору Комісії потрапили дипломатичні рапорти, документальні публікації і близько 40 радянських декретів із часів голодомору 1932-1933 р. Перед Комісією склали свої свідчення ряд експертів, знавців радянських справ за часів Сталіна, а також очевидці з Європи, Канади та США, які пережили голод. Все це дало можливість записати в звіті-резюме: «Комісія підтвердила одногосно, що голод в Україні панував від серпня-вересня 1932 до липня 1933». Щодо кількості жертв голоду, Комісії важко було наважитись на одну з різних оцінок, поданих знавцями, тому Комісія прийшла до заключення, що число жертв голоду в Україні - мінімально 4,5 млн. (максимально 10 млн). До мінімального числа слід додати жертви голоду поза Україною, загально прийняті - 3 мільйони, з яких по одному мільйонові для районів Казахстану, басейну річки Волги і Північного Кавказу. Таким чином, Комісія прийшла до висновку, що голод 1932-1933 років у цілому завдав шкоди від 7,5 до 10 мільйонів жертв.

Найбільшим жахіттям усіх періодів голоду є те, що це були цілеспрямовані акції знищення українців з особистої команди Й. Сталіна. Від тих років пройшло багато часу, але всі пазли страшної картини й досі не складені.

Вставка. *Скирти трупів в українських селах. Стан голоду в Україні був добре відомий у Москві. Однак нічого не було зроблено, щоб вмираючим масам подати яку-небудь допомогу. Гидко читати і слухати, коли бачиш, що всі зусилля пішли на те, щоб заперечити саме існування голоду, а також ще й приховати його наслідки від зовнішніх відвідувачів. Мета усіх періодів голоду в Україні - як можна більше масово знищити українців, щоб нація росіян стала панівною в Україні. Ціль штучних голодоморів - встановити «Русский мир» на цих землях, під гаслами комунізму.*

Багато опонентів не визнає Голодомор 1932-1933 років геноцидом українського народу, і заперечують, що голод був штучним, бо був неврожай. Дійсно, врожай у 1932 року був нижчим за попередні, але подібне бувало в Україні і раніше. Без «Московської допомоги», голод в Україні не став би голодомором. Під гаслом виконання плану заготівлі зерна і боротьби з куркульством, у селян, які були кісткою української нації і годували населення (бо колгоспи були неспроможні), забирали все вирощене, навіть врожай із власних городів.

Чим далі, тим гірше - у людей з нашої області (Єлисаветград-Кіровограда) почали забирати навіть гнилі овочі, перекопувати городи і видирати хліб у малюків в колисках. Тих, хто намагався втекти зі смертельної пастки, ловили і нещадно карали та відправляли до таборів. Комусь вдавалось повернутись додому, когось розстрілювали. Потім і кулі перестали витрачати: прости скидали безсилим і виснаженим від голоду людей з вантажних вагонів у яри - щоб вони там помирали.

У самих селах (Єлисаветградсько-Кіровоградської) області було ще страшніше. Там стояла гробова тиша, бо всіх тварин поїли, навіть кішок і собак. Люди від голоду і смертей втрачали розум. Матері ховали своїх дітей - бо вони могли стати чийось обідом. Спочатку померлих людей ховали, але згодом на це не було ні сил, ні місця, а потім просто стало нікому - тож померлі так і лежали по вулицях. І це в той час, коли ешелони із золотим зерном відправлялися геть з України за кордон, а західна преса на весь світ сурмила про голодні жахи та масову смертність людей в українських селах. Найбільше українців загинули у Київській, Харківській, Вінницькій, Чернігівській, Одеській та Кіровоградській областях і Молдові.

Факти. Історія запровадження Дня пам'яті жертв Голодомору починається з указу Президента України Леоніда Кучми № 1310/98 від 26 листопада 1998 року як «День пам'яті жертв голодоморів». А його ж указом №1181/2000 від 31 жовтня 2000 року встановлювалася назва «День пам'яті жертв голодомору та політичних репресій». Указом президента Віктора Ющенка № 431/2007 від 21 травня 2007 року назва - «День пам'яті жертв голодоморів».

Свідчить Магро Катерина Василівна, що народилася 1878 (1895) року, та багато років проживала в селах Гарманівка і Семенівка Компаніївського району Кіровоградської області: - До мого діда Данила та батька Василя у 1921-1923 роках, чотири рази приходили «активісти» нової влади: «Для експропріації надприбутків, прихованого зерна та добровільної здачі в колгосп власноруч викормленої живності». Забирали все, від корів і коней - до курей, а за нашим півнем бігали пів дня, але так і не спіймали, тоді сказали: «Щоб завтра самі принесли півня в колгосп, інакше буде гірше». Що можна сказати про тих активістів? Половина з них ледарі, які ніде не хотіли працювати, їх теза: «щоб таке зробити, аби нічого не робити». Другу половину складали безземельні голодранці, підлабузники-комсомольці та «гнилі душою» більшовицькі перевертні. Щоб зрозуміти портрет Магро К.В. ми надаємо спомин її онука Карпова В.Є.

Спомин малого хлопчика Валентина Карпова: - Від своєї матері я не отримував достатньої кількості «материнської любові». Найдорожчою людиною для мене була бабуся. Вона найкраща в світі! Навіть не уявляю нашої сім'ї без неї, без тепла її рук, лагідного погляду карих очей, блискучих і завжди усміхнених, а над ними тоненькою ниточкою вилися чорні шовковисті брови. Волосся її колись було чорне, кольором своїм нагадує зоране поле, але з роками - посивіло. Вона невеличка на зріст й тендітна на вигляд. А скільки встигала зробити за день! У неї не було ворогів, бо вона завжди посміхається, не засмучує інших своїми проблемами. Навіть, коли сердиться, її очі світяться любов'ю. Її щирість та доброта відчувались на кожному кроці, а за «тепле слово» мала повагу від людей. Бабуся вчила мене бути чесною, лагідною і працювитою людиною, її душевне тепло та ласка будуть зігрівати мене все життя.

Про штучно створений голод 1921-1923 та й подальші роки, написано багато літератури, то були страшні роки. А перший голод 1921-1923 р. «допоміг» керівникам більшовицької партії зробити кілька важливих висновків, застосованих згодом для творення нових голодоморів.

По-перше, оскільки вилучення хліба в українських селян у 1921-1922 р. мало на меті не стільки «нагодувати жителів червоних столиць», Червону армію та голодуючих селян Поволжя, як приборкати в Україні селянсько-повстанський рух. Саме терор голодом став ефективнішим засобом боротьби з повстанцями, ніж застосування регулярних частин Червоної армії.

По-друге, приховавши інформацію про голод в південних регіонах України, більшовицька влада випробовувала технологію «замовчування» у засобах масової інформації фактів про голод, що позбавило українських селян міжнародної допомоги і призвело до масового мору українців - «Чим більше їх помре, тим краще, а в самій Росії людей стане порівняно більше».

По-третє, скориставшись голодом, як приводом до вилучення церковних цінностей, більшовики отримали у своє розпорядження додаткове джерело надходжень для утримання влади і проведення великомасштабних комуністичних експериментів. При цьому не забували про власне збагачення.

А через 9 років після голодомору 1921-1923 р. (у серпні 1932 р), був прийнятий репресивний закон, за яким закріпилася народна назва «Закон про п'ять колосків» - коли на 10 років ув'язнення (або розстрілом) каралось будь-яке використання хліба для оплати праці в районах, що не виконали хлібозаготівельних планів. За перший рік дії нового закону за ним засудили більше 150 тисяч осіб. Найбільш постраждали від голоду Харківська, Київська, Полтавська, Єлисаветградська (Кіровоградська), Сумська, Черкаська, та Житомирська області. На них припадає майже 53% загиблих людей. Смертність населення тут перевищувала середній рівень у 8-9 і більше разів, ніж у всіх інших українських областях.

Вчені дійшли висновку, що оскільки у цей період помирали переважно діти й молодь, середня тривалість життя українців у 1933 р. становила 7,3 роки у чоловіків і 10,9 років у жінок. (Вдумайтесь в ці цифри, за всю історію людства подібних показників ніде не зафіксовано). Штучний голод 1932-1933 р. був скерований проти селянства УСРР, майже 84% якого було українським, (за переписом 1926 р. з 23,4 млн сільського населення України 19,6 млн визначили себе українцями).

На початку 1930-х років репресії проти українського селянства набули винятково жорстокого характеру. У 1930 р. розпо-

чалася масова розправа з одинаками, заможними селянами, яких прозвали «куркулями», в результаті таких репресій було зруйновано понад 200 тис. найбільш дієздатних і заможних селянських господарств, виселено сотні тисяч сімей-«куркулів» на яких трималося українське село. За неповними даними, від цієї акції постраждало близько одного мільйона осіб. Сталінські емісари в Україні: В. Молотов, Л. Каганович, П. Постишев, Я. Яковлев разом з С. Косіором, В. Чубарем та іншими керівниками УСРР свідомо прирекли мільйони українських селян на голодну смерть.

Хлібозаготівельні кампанії 1932-1933 років, що мали на меті вилучення хліба в Україні, очолювали: генеральний секретар ЦК КП(б)У С. Косіор, голова Раднаркому УСРР В.Чубар та голова ВУЦВК Г.Петровський. Й.Сталін поставив за мету, щоб у стислі терміни провести колективізацію сільського господарства, а тому вдався до геноциду українських селян, пам'ятаючи, що голод ефективніше багнетів. Він гадав що саме так приборкає повстанський рух.

І знову ми повертаємось до свідчення жительки Компаніївського району (раніше зазначеної в книзі) Магро Катерини Василівни: - Мого чоловіка Гната (Ігната) Даниловича 1881 р.н. (як заможного селянина) у 1936 році заарештували. До нас у село Гарманівку приїхали з Компаніївки представники репресивних органів більшовицької влади. Разом з місцевими активістами-підлабузниками зробили обшук у всіх приміщеннях. Вигребли все: - зерно, насіння соняшника, кукурудзу та інше, поскладали до кучі весь сільськогосподарський інвентар та навантажили на наші ж підводи, далі зібрали всю живність, а під кінець побили Гната на очах дітей Миколи та Людмили, бо вимагали зізнання «Де сховав решту майна», а потім забрали спочатку до Компаніївки та з рештою вивезли в Кірово (з 1939 року - Кіровоград). На останок мені сказали: «Куркульське коріння будемо випалювати до самого низу». За що? Може за те, що вся наша сім'я працювала «не покладаючи рук і не мали відпочинку навіть у зимку»? А може за те, що ми не були підлабузниками і мали самостійне господарство? Хто його знає!

Нам необхідно намалювати портрет Гната (Ігната) Даниловича Магро 1881 р.н. Опираємося на слова покійного Платона Магро (представника їхнього роду). Не простий був Ігнат Магро, мав власну думки, був роботящий та прижизмистий: «Зароблене - за вітром не пускав». Уявіть собі (у 1936 р) 55-річного міцного селянина, середнього зросту, кремезного і дужого чо-

ловіка з суворим виразом обличчя. Зморшки, що глибоко залягли під великими сірими очима та двома довгими борознами, прорізали навскіс - від прямого носа худорляві щоки та робили його набагато старішим. З-під смушевої довговерхої шапки вибивалося пасмо русьвого чуба. Від усієї Ігнатової постаті віяло силою. Видно було - чоловік це сміливий, рішучий, вдачі твердої, але суворий вигляд свідчив про постійну готовність дати відсіч будь-якому ворогові. Далі Платон каже: - Мій батько розповідав про одруження Ігната таке: - Сім'я Ігната була із середнього достатку і вибрали йому молодицю Катерину із заможної сім'ї (правда вона була трохи старша Ігната, але гарна і роботяща дівка). Заспали вони сватів та й одружили їх. Згодом пішли діти, жили вони дружно, гріх щось сказати погане. Катерина була доброю дружиною, а Ігнат став заможним господарником, вся сім'я у них була працьовита...

Гірко і болісно стало на душі у Магро Катерини, витерла скупі сльози, поправила вицвівшу хустку на голові і продовжила далі: - Молодість моя пройшла в селі Гарманівка, недалеко від Компаніївки, я дещо пам'ятаю з історії навколишніх поселень нашого Компаніївського району, але про це трохи пізніше, коли ви знову прийдете до мене в гості.

Далі спомин Магро К.В.: - Я вже й точно не пригадаю рік свого народження, чи то 1878, чи 1880 рік, тих документів вже немає. По секрету скажу, що мій чоловік Ігнат був трохи молодший за мене, і коли після Жовтневої революції 1917 року випала нагода «трохи під корегувати» свій вік, то я невагаючи записала «1895». Коли на початку 1920-х років вийшла заміж, то переїхала до села Семенівка (що під Компаніївкою), завели власне господарство на тій землі, яку виділили наші батьки, згодом - докупили, а там і двоє дітей у нас наро-

дилося: Микола 1923 р.н. та Людмила 1929 р.н. Після голодних 1921-1923 років забрали ми до себе моїх старих батьків: маму Устину 1853 р.н. та батька Василя 1850 р.н., а може я помиляюся в їхніх роках народження. Тож, станом на 1930-й рік нас в сім'ї було четверо дорослих та двоє дітей.

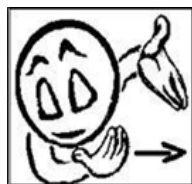

Опис Людмили Магро-Карпової за спогадами її матері: - Спочатку мала Людмила була, як оте гідке каченя та після 6-7 років почала розквітати мов волошки у полі. Хтось вважає, що сірі очі - негарні. Неправда. У неї вони найкрасивіші в світі. На чистому ясному личку з яскравими вустами, як два листочки, світяться свіжою лас-

кою, заглядають до тебе в серце, осявають теплом. А тонкі бровенята, мов раз у раз зустрічаючись та ще більше молодять юне чоло. Часто вона бігла у поле, щоб умитися росою і вже там обіймала з першими променями сонця - майже стиглу пшеницю. Як гарно було дивитись, коли мала Людмила пестила колоски, оббирала стеблинки від бур'янів. І враз, здивована, завмирала, коли серед золотисто-жовтої пшениці, знаходила волошки. Може то небо, спочиваючи, залишило шматочок чарів, чи краплини дощу проросли незрівнянними квітами? А може, для неї їх посадило сонце? Щоб для людей росла краса, не знаю, але мала Людмила дуже любила оті прості, польові квіти.

Був у нашій родині дід Данило (продовжує Магро К.В.), він учасник війни з Наполеоном 1812 року, служив у фортеці святої Єлисавети, але то окрема тема. Дід Данило Магро особисто бачив та знав відомих людей того часу: Кутузова, Багратіона, Акіма Карпова та мав військово-козацьку відзнаку «За хоробрість» (а може вона по іншому називалася), а ще він розповідав, що в період Наполеонівської війни - був у Парижі, але я не вірю, думаю, що бреше. Та з іншого боку, для чого йому брехати? До речі, в нашому роду було багато славних козаків окрім Данила: Єгор, Платон, Іван, Микола та інші. Після тієї війни з Наполеоном Данило Магро повернувся до села Шамотульське (тепер Семенівки) Ровенського (тепер Новоукраїнського) району, що на Єлисаветградщині та започаткував власну

родину, від його коренів і пішли ми усі - роду Магро, а хто був до діда Данила, - я вже не пригадую.

Повернемося до 1936 року, то був важкий рік, а нас було 6 душ в одній хаті. В черговий раз прийшли з карального загону (більшість приїхали з Компаніївки та декілька чоловік місцевих підлабузників) і перетрусили усю хату, шукали зерно та інші харчі. Я вже розповідала, як вони вигребли все зерно, забрали сільськогосподарський інвентар та живність, а під кінець побили Гната та відвезли до «допра» (тюрма-острог). Що робити, малі діти просять їсти, тож уночі дорослі почали ходити в поле збирати колоски, і діти з ними.

Бо в той час вручну косили пшеницю і багато колосків залишалося у полі. Голодно було в селі, люди тоді їли макуху, кашу із цвіту акації, з висівок випікали хліб, а борщ варили із лободи. На кожного члена сім'ї припадав маленький кусень хліба із отих чорних висівок на цілий день.

Замислилась старенька бабця Катерина Магро та розповіла, як її чоловік (Ігнат Магро) ходив на роботу до колгоспу, а мала дочка Людмила (6-7 років) бігла за ним і просила щоб він відломив крихту хліба від того шматочка, який взяв на роботу на цілий день. І робила Людмила так, щоб не бачив її старший брат Микола (13 років), бо він сварив малу дівчину за такі вчинки. Батько Ігнат не міг відмовити власній дитині - віддавав окраєць хліба, а сам залишався голодним (пухнув з голоду і тяжко хворів). Баба Катерина розповідала нам та гірко плакала: «мала була Людмила і багато чого не розуміла. А може й розуміла, та хотіла вижити». А далі почала згадувати сусідів, які помирали від голоду 1932-1933 років.

Надаємо страшну розповідь від Магро К.В. У кінці нашого села Семенівка (що під Компаніївкою), уже багато років жила така собі солдатка Орина, (звідки вона приїхала, я вже не пам'ятаю) і було у неї троє дітей. До голодомору 1932-1933 р. ця сім'я не бідувала, жили як усі в селі: «зірок з неба не хватали, але й злиднями не були». Десь у зимку 1933 року на дворі були характерні пронизливі сніговії, колючі морози, вітри й перемети (ми цей місяць називали крутень). Якраз напередодні Стрітення Господнього зайшла до

нас у хату Орина (бо Ігната вже не було, а про конфіскацію майна знало все село) і подає невеликий шматок м'яса. Мене наче Бог уберег, щось страшне було в її очах, що я відмовилась від нього, хоч діти голодними очима дивились на нас.

А вже наприкінці місяця квітня (лютого) я поцікавилася у неї: «щось давно я не бачила твоєї малої дитини Оленки». До тітки відправила в Гарманівку, відповіла Орина. Через деякий час не стало у неї й другої дитини. Отут вже інші сусіди почали перешіптуватись та косо поглядати на Орину. Новина і підозра дійшла до сільської ради, приїхали представники й уповноважений з Компаніївки, зайшли до хати Орини і почали пошуки.

Боже мій, я там була як свідок, спомин залишився на все життя: «Під пічкою знайшли старі горщики в яких лежали дитячі кістки із залишками м'яса та два черепи». Все зібрали у ящик і заставили Орину нести той «проклятий» ящик через усе село. Господі, що робилося з людьми, вони не могли уявити собі, що рідна мати вбила та з'їла власних дітей. Куди забрали оту Орину я не знаю, але більше в наше село вона не повернулася, а люди цю страшну історію - замовчували, щоб власні діти не знали. Це ж треба так довести людей до голоду, щоб вони стали їсти власних дітей.

Повертаємося до розповіді про мого чоловіка Ігната. На той час в Україні протягом 1930-1941 р. органи ДПУ «виявили» понад 100 всіляких «центрів», «блоків», «організацій» тощо. Тож мого чоловіка Магро Гната (Ігната) Даниловича 1881 р.н. звинуватили у створенні та керівництві контрреволюційною організацією в Компаніївському районі, яка нібито ставила за мету відновлення капіталістичного ладу, зміцнення і розвиток індивідуального селянського господарства та послаблення економічної могутності СРСР. Як вибивали з нього оті страшні «признання», ви тільки можете здогадуватись. А Через багато років мені розповіли про «більшовицькі методи дізнання».

Не буду називати прізвище людини, яка пройшла через ті тортури, але вона сиділа в камері разом з Ігнатом. Спочатку тебе б'ють до втрати свідомості, тяжкі тілесні ушкодження серед яких розірвані сухожилля та пошкоджені вени і артерії на кінцівках, поламані ребра, руки, ключиці, травми хребта, струси мозку - то ще «квіточки», попереду чекають страшніші тортури. Тебе підвішують за зв'язані за спиною руки і обценьками

починають відривати власні гінтальї, далі ти втрачаєш свідомість. Понівеченим людям медичної допомоги ніколи не надавали, тож кровотечі спиняли - хто, як умів. А ще можуть гвалтувати, або в задній прохід засовувати різні предмети. Торттури відчувало на собі 98% ув'язнених, багато з них не витримували і підписували «усе що хотіли більшовицькі кати». Добре коли ти дійдеш до суду і отримуєш вирок у вигляді 10 років позбавлення волі за те, чого ти в своєму житті ніколи не робив. Чим більше йшов твій спротив, тим вірогідніше, що тобі «світив» розстріл в ім'я «держави СРСР».

На основі запиту до Кіровоградського обласного архіву від 2018 року та отриманої відповіді (вихідний з архіву № К-7\1\0\ 1\01-72 від 26.09.2018 р. Підстава Ф.Р-7915, оп. 2, спр. 967, арк. 27, 27 зв.) у записі № 120 є така інформація: - Магро Ігнат Данилович у повних 42 роки став батьком Магро Миколи Ігнатовича 1923 р.н. Мати Магро Катерина (Екатерина) Данилівна мала повних 45 років (у 1923 році на момент народження дитини). Батько Магро Ігнат Данилович у віці 55 років помер. Відомостей про причину смерті у 1936 року та місце поховання не має.

Слова-спомин Катерини Магро про арешт її чоловіка Ігната у 1936 році підтвердились. Подальша доля Ігната Магро, допоки нам невідома, будемо продовжувати розшуки.

Наслідки масових репресій українців - це не просто статистика жертв сталінського терору, а передусім - трагедія багатьох поколінь сьогodнішньої України. Наші предки (діди, батьки, брати) потрапляли до таборів Гулагу і зникали назавжди: «відповідно до закону про 5 колосків», а радянська історія 1920-1990 років викреслювала їх з нашого буття, немов їх зовсім не було. Але є ми, нащадки отих зниклих (згинувших) людей і вимагаємо правди. Жертвами голодомору 1932-1933 р. стали не лише мільйони українських селян, а й українство, українська ідея в цілому. Саме тоді було згорнуто політику «українізації», а на місце померлих від голоду українських селян, московська влада переселила мешканців інших регіонів СРСР. Фінальним «акордом» розпочатої 1932-1933 років політики геноциду в Україні став «великий терор» 1936-1938 років.

Вставка. Система і функції каральних органів СРСР 1920-1950 років. Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС) - центральний орган в галузі охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю був створений у жовтні 1917 р. У серпні 1918 при НКВС було створене управління міліції, реорганізоване в жовтні 1918 р. у Головне управління робітничо-селянської міліції. У березні 1920 р. організовано Головне управління міліції (ГУМ) - центральний керівний орган міліції підконтрольний НКВС. 7 (20) грудня 1917 р. рішенням РНК РСФРР була організована Всеросійська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією та саботажем ВНК (рос. мова - ВЧК), на чолі з Ф. Дзержинським. Всеукраїнська Надзвичайна комісія (ВУНК) була створена при Відділі внутрішніх справ у грудні 1918 р. на підставі декрету Тимчасового уряду України «Про організацію Всеукраїнської Надзвичайної комісії». ВНК того часу об'єднувала в собі всі 4 функції кримінальної юстиції (розшук, слідство, правосуддя і виконання покарання), що зовсім не сприяло, навіть з формальної точки зору, забезпеченню елементарної законності та охороні особистих прав громадян. Згодом були створені спеціальні війська ВНК і частини особливого призначення ЧОП (рос. - ЧОН), які призначались для придушення озброєних антирадянських повстань, охорони транспортних комунікацій, прикордонної зони та охорони «революційного порядку». Згідно з декретом ВЦВК від 6 лютого 1922 р. «Про ліквідацію ВНК і про правила обшуків, виїмок і арештів» ВНК та її місцеві органи припинили існування, а при НКВС було створено Державне політичне управління ДПУ (рос. - ГПУ). Новопризначений голова ДПУ УСРР В.Манцев 7 травня 1922 видав наказ, яким визначалась структура і завдання ДПУ України. 30 грудня 1922 р. Президія ВЦВК СРСР затвердила Положення від 15 листопада 1923 р. «Про об'єднане державне політичне управління (ОДПУ) СРСР та його органи». Від 28 березня 1924 р. був створений ще один позасудовий орган - Особлива рада та її регіональні представництва при ОДПУ - насамперед задля здійснення адміністративних висилок, переселень та ув'язнень у концентраційні табори «антира-

дянських елементів». Варто звернути увагу на те, що базовим правовим документом, який регламентував діяльність радянських органів держбезпеки і внутрішніх справ у період 1920–1950 років, було згадуване нами положення про ДПУ від 6 лютого 1922 р. Однак існувало ще й таємне положення про НКВС, яке було затверджене на засіданні політбюро ЦК ВКП (б) 15 липня 1934 р. Крім того, 5 листопада 1934 р. ВЦВК і РНК СРСР затвердили постанову «Про Особливу раду при НКВС СРСР», за якою наркомат внутрішніх справ здобував право застосовувати до осіб, визнаних соцнебезпечними:

А) - заслання на строк до 5 років під гласний нагляд у місцевостях, список яких установлювався наркомом внутрішніх справ СРСР; **Б)** - вислання на строк до 5 років під гласний нагляд із заборonoю проживання у столицях, великих містах і промислових центрах СРСР; **В)** - утримання у виправно-трудо-вих таборах строком до 5 років; **Г)** - вислання за межі СРСР іноземних суспільно небезпечних громадян. Спільною ознакою діяльності радянських каральних органів (ВРК-ВНК-ДПУ-ОДПУ-НКВС) 1917-1950-х р. була урегульованість офіційними законодавчими актами лише в загальних рисах. Стрімкий розвиток політики масових репресій і терору на державному рівні в СРСР був закономірним, оскільки реальна влада в державі належала комуністично-партійній верхівці.

Ключова роль у здійсненні геноциду українських селян, а особливо у приховуванні від громадськості інформації про його масштаби та справжніх винуватців, належала ГПУ УСРР. Тільки в листопаді 1932 - січні 1933 р. ГПУ УСРР ліквідувало 1208 «контрреволюційних» колгоспних груп. У 1933 р. з понад 24-х тис. українських колгоспів було «вичищено» близько 200 тис. осіб, а у самій КП(б)У було оголошено «внутрішню чистку».

Організувавши у 1921-1923 і в 1932-1933 р. два голодомори в Україні, більшовицький Кремль зробив ще й третій у 1946-1947 р. Старше покоління громадян України добре пам'ятає голод 1946-1947 р., але радянська історіографія завжди оминала цю народну трагедію. З нечисленних згадок про неї можна отримати лише «куцу» інформацію про тяжкі наслідки повоєнної руйни у сільському господарстві, посилені незвичайною посухою 1946 р. у південних областях України. Не згадува-

лося лише про те, що хліб в УРСР тоді був в достатній кількості, як і під час попередніх голодоморів. Але Москва вже вкотре, забираючи хліб у голодного українського селянина, відправляла його на експорт (цього разу, щоправда, не для фінансування індустріалізації, як на початку 1930-х р., а для інших країн, так званої народної демократії).

Факти підтверджені власною історією. Розповідає Магро Віктор Миколайович, (син загиблого у 1946 році Миколи Ігнатовича Магро 1923 р.н.), один із нащадків роду Магро, останні роки проживав в Кіровограді по вулиці Яновського. Голодомор в Україні 1946-1947 р. як масовий голод, був влаштований сталінським Політбюро з метою забрати в селян залишки

зерна і продати чи подарувати його «братнім країнам» так би мовити «пустий понт про супер могутність СРСР». І вже 1946 р. з СРСР вивезено 350 тис. т. зерна до Королівства Румунія, у 1947 р. 600 тис. т. зерна - до Чехословацької республіки, а Польська республіка отримала 900 тис. т. хліба. В цей час в Молдавії й південних областях України стрімко поширювався голод, і лише за перше півріччя 1947 р. офіційно зареєстровано 130 випадків людоїдства.

4 липня 1946 Рада міністрів УРСР і ЦК КП(б)У таємною постановою затвердила річний план хлібозаготівель з урожаю 1946 по Україні у кількості непідйомних 340 млн пудів. Таємною постановою Московська влада надала місцевим прихвостням - виконкомам і парткомам КП(б)У збільшити колгоспам обов'язкове постачання зерна до 50% від розмірів хлібозаготівель. А згодом Москва сама збільшила план хлібозаготівель до 362 млн. 750 тис. пудів. При тотальній викачці з українського села усього вирощеного зерна план було виконано на 62,4%. Й. Сталін та його найближче оточення: В. Молотов, Г. Маленков, Л. Каганович вбачали у невиконанні плану - незадовільну роботу партійних організацій, радянських органів, голів колгоспів і самих колгоспників, звинувачуючи їх в «антибільшовицькому ставленні до політики хлібозаготівель», «саботажі», «розкраданні зерна» тощо. А як же було на місцях? Що діялося в селах?

Візьмемо до розгляду Кіровоградську область. Так, 7 січня 1946 року, Міністерство держбезпеки УРСР повідомило МДБ СРСР і ЦК КП(б)У про важкий продовольчий стан колгоспів Кіровоградської області. Приблизно 1223 сім'ї не мали продуктів харчування і перебували у виснаженому стані з ознаками дистрофії. Особливо постраждали сім'ї колгоспників, загиблих на фронті, багатодітні, сім'ї інвалідів Другої світової війни Червонокам'янського, Олександрійського, Піщанобридського, Устинівського, Підвисоцького, Новогеорґієвського, Великовисківського і Добровеличківського районів.

Сусідня, Одеська область 8 січня 1946 р. направила МДБ СРСР повідомлення про голод в Одеській області. Найбільше випадків опухання і смертних випадків від нього спостерігалось у Біляївській, Овідіопольській, Благоївській сільрадах Іванівського району, Жовтневому, Гайворонському, Комінтернівському та інших районах області. Тоді ж повідомили про масове захворювання на дистрофію робітників і колгоспників.

Теж саме відбувалося і в Дніпропетровській області. Керівництво дніпропетровських заводів, знаючи про існування робітників хворих на дистрофію, не вживало заходів щодо надання їм допомоги. Почалися незворотні процеси, обласний відділ охорони здоров'я направив доповідну записку облвиконкому і обкому КП(б)У про факти захворювання на дистрофію. Людей не лікували і госпіталізацію не проводили оскільки в лікарнях не було хліба і продуктів харчування.

В Полтавській області з 2460 колгоспів на трудові колгоспникам видавалось лише до 100 грам хліба. Голод набирал все більших масштабів, а партійно-радянська еліта постачалася харчами через систему закритих спецрозподільників і наслідків голоду не мала: «Моя хата скраю, я нічого не знаю». І тут прийшла нова таємна Московська Постанова: «Враховуючи заборгованість по хлібозаготівлі 1945 року, вжити заходів щодо виїмки всього хліба в українських селян». Для виконання надпланової виїмки зерна, уряд СРСР вдався до репресивних дій, тотальних арештів та концтаборів. Голова Ради Міністрів УРСР М. Хрущов доповів Сталіну: колгоспи, радгоспи і селянські господарства УРСР, 10 жовтня 1947 року достроково виконали план хлібозаготівель на 100,3%. Здавання хліба державі понад план - продовжувалось.

Оприлюднені в незалежній Україні архівні документи засвідчують, що, попри об'єктивні причини виникнення голоду у 1946-1947 р., визначальним чинником стала сталінська політика хлібозаготівель. ЦК ВКП(б), Рада Міністрів СРСР і особисто Й. Сталін вимагали від керівництва УРСР беззастережного виконання надвисоких планів хлібопоставок. При цьому виходили головним чином не з того, що було вирощено, а з того, скільки можна одержати в принципі, вибити з народу в засіки держави. А скінчилося все за прикладом 1930-х років, призначенням на посаду першого секретаря ЦК КП(б)У - Кагановича, якого Сталін вже вкотре направив для вилучення хліба. Цей кат України не лише взявся виконати спущений Москвою план, а й разом з іншими пообіцяв Сталіну перевиконати завдання Кремля по хлібозаготівлі.

2019 року, від часу голоду 1921-1923 р. в Україні, минуло 96 років. Від початку голоду 1932-1933 минуло 86 років, а з часу голоду 1946-1947 років минуло 72 роки. Але українці досі не зробили все, щоб про нашу національну трагедію дізнався весь світ. Але і нам треба до кінця осмислили всі голодомори. Та історична травма через покоління принесла певні стратегії у український світогляд, від якого залежать подальші стратегії діяльності. За ці роки не поставлено належним чином «питання про відповідальність комуністичного Кремля за безпрецедентне нищення української нації». Сьогодні достатньо документів про всі людиноненависницькі проекти 3-х голодоморів в Україні, які були сплановані й проведені більшовицьким Кремлем. Пам'ятайте: «Пробуджену українську волю - не зупинити».

Виникає питання, чи був голод у дореволюційні часи, (до 1917 року) на теренах України (від періоду Київської Русі)? Так був. Ось відкрита інформація з цього приводу.

Голод був відзначений у 1024, 1070, 1092, 1128, 1215, 1230-1231, 1279, 1309, 1332, 1422, 1442, 1512, 1553, 1557 і 1570 роках. Причини: посуха, надлишок дощів, ранні морози, сарана тощо. Приблизна оцінка людських втрат міського населення з XII по XVII ст., тобто за 500 років - близько 3,4 млн.

Наприклад, в історії є свідчення про «Великий голод» XVII ст. при Борисі Годунові в 1601-1602 роках, тоді їли соломі, сіно, собак, кішок і всіляку падаль. Далі у 1608, 1630, 1636 і 1650 роках. Неврожай 1650 року спричинив бунт в Пскові. Під час голоду в Нижегородської губернії в 1734-1735 роках селяни харчувалися гнилою дубовою корою, їли дубові жолуді тощо. Іменним указом від 20 серпня 1762 року Катерина II наказує створити у всіх містах хлібні магазини, як засіб для боротьби з голодом. Це викликало серйозні заперечення і не було приведено у виконання. Закон від 29 листопада 1799 року зобов'язав завести хлібні магазини по всій царській імперії, а від 24 листопада 1862 року встановлено правила видачі позичок з сільських магазинів. 21 травня 1874 року видано Закон, який змінив порядок завідування сільськими запасними магазинами.

Але число неврожаїв і голодовок протягом XVII, XVIII і XIX століть збільшується. У 1822 році у більшості царських повітів і губерній в селян була їжею соснова кора замість борошна. У 1833 році хліб замінювався жолудями і дерев'яною корою, а борошно змішували з глиною. У XVIII ст. було 34 неврожайних роки, а протягом XIX ст. їх було вже 35. Голод 1840 року описаний в оповіданні «Юдоль» Миколи Лескова. У 1842 році царським урядом було констатовано, що неврожаї повторюються через кожні 6-7 років, і продовжуючись по 2 роки підряд. З другої половини XIX ст. особливо жорстокістю відрізнявся голод 1873, 1880, 1883, 1891-1892 років, що вирував центральних царських губерніях та Поволжі.

Однак, проста арифметика вказує наскільки неспівставними є трагедії коли, на теренах всієї царської Росії за 500 років від голоду загинуло 3,4 млн. населення, та коли лише у продовж 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 років, і лише в України, штучний голод уніс близько 10 млн. безневинних душ.

ПІДЗЕМЕЛЛЯ ЧЕРВОНИХ ОЧЕЙ

Про підземні тунелі-ходи Копаніївського району, а саме с. Гарманівка та Семенівка, ще в далекому дитинстві розповідав мій покійний дід Данило, а згодом і мій батько Василь Магро, пригадує старенька Магро Катерина Василівна (по церковним документам царської Росії вона 1878, по іншим (радянським) 1895 р.

н.). Про ці печери та тунелі, їх по сучасному звуть фортифікаційні споруди, окремі (старі) місцеві жителі знали, але не розповсюджували. Ними користувались і запорізькі козаки, і гайдамаки, навіть Нестор Махно одного разу (коли був в Компаніївському районі), врятувався від переслідування в одній із таких печер. Варто навести приклад, що ще Дмитро Яворницький повідомляв про численні потаємні входи до багатокілометрових підземних ходів під Україною. Нині ті входи до них (майже) всі засипані. Розрізнених і визнаних історичних свідчень про степові підземні печери-тунелі-ходи інших авторів виявилось досить багато. Впродовж тисячоліть там може зберігатися еволюційна цілісність етнічних прашчурів українців.

З'ясувалось, що як правило, їх прив'язували до скелястих гір, балок та ярів, часто над входом до підземних ходів будувались церкви, монастирі, палаци вельмож. Про такі таємні ходи в Єлисаветграді навіть написані книги, але мапи та графічні креслення широкому загалу не доступні. В Кіровограді «принімцях» (друга світова війна) їх виявляли, досліджували, розчищали та укріплювали, а при більшовиках засекречували та втаємничували, згодом невелику частину пристосували під каналізаційні колектори.

Що це за містичне підземелля червоних очей в Компаніївському районі, чому воно так називається і де знаходиться? Давайте по-порядку, суть досліджень підземного світу Дикого поля, а саме Єлисаветградщини-Кровоградщини полягала у відслідкуванні історичних фактів, що підтверджували заселення нашого краю вихідцями з інших територій, бо саме територія України була найкраще придатна для землеробства і осілого способу життя. Це призводило до демографічного напруження та спонукало прашчурів українців постійними хвилями заселяти віддалені землі Дикого поля та інші терени.

Сучасні історики відмічають досить примітний факт, що новоприбулий люд спокійно і природньо зливався з місцевим населенням, навіть переймали від місцевих мешканців релігійні вірування і мову та почали розбудовуватися. Як правило, будували поселення (села та міста) на землі, а під землею створювали тунелі, печери, ходи та інші комунікації в декілька ярусів. Вони могли вміщувати у собі населення міст у кількості від 5 до 30 тисяч людей. Деякі з них заглиблюються у товщу землі (приміщеннями) до 9-ти ярусів. Вражало те, що ці гігантські споруди мали ретельно замасковані входи, котрі зовні нагадували примітивну нору, або щось інше. Найкраще було ховати такі таємні входи у старих великих спорудах.

Тож не дивно, що й сьогодні підземні споруди нашого краю дуже мало досліджені, адже на наукові експедиції та пошуки «не вистачає грошей». А людей старого покоління, які хоч трішки мали уявлення, стає все менше і менше. Очевидним є той факт, що ці споруди дозволяли населенню «Дикого поля» впродовж тисячоліть протистояти зовнішнім ворогам і зберігати свою етнічну самобутність. Пригадайте розповідь Валентина Карпова про один-єдиний набіг військ татарської орди під проводом Кримського хана Керім-Гірея на фортецю святої Єлисавети у зимку 1768-1769 років.

Свідчення Барона де Тота: - *Армія Кримського хана рухалась у напрямку до Бугу, вони перейшли його по кризі і зупинилися табором. Це була перша зупинка в Запорізьких степах. Через деякий час козаки підійшло до р. Аджамки і зупинилися там на ночівлю. Прийняли рішення обійти фортецю святої Єлисавети, бо там був сильно укріплений гарнізон. Був даний наказ про спалення Аджамки, його виконали настільки поспішно, що вогонь розповсюдився по будинках з солом'яними дахами з такою силою і швидкістю, що самі загарбники ледве встигли вийти з полум'я (повідомляє барон де Тот). 150 сіл було спалено подібним чином і величезна хмара диму розповсюдилась на 20 миль. Страшні часи довелося пережити нашим предкам з Аджамки та навколишніх сіл. Багато крові пролилося ні в чому не винних людей.*

Чому Керім-Гірей у страшні люті морози 1768-1769 р. відмовився від наступу на фортецю святої Єлисавети? Що заставило його без бою відійти «не солоно хлебнувши»?

А ось як описує цей похід В.Пікуль у своєму романі «Фаворит» (рос.мова): *Аджамка имела до тысячи дворов, но жители укрылись под стенами Елисаветградской крепости, штурмовать которую Крым-Гирей не решился, а смельчаки-ногаи бежали, убоясь русских пушек та внезапных появлений крепостного гарнизона. В Аджамке татары нашли обилие фуража и пищи, много дров для отопления жилищ. Отовсюду сгонялись большие стада животных и брались толпы ясырей (пленных). На долю каждого татарина досталось 5-6 невольников, около 60 овец и 20 волов, но ни один татарин не чувствовал себя обременённым.*

Дещо В. Пікуль мабуть не знав: **1).** Військо Керім-Гірея нараховувало біля 70 тис. ногайців. Якщо на кожного ногайця припадало 5-6 душ полонених, то це було 350-400 тис. чоловік. Такого населення в Аджамці ніколи не було.

Через майже 130 років, за даними перепису 1897 року в Єлисаветградському повіті проживало 613,3 тис. чоловік. У повітовому місті Єлисаветграді 61 488 чол., в Бобринці - 14 281, Вознесенську - 15 748, Новомиргороді - 9364, Ольвіополі - 6884 чоловік.

2). А ще В.Пікуль нічого не знав про таємні тунелі і ходи, які йшли з фортеці св. Єлисавети у степ та далі по всій Україні. (Передня частина війська Керім-Гірея стояла не далеко від фортеці, там, де зараз знаходиться Далекосхідне кладовище під Кропивницьким. Тож захисники гарнізону, по підземним тунелям пробиралися в тил ногайського війська і далі у степ під Аджамку). Ці вилазки були самі страшні для ногайців. Уявіть собі: - На вулиці стоять зимові морози біля 30-35 градусів, багаття тепла майже не дає, людські ноги і руки вже замерзли, недалеко лежать замерзлі трупи коней. Ніч темна-темна з хуртовинами, і раптом «прямо з неба з'являються» захисники гарнізону із Єлисаветградської фортеці. Боже мій, скільки ногайців полягло у таких «нічних сутичках». Переляканий Кримський хан Керім-Гірей велів своєму війську відступити без бою, бо русичам: «сам шайтан допомагає».

Розповіді про таємничі підземні тунелі того часу найшли підтвердження і у наш час, коли за часів незалежної України, вздовж берегів Інгулу та його приток, були знайдені ходи до печерних споруд та підземних тунелів. Заглиблюватись у них не дозволяло оснащення, але зібрані свідчення місцевих краєзнавців і місцевих жителів, переконливо свідчать, що практично біля кожного села Дикого поля (в байраках, в яругах, в церквах та старих наземних спорудах), розташовані приховані ходи до підземних тунелів та різноманітних приміщень. Зібрані свідчення очевидців, котрі підтверджують, що деякі ходи\тунелі сягають довжини від 40 до 240 кілометрів, і мережа цих підземних фортифікаційних споруд оповила всю територію Дикого поля, але зараз має багато обвалів. Свідчень настільки багато, що не виникає жодного сумніву в їх достовірності.

Як приклад, про пошуки місцевих дигерів наш читач мабуть дещо знає, а ось Вам відомості про краєзнавців Дніпропетровського культурного центру «Рідний Світ», які збрали численні достовірні дані про існування таких гігантських підземель в Кіровоградській, Черкаській та Запорізькій області. Вони також проводили дослідження прадавніх зв'язків між цивілізаціями Євразійського степу та народами які проживали на території теперішньої Туреччини, відповідно до Трипільською періоду України. Цій проблематиці була присвячена монографія під назвою «Під знаком Живого Хреста» Юрія Якуби, витяги з якої публікував Дніпропетровський журнал «Бористен», а також деякі інтернет-видання.

А ще раніше Павлоградські краєзнавці з історичного клубу «Червона рута» під керівництвом Леоніда Кир'яна проводили попередній огляд різних печерних ходів, позначали їх на картах та зняли про свою роботу 40 хвилинний відеофільм. Нажаль, жодних системних досліджень даного феномену досі не велось. Офіційна наука, чомусь уперто не помічає ці факти. Дуже дивно. Адже напрошується багато запитань. **Найперше**, це дата історичного періоду в який будувались ті чи інші підземні фортифікаційні споруди. **Друге**, - хто були люди, які їх будували? І **третє** запитання, - чому саме такий трудомісткий

спосіб був обраний нашими пращурами, як захист від ворогів?

Спробуємо замислитись і пошукати логічні відповіді на вище задані питання. Напрошується відповідь - це люди корінного населення земель Дикого поля, котрі займались землеробством. Адже у них вже посіяні лани пшениці, в садках дозрівали яблука, а тут, як на зло, прийшли кочівники із своїми отарами баранів і овечим кумисом. Зрозуміло, що прийдешні кочівники це поняття тимчасове, а «Батьківщина та Хліб» - поняття вічні. Тому, саме землеробська цивілізація Дикого поля, на певному етапі свого розвитку, була зацікавлена в створенні своїх підземних фортець, де можна було б сховатись від ворогів, сховати продукти харчування, зброю та звідтіля чинити постійний військовий тиск на ворога з ціллю примусити його йти геть. Як відбувалося в інших місцевостях, нехай дослідники проведуть свої дослідження і наддадуть читачам для ознайомлення.

В легендах переважає ймовірне і фантастичне. Вони схожі з казкою своїм незвичайним, дивовижним в поєднанні з реальним. У легендах жива дійсність пояснюється давніми міфічними і пізнішими християнськими уявленнями і віруваннями про надлюдські істоти і потойбічні сили. Однак в легендах непізнані явища і суспільні події витлумачуються з явною установкою на достовірність. Народні легенди і перекази зафіксували найдавніші відомості про розвиток людства в цілому. Однак немало легенд і переказів виникло в житті кожного окремого народу, відбиваючи його місцеву суспільно-побутову історію. Наприклад, «Три брати - засновники Києва», «Смерть князя Олега», «Кошовий Іван Сірко», «Запорожці за Дунаєм», «Хмельницький і Барабаш», «Як Довбуш став опришком» та інші. Увесь легендарний конгломерат переслідує одну, але дуже важливу мету: створити у людини поняття про Батьківщину - «велику» (державу) й «маленьку» (свій дім).

Далі повертаємося до спогадів Магро Катерини Василівни: - Я пам'ятаю, з яким страхом дивилася на той старий будинок в кінці вулиці села Гарманівка, бо попередня розповідь мо-

го діда Данила, а потім скупі зауваження мого батька Василя, зробили своє діло. Їхні слова приблизно були однакові: «Доню, ніколи без нас не ходи у цю стару хату і не спускайся у лаз схованого там підземелля, бо назад не повернешся». Із їхньої розмови я зрозуміла, що там була якась таємниця і що те підземелля створено штучно, руками полонених турків: «На кістках людських стоїть ота стара хата». І моя дитяча налякана уява малювала під землею тисячі турецьких кістяків, що підтримують кістлявими руками напівкруглу стелю тунелю. Через це, хата здавалася ще страшнішою, і навіть у ясні дні, коли бувало, підбадьорені світлом та гомінкими голосами пташок, ми підходили до неї ближче, вона наганяла на нас напади панічного жаху. Страшно дивилися на нас чорні дірки вікон, а в середині примарилося постійне таємниче шарудіння: намазана глина на стелі, відриваючись, падала вниз, викликала голосну луку, і ми тікали не оглядаючись, бо нам вдавалося, що там хтось грюкотів, і тупотів, і страшно реготів.

Хто побудував оту стару хату, я вже не пам'ятаю. Але до Лютневої революції 1905 року, у ній часто перепочивали одинокі мандрівники-переселенці, самотні «богомольні» бабусі які мандрували від села - до села та велика кількість безрідних волоцюг. Всі ті бідолахи роздирали нутро старої хати, ламали стелі і підлоги, топили піч, щось варили, чимсь харчувалися - взагалі якимось підтримували своє існування. Мабуть вони не знали, що під піччю є прихований лаз до таємного підземелля.

Ось так описує Катерина Магро період 1917-1918 років, коли вони ховались від набігів різних банд: «хто - де міг». Надходив вечір. Хмара, нависла над високими верхівками тополь та вже сипала дощиком. Якись темні страшні постаті чергових бандитів, які налетіли на нашу Гарманівку, вишукували по хатам здобич. По вулиці, загорнувшись подертим лахміттям, бігали перелякані жителі. Мій батько Василь Магро, швидко наказав усім збиратися і повів нас до «отої страшної хати».

На порозі пустих дверей, мене охопив жах. Я не могла переступити поріг, батько схопив мене за руку і смикнув до хати. Темно, хоч виколой очі, десь у далині чути постріли та окрики - «Рятуйте». І бідолашні темні постаті жителів, зникали в темряві вулиць, а далі страшні спалахи пострілів і крики болю. Селом в непогожій темряві дощової ночі блукали перелякані

люди, яким було голодно й холодно, вони тремтіли і мокли, виношуючи в своїх серцях жорстокі почуття і погрози грабіжникам. А ніч, наче навмисно, спускалася на землю серед холодної зливи ще більшою темрявою. А вітер лютував серед негоди, хитаючи верхів'я дерев, грюкаючи віконницями та ніби знущався з людей, позбавлених тепла та притулку.

В середині хати, батько шмигнув під піч і довго щось там шарудів, а потім наказав усім лізти в отвір в землі. Вниз спустилися дряхлою драбиною мабуть до десяти метрів, а потім був ще пологий спуск донизу. Згодом всі опинилися в округлої форми печері, де налічувалось кілька підземних тунелів у різні боки. З тих отворів тнуло тваринним жахом. Батько пішов підземним тунелем вліво, і невдовзі ми всі опинилися ще в одному залі. На стінах із старої цегляної кладки кріпилися залізні підставки для факелів, а поруч зображення танцюючих людей. Під ними - складені із цегли приспособи для сидіння, а над головою заокруглена цегляна стеля. Повітря не дуже чисте, але дихати можна, запалений батьком факел горів яскраво.

Чи жили в цих підземних тунелях вампіри або привиди, типу кентервільських, яких описав у своїй повісті Оскар Уайльд, ніхто не знає. Вік визначити дуже важко, це може бути період Київської Русі. Про ці тунелі можна сказати, що вони колись належали давньоруському чернецтву (корогві православної віри наших пращурів), або козакам, або ще комусь.

Вставка. *На теренах України збереглися тисячі печер, серед яких - сотні рукотворних, виритих «до Київської Русі». Вони створювалися нашими далекими пращурами протягом багатьох століть, ними ходив святий апостол Андрій Первозваний (один із 12 апостолів Ісуса Христа). Його вважають першим благовісником Євангелія Христового на землях Скіфії-України, у I ст. Святий апостол та його учні, пройшовши секретними підземними шляхами Дикого поля, наближалися до майбутнього Холодного Яру в Кіровоградському краї. Вийшли вони на найвище місце, з якого вже й Дніпро-Борисфен виднівся, та й зупинилися відпочити і помилуватись краєвидом цього райського місця. А літо на той час спекотне було, що й річки*

пересихали. Та не носив із собою Святий Андрій Первозваний баклажки з водою. Було так, як захочуть люди води попити, то вдарить Андрій Первозваний своїм посохом об землю, а з того місця і потече джерело з холодною та смачною водою. До того ж вода у такому джерелі була ще й цілющою, бо Бог давав тій воді святу силу. Ось і цього разу вдарив апостол Андрій посохом і потекла з-під кручі жива вода. Стали люди селитись поряд з джерелом і примічати, що коли поп'є хвора людина води з джерела, то одужує, до життя повертається. Відтоді почали його називати «Живуном».

А печери якими ходив Андрій Первозваний й досі залишаються практично невивченими. Їхня цінність в тому, що вони створювалися киммерійцями, скіфами, сарматами, гунами, готами, печенігами, хазарами, половцями та русичами. За географічним принципом їх можна поділити на штучні тунелі й печери Східної, Південної, Центральної та Західної України. Культові підземні споруди, розташовані по долинах річок: Дніпра, Інгулу та Інгульця, Десни й Дністра, пов'язані з періодами «до Київської Русі». Підземелля південних областей України - Причорномор'я і Криму, представлені більш пізніми періодами. Неоціненну допомогу дослідникам подають стародавні мапи. Вони є унікальними джерелами безцінної історичної інформації.

На Кіровоградщині є легенда про Чорного монаха, який продав душу Дияволу і бродить Єлисаветградськими тунелями, його впізнають по червоним очам, що світяться в тунелях та підземеллях. Ось тут і починається містика. Хтось-колись начебто бачив, як підземеллям блукає якийсь чорний силует - це був монах (згодом назвали «Чорний монах»), він шукає свою запродаву дияволу душу. Кілька десятиліть тому в тунелях Єлисаветградського краю стали регулярно безслідно зникати люди, внаслідок чого влада надала наказ, заплombувати всі входи-виходи до них. Достеменно відомо, що у 1942-му та 1943-му роках дослідженням тунелів, ходів та печер в Кіровограді та області займалася група спеціалістів з містичної організації Анненербе, котра, як відомо, спеціалізувалася на вивченні окультного досвіду цивілізацій минулого.

А ще є багато легенд про «сховані козацькі клади», «міс-

тичних тварин», підземні народи: ельфи, легендарні саламандри, гноми тощо. Кожна легенда має долю правди, про Гомера теж казали, що він розповідає казки, поки не знайшли Трою. Вже в сучасний час, за допомогою надсучасної апаратури, американці провели детальні дослідження в Україні і упевнено зазначили - привиди є майже в усіх українських тунелях і печерах. Потойбічні істоти мають специфічний вигляд. Є такий підвид - «поселенці», це сутності, які не можуть знайти спокою ні на цьому, ні на тому світі, тому живуть в підземних спорудах та «харчуються» людською енергетикою. Вони невидимі, але впливають на стан здоров'я людини, настрої та вчинки. А взагалі, якщо ви дивилися фільм «Костянтин», то приблизно так і виглядають мешканці потойбіччя.

Коли Катерина Магро перший раз опинилася в Гарматівському тунелі, що проходить Компаніївським районом, вона була шокована: вогкість підземелля, відсутність освітлення, завали та замуровки - справили на неї негативний вплив. Людям важко вживатися та привикати до таємничих тунелів, а ще коли на тебе дивляться страшні червоні очі з темряви, то більшість втрачають свідомість. Катерина схватила батька за руку: «Тато мені страшно, дивись он там привід». Ні доню, то не привід, то твоє уявлення. Того привида наші мужики вже давно спіймали» - відповів батько. А далі, щоб заспокоїти малу дівчину, батько Василь показав Катерині вмуровані у стіну кільця - місце покарання боржників. У дуже старі часи їх тут тримали на прив'язі. Коли за «нешасного», родичі вносили заставу (або повертали борг), то боржника відпускали, а він мав ще й заплатити за своє утримання в підземеллі та дворазове харчування.

В ту ніч (Катерина разом з батьками), просиділа в тунелі довго, годинника не було, дуже хотілося їсти і пити. Десь далеко-далеко з чорної темряви було чути, як капає вода, але батько не дозволив туди піти, він сам чогось боявся, а тому майже весь час хрестився та читав молитву «Отче наш». Коли настав час виходити на поверхню і Катерина «ковтнула свіжого повітря», то наче «на світ народилася». Батько велів усім забути про те, де були і нікому не показувати ходів до тунелю.

Під тутешнім шаром землі вже сотні років знаходяться стародавні тунелі та печери, які за своїм розміром можуть бути

в рази більшими, ніж сучасна Гарманівка та Компаніївка разом узяті. Багатокілометрова система підземних ходів сполучає між собою практично всі давні споруди Єлисаветградського-Кіровоградського краю. І в наш час знаходять артефакти, залишені: киммерійцями, скіфами, сарматами, гунами, готами, печенігами та іншими племенами, городянами і завойовниками Київської Русі, воїнами і козаками упродовж останніх століть.

Можливо підземний тунель під Компаніївським районом, це відгалуження від прохідного тунелю у напрямку Бобринця з одного боку, Новоукраїнки і далі на Білу церкву - Київ з другого боку, Єлисаветград-Кременчук-Полтава-Харків з третьої сторони, а четверта сторона, то Дніпро-Запорожжя-Донецьк, і так далі по всій Україні. Сьогодні так звані «Кіровоградські тунелі» - це сукупність частин окремих фактів, частково - археологічних досліджень і величезної кількості міфів, історій та міського фольклору. А може ці прохідні тунелі - це частина підземних споруд ельфів, гномів, карликів, або ці споруди створювали могутні чернечі ордени Єзуїтів...

Цілі системи тунелів під землею є не тільки в Україні, їх знаходять в самих різних частинах світу: і в пустелі Сахара, і в Пакистані, і на Алтаї, і на острові Пасхи. Але особливо багато печер в Південній Америці. Англійський мандрівник Персі Фоссет, що присвятив своє життя пошукам Ельдорадо, згадував у своїх книгах про безліч протяжних підземель, розташованих неподалік від вулканів Інлакуатль,

Попокатепетль, тощо. Приклад археолога француза Філіпа Ламонт'єра, який знайшов в підземеллях золотий качан кукурудзи. Багато розповідають про таємничі, дивні істоти: люди-ящури, люди-змії тощо. Важко знайти народ, у якого не було б сказань про істот, що живуть у темряві підземель, і які набагато старші людського роду. Вони володіють таємними знаннями і ремеслами, по відношенню до людей налаштовані вороже. Як приклад, на полігоні в штаті Невада зробили підземний ядерний вибух. Рівно через 60 хв. на військовій базі в Канаді (віддаленій на 2000 км). зафіксували рівень радіації в 20 разів перевищує норму. З'ясувалося, що під базою існує велика мережа тунелів, які пронизують всю планету.

За радянських часів (та й у наш час), Єлисаветградсько-Кіровоградські тунелі не становили інтересу, хіба що в плані завзятого знищення підземних споруд: бо тоді замурувалися входи, бетонувалися тунелі зверху, засипалися сміттям - і при цьому існування підземних тунелів, як «Кіровоградську матрицю» - навідріз заперечували. А от чекісти «показали клас» у 1920-х роках, (із тих же тунелів та підвалів) вилучали «нажиті нечесним шляхом» цінності, от хто їх туди ховав, ми не знаємо.

Візьмемо декілька інших прикладів, про Одеські підземні катакомби знає увесь люд України. Однією з нерозгаданих таємниць Київських катакомб є підземні ходи під Києвом та Дніпром, там людина середнього зросту може пройти під дном річки в буквальному значенні, не замочивши ніг. За сучасними відомостями, у Києві налічується близько 200 печер і ще понад 100 у радіусі 10 км навколо нього. Можна з упевненістю стверджувати: Київ - місто печер! У Вінницю 1746 року прийшли монахи-капуцини, які заклали свій монастир та оточили міцними стінами, а під ними створили велику мережу підземних тунелів. Полтавські підземелля - це звичайно, не Одеські катакомби і не Паризькі описані в романах Віктора Гюго, але вони є в наявності. Практично у кожному українському місті та поселенні є чимало підземних пам'яток старовини у вигляді тунелів, печер та інших підземних споруд.

Ми думаємо, що свою історію тунелі Компаніївського району беруть початок від часів «докиївської Русі» (від природних печер-пустот), які використовували жителі «Дикого поля» в давнину, як притулок від нападів варварських племен. Фундаментальні підземні тунелі, найімовірніше, споруджувалися в період коли наша земля входила до складу Великого князівства Литовського.

Під час Північної війни 1700-1721 років перед шведською навалою, тунелі та підземелля були значно зміцнені і розширені. Нові підземні ходи густою мережею протяглися не тільки до території фортеці святої Єлисавети, але й розійшлися у різні боки. Чому підземні ходи та тунелі стали нецікаві людям? Може винуваті КДБ чи НКВС. Частково. У нового покоління втрата інтересу до підземних споруд, пояснюється тим, що небезпека постійних військових дій минула, на території встановилося панування Російської імперії і все таємне треба приховати.

НЕЗАПЛАНОВАНЕ СВАТАННЯ

Під Компаніївкою, що в Єлисаветградському краї, стоїть просте українське село Гарманівка, яке колись звали Мала Ахта, люди кажуть, що село засноване переселенцями задовго до 1861 року в часи кріпосного права поміщиком Карлом Ахтом.

Ми вважаємо, що село Гарманівка почало своє існування ще раніше «в часи сивої давнини». Але зараз ми поведемо розмову не про історію села, а «про сватання жінки-вдови з двома дітьми». Розповідь поведемо від імені 15-річного хлопця Магро Миколи (1923 р.н.) та його 9-річної сестри Людмили Магро (1929 р.н.).

У 1939 році село Гарманівка притихло і затаїлося, двоє малих дітей разом із своєю мамою Катериною чекали гостя. Батька малих дітей (Ігната Магро) забрали у 1936 р., як «антирадянського елемента» (вірніше він був освіченим та заможним селянином, а такі колишній Радянській владі були непотрібні). Спочатку Гната на підводі повезли до Компаніївки і тільки згодом сім'я дізналась, що його відправили «до острога в Кіровоград». Через півроку дружині передали таємну звістку «Гната не чекайте», за свій нескорений характер і за відмову підписати зізнання «в антирадянській підривної діяльності» за рішенням «судової трійки» - розстріляли. До Гарманівки прийшла Постанова з - «майно Магро Ігната Даниловича конфіскувати». І вже холодної осені 1937 року дружину Ігната - Катерину Магро з двома дітьми 10 і 16 років вигнали із власної оселі, а тому вони оселилася у старій хаті в кінці села власниця якої вже померла.

Далі розповідь піде від дітей Катерини Магро... Вечоріло, вікна у нашій старій хаті позамерзали, а ще їх густо запушило інеем. На столі пострілював з консервної банки чорний мотузяний гнотик, у хаті темно й пахло олією. Ми (двоє дітей), тихо-тихенько лежали на печі, висунувши на край свої нетерплячі голови. Передали по сільському «жіночому телеграфу» що сьогодні до Катерини Магро прийде свататись одинак Павло Кучугура. Цікаво, який він? Ми ніколи не бачили, як сватаються до власних матерів. А ми що, повинні називати його «батьком», а він нас буде бити? Ці та інші питання не давали нам спокою.

До хати постукавши, зайшов чужий головатий дядько, міцний і натоптаний. Видно, що це сільський чоловік, роботяга; ще тільки він ступив до хати, я відчув душок гнійку і коров'ячого стійла - мабуть, недавно порався коло худоби. На ньому сірий, зім'ятий піджак з обсмиканими полами, ватяні штани й чоботи з невідомої шкіри. Ці великі стоптані чоботи він ніяк не міг вмотити під нашим столом. Почургавши ними «туди - сюди», якось таки вмотив на лавці і мовчки почав оглядати хату.

Мати швидко поставила на стіл харчі (все що було у нас), та на додаток ще й пляшку самогону яку сьогодні взяла в борг. Беріть їжте та пийте на здоров'я, промовила мати. Важкою рукою, дядько Павло взяв пляшку, налив собі і матері у невеличкі гранчасті склянки і делікатно випив. Мати пити відмовилась. Тепер він сидів, похмуро сутулячись, і тер в руках дерев'яну ложку. Через каганець-кадилку, що блимала перед ним, він дивився на матір, а може, просто в куток, і мовчав.

Дядько мовчить, і мати йому ні слова, наче вона змерзла під вікном чи злякалась. Бо цілий день плакала, тужила за Ігнатом і розуміла: «треба далі жити, тим паче на руках двоє дітей». Посеред столу продовжувало кліпати жовте олійне світло, холодними іскрами переливався іній на вікнах, і велика згорблена тінь стоїть на глухій стіні, підпираючи стелю здоровенною кучматою головою. Хтозна, може, мати й злякалась його. Бо дядьки зараз однакові, віри їм немає. Як ніч, так і лізуть у хату до вдови. А нап'ються, таке скажуть, краще затуляй вуха. Це ж вони, свої хутірські дядьки, забрали 1937 року у нас корову й іншу живність, а нас вигнали з власної оселі. Словом, мати сиділа на тому краю стола, зіщулена й наполохана, то винувато усміхалася, то мовби хотіла заплакати. А перед тим, як сіла за стіл, сказала: «Без мого дозволу з хати ні шагу, щоб хто не казав».

Мати у нас маленька, чорнява, з гладко причесаним волоссям, з швидкими винуватими очима. Лице у матері сухе, присмагле, з гостреньким носом і таким же гострим підборіддям. І сидить вона навпроти дядька Павла, опустивши очі. Не в'яжеться розмова. Я вже штовхаю ліктем брата, який зосереджено сопе у мене над вухом, і питаю тихенько: «Що це за

сватання? Я ж думала, цікаво буде».

Мати зітхнула, ще раз налила повну склянку самогонки. Дядько Павло мовчки випив, кинув у рот квашеної капусти і, похрумкуючи, знову задумався. Нам чути, як він важко дихає, ганяючи перед собою вітер та дивиться на матір, немов оцінюючи. Мати все бачить і мовчить.

Вогонь від каганця у банці стрибає, і по хаті розноситься густий запахущий дух смаженої олії, від цього духу в мене аж паморочиться в голові: «Їсти хочеться». Тепер уже брат штовхає мене й показує на стіну: велика згорблена тінь хитається на стіні, а чорна кучмата голова дядька Павла метляється аж на стелі. От, думаю, якби у нас і справді був такий великий приймак. Ніхто б нас не чіпав у селі, не турсав під боки. І тут дядько підводить важку розкудлану голову і каже: — Ви знаєте, що я єсть за чоловік?

Сестра Люда тільки здригнулась на його голос, а мати зморщила свої маленькі губи і винувато закліпала очима на гостя. - Знаю, сказала мати. - Ви Павло Кучугура. - Знаю вас, повторила мати, вона, видно, хвилювалася, бо часто кліпала круглими, як у птиці, очима. - Ви ще нам і піч у 1935 році перекладали. Спасибі, на совість зробили, така піч, що з нею горя не мали.

- Ну, а чого я прийшов, знаєте? Знову спитав дядько й на цей раз глянув на дітей. - Знаю, сказала мати. - І яке ваше буде слово? Павло Кучугура питав матір, але дивився на нас і дивився благально, домагаючись прихильності, чи що. І тільки зараз я розгледіла його лице, довге і якесь тверде, і підборіддя у нього було тверде, а ніс довгий і дві різкуваті тіні чи, може, зморшки лежали довкола губ: «Сердитий, подумав я. Видно, битиме. Та нічого, буду терпіти...».

- Яке моє слово? - Мати обвела поглядом хату з покривленою стелею, і я помітив, що на очах у неї бринять сльози. - Он моє слово, двоє дітей на моїй шиї. І чоловік, якщо він чудом залишився живий, десь там. Мати кивнула головою на глуху стіну, але ми знали, про що вона каже: - там значить, хтознаде, добре коли вислали до Сибіру, але про нашого батька Ігната переповіли, що розстріляли.

- Умгу, промовив дядько Павло і замовк. В хаті стало ще тихіше й тоскно, як на поминках. І ми, двоє на печі, лежали теж

нищечком і показували одне одному на стелю: мокра від холоду, вона важко провисла вниз, де-не-де потріскалась, і нам цікаво й моторошно було вгадувати, коли репне глина, вилізуть лежачи і стеля геть завалиться нам на голову.

Дядько Павло на піч не дивився. Може, не хотів нас лякати, а може, йому і самому було страшнувато: така голодна компанія витріщилась на нього... Він довго дихав на каганець, думав про щось своє, та ось рипнув стільцем, повернув кудлату голову. Спокійно, з повагом оглянув старий наш мисник, мокрий куток, де стояла діжка з водою, дерев'яне розтовчене ліжко. І потім, якимось ненароком, зиркнув на нас. Ми враз зіщулились під старою ковдрою.

- А де той, спитав у матері дядько, - котрого бригадир побив? Тільки я почув «бригадир», як мене обсіпало жаром, і я задки посунув у куток, як найдалі. - Ану, покажись гукнув Кучу-гура, і коли я висунув голову на край печі, спитав: «Дак за що ж тебе той бригадир покремсав, га? І як тебе звуть? Микола? Я відчув, що мене нібито жаліють і жаліє чужа людина, в очах мені стало жарко й лоскітно, я уткнувся носом у ковдру та притих.

За мене відказала мати: «Гад. Ні за що познущався з дитини. Воно, голодне, порпалося в конюшні під яслами, думало, зерня якесь там вигребе». Еге ж, вигребе... Мене вигріб з під ясел і сказано зрадів: «А-а, це ти, вилупок Магрівський! Спіймався! Ну, стривай! Комуністи вас пожаліли, не розстріляли, а я б вас усіх розтовк під мітлу...». Темно й страшно було в конюшні у той день, ранній досвіток, ніде ні душі, і я смикнувся, щоб вирватись з кощавих рук бригадира, а він ще сильніше здавив мене за комір і, піднявши, поклав животом на ясла, а коли я став кричати, він мене головою втовк у полову, а ноги мої звисив і бив вуздечкою, а вуздечка була з залізяками, і скільки він бив мене, я не знаю, бо матері сказали аж увечері, що ваш Микола за конюшнею на з'їздах лежить, не ворухиться коло мертвої коняки, і щоб мати прийшла й забрала мене.

Я згадав, як у мене присохла була стара сорочка до тіла і як дома відривали її з живим м'ясом, а я кричав. І зараз мені стало гаряче й млосно, у вухах чогось застукала кров, і я вже погано чув, про що говорили в хаті. Тільки згодом уловив міцний, густуватий голос дядька Павла. - Щось я погано знаю того чоловіка, він що має відношення до влади?

Пауза свідчила про те, що мати тамує сльози і що в неї здригаються куточки губ. Зараз вона проковтне клубок, що підступив їй до горла, пригасить посмикування губ і заговорить спокійніше. – Ні немає, - сказала мати приглушено. - Отож і горе наше: був конюхом, такий же злидень, як і всі, а ладен роздерти інших. Підгавкувач він, а при комуняках пішов добровольцем у загін, допомагав більшовикам забирати зерно в людей, показував схованки з продуктами та ще лютіший став. І я знаю, з чого воно почалося. Ви ж пригадуєте, були часи, коли з Компаніївського району наїжджало до Гарманівки різного люду. Ну й виділили його жінку Фроську, щоб отім людям обіди варила. А Фросина так наче й вродилася, щоб годити старшим: хліб спече - білий і пишний, мов сніг, борщ зварить - як золото, сама здорова й молочна жінка, і не говорить, а медом маже: їжте, дорогенькі гості, пригощайтесь...

А підгавкувач той коней розпрягає, вівса їм сипле і ручку приїжджим подає, в очі наче Сірко заглядає: «Може, перекусити зволите? До мене прошу, моя хата близько». Ну, де обід, там, звісно, й пляшка. Сам він аж труситься за чаркою. Нап'ється, тоді посилають його, як меншого, по селу: тому скажи, тому передай, того приведи. Підгавкувач радий старатися. Сяде на свого жеребця і летить вулицею та грюкає в двері. А коли п'яний завалиться спати, що там робила Фроська з заїжджими, ми тільки здогадувалися.

Першим комунякам із продзагону, отой підгавкувач хліб-сіль приніс і сказав, де хто і чого заховав. - Ну й що,- спокійним тоном спитав Кучугура, допомгло Іуді чоломкання з більшовиками? - Аякже. У багатьох забрали зерно, декого повезли до Компаніївки, а мого Ігнатія «поставили у чорний список», в 1936 забрали до Єлисаветграда і сказали, що розстріляли. А через рік нас з дітьми вигнали із власної хати ти конфіскували все майно. А Іуда як був, так і zostався підгавкувачем. Правда, раніше потайки, з-за спини наскакував, бо боявся помсти. Нічого, скоро і йому кінець настане, одне слово - прислужник він, закінчила мати. І жінка його як варила обіди, так і зараз варить і вгощає заїжджих. Як ублажала їх раніше, так і зараз це робить, (людей вже не стісняється), Іуда все знає, от і біситься, зганяє свою ненависть на односельчанах.

- Умгу, сказав дядько Павло і випив ще півсклянки само-

гонки. Моя сестра мерзлякувато пересмикнула плечима і не добре зиркнула на Кучугуру. Обличчя в нього стало сіре й важке, щоки трохи осунулись, і нова зморшка залягла на перенісці. Дядько уперто дивився на вогонь, на темний гніт, що поступово обростав нагаром, і думав. Ми сиділи, зліпившись до купи під ковдрою, і чекали хтозна-чого. Всі промерзли до кісток і не могли втамувати дриготіння. І було в наших душах одне благання: хай мине цей день: кращий чи гірший, нехай скоріше буде завтра, бо сьогоднішній - нас лякає своєю незрозумілістю.

З того сватання нічого не вийшло, дядько Павло посидів ще недовго і почав збиратися до своєї хати: «Бо треба управлятись по господарству». Мати його провела, зайшла до хати і позвала нас до столу: «доїдайте, нема чого добру пропадати». А через неділю ми всі почали збирати свої «нехитрі пожитки» і готуватись до переїзду в місто Кірово, Миколаївської області яке згодом перейменують в - Кіровоград і створять окрему Кіровоградську область. Поїдемо на Чечору до нашого дядька Хомояковича та тітки Марини, може приймуть, а там мати влаштується на завод та віднаймемо своє житло. Досить нам всякого сватання та подібного дійства.

А тепер уявіть перед воєнний стан міста Кіровограда 1939 -1940 років, вулиця яка починалася від фортеці святої Єлисавети (проспект 50 років Жовтня), вже мала кам'яне покриття «бруківка» і мимо сучасної Кропивницької ОДПІ та «Колгоспного (критого) ринку» вела далеко «в широке поле» в напрямку Мала Виска, Біла Церква і далі на Київ. Правда за вулицею Глінки вже починалося «широке поле». В зимовий період дівора каталась на санчатах згори - вниз по сучасній вулиці Глінки, мимо вулиці Сумській - до криниці з «журавлем», що стояв ближче до провулка Миргородського. В бік фортечної площі розкинулася крута балка, перетнута річкою - місце незручне для будівництва, тому офіційно воно не відводилося під заселення. В маленьких землянках, імпровізованих куренях, хатках-мазанках, самовільно селилася біднота: різноробочі, візники, маслороби тощо. Заснували Чечору (в основному) уродженці Молдавії, які й далі цю назву. То була стара Чечора з своєю Єлисаветградською історією забудови. От у такій мазаній хатинці під № 51 й оселилася (як приймаки) Катерина Магро з двома дітьми. Докладніше про історію Чечори розповімо пізніше.

КОМПАНІЇВСЬКА ВЕСНА 1945 РОКУ

Ось і прийшла перша, довгождана післявоєнна весна в селах Компаніївського району. Земля нарешті позбулася снігових кайданів і полегло злізнула свіжим легким вітерцем. Прийшла пора запрягати коней і виходити в поле - час орати. Але де взяти коней? Все що було в 1941 році забрала відступаюча Радянська Армія, в голодні 1942-1943 роки, треба було виживати і тому живність йшла на харчі. У 1944 році відступаючі німці «підчистили» всі залишки, а наступаючі Червоні війська забрали з собою і малих і старих чоловіків, про коней і корів мова не йшла, бо їх вже не було. У 1944 році в селі залишилися одні баби та малі дівчата!

Ну що баби, пішли в поле: «де наша не пропадала». Одна за плугом і троє в упряжі, замість коней, бо їх вже давно немає: «Гей угнемо і ще раз піднажми». Ноги тремтять від напруги, піт струмком по всьому тілу, голова запаморочилась від голоду, але нічого. Витягнемо, ми мусимо витягти, бо якщо не посіємо – повмираємо з голоду. На Сталіна надії мало, в селах Кіровоградщини ще не забули попередні голодні 1921-1923 та 1932-1933 роки. Баби заспокоювали себе: «Мужикам гірше. Тут хоч не стріляють і не рвуть бомбами землю». Тут орють землю на собі, як коні. Рвуть жили і чекають, коли зійде врожай.

А ще кожний день чекають листоношу, інваліда дядька Павла. Бо війна майже з кожної хати забрала то чоловіка, то сина, то батька у дітей. А ще зовсім нещодавно, напередодні Другої світової війни, всі в селі милувалися бравово кінохронікою. На фронт колонами йшли браві і чистенькі червоноармійці на чолі з молодими і не дуже офіцерами. Марширували з піснями і хвацьким посвистом: «Ми німців шапками закидаємо». А через півтора року, нескінченними колонами йшли ті самі, але вже налякані відступаючі бійці і їх командири. Ішли без пісень і посмішок. В брудних гімнастерках, перемотані закривавленими бинтами, із затравленими очима. Що сталося за ці півтора року з радянським військом, чому так різко змінилася масова свідомість і пафос? У Компаніївських баб відповідей не було, вони інтуїтивно чекали страшного лиха.

Сільські кладовища Компаніївського району розрослися. Ховали померлих: росіян і білорусів, казахів та українців, татар

і поляків, грузинів і дагестанців, різних національностей, різної віри. Баби відспівували всіх однаково і ховали їх - як рідних. А вечорами дивилися на дорогу - чекали інваліда-листоношу. Чекали і боялися. Що він принесе? Вимазаний штампами «солдатський трикутник» або офіційне повідомлення? І завмирили, дивлячись, як зупинявся дядько Павло біля тої, чи іншої хати. Як, опустивши очі, простягає похоронку на чоловіка чи на сина.

І село розриває надлюдський крик: - Баби! Горе яке! Що ж нам робити, діти зовсім малі! Господи скільки ще терпіти? Хоч бери мотузку і сама вішайся. На такий галас баби збігалися з усього села. Хором підіймали з землі впалу жінку і втішали, як могли. А про себе молилися: «Господі помилуй і спаси».

Пошту приносили два рази в тиждень. Два вечори надії і страху, а потім 4 дні психологічного відпочинку. Та де там, який відпочинок: «Як не одне, то друге...».

- А ну, ще трішки, потягнули, жіночки ви мої дорогі. Це бригадир Іван звертався до «запряжених» у плуг - жінок. Іван - чоловік сусідки Семенівни. Щаслива вона. Одного дочекалася, нехай весь поранений і бігати не може, але живий. Дасть Бог, і двох синів побачить. Хай зовсім без ніг - тільки б повернулися. Так думали багато жінок в селі. І два рази на тиждень чекали поштаря дядька Павла. До війни він був головою колгоспу. Разом з моїм сином Миколою служили. Вижили під Сталінградом, після госпіталю Павло повернувся додому. А Микола продовжує воювати, він молодий, йому 12 травня 1944 «стукнуло» тільки 21 рік. У нього все життя попереду, так думала жителька села Гарманівка, Компаніївського району, моя бабуся Магро Катерина Василівна, але життя вносить свої корективи.

Все село знало прикмету - якщо поштар дядько Павло йдучи селом вклонився кладовищу - значить, похоронка. І баби, завмерши, чекали: «До кого він зайде». А Павло, трясучи головою, повільно йшов, дивлячись прямо перед собою. На секунду зупинився біля хати молодиці Светки. За тиждень до початку проклятої війни, вона заміж вийшла, пожити не встигла полюдськи, всього тиждень була біля чоловіка і на тобі, прийшла повістка і забрали до війська. Застигла дівка, але Бог милував, дядько Павло далі пішов, а Светка розревілася. Чого ревіти? - радій, дура, значить мужик живий.

А село розриває надлюдський крик: - Баби! Всі кинулися

до старої Михайлівні. Погладити по сивому волоссю, обійняти, втішити. Це вже друга похоронка, це вже другий син...

А тим часом поштар Павло підійшов до хати бригадира Івана. І під виття і голосіння баб, вони довго стояли, мовчки дивлячись один одному в очі. Павло витяг повідомлення і протягнув Івану. - Син, запитав той. - Молодший, відповів Павло і відвів очі в бік. Івана наче підкосило, знесилений опутився на землю: - «Як я скажу жінці, це ж була наша отрада та надія».

- Почулася команда: «Баби міняйтеся!»! Можна стягнути з голови хустку і полегшено видихнути. Слава Богу, впоралися, одне поле зорано і засіяно. Тепер можна піти додому. Все тіло ниє, наче побите, а завтра знову треба впрягатись у той проклятий плуг. Додому йшли по дорозі і раптом із рогу виниринули підводи з пораненими бійцями. Хтось марив, хтось стогнав, а хтось мовчки дивився в синє небо.

І металися баби у підвал, простягали залишки вареної картоплі, шматки зачерствілого хліба й воду. Може, і їх мужиків хтось напоїть, нагодує і втішить добрим словом? Поранені посміхалися, дякували, а деякі мовчки кивали головами. Багато їх було на підводах, відчайдушних мусульман і католиків, іудів і атеїстів, православних і інших. Всі вони мовчки проїхали повз Гарманівських жінок і поринули у далечінь.

Пройшло ще два дні, сьогодні вівторок. День похмурий.

- Поштар, дядько Павло йде! Це кричали діти на вулиці. Баби висипали з хат і затамувавши подих, дивилися на поштаря. Ось він порівнявся з кладовищем. Зупинився. Село замерло. Поклониться чи ні? А дядько Павло стояв і дивився на рівні ряди могил. Знову: - Поклониться? Ні, не кланяється. Нарешті, немов зважившись, він поправив вигорілий кашкет і віддав честь могилам. А потім повернувся обличчям до села і низько вклонився всім.

Баби наче онімили, бо відчули щось страшне. І разом, без команди заголосило все село. Дев'ятнадцять похоронних повідомлень: - Ваш син ..., - ваш чоловік ..., - ваш батько ... загинув смертю хоробрих ..., - помер від ран ..., - пропав безвісті. Цього дня баби в селі на роботу не ходили, а на другий день знову: - Навалюйся, баби! Одна за плугом і трое в упряжі. Замість копей. По обличчю струмує піт і течуть сльози, плакати можна, а зупинятися ні. Треба орати. Навесні день місяць годує. А

сльози течуть і течуть. Ноги підгинаються, руки відвалю-ються. Навалюєсь! І ще трошки, і ще один гектар.

- Німці! Це кричала дівтора біля дороги, що вела в село Гарманівка. Баби, забувши про плуги, щодуху кинулися в село. Бригадир не сказав ні слова. Нічого, земля почекає. Нехай подивляться. По дорозі повільно тяглася колона полонених німців. У сірій формі, брудні, обірвані, змучені. Вони йшли, опустивши голови. Жінки на них дивилися мовчки. Хтось стис-кав кулаки, хтось шепотів прокляття, хтось витирав сльози.

І раптом крик старої Михайлівни, якій два дні тому прийшла похоронка на другого сина: - «Баби!» - Її крик розірвав тишу. Михайлівна підійшла до кола полонених німців і витягла ножа. Светка, яка стояла поруч від неї, замерла з переляку: «Щас кинеться на німців», але сталося несподіване. Михайлівна, тримаючи в одній руці ніж, а в другій хліб, почала нарізати скибки і протягувала хліб полоненим: - «На їж паразит, баби - вони ж голодні!».

Заголосило село, заметушилися жінки і почали в хустках нести хліб, картоплю, а в глечиках воду. Солдати з конвою намагалися відтіснити Гарманівських жінок, та хіба впораєшся? Солдати пам'ятали Статут: «Треба стріляти, але тут же свої»... Молоденький лейтенант, дивлячись на розгублених конвоїрів, вихопив пістолет і крикнув старій Михайлівні: - Назад, а то, буду стріляти!

Вона подивилася йому в очі: «Не пужай, я пужана, на двох синів отримала похоронки», і повернулася спиною. Лейтенант не знав, що йому робити.

- Візьми, голодний мабуть. Останній шматок хліба старої Михайлівни ліг в чийсь брудну німецьку долоню. - Данке ...

- Конвой! - Заверещав лейтенант і озирнувся.

- Що робити зібрався? - запитав бригадир Іван підходячи до нього? Лейтенант: - У мене наказ, це ж німці, вони вороги... не можна так... Що вони роблять? - розгублений лейтенант дивився на бригадира. - Це, лейтенант, баби, наші баби уточ-нив він, а он там поховані їхні рідні, і махнув рукою у бік Гарма-нівського цвинтаря. Лейтенант, подивився на цвинтар, потім на жінок і тихо промовив за бригадиром: «Так це наші жінки, і я їм не указ». Далі відійшов і подав команду: «Колона, увага, кро-ком руш!», жінки довго дивились вслід полоненим німцям.

Шоста глава

Карпов: таємниці родових лабіринтів

ВІДДІЛЯЄМО ЗЕРНА ВІД ПОЛОВИ

1). Наші читачі попередньо ознайомились з переселенцями по родових лініях Чеботарьових та їхніми представниками із загального Гербовника дворянських родів Всеросійської імперії. 2). Відновили історичну пам'ять по переселенню народів до Єлисаветградського краю на прикладі роду Магро та їхні історії відносно малої батьківщини. Ви побачили: «Успішними людьми не народжуються, ними стають завдяки своїй мотивації». 3). Зараз проведемо проводити власні дослідження генетичного коріння у відповідності до родового прізвища Карпов.

Є багато інформації відносно попередників Карп-Карпов - Карпович-Карпенко тощо (в основному це чернігівсько-сіверські й смоленські лінії), але були й інші численні лінії княжих родів Рюриковичів, Мирославовичів, Романовичів, Смоленських князів, тощо які зберігали свої спадкові лінії протягом кількох століть, аж доки Литва та Московське князівство не змогло перетворити їх на своїх «службових князів». Від Смоленських князів відійшла самостійна гілка дворянських родів Карпових, а потім від них пішли Долматови - Карпови. Причому у чернігівських, сіверських та смоленських дворянських напрямках є низка родів, які опираючись на рід Карпових - створили (або започаткували) свої власні роди, про які ми будемо розповідати трохи пізніше. Дехто із них (наприклад, деякі Карпови), в силу тих чи інших причин втратили свої дворянські титули та стали безземельними.

Багато століть створювалися міжнаціональні шлюби, з'являлися на «білий світ» законно та незаконнароджені діти, їм давали імена та певні преференції (титули, маєтки, тощо). І ось тут вступає в дію таємнича телегонія і українська ономастика. Що означають ці слова? Для чого їх треба враховувати при розшукових операціях? **Ономастика** - *розділ мовознавства про сукупність власних людських імен та онімів об'єктів, історія та закономірність їх виникнення, розвитку і функціонування в різних сферах. Народи світу та давні слов'яни вірили в магічну силу імені.* (Ми вже мали розмову про подібне).

З історії України ми бачимо, як багато перемішалося різного люду на теренах Дикого поля. Теж саме відбувалося й при

створенні власних сімей впродовж тисячоліть. Все переплелось й перемішалось, тож з роками встановити «чистий» напрямок походження власного роду майже неможливо. Результатом **телегонії** може стати виродження цілих родових ліній і династій майже кожного роду. Приклад із східних гаремів султанів. Здавалося б, при такій кількості дружин і наложниць - діти султанів і шейхів повинні були б давно «заселити» весь світ як щупальця гігантського спрута». Однак прямих нащадків у більшості з них практично не залишилося. Візьмемо Сулеймана першого (султан - султанів, шах - шахів, цар - царів, тінь Бога на Землі, цезар земель Риму), мав за дружину українку Настю Лісовську (Роксолану). Є історичне свідчення, що останній їхній син народився з горбом і генетичними вадами. Причина – телегонія, але про це мовчать історики і не розкривають причин медики. Чому роди султанів прийшли в занепад? Ми вважаємо - наслідками дії телегонії.

Дещо про таємничу телегонію, - в перекладі з грецького означає «далеко народжений». Згідно телегонії, кожний перший статевий партнер дівчини закладає свій генотип в інформаційне поле дівчини, «робить власну проекцію» на всіх її майбутніх дітей. Більш простіше, перший сексуальний чоловік «закладає» свої гени у все майбутнє потомство дівчини. Варіантів народження таких дітей - безліч: одні не схожі на батька, але мають спільну ДНК; другі схожі на батька, але мають різні ДНК, треті мають інший колір шкіри і т. д. Причина тут одна, дівчина до створення сім'ї мала попередній статевий зв'язок з іншим чоловіком, який заклав в неї, свою генетичну програму роду.

Вчені задалися метою перевірити, як проявляється телегонія у людей? Для цього в ряді країн Західної Європи були проведені масові дослідження, і результат виявився несподіваним і досить скандальним. Коли взяли аналіз крові у декількох тисяч жінок різної національності та віку, а також у їхніх чоловіків і дітей, з'ясувалося, що у 11-12% усіх дітей народжених у шлюбі, їх законний батько - не був біологічним батьком (різні ДНК). Вибухнув грандіозний скандал, і шоковані чоловіки почали подавати на розлучення. Однак в результаті ретельного розслідування з'ясувалося, 65-70% жінок не зраджували своїм чоловікам, правда, до заміжжя у них були стосунки з іншими чоловіками. 25-30% жінок мали статеві зв'язки поза шлюбом,

5% проводили штучне запліднення. Ці факти і дали підставу дослідникам стверджувати, що саме злощасний ефект зебри (телегонії) був причиною міжнародного скандалу.

Подивимось на це питання з точки зору наших предків. Якщо молода дівчина любить свого першого хлопця, має сексуальні стосунки, то вона віддає йому 100% своєї любові. Якщо вона з ним не створює власної сім'ї, а починає зустрічатися з другим хлопцем, то кількість можливої своєї любові, вона віддасть тільки 50%, тобто відбувається як би піврозпад. Значить цей другий хлопець дівчини, отримавши від неї тільки 50% кохання, зможе закласти в неї тільки 50% генетичної інформації свого роду. Третій хлопець має можливість передати потомству дівчини тільки 25% свого генетичного коду і так далі. Відбувається свого роду геометрична прогресія, тільки навпаки. І якщо дівчина вийшла заміж, наприклад, за 10-го статевго партнера, і народила від нього дитину, то 10-й хлопець зможе закласти у новонародженого малюка тільки 0,195% свого генетичного коду. А якщо у дівчини 15-й статевий партнер?

Вивчаючи це питання, вчені виявили, що ефект телегонії був відомий нашим далеким предкам, ще до Київської Русі тільки називався він тоді «Закони Ріта», або «Небесним Законом про чистоту Роду і Крові». У древніх слов'яно-арійських Ведах було сказано: «Перший чоловік, який порушив невинність у дівчини, є *«єдиним генетичним батьком усіх дітей»*, яких вона народить у своєму житті, незалежно від того, скільки потім сексуальних стосунків з чоловіками вона буде мати за все своє життя». Іншими словами, якщо ви одружилися на дівчині, яка вже мала до вас сексуальний контакт з іншим чоловіком, то ви маєте шанс все життя ростити «генетично закодованих нащадків його роду» при цьому наївно вважаючи, що виховуєте своїх власних дітей та передаєте власний генетичний код роду.

Закони Ріта в прикладах на тваринах. 1). Провели експеримент, чистопорідну кобилу, яка ще ніколи не гуляла, злучили з зеброю. Потомства не вийшло, експеримент порахували невдалим і про нього забули, але згодом ця кобила погуляла з іншим конем, і от диво, від «супер класного жеребця» народилося лоша, смугасте як зебра.

2). Вже давно ветеринарні біологи і практики-заводчики породистих домашніх тварин помітили, що якщо простий, непородистий голуб запліднив породисту голубку і полетів геть, то в майбутньому, у цієї голубки (навіть від самих елітних голубів), будуть народжуватися одні «чіграші», тобто нечистопородні діти (то пір'ячко в хвості не те, то дзьоб кривий, то ще що-небудь). Загалом - голубка стала «генетичним браком» бо відтворює нечисту породу. Це ж явище спостерігається і у інших видів тварин.

3). В елітний клуб собак існує правило: якщо породи-ста сука завагітніла поза клубом від простого кобеля, то на цьому закінчується родовід у її усіх цуценят, бо вони нечисто породні. Теж саме мабуть має спостерігатися і у людей.

Принцип телегонії ви зрозуміли, тепер декілька слів «про програму суспільної поведінки і успішності», яку закладають у нас власні батьки від народження і до 6 років включно, а далі ми всі живемо за цим сценарієм. Що це за таємничий сценарій і чому перші 5 років маляті треба всіляко потурати? Згідно японських принципів до 5 років, дитина - це маленький Бог. Їй нічого не забороняють, на неї не кричать, не карають. Не існує слів «не можна», «погано», «небезпечно». Малюк вільний у своїй пізнавальній діяльності. З погляду європейських батьків - це баловство, потурання примхам малечі й повна відсутність контролю.

1. Сценарій - це життєвий план, який поступово розгортається, формується ще в ранньому дитинстві в основному під впливом батьків. Цей психологічний імпульс з великою силою штовхає людину вперед, назустріч її долі, і дуже часто це відбувається незалежно від її опору або вільного вибору.

2. У перші два роки поведінка і думки дитини програмуються в основному матір'ю. Ця програма і формує початковий каркас її сценарію, «первинний протокол» щодо того, ким їй бути і яким шляхом вона піде.

3. Коли дитині виповнюється шість років, її життєвий план вже готовий. Це добре знали священики і вчителі середньовіччя, кажучи: «Залиште мені дитину до 6 років, а потім забирайте назад». Хороший дошкільний вихователь може навіть перед-

бачити, яке життя чекає дитину, чи буде вона щасливою або нещасною, чи стане переможцем або буде невдахою.

4. План на майбутнє складається в основному із сімейних інструкцій. Деякі з найбільш важливих моментів можна виявити досить швидко, вже в першій розмові, коли запитуємо людину: «Що батьки казали вам про життя, коли ви були маленьким?»

5. Із кожної вказівки, в якій би непрямій формі вона не була сформульована, дитина намагається витягти імперативне ядро. Так вона програмує свій життєвий план. Ми називаємо це програмуванням, оскільки вплив вказівки набуває характеру сталості. Дитина сприймає бажання батьків як команду, такою вона може залишитися на все її життя, якщо в ній не станеться якогось драматичного перевороту або події. Тільки великі переживання, наприклад, війна або несхвалена батьками любов, можуть дати їй миттєве звільнення.

6. Найчастіше дитячі рішення, а не свідоме планування в зрілому віці, визначають долю людини. Що б не думали чи не казали про своє життя, нерідко створюється враження, ніби якийсь потужний потяг змушує їх кудись прагнути, дуже часто зовсім не у відповідності з тим, що написано в їхніх автобіографіях або трудових книжках. Ті, хто хоче «робити гроші», - втрачають їх, тоді як інші - нестримно багатіють. Ті, хто заявляє, що шукають любові, пробуджують тільки ненависть навіть у тих, хто їх любить. Спрацьовує первинна дитяча програма.

7. У житті людини сценарний підсумок закладений батьками «дрімає» до певного часу, і одного разу прозвучить фраза: «Коли я виросту, я буду такою ж, як матуся», або щось подібне.

8. А ще треба враховувати програми «обмеження і дозволів». Звичайно, їх прийняття не супроводжується фанфарами й урочистою ходою, проте можна почути: «Йому дозволили думати», «Їй дозволили бути красивою», «Їм дозволено радіти» і таке інше. Дозволи не мають нічого спільного з вихованням вседозволеності.

9. Якщо батьки бачили у своєму сині дурну, слабку й незграбну дитину, а в дочці - потворну і дурну дівчинку, то вони в майбутньому такими і виростуть.

10. До 15 років дитина вважається практично сформованою. Далі недовгий етап власного бунтарства і самоідентифікації, а потім молода людина буде жити за вашою програмою.

КОНВЕРГЕНТНА ЕВОЛЮЦІЯ РОДІВ

Автори нашої книги поставили завдання: відшукати перш початок роду Карпових, а вже потім визначитися з «генетичними наслідками» і кодом роду. Відповідно інформації попереднього розділу про «образи Духа і Крові», тобто ономастики і телегонії. Майже неможливо з точки зору телегонії відшукати «у віках» чоловіка, який став першим сексуальним партнером дівчини і «заклав» свій генетичний код у її майбутніх дітей. Другий (чи третій) сексуальний чоловік надасть своє сім'я (сперму) для народження власної дитини, він буде біологічним батьком, але ніколи не стане генетичним батьком на всі 100%. Тож заглиблюючись у пошуки представників того, чи іншого роду, приготуйтеся до всіляких несподіванок.

Виявилось, що легше шукати представників родів у верхніх ешелонах влади і потихеньку спускатися вниз, як по драбині. Князі, бояри, дворяни та публічні люди завжди були на виду і потрапляли під різні історичні описи. Люди середнього достатку, вже не мали тієї зацікавленості в масах, а про «суспільно-громадянські низи» ми вже мовчимо. Для того, щоб увійти в історію, потрібно «створити подвиг», або щось винайти геніальне і супер важливе.

Занурившись у всі доступні історичні документи, ми прийшли до висновку. На наш погляд, перший засновник роду Карпових був кремезний чоловік на прізвисько Карпо, син Федора, якого згодом будуть звати Карпо Федорович. Сказати кремезний чоловік, це значить нічого не сказати, а от коли додати: - Кремезний та дужий чоловік з суворим виразом обличчя. Його вигляд свідчить про постійну готовність дати відсіч будь-якому ворогові. У нього сіро-зелені, з жовтими крапинками, пронизливі очі, над ними нависли густі брови кольору пшениці, що суворозведені по середині. Прямий ніс, довгі вуса, опущені донизу та тверде підборіддя. Проста сіра свита з добротного полотна та оздоблений пояс з мечем свідчать про заможність цієї людини. Мозолясті руки сильно натружені, мускули тверді і видно, що звичні тримати зброю, найголовніше багатство справжнього воїна часів Київської Русі кінця IX століття.

На дворі стоїть 989 рік, з високого пагорба добре видно

стольний Київ, трохи зморений Карпо (син Федора) присів на камінь і замислився, він прожив на світі біля 30 років, люди поважати і величати його Карпом Федоровичем, підкреслюючи значимість. Це добре, що він 10 років потому став (на підсвідомому рівні) на бік дружинників київського князя Володимира. Ох і гулящий він (Володимир) був замолоду, багато вживав медовуху з пивом та охочий до чужих жінок. Кажуть його власний гарем складався із 800, а може 1000 душ, мабуть брешуть.

Вчора Карпо чув власними вухами, як Володимир наказав монахам-переписчикам: «Правдиво закарбувати в словах мій подвиг про хрещення киян у річці Почайні в кінці літа 988 року і назвати його «Хрещення Русі». Причина такого наказу криється в тому, що серед киян ходять розмови: - Хрещення і церковний ритуал проголошення країни християнською повинен був робити не князь Володимир, а відповідний церковний єпископ. Обов'язково таїнство хрещення людей треба виконувати в храмі й до того ж суто індивідуально, а не в річці. Тож хрещення киян - то «Фільчина грамота», подібне вони проходили й раніше.

Карпо тоді не знав, що рівно через 40 років, Константинопольський патріарх Олексій 1029 року, назве хрещення киян у річці Почайні «постановою» по тим же причинам, і можливо такі слова були спрямовано саме проти дій церкви Київської Русі того часу: «Масове хрещення киян у Дніпровських водах не міг вчинити жоден візантійський священнослужитель і таке хрещення не могла визнати Константинопольська церква». Більш пізні тлумачення: - Україна - поліконфесійна держава, що зумовлено поліетнічним складом населення. Тож факт масового хрещення киян у річці Почайні 988 року може свідчити лише про те, що Русь хрестилася самочинно. Слова князя Володимира: «Якщо не прийде хто завтра на ріку - чи то багатий, чи бідний, чи жебрак - буде мені ворог» (історія релігії України, 2 том). Через тисячу років слова і думки Карпа Федоровича будуть написані у багатьох книгах.

Народ Київської Русі повстав проти нової релігії: 1024 р. у Суздалі, 1071 р. у Ростовській землі і Новгороді. Наприклад у Новгороді прийшлося застосувати силу посаднику Добрині і тисяцькому Путяті і тільки після цього вдалося змусити новгородців хреститися. «Путятя крестив мечем, а Добриня вогнем», - говорили в народі (П. Толочко «Київська Русь», стор. 279).

Основна частина населення Київської Русі чинила посильний опір новій релігії. Саме загальне її неприйняття, зірвало плани київської знаті і перетворило введення християнства - у тривалий процес.

Карпо Федорович підставив обличчя до сонця, зажмурився і пробурчав: «Язык мій ворог», нехай київський люд привикає до думки, що князь Володимир був першим, хто приніс християнство на Русь: «Згодом його назвуть – Великим». Не треба розповідати, що християнство на землях Русі з'явилося задовго до князя Володимира. Ще князь Аскольд у 882 році намагався впровадити християнство, але повноцінний початок поширенню православ'я на Русі поклала свята княгиня Ольга, вдова вбитого древлянами князя Ігоря, яка прийняла хрещення в Константинополі у 955 році. Звідти вона й привезла грецьких священників на землі Київської Русі. Однак християнство тоді не отримало широкого розповсюдження. Син княгині Ольги - Святослав не бачив потреби в християнстві і продовжував шанувати старих слав'янських богів. Однак Ольга перед смертю просила сина Святослава не ховати її по старому обряду, бо вона сповідувала християнство. Але впертий Святослав не послухав матір і тільки в 1007 році її прах перенесли до Десятинної церкви. А ще в народі пам'ятають про християнське віросповідання Аскольда, який був задовго до цих подій.

Вставка. На початку IV ст. християнство отримало визнання в Римській державі. Потім до Христа прийшли варварські народи Західної Європи: 800 року Папа коронував Карла Великого, і була утворена Священна Римська імперія. На основі християнського світогляду почала формуватися європейська цивілізація. Відповідно князя Асколь-

да, одні вважають його скандинавом, інші відносять до предків подніпровського народу - скотів. Князь Аскольд у 860-х роках при хрещенні дістав ім'я Микола, 882 р. його підступно вбили. Саме з «Аскольдових подій» IX ст. розпочався нелегкий і довготривалий процес християнізації Київської Русі.

У 864-865 р. під егідою Константинополя була хрещена Болгарія, можливо, тоді на Русь був посланий митрополит за домовленістю з київськими князями Аскольдом і Діром. Бо у

867 році (більше ніж за 100 р до офіційно прийнятої історичної дати (988) хрещення К. Русі, вже відбувалися перші спроби християнізації її народу. Наші літописці і історики полюбили, приховули (перекручували) історичні факти. З інших джерел зберігся лише пізніший Ніконівський літопис, який коротко повідомляє, що візантійський імператор Василій 867 року хрестив Аскольда та 868 року послав архієрея «на Русь».

Карпо Федорович, посилаючись на розповіді старих людей каже: - у 973 та 978 р до Києва приїжджали представники Папи Римського «по питанням християнізації». Але переговори не принесли успіхів тому, що в той час у державі (977–979) був переворот (владу захопив князь Володимир). Йому довелося оголосити себе «язичником», щоб отримати підтримку більшості населення Київської Русі. До цього періоду в сусідніх країнах хрещення розпочав польський князь Мешко 960 року, датський король Гарольд Блотанд у 974 році та інші. Тож можна стверджувати, що Володимир був далеко не першим главою держави в центральній Європі який охрестив власний народ.

Князю Володимирі пропонували на розгляд - варіанти: вищезазначені гінці з Риму - християнство; євреї запевняли про необхідність прийняти - іудаїзм; волзькі болгари пропонували перейти в іслам і таке інше. Союз з Візантією був необхідний для зміцнення зростаючого авторитету давньоруської держави. Для слов'ян, Візантія була таким же символом могутності, багатства і державного блиску, як і для інших суміжних держав, які тільки починали будувати і зміцнювати свою державність. Союз з Візантією відкривав необхідні перспективи, як для подальшого військового, так і економічного зростання.

Відомо, що до хрещення Русі князь Володимир поклонявся слав'янським богам і був досить жорстоким правителем, який любив гучні бенкети. Але після того, як сам прийняв християнство і охрестив киян, він сильно змінився. Згідно з історичними даними, після свого хрещення князь Володимир почав влаштовувати «при дворі» свята і благодійні обіди для простих людей, а також почав будівництво християнських храмів. Проте, не дивлячись на проведене хрещення, прості люди продовжували шанувати старі «поганські» традиції русичів, поступово пристосовуючи їх до християнських.

За наказом Князя Володимира, Карпу Федоровичу, разом з дружинниками доводилось придушувати повстанські спалахи, статуї древніх богів палили, або топили у воді прив'язуючи каміння до дерев'яних. Он дивіться - територія Десятинної церкви. До неї там була церква святого Василя, а ще раніше - капище слав'янських богів. Зараз же біля останків капища, люди знову встановили статую одного із своїх давніх богів, біля якої проводять обряди. Тож треба доповісти князю і він знову відправить туди дружинників.

Карпо важко видихнув повітря, дістав з кишені «нові металеві гроші» і почав роздивлятися їх. Саме князь Володимир запровадив на території Київської Русі срібні та золоті монети із своїм гербом - українським тризубом. Зразками для них послугували візантійські монети того часу. На більшості таких монет було зображено князя, що сидів на троні, і розміщено напис: «Владимѣръ на столѣ» - «Володимир на престолі».

15 липня 1015 року після несподіваної хвороби помер князь Володимир Святославович, Великий князь Київський з династії Рюриковичів, хреститель Русі (при хрещенні отримав ім'я Василь). Він розпочав княжити 11 червня 978 року після підступного вбивства свого брата Ярополка, а вагітну дружину Ярополка взяв у наложниці і направив у свій гарем (вже потім Вона народить хлопчика Святополка Окаянного і саме він прийме трагічну участь у житті Володимира). За 37 років при владі, здійснив ряд вдалих походів на Волинь, підкорив вятичів, ятвягів, радимичів, воював з волзькими болгарами, обклав даниною Хазарію і Тамань. У 988 році князь Володимир захопив візантійський Корсунь (Херсонес), погрожував Константинополю, одружився з сестрою візантійського імператора - Анною. Був одружений 6 разів, мав 10 дочок і 13 синів.

Можна довго розмірковувати про те, якою була б сучасна територія України, якби не рішення князя Володимира про примусове впровадження християнства. Сьогодні надзвичайно складно передбачити альтернативний розвиток тисячорічної історії нашої держави. Щодо розвитку християнських традицій в Україні, то вони тісно переплелись із старовинними слов'янськими традиціям, обрядами та прикметами, в результаті чого український народ отримав свою унікальну культуру, і її носіями продовжували залишатися низи суспільства.

БЕЗ ЕМОЦІЙ ТА КОМЕНТАРІВ

Уже давно немає в живих першого засновника роду Карпових - кремезного Карпа Федоровича, після нього багато разів відбувалися різні зміни на землях Київської Русі, але прізвище Карпов, як символ, нащадки несли далі «по історичній драбині вгору».

Тож почнемо розгляд із самого верху, від дворянського родоводу. Як зрозуміти слова «Дворянський родовід»? Перший засновник такого роду належить до нащадків древнього княжого чи боярського роду, або був зведений у дворянське достоїнство за особисті заслуги з правом передачі дворянства у спадок. При цьому враховуйте, що багато недворянських родоводів мали прізвище Карпов, дехто із них «по особому указу» отримали дворянство. Решта залишилися селянськими, міщанськими, купецькими або священицькими гілками у родоводі Карпових. Дуже рідко, стародавні дворянські «за походженням» прізвища втрачали з різних причин свій дворянський статус. Візьмемо за приклад князів Мишецьких, які стали поморськими селянами, внаслідок церковного розколу.

Першою книгою, в якій зібрані відомості про представників найдавніших дворянських родів в Росії, вважається «Оксамитова книга» (кінець XVII ст). У Російській імперії (в кожній губернії), існували книжні родоводи, в яких також була відображена історія дворянських родів. З кінця XVII-початку XVIII ст. в Московії з'являється традиція створення дворянських родових гербів, та у 1797 році указом імператора Павла I був заснований Загальний гербовник дворянських родів Російської імперії про який ми вже згадували.

У перший дворянський Гербовник царської Росії були внесені три прізвища Карпових:

1). Нашадки Рюрика (Герб. Частина V. № 12). Це княжий, пізніше також королівський та царський рід, який походить від Київської Русі. Їхні лінії: в Угорсько-Хорватському королівстві; в Великому князівстві Литовському (Шварно Данилович); в Болгарському царстві (Ростислав Михайлович); в Грузинському царстві (Юрій Андрійович Боголюбський); в герцогстві Австрія і герцогстві Штірія (Роман Данилович); в Московії царі Федір I Іванович і Василь IV Шуйський.

2). Нащадки Афанасія Карпова, записані в дворянах від 1622 року (Герб. Частина VIII. № 48). Слобідське дворянство юридично оформилось як стан лише після видання царицею Катериною II «Жалуваної грамоти дворянству» від 1785 року. Записи у родовідній книзі, а також пізніші відмітки про доручення до роду Карпових, містять важливі генеалогічні відомості і часто дозволяють реконструювати деякі старшинські родоводи. Для прикладу, спробуємо реконструювати фрагмент родоводу старшинської родини Карпових з Харківської губернії, використавши для цього запис, який стосується відставного ротмістра Афанасія Петровича Карпова і його сина майора Петра Петровича Карпова, які були внесені до родовідної книги відповідно у 1789 та 1804 роках.

3). Нащадки Леонтія Семеновича Карпова, якому був жалуваний маєток царем Михайлом Федоровичем (Герб. Частина X. № 28). Відомості, які містить родовідна дворянська книга, абеткові списки і екстракти доказів дворянства дають можливість з'ясувати персональний склад дворянства, його внутрішню структуру, родинне, соціальне і матеріальне становище. Як приклад, (рос.мова): *«Предку рода Карповых, Леонтию Семенову сыну Карпову, по грамоте Государя, Царя и Великаго Князя Михаила Феодоровича, жаловано было поместье, и происшедшие от него потомки, находясь в службе, владели доставшимся от предков их именем. Все сие доказывается документами, означенными в присланной из Московскаго Дворянскаго Депутатскаго Собрания родословной книги, о внесении рода Карповых в 6-ю часть дворянской родословной книги, в число древняго дворянства».*

Дивимось далі на представників родів Карпових:

1. Карпо (ім'я чи прізвище не вказано), боромлянський сотник з 1675 року.
2. Роман Карпов(ич) був сотником з 1714 року
3. Карпов Петро Романович, сотник, відставний полковий осавул приблизно 1780-1785 р.
4. Карпов Федір Романович, народився близько 1729 р., сотник, вийшов у відставку в чині поручика. Охтирський поміщик, мав 130 ревізійних душ в селі Жигалівці, хуторах Федорівському і Гамоновському. Мешкав у селі Жигалівці. У грудні 1786 р.

разом з синами внесений до 6-ї частини родовідної книги.

5. Карпов Афанасій Петрович, народився близько 1737 відставний ротмістр. Охтирський поміщик, мав 254 ревізійні душі. Мешкав у слободі Боромлі. В січні 1789 р. внесений разом з синами до 6-ї частини харківської родовідної книги.

6. Карпов Іван Федорович, народився близько 1747 р., відставний прапорщик.

7. Карпов Яків Федорович, народився близько 1750 р. Служив у Александрійському кінному полку в чині капітана.

8. Карпов Олександр Федорович, народився 1757 року. Артилерії поручик, служив у Другому фузилерному полку.

9. Карпов Григорій Афанасійович, народився близько 1757 р., відставний секунд-майор.

10. Карпов Петро Афанасійович, народився близько 1758 р., майор, служив у Воронежському батальйоні.

11. Карпов Іван Афанасійович, народився близько 1775 р. підпоручик, служив у Бугському єгерському батальйоні.

12. Карпов Олексій Афанасійович, народився близько 1777 р. Поручик, служив у Бугському єгерському батальйоні.

13. Карпов Лаврентій Олександрович. Лейтенант. 18 червня 1834 р. був записаний до шостої частини родовідної книги Харківської губернії.

14. Карпов Олександр Миколайович, народився 1825 р.

15. Карпов Дмитро Миколайович, народився 1825 р.

16. Карпов Михайло Миколайович та Павло Миколайович, народилися між 1825 і 1839 роками. І багато інших.

Як бачите більш пізніших 1640-1840 років представників дворянського роду Карпових маємо достатню кількість. Нам треба заглибитись у «старіші історичні пласти». Пропонуємо повернутись до початку XI століття на терени Київської Русі і з'ясувати від кого (або від чого) пішов перш початок самостійного дворянського роду Карпових.

Перший напрямок. Князь Ростислав Мстиславич (у західній традиції - Ростислав I, онук Володимира Мономаха), княжив у Смоленську більше 30-ти років (1125-1159 роки). Засновник династії смоленських князів. З 1127 року княжив у Смоленську. У 1130-1140-х роках брав участь у походах проти полоцьких князів, литовців, половців. У 1149-1150 роках підтриму-

вав брата Ізяслава у його боротьбі з Юрієм Довгоруком за київський престол. Його князювання стало найважливішим етапом в історії створення та розвитку цього князівства.

Про його сім'ю відомо дуже мало. Невідомо з ким був одружений, і кількість його шлюбів. Крім 5 синів у нього було 3 доньки. Історикам відомо ім'я Олени, яка 1163 року вийшла заміж за Лешко Білого, правителя Кракова, а після його смерті у 1194 р., Олена Ростиславна чотири роки була правителькою міста Кракова. Друга дочка Ростислава Мстиславича - Агафія, у 1165 році вийшла заміж за Олега Святославича, князя Сіверського, рідного брата героя «Слова о полку Ігоревім». А третя - Горпина, стала дружиною правителя Рязанського, Ігоря Глібовича. Існує припущення, що дочки у Ростислава народилися вже від другого шлюбу. За 5 років до своєї смерті, у 1127 році, Ростислав Мстиславович посадив свого старшого сина Ізяслава князем в Курську, а Ростислава II - в Смоленську.

*Прізвище Карпов носять росіяни, українці, білоруси, серби, болгар, македонці, поляки, чехи, словаки, словенці, хорвати тощо. Даючи дитині ім'я, зверталися до християнського календаря, де кожен день року є днем пам'яті того чи іншого святого. Вважалося, що святий, день пам'яті якого припадає на день народження дитини, стає небесним покровителем новонародженого. Існував і святий апостол Карпо, який спочатку був учнем апостола Павла, а потім єпископом. День пам'яті святого апостола Карпа 9 червня (26 травня за старим стилем) - можна назвати «днем ангела для всіх на прізвище Карпов». Дехто каже: - Прізвище Карпов утворена від «Карп» чи «Короп», як зменшувальна форма хрестильного імені - Карп, яке походить від грецького «*karpos*», що означає «приносити користь» або «плід». Також не виключено, що в основі прізвища лежить прізвисько Карп, яке міг отримати предок риболова. Також прізвище Карпов могло піти з Карпат, де був народ Карпи (так само як і Готи). Відомо, що Рим відкуповувався від набігів Карпів, як і від Готів. Залишилося місто Володава в Польщі побудоване Карпами. На древній албанській мові «карп» круглий камінь, звідси і схожі слова, але є й інші версії.*

Другий напрямок. Потомство Карпових від лінії Рюрика походить від Фомінського князя Костянтина Юрійовича. У його сина, князя Костянтина Юрійовича Фомінського і Березуйського, був син князь Федір Сліпий і внук, князь Андрій Федорович Коробья. Василь Бокеєв і троє Карпових, Іван, Федір і Семен у 1476 році виїхали служити в Москву. Семен Карпов у 1475-1476 роках був воєводою в поході на Вятку. Діти Івана Карпова - Федір Іванович Карпов і Микита Іванович були окольничими, у продовж 1517-1523 років. Карпов Микита Іванович завідував зброєю московського князя Василя III Івановича.

Третій напрямок. Михайло Долматович Карпов - воєвода в Ливонську війну (1558, 1559, 1564, 1565 і 1576 р.), Намісник в Муромі (1578) і посол в Польщі в тому ж році. Іван Долматович Карпов - учасник лівонської війни до 1584 року. Лев Іванович Карпов-Долматов - окольничий (1626), він другий правитель Москви (за відсутністю государя протягом декількох місяців у 1629-1630-1631-1632 роках, був першим суддею в друкованому наказі і учасником переговорів з голландським послом (1630 р), голштинським (1632 р) і турецьким (1633 р)), помер в 1643 році.

З 4-х рязанських родів Карпових-Долматових, три внесені в VI частину родословної книги. З них два роди мають тульське походження, а третій рід Карпових-Долматових здавна володів маєтками під Рязанню, в тому числі селом Долматово Пронського повіту. Тут ми не змогли до кінця з'ясувати продовжувачів родоводу цієї гілки, бо у Опанаса Петровича Карпова-Долматова, крім трьох синів Степана, Федора і Семена, був ще й четвертий - Федот. Можливо, що Федір і Федот одне і те ж обличчя. Дехто вважає, що рід Карпови-Долматови припинив існування в 1660 р. зі смертю Бориса Івановича Карпова-Долматова, колишнього боярина і начальника наряду артилерії під час війни з Польщею за царя Олексія. У II частині родословної книги Рязанської губернії ми знайшли запис роду генерал-майора Семена Олександровича Карпова, сина інженер-полковника Олександра Карпова з Кавказької області.

Четвертий напрямок. Іван Клементович Карпов, на прізвище Репчюк, служив по Кашире 1577 р. Його онук Данило Єлисейович Карпов був воєводою м.Єфремова (1653 р.), а з правнуків Карпов Прокіп Данилович - воєводою в Кам'яному (1659 р.). Цей рід Карпових в кінці XVIII в. був визнаний основ-

ним, як похідний від роду Карпових та похідної від них лінії Долматових. Це прямі нащадки Смоленських князів, тому Карпови цього роду отримали герб з князівськими атрибутами, внесений до VI частина родословної книги Симбірської губернії. Герб роду Карпових також внесений до V частини Загального гербовника дворянських родів Всеросійської імперії.

П'ятий напрямок. Існує мало досліджений рід Карпових, який походить від польського шляхтича Лук'яна Антоновича Крекші, взятого в полон в Москві у 1514 році, і обдарованого маєтками. Цей рід Карпових внесений в VI частину родословної книги Тульської губернії. Решта родів Карпових з цього напрямку мають пізніше походження. А зараз зануримось в XI століття:

Першого засновника роду Карпових, кремезного чоловіка на прізвисько Карпо, сина Федора, (згодом його прозвали Карпо Федорович), знайшли у IX ст. на території Київської Русі.

Тож першопочаток родової лінії Карпов - знайдено. Далі прізвисько Карпо перейде у прізвище Карпов від 1050-1100-х років по лінії дворянських родів на теренах Київської Русі. Далі ще більш складна задача, за 1 тис. років (від IX ст. до XXI ст.) провести хронологію родоводу Карпових. Ви скажете: «Це нереально» і будете праві. Ми розпочали із родоводу дворян Карпових (1050-1100-х років), цей період бере свій першопочаток від гілки Смоленських князів. У свій час Смоленська гілка почалася від роду Рюриковичів, Мономаховичів та Ярославської династії. Наприклад, представник цієї династії князь Ростислав Мстиславич (прожив 57 років 1110-1167 р.ж.), займав такі посади: князь смоленський (1154-1180 р.) і київський (1171-1176 р.) Його син Роман-Борис Ростиславич, був одружений 09.01.1149 року з дочкою Святослава Ольговича та займав посади: князь київський (1171-1173 р., 1174-1176 р.), князь смоленський (1154 р., 1159-1161 р., 1161-1171 р., 1173-1174 р., 1177-1180 р.). Нижче надаємо невелику кількість представників князівського напрямку:

Інші князі цих родів: **1).** Святослав-Іван Ростиславич помер 1170 р.; **2).** Рюрик-Василь Ростиславич (князь вишгородський 1161 -1168 р., овруцький 1168-1173, 1173-1180, 1182-1194, 1202-1203, 1206-1207, 1207-1208 р., новгородський 1170-

1171 р., чернігівський 1210-1212 р. і київський 1173-1176, 1194-1210 р. Був одружений двічі: у 1162 р. з дочкою половецького хана Бєлука, яка померла до 1172 р. та у 1172 р. з Анною, дочкою турівського князя Юрія Ярославича. Анна Юріївна у 1204 р. була насильно заслана в монастир. Помер князь 1212 р. **3).** Князь Мстислав-Федір Ростиславич (білгородський 1160-1173 р., торопецький 1164-1180 р., трипільський 1169-1173 р., новгородський 1178-1180 р). Помер у 1180 році. **4).** Ярополк Романович – князь смоленський 1171-1174 р, трипільський 1177 р). Помер зразу після 1177 року. **5).** Мстислав-Федір Давидович, князь новгородський 1184-1187 р. та вишгородський 1187-1189 р. У 1184 р. одружився з дочкою половецького хана Толгія. Помер у 1189 році. **6).** Давид-Гліб Мстиславич, князь торопецький 1212-1226 р. Загинув в бою з литовцями 1226 р. **7).** Перед нашествям монголо-татар, був князь Ростислав-Борис Мстиславич, смоленський 1230-1239 р. та київський 1239-1240. Раптово помер 1240 року, можливо отруїли. **8).** Далі сумнозвісний князь Андрій Володимирович Довгорукий, вяземська вотчина від 1239 - ? року. Від нього походять князі Вяземські та Жилинські. Вони були васалами Смоленських князів, на межі XIV-XV ст. та стали незалежними володарями власних вотчин. Однак історія повторюється і у 1402 році вони стають підданими Литви, а з 1492 році Московії.

Відомості про удільних вяземських князів ми не досліджували. У Андрія Довгорукого було троє синів: Василь, Федір та Іван Жилка, їх діяльність можна віднести до XIII- XIV ст. Наприклад, Федір Андрійович мав одного сина Костянтина, який успадкував Вяземське князівство поч. XIV ст. У нього було два сина Юрій і Іван, які володіли цим князівством у середині XIV ст., їхні двоє синів вже отримали частки Вяземського князівства. Михайло Юрійович мав трьох синів: Івана, Данила та Олександра. Михайло Іванович мав двох синів, а у Івана Івановича був один син - Іван. Це покоління можна віднести до XIV-XV ст. У серпні-жовтні 1492 року князь Андрій Юрійович Вяземський виїхав з вотчиною на службу до Москви, де його прийняли як свого підданого і залишили на княжінні. А з часом Вяземські князі поповнили ряди Московського дворянства.

9). Далі Смоленську гілку князів продовжив Іван великий Олександрович, правив у Смоленську 1314-1359 р. Насильни-

цьку смерть отримав в 1359 році. **10).** Великий князь смоленський 1359-1386 років Святослав Іванович, помер 1386 року; Князь дорогобузький 1359-1376 р. Олександр Іванович, помер 1376 року та інші. Наш читач при нагоді зможе сам продовжити пошуки. А зараз ми повинні коротко зупинитися на родовій гілці князів Фоминських (це три удільних князя з роду Рюриковичів, що правили на Смоленській землі). **11.1).** Федір Костянтинович Червоний (помер 1387) князь Фоминський і Березуйський, старший син князя Костянтина Юрійовича Фоминського; **11.2).** Федір Костянтинович Сліпий - князь Фоминський і Березуйський, середній син князя Костянтина Юрійовича Фоминського, (заснував боярсько-княжі-дворянські роди Бокеєвих і Карпових, а також (окрему гілку Долматових-Карпових); **11.3).** Федір Костянтинович - князь Фоминський і Березуйський, молодший син князя Костянтина Юрійовича Фоминського.

Як примітку ми відзначимо: Князівські-боярські-дворянські роди Бокеєвих і Карпових взяли свій першопочаток в кінці XIV - початок XV ст. від правнуків Фоминського князя Федора Середнього Сліпого - Семена Бокея та Федора Карпа. Згодом Бокеєви і Карпови перейшли на московську службу. Обидві родини у XVI-XVII ст. дуже розрослися, від них пішли родинні гілки дворянських родів: Внукови, Рязанови, Судакови, Монастирьови, Аладьїни, Циплятови та Мусоргські. З останніх був композитор Модест Петрович Мусоргський (1839-1881 р.). У 1530-1540 роках видатною фігурою був дипломат Федір Іванович Карпов, помер 1540 року.

Якщо Ви побачили своє прізвище в цьому списку, це означає, що ми зичимо вам наснаги у ваших пошуках. Але врахуйте, що багато кріпаків при звільненні були записані під прізвищами колишніх власників, отже схожі прізвища могли носити і дворяни, і міщани, і селяни, і колишні кріпаки.

Зокрема Карпов, за старих часів досить популярне прізвище, похідні форми: Карпуха, Карпуша, Карпачова, Карпеев, Карленко, Карпенко, Карпеченко, Карпіков, Карпінський, Карпшин, Карпович, Карповцев, Карпоносів, Карпочкін, Карпулєв, Карпуленко, Карпула, Карпунин, Карпуніщев, Карпуткін, Карпухін, Карпушкін, Карпцев, Карпичев, Карпишев, Карпун, Карпеня, Карпчук та інші.

ВТРАЧЕНІ КЛЮЧІ ВІД МИНУЛОГО

Наприкінці 13 століття багато князівств почали занепадати. Провідну роль у Північно-Східній Русі стали відігравати конкуруючі між собою Тверське і Московське князівства (в останньому правили нащадки Олександра Невського). Певний час у цьому регіоні головувало і Тверське князівство, створене у 1230-1240-х роках (від 1260-х років його правителі займали Володимирський престол).

Після перемоги над Твер'ю, у 1328 році за згодою хана Золотої Орди великокняжий титул перейшов до правителя Московського князівства Івана Даниловича Калита (1328-1340 р.) - онука Олександра Невського. Саме Іван Калита та Іван III, прозваний Великим, уособлюють Московію, яка піднімалася з колін виключно завдяки протекторату Орди.

У 1382 р. хан Тохтамиш спалив Москву, причому Дмитро Донський утік, а захищати місто залишився литовський князь Остей, онук Ольгерда, який і загинув під час штурму Москви ординцями. У 1392 р. московський князь Василь I купив в Орді ярлик - право на княжіння над Нижегородським і Муромським князівствами. Фактично Тохтамиш посадив на московський великокняжий «стіл» цілковиту маріонетку - князя Василя I. Черговий шанс визволитися з-під влади ординців Москва отримала в результаті розгрому у 1395 році середньоазійським правителем Тамерланом - хана Золотої Орди Тохтамиша. Однак, після походу на Москву у 1408 році золотоординського хана Едигея, Москва відновила виплату данини Орді.

У 1394 році литовський князь Вітовт здійснив новий успішний похід на землі Московії та її васальних володінь. Так, Вітовт приєднав до Литви обширне Смоленське князівство, яке ще за часів Київської Русі було тісно пов'язано династичними зв'язками з Київом та Литвою. Однак, слабка зовнішня політика Польсько-Литовської держави, зануреної у внутрішні суперечності та боротьбу з Тевтонським орденом, дозволила Москві різко посилити свої позиції. Ще більше зміцнив авторитет і вплив Москви - Дмитро Донський, якому вдалося підкорити ряд князівств, скориставшись анархією в Золотій Орді.

Звичайну течію цивільного життя сколихнула церковна Флорентійська унія Царгорода з Римом 1439 року. Опинившись у смертельній небезпеці, під невблаганним тиском військ турків-османів, візантійський імператор Іоан VIII Палеолог наважився на церковну унію (союз) з Римом, сподіваючись одержати за це військову допомогу Заходу. Більшість православних єпископів відкинули прийняту угоду про єднання з Римом. У 1439 році Василь II відхилив Флорентійську унію, через що відбулося відокремлення російської церкви від грецької. А у 1453 році турки все таки завоювали «Царгород», і колись могутня Візантійська імперія припинила своє існування.

За правління Івана III Васильовича (1462-1505 р.) та його сина Василя III Івановича (1505-1533 р.) до Московської держави були приєднані Ярославське (1463 р.), Ростовське (1474 р.), Новгородське (1478 р.), Смоленське (1514 р.), Рязанське (1521 р.) і Тверське князівства (1485 р.), а також В'ятська та Псковські землі (1510 р.).

Невдовзі промайнув 1470-й рік, нічого нового він не приніс, правда взимку снігу було більше, чим в попередні роки і довгенько чекали поки «стануть дороги». На околиці міста стояли два представники родів Бокеєвих і Карпових, вони з тривогою вдивлялись в сірувату далечінь. Старий Бокеєв зазначив: - Мабуть пора готувати коней в дорогу. Трохи молодший за нього - Устим Карпов, кивнув головою і додав: - І синів наших, разом з сусідами Долматовими теж треба збирати в дорогу.

Вставка. Багато дослідників люблять повторювати: - Потомство Карпових походить від Рюриків та від Фомінського князя Костянтина Юрійовича. У його сина, князя Костянтина Юрійовича Фомінського і Березуйського, був син - князь Федір Сліпий і внук, князь Андрій Федорович Коробья. Син Андрія - Федір Коробья з своїми синами: Семеном Боке (засновником роду Бокеєвих) і Карпом (засновником роду Карпових) із своєю ріднею, утворили нову гілку Карпови-Долматови. (Більш правильно буде: - Семен Бокей став родоначальником роду Бокеєвих, а Карпо - заснував рід Долматових-Карпових).

Молоді Бокеєви, Карпови та Долматови від'їхали 1470 р. від Твері на степових конях, виведених від українських тарпанів, лісових північних коней і степовиків завезених з Азії. Існує витривала і сильна порода коней, яка користувалася популярністю у Київській Русі, це щось схоже на коней башкирської породи. А в ті часи їх звали по іншому і полюбили за силу і витривалість, вони підходили як для перевезення вантажів, так і для поїздок верхи. Вивели цю породу штучним шляхом і вона цікава тим, що вона є близькою до диких тарпанів з українських степів. Тарпани були невеликого розміру, мишастої масті, а нова порода вийшла буланна, але в іншому вельми схожі на своїх вимерлих предків. Ці коні могли цілий рік жити на «під ножному кормі» і були невибагливі. Тварини здатні в пошуках їжі розривати глибокий сніг і спокійно переносять суворі зими. Завдяки вродженій витривалості і міці коні могли жити на відкритому повітрі навіть при морозах до «- 30» градусів. Ці коні схожі на малорослих, але сильних і не вимогливих монгольських коней.

За підступною намовою І. Калити у 1339 р. монголи в Орді вбили Великого Тверського князя та його сина, що ще більше зміцнило позиції Москви. Наступні Тверські князі підпали під зверхність Москви. Достеменно не встановлено, яке саме положення Федір Короб'я, його син Василь Боке та молодші Карпови (Іван, Федір і Семен) займали у князя Тверського. Однак, люд цього князівства «багато тверських бояр відчуваючи на собі утиск від московитів і не знаходячи захисту від свого князя, стали виїжджати в Московію і бити чолом про прийняття їх на службу».

Серед тих, хто перейшов на московську службу в 1475-1476 роках згадують Івана, Федора, Семена Карпових і Василя Бокеєва. Хоча Семен Карпов разом з Василем Бокеєвим в 1488-1489 році також згадуються як воєводи під час походу на Вятку, але ніхто з тих, хто виїхав з Твері, - до думських чинів не дослужився. У той же час в наступних поколіннях вдалося просунутися нащадкам старшому з Карпових - Івану Федоровичу Карпову. Так, у 1529-1530 роках Федір Іванович Карпов разом з братами Микитою і Семеном згадуються як постільничі Івана III в поході на Новгород 1495 року. Попередньо, у 1516-1517 роках Федір Іванович Карпов згадується як окольничий, а його бездітний брат Микита Іванович Карпов став окольничим у

1522-1523 роках. У 1519 році Федір Іванович Карпов вже намісник в м. Юрьєв (Польща). А в 1520-ті роки Федір Іванович став першою особою в східній дипломатичній службі Росії.

Інші Карпови на московській службі 1550-1650 роки:

Михайло Долматович Карпов - воєвода в Ливонську війну (1558, 1559, 1564, 1565, 1576 р.). Намісник в Муромі (1578 р.) і посол в Польщі в тому ж році. Іван Долматов-Карпов - учасник лівонської війни до 1584 року; Лев Іванович Долматов-Карпов - окольничий (1626 р.), другий правитель Москви, за відсутності государя протягом декількох місяців у 1629, 1630, 1631, 1632 роках, перший суддя в друкованому наказі і учасник в переговорах з голландським послом (1630 р.), голштинським (1632 р.) і турецьким (1631 р.), помер у 1643 році; Федір Борисович Карпов - окольничий (з 1646 р.) при цареві Олексіїв Михайловичу, у 1654 році посланий першим воєводою в Вязьму, перший воєвода в поході проти польського короля (1655 р.), а у 1656 році проти шведського короля.

Не ясно, чи був у родинних стосунках з вищезазначеними Карповими - Іван Климентович Карпов, на прізвище Репчук, який служив на Каширі. Його онук Єлисейович Карпов був воєводою в Єфремові (1653 р.), а з правнуків, Прокоп Данилович Карпов - воєводою в Кам'яному (1659 р.). Цей рід Карпових в кінці XVIII в. був визнаний основним, що походить від роду Карпових та Долматова-Карпових і нащадків князів Смоленських. Вищезазначені князі Карпови внесені до четвертої частини родословної книги Симбірської губернії. А їхній князівський герб роду внесений до п'ятої частини Загального гербовника дворянських родів Всеросійської імперії (стор. 12). Представник цього роду - Марія Федорівна Карпова (1910-1998 р.), була нащадком князів Фомінських і матір'ю князя Григорія Григоровича Гагаріна - очільника Загального Російського Дворянського Зібрання.

Герби дворянського роду Карпових:

Опис герба (мал. № 1): На щиті, що має срібне поле, зображена чорна гармата на золотому лафеті, поставленому на траві, на гарматі сидить райський птах. Щит покритий мантиєю і шапкою, що означає приналежність до роду князів. Шапка та мантия - це ознаки дворянського роду та княжими атрибутами роду Карпових, який походить від князів Смоленських. Цей герб

роду Карпових внесений в 5 частину Загального гербовника дворянських родів Всеросійської імперії (стор. 12):

(мал. № 1)

(мал. № 2)

(мал. № 3)

Герб потомства Афанасія Карпова (мал. № 2): в щиті, що має срібне поле зображена чорна гармата на золотому лафеті поставлена на траву, на гарматі сидить райський птах. Нашоломник та три страусових пера. Намет на щиті золотий, підкладений зеленим. Герб внесений до 9 частини Загального гербовника дворянських родів Всеросійської імперії (стор. 48).

Герб потомства Леонтія Семеновича Карпова (мал. № 3): щит розділений паралельно на дві частини, з яких у верхній в блакитному полі представлено десять ядер пірамідою складених, а в нижній частині в срібному полі пливе у воді риба карп. Щит увінчаний дворянським шоломом і короною з трьома страусовими пір'ями. Намет на щиті блакитний, підкладений сріблом. Герб внесений до 10 частини Загального гербовника дворянських родів Всеросійської імперії (стор. 28).

(мал. №4)

Герб колезького радника Віктора Івановича Карпова (мал. № 4): в срібному щиті витязь в чорному вбранні і зеленому плащі вражає чорним списом червоного дракона. З боків щита по чорній шестикутній зірці. У зеленій чолі щита горизонтально золотий жезл. Над щитом дворянський коронований шолом. Нашоломник - рука в срібних латах тримає золотий меч. Намет справа чорний, зліва червоний, підкладений сріблом. Девіз «ЗА ПРАВДУ І ЧЕСТЬ» чорними літерами на срібній стрічці (15 частина Загального гербовника, стор.92).

(мал. № 5).

(мал. № 6).

(мал. № 7).

(мал. № 5). Герб потомства дійсного статського радника Геннадія Федоровича Карпова: в блакитному щиті п'ятнадцять золотих шестикінецьний зірок, розташованих горизонтально в п'ять рядів наступним порядком: 2-2-4-4-3. У правій верхній вільній частині щита, в золотому квадраті, чорний церковний дзвін з золотими прикрасами. Над щитом дворянський коронований шолом. Нашоломник - встає вправо чорний ведмідь з червоними очима, що тримає в лапах срібний сувій з підвішеними до нього червоною печаткою. Намет справа блакитний з золотом, зліва чорний з золотом (17 частина Загального гербовника, стор.91).

(мал. № 6). Герб наданий Тимофію першому Карпову, лейб-компанії гренадеру із селян. Надпис: «За верность и ревность». Герб не внесений до Єдиного Всеросійського Гербовника, але Височайше конфірмований 25.11.1751 р. Зазначений в Гербовнику Царства Польського (дипломні збірники).

(мал. № 7). Герб наданий Івану Карпову і Яким Карпову, (полковники) на спадкову дворянську гідність. Щит навіпіл розсічений і пересічений. У правій верхній половині в золотому полі озброєний вершник в козацькому одязі з списом в руках скаче вліво до срібної фортеці розташованої в лівій верхній половині в червоному полі. З фортеці видно два постріли гарматними ядрами. Внизу в блакитному полі в річці - карп вправо. Щит увінчаний дворянським коронованим шоломом. Нашоломник: три страусових пера, на середньому золота шестикутна зірка; на короні навхрест дві руки в срібних латах: одна тримає піку вістрям вліво вниз, друга шаблю, звернену вправо вниз. Намет: справа золотий, підкладений лазуревим, зліва червлений, підкладений сріблом. Дата пожалування: 31.07.1810 року (дипломні збірники).

Дворянські роди Карпових:

Дворяни Карпови (окреми́й рід)

Дворяни Долматови-Карпови (окреми́й лінія)

Дворянський рід Карпа Федоровича (окреми́й лінія)

Дворянський рід Івана Карповича (Карпова) (окреми́й лінія)

Федір Іванович Карпов (помер в 1529-1530), окольничий в 1516-1517 роках

Іван Федорович Великий Карпов (помер 1553-1554 р), боярин великої княгині в 1547-1548 роках.

Долматов Федорович Карпов (помер 1570-1571 року), окольничий в 1548-1549 році, воєвода (окреми́й лінія)

Михайло Долматович Карпов (помер після 1578 року), воєвода

Микита Михайлович Карпов рік народження невідомо (помер після 1577 року), стольник в 1577 році.

Іван Долматович Карпов (помер після 1584), воєвода

Лев Іванович Долматов-Карпов (помер 1643 р), окольничий в 1626 р, воєвода

Борис Іванович Долматов-Карпов (помер після 1607), дворянин московський в 1607 році

Федір Борисович Долматов-Карпов (помер 1660 року), стольник, окольничий з 1645 р, боярин в 1658 р, воєвода

Леонтій Іванович Долматов-Карпов (помер 1606 р), стряпчий в 1606 році

Іван Федорович Менший Карпов (народження ? року, помер ? в році)

Василь Федорович Карпов (роки життя невідомо)

Микита Іванович Карпов (помер 1531 або 1532 роках), оружничий в 1515-1516 роках, знову окольничий в 1522-1523 р, перший суддя в Посольському наказі

Семен Іванович Карпов (народження ?, помер ? року)

Іван Іванович Карпов (народження ?, помер ? року)

Федір Карпович (Карпов) (народження ?, помер ? року)

Багато гілок родів Карпових в Астраханській та Вітебській губерніях (там треба провести окреме дослідження)

Семен Карпович, воєвода (народження ?, помер ? року)

Мало досліджені роди Карпових: Володимирської, Катеринославської, Казанської, Калузької, Київської, Курської, Московської, Нижегородської, Новгородської, Слобідсько-Української губерній, Війська Донського, загальне Козацтво (окремо Українське козацтво та інше).

Прізвища Карпов внесені в інші Родові книги

Дворянських Депутатських зборів:

► Астраханської губернії: в 1802 році в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»).

► Вітебської губернії: в 1855 році в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»).

► Володимирської губернії: в 1881 році в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»).

► Володимирської губернії: в 1852 році в 6-у частину («Стародавні шляхетні дворянські роди, доказ дворянської гідності, яких сягають за 100 років, тобто до часу правління імператора Петра I»).

► Катеринославської губернії: в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»).

► Казанської губернії: в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»).

► Калузької губернії: в 1854, 1860, 1871 роках в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»), в 1841 році в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»), в 1825 році в 5-у частину («Дворянство прикрашене титулами, як родовими, так і подарованими»), в 1794, 1795, 1830 роках в 6-у частину («Стародавні шляхетні дворянські роди, доказ дворянської гідності, яких сягають за 100 років, тобто до часу правління імператора Петра I»).

► Київської губернії: в 1844 році в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»).

► Курської губернії: в 6-у частину («Стародавні шляхетні дворянські роди, доказ дворянської гідності, яких сягають за 100 років, тобто до часу правління імператора Петра I»).

► Московської губернії: в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»), в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»), в 4-у частину («Іноземні дворянські роди»), в 6-у частину («Стародавні шляхетні дворянські роди, доказ дворянської гідності, час яких сягають за 100 років,

тобто до часу правління імператора Петра І»).

► Нижегородської губернії: в 1793 році в 6-у частину («Стародавні шляхетні дворянські роди, доказ дворянської гідності, яких сягають за 100 років, тобто до часу правління імператора Петра І»).

► Новгородської губернії: в 1825 році в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»), в 1851, 1874 роках в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»), в 1872 році в 6-у частину («Стародавні шляхетні дворянські роди, доказ дворянської гідності, яких сягають за 100 років, тобто до часу правління імператора Петра І»).

► Області Війська Донського (Донської області).

► Оренбурзької губернії: в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»).

► Орловської губернії: в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»).

► Пензенської губернії: в 1-у частину («Дворянство пожалуване і дворянство до ста років»), в 1866 році в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»).

► Полтавської губернії: в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»).

► Псковської губернії: в 1851 році в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»), в 1843, 1870 роках в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»).

► Рязанської губернії: в 1866 році в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»), в 1817, 1825, 1830 роках в 6-у частину («Стародавні шляхетні дворянські роди, доказ дворянської гідності, яких сягають за 100 років, тобто до часу правління імператора Петра І»).

► Самарської губернії: в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»).

► Санкт-Петербурзької губернії.

► Саратовської губернії: в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»).

► Симбірської губернії: в 1802 році в 1-у частину («Дворянство пожалуване і дворянство до ста років»), в 1900 році в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»), в 1795 році в 6-ю частину («Стародавні шляхетні дворянські роди, доказ дворянської гідності, яких сягають за 100 років, тобто до часу правління імператора Петра I»).

► Слобідсько-Української губернії: в 1786 році в 1-у частину («Дворянство пожалуване і дворянство до ста років»), в 1786 році в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»).

► Тверської губернії: в 1831 році в 2 частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»), в 1835 році в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»).

► Тульської губернії: в 1792 році в 2 частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»), в 1851 році в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»), в 1803 році в 4-ту частину («Іноземні дворянські роди»), в 1792, 1794, 1794, 1826, 1882 роках в 6-у частину («Стародавні шляхетні дворянські роди, доказ дворянської гідності, яких сягають за 100 років, тобто до часу правління імператора Петра I»).

► Харківської губернії: в 1-у частину («Дворянство пожалуване і дворянство до ста років»), в 3-ю частину («Дворянство бюрократичне, придбане чином цивільної служби або пожалуванням ордена»).

► Херсонської губернії.

► Ярославської губернії: в 2-у частину («Військове дворянство, придбане чином військової служби»).

► Козацтво (російське та українське до 1917 року).

Представники прізвища Карпов згадуються:

► в Алфавітному покажчику до штрафних списків нижніх чинів Війська Донського за 1855 і 1865 роки.

► Служиві люди: по різних губерніях від 1679 року і до 1917 року (припинено більшовиками).

► в Розбірних книгах служивих людей різних чинів по різних губерніях за 1679-1917 роки). Там же непривілейований стан та кріпаки на прізвище Карпов (записували за власником).

Решта родин Карпових по жіночих лініях продовжується в гілках Долматових, Короб'їних, Бокеевих, Крекшів, Репчуків, Гагаріних та інших дворянських родів.

У губернських російських родослівниках зазначено:

► Карпов Міляков Мойсейович - воєвода в Новгороді-Сіверському в 1610 р.

► Карпов Федір Опанасович - воєвода в Пустозерському острозі в 1630 р.

► Карпов Федір Олексійович - воєвода в Мосальську в 1637-1641 р.

► Карпов Дмитро Герасимович - дяк, воєвода в Тобольську в 1646-1649, Белгороді в 1650-1651, Терках в 1653-1655 р.

► Карпов Данила Єлисейович - воєвода в Єфремові в 1651-1653 р.

► Карпов Прохор - воєвода в Кам'яному в 1658 р.

► Карпов Федір - воєвода в Крапивне в 1664-1665 р.

► Карпов Григорій - воєвода в Новосілем в 1664-1665 р.

► Карпов Сафон Матвійович - стольник, воєвода в Орлі в 1674 році.

► Карпов Олексій Юхимович - стольник цариці Євдокії Федорівни в 1692р.

► Карпови: Василь Савелійович, Іван і Тарас Якимович, Іван і Семен Прокопович, Тимофій Гнатович - царські стольники в 1684 -1692 роках.

► Карпов Петро Олександрович (1822-1869) - контр-адмірал. Був в гарнізоні Севастополя всі 349 днів оборони.

► Карпов Яким Якимович (1767-1837) - Георгіївський кавалер; № 1854 (810); 26 листопада 1807 року та № 2527 (1160); 23 грудня 1812 року.

► Карпов Олександр Олексійович (1920-1993) - генерал-майор авіації, Герой Радянського Союзу.

► Карпов Олександр Анатолійович (нар. 1951) російський літературознавець, професор СПбДУ.

► Карпов Олександр Дмитрович (1921-1996) - військовий льотчик, Герой Радянського Союзу.

► Карпов Венедикт Григорович (нар. 1927) - радянський філолог, вчений-тюрколог, доктор філологічних наук.

► Карпов Віктор Юхимович (1915-1961) старшина, Герой Радянського Союзу.

▶ Карпов Олександр Терентійович (1917-1944) - військовий льотчик, двічі Герой Радянського Союзу.

▶ Карпов Олександр Федорович (1842-після 1901) військовий губернатор Семіпалатинської обл., генерал-лейтенант.

▶ Карпов, Борис Васильович (1911-2005) - Герой Соціалістичної Праці.

▶ Карпов Борис Костянтинович (1943-2014) - радянський мистецтвознавець, письменник і перекладач.

▶ Карпов Борис Леонідович (1936-1997) - радянський режисер-документаліст.

▶ Карпов Вадим Львович (1954) - фахівець в галузі фізико-хімічної біології, член-кореспондент РАН (2016).

▶ Карпов Анатолій Євгенович (1951) - дванадцятий чемпіон світу з шахів.

▶ Карпов Володимир Васильович (1922-2010) письменник і громадський діяч, Герой Радянського Союзу (1944).

▶ Карпов Володимир Львович (1907-1986) хімік-технолог, доктор хімічних наук, професор.

▶ Карпов Володимир Борисович (1912-1977) білоруський письменник і критик. (Ми не можемо зазначити усіх Карпових).

Багато представників роду Карпових (у різні роки були переселенцями) селилися на теренах Дикого поля, та й не оминали Єлисаветградсько-Кіровоградський край. Ми надамо вам основу пошуку роду Карпових, а далі кожний зацікавлений - проведе власні дослідження.

Представники родів Рюриковичів та Карпових по чоловічій лінії належать до Y-ДНК гаплогруп N1c1 та R1a1. Цей термін широко застосовують в генетичній генеалогії, де вивчають Y-хромосомні гаплогрупи (Y-ДНК). Y-хромосоми є спільні для певної групи людей - нащадків одного роду. Y-хромосома (Y-ДНК) передається лише по батьківській лінії (від батька - до сина). Відповідно R1a - Y-хромосомна гаплогрупа, поширена в Україні, Центральній і Східній Європі. Походить від мутації гаплогрупи R1, що сталася у чоловіка, котрий жив близько 15 000 років тому в Чорноморських степах (читай Дикому полі), тож 44% українців можуть претендувати на далеких нащадків правителів Київської Русі. Ось чому сьогоднішня молодь із роду Карпових - то далекі нащадки правителів Київської Русі.

Ми - були, ми - є, ми - будемо, бо ми - Україна.

СТАРОДУБСЬКЕ КОРИННЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Піднявши голову до неба старий Карпо побачив, як між даллю і правим горизонтом блимнула блискавка, і так яскраво освітила частину степу і місце, де ясне небо межувало з чорною хмарою. Ота страшна хмара насувалася не поспішаючи, суцільною масою, на її краях висіли великі чорні лахміття, точно такі ж лахміття, давлячи один одного, громадилися і на лівому горизонті. Цей обірваний вид хмар надавав їм якийсь п'яний вигляд. Виразно і неглухо пробурчав грім, померкло сонячне світло, безкрайня небесна блакить зникала за чорними грозовими хмарами, насувалася лякаюча імла. У такі миті старих людей охоплював панічний страх здавалося, невідоме темне чудовисько, повзе по небу, скоро дістанеться сонця, захопить його і більше ніколи вони не побачать чистого блакитного неба, золотих відблисків сонячних променів. Але раптом непроглядну темряву знов розтнула срібляста блискавка, яка своїм яскравим світлом (нехай лише на мить) осяяла темний світ, а потім звідкись домчав до старого Карпа потужний приголомшуючий гуркіт грому. Здавалося, що там високо в небі йде грандіозна битва між чорним Зло-чудовиськом і сміливим Богом-громовержцем, який своїми чудесними стрілами-блискавками, захищає людство. Ось чому люди боялися грози, адже Бог-громовержець все бачить, все знає, і може покарати грішника, вразивши своїми вогняними стрілами. І люди з усіх сил намагалися задобрити цього могутнього Бога, молилися йому, робили різні релігійні обряди, приносили дари. Слід наголосити, що Богом-громовержцем, поклонялися майже всі народи. У Греції це був Зевс, у скандинавських народів - Тор, у слов'янських - Перун, а пізніше Ілля-Пророк, що мчав по небу у вогняній колісниці.

Багато років минуло з того часу, як Україна втратила одну з найбільших перлин своєї Півночі - Стародубщину (на той час це Мглинський, Новозибківський, Стародубський і Суразький повіти Чернігівської губернії). Протягом багатьох століть ці землі входили до основного українського етнічного масиву, а потім внаслі-

док поразки у національно-визвольних війнах 1917-1921 років і несправедливого адміністративного поділу залишилися поза межами спочатку УРСР, а відтак і поза державним кордоном сучасної України. Чому ми згадуємо цей край? Треті головні герої нашої книги мають Стародубські коріння, тож повернемо годинникову стрілку - назад.

Стародуб уперше згадується в «Поученні» славетного князя Русі Володимира Мономаха, коли взимку 1078-1079 років половці захопили Стародубщину, тоді київський князь вигнав їх звідти. Хоча, очевидно, що місто було засновано ще задовго до цього. Лаврентіївський та Іпатіївський літописи під 1096 роком повідомляють про місячну облогу воїнами Мономаха й Святополка «города Стародуба», в якому «затворися» чернігівський князь Олег Святославич: *«...І точилася між ними битва люта, і стояли вони довкола города днів тридцять і три, і знемагали люди в городі»*. У цій ситуації, як бачимо, жителі стародавнього Стародуба діяли героїчно. Володимир і Святополк пішли війною на Олега тому, що він не виступив разом із ними проти половців, а навпаки, об'єднався з ними. Незважаючи на воєнний конфлікт поміж князями, Володимир Мономах пропонував Олегу *«коло Стародуба отчину»*. У 1141 р. в Стародубі княжив Святослав Ольгович, у 1147 р. бачимо тут Ізяслава Давидовича, в 1156 р. Ростислава Мстиславича, а у 1174 р. Святослава Всеволодича.

Те, що Стародубщина з давніх-давен була моноетнічним українським регіоном, засвідчили події Національно-визвольної війни на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким. У тексті *«Вимог Війська Запорозького до його королівської милості»*, які були подані гетьманом Б.Хмельницьким 7 серпня 1649 року до короля Речі Посполитої Яна II Казимира, зазначалося: *«Почавши від Дністра, Берлинців, Бару, по Старий Костянтинів, по Случ і за Случ, що впадає в Припять, по Дніпро, а від Дніпра, почавши від Любеча - до Стародуба і аж до московської границі з Трубецьким, в усіх цих названих містах ми самі зробимо перепис. По цих містах серед нашого війська, щоб корогви, як іноземні, так і польські, не мали ніяких прав і не наважувалися брати жодних стацій»*.

1654 року до Ніжинського полку Української козацької держави було приєднано сім сотень Чернігівського полку,

кілька округів з Чернігівського та Стародубського повітів зі Смоленського воєводства. 1663 року з Ніжинського полку було виділено Новгородський (Сіверський), Глухівський, Сосницький та Стародубський полки.

Треба відзначити, що Стародубський полк як адміністративна та військова одиниця був одним з найсильніших у складі України-Гетьманщини. Його особовий склад брав активну участь у Кримських походах 1687 та 1689 років, Азовських кампаніях 1695-1696 років, Північній війні 1700-1721 років, російсько-турецьких війнах 1735-1739 (наприклад, під час бойових операцій на півдні України у 1738 р. взяли зброю в руки 1103 старшини і козаки Стародубського полку), теж саме в 1769-1774 р. Із кінця XVII ст. призначення й усунення полковників здійснювалося безпосередньо українським гетьманом. Гетьман Самойлович призначив Стародубським полковником свого сина Семена (1680 р.), а після його смерті, меншого сина Якова (1685 р.). Але після Івана Мазепи українських полковників поступово витісняли російські. Серед полковників Стародубщини зустрічаємо представників відомих родів Рославців, Остряниних, Небаб, Мовчанів, Самойловичів, Скоропадських, Гуляницьких, Лизогубів, Корецьких, Карпових, Максимовичів, Немировичів-Данченків, Ханенків, Березовських та інших.

На середину XVIII ст. до Стародубського полку входили сотні, адміністративними центрами яких були міста Баклан (Бакляни), Мглин, Новгородок (Новгород-Сіверський), Погар (Погари), Почеп, Стародуб, Топаль (Великі Топалі), Шептаки. Усього на Стародубщині було 11 сотень: Бакланська, Мглинська, Новгородська, Новоміська, Погарська, Почепська (перша і друга), Стародубська (перша і друга), Топальська і Шептаківська. Серед знаменитих людей, що народилися чи довгий час жили на Стародубщині, були визначні постаті української й російської історії та культури: Роман Ракушка-Романовський, Опанас Лобисевич, Григорій Долинський, Семен Дівович, Андрій Рачинський, Федір Туманський, Архип Худорба, Варлаам Шишацький, Андрій Гудович та інші.

Зміна адміністративного статуту Стародубщини настала 16 вересня 1781 року, коли за наказом російської імператриці Катерини II було офіційно проголошено створення трьох нових намісництв: Київського, Чернігівського, а також Новгород-Сівер-

ського, куди входила Стародубщина. У зв'язку із запровадженням нової намісницької та повітової системи українські інституції, які ще залишалися після скасування гетьманського уряду 1764 року (полкові і сотенні уряди та суди, скарбниця, скарбова канцелярія, генеральна лічильна комісія, пошта тощо), були відмінені. Першим губернатором Новгород-Сіверського намісництва призначили колишнього генерального суддю Гетьманщини Іллю Журмана. Впродовж 4-х років (1782-1786) українські державні інституції, а також самоврядування замінили імперською адміністрацією. Хоча до 1802 року більшість чиновників місцевої адміністрації на Стародубщині були українцями.

Протягом десятиріччя традиційну козацьку військову організацію замінила система регулярних російських полків. Постапи карабінерні полки, які спочатку зберігали численні зв'язки зі своїм козацьким минулим. Стародубський карабінерний полк був утворений 1783 року на базі скасованого Стародубського полку України-Гетьманщини. Його новостворені роти були прив'язані до відповідної території Стародубщини. Колишні козацькі старшини стали офіцерами, а рядові карабінери - козаками. Цей полк перебував у складі важкої кінноти, у 1796 році став кірасирським, а згодом - драгунським. Серед його офіцерів у 1780-1800 роках бачимо представників стародубських козицько-старшинських родин, таких як: Бобирі, Бороздни, Велинські, Гудовичі, Домонтовичі, Значко-Яворські, Карпеки, Карпови, Миклашевські, Модзалевські, Плішки, Рославці, Рубці, Сахновські, Семеки, Силевичі, Соболовечі, Шираї та інші.

Коли настав час зробити перепис на території царської Росії, а ще визначити національність, то в роботу пішла: *«Хваленная русская фальсификация: - чаво желаете - будет исполнено»*. Московських чиновників просто *«жаба давить»*, що українців занадто багато. Значить на бумазі зробимо менше, але ж не з такою дурістю. Перепис населення Чернігівської губернії 1897 року засвідчив, що на Стародубщині було всього-на-всього 778 осіб, які ідентифікували себе з українцями. Як так могло статися, (у 1795 році було 70 248 осіб, у 1859 році - 84 773 осіб, а у 1897 році - тільки 778 осіб) і це без війни і епідемій. Штучність і нереальність цього «московського перепису» була очевидною: *«брехлива фальшивка визивала огиду»*.

Факти. Чергова хвиля переселенців із Стародубщини знову зібралась виїхати в пошуках кращої долі на терени Дикого поля під Єлисаветград. Зібравши нехитрий скарб, подивилися навкруги, поплакали, помолилися та й з Богом вирушили в далекий путь. Пригоди в дорозі бувають різні, і ми їх опишемо трохи пізніше. Наголосимо, що частина переселенців серед яких були представники роду Карпових осіла в Єлисаветграді, інша - у навколишніх селах. Наприклад у селі Федорівка Компаніївського району (раніше село називали Бородкіне, бо воно було власністю майора Федора Бородкіна, згодом Сирітське, а далі Драчове). За даними 1894 року у селі Федорівка (Сирітське-Драчове) мешкало 1315 осіб (678 чоловіків та 647 жінок), було 216 дворів, існували православна церква, земська школа на 51 учня, тощо. Нині Федорівка відома своїм аеродромом, де тренуються військові парашутисти-десантники та спортсмени-літунни. До речі, у селі Федорівка народився майбутній граф Дмитро Остен-Сакен, перший почесний громадянин міста Єлисаветграда, російський військовий діяч, генерал від кавалерії. Учасник війни проти Наполеона та російсько-турецької війни (1828-1829 р). З вересня 1851 по 1855 рік він був шефом Новомиргородського уланського полку. Під час Кримської війни 1853-1856 років - начальник Севастопольського гарнізону. За оборону Севастополя удостоєний графського титулу, член Державної Ради Російської імперії. Командир Другого резервного кавалерійського корпусу, начальник військових поселень Новоросійського краю (1835-1850 р.) видав наказ закласти більшість садів та бульварів міста Єлисаветграда (Кропивницького).

У метричній книзі за 1895 рік, яку вели у Ганівській (Анівській) Різдво-Предтеченській церкві (Кіровоградський обласний архів, Ф-350, опис - 1, арх. - 41) є запис: «27 лютого (февреля) 1895 року у селянській сім'ї Карпова Василя Григоровича та його дружини Дарії народився хлопчик, якому дали ім'я Василь». Через 30 років сліди «малого» Василя віднайдуться в Єлисаветграді за 1925 рік.

Різко погіршилося становище селян Федорівки на початку ХХ ст. У зв'язку з голодом 1900-1901 р. вони залишилися

без посівного матеріалу і змушені були продавати свої землі за безцінь. У червні 1905 року губернатор направив до сіл Компаніївського району роту солдатів «для сприяння цивільним властям по приборкуванні селян». Вже в 1907 р. 54 безземельних родини, виїхали в пошуках кращої долі. Наприклад, 444 безземельні жителі Компаніївського району виїхали до Середньої Азії, серед них були і представники роду Карпових, які «не знайшли кращої долі» на теренах Єлисаветградщини.

У листопаді 1917 року Центральна Рада, проголосивши самостійність України, залишила скрізь стару адміністрацію, яка існувала ще за російського Тимчасового уряду. Тоді ж одразу виникло питання про перехід Північноукраїнського регіону під владу революційної Центральної Ради. Зважаючи на те, що і Велика Білоруська Рада також намагалася підпорядкувати Стародубщину, серед місцевого населення було проведено опитування, яке засвідчило бажання приєднання стародубських повітів до України, що сильно не сподобалося московській владі.

Із приходом до влади у квітні 1918 року Скоропадського та проголошення його гетьманом України постало питання про зміну колишньої адміністративної системи Стародубщини. Комісарів було замінено на старостів. 23 травня того ж року розпочалися українсько-російські переговори, які тривали протягом всього існування гетьманського уряду. Одним з основних питань була проблема встановлення кордонів. Росіяни запропонували таку лінію кордону: Сураж - Унеча - Стародуб - Новгород-Сіверський - Глухів - Рильськ - Колонтаївка - Суджа - Беленіхіно - Куп'янськ. Це означало, що Українська держава мала втратити Мглинський та значні частини Стародубського, Суражського, Новгород-Сіверського та інших повітів.

У червні 1918 р. відбувся черговий раунд переговорів, і в результаті було підготовано спільну резолюцію: «... мир, який робиться між Україною та Московщиною, повинен ґрунтуватися на міцних демократичних основах, обидві делегації годяться відкинути при визначенні кордонів усяку думку про захвати й насильства ...». Українська делегація запропонувала такі кордони між обома державами, які засвідчували історичну приналежність Стародубщини до України. Було аргумен-

товано, що з історичних, етнографічних та економічних причин ці території мають належати до Української держави. До української делегації на переговорах надходили звернення зі Стародубщини з проханням приєднати її до України. Тим часом більшовики насильно примушували місцеве населення підписуватися за приєднання до Росії, зокрема *«Вбивствами, насильництвом, погрозами»*. Саме так зазначалося в надісланій із Стародуба 20 червня 1918 телеграмі: більшовики поневолюють місцеве населення підписувати заяву про приєднання північних повітів Чернігівщини до Росії, уживаючи усіх засобів.

Тим часом більшовицька Росія, зриваючи мирні переговори з Україною, знову розпочала воєнні дії. 27 липня 1918 р. Стародубський повітовий староста Кибальчич телеграфував до Києва: *«Населення у паніці. У зайнятій більшовиками частині повіту людей вирізають, як баранів. Для заспокоєння населення прошу відповіді»*. Саме тому в серпні 1918 другий Запорізький полк під командуванням П. Болбочана з двома гарматними батареями був перекинутий на Чернігівщину для захисту від російських окупаційних військ району Новозибків - Новгород-Сіверський. Там запорожці протягом трьох місяців вели виснажливі бої з червоноармійськими загонами. У цьому їм допомагало і місцеве населення. 30 жовтня 1918 від імені жителів Стародуба до П. Болбочана звернувся з листом Стародубський повітовий староста. Він глибоко сумував у зв'язку з тяжкими втратами українців та передав для сімей полеглих 3500 зібраних громадою карбованців.

Відторгнути Стародубщину від України радянській Росії вдалося наступного року. А допомогли їй у цьому «українські» комуністи. Справу було вирішено на проведеній 25 лютого 1919 року в Москві міжвідомчій нараді з питання про виділення Гомельської губернії і встановлення кордонів з Україною. У травні 1919 року Стародубський, Мглинський, Новозибківський і Суразький повіти Чернігівської губернії були приєднані до Гомельської губернії у складі РСФРР. За переписом 1920 року, в Стародубському повіті Гомельської губернії налічувалося 40 347 українців, що становило 30,1 % від усього населення.

При відвіданні Стародубщини у продовж 2010-2018 років вражає необізнаність її людності з минулим, поглиблення розриву цього величного краю із справжньою Батьківщиною.

Настала весна 1752 р, стародубські переселенці з Чернігівської губернії, так само як молдаванські переселенці Ново-слобідського поселення, представники Бессарабії та Прикарпаття, селяни-втікачі з Черкащини, Полтавщини та Уманщини, а також шукачі кращої долі росіяни з Курської губернії різними людськими потоками йшли з надією, освоювати землі сучасної Кіровоградщини. І надії їхні оправдалися, вони отримали «у вічне користування землю: кожному чину - по пропорції», а ще допомогу грішми, хлібом, тяглом і мали право «брати будівельне дерево» з Чорного лісу й самим доставляти на місце забудови, а далі йшов «каторжний труд». В перший рік переселенці спали на голій землі, під відкритим небом. З часом почали рити землянки та господарські «понори», перекривали лісом, засипали землею та облаштовувались. Спогади переселенця Матвія Карпова: «У перший 1752 рік нашого життя в Дикому степу – натерпілися багато горя і негод, користувалися диким часником, цибулею та різними травами, щоб не було цинги, а ж поки не завели власних городів. Але й на другий (1753) рік більше жили на сухарях та пили воду з хвоєю. Дуже багато було хворих, а ще більше смерті малих дітей. Дехто почав проклинати той час, коли погодився на переїзд. Від 1754 р нас почали ганяти на земляні роботи до фортеці (св. Єлисавети) і так було до 1757 року. І тільки «більш заможні» стародубці, починаючи від 1758 року розпочали будувати власні невеличкі хатинки, а «середні» переселенці навчилися зводити хати-мазанки з глини».

Кіровоградський дослідник Юрій Матівос звертає увагу на те, що заселення завойованих земель Дикого степу на берегах Інгулу та її притоках, виявилось для Росії не такою вже простою справою, як гадали у Петербурзі. Бажаючих прожогом кинутися у невідомі Дикі степи виявилось небагато. Першими наважилися старовіри з Стародуба Чернігівської губернії. Серед них переважали купці і ремісники, тому землеробство для них було справою другорядною. А торгівля і виробництво товарів повсякденного попиту потрібні скрізь. Місцем проживання обрали традиційно для українців правий берег річки Інгулу, і

відразу розгорнули свою бурхливу діяльність. На прикладі наших головних героїв книги: Чеботарьових, Магро, Карпових та Волчкових ми бачимо як важко йшло облаштування переселенців на нових місцях.

Але вихід завжди знаходився. Повз новозбудовані поселення, Диким степом проходив давній торгівельний шлях з Польщі - в Крим. Подібний шлях заходив на територію, де з часом збудують фортецю святої Єлисавети і утворять Єлисаветград. На всій протяжності цього Чумацького шляху, купці-переселенці облаштують крамниці й «торгові ряди». У великих селах, збудованих вздовж Чумацького шляху, крім постійних крамниць, почнуть облаштовувати кількадевні ярмарки, на які приїздили купці з усієї України, а іноді й з-за кодону. Тим більше, зовсім поряд - за річкою Виссю вже були польські землі, за Інгульцем на південь - турецькі володіння. У перший рік перебування купців на Інгульських землях з'явилися небачені раніше товари: польський і російський одяг, голландські і німецькі сукна, турецькі прикраси і прянощі, грецькі вина і посуд та інше. Пригадайте зміст розділу «Перші підприємці Дикого степу» про чумацький промисел.

Вставка про мудрість. Мудрий дід Данило, (а це дід мого діда Опанаса) не раз казав:

«У молодості я був революціонером, і всі мої молитви до Бога звучали приблизно так: «Господи, дай мені сили, щоби змінити світ»! Коли я сягнув зрілого віку і зрозу-

мів, що ось минула вже половина мого життя, а я так нічого й не досягнув, то змінив свою молитву: «Господи, допоможи змінити тих, хто мене оточує, - просив я, - мою родину, моїх приятелів - і я буду задоволений».

Та зараз, коли я вже старий і мої дні вже добігають кінця, починаю розуміти, який же я дурень. Тепер моєю єдиною молитвою є прохання: «Господи, даруй мені благодать змінити себе самого». Якби я так молився від початку, то не змарнував би свого життя. Якби кожен думав про те, щоб змінити самого себе, то цілий світ став би ліпшим. Дітям потрібні не повчання, а приклади: - неписьменний не може навчити читати, а крім ніколи не виховає орла.

ПОТЯГОМ - В НЕВІДОМИЙ КРАЙ

70-річний Валентин Карпов зателефонував своєму родичу 80-річному Павлу Карпову і домовився про зустріч «двох дідів». У місті Кропивницькому по вулиці Яновського, в затишній квартирі проживає кремезний чоловік, середнього зросту, під копною сивого волосся, на вкритому зморшками обличчі - на тебе дивляться сірі, розумні очі лікаря ортопеда-травматолога Кіровоградської обласної лікарні. Такі очі намагають душу і починають розмову першими. Ними говорять те, що не зодягнеш в слова. Бажання і думки, страх і надія - все написано в них. Найкрасивіші очі у тих, хто дивиться на тебе з любов'ю і ніжністю. І зовсім неважливо, якого вони кольору. У багатьох людей вся сила концентрується в очах, іноді від них більше користі, ніж від їх господарів.

Із споминів Карпова Павла Петровича 1938 р.н. від 2019 року: - Мої батьки Карпов Петро Данилович (близько 1892 р.н) та мама Віра (Вера) Михайлівна (близько 1894 р.н.) до Жовтневої революції 1917 року проживали у містечку Новозибкове (зараз це Брянська область Російської Федерації), а раніше історичні землі Стародубщини, поруч з Білорусією, Чернігівською та Сумською областями України. Звідкіль вони прийшли і коли там оселилися, я не знаю. Пам'ятаю, як мама Віра (Вера) часто розповідала про мого дідуся Данила Карпова, приблизно 1850 р.н., (він прожив «на білому світі» більше 80 р.) і в період Першої світової війни 1914-1918 р. він був ще живий. Дід Данило належав до купців середньої ланки, його (тобто мої) прадіди прийшли на землі Стародубщини в 15-16 ст. із поселення «Кричаў» (Крічева), яке було засновано ще у XI ст. і знаходиться біля 300 верст від Мінська. Зараз це місто Крічев, що на лівому березі річки Сож (адміністративний центр Кричевського району в Могильовській області). Важливий транспортний вузол міжнародного значення в Білорусії.

Мій батько Карпов Петро Данилович, у роки мого дитинства розповідав мені різні історії, але я думав, що то його казки. Наприклад, що ми білоруського коріння й оселилися на Стародубщині ще у 16 ст., коли вони почали масово переходити литовсько-московський кордон, та оселятися у порубіжних

стародубських районах. Зберігся цікавий документ від 1633-го року, коли московські війська під час Смоленської війни тимчасово захопили Почеп. Білоруські переселенці з-під Кричева у кількості 50 осіб зверталися до російського царя з «чолобитною», у якій прохали «пожалувати» їх, «холопів твоїх», землю, де вони могли б «з жінками та дітками жити і тобі, государ, служити». Але відхід російських військ із Почепу звів усі намагання цих білорусів нанівець. І тільки створення української Гетьманської держави дозволило білорусам з Речі Посполитої спокійно оселятися на Стародубській землі. Як розповідають місцеві перекази, за невелику орендну плату можна було домовитися зі стародубськими козаками про створення цілого поселення на їх землі.

Поселення «Кричаў» (Крічева) відоме з початку XII ст., як Кречут, укріплення на високому березі річки Сожа, практично повністю відрізаного від решти суші припливом з назвою «Ставок». Пізніше, це розташування стане основою для будівництва кам'яного замку, обнесеного високою стіною і ровом з водою. У першій половині 17 ст. Крічев отримувє вольності Магдебурзького права і до кінця 18 ст. належатиме Радзивілам, а пізніше - графу Мнішеку. У 1770-х роках Катерина II дарує Крічев відомому князю Григорію Потьомкіну. На початку 19 ст. Потьомкін позбавив Крічев права самоврядування, за що отримав повістку в суд від городян. Так нічого не добившись, князь Потьомкін продав ці землі Голинському. Слід наголосити, що в Кричеві народився Сідні Майер (уроджений Симха Баєвський), власник мережі торгових центрів по всій планеті Земля.

Руїна, що розпочалася на Наддніпрянщині після того, як Росія та Польща домовилися між собою про розподіл України, стала причиною великого переселення українців з Правого берега Дніпра, а також і з південних районів Лівобережжя, що найбільше потерпіли від постійних татарських набігів. Ці переселенці займали лісові хащі Стародубщини, розробляли лісові ділянки під ріллю, а заплави річок під сінокоси, крупні ділянки лісу закріплювали за собою, як бортні угіддя. Цей

період «вільного заселення» залишився в історії як «займанщина», коли «кожен вольний був займати землі стільки, скільки йому було потрібно, розчистив - і твоє», як згадували про це нащадки стародубських переселенців. Лише за кілька років уся стародубська територія опинилася в руках землевласників, серед яких були, як козацька старшина Стародубського полку, так і прості козаки, яким належали величезні шматки території, як рільної землі, так і лісових угідь.

Архівні документи розповідають нам, що на Стародубщині в 17 ст. існувала вже цілком розроблена система взаємин між власниками земель та емігрантами-переселенцями. Землевласник укладав письмовий договір з переселенцями, призначав старшого - осадчого, визначав кордони земель, що надавалися у землеволодіння. Умови договору оформлялися «Осадчою грамотою», у Стародубських архівах зберіглося досить багато таких «осадчих документів».

У метричних церковних книгах, відповідно до моїх батьків (Карпових Петра Даниловича та Віри (Вера) Михайлівна) офіційно записано місце народження: містечко Новозибкове Брянської області. У цьому місті, мій дід Данило вів свою «купецьку справу», а батько Петро мав доволі солідну м'ясну лавку з 3-5 погребамі із нарубаним льодом для збереження м'яса та м'ясних продуктів. Десь приблизно на передодні Жовтневої революції 1917 р. мої батьки Петро і Віра офіційно повінчалися в церкві, (батькові було 25-26, а матері 23-24 роки). Згодом народилося шестеро дітей, але не всі вижили.

Новозибкове (рос. Новозыбков) - місто обласного підпорядкування в Російській Федерації, адміністративний центр Новозибковського району Брянської обл., (на південний захід від Москви, на межі з Україною й Білоруссю), це історична територія української землі Стародубщина. Слід наголосити, що Брянська обл. була виділена в окрему територіальну одиницю указом Президії Верховної Ради СРСР лише у 1944 році.

У 1937-1944 р. її територія входила до складу Орловської області, а у 1929-1937 р. - до складу Західної області РСФСР. До 1929 року існувала Брянська губернія, а упродовж XII-XV століть - Брянське князівство. До 1919-го року, в українській

літературі, згідно з правилами української мови, писали Новозибків. Розташований на відстані 188 км від Брянська. Місто засноване як слобода Зибка. Перші письмові згадки знайдено в Універсалі полковника Стародубського полку М.А.Миклашевського від 1701 р. Першими поселенцями були старообрядці-втікачі з центральних областей Росії, які оселилися на берегах озера Зибкого, неподалік від українських сіл Людкове та Тростань. Села входили до складу Топальської сотні Стародубського полку. Основним заняттям селян в XVII - XVIII ст. була переробка продуктів сільського господарства та торгівля. В 1708–1709 роках селяни активно брали участь у війні проти шведів. 30 січня (11 лютого) 1809 р. посад Новозибков отримав статус повітового міста, центру Новозибковського повіту. Під час Наполеонівської війни 1812 року в місті був сформований повітовий загін Чернігівського ополчення, який в складі Брянсько-Чернігівського ополчення та корпусів Ратта й Баркляя-де-Толлі брали участь в боях під Могильовим, Оршею, взятті міст Замостя та Франкфурт-на-Майні. Саме у цей період інший представник нашого роду, генерал-лейтенант Яким (Аким) Карпов 1767-1838 р. (як герой Наполеонівської війни 1812 року набув широкої популярності. Він власник 3-х орденів Святого Георгія, у нього була воістину бойова доля), там-же в перший раз відбулася зустріч двох представників роду: Яким (Аким) Карпов і Єлисаветградський козак Данило Магро у козакому загоні Багратіонівської 2-ої Західної армії. Згодом (на початку 1950-х років, через 140 років), інший представник першого роду Євген Карпов поведе до шлюбного вінця молоду жінку із другого роду Людмилу Магро. (Про Данила Магро ми розповідали у главі «Магро: голос минулих років»).

Новозибковські землі: Всі попередні поселення старообрядців 15-16 ст. виникали на цій землі у близькому сусідстві з українськими селами, які ще дуже довго відігравали головну роль в адміністративному, торговельному та політичному житті краю. Як приклад, старообрядська слобода Злинка виникла у 1682 році як розкольникський монастир в урочищі Плохівка на річці Злинці (місцеві легенди розповідають, що назва урочища та річки походять з ранньохристиянських часів, коли там, у

лісах, зберігалися слав'янські капища). Поруч із Злинкою знаходилися два українські села, Денисовичі та Лисі, які згодом увійшли до складу новоутвореного міста Злинки. Згодом, частина злинківських людей підуть далі у пошуках «кращої долі» і опиняться недалеко від Єлисаветграду й утворять нове поселення з тією самою назвою (Злинка).

Подібна доля була й у старообрядського поселення, що виникло на березі озера Зибкого згідно з Універсалом стародубського полковника Миклашевського від 1701 року. Поселення, яке старообрядці називали слободою Зибкою, а українські документи того часу Зибковом, (утворилося біля українських сіл Людкове та Тростані), які згодом також увійшли до новоствореного міста Новозибково. Третій приклад, на південь від Новозибкова. У старі часи утворилася слобода Климова, яку заснував у 18 ст. старообрядський ватажок Клим Єрмолайович. З часом слобода переросла у сучасне місто Климове.

1). *Стародуб адміністративний центр Стародубського району Брянської області, відоме з XI ст. як фортеця Чернігівського князівства. У літописах вперше згадується від 1096 у зв'язку з міжусобною боротьбою князів та нападами половців. У XII - на початку XIII ст. - центр Стародубського удільного князівства. У 1239 році місто зруйнували монголо-татари. З XIV ст. Стародуб перебуває у складі Великого князівства Литовського, центр Стародубського повіту. На початку XVI ст. Стародуб перейшов під владу Московської держави, люди почали переселятись під Єлисаветград.*

2). *Недалеко від Стародуба знаходяться Клині́ (рос. Кли́нцы) центр Клинівського району Брянської області, (це історична територія української Стародубщини). Клині́ були засновані як слобода в 1707 році старообрядцями-втікачами і названі за прізвищем одного з них. В 1782 р. поселення стає посадом, з 1925 року - містом. На початку XVIII ст., на місці, де розташовані сучасні Клині́, знаходилися українські села Глухівка та Стодола, які належали місцевому поміщику, вихідцю із козацької старшини, Іванові Бороздні. У Стодолах на річці Туросні була насипана гребля та знаходився водяний млин. У 1707-му році Іван Бороздна відвів поруч із Стодолою*

земельну ділянку для поселення ватаги російських старовірів, що втекли від царських переслідувань з Костромського повіту. Осадчим старостою нової розкольніцької слободи було призначено одного із старообрядців - Василя Клинцова. Далі від його прізвища слобода отримала назву Клинці, що зберіглася пізніше і за містом. А село Стодола увійшло згодом до складу Клинців (слід зробити доповнення, що частина тих старовірів пізніше захоче переселитися під Єлисаветград, де вони заснують нове поселення - Клинці, як пам'ять про свою малу батьківщину). У Клинцях Брянської області жили як росіяни-старообрядці, так і місцеві українці, тож не дивно, що на новому місці під Єлисаветградом вони ревниво оберігали свої устої.

Подібне можна розповісти і про Єлисаветградську Компанію (Кумпанівка), про козаків компанійських полків, про інші великі і малі села. Можна розповісти цікаві історії про жителів слобод Брянської області: Новозибкова, Клинцова, Стародуба та сусідніх сіл і посадів, які вели партизанську війну зі шведами. Петро I високо оцінив їх патріотичні дії у боротьбі з ворогом і не тільки простив їм втечу з центральної Росії, але і указом від 1715 року закріпив за ними землі Брянської області, на яких вони оселилися. Не посоромили себе і переселенці із Стародубщини. У 1769 році, коли на фортецю святої Єлисавети напав кримський хан Керім-Гірей (син хана Девлета II Герая), вони мужньо відбивалися від татарських нападників.

Переселення йшло хвилеподібно, чим більше утисків, тим більше втікачів. Наприклад, в зв'язку із утисками білоруських та російських старообрядців, внаслідок проведення церковної реформи у Московській державі патріархом Никоном, які закінчувалися тортурами та загибеллю, велика кількість людей почала переїжджати на нові місця в «пошуках кращої долі». Тож не дивно, що новостворені поселення навколо Єлисаветграду також стали називатися Стародуб, Клинці, Злинка, тощо.

У новостворених старообрядських слободах під Єлисаветградом, домівки старообрядців відрізнялися від хат місцевих українців своїм неприступним виглядом. Це були маленькі фортеці за високими дерев'яними парканами, через які ніколи

не можна було побачити, що коїться у середині. Тільки у радянські часи відмінності у житті росіян та українців дещо почали нівелюватися під тиском тоталітарної системи, але високі паркани залишаються й зараз типовою відзнакою багатьох старообрядських домівок.

Карпов П.П.: - У Першу світову війну 1914-1917 років мого батька Петра Карпова мобілізували до царсько-російського війська. Метою Росії у цій війні був вихід до Середземного моря, а також прорив на Балкани. Направили Петра Карпова до війська генерала В.Самсонова, то були трагічні часи. Я не буду описувати події того часу, скажу коротко: Повернувшись в кінці 1916 р. до рідної домівки, батько став іншою людиною: мовчазний, не признавав боягузтва, підлості і більш прихильніше почав ставитись до церкви. У 1917 р. він одружився на місцевій дівчині на ім'я Віра (Вера), яка згодом стала моєю матір'ю.

Є в Кіровоградській області, Маловисківський район, а там невелике село Якимівка – колишнє землеволодіння небагатого відставного поручика Василя Васильовича Самсонова. Тут народився, виріс і похований один з найвідоміших героїв Першої світової війни - Олександр Васильович Самсонов. Причому командувач другою російською армією генерал О. Самсонов прославився не перемогою, а поразкою. Історики часто називають його подвиг - «поразкою, яка врятувала Антанту», значить - це перемога під назвою «Самсонівська катастрофа», або битва при Танненберзі. Всі вважають генерала Самсонова символом благородної жертвості і офіцерської честі. Про це писали: В. Пикуль в романі «Честь имею» і О. Солженіцин в епопеї «Красное колесо» (Узел один. Август чотирнадцатого).

Декілька слів про нашого земляка генерала Самсонова. Олександр Самсонов народився 2 лютого 1859 року в селі Андріївка Якимівської волості Єлисаветградського повіту, в батьківському маєтку. Його матері - Надії Єгорівні належало сусіднє село Єгорівка. Закінчив Володимирську військову гімназію в Києві і Миколаївське кавалерійське училище в Петербурзі. Кіровоградський історик Костянтин Шляховий пише про Самсонова: «У 1877 р. з чином корнета був направлений в

12-й гусарський Охтирський полк. У той час йшла війна з Туреччиною, і 18-річний Самсонов прийняв бойове хрещення в полку з давніми героїчними традиціями, які передавалися ще від слобідських козаків. Пізніше О. Самсонову довелося служити ще в двох славних гусарських полках, які в той період називалися драгунськими - Лубенському, де в 1887-1888 р. командував ескадроном і Білоруському в 1893 році, коли той дислокувався в Єлисаветграді.

Після завершення російсько-турецької війни 1877-1878 р. О.Самсонов закінчив Миколаївську академію Генерального штабу і служив на різних посадах на Кавказі та в Королівстві Польському. 25 липня 1896 полковник О. Самсонов очолив Єлисаветградське юнкерське кавалерійське училище і близько 8 років прослужив його начальником, в той же час він був гласним Єлисаветградського повітового земства і членом Єлисаветградського міського комітету Товариства Червоного Хреста. У 1897 р. брав активну участь в проведенні в Єлисаветградському повіті першої в країні загального перепису населення. А.В. Самсонов запам'ятався юнкерам як освічений військовий, зразковий командир і справедливий адміністратор, непримиренно ставився до нестатутних взаємовідносин й порушень військової та християнської етики». Генерал О.Самсонов ціною свого життя і своєї сотисячної армії спас «честь Росії». У серпні 1915 р, через майже рік після смерті О.Самсонова, його дружина Катерина Олександрівна приїхала до Німеччини. Протягом двох місяців вона обстежувала табори військовополонених і випитувала всіх про смерть чоловіка. Їй порадили звернутися до місцевого пруського мельника, який ховав загиблих російських солдат, і він казав, що там був один російський генерал.

Дружина Самсонова розшукала мельника він показав місце поховання генерала Самсонова і передав їй, знятий з нього золотий медальйон, на якому було викарбуване «Пам'ятай про нас», а всередині знаходився портрет Катерини Олександрівни з дітьми Володимиром і Вірою. Катерина Самсонова захотіла поховати чоловіка в родинній усипальниці в селі Якимівка на рідній - Єлисаветградщині. 3 листопада 1915 року труну з тілом генерала Самсонова відправили з Берліна в Стокгольм, звідти - в Петроград. 21 листопада 1915 року

спеціальний жалобний поїзд прибув до Єлисаветграда. Його зустрічало місто: 54-а Херсонська піша дружина в повному бойовому спорядженні зі своїм духовим оркестром, юнкери та викладачі кавалерійського училища, міський голова Григорій Волохін та інші. Рівне о 19.00 год. з вагона винесли масивну дубову труну, покриту срібним глазетом. А через 1 годину після панахиди і громадянського прощання труну занесли назад в вагон і відправили на станцію Плетений Ташлик, а звідти на конях привезли в родовий маєток і поховали в сімейному склепі на кладовищі церкви святих Іоакима і Анни.

Примітка: Є три могили командувача 2-ю російською армією генерала О.Самсонова. **1).** В Східній Пруссії, поблизу містечка Гросс-Півніц (зараз це територія Польщі), на його першій могилі встановили «Камінь Самсонова». **2).** У квітні 1918 року с. Якимівці (що під Малою Вискою) більшовики зрівняли з землею сімейний склеп Самсонова і церкву святих Іоакима і Анни, як: «ворожий елемент». Для прикладу, вночі 1 квітня 1918 більшовики (тільки в іншому місці) по-звірячому вбили колишнього командувача 1-ю армією під час Східно-Пруської операції 1914 року, генерала від кавалерії Павла Карловича фон Ренненкампа. **3).** В період Другої світової війни, коли німецькі фашисти хоронили своїх солдат у селі Якимівці, та надали місцевим жителям квадратний гранітний хрест, для установки його на місці поховання генерала Самсонова. Щоб хрест був схожий на козацький, його просто нижню частину з перекладинкою закопали на півтора метра нижче. сховавши. Дивина, хрест для генерала Самсонова, подарували німці, - це навіть символічно (а більшовики все нищили і грабували).

Військові невдачі Першої світової війни спричинили невдоволення народних мас царським режимом, який і до того втрачав свою прихильність серед більшості населення. Лютневу та Жовтневую революції 1917 року наші прадіди та батьки зустріли дуже насторожено. Будь-яка революція - це швидка радикальна зміна системи - переворот. Революція (на відміну від реформи), змінює всю систему, а не окрему її частину. Не завжди революції проходять мирно, 90% - це війна. І дуже важливо хто саме прийде до влади внаслідок революційного

перевороту? Чомусь всі «революціонери» дуже не люблять слово «переворот», бо воно має відштовхуючу властивість.

Більшовицький переворот 1917 року не був винятком, розпочалася громадянська, братовбивча війна. Дід Данило почав налаштовувати мого батька Петра: «Треба збиратися і їхати в глибинку, подалі від цієї проклятої війни». Як на гріх більшовики почали проводити експропріацію серед населення. У діда Данила Карпова (він був купцем), забрали всі товари з магазинів. У батька Петра Карпова потрошили м'ясний магазин, всі продукти конфіскували, відібрали власний дім з господарськими спорудами. Усіх мешканців виселили в сарай і попередили: «Щоб через тиждень вашого духу тут не було».

Дід Данило Карпов зібрав всіх до кучі і сказав: «Збирайтесь, беріть тільки власний одяг і їжу, завтра на вокзалі сідаєте на перший потяг і їдете «куди очі дивляться», бажано, як найдалі. Я залишаюсь тут, мені вже важко старому бігати від отих мерзотників. Жінки ховають цінності у своєму одязі, тобі Петро передаю свій старовірський посох, ти знаєш його таємницю».

На другий день вся сім'я зранку вже була на Жд-вокзалі, чекали на перший потяг «куди небусть, аби як найдалі». Перший потяг був в сторону Єлисаветградщини, так мої батьки потрапили у цей мальовничий край. У поїзді декілька разів проводили перевірки та обшуки. Добре, що мудрий дід Данило дав влучну пораду. Основне багатство було у його старовірським посоху. Він в середині був пустий і там ховали золоті червонці царської чеканки. Саме на них, по приїзду в Єлисаветград, батько Петро Карпов купив на вулиці Олександрійській (Арсенія Тарковського) глинобитну хату недалеко від дороги та містка на Велику Балку. А коштовності, які ховала на собі мати Віра (Вера), наказав таємно в глинобитній стінці хати вирити нору, де заховати «до кращих часів» і замазати дірку глиною. Мати робила все, що їй наказав її батько, тільки не врахувала підлість і підступність своїх сусідів. Через два роки, для налаштування «власної справи» батькові знадобилися гроші, він наказав матері «розпакувати схованку», і тут з'ясувалося, що коштовностей вже не має, вони «містично зникли», порили дірки у всіх стінах хати, але нічого не знайшли.

Вулиця Арсенія Тарковського у Єлисаветграді-Кропивницькому виникла 1777 року і мала назву Олександрівська. На вулиці знаходилася лютеранська кірха. Перетинає вулиці Леоніда Куценка до річки Інгулу. Вулицю перетинають: Студентський бульвар, вулиці Єгорова, Гагаріна, Шевченка, архітектора Паученка, Чміленка, Тараса Карпи, Гоголя, Преображенська, Покровська та Миколи Смоленчука. Названа на честь поета та перекладача Арсенія Тарковського, який народився і навчався у гімназії у будинках на цій вулиці. 18 вересня 1926 року вулиці було присвоєно ім'я чекіста В. Володарського. У 1970-і роки на будинку № 3 - встановили інформаційну дошку. На цій вулиці у радянську добу знаходився будинок у якому мешкали перші секретарі обкому Компартії України.

Глинобитна хата на вул. Олександрійська, стоїть вся в дірках, її треба капітально ремонтувати, або купляти нову хату. Добре, що батько Петро ніколи не розлучався з старовірським посохом діда Данила, в якому залишилось декілька царських червонців. Вирішили, продати стару хату в дірках і купити нову, пригляділи маленьку хатинку через один квартал на вул. Енгельса, ближче до центру, але там де був крутий яр і де бере початок сама вулиця Петропавлівська (Енгельса). Але й там мої батьки довго не прожили. Не знаю по якій причині, але через деякий час вони облаштувалися на новому місці по вулиці Верхньодонська (колишня Леніна), через паркан біля музею О. Осмьоркіна. Будинок побудував рідний дядько художника О. Осмьоркіна - архітектор Я. Паученко у 1899 році.

У вересні 1847 року починається історія вул. Дворцової в Єлисаветграді з однієї сторони, коли імператор Микола I заклав перший камінь під будинок палацу для прийому «найвищих осіб», саме від палацу до вулиці Великої Перспективної. А далі йшла вулиця Верхньодонська, а ж до вулиці Світлої в районі Великої Балки. Назва походила від розквартированих тут ескадронів донських козаків. За радянських часів, ці дві вулиці об'єднали і назвали «вул. Леніна». 27 жовтня 2011 року частина вулиці Леніна: від вул. Фрунзе - до вул. Кропивницького була

перейменована на Дворцову, інша частина лишилася зі старою назвою - вулиця Леніна. У 2016 році вулиця Леніна і частина Дворцової (від вул. Великої Перспективної до вул. Кропивницького) об'єднані в одну вулицю під сучасною назвою «архітектора Паученка».

Карпов П.П.: - Як я вже згадував, у моїх батьків Петра Даниловича та Віри (Вера) Михайлівни було 6 дітей (вижило четверо). Першим був Іван Карпов 1918 р.н., (він мешкав у Кривому Розі), у нього була дочка Валентина, ставши дорослою, вона виїхала до Росії і оселилися десь біля Москви. Другим був малий Петро Карпов 1921 р.н., (до речі улюбленець мого батька Петра, мабуть через те, що мали однакове ім'я). Коли хлопчику було 2 роки, він бігаючи на подвір'ї, ненароком зачепив і перекинув на себе великий самовар з окропом. У 1923 році не було необхідних ліків для лікування великих опіків тіла і через кілька днів хлопчик помер. Третьою дитиною була дівчинка Нюра 1923 р.н., у Другої світової війни (ми тоді переїхали і мешкали в Кіровограді на вул. Олександрівській), під час бомбардування міста – вона загинула внаслідок поранення.

Слідуючою дитиною був Кирило Карпов 1925 р.н. (він жив в районі Великої балки (наприкінці вул. Леніна). У нього була одна донька Тетяна (в одруженні Сухорукова-Карпинська), у них народилося двоє хлопців Саша і Гена (добрі й порядні люди).

П'ятою дитиною був Геннадій Карпов 1927 р.н., якого всі звали Євгеном, (згодом його діти в своїх документах зазначуть своє батьківство Євгенійовичі. 1). Як приклад, його син Карпов Валентин Євгенійович 1950 р.н. (співавтор цієї книги), мешкає на Кущівці по вул. Саратовська, має 2 дітей: Олена Карпова (в одруженні Горбенко 1972 р.н. та Антон Карпов 1983 р.н. (які в свою чергу вже мають власних дорослих дітей Тетяну і Софію). Валентин Карпов і його дружина Тамара Зубко (в одруженні Карпова) 1951 р.н. прожили разом 33 роки, а в 2004 році вона померла внаслідок онкологічної хвороби. Загалом це порядна сім'я, всі з вищою освітою і повагою в суспільстві.

2). Другою дитиною Геннадія Карпова є дочка Світлана 1955 р.н. в одруженні Дубрава-Чибісова. Вона мешкає в Кропивницькому на розі вулиць Одеська і колишня Леніна, була двічі одружена, від кожного чоловіка мала по 1 хлопчику: Денис

Дубрава 1972 р.н. та Андрій Чибисов 1979 р.н. Про цю родину, ми не бажаю зовсім вести розмову: - У багатьох сім'ях є речі, про які не має бажання вести мову, краще за нас їм дадуть характеристику люди, які проживали поруч.

Шостою дитиною в сім'ї Петра і Віри (Вера), є я, Карпов Павло Петрович 1938 р.н. з мирною професією лікаря. Разом з дружиною Аллою Григорівною Каракуліною (Карповою) маємо двох дорослих дочок: старша Олена Козак (Карпова) та молодша Вікторія Бондар (Карпова). У них є свої сім'ї і свої власні діти, у дочки Олени Козак: старший син Павло Федорович Козак і молодший - Олександр Федорович Козак. У дочки Вікторії Бондар: старша дочка Марія Анатолівна Бондар та молодша Олександра Анатолівна Бондар (всі живають у м. Кропивницькому). За власну родину я несу відповідальність перед Богом і людьми: «Хтось хвалиться статками, машинами, яхтами, а я хвалюсь своїми дітьми і онуками. І тому сміливо дивлюся людям в очі - вони моє багатство. Це майбутнє моєї України».

Оглядаючись назад, я бачу які Україна пережила колективні травми і всі вони лягли на плечі людей. Декілька століть тому: різні варварські племена; потім поневолення агресорами; довго перебували під гнітом московської імперії; Наполеонівська війна 1812 р.; Перша світова війна 1914-1917 р.; громадянська війна та четвоний терор 1917-1921 р; різні голодомори 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 років, комуністичні репресії 1936-1937 р., Друга світова війна 1939-1945 р.; депортація народів, різні форми геноциду, Чорнобильська катастрофа, анексія Криму і війна з Росією на Сході України 2014 р.

Кожна така окрема подія, проявлялася як історична травма, і пласт за пластом накладася на людську свідомість, сіяла на підсвідомому рівні - страх. Протягом 3-х поколінь подібні травми повинні були загоїтись, але так не сталося. Усе це в сукупності стало причиною того, що старше покоління українських людей отримали елементи «менталітету депресивної форми», що на генетичному рівні передається своїм нащадкам. Відголоски тих страшних подій відчуваємо й сьогодні. А ще пригадайте, як московська імперія 300 років насаджувала українській нації комплекс меншовартості, невіру в себе, в свої сили. Тож ми дуже хочемо, щоб наші діти та онуки позбулися отих соціально-психологічних проблем і зажили «по-людські».

ЗА ОСОБИСТИМИ ОБСТАВИНАМИ

Щось ноги крутять, пробурчав дід Опанас вглядаючи у вікно, там тільки почало розвиднюватись. Далеко на горизонті, із-за невеликих хмаринок на землю спускався рожевий ранок. Ось-ось має зійти сонце, його промінчики уже спалахують на обрії. Чекають ранку всі: дід

Опанас (бо не спиться), рослини в саду, дерева та тварини в лісі. Тільки чомусь ранок сьогодні приходить повільно, може йому важко прокинутись після солодкого сну? А може він посварився із Землею і тому не поспішає? Погано коли ранок затримується. Вглядаючись за обрій, дід Опанас зауважив: «І все-таки схід почав рожевіти. Слава Богу, нарешті, ніби із-під ковдри, зійшло над горизонтом величне і красиве Сонце». Заіскрилось зеленим килимом все навкруги, на душі стало тепліше.

Цілу ніч, власні думки Опанаса не давали спокою. Що ж відбулося 70 років потому у Людмили Магро, яку таємницю вона віднесла з собою в могилу? В черговий раз вдивляючись у довідку із Кропивницького міського відділу державної реєстрації актів цивільного стану головного територіального управління юстиції у Кіровоградській області, адреса: м. Кіровоград-Кропивницький, провулок Декабристів № 10 (дата реєстрації цієї державної установи 01.04.1987 р), - шукав відповіді.

1). У 2018 році (повторно від 2000 року), було зроблено Запит «Про повторне Свідоцтво народження» Карпова Валентина Євгенійовича 1950 р.н. місто Кіровоград, якому у 1957 році видали повторне Свідоцтво про власне народження. Що послугувало причиною 60 років тому видачі другого Свідоцтва?

Відповідь від 20 листопада 2018 року: - Відповідно до запиту, Кіровоградський міський (Ленінський) відділ державної реєстрації актів цивільного стану видав 01 березня (март) 1950 року Магро Людмилі Ігнатівні Свідоцтво серія VI-ОЛ № 605132 про народження в місті Кіровограді 28 січня (января) 1950 року хлопчика Валентина Магро. У першому Свідоцтві, у графі «мати» записано: Магро Людмила Ігнатівна, у графі «батько» – такий запис: - Зі слів матері батьком записаний Магро Микола. Є припущення, що ім'я Миколи взято на спомин її померлого (27.02.1946 р) рідного брата Магро Миколи Ігнатовича 1923 р.н. який повернувшись із Другої світової війни, помер від отрима-

них ран у віці 23 роки. Свідоцтво про його смерть серія ЯР № 043456 від 27.02.1946 року, (повторно видане 19 червня 1953 р) Кіровоградським міським відділом державної реєстрації актів цивільного стану.

2). В той же час ім'я Микола дуже поширене в Україні, 25% чоловік носять таке ім'я. Припускаємо, що у Людмили Магро (20 років), на початку 1949 року в місті Кіровограді (вона тоді проживала на території мікрорайону Чечора, найстарішої частини міста Кропивницького «передмістя Бикове» де на пагорбі зараз стоїть туберкульозний диспансер та санепідемстанція) і невідомого нам молодого чоловіка (20-25 р.) відбувся роман-кохання. Серед усіх чудес світу найбільше чудо - це людина і кохання. Якби запитали людину, чи згодна вона прожити життя, не пізнавши цього почуття, ми думаємо, бажаючих не булоб. І навіть якби запропонували 15-20 річній дівчині вибрати щось одне серед таких цінностей, як гроші, влада, слава і кохання, то переважна більшість вибрала б останнє - кохання. Але не всім людям від природи дано «випити чашу кохання» до кінця та пізнати взаємні почуття.

Кохання не можна запланувати, воно не буває з примусу. Це надзвичайно тонке почуття, яке може зруйнувати необережне слово, погляд. Воно вривається в наше життя раптово, навіть коли не чекаєш, навіть коли це тобі не потрібно. З приходом кохання життя набирає сенсу, повноти, з людиною відбуваються метаморфози: вона співає, хоче слухати поезію, починає малювати, писати твори, музику, починає по-іншому бачити небо, квіти, зелень. Людина ніби в сп'янінні, емоції переважають над розумом. Кохання - це робота серця, душі і духу. У коханні можна випити не лише меду, а й отрути. Дуже часто кохання буває одностороннім, і тоді воно перетворюється на нестерпні муку.

У Людмили Магро кохання проходило в три етапи:

- Спочатку це платонічне замилювання, романтика, квіти і душевна музика від милого чоловіка.

- Пізніше - пристрасть до безтями, коли заради власного кохання готова на любий подвиг заради нього.

- Потім - довіра, прив'язаність, спорідненість душ, де ти готова віддати коханому своє життя. У такий момент люди стають інколи ріднішими ніж брати і сестри по крові.

Кожна людина мріє про таке красиве, романтичне, єдине і неповторне кохання. Кожна жінка мріє про весілля і власну сім'ю. Але нас чомусь вчать як і що ми повинні робити з молоду і до весілля, а вже будучи заміжною, кажуть: - живи як Бог дасть. Нажаль, що немає установ де вчать «как в замужестве не пропасть». Не всі розуміють, що кохання не приходить саме собою, що потрібна ще й велика початкова робота душі і серця. А потім ще більші зусилля по збереженню того почуття перебуваючи «за мужем». Яке буде у людини кохання - залежить від культури, від виховання, від спадкового характеру.

Тож на початку 1949 року, Людмила і невідомий молодий чоловік навіть і не підозрювали, який сюрприз готувала їм зима 1950 року, коли наприкінці січня місяця на світ появився новонароджений хлопчик. Далі про події того часу в архівах немає ніяких відомостей. Молода мама Людмила Магро вже одна реєструє народженого хлопчика на ім'я Валентин і надає йому своє прізвище Магро, а про батька дитини зі слів матері записано Миколайович. Народжений в 1950 р хлопчик, до 1957 р. значився під прізвищем Магро Валентин Миколайович.

3). Повернемося до 1950 р., пройде трохи більше 1 року і у 1951 році Карпов Євгеній Петрович (у віці 24 р) зареєстрував від 15.04.1951 року № 293 шлюб із Магро Людмилою Ігнатівною і обоє почали жити під прізвищем Карпов. Перед тим, як йти до першого класу в школу в 1957 році, в їхній родині прийняли рішення надати хлопчику Валентину прізвище Карпов, і від 03 червня 1957 року Кіровоградський міський (Ленінський) відділ державної реєстрації актів цивільного стану на підставі шлюбу від 1951 року подружжя Євгенія Карпова та Людмили Магро - зробив запис про «визнання батьківства Євгенієм Карповим - хлопчика Валентина Магро - своїм сином» і видав повторне Свідоцтво про народження серія ЄЯ № 861393 від 03 червня 1957 року, де в графі мати записано Карпова Людмила Ігнатівна, а батько Карпов Євгеній Петрович. Так хлопчик Валентин отримав прізвище Карпов. Нам не зрозуміло, чому замість «усиновлення» хлопчика Валентина, було записано «визнання батьківства» Євгеном Карповим? (це дві різні дії).

Дід Опанас смикнув себе за вухо, щоб «струсонути свої думки», як же бути? Де шукати більш глибокі генетичні коріння, тепер уже дорослого Карпова Валентина Євгенійовича? Колись

казали мудреці: «Пізнання речей - це їх називання», придивіться до картини козака Мамая, під зображенням підпис: *«Хоч дивись - не дивись, та ба не вгадаєш, відкіль я родом і як звали - нічичирк не знаєш. А якого я роду, то всяк про те знає. Хто по світу ходить і долі шукає»*.

Поки була жива Людмила Магро-Карпова, вона всіляко уникала питання на цю тему. Інша родина Карпових по чоловічій лінії із м. Кіровограда початку 1950-х років, яка складалася із діда Карпова Петра Даниловича та 4-х дорослих синів Івана, Кирила, Євгена та Павла, мали власні родини і теж уникали цієї теми. З часом старше покоління вимерло. Дуже багато представників родів Карпових, Магро, Чеботарьових та інших було розстріляно у важкі роки репресій. Що робити, в якому напрямку вести пошук?

У 1960-х роках був усний переказ від старої Катерини Магро про представників зазначених родів які «подалися у гайдамаки» до Петрівського району. Приблизно розповідь має такий зміст: - Паралельно річці Інгул через Кіровоградщину протікає річка-сусідка Інгулець, на мальовничих берегах якої у XVII-XVIII ст. масово селилися запорожці та переселенці. Є і тут унікальні пам'ятки, наприклад, козацька могила біля села Савівки (Іскрівки) у Петрівському районі. Серед різнобарвних приінгулецьких кам'яних схилів увагу привертає кам'яний 12-кінцевий хрест витонченої форми (за назвою «хрещатий»). Верхній малий хрест додатково позначений косим різним хрестом. Уже сам його розмір наводить на думку, що поховано тут аж ніяк не рядову людину. Підходимо ближче і читаємо напис на хресті: *«Здесь почивает Раб Божий Савва Самодрига Капитан Войск Запорожжи куреня Пашковского преставился 1783 года»*. Можливо, цей Сава і є засновником сусіднього села Савівки? Деякі селяни вважають, що тут поховано відомого Саву Чалого. Того самого ватажка гайдамаків, якого дещо пізніше стратили його ж побратими за зраду і за знищення козацької фортеці на Бузі - Гарду. Саме Чалий, найнявшись за добру платню на службу до поляків, став найнебезпечнішим ворогом гайдамаків у нашому краї. Є кобзарська дума: «Гей був у Січі старий козак на прізвище Чалий, вигодував сина Саву козакам на славу». Тож у гайдамацьких загонах також треба шукати представників родів Карпових, Волчкових, тощо.

ЧЕЧОРА: МІФИ ТА ПРАВДА

Як формувалися різні поселення (слобода) напередодні побудови та вже після облаштування фортеці святої Єлисавети – ви читали в інших авторів, та й ми підіймали подібні питання вже декілька разів, наприклад, про історію Чечори та інших поселень під «різним кутом», планомірно підкреслювали, фортеця святої Єлисавети не будувалася в чистому полі. У цій місцевості вже була чимала кількість різнопланових поселень, жителі яких приймали участь у будівництві вищеназваної фортеці та майбутнього міста Єлисаветграда. Тож наші вставки, додатки та примітки тільки покращують знання про нашу малу батьківщину, це немов повторення «пройденого матеріалу».

В любих розповідях молодь цікавить «книжкова ізюминка», наприклад, маловідомі факти, гриф «цілком таємно», або підземні тунелі, ходи та печери, які використовували наші предки для різних цілей не тільки під містом Єлисаветградом, а під теренами нашої України. Як тільки «впливає подібна інформація на поверхню», одразу лунає просте питання: - Хто, коли і для яких цілей ? Наприклад, побудував розгалужені підземні тунелі, ходи у декілька ярусів під фортецею святої Єлисавети, під містом Єлисаветградом, під Диким полем, під Україною? Як підтвердження наших слів, у старовинних літописах є цікаві записи: - Князь Київської Русі - Володимир за один день міг підземними тунелями дістатися з Києва - до Чернігова. А до нього, тими підземними ходами користувався Андрій Первозваний (один із 12 апостолів Христа), до речі його сліди дуже чітко простежуються на теренах «Дикого поля».

Дещо із «підземної Кіровоградської матриці», у 2015 році (видавництво «КОД» м. Кіровоград) видало «на гора» і відправило у бібліотеки міста книгу «Подорож у часі» (736 стор. автор Валентин Карпов), де є цікава інформація про підземний світ Єлисаветграда-Кіровограда. З тієї книги читач зможе дізнатися про таємничу «Кіровоградську матрицю», «Квадратуру кола», «Пригоди під землею», про «Зачудовані дороги Кіровоградщини» та інше. Тож, коли ми будемо описувати Єлисаветградські мікрорайони, то візьмемо з тієї книги певні посилання і зробимо вставки в нашу книгу.

Мікрорайон Чечора (зараз в м. Кропивницькому називають його по іншому), розповідь ведеться від нашого героя книги (маленького хлопчика Валентина Карпова). Щоб вам не казали, але маленьке поселення Чечора й нині є найстарішою частиною міста Кропивницького. З-поміж усіх, вони виділяються своєю історією, віхами культурного розвитку, колоритом та реаліями сучасності, де поряд застигли старі архітектурні будинки Бикове та Чечори. Вони як вартові стоять на правому березі річки Інгул та століттями розповідають про свою історію.

Чечора, у перекладі з тюркської означає «лахміття», бо начебто такою оригінальністю одягу відзначалися перші мешканці району - молдаване. Вони були бідними, але сам район - достатньо економічно виразний: тут було багато олійниць, про що свідчить пісня: «Віє вітер по Чечорі, гуляє по полю. Збиралися олійники шукати свою долю». Між іншим, одна олійниця працювала на вул. Пушкіна ще на початку 1960-х р.

В усякому разі, найдавніша фотографія Чечори зафіксувала досить бідно одягнених людей на тлі балок та ярів. На нашу думку ця версія про назву району має право на існування.

1). Передмістя Бикове отримало свою назву від прізвища капітана Бикова, який керував Пермським карабінерним полком, викликаним до фортеці св. Єлисавети в 1754 р. для боротьби з гайдамаками. На честь капітана було названо й перші вулиці-ровесниці міста - Верхня і Нижня Бикова, (згодом їм дадуть назви Пушкінська та Чапаєва), перерізані десятком коротких провулків, що обривалися на березі Інгулу. Тягнулося передмістя від Чечорської балки - аж до «саду Альгамбра» чи «Озерної Балки», а далі був степ. Один за одним тут виростили непримітні хати-мазанки та охайні мальовничі будиночки, швидко збільшувалася кількість мешканців, забудовувалися нові квартали, доки передмістя не сягнуло практично сучасних меж (це Пушкінський мікрорайон Кіровограда-Кропивницького, обмежений вулицями Жовтневої революції, 50-річчя Жовтня та водами Інгулу).

2). Ще цю місцину називали Грецькою слободою, бо тут проживала більшість грецьких купців, але назва не прижилася.

3). Чечора (Чечорська слобода), про конкретний рік будови цієї місцини достовірно не відомо. На мапах XVIII ст. вона позначена як незаселена (але ж землянки на мапах ніхто й не зображав). А за «Планом військового міста Єлисаветграда» 1833 року там вже є кілька будиночків. Мапи міста з кінця XIX-поч. XX ст. показують, що «Чечорська балка» забудовувалася так же активно, як і саме передмістя. Люди дозволу на будівництво не брали, спочатку рили в землі - землянку, а потім розбудовувались далі. Зараз «стара Чечора» - це кілька косо-боких кварталів між вулицями Тобілевича, Глінки, Рівнянської, Пушкіна, Биковської, Андріївської та іншими, а ще провулки: Батумський, Миргородський, Союзний, Обривний, Рівнянський тощо, з більш-менш пристойними будинками. Серед них є велика кількість будинків старої архітектури.

Достовірної інформації щодо походження найменування Чечора (Цецора) немає. Найбільш відомими є дві теорії:

► **Перша** говорить, що це перекручена назва м. Цецори (тепер на території Румунії поблизу Ясс), звідки перебралися перші поселенці молдавани.

► **Друга**, походить від слова «лахміття», (дивись примітку вище), бо саме так перекладається «Чечора», а мешканці «Чечорської балки» дійсно ходили в старому брудному одязі - як босяки. Згодом у XIX ст., в процесі розвитку Єлисаветграда, Бикове і Чечору наповнили ремісники і купці, дрібні чиновники й інтелігенція. «Чечорське суспільство» почало змінюватись.

На Чечорі все було автономним - своє міське початкове училище, цвинтар, церква, тюрма, поштова станція. (Це немовби маленьке містечко - в середині великого міста). Ось тут, на Верхній Биківській, колись була кінно-поштова станція, яка займала цілий квартал між теперішніми вулицями Каховською і Тобілевича. Фактично комплекс будівель поштової станції займав тільки половину кварталу, ближчу до сучасної вулиці Тобілевича, її друга половина була зайнята садом. Зараз на місці кінно-поштової станції знаходиться обласна санітарно-епіде-міологічна служба (вул. Пушкіна, 40/9).

У 1821-1824 роках на кінно-поштової станції, під час південного заслання тричі зупинявся російський поет О. Пушкін. У 1825 році дорогою до Одеси тут перебував ще один видатний

поет - А. Міцкевич. А 1861 року поштова карета привезла сюди російського революціонера-демократа М. Добролюбова. Дехто із дослідників каже, що згадувана станція була на Бобринецькому шосе, а плутанина виникла тому, що на вулиці Биківській начебто була «Боргова тюрма», так звана «яма», співзвучна з поштово-кінним терміном «ямщики» (думати і гадати ще нікому не заборонялося).

Далі ми проходимо перехрестя Биківської та вулиці Церковної (тепер Каховська), яка вела до в Знам'янської церкви і йшла паралельно вулиці Тобілевичів. Десь тут квартирував у свого хрещеного батька Олександра Кузнецова, як кажуть «город в городі», разом з Тобілевичами і український поет Євген Маланюк. Сам будинок Тобілевичів був збудований на початку XIX століття, і його першим господарем був священик Знам'янської церкви Яків Курлов. Після смерті священика садибу за 2 тисячі карбованців у 1872 році купив батько Івана Тобілевича - Карпо Адамович. Потрібно зазначити, що садиба була досить великою - з вікон було видно Знам'янську церкву, але потім її забудували багатьма іншими будинками, так би мовити «ущільнили класиків» (подібне було з садибою Кропивницького).

До речі будинок-музей М. Кропивницького (в якому Марко Лукич провів 20 років життя з 1872 по 1883), на однойменній вулиці Кропивницького № 172, в місті Єлисаветграді-Кропивницькому теж мав колись великий наділ - сад аж до річки, який пізніше забудували «підсусідки». Тихі верби над сивим Інгулом, у зелені садів - привітний будинок з верандою. Тут він написав «Глитай, або ж Павук», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Дві сім'ї» та інше. Тут же на початку 80-х років XIX ст. сформував ушляхетнену українську трупку.

Сам будинок Тобілевичів на Чечорі не зберігся в первісному вигляді, але увійшов в історію як родинне гніздо класиків українського театру і як осередок українського культурного життя Єлисаветграду. У будинку було сім кімнат, але автентичних меблів не залишилося. Кажуть, що їх вивезли на Хутір «Надія», рятуючи від одного з членів родини, другого чоловіка сестри

братів Тобілевичів - Марії Садовської-Барілотті, який так любив пиячити: «закласти за комірець», що закладав у ломбард і майже все родинне майно.

Для того, щоб цьому будинку Тобілевичів увійти в історію, було достатньо й братів Тобілевичів - Івана Карпенка-Карого, Миколи Садовського та Панаса Саксаганського, але тут бували й всі видатні тогочасні постаті: М. Кропивницький, Марія Заньковецька, меценат української ідеї Євген Чикаленко, драматург Михайло Старицький, засновник Єлисаветградського реально-го училища Микола Федоровський, племінник Тараса Шевченка - Йосип Шевченко, практично всі культурні діячі того часу. У цьому будинку розпочалася літературна діяльність Івана Карпенка-Карого, коли були написані оповідання «Новобранець» і дві п'єси - «Чабан» і «Не так пани, як підпанки». Мабуть, на цих заплутаних вуличках і колись безіменних провулках таки була якась творча, особлива енергетика, бо у різні часи жили та бували й інші класики української літератури.

Якось Кіровоградсько-Кропивницький красзнавець Володимир Босько зауважив: «Я знав людину, в якій була справжня передсмертна записка Івана Карпенка-Карого (Тобілевича) - брата, яка залишилася незакінченою: «Життя кінчається. Більше нічого не буде» і я знаю чому він так написав.

Тихо, мов у казці проходимо чечорськими вулицями. По провулку Сибірському спускаємося до берега Інгулу, саме тут була споконвічна кладка, яка виводила мешканців Бикового та Чечори на вулицю Калініна, а далі на інший берег і аж до реального училища, ще далі до гімназії і театру. Зараз провулок і берег захаращено, і зовсім скоро, коли викуплять і перебудують останню хату на Чечорі, сліди давньої місцевості можуть зникнути остаточно. Між іншим, ще кілька десятиліть тому зі струмочка, який тече по провулку Сибірському, люди брали воду для пиття.

Трішки далі по вулиці, біля будинку № 41, розпочинається відома «Чечорська балка», яка і зараз вражає розмірами та лякає таємничими хащами. Тут завжди був притулок місцевих босяків, яких під час окупації Кіровограда боялися навіть німці.

Тут і зараз вистачає сміття, можна уявити, як місцевість виглядала без санітарного контролю у 1800-х або 1900-х роках. Як би там не було, але в пам'яті малого хлопчика Валентина Карпова Чечорська балка, де він бігав босоногим хлопчаком, набувала змістовного романтизму внаслідок розповідей отих «чечорських босяків».

Чечорська балка, мабуть, саме це урвище описав Володимир Винниченко в оповіданні «Федько-халамидник», а сам Винниченко навчався неподалік, якщо піднятися по Плетеному провулку, заможному автентичною бруківкою, об яку збивали ноги учні Народного училища ім. Василя Жуковського. Будинок по провулку Плетеному № 12 зараз обкладений цеглою й нічим не нагадує приміщення першої половини XIX сторіччя. Кажуть, що вихователь спадкоємця престолу, майбутнього царя Миколи II був у цьому будинку в 1837 році та сказав (рос. мов.) «Необходимо для местных сделать рабочие курсы», тому на його честь і назвали народне училище.

В народному училищі ім. Жуковського на Чечорі, здобув початкову освіту відомий український письменник XX ст., державний та громадський діяч Володимир Винниченко, а також його старші брати. У 1919 році на Чечору переїхав батько Володимира Винниченка - Кирило Васильович. Він придбав будинок на розі Верхньої Бикової і Миргородського провулка, де мешкав 5 років, доки не виїхав до с. Григорівки Новоукраїнського району. Саме вчителька цього училища рекомендувала батькам Винниченка продовжити навчання сина в гімназії.

На Верхній Биковській у будинку своєї тітки Вільчинської (вул. Ровенська, 11) проживав ще один учень народного училища Юрій Яновський (тоді ще юнак, а не майбутній класик української літератури). Але яку кімнату займав майбутній класик - невідомо. Згодом до Чечорської слободи перебралася вся його родина. У вересні 1970 році на будинку Яновського відкрили меморіальну дошку, яка нині самотньо ржавіє на обшарпаній багатоквартирній будівлі, оточеній бур'янами на неохайній вулиці. За часів незалежності (від 1991 року) були пропозиції відселити мешканців і створити музей імені Яновського, але далі меморіальної дошки - справа не пішла. Будівля народного училища зберіглася до наших днів, але перебуває у дуже занедбаному стані.

У середині ХІХ ст. жителі Чечори та й самого Єлисаветграда неодноразово відчували на собі гнів стихій. Пожежа 1833 р спустошила передмістя Пермське, Чечору і значну частину Бикового. Наступного року вогонь поширився з Великої Перспективної вулиці – на Ковалівку і Бикове. За кілька днів тут вигоріли практично всі дерев'яні споруди. У 1841 році, за словами міського голови О. Пашутіна, Чечору та місто наклав найбільший паводок від р. Інгул. Стихія вдарила по Чечорі в ніч з 27 на 28 березня 1841 р., бурні потоки Інгулу затопили всі прибережні території, знесли будинки з двох кварталів, поховавши в своїй пучині 20 мешканців. Через день (29.03.1841) вся Чечора була затоплена. (Не дивно, що багато жителів Чечори втратили своє майно, документи та залишилися голі і босі. Далі Інгульська вода, по вул. Великій Перспективній та навколишнім провулком, хлинула в центр Єлисаветграда, дійшла майже до Успенського собору (зараз тут будівля міської Ради). В паніці перебували жителі вулиць на Подолі: Велика Перспективна, Миколаївський проспект); Держинського (Московська); Леніна (Дворцова, Верхньо-Донська); Тімірязєва (Нижньо-Донська); Гоголя (Успенська); К.Лібкнехта (Преображенська, Купецька); Калініна (Миргородська); Р.Люксембург (Покровська); Декабристів (Інгульська); Компанійця (Невська, Пашутинская); Володарського (Олександрівська); Кірова (Михайлівська); Червоногвардійська (Архангельська); Карабінерна та інші. Після стихії, люди взялися за відбудову міста, а з державного фонду їм компенсували тільки частину цінного майна.

Наприкінці ХІХ ст. передмістя Бикове набуває нового вигляду. У 1870-1880-х роках були заміщені квартали між Верхньою і Нижньою Биковою вулицями. У 1893 році завершилось будівництво Знаменської церкви (споруджена на кошти купця Д. Купченка). За радянських часів в 1935-1936-х роках Знаменську церкву зачинили і знесли, зараз на її місці встановлений хрест у дворі санепідемстанції. У 1895 році церкву оточувала кам'яна огорожа, поряд було розташовано церковно-парафіяльне училище. Храм радував око і гостинно приймав парафіян лише 42 роки. Із приходом більшовиків з'явився «Декрет про

відділення церкви від держави» і постанова «Про ліквідацію церковного майна». З того часу сформувалися ліквідаційні комісії, члени яких описували церковне майно, закривали парафії та руйнували церкви. До речі, на прицерковній території був похований і сам Даміан Купченко з дружиною, на кошти якого будувалась церква. Що сталося з їхнім прахом - невідомо. За однією версією, тіла були викинуті з могил, і вивезені на звалище; За іншою версією, подружжя й досі поховане в склепі під сучасною будівлею санепідемстанції, спорудженою у 1960-х роках на місці їх поховань та інших священослужителів. Тепер про Знаменську церкву нагадує лише хрест на території цих установ та частина церковної огорожі за приміщенням санепідемстанції. Який вигляд мала Знаменська церква та інші втрачені церковні святині Єлисаветградщини, ви можете побачити із картин Карпова В.Є., які знаходяться в бібліотеці-філії № 5 Кропивницького по вул. Водопянова 60, «Мір Кушівка».

Ліворуч Знаменської церкви на Чечорі розташувався «арештантський дім», так звана «Домова тюрма». Саме тут у період слідства по справі Єлисаветградських народовольців утримувався Олександр Карлович Тарковський. Ще одна тюрма але (політична) в кінці XIX ст. - на початку XX ст. була на розі вул. Бикова і Великої Перспективної, перед приміщенням сучасного «ДТСААФ» (ТСОУ) Зараз на цьому місці височіє будинок обленерго. У воєнні роки Биковська в'язниця переповнилася підпільниками й партизанами, злодіями, спекулянтами та колишніми поліцаями, які в чомусь «проштрафилися» (хтось-комусь продав зброю, хтось за окрему платню «рятував» молодь від вивозу до Німеччини і таке інше). У 1943 році у в'язниці нараховувалося більше 500 в'язнів. Середня тривалість перебування у Чечорській в'язниці була близько 10 днів, потім - розстріл (і так по 30-40 людей за добу). Поряд знаходився лазарет для військовополонених, а після звільнення міста в 1944 році, там облаштували військовий шпиталь. Солдат, які не дожили до Перемоги у Другій світовій війні, ховали на Биковському кладовищі в окремому військовому куточку.

Знаменське церковне обійстя межувало з садибою, яку 1872 р. купив управитель поміщицьких маєтків Карпо Адамович Тобілевич (нині це вул. Тобілевича № 16, там розташований

літературно-меморіальний музей І.Карпенка-Карого). В ній оселилася родина Тобілевичів, яка увійшла в історію українського театру і літератури завдяки вищезгаданим трьом синам: Івану (Карпенко-Карий), Миколі (Садовський), Панасу (Саксаганський) і доньці Марії (Садовська-Барілотті). З цього часу передмістя Чечора-Бикове поступово перетворюється на культурний центр Єлисаветграда.

Із двох боків ділянка Тобілевичів у 1900-х роках межувала з будинками двох генерал-майорів, а з іншого (ближче до церкви), був попівський двір. Кожної суботи тут збиралася міська інтелігенція: вчителі народних шкіл, священики, адвокати, лікарі. Влаштовувалися аматорські концерти, музично-драматичні вечори, театральні репетиції. У Тобілевичів гостювали Марко Кропивницький (один із фундаторів українського професійного театру), актриса Марія Заньковецька, драматург і засновник першої української професійної трупи Михайло Старицький, композитори Микола Лисенко, Петро Ніщинський, Микола Аркас, українська просвітителька і літературний критик Софія Русова, громадський діяч і педагог Дмитро Пильчиков та інші.

Тривалий час тут мешкав молодший брат Надії Карлівни - Олександр Тарковський. (Це той самий Олександр Карлович, який вів переписку з Леніним і Пілсудським, був батьком великого російського поета Арсенія Тарковського та дідом геніального кінорежисера Андрія Тарковського). Часто в цьому будинку таємно збиралися члени Єлисаветградського українофільського гуртка, очолюваного лікарем П. Михалевичем, другом Івана Тобілевича. А в роки навчання в реальному училищі, там квартирував Євген Чикаленко (громадський і культурний діяч, який вкладав кошти у видання перших українських газет та будівництво студентського «Академічного дому» у Львові).

З Чечорою пов'язане й ім'я найвідомішого поета української еміграції ХХ ст. - Євгена Маланюка. Саме тут він мешкав під час навчання в Єлисаветградському реальному училищі. Спочатку жив у кінці вул. Бикової, потім на вул. Церковній (нині Каховська) в домі Журко, по сусідству з Тобілевичами.

Є цікава історія з будинком сім'ї Кличка, мабуть це далекі родичі відомих українських боксерів Кличків, що мають коріння Ентінзонів. У 1917 році на Чечору, до Кличків, приїжджає 17-літній Михайло Драч, відомий за псевдонімом Ригор Кобець - у

майбутньому популярний в Білорусії письменник, драматург, засновник сценарного відділу кіностудії «Біларусьфільм». Мешкаючи на Чечорі, він працював токарем на заводі Ельворті. Михайло Драч (Ригор Кобець) вчився у Єлисаветградському реальному училищі, був добровольцем у Першу світову війну, але через невдале кохання хотів повіситись в туалеті училища (вірніше повісився, але товариші угледіли і своєчасно витягли із зашморка), за що й був відрахований з училища. Брав участь в організації повстання в Першій кінній армії, але дивом врятувався та пересилився до Білорусії. Все життя працював у кіно і літературі, завдяки тому, що вчасно змінив прізвище. Сценарист відомого фільму «Шукачі щастя» (про переселенців у Біробіджан - столицю Єврейської автономної області).

Байдужо ми ставимось до історичних чечорських будинків, для прикладу, на Нижній Биківській (Пушкінська) стоять майже руїни кам'яного будинку відомого диригента Одеського і Київського оперних театрів Миколи Тараканова. Майже нічого не залишилося від автентичності будинку по вулиці Каховській № 1, прямісінько на березі Інгулу, біля нового пішохідного мосту. Тут до арешту проживав Павло Негретов, який пішов добровольцем на фронт і потрапив в оточення у 1941 році, а повернувшись в Кіровоград, працював в редакції місцевої окупаційної газети до 1944 року, емігрував за кордон, але «ностальгія повернула» його на рідну землю, де він «загримів до сталінських таборів» на 15 років. Реабілітований, заочно закінчив ленінградський університет, досліджував життя Володимира Короленка, створив Мартиролог жертв «Воркутлага». Востаннє він приїздив до Кіровограда у 1976 році на похорони матері.

Неподалік від вище зазначених садиб (на південний захід від церкви) розміщувалося Биковське кладовище до початку 1960-х років, (церкви вже не було від 1935-1936 років). На цьому цвинтарі знайшли свій останній притулок відомі громадські та культурні діячі, зокрема В. Харцієв (педагог, мовознавець і теоретик літератури), П. Михалевич (народний лікар, голова українофільського гуртка) та його дружина. Тут були поховані й представники родини Тобілевичів-Тарковських: матір І.К.Тобілевича (згодом її прах перенесли на Хутір Надія), діти Івана Карповича і Надії Карлівни, а також Олександр Тарковський. А

ще відомий земський діяч Павло Рябков та інші. З великою скорботою зазначаємо, більшість покійників так і залишилися під фундаментами радянських новобудов на місці цвинтаря.

Деякий час на цьому кладовищі знаходився пам'ятник відомому вченому-славісту В. Григоровичу. Професор з 1876 року жив у невеликій квартирі на вул. Биковій. Після його смерті, тіло поховали на Петропавлівському цвинтарі (зараз район Полтавського ринку), потім більшовики церкву Петра і Павла зруйнували, а на місці цвинтаря збудували панельні багатоповерхівки. Пам'ятник Григоровичу разом з прахом перенесли на Биківське кладовище, а через деякий час вже на Рівнянське. Насьогодні, внаслідок третього перепоховання, його прах там і знаходиться.

Будучи малим хлопцем у 1960-х роках, Валентин Карпов пам'ятає, як території кладовища і кількох сусідніх вуличок були відведені під забудову сучасних будинків. Саме в той період його родині прийшлося шукати інше місце для життя. Хто мав «доступ до влади» вплигували в список багатодітних сімей для переселення людей в інші мікрорайони міста. У газетах з'явилися об'яви про закриття Чечорського цвинтаря. Бажаючи могли забрати й перепоховати своїх родичів, але таких було мало. Старе покоління вимерло, а новому - була не цікава доля предків. На місці цвинтаря швидко вирости багатоповерхівки (коли копали котловани під фундаменти, то вигрібали розвалені труни з кістками, а в одному місці був трьохрядний склеп, так його навіть екскаватор не міг одразу зруйнувати). За царських часів у віддаленому куточку цвинтаря, ховали небіжчиків, які померли від інфекційних хвороб. Це дуже небезпечна зона для «щасливого» життя, тому й не дивно, що сьогодні там погана енергетика, люди хворіють і рано вмирають. Не треба оселятися на похованнях предків.

Із встановленням радянської влади, Чечорою почали називати все Бикове передмістя. Це було не офіційне перейменування, так би мовити народне. У період боротьби з царизмом назва «Бикове» вважалось імперіалістичною. А термін «Чечора» був більш нейтральним, тому люди намагалися вживати саме його. Вже ніхто не говорить «у нас на Биковій», а от слово «Чечора» вживається частіше, ніж сьогоднішнє офіційне найменування мікрорайону - «Пушкінський».

ТАЄМНИЦЯ ПЕРШОГО ЯРМАРКУ БІЛЯ ЧЕЧОРИ

Розповідаючи про Чечору, ми не можемо оминати таємницю першого ярмарку в Єлисаветграді. Чому саме на ярмарок зроблений акцент? Бо цей ярмарок став причиною закладання 1754 року, як «рік народження» фортеці святої Єлисавети, а згодом Єлисаветграда і послідовних перейменованих назв міста (у 2019 році - це Кропивницький).

12 липня 1754, православні християни відзначають день апостолів Петра і Павла. Він пам'ятною сторінкою увійшов в історію сучасного обласного центру. Саме на Петропавлівське свято на правому березі Інгулу було відкрито перший на півдні Правобережної України ярмарок, який назвуть Петропавлівським. Оскільки цей день у 1754 році випав на неділю, офіційним відкриттям ярмарку вважається 14 липня 1754 р. Відбувся він у поселенні (слободі) Новокозачин, на цьому місці у наступному столітті виникне Сінна площа (існувала до кінця 1950-х років), старожили міста її пам'ятають, тепер там розташовані обласні суд і прокуратура та лікарня «Ацинус», це якраз біля Чечори. Цікавинка в тому, що за два тижні до дати 14 липня 1754 року, трохи вище місця розташування ярмарку, поряд з Новокозачиним та Чечорою розпочалося будівництво земляної фортеці святої Єлисавети. Запитання, як можна за два тижні збудувати отаку велику фортецю, та ще в умовах 1754 року?

До цього питання ми ще повернемося, а відповідно до початку нашого розділу, Петропавлівський ярмарок 1754 року започаткував інші ярмарки: Середньопісний, Георгіївський, Семенський (Семенівський). Вони існували практично до приходу радянської влади, проводилися на Ярмарковій площі (це територія сучасних вулиць Полтавської, Маланюка та площі Незалежності). На місці сучасної швейної фабрики і пам'ятника Ангелу-охоронцю». А ще у XIX-XX ст. поряд з Ярмарковою площею проводилися найбільші в Україні кінні торги. Від того часу, на карті міста Єлисаветграда й до наших днів дійшли назви Кінної площі та вулиці з такою ж назвою.

Далі журналістка Ольга Степанова: - «Коли в'їжджаєш у Єлисаветград з боку від Кременчука, направо відкривається низка численних кузень, постійно зайнятих куванням коней,

лагодженням возів та екіпажів. Тут завжди товпляться обози. Біля кузень склади сіна і загони для коней і худоби, які приганяють сюди у великій кількості на відому на всю країну - ярмарку. Зліва купи різних дерев'яних лавок, критих тесом і залізом, ззаду яких видніються 6-ть кам'яних міських будівель, з правої сторони лавки для привезених товарів (кожна мала свій номер від 1 до 112). Полковник Шмідт у 1863 році назвав цей закуток «Ярмаркова площа».

Сьогодні у центрі колишньої Ярмаркової площі, стоїть пам'ятник Ангелу-охоронцю, на місті кузень та складів сіна - йде вул. Маланюка. А на місті водонапірної вежі - подвір'я школи № 34. Існує легенда, що знаменита Єлисаветградська водонапірна вежа все ще існує - вона начебто «збоку вбудована» у приміщення швейної фабрики, якраз навпроти Ангела-охоронця. Опоненти спростовують цю легенду, пояснюючи, що архітектор, який будував швейну фабрику в кінці 1950-х років, спеціально спроектував «зазначений ріг будівлі швейної фабрики таким чином, щоб залишити нащадкам згадку про те, що у цьому районі була колись знаменита водонапірна вежа. А саму вежу підірвали відступаючи німці у січні 1944-го року».

Як бачите, Ярмаркову площу облаштували тільки у середині XIX ст., а перший Єлисаветградський ярмарок відбувся у липні 1754 року! Майже одночасно з закладанням фортеці святої Єлисавети. Як таке можливо? Хто там торгував? Хто купував? Дослідники не одне десятиліття ламали над цим голову.

Краєзнавець Юрій Матівос висловлює парадоксальну на перший погляд думку: Перший Єлисаветградський ярмарок був простою виставою, бутафорією царського уряду (вірніше керівництва губернії). І пояснює: турецький уряд був дуже занепокоєний чутками про побудову фортеці на р. Інгул. Падішах послав на місце спорудження укріплення пашу Алі-Сент-Агу. Сховати будівництво, на якому працювали тисячі переселенців, козаків та військових, було неможливо. Тож комендант фортеці святої Єлисавети прийняв рішення відволікти увагу турецького паші - ярмарком: «Задумано - зроблено».

У наукових джерелах, з яких черпають матеріали дослідники історії Кіровограда, найбільш суперечливими є дані про перший ярмарок, що відбувся біля поселення Чечора, котрий став першоосновою майбутнього міста Єлисаветграда, зазна-

чає Юрій Матівос. Один з перших літописців міста - чиновник з особливих доручень при генерал-губернаторові Воронцову, історик і журналіст Григорій Соколов стверджує, що «24 липня 1754 року відбувся перший ярмарок у фортеці». Краще нього місто, певне, не знав ніхто. Адже саме він відкрив у скасованій Єлисаветинській фортеці архів старих справ, ніким до того не розібраний. А писав він працю «Історична та статистична записка про військове місто Єлисаветград» зовсім поряд з фортецею, у своїх родинних маєтках Соколівці та Черняхівці. Якщо до всього додати, що Соколов служив головним цензором Одеси, то змісту його досліджень варто довіряти.

Маємо окреслити ситуацію в регіоні, яка склалася на середину XVIII ст. У 1710-1730 роках Задніпрські місця (а це значна частина Кіровоградської області) були спірною територією, на яку претендували і Річ Посполита, і Російська держава. Відсутність чіткого

кордону між державами обумовлювала стихійну колонізацію цього краю і вихідцями з Польської України, і українським населення Гетьманщини, яка на особливих умовах була підконтрольна Московії. У другій половині 1730-х на початку 1750-х років уся територія Задніпров'я була колонізована вихідцями з Гетьманщини та включена до складу Миргородського полку. Тут були створені Крилівська, Цибулівська та Архангелогородська сотні - адміністративні одиниці Миргородського полку на правому березі Дніпра. Окрім того, значна частина Задніпівських місць у цей час адміністративно підпорядковувалася Власівській, Кременчуцькій, Потоцькій та Келебердянській сотням, центри яких знаходилися на Лівобережжі. Тож в освоєнні майбутнього Кіровоградського краю (до створення Нової Сербії) значну роль відігравало українське населення з Гетьманщини. Саме козаки з Гетьманщини збудували на цій землі перші великі земляні укріплення: Крилівську, Цибулівську, Петроострівську та Архангелогородську фортеці, які були і адміністративними осередками, і захисними спорудами цього краю. Започаткований у грудні 1751 року авантюрний проект «Нова Сербія» поставив крапку на стихійній колонізації майбутньої Кіровоградщини.

Інший не менш титулований дослідник - історик, статист і високий чиновник Генерального штабу Росії Олександр Шмідт, який сховався ногами і об'їхав верхи на коні всю Херсонську губернію, до якої належав Єлисаветград, повідомляє, що «14 липня 1754 року біля фортеці був проведений ярмарок». Як бачимо, різниця у цілих десять днів, а це для визначення важливої події багато, ніякими описками чи помилками дані не пояснити. Тим більше, існує й третій варіант дати проведення ярмарку. Його подає у «Історичному нарисі м. Єлисаветграда» колишній голова міста Олександр Пашутін: «Ще у 1754 році, невдовзі після закладення фортеці святої Єлисавети, 29 червня приїздили сюди для торгівлі худобою і кіньми - турки, кримські татари і запорожці». Автори історичного нарису про Кіровоград у академічному виданні «Історія міст і сіл УРСР. Кіровоградська область» повторюють слова Пашутіна.

Придивіться, тут різниця складає майже місяць і не співпадає з даними обох попередніх авторів. Наголошуємо, що Пашутін писав свій «Історичний нарис» через 50 років після публікацій Соколова і через 30 років після Шмідта і, звичайно користувався їхніми роботами. Тим більше - обоє видань зберігалися у бібліотеці класичної «Чоловічої гімназії» на вулиці Петрівська (Шевченко) Єлисаветграда (Кіровограда), попечителем якої був сам міський голова Пашутін. Можливо, він не довіряв Соколову і Шмідту, а посилався на дослідження Одеського історика і юриста А.Скальковського, який теж викладав думки з історії Херсонської губернії, з тією різницею, що ніколи не бував ні у фортеці, ні у Єлисаветграді, зате користувався необмеженою увагою до своєї персони самого губернатора. Так само, як Пашутін. Та як би там не було, але подібна плутанина у важливих історичних документах неприпустима. Тому, ще у 1930-х роках дослідниця заселення Півдня України середини XVIII століття Наталія Полонська-Василенко здивовано зазначала, - як можна було за якихось 11 днів від часу закладення фортеці 18 червня 1754 року, встигнути організувати у ній Міжнародний ярмарок за участі турків, кримських татар і запорожців. Та й хто поїде з дорогим товаром у невідомі до того краї, які ще нікому офіційно не належали. Хто дозволив влаштовувати торги-ярмарки на будівництві військового об'єкту - фортеці святої Єлисавети ?

Заселення завойованих земель у Приінгульських степах Дикого поля, виявилось для Росії не такою вже простою справою, як гадали у Петербурзі. Бажаючих прозогом кидатися у невідомі «Дикі поля» виявилось не так багато. Першими наважилися старовіри з під Стародуба Чернігівської губернії (про них була окрема розповідь, бо є підстава, що саме з того краю надійшла окрема гілка роду Карпових до Єлисаветграду). Серед них переважали купці і ремісники, тому землеробство для них було справою другорядною. А торгівля і виробництво товарів повсякденного попиту потрібні скрізь. Місцем проживання обрали традиційно для українців правий берег річки Інгулу, і одразу розгорнули бурхливу діяльність. Повз поселення проходив давній торговельний шлях з Польщі до Криму, на всій протяжності його старовірські купці облаштовували крамниці й «торгові ряди». У великих селах крім постійних крамниць саме тоді почали поширюватися кількадевні ярмарки, на які приїздили купці з усієї України, а іноді й з-за кордону. Тим більше, зовсім поряд, за річкою Виссю були вже польські землі, за Інгульцем на південь - турецькі володіння. У перший рік перебування купців на землях майбутньої Єлисаветградщини у цих краях з'явилися небачені раніше товари: польський і російський одяг, голландські і німецькі сукна, турецькі прикраси і прянощі, грецькі вина і посуд. Тож не дивно, що й вони «доклали руки» до облаштування «Першого ярмарку» на вищезазначеній місцині (нижче фортеці - біля Чечори) на високому правому березі Інгулу, неподалік від торгового «Чорного шляху».

Чорний шлях - стародавній розгалужений торговельний шлях, яким користувалися тюркські народи Північного Причорномор'я для перекочівлі з Лівобережної України на Запоріжжя (Січ), Поділля, Галичину. За іншою версією, «Чорний шлях» є синонімом «Великий шлях», так як у тюркських мовах слово «kara» (чорний) є синонімом величч. В українських степах комунікаційних доріг в давні часи не існувало, тільки старовинні шляхи по яким ходили торгові каравани: Чорний шлях (Каравана, дорога), (Гетьманський, Царський) йшов від Білгороду (Дністровського), через Маяк (Каравул) - до переп-

рави на р. Буг (Бог) і до Чорного лісу. А саме від Чорного лісу йшов в трьох напрямках - до Балти, - до Ольвіополя і врешті - до переправи Микитин Ріг через Дніпро. Чорний шлях починався з Перекопського перешийка і йшов на північ, через Запорозькі степи, на верхів'ях річок Інгул, Інгулець, Тясмин, повертав на захід та розгалужувався на декілька шляхів: **1). Київський** (північний або північно-східний) - на Кременчук, Київ проходив через Єлисаветград, Черкаси, Канів, Корсунь, Звенигородку, Богуслав, Лисянку, Тетіїв; потім далі на Заслав, Полонне, Луцьк, Володимир-Волинський, Сокаль, та на Волинь. **2). Кучманський** (південний), або Подільський, йшов посередині Поділля, долиною річки Бог, через Томаківку, Торговицю, Саврань, річки Кудима, Кучміль; далі під Липовцем з'єднувались з «Київським» і далі через Хмільник, Бар, Тернопіль простягався на захід у напрямку Львова. **3). Волоський** (Кучманський) (долиною Дністра) від переправи на р. Буг - до Балти (на Кишинів), через річки Кодима, Бог, Дністер через Умань, Гайсин, Тульчин, Саврань, через Рушава, Дзвін, Ушиця, Дзінків - далі на Скалу, Бучач. Наш співавтор книги Сергій Чеботарьов звертає увагу, що у 1648 році, на основі мапи «*Tabula Geographica Ukrainica*» (1639 року) Гійом Левассер де Боплан видав «Загальну мапу України». Повна назва «*Delineatio Generalis Campo-rum Desertorum vulgo Ukraina. Cum adjacentibus Provinciis*» (Загальний план Диких полів (Україна) з суміжними провінціями). На цій карті вже показаний Чорний Шлях (*Czarny slak*).

На початку 1750-х років, у Петербурзі сенатори ніяк не могли уладнати складні питання розселення людей у межах новоствореної Нової Сербії та володінь Запорозької Січі. Намічене будівництво фортеці святої Єлисавети затримувалося вже другий рік, у справу змушений був втрутитися гетьман України Кирило Розумовський і надіслав для «прискорення» будівництва фортеці українських козаків. Їх розмістили у поселенні поряд з фортецею. Та відразу постало питання – де ту фортецю будувати? Чергова російсько-турецька війна закінчилася укладенням Белградської угоди, яка не дозволяла Росії будувати укріплення на берегах Інгулу. Росіянам вона була потрібна саме тут, тим більше, що вони мали домовленість з

Новою Сербією, що спорудять укріплення на кордоні сербів і турків. Всупереч міжнародним угодам і етикетам, з Петербурга 18 червня 1754 року коменданту фортеці О. Глібову надходить наказ *«негайно розпочинати будівництво укріплення»*, хоча вже минула майже половина літа, до осінньої негоди лишалося кілька місяців. До того ж, саме на цьому місці, де мали з'явитися бастіони і рavelіни фортеці святої Єлисавети, на день святих Петра і Павла, (29 червня 1754), старовірські купці намітили провести «Великий перший ярмарок» із запрошенням купців сусідніх країн. Та у намічений день ярмарок не відбувся.

Ю. Матівос каже: - Дослідники фортеці, використовуючи для її опису найяскравіші фарби, чомусь залишають поза увагою «фронт робіт», виконаних при будівництві цього грандіозного на той час військового земляного укріплення. Кошторисом, складеним у Сенаті, будівництво мало здійснитися за 130 днів, під цей термін виділялися кошти, і ні на один день більше. Роботу мали виконати 10130 робітників і майстрових та 650 кінних візників. Де було взяти таку кількість здорових сильних чоловіків, здатних накопати, перевезти і викласти у симетричні вали і фігури сотні тисяч тон землі? При цьому користуватися лише лопатами, кайлами, носилками і ручними тачками - іншого інструменту тоді ще не існувало, техніки тим більше.

У всіх поселеннях, розташованих на той час у районі будівництва фортеці, нараховувалося не більше 2-3 тисяч мешканців загалом. Отож, роботи мали виконувати українські кріпаки - втікачі від жорстокої експлуатації поміщиків-землевласників з Лівобережної України та захоплених Польщею територій Правобережжя. Сенат змушений був прийняти постанову, якою визначив *«живущих в заднепровских местах старожилов и выходящих из Польши, учредитъ казаками так, как слободские полки состоят»*. Царському уряду потрібна була дармова робоча сила. Створенням полку покладено початок заснуванню біля фортеці поселення Новокозачин. Для охорони будівельників гетьман Розумовський надіслав з Глухова гармати, дві подібні і сьогодні стоять на гранітних постаментах при вході у фортецю святої Єлисавети.

Та як не приховували росіяни будівництво фортеці, про неї стало відомо у Константинополі. Падішах негайно послав на місце спорудження укріплення довіреного пашу Алі-Сент-Агу

для огляду будованої фортеці (про якого ми повідомляли). Комендант фортеці «чухав потилицю», часу на роздуми було обмаль: треба діяти рішуче і швидко. На поміч коменданту прийшли представники полкової старшини Устинович і Робота. На день «несподіваного» приїзду паші Алі-Сент-Агу у липні 1754 керівництво фортеці і полку призначило проведення «Першого ярмарку», про який ми весь час ведемо розмову. І ось тут є здогадка Ю.Матівоса про те, що нікому ніяких запрошень не надсилали. Був застосований звичайний «марафет», запозичений пізніше Потьомкіним при зустрічі в Україні Катерини II під назвою «Потьомкінські села». Учасники «ярмарку» селяни і кріпаки та необхідні сільськогосподарські предмети були під руками у коменданта фортеці. Необхідна кількість козаків була виряджена у селян та міщан. Місцевих купців, ремісників із своїми виробами вистачало, «товару» у вигляді худоби, коней, овець зігнали з навколишніх слобід і хуторів. Посуд, реманент, різна необхідна одежина, напої і закуски теж знайшлися - «Іх тимчасово взяли в борг у навколишніх селян».

Комендант «знайшов гроші» для причащення люду у корчмах та шинках, а організовувати масові заходи - козаки звичні. Поважного пашу Алі-Сент-Агу «уже в дугу п'яного» повели на «оглядини ярмарку», він такого надивився і додатково наковтався горілки, що його з помічником ледь всадили на коней, призначили козацький супровід і доставили до самого Бахчисараю (по дорозі не минали ні одного шинку), звідки він уже сам дістався Константинополя. Аж надто гучний прийом розчувив турецького посланця - пашу Алі-Сент-Агу, а тому ніякого будівництва фортеці він біля Чечори не побачив.

Успіх «оглядин відсутньої фортеці» звичайно приписали її коменданту Глібову. Російський посол, передаючи йому подяку, писав: *«что касается маскарада, который Ваше Превосходительство организовало Али-Сент-Агу и его помощнику, то имею честь без лишней лести передать вам наивысшую похвалу, которую вы заслужили»*. Донесення паші Алі-Сент-Агу заспокоїло Порту, що дало можливість Росії підготуватися до чергової війни з Туреччиною, яка мала розпочатися через 10 років. А «потішний перший ярмарок», організований біля фортеці, занесли до рапортів, які стали додатковим джерелом для дослідників.

Далі все пішло відомою дослідникам історичною стежиною. Коли іноземні колоністи не виправдали сподівань царизму та не перетворили Приінгульські Дикі степи у квітучий сад, то прийшлося Нову Сербію ліквідувати, і її територію перетворили у Єлисаветинську провінцію. З українського Новокозачого полку було створено Поселенський пікінерський полк. Для добудови фортеці, а у 1765 році був присланий Пермський карабінерний полк. Його розмістили у приміщеннях колишнього Новокозачого полку. Поселенню змінили назву і відтоді воно стало Пермською або Солдатською слободою. Тут було також відведено кілька будинків під військовий госпіталь, у якому могли одночасно лікуватися до двох тисяч військовиків.

Попри плутанину у визначенні часу проведення ярмарку, викликаного військовими і дипломатичними таємницями, він став знаменною віхою у історії торгівлі не тільки у місті над Інгулом, а й у всій Правобережній Україні. Адже до нього тут проводилися невеликі сільські торги - базари. У документах фіксується точна дата проведення і назва ярмарку - 29 червня 1754, на день святих Петра і Павла, тому й названий він був Петропавлівським (про це ми писали на початку розділу). Ярмарок проводився щороку від 1754 і до початку 1920 років, Спочатку торги відбувалися на схід від фортеці до Інгулу, а з ліквідацією фортеці у 1784 році її територія і була передана під ярмарок. У середині XIX ст. частину земельно-ярмаркового наділу віддали під будівництво окружного (обласного) суду, а частину під Сінну площу (старожили міста її пам'ятають). І від тоді всі ярмарки почали влаштовувати на лівобережній околиці міста, на великій «Ярмарковій площі» (де сьогодні є швейна фабрика і пам'ятний знак «Ангелу Хранителю»).

Ось така історія «першого ярмарку» міста Єлисаветграда, яка оповита таємницями і легендами. Уявити старий Єлисаветград без ярмарків і торгівлі взагалі неможливо, недарма наші купці першими в Правобережній Україні проклали торгівельні шляхи на міжнародні ринки, завдяки їм набула широкого розвитку торгівля в Одесі, Миколаєві, Херсоні, й інших південних містах України. Періодично ярмарки у Кіровограді поновляли і вони діяли до 1970-х років. Останній із них був на Кущівці під назвою «товкучка», з якою суперничати могла хіба що Одеса. Там можна було купити все, від порося і до автомобіля.

БИЛИНА ПРО МАЛОГО ХЛОПЧИКА

Свого рідного батька малий Валентин не знав і не бачив ніколи. І тому він усім розповідав власну билину, яку намалювала його уява. В повенному Кіровограді, було старе поселення Чечора про яке ви декілька разів чули. Це там, де зараз на невеликій горі в Кропивницькому стоять: міська поліклініка № 1, Кіровський районний суд, санстанція, туберкульозний диспансер та інше. А трохи далі облаштували цвинтар та збудували Знаменську церкву (її за радянські часи зруйнують як непотрібну річ), під горою у самій низині, у будинку № 51 (бо тоді назв вулиць не було), жила стара родина на прізвище Марговичі, дід Хом'як, за віком більше 70 років (якого всі звали Хомоякович) та баба Марина (того ж віку). Більше 50 років вони прожили разом і не було у них дітей, з цього приводу старі дуже журилися. Звідкіля вони прийшли до Чечори вже ніхто не пам'ятає. Дуже старі люди переказували, що від 1741 року уряд російської цариці Анни Іоанівни дозволив селитися на пільгових умовах у цих краях втікачам з Росії, Литви, Гетьманщини, Греції, Молдови, тощо. Засновані ними слободи почали називати за їхнім родом-племенем, або за їхніми назвами, які прив'язувалися до історії походження цих народів. Найперше поселення на берегах річки Біянки, назвали Молдаванкою, далі Грецька (Міщанська), Знаменська та інші слободи. Так само почали виникати поселення за десятки верст і навкруги майбутньої фортеці Святої Єлисавети.

Для прикладу, трохи пізніше була заснована Грузька та інші слободи поблизу фортеці св. Єлисавети. «Щоб не пропадати добру», із тих переселенців (Молдови), що виникли на цій та інших територіях Новослобідського козацького полку, уряд царської Росії сформує Молдавський гусарський полк, а його штаб-квартиру розмістили у Павлівській фортеці.

Якось сонячним ранком вийшов дід Хом'як з хати № 51 на Чечорі і нібито почув дитячий голос: - Тихий і незрозумілий, наче десь вдалині. Дід пішов на голос, який вів прямісінько до церкви. Біля входу в церкву (у зарослях високого бур'яна голос став сильнішим), дід почав розгортати руками колючі зарослі і у густій-прегустій траві знайшов новонародженого хлопчика. Ве-

личенький, білявий та кругленький хлопчик, лежав і плакав, бо хотів їсти. Навколо голови дитини сяло сонце, немов німб. Дід перехрестився, взяв дитину, притиск до грудей і поніс до хати, а сонце теж пішло за ним, немов слідкуючи. Тільки дід увійшов у хату, як побачив, що стіни розступилися, і на місці старої хати виросли розкішні палати, і в тих палатах стало ясно-ясно. Баба-баба, закричав дід, дивись яку радість я тобі приніс. Господі, баба від радощів не знаходила собі місця: «І так посадить, і так покормить, і до грудей притулить», а дід тільки посміхається та чухає потилицю: «Як же його назвати?»

Згодом дід і баба Марговичі називали дитину Валентином, ріс він сильний та здоровий, а сприймали його, як таємничий і радісний подарунок долі, а ще тому, що знайшли його не дарма напередодні Дня святого Валентина – покровителя усіх законаних! (Це ім'я набуло широкого поширення серед слов'янських народів, після появи роману Жорж Санд «Валентин»).

Ріс Валентин не по днях, а по часах, і коли став дорослим – проявились його розумові здібності. З усієї Чечори сходились до нього не тільки простий люд, а й козаки, щоб послухати його порад. А як стало Валентину більше 20 років, то разом з своїми друзями-козаками побудували добротну церкву неподалік від своєї хати і назвали її Знаменською, в ім'я Знамення Божої Матері, а під церквою викопали підземний хід, такий високий і широкий, що ним водили до Інгулу напувати своїх коней, а коли напали на місто Єлисаветград у 1769 році вороги, то козаки отим тунелем ходили у тил ворога, зненацька нападали та перемагали. Сильна і мудра людина виросла із отого хлопчика.

«Бабуся рідненька, та що ти мені розповідаєш?», каже малий Валентин сидячі біля старенької у темній, старій хаті: «Я народився взимку, наприкінці січня місяця». Стара Марина відповідала: «Нічого, мій любий, так народ вважає за потрібне, а ти слухай і запам'ятовуй». А ще старенька бабуса дуже цікаво розповідала всілякі історії з життя їхнього роду. Наприклад, чому від діда Хомояковича завжди йшов запах риби та коней». Бо старий дід Хом'як Маргович ходив пішки в центр міста «на базар до рибних рядів» і працював там візничим. «Рибні ряди» стояли між панчішною фабрикою та знищеним будинком Заславського у якому можна було «придбати все, навіть кулемета». Зараз на цьому місті стоїть «УТОКіровоград»

та пам'ятник чорнобильцям. А малий Валентин вечорами з нетерпінням чекав діда, бо той обов'язково з кишені своїх штанів дістане чорний, пересипаний махоркою, черствий кусок хліба, але такий добрий, що не проміняєш ні на які гроші.

Пояснення: 1754 року біля злиття річок Помічної і Грузької, з Чорним Ташликом було засновано фортецю Павлівськ, навколо якої виник населений пункт, згодом його назвуть Новопавлівськ. А з середини 18 ст. навколишні землі почнуть активно заселяти вихідці-переселенці з Росії, Сербії, Греції, Болгарії, Молдови тощо.

А ще баба Марина любила розповідати, як дід її діда, на початку 1880-х років ходив торгувати «на базар до Московських рядів», що стояли у центрі міста Єлисаветграда (зараз це будинок офіцерів по вул. Шевченка). З цього приводу ми хочемо показати вам найстаріше фото м. Єлисаветграда за 1879-1881 роки. Не виключено, що ця фотографія - найстаріший фотодокумент, на якому зображена частина м. Єлисаветграда.

Її надав колекціонер Юрій Тютюшкін з м. Кропивницького, але це лише фотокопія. Оригінал зберігався у сумнозвісного колекціонера Олександра Ільїна. Але в Кіровоградському обласному краєзнавчому музеї нам сказали, що не пам'ятають таку фотографію. Щоб зробити цей знімок, невідомий фотограф забрався на каланчу, яка була на будинку міської управи, (зараз це Кіровоградська ОДА) цей будинок кілька разів

реконструювався. Внизу по центру фотографії двоповерховий будинок на розі нинішніх вулиць Дворцової та Чорновола (на цьому місці нині банківська установа). Трохи вище, на далекому плані вздовж вулиці Петровської (нині Шевченка) розтягнулися дивні одноповерхові споруди, у яких з пів сотні однакових чи то вікон, чи дверей. О це і є так звані «Московські ряди або лавки». Їхня історія описана в «Историческом очерке г. Елисаветграда», який склав і видав 1897 року Олександр Миколайович Пашутін.

Питання будівництва кам'яних корпусів крамниць для московських торговців виникло ще у 1843 році. Передбачалося побудувати «Московські ряди» на базарній площі, включаючи частини Перспективної, Преображенської та Невської вулиць. Для цього мали скупити приватні лавки жителів Єлисаветграда, а також відчужити кілька дворових місць. Але цей проект, як занадто дорогий, не здійснився.

Тоді «Московські крамниці-ряди» вирішили будувати на Фундуклеївській площі (пізніше - міський бульвар, площа Кірова, сьогодні - площа Героїв Майдану). Але для цього також потрібні були додаткові витрати - треба було перенести «при-сутственные места». Тож вибрали найдешевше місце - на «Ярмарковій площі». Як пише О.Пашутін, розпочали будувати шість корпусів «Московських кам'яних крамниць» у 1857 році, а закінчили у 1862 р. На час укладання книги О.Пашутіним, «Московські лавки-ряди» були перебудовані під казарми для військ (у 1878, 1883, 1889 та 1890 роках) та заклали «Чоловічу гімназію» (згодом будинок офіцерів на вул. Шевченко). Під останню у 1879 році пристосували один з корпусів «Московських кам'яних лавок-рядів», витративши на це облаштування 22 тисячі рублів. До наших днів збереглися приміщення «Чоловічої гімназії», яке стало «Будином офіцерів», нині тут квартирують рятувальники. Із кількох корпусів «Московських лавок-рядів» створили казарми, у яких нині базуються військові.

До речі вулицю Шевченка раніше називали Петрівською від 1755 року на знак пам'яті померлого імператора Петра I. У 1957-1967 роках в будинку №63 разом з родиною проживав один із наших авторів (малим хлопцем) Валентин Карпов. Саме в районі нинішньої вулиці Шевченка була зосереджена чи не найбільша кількість навчальних закладів Єлисаветграда.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ ЖИТИ ПО СОВІСТІ

8 червня 1957 р настав День апостола Карпа (Берійського або Македонського), одного з 70-ти апостолів, а 18 червня 1957 день «Всіх Святих Землі Української». Про апостола Карпа можна зазначити так: - Святий апостол Карпо - був учнем і супутником святого апостола Павла. Знаючи Карпа, як чоловіка добродішного, апостол Павло поставив його єпископом Берії Фракійської.

Наприкінці червня 1957 року починався двотижневий Петрівський піст, який і мав закінчитись 12-го липня. Старі люди казали: «Петровка - на хліб голодовка», або «У Петрівку день - як рік». Петрівський піст встановлено на згадку про святих апостолів Петра і Павла. Здавна вважається, що під час цього посту не можна вінчати молодят і хрестити дітей. Це принесе негаразди.

Народи, які проживали на наших землях до Київської Русі називали червень місяць «кресник». Крес, це живлющий вогонь, який давало людям сонце. А самі перші племена-переселенці Дикого поля, називали червень - «ізок», тобто місяць сюрчання коників, або «гнилець». Назва пішла від того, що настає пора сінокошу, коли йдуть дощі, і сіно починало пріти й гнити. На території Чечори серед населення вже давно ходили слухи про «більшовицьке покращення» умов проживання радянського народу. Значить знову планувалось щось ламати, а будувати - «як Бог дасть». Хто розумніший, той починає заздалегідь тікати від чергового покращення більшовиків.

У 1960-х роках радянська влада прийняла рішення «про руйнування центральної частини Чечори і переселення її мешканців в інші райони міста Кіровограда для покращення умов проживання». Стара родина Магро та новостворена родина Карпових заздалегідь почали шукати місце під забудову, або придбання будинка для подальшого життя за межами Чечори. Через деякий час родина переселилася в район Великої балки (Кіровоград) до провулку Шевченко, а згодом на вулицю Шевченко ближче до річки Біянки, лівої притоки річки Інгул (басейн Південного Бугу). Першою назвою річки була «Балка», яку дали їй поселенці, імовірно, не пізніше XVIII ст. через рельєф долини річки, багатої на яруги і балки. Від річки, дістав свою назву ра-

йон Єлисаветграда - Велика Балка (перша назва Суха Балка). Назва річки Біянка з'явилася вже в XX столітті. Від вулиць Лєніна, Єгорова, Комінтерна Червоногвардійська та Кірова через річку звели автомобільні мости та насипи. Від Катранівки (широка ліва балка) річка Біянка повертає на захід, де її перетинають вулиці Преображенська та Олександрійська. Впадає вона до Інгулу біля Кримської вулиці навпроти спортмайданчику. До річч, в Кропивницькому майже загинули малі річчк - Мотузянка, Біанка та інші, яких просто замулило.

1957 рік приніс і особисті зміни в житті молодого хлопчика Валентина Карпова, не пояснюючи причин, йому змінили прізвище із Магро на Карпов, забрали від бабці Катерини Магро з Чечори, де він прожив більше 5-ти років - до родини матері Людмили Карпової (Магро) та Євгена Карпова, правда там вже була дівчинка Света 1955 р.н., мати сказала: «це твоя сестра». Відносини із сестрою налагоджувались важко, батьки у всіх дитячих пустощах карали Валентина, а сестру «гладили по головці та пестили». Вперше малий Валентин «на власній шкірі зрозумів батьківську науку» (батьківським ременем) і що є діти кохані і просто «інші» (дітей розділили на два табори).

У 1957 році молодий хлопець Валентин Карпов пішов навчатися до першого класу 10-річної ЗОШ №5 міста Кіровограді, сьогодні її назва: комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад I ступеня «Гармонія» - гімназія імені Тараса Шевченка (м. Кропивницького, вул. Чорновола, 15). Школа великого захвату у нього не викликала, тим паче після уроків йди до батьківської хати не хотілось і він весь час тікав до баби Катерини. Багато уроків було прогуляно, бо батьки мало цікавились успіхами малого Валентина Карпова. А хлопець мріяв зробити «щось героїчне». В 1967 році, отримав Свідоцтво про повну середню освіту з посередніми оцінками, він замислився: «що робити»? Життя в батьківській хаті приносило гіркі спомини, побиття і бажання «утекти на край світу».

У 1955 році радянська влада приймає рішення: для ліквідації нестачі харчових продуктів в СРСР, розорати в Казахстані, Сибіру, Поволжі, на Уралі і в інших районах 43 млн га цілинних і перелогових земель СРСР. Комуністична партія почала призивати молодь прийняти активну участь «в освоєнні

цілинних земель», ця програма діяла до 1970-х років. На кіно-екранах міста постійно крутили героїчні художні фільми: «Перша весна» 1954 р., «Перший ешелон» 1955 р., «Неспокійна весна» 1956 р., «Це починалось так...» 1956 р., «Іван Бровкін на цілині» 1958 р., «Горизонт» 1961 р., «Смак хліба» 1979 р. та інші (молодь «загорілася» цілиною).

В 1967 році молодий Карпов В.Є. звертається до Кіровоградського міського відділу ВЛКСМ про надання йому «путівки на освоєння цілинних земель і комплексу заходів по ліквідації відставання сільського господарства і збільшенню виробництва зерна в СРСР за рахунок введення у використання цілинних земельних ресурсів в Казахстані, Поволжі, Уралі, Сибіру та на Далекому Сході». Патріотичний порив молодого В.Карпова у відділі ВЛКСМ сприйняли з ентузіазмом і направили його «підіймати цілину» в Казахстан (Семипалатинська область).

Вся кіровоградська родина (окрім баби Катерини Магро), зітхнули з полегшенням: «Чим далі поїде хлопець, тим краще. Нехай його вчать чужі люди». На Кіровоградському вокзалі проводів не було, сказали звичайні слова: «Бажаємо успіхів на новому місці». До місця призначення їхали біля 5 суток, увесь «строкатий радянський союз в обличчях місцевих жителів» пройшов повз вікна вагону. По приїзду в очі впав різучий контраст: - *Казахстан входив в число самих малонаселених країн світу, щільність населення країни становила лише 6,3 чоловік на один квадратний кілометр.* Після декількох місяців «життя на цілині», де Валентин Карпов «пізнавав науку в чужих людях», привело до прозріння і рішення вступати до ВУЗу, найближче місто Семипалатинськ було за півтисячі кілометрів.

Семипалатинська область була створена 19 травня 1854 року, а 11 грудня 1920 року була перетворена в Семипалатинську губернію. Ідею освоєння нових земель запропонував 1-й секретар ЦК КПРС М.Хрущов у лютому 1954, згодом за «провал в роботі» його зняли. Але ідею підхватув наступний 1-й секретар ЦК КПРС Леонід Брежнєв. Україна зробила вагомий внесок в освоєння цілини, забезпечувала її молодими кадрами, механізаторами, спеціалістами сільсько-го господарства, технікою, тощо.

На 7 років (1967-1974 р.) Семипалатинська область і сам Семипалатинськ стали другою домівкою Валентина Карпова, де були злети і падіння, успіхи і невдачі, (молода людина пізнавала «науку життя»). За цей період батьки тільки 1 раз провідали сина «на чужині», сходили до ВУЗу де навчався Валентин, поплескали по спині і через 2 дні поїхали до себе в Україну. Залишили звістку: «За сестру Свету не переживай, їй уже виповнилось 17 років, ми в Кіровограді купили їй будинок і вона вийшла заміж (її прізвища стало Дубрава), скоро буде дитина».

У 1972 р Валентин оженився на дівчині Тамарі Зубко (яка теж була студенткою), обоє вийняли квартиру в чужих людей і продовжували навчання у ВУЗі, бо до його закінчення залишилось 2 роки. Жити стало важче, приходилось підробляти і знову «пізнавати науку від чужих людей».

Декілька слів про родичів Тамари Зубко, які після 1932-1933 р були висланні більшовиками з Харківської області «на постійне місце проживання» в село «Катон» Східно-Казахстанської області (це недалеко від кордону з Китаєм). Слід наголосити, що дід Григорій Зубко невдовзі перейшов російсько-китайський кордон і через 5 років надав вісточку: «Це не я жебракую в Китаї, а ви загинаєтесь від голоду і холоду в більшовицькій Росії». Батько Тамари – Зубко Василій Григорович у 1947 оженився на місцевій молодиці Вірі Олександрівні із старовірів і утворив свою власну сім'ю (мав 3 дітей): дочка Тетяна 1948 р, дочка Тамара 1951 р, та син Сергій 1953 р.

Довідка для дітей та онуків сім'ї Карпова Валентина і Тамари Зубко офіційно зазначено: - Зубко (в одруженні Карпова) Тамара Василівна 8.02.1951 р.н., село «Катон», Катон-Карагайського району (колишній Великонаримський або Більш-наримський район), існував у Східно-Казахстанської області і декілька разів укрупнявся, ліквідовувався і знову створювався, а ще місцеві комуністи, декілька разів міняли назву. Адміністративний центр району від 4

грудня 1970 - село «Катон-Карагай» (слово «карагай» - сосна, тобто село біля лісу). З 23 травня 1997 центром району стало село «Великонаримське» (Більш-наримське), а 16.10.2009 р. це село отримало нову назву «Улкен Нарин» (м'ясне блюдо).

Настав 1974 рік, по закінченню ВУЗа отримавши диплом лікаря, сім'я Валентина Карпова у складі трьох осіб: Валентин, Тамара і дочка Олена 1972 р.н. переїжджають на постійне місце проживання до Кіровограду. Батьки Валентина Карпова (Євген Карпов 1927 р.н. та Людмила Карпова (Магро) 1929 р.н.) зустріли молодих насторожено. Вони звикли, що Валентин далеко, а поряд є їхня дочка Света у якої не ладилось власне життя. Кинула навчання в будівельному технікумі, вийшла заміж та на початку 1970-х років народила хлопчика Дениса, а потім розлучилась з чоловіком і кинула дитину на призволяще.

Молодій сім'ї Валентина дали зрозуміти «що вони небажані гості» і запропонували переїхати до старенької бабусі Магро Катерини Василівни про яку ми згадували раніше. Всі помістилися у двох маленьких кімнатах і занурилися в роботу, з'явилась мрія: «Через 5 років ми збудуємо великий дім і проживемо дружною сім'єю». Через 4 роки (1979 р), Валентин купляє 4 соток землі із старою хатою по вул. Саратовській (Кушівка) і починає будівництво власного будинку. У 1980 році всі переберуться до новобудови і будуть облаштовуватись.

Проживаючи недалеко один від одного Валентин, (по причині яку не хоче озвучувати), біля 10 років не спілкувався з власними батьками. Старі дитячі психологічні рани дали ознаки, якщо раніше рідна мати в середині 1950-х років розділила своїх дітей «на коханих й інших», то в 1980-х роках теж саме відбулося, коли Людмила та Євген Карпови «поділили власних онуків (двоє дітей сина Валентина) на чужих і (двоє дітей дочки Свети) на своїх». Тамара Карпова заспокоювала Валентина: «Не переживай, ми сильні, наші діти інші, ми будемо жити по совісті, а згодом люди зроблять власні висновки».

Батьки Валентина (Євген та Людмила Карпови) «зайнялися вихованням своєю дочки Карпової Свети (1955 р.н.), яка на початку 1980-х років офіційно вдруге вийшла заміж і проживала в м. Кіровограді на розі вулиць Леніна та Одеської. До речі вона декілька разів буде закладати в кредит, а одного разу навіть продасть свій будинок, і кожного разу батьки будуть сплачувати її борги і розраховуватись з кредиторами. Запізніле батьківське виховання успіху не принесло, тим паче, що виправлятися не хотіла сама Света, скинула на батьків двох своїх малих хлопчаків і пішла в чергові «п'яні загули». Малих

хлопців чекав фінал: - старший Денис Дубрава буде тричі відбувати тюремне покарання і в 40-літньому віці помре від хвороби серця, а молодший Андрій Чибісов станом на 2019 рік вже мав 4 судимості, що буде далі «знає один Бог». Напрошується думка, що за якусь провинність Господь послав «покарання» Євгену Карпову 1927 р.н. і Карповій (Магро) Людмилі 1929 р.н. у вигляді суспільного відторгнення їх дочки Свети Карпової (Дубрави-Чибісової) 1955 р.н. та її дітей Дениса і Андрія. Нам в подальшому немає бажання описувати ті події, тому нехай за їхню сім'ю скажуть вони самі або інші люди.

А Валентин Карпов із своєю сім'єю пішов іншим шляхом. Він працював лікарем і продовжував навчання (друга вища освіта у Дніпропетровську 1985 р.), згодом отримує наукові ступені у 2005 та 2016 роках, захистить наукові звання у 2006 та 2007 роках та стане професором у 2009 році. А ще він письменник та відомий громадський діяч України. Являється автором більше трьох десятків науково-популярних книг та 3-х навчальних посібників для Вишів. Дружина Тамара, діти Олена та Антон, а також дорослі онуки всі мають вищу освіту. Правда у 2004 році (після 32 років подружнього життя), дружина Тамара Карпова померла внаслідок онкології. Горе тільки зцементувало сім'ю Карпова Валентина.

Старша дочка Олена Карпова (Горбенко) від 1991 року одружена з Сергієм Горбенко. Вони виховували і надали вищу освіту своїй дочці Горбенко Тетяні Сергіївні, яка стала магістром, а згодом доктором філософії (Ph.D.) в галузі психології.

Молодший син Антон Карпов 1983 р.н. має дві вищі освіти та два наукових ступеня: доктор філософії (Ph.D.) в галузі психології (2008 р.) і доктор філософії (Ph.D.) в галузі права (2016 р.). Працює і має повагу в суспільстві. Від 2009 року одружений з українкою Афанасьєвою (Карповою) Іриною Геннадіївною. В їх сім'ї є поки одна дитина Софія Карпова (майбутня надія дідуса Валентина) вона скоро піде в 1-й клас. Тож Карпов Валентин Євгенійович з гордістю каже: «Моя сила і слава - в моїх дітях і онуках».

А ще Карпов В.Є. фаховий спеціаліст із національно-патріотичної роботи, з 1991 року фундатор розбудови Українського козацтва на теренах Кіровоградської області. Нагороджений Золотою зіркою «Герой козацького народу» та багато іншого.

ЗУСТРІЧ ЧЕРЕЗ 60 РОКІВ

Зустрічі бувають різні і порою несподівані. В м. Кіровограді на протязі біля 70 років проживали дві родини: Карпов та Магро, які були далекими родичами і про це мало хто знав. Підстава: Колись дуже давно, у селі Гарманівка та Семенівка Компаніївського району Кіровоградської області, проживали (разом із своїми батьками)

Магро Платон 1926 р.н., який мав сина Магро Миколу Платоновича 1960 р.н. У цієї поважної людини, від шлюбу з Світланою народилося двоє власних синів: Дмитрій Магро 1983 р.н та Микола Магро 1985 р.н. - з однієї сторони та Карпова (дівоче прізвище Магро) Людмила 1929 р.н. - з другої сторони. Слід наголосити, що Микола Платонович та Людмила Ігнатівна були троюрідними братом і сестрою. У Людмили Магро народився син Валентин 1950 р.н. На протязі 7 років (1950-1957 р), хлопчик Валентин (по першому Свідоцтву про народження) мав прізвище Магро Валентин Миколайович, (а повторне Свідоцтво про народження від 1957 року) - вже Карпов Валентин Євгенійович. Більш детально про цю загадкову історію ми розповідали коли торкались пошуків родинного коріння Карпових. Виходить, що Валентин Євгенович та Микола Платонович - мають родинні зв'язки, про які й не здогадувалися.

23 листопада 2018 року у місті Кропивницькому стояла осіння погода. Сонце то сховається за густим туманом хмар, то раптом вирине і засліпить очі. Особливо гарно, коли крізь нещільні хмари пробиваються снопи сонячного світла. Вони ллються немов потоком прямо з неба. Темні плями перетинають небо то тут, то там - це зграї ледь помітних з землі птахів відправляються на зимівлю в теплі краї. Кропивницькі синоптики з осінніми прогнозами зазвичай не поспішають, про майбутнє воліють говорити лише в загальних рисах. І в цей день особливих подробиць про те, яким повинен бути одяг, не видали, бо їх прогнози, як правило, достовірні тільки на третину.

На вулиці «повисла» осіння мряка, на автобусній зупинці «п'ять-п'ять» зустрічаються двоє людей похилого віку: Валентин Карпов та Микола Магро. Вони ще не знають про свої родинні зв'язки. Знайшовши один-одного за допомогою Інтернету та мобільного телефону, зустрілися на зупинці і пішли до най-

ближчої кав'ярні. Замість запланованої короткої розмови, їхня зустріч розтягнулася на добрих дві години. Двом «білоголовим» дідам Карпову та Магро було про що побалакати. Частину цієї розмови, ми передаємо як спомин Магро Миколи Платоновича про історію заселення селищ Виноградівка, Водяне, Морквина, Гарманівки, Нечаївка, Обертасове, Семенівка, Червоновершки, Роздолля та інших навколишніх сіл Компаніївського району Кіровоградської області. Мала батьківщина Миколи Магро саме із цих країв, тож йому є про що розповісти.

Пам'ятаєте, як ми в перших главах нашої книги розповідали про історію заселення Дикого поля. Розповідь Магро М.П. перекликалася з нашими дослідженнями: - Багато тисяч років тому землі навколо майбутніх вищезазначених сіл захопили (заселили) скотарі-кочівники, і на декілька тисячоліть ці землі (від Дунаю - до Алтаю) стали звати Диким полем. Хто тільки не кочував цими степами - предки арійських племен, киммерійці, скіфи, сармати, гуни, авари, печеніги, половці, монголи, татари - сліди їх коней вже давно заросли степовими травами, а кості їх вождів зітліли під численними курганами моєї малої Батьківщини, які ще сто років тому десятками височіли посеред степу. Більшість з них за ці роки попали під металевий плуг та були розорані, тож ми не знаємо, кості яких славетних царів того часу потрощені «залізним конем - трактором». А ще не знаємо які таємниці тисячі років берегли їх безіменні могили, які скарби лишилися десь там, в глибині ґрунтів Компаніївського району?

Ви вже знаєте, як майже триста років, в наших степах орудували татарські та ногайські загони, які цими місцями пробирались углиб України та виводили «ясир» - полонених жінок та дітей. Різними польовими дорогами Дикого поля, вони йшли у бік Херсонського шляху, що проходив по вододілу Інгула та Південного Буга. Історик Д.Яворницький свого часу стверджував, що це частина сумнозвісного Чорного шляху, який з Криму, через наші місця, понад Виссю, прямував на Торговицю (Новоархангельський район) і далі на Польщу.

Далі (до 1690-х років) наша розповідь немає документального підтвердження. З часом зникає загроза постійних татарських набігів, останній з яких відбувся 1769 року на чолі з кримським ханом Керим-Гіреєм на фортецю Святої Єлисавети, як наслідок, в цей період проходило інтенсивне заселення місце-

вості, різними народами (переселенцями). А ось наступний етап історії земель вищеназваних селищ, розпочинається з часів існування Запорізької Січі, зокрема Інгульської, Кодацької та Буго-Гардівської паланок.

Примітка. Кодацька паланка містилася між річками Дніпро і Базавлук та верхів'ям Інгульця з одного боку й річкою Тясмином (від 1752 року), з Новосербською граничною лінією з другого, у майбутніх Катеринославському й Верхньодніпровському повітах. Інгульська паланка була розташована на правому березі Дніпра (між Дніпром та його притокою Інгульцем.) Буго-Гардівська паланка займала степову смугу Дикого поля, по її території протікали такі притоки Південного Бугу, як Інгул, Мертві Води та Синюха. В її межах знаходилось 373 зимівники. Один із авторів нашої книги (Валентин Карпов) від початку 1990-х років являється фундатором розбудови сучасних козацьких осередків Кіровоградської області, які створені на історичній основі колишніх Кодацької, Інгульської та Буго-Гардівської паланок. Перша козацька організація Кіровоградського краю від початку 1990 років, мала назву «Буго-гардівська паланка» (як наступник), а вже від неї з часом почали створюватись інші козацькі організації нашої області.

Опираючись на Ю.Матівоса та його дослідження, Микола Магро зазначає: - Південна межа земель Нової Сербії проходила по річці Сугоклеї-Комишуватій (поблизу сучасної Компаніївки). З метою прискорення освоєння Дикого поля, царський уряд 1764 року затвердив «План про раздачу в Новороссийской губернии казенных земель для заселения». Землю мали право одержувати «люди всякого звання» за винятком кріпаків.

Черговий історичний акцент ми маємо від 1698 року, коли в наших місцях (в урочищі Сугоклей), відбулась переможна сутичка загону під проводом козацького отамана Івана Гусака та сотника Павла Федорова з ногайцями Девлет-аги. Але це інша тема і потребує окремої викладки.

В XVII–XVIII ст. на незаселених землях сучасного Компаніївського району почали масово появлятися козацькі хутори-

зимівники: Семенівка, Ганнівка, Тетянівка тощо. На карті де-Боксета 1745 року про наші місця написано «*жилища и зимовья Запорожских казаков*». Наприклад, за свідченням Ю.Матівоса, хутір Тетянівка, що згодом став Маєровим, існував вже в середині XVIII ст. і належав козацькому полковнику Семену Лизогубу. Саме його доньці Тетяні він дістався в посаг при її одруженні з Афанасієм (Панасом) Яновським в 60-х роках XVIII сторіччя.

Новоприбувшим у ці місця поселенцям надавали різні пільги та на значний строк їх звільняли від податків. Особливо щедро роздали родючі українські чорноземи новим землевласникам - мешканцям Лівобережної Гетьманщини, переважно з Полтавщини. Невдовзі цю місцевість залюднили козацькі зимівники та слободи. За Петра Калнишевського цей процес зазнав свого розквіту, бо родючі чорноземи Приінгулля завжди були джерелом достатку та добробуту мешканців поселень сучасного Компаніївського краю. На Компаніївських теренах жило багато відомих в історії родин. Зокрема представники знатних козацьких родів: Бутовичі, Нечаї, Новицькі, Магро та інші. Є дані про нащадків одного з перших компанійських полковників І.Ф.Новицького, а ще треба пам'ятати про Золотницьких, Келеповських та інших російських дворян, що залишили помітний слід в суспільному житті свого часу: Титови, Добровольські, Емануелі, Соколови-Бородкіни, Зелені, Бракери, Живанови, Обертасови, Дроботковські тощо.

Основою господарства на майбутніх Єлисаветградських землях був зимівник - велике козацьке фермерське господарство, яке базувалося на займанщині (освоєнні земельних наділів колишнього Дикого поля) та вільнонайманій праці. Кіровоградець Леонід Куценко поцікавився прізвищами та соціальним статусом власників містечок, сіл, слобід, хуторів, пасік, земельних наділів цього краю і з'ясував, що: Прокіп Гаверук, Гнат Галаган, Данило Магро, Андрій Головка, Олексій Запалисвічка, Василь Гегела, Федір Карп, Василь Зарудний та інші ставали опорою нашого краю. Л.Куценко вважав, що саме вони є повноправними господарями, «бо це була їхня земля, це була їхня власність», отже, мали стати основою майбутньої державної еліти. Згідно з

дослідженнями Анатолія Пивовара в задніпровських поселеннях проживало до 20 тис. осіб. Коли імператриця Єлизавета Петрівна підписала указ про будівництво на берегах Інгулу фортеці Святої Єлисавети, цим указом було ініційовано прихід російських військ на терени Центральної України.

Візьмемо для першого прикладу створення Компаніївки. Компаніївщина не входила до складу створених російським урядом військово-поселенських областей Нової Сербії (1752 – 1764 р.) та Ново-Слобідського козачого полку (1754 -1764 р.), а до самої ліквідації Нової Січі (4 червня 1775 року) була Запорозькою територією. Указом 5 серпня 1775 року вона була приєднана до Єлисаветградської провінції. У другій половині XVIII ст. на лівому березі Сугоклеї-Комишуватої колишні козаки-компанійці заснували село Компаніївку, яка згодом стала центром Компаніївського району. Компанійські полки складали гетьманську легку кавалерію, призначенням якої була сторожова та розвідувальна служба на південному та західному кордонах. Компанійці були озброєні шаблями, луками, рушницями та нагайками-канчуками, іноді використовували списи.

Їхнім одягом були зелена черкеска з червоними вилогами, червоний жупан, вузькі шаровари або штани-голянци, короткі чоботи та круглі шапки. Компанійці, що вийшли у відставку, повинні були приписуватися до соціального стану, відповідно обраному роду своїх занять, наприклад: міщани, козаки чи селяни. Останні компанійські полки 1775 року були реформовані в регулярні легкокінні полки. Цей процес був причиною значного оселення колишніх компанійців, ми думаємо, тоді й виникла Компаніївка.

У 1775-1776 році провінції Новоросійської губернії були поділені на повіти і майбутня Компаніївщина опинилася в Єлисаветградському повіті Єлисаветградської провінції Новоросійської губернії. 8 жовтня 1802 року Новоросійська губернія розділилася на три губернії і Єлисаветградський повіт, в якому знаходилися Компаніївські землі, а 15 травня 1803 року в зв'язку з переведенням губернського центру до Херсону, була перейменована на Херсонську.

Після указу 16 квітня 1817 року про реформування Бугського козацького війська у Бугську уланську дивізію в усіх, крім

Тираспольського, повітах Херсонської губернії почався процес створення військових поселень. Але з населених пунктів Компаніївщини тільки Губівка потрапила у військове відомство. В ній було розквартировано 1-й, 2-й та 3-й взводи запасного ескадрону Стародубського кірасирського полку (Кірасирського принца Петра Ольденбургського полку). Губівка входила до складу 4-го поселеного кавалерійського округу. Передача військовим багатьох сіл привела до скасування Єлисаветградського повіту, що сталося 6 грудня 1828 року. Території, не зайняті військовими, відійшли до новоствореного Бобринецького повіту. За указом 4 червня 1857 року ці військові поселення почали скасовуватися, Єлисаветградський повіт було відновлено, повітове правління переїхало з Бобринця - до Єлисаветграда у 1865 році.

Магпо Микола Платонович, зупинився перепочити та випити кави, подивився у вікно, зробив коментар відносно горобців на дереві і знову відновив свою розповідь: - В подальшому Компаніївщина перебувала у Єлисаветградському повіті Херсонської губернії і складалася з Компаніївської, Нечаївської та Лозоватської волостей, але її східна частина (Губівка і навколишні землі) знаходилася в Новгородківській волості Олександрійського повіту. В ті роки Єлисаветградський повіт ділився на шість районів: Компаніївська, Нечаївська та Лозоватська волості входили до складу Центрально-східного регіону. Крім Компаніївки, Нечаївки і Лозоватки статус села мала Губівка (тоді в селі було 2 церкви), а село Коротяк мало статус містечка від 1831 року.

Низьким був освітній рівень серед Компаніївського населення. У 1885 році з 509 жителів лише 12 були письменними, серед них - жодної жінки. Тільки 1889 року в Компаніївці в сільській хаті почала працювати однокласна церковнопарафіяльна школа для селян. В середині 1890-х роках під та дяк навчали тут 35 хлопчиків і 13 дівчаток. Навчальний процес тривав усього 55 днів. Але й цю школу багато дітей сільської бідноти не мали змоги закінчити. Так, у 1910 році до неї було зараховано 55 дітей, але через матеріальні нестатки майже половина з них уроків не відвідувала.

А далі Микола Магро почав розповідати про окремі села Компаніївського і Новоукраїнського районів в тому переказі, який до нього дійшов від його батька (нині покійного) Платона Магро. Ми повинні призупинитись і сказати, що розповідь схожа на споми́ни Магро Катерини Василівни із глави «Магро: голос минулих років», де вона цікаво і захоплююче розповідала про навколишні села і людей які там проживали.

В 1903–1904 в Нечаївці, Гарманівці, Семенівці та інших селах відбулися страйки селян, що протестували проти рабських умов праці. Стайки переростали в стихійні бунти, які супроводжувались сутичками з можновладцями та жандармами. До цього підштовхували «Летючі загони» Єлисаветградського комітету РСДРП напередодні Першої російської революції, які розповсюджували в селі свої листівки-прокламації.

У 1917 - 1921 роках Компаніївщина перетерпіла калейдоскоп влад і лихоліття громадянської війни. Як приклад:

- ▶ березень 1917 р. - Центральна Рада;
- ▶ січень 1918 р. - більшовики;
- ▶ квітень 1918 р. - гетьманат;
- ▶ листопад 1918 р. - Директорія;
- ▶ січень 1919 р. - більшовики;
- ▶ серпень 1919 р. - денікінці;
- ▶ вересень 1919 р. - більшовики;
- ▶ вересень 1919 р. - денікінці;
- ▶ січень 1920 р. - більшовики;
- ▶ грудень 1919-1920 р. - махновці;
- ▶ від 1921 р. радянська влада.

Про повстанські загони й отаманів - ми напишемо іншим разом. У травні 1919 року Херсонська губернія розділилася на дві: Одеську та Херсонську, але 13 березня 1920 року Херсонську губернію перейменували на Миколаївську, в складі якої перебували Єлисаветградський та Олександрійський повіти. На VI Єлисаветградському з'їзді Рад 4 -12 лютого 1921 року, була прийнята постанова «Про створення районів», для чого вибрали спеціальну адміністративно-територіальну комісію. Постановою міжвідомчої губернської територіальної комісії від 5 квітня 1921 року Єлисаветградський повіт був поділений на 9 районів, територія Компаніївщини частково знаходилася в Єлисаветградському, а частково в Бобринецькому районах.

Декілька слів про культурне життя. У 1919–1922 залишив слід на теренах Компаніївського району український письменник Микитенко І.К., уроженець Рівного (Новоукраїнський район), який, закінчивши Херсонське медичне училище, працював фельдшером у місцевій волосній лікарні. Саме він організував драмгурток із місцевої молоді, знайшов співаків, артистів, музикантів та згуртував хороший, дружний колектив і став з ним ставити п'єси: «Сільська честь», «Безталанна», «Наталка-Полтавка», «На злобу дня» у Компаніївському, Нечаївському та інших сільських клубах й писав агітки. З розученими п'єсами самодіяльні артисти їздили в села: Криничувате і Гарманівку, Софіївку і Семенівку, Водяне і Диміно, Шишкіно та інші. У перші роки Радянської влади Микитенко завідував позашкільним відділом при Нечаївській волосній Раді, створив дитячий будинок для сиріт у Криничуватому, збирав гроші для голодуючих, разом із комітетом незаможних селян, з біднотою «перелицьовував старі села на нові». Саме Нечаївська громада, направила молодого фельдшера І.Микитенка на навчання до Одеського медичного інституту.

1931 року Компаніївський район було ліквідовано, сільські ради було безпосередньо підпорядковано міськвиконкому м. Єлисаветграду. Та вже через чотири роки (07.07.1935 року) на адміністративній мапі знову з'явиться Компаніївський район (постанова № 218 Єлисаветградської міськради).

Після колективізації у кожного з селян Компаніївського району залишилось близько 20 соток городу біля хати. Згідно з законом селянин мав право утримувати 1 корову, 2 свиней та 10 курей. За це державі потрібно було віддавати від 250 до 360 літрів молока, шкуру з корови та свиней і до 250 яєць. Забити свою тварину можна було лише з дозволу місцевої влади. У селян вилучали останні запаси зерна та майно, реманент та худобу реквізували до колгоспів, а самих селян, як «саботажників хлібозаготівлі» виселяли на північ Росії без права повернення до рідних домівок. Ось приблизно така була розповідь Магро Миколи Платоновича осіннього дня 2018 року.

Сьома глава

Організація власних пошуків

СЕКРЕТИ НАШОГО ОБЛИЧЧЯ

Діду, кричить мала онука Софія, чому я в дзеркалі з одного боку красива, а з іншого ні? Не секрет, що людське тіло насправді не дотримується симетрії. Виявляється, ліва і права сторона вашого обличчя зовсім не схожі одна на одну. Є два всім знайомі словосполучення: «ангельське терпіння» і «диявольська злість». Недавно вчені виявили області в мозку, що відповідають за хороші і погані вчинки людей, їх назвали «ангел» і «демон».

Дід Опанас: - Щоб взнати, хто ви? Треба в місячний день вашого народження зробити свою фотографію (на цій фотографії ви повинні сидіти тільки прямо і рівно), потім цю фотографію розрізати навпіл і притулити до дзеркала, до одного дзеркала - ліву половинку, до іншого дзеркала - праву половинку. Треба бути уважним, у чоловіків світлою стороною (ангел) буде права, а у жінок - (ангел) ліва частина фотографії. Дві правих частини фото для чоловіків - це ваш світлий образ, а дві ліві половинки - ваш темний образ. Не дивуйтеся, якщо ви побачите двох абсолютно різних людей. Один вираз - буде ваш демон, другий - ангел. Значить у вас «сидять» дві сутності: Темна і Світла сторона (демон і ангел).

Коли особа має абсолютно гладке (симетричне) обличчя: **1)** ви абсолютно захищені від втручання сил темряви; **2)** ви сам демон; **3)** ви сам ангел. Коли людина має «стерті риси» обличчя, від неї можна очікувати всього, чого завгодно. Навіть древні волхви підозріло ставилися до людей з невиявленими рисами «стерте» обличчя. Є три назви: «Нефалем» - це на половину ангел і на половину демон. «Ніфілім» - це на половину ангел і на половину людина. «Ельдріон» - це людина-демон. Всі ви пам'ятаєте притчу про ангела за правим плечем і демоном - за лівим. Тож яка сутність живе у вас в середині?

По суті в християнській релігії права сторона є сакральною. Наприклад, ікони в будинках ставлять у правому кутку, рукостискання і вітання виконують також правою рукою. Слово «правда» походить від кореня «правий». Гарну, чесну справу виконує саме праведна людина. Коли православні хрестяться справа - наліво то вони як би перекидають ангела з правого плеча - на ліве для того, щоб він вступив в сутичку з демоном.

ДИВОВИЖНЕ ВІДЧУТТЯ ЕПОХИ

Наша мала героїня книги онука Софія, підбігла до старого Опанаса і вміщуючись йому на коліна, запитала «А у тебе був свій дід, де він жив, як його звали»? - Тихше сорока, не все одразу. Хочеш я тобі почитаю книгу «Відголоски родинної пам'яті» де викладені описи про твоїх дідів і прадідів, про тих, хто жив за 1000 років до твого народження, про нашу Україну.

Там ти знайдеш такі слова: - Люба Софія, в дуже давні часи, наш народ вживав самоназву: Рось, Русь, русини, похідні від імені середньовічної Руської держави (Київської Русі). Інші люди називали українців рутенами, черкасами, козаками, малоросами тощо. Український етнос постав на основі слов'ян, нащадків антів та склавів - літописних полян, волинян, сіверян, тиверців, деревлян, уличів, білих хорватів, дреговичів тощо. Є й інші тлумачення, але ми їх сьогодні не будемо зазначати.

Щоб визначити, скільки є людей в державі, робили обліки. За словами «батька історії» Геродота, скіфський цар Аріант (у проміжку 585-480 р. до н.е.), бажаючи дізнатися кількість своїх воїнів, провів своєрідний «перепис населення», звелівши кожному скіфу принести вістря стріли. З них він повелів вилити казан, ось як було записано: *«... і наказав усім скіфам, кожному принести по одному наконечнику стріли. А хто не принесе, тому він загрожував смертю. А коли йому принесли дуже багато наконечників стріл, вирішив він спорудити з них постійний пам'ятник. І зробив величезний казан і присвятив його тому Ексампееві ...»*.

Далі Геродот пише, що йому показували той казан, який встановили у місцевості Ексампей: між Борисфеном (давньогрецька колонія Ольвія, на узбережжі Чорного моря та давньогрецька назва річки Дніпро) і Гіпанісом (річка Південний Буг на південному заході України). Він вміщував шістсот амфор вина і мав шість пальців завтовшки. Нижче ми приводимо розрахунки, як у такий спосіб скіфський цар Аріант довідався, що у Великій Скіфії кількість чоловіків складала близько 12,2 млн. без урахування жінок і дітей, і це за 700 років до нової ери коли про Рим ще ніхто і не чув, а Карфаген тільки почав формуватися та набиратись власних сил.

Амфора дорівнювала 40 літрам води, тож казан вміщував 24 тис. літрів. Грецький «палець» («дактиль»), дорівнював 19,3 мм. Казан скіфського царя обчислив доцент Київського держуніверситету Копань В.С. Діаметр казана становив 8 метрів 20 см., а вага, за даними Геродота, близько 122 тон. Якщо поділити вагу всього казана на вагу одного наконечника (10 грам), то одержимо 12,2 млн. штук. Кожний наконечник відповідав одному воїну, виходить 12 млн. 200 тис. воїнів без урахування жінок і дітей.

У такий спосіб скіфський цар Аріант довідався про кількість своїх воїнів і провів своєрідний «перепис» народів Великої Скіфії «чоловічого населення, без урахування жінок і дітей». Сьогодні, щоб віднайти своє генетичне коріння роду, необхідно опиратися на перші записи про людей, події, війни, природні лиха, а також «подимний», або «поплужний» облік.

В Русі-Україні (X ст.) за одиницею обліку податного населення був «дим», який обчислювався за кількістю печей і димарів у кожному домогосподарстві. «Дим» замінила інша одиниця обліку платників княжої податі - «рало» (знаряддя оранки типу примітивного плуга). Пізніше одиницею обкладання податком став плуг й називалась «поплужне».

Але науковці твердять: - Перші спроби неофіційного перепису населення України відбувалися в часи середньовіччя. Після ординської навали для визначення розмірів данини обліку людності проводили на вимогу татарських ханів. Такі перші загальні переписи були проведені у 1245, 1257, 1259, 1273 роках. Їх проводили «обчислювальники» - спеціально призначені люди. За даними цих переписів, населення Київської Русі нараховувало тоді близько 10 мільйонів мешканців.

За часів Литовсько-Руської держави одиницею оподаткування, а отже й обліку платників податків, було «дворище». Воно не мало сталого розміру і залежало від кількості вільних ґрунтів навколо. З часом кількість незайнятих зменшилась, а потреба держави, навпаки, збільшилась, тому була введена нова одиниця обліку - «волока». Згідно з «Уставом на волоки Господаря его милости во всем великом княжении Литовском» (1557) селянське господарство діставало 19,5 десятини.

Після остаточного закріплення союзу Литви і Польщі Люблінською унією 1569 року більша частина українських земель увійшла до складу Польщі, а в першій половині XVII ст. вже майже всі землі, заселені українським народом, опинились у складі Речі Посполитої (крім Закарпаття та степів на схід від теперішньої Полтавщини).

У Речі Посполитій з метою отримання інформації для податного обкладання проводились «люстрації» - періодичні описи державних маєтностей для визначення їхньої прибутковості, а також облік переважно сільського населення і то лише того, яке оподатковувалось та несло інші повинності.

За період козаччини, під час визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького вперше облік людності проводився тодішньою українською державою. За наказом гетьмана у 1649 році на щойно звільненій від польського панування Україні був здійснений перепис козацького стану.

Перший облік людності на Лівобережній Україні після поділу України ще до Андрусівської угоди був проведений на початку 1666 року московськими переписувачами, яких закликав в Україну разом із московськими воєводами і військом гетьман Лівобережної України Іван Брюховецький. 1729-1731 роках у Лівобережній Україні був проведений перепис під назвою «Генеральне слідство про маєтності», яке здійснювалось полковими канцеляристами відповідно до нових статей договору про автономію Лівобережної України, прийнятими у 1725 році. *«В кінці 1730 року полкові книги були відіслані до Глухова (столиці Гетьманщини), де їх остаточно перевірили і з початку 1731 року один примірник «Слідства» по всіх десяти полках, за підписами генеральної старшини й полковників вислано до Петербурга»* (Дорошенко. Нарис історії України).

Після ліквідації одного із останніх атрибутів автономії України – гетьманства, з метою запровадження нового підвищеного державного оподаткування представниками великоросійських військових команд грубими методами проводився *«Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 років»*. В кожному селі виганяли народ з хат на вулиці, (не минуючи нікого і навіть грудних немовлят), шикували їх шеренгами і тримали так на всякій погоді, чекаючи, аж доки пройдуть

вулицями головні Комісіонери, які робили переклички й ставили у кожного на грудях крейдою та вуглем - відмітку, щоб з іншими не змішався. Худобу обивательську тримали разом з її господарями і також оглядали й переписували, теж саме робили з маєтками господарів. Уявіть собі: Ревище худоби та плач дітей «стояв на декілька верст», це сповіщали, що до села наближаються Комісіонери з численними асистентами. (Історія русів, стор. 317). Опис не був закінчений, тому що почалася війна з Туреччиною, але все ж було отримано величезний обсяг статистичних даних, які так і не були використані.

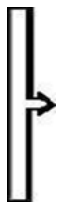
В кінці XVIII ст. - на початку XIX ст. усі споконвічні українські землі були поділені між двома імперіями: Російською та Австрійською. Російський імператор Петро I видав наказ від 26 листопада 1718 року запровадивши державні ревізії, їх було аж 10 штук з 1719 по 1858 роки (у 1763 році відбулося остаточне закріпачення селян за місцем прописки).

У Слобідській Україні першим подушним обліком населення, введеним російським царем Петром I, була перша ревізія, яка проводилась у 1718-1727 роках. Наступною була друга ревізія (1742 р.) і подальші. У Лівобережній Україні першим подушним обліком населення, введеним російським царем Петром I, була четверта ревізія, яка проводилась у 1781-1787, оскільки на початку цього періоду Лівобережжя остаточно втратило автономію. У Правобережній Україні це був п'ятий подушний облік (ревізія), який проводився протягом 1794-1808 р., оскільки приєднання її до Росії відбулося у 1793-1795 роках. На території України наступною була шоста ревізія у 1811 р., потім відбулася сьома ревізія у 1815-1825 роках, восьма - в 1833-1835, дев'ята - 1850 і остання ревізія в 1857-1859 роках.

Але були й інші переписи населення України. Станом на 31 жовтня 1857 в Австрійській імперії провели перший загальний український перепис, програма якого відповідала сучасному її розумінню. Потім було проведено ще 5 загальних переписів населення: 1869, 1880, 1890, 1900, 1910 р. Усі ці переписи охоплювали територію сучасних Івано - Франківської, Львівської, Тернопільської і Чернівецької (за винятком колишнього Хотинського повіту) областей.

Академічна наука зазначає: - У 1897 році відбувся перший на українських землях офіційний перепис. Як свідчать документи, тоді українці жили не лише на сучасній території України, а й на Кубані, Поволжі й аж до Каспійського моря. Як проводили цей перепис і скільки взагалі переписів було на наших землях? Із 1897-го по 2001 рік на території України відбулося 13 переписів населення, зокрема:

- ▶ 1897-го року (Російська імперія),
- ▶ 1900-го (Австро-Угорська імперія),
- ▶ 1930-го (Румунія та Чехословаччина),
- ▶ 1931-го (Польща),
- ▶ 1926, 1937, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989 років (СРСР),
- а 2001 року (Україна).

В Російській імперії під час першого перепису 1897 року, проживало 125 мільйонів осіб. Росіяни (в переписних бланках - великороси) становили 44,3%, українці (малороси) - 17,8%, поляки - 6,3%, білоруси - 4,3%, євреї - 4,0%. От-же, за даними перепису, українці були другою за чисельністю нацією і налічували щонайменше 22,4 мільйона осіб. Разом із 3,6 мільйонами українців Галичини, Буковини та Закарпаття (що належали до Австро-Угорщини) загальна кількість становила близько 26 мільйонів осіб. Тобто на початку XX століття ми були однією з найчисленніших націй Європи і світу!

26 мільйонів українців проживали на території від Карпат - до Кавказу, а також на Поволжі (Жовтий Клин), Алтаї та півночі Казахстану (Сірий Клин) та на Далекому Сході (Зелений Клин). Частка українського населення на Східній Слобожанщині (сучасні російські Курщина, Білгородщина, Орловщина й Воронежчина) становила від 30 до 50%! А на Кубані (Малиновий Клин) до 90% українців. Але в 1917 році недалекоглядні керівники Центральної Ради у переговорах із російським Тимчасовим урядом відмовилися від включення Східної Слобожанщини та Кубані до Української автономії і ми втратили свої етнічні землі. А ще дуже багато представників наших родів залишилися проживати на тих територіях.

Згідно з рекомендаціями Організації Об'єднаних Націй переписи населення у більшості країн світу проводяться 1 раз на десять років. В Україні з 2001 року перепис «переносився» 4 рази (з 2011 на 2012, з 2013 на 2016 та на 2020 р).

ЯК ВІДНАЙТИ КОРИННЯ СВОГО РОДУ

Історія виникнення і побутування імен та прізвищ людини тісно пов'язана з історією народу, з особливостями матеріальної і духовної культури. Глибини антропонімії загадкові й бездонні, в них відбивається духовна культура етносу, його історія, зв'язки зі світом інших племен і народів: «Народ скаже – як зав'яже». Українська антропонімія, тобто система власних назв людей, включає в себе імена, прізвища, прізвиська, а також псевдоніми про що ми вже розповідали.

Слова: «Я знаю ім'я твоє», «Я знаю всі імена твої» часто повторювались навіть у давніх народних заклинаннях. У цих словесних формулах яскраво відбилися властиві багатьом народам світу давні вірування в магічну силу імені, його нерозривний зв'язок з людиною. Вірили в це і давні слов'яни. Деякі давньослов'янські вірування і забобони, пов'язані з вибором імені для дитини, збереглися й до нового часу.

Десь наприкінці IX ст., коли Київська Русь прийняла християнство, на зміну давньоруським найменням прийшли християнські імена грецького, латинського і старослов'янського походження, запозичені з Візантії разом з релігією. Але давньоруські імена ще тривалий час продовжували побутувати паралельно з новими християнськими іменами. Так, великий Київський князь Володимир, який запровадив на Русі християнство, одержав при хрещенні ім'я Василій, а його син Ярослав Мудрий звався церковним ім'ям Юрій. Проте літописці іменують обох князів лише своїми, слов'янськими іменами. І не тільки в X ст., а й пізніше, у XI і XII ст., особи князівського дому мали по два імені, при хрещенні дитина одержувала церковне ім'я та одночасно вона нарікалась давньоруським, так званим «мирським» іменем. У літописах натрапляємо на такі записи від 1113 року *«преставися князь Михаилъ, зовомый Святополкъ»*, від 1164 року *«Константинъ, а мирскы Добрыло»* від 1177 року *«родився у Игоря сынъ и нарекоша имя ему в крещеньи Андреянь, а княжее Святославъ»* та інше.

Церковно-християнське ім'я несло дитині покровительство відповідного церковного святого і ім'я це вона зобов'язана

мати як християнин, а слов'янське автохтонне ім'я несло дитині відповідне, переважно захисне або профілактичне побажання батьків. Яскравим прикладом цього може бути найменування Богдана Хмельницького, загальновідомого під автохтонним слов'янським ім'ям Богдан, хоча гетьман мав і церковно-християнське ім'я Зіновій.

Візьмемо другий приклад, східнослов'янське ім'я Іван, має польську відповідність - Ян, по фінськи й естонському - Юхан, англійське - Джон, французьке - Жан. І всі вони походять від одного імені, яке в давній Іудеї вимовлялось як «Йоханаан», що означало «божа благодать», або «божий дар». Те саме значення має наше ім'я давньогрецького походження Федір і слов'янське Богдан.

Візьмемо третій приклад, велика варіативність у творенні похідних від особових власних імен характеризує деякі говори сучасної української мови. На Закарпатті жіноче ім'я Ганна має понад 70 розмовних варіантів: Айнина, Анничка, Аннуса, Ануша, Аннушка, Анюрка, Анниско, Аннище, Аннуца, Андя, Анніка, Ганя, Ганька, Ганиско, Ганьча, Низя, Ниця, Онйзя, Онуша, тощо. Ім'я Микола побутує там же у таких формах: Миколка, Миколав, Миколай, Миколайко, Миколаїк, Микула, Микулик, Микульцо, Никола, Никора, Никоцьо та інше.

Український мовознавець Р.Осташ провів дослідження відомих козацьких «Реєстрів», складених після Зборівської угоди 1649 р. і виданих О. Бодянським у 1875 р. «Реєстри» зберігають імена й прізвища (правильніше за термінологією Худаша - «прізвищеві назви», оскільки «прізвище» в сучасному розумінні цього слова - явище пізнішого часу) понад 40 тисяч козаків з Наддніпрянської України. За підрахунками Р. Осташа, у «Реєстрах» зафіксовано близько 200 імен. Але основне навантаження припадає на 120 імен.

Я нікого не любила,
Тільки Петра та Данила,
Грицька, Стецька та Степана
А вийду заміж за Івана.

Спосіб іменування осіб назвами, утвореними від імені батька за допомогою суфіксів «-ич, -ович, -евич», уже в період Київської Русі мав виразний становий характер. У староукраїнських пам'ятках вони вживаються лише стосовно представ-

ників князівських і шляхетських родів, а також міської ремісничої і купецької верхівки. Пройшли століття і вже від другої половини XIX ст. імена по батькові на «-вич» поширились у побутовому спілкуванні і серед інших верств населення. Традиція шанобливого звертання до старших людей за ім'ям по батькові (Трохимович, Гаврилівна) зберігається у неофіційному вжитку і в наш час.

Якщо назви синів за батьком мали в усно-розмовній народній стихії досить численні словотворчі варіанти, то наймення дочок здавна побутували на всій території України в одній формі - вони утворювались від імені, прізвиська або назви професії батька за допомогою суфікса «-івна»: Бондарівна, Левусівна, Мотря Довбишівна, Уляна Редьківна.

Сучасне прізвище, як і повне офіційне найменування людини, складається з імені, по батькові та прізвища, це вже явище нового часу. Процес виникнення і усталення прізвищ, як окремого класу спадкових найменувань людей охоплює великий проміжок часу. Найраніше спадкові родові назви виникли в середовищі вищих верств феодального суспільства: князів, магнатів, власників земельних володінь і маєтків тощо. Спадкові прізвище із назви на «-ський», похідні від назв населених пунктів, відомі всім слов'янським народам, але особливого поширення набули в Польщі.

Історична протиставленість родових найменувань Польського й українського панства (безіменність безправних народних мас підкреслена у романі П. Загребельного «Я, Богдан»: *«Так моя земля стала займаниціною для наїздів, а народ на ній - лиш гречкосіями, броварниками, погоничами, пастухами, кашоварами, лугарями, комишниками, збігами, безіменний і безправний, а над ним гриміли імена вельможних родів Острозьких, Збаразьких, Заславських, Вишневецьких, Потоцьких, Конецпольських, Калиновських, Рожинських, Замойських, Любомирських, Даниловичів, і кожен намагався випхатися поперед іншого»*).

У сучасному українському антропоніміконі прізвища на «-ський, -цький, -зький» належать до найпоширеніших, посідаючи третє місце (після прізвищ на «-енко» та «-ук, -чук»). Широке побутування в живомовній народній стихії загальних назв недорослих, молодих осіб і синів із суфіксом «-енко (-енко) і -ук

(-юк), -чук» можна проілюструвати численними прикладами відповідних утворень, похідних від назв осіб за ремеслом, професією і родом діяльності, поданих у словниках української мови. Наприклад, Коваленко «син коваля», Писаренко «син писаря», а Писарчук «син канцеляриста», Бондаренко «син бондаря» і Бондарчук «підмайстер бондаря», Маляренко «син художника (маляра)» і Малярчук «учень художника (маляра)».

Як бачимо, всі перелічені загальні назви синів і молодих за віком осіб сьогодні широко побутують в українській мові в ролі індивідуальних прізвищ. У козацьких реєстрах (після 1649 р.) прізвищеві назви на «-енко» мають абсолютну кількісну перевагу над всіма іншими. За нашими підрахунками у реєстрі Київського полку найменування на «-енко» становило 60% від усього складу прізвищевих назв козаків. Далі, кількість носіїв прізвища на «-енко» посідають перше місце у 13 областях Центральної і Східної частини України, а саме: у Київській, Чернігівській, Черкаській, Полтавській, Сумській, Харківській, Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Кіровоградській, Запорізькій, Херсонській і Криму. Для порівняння, прізвища на «-ук (-юк), -чук» тримають першість у 7-ми областях Правобережної України: Волинській, Рівенській, Житомирській, Вінницькій, Хмельницькій, Івано-Франківській і Чернівецькій. Говорячи про походження сучасних українських прізвищ, не можна оминати й таке важливе їх джерело, як вуличні прізвиська про які ми згадували раніше. Генетичний зв'язок із прізвиськом закріпився в самому значенні українського слова «прізвище».

Із вище викладеного, ми з певністю констатуємо, українські прізвища - це родові прізвища, які виникли в українському середовищі в процесі ономастичної складової формування української нації. Вони мають різноманітну морфологію формування та різні джерела походження (в основному передаються від батька до сина, але інколи мати-одиначка надає дитині своє прізвище). В нашій книзі ми багато разів поверталися до прізвищ наших авторів Валентина Карпова та Сергія Чеботарьова, а також Магро та Волчкових, показували їхні шляхи в історії України, окремо Єлисаветграда, Кіровоградської області та «Дикого поля». Власні прізвища може віднайти кожен бажаючий в історії тієї, чи іншої держави, шукаючи по різних «ешелонах суспільства». Правда верхні ешелони (царів,

князів, купців, священників, тощо) завжди досліджувати легше, ніж простих людей. Буває, що людина певного роду прожила на «білому світі» 70 або 90 років (за відсутністю дітей), від неї залишилась тільки могила на цвинтарі, але ж вона відносилась до якогось роду. Таких людей досліджувати дуже важко.

Як віднайти в масі 7 млрд людей на нашій планеті, своє генетичні коріння? Ми дамо деякі поради, назвемо низку корисних сайтів та послуг державних інституцій для тих, хто шукає достовірні відомості про власне коріння. Ми вважаємо, що пошуки слід починати за нижчезазначеними пунктами:

1. Свідоцтво про народження або метрика. В Україні цими документами опікуються органи запису актів цивільного стану, які є в Міністерстві юстиції. Вони зберігають документи за останні 75 років. Однак тут можуть бути «сюрпризи», пов'язані зі тим, що чиновники часто порушують регулярність та строки передачі документів до архівів.

2. Якщо ви хочете з'ясувати інформацію про родичів і потрібні дані давніші, ніж 75 років, то треба звертатися до архівів. А тут можуть виникнути проблеми: архіви дуже часто знищувалися в багатьох областях нашої держави (пожари, війни, повстання, революції) - тому доведеться шукати вторинні документи із місць навчання, проживання чи цивільної реєстрації.

3. Пошук документів до 1917-го року теж передбачає певні регіональні особливості. Універсальне правило - наявність метричної книги. Вона зазвичай складається із трьох розділів - записів про народжених, про одруження та про померлих. Іноді окремо записували тих, хто перейшов від римо-католицької конфесії - до православної. Багато інформації також можуть дати свідоцтва про шлюб.

4. Інтернет-пошуки, як в Україні, так і за кордоном.

► портал польських архівів: szukajwarchiwach.pl

► польський ресурс: [Slownik geograficzny](http://Slownik.geograficzny), що дозволяє знайти інформацію про населені пункти.

► портал архіви США: libertyellisfoundation.org

► портал російської ОБД «Меморіал»: obd-memorial.ru

► інформацію про репресованих в СРСР: lists.memo.ru

► Репресованих в часи 1936-1938 років: stalin.memo.ru

► портал української бази: inn.rozshuk.com.ua

► український визвольний рух: avr.org.ua

- ▶ доменний реєстратор №1 в Україні: imena.ua
- ▶ український телефонний довідник: nomer.org
- ▶ про репресованих в Україні: reabit.org.ua
- ▶ Інститут національної пам'яті про людей, які були винищені під час Голодомору 1932-1933 р.: memory.gov.ua

5. Вторинні джерела: сповідальні розписи, ревізькі казки, «брачний обиск» - це аналоги записів про шлюб;

6. Не забувайте про адреси, телефони, контакти

7. А також різні архіви:

- архів Служби безпеки України;
- архів Міністерства внутрішніх справ України;
- обласні архіви за місцем проживання, народження, арештів, одруження, навчання особи і т.д.

Послуги в архівах платні і залежать від виду їх роботи.

При власних пошуках в архівах будьте готові до того, що в церковних книгах почерк не завжди зрозумілий, написання імен церковно-слов'янською мовою, не відповідає тому, як людей називали в побуті. Через декілька місяців - звикнете. Часто будете натрапляти на помилки. Наприклад, у записах зустрічаєте прізвища Карп, Карпович, Карпов яких в Україні 727 душ або Магор, Магро, Магера і так 28 разів. Або прізвище Чеботарьов в Україні мають 2086 носіїв та ще є Чеботар, а поряд Сапожніков і таке інше. Викають питання, ці прізвища різні, чи просто священик по своїй малограмотності так записав? Доводиться перевіряти та знаходити і такі помилки.

Як другий приклад, в Україні є 155149 людей з прізвищем Мельник. Найбільше в Києві (8391), Вінниці (3123), Львові (2806). А ще треба досліджувати схожі прізвища: Мельничук, Мельнійчук, Мельниченко, Мельникова, Мельникович і таке інше. Надто важкий спадок русифікації отримали ми від Російсько-радянської імперії, де йшло суцільне спотворення, бо росіяни часто не розуміли етимології українських прізвищ. Московитам раз плюнути переправити Тягнирядно на Тянирядно, або Вівсяну на Овсянную.

Як третій приклад, у Львові живе добродій Василь Карпів. А його рідного брата у Донецьку записали, як Петра Карпова. У Тернополі живе Ольга Білик, а в Макіївці її рідну сестру вже записали як Марію Белік, відчуваєте різницю? Тож бажаємо Вам плідних пошуків і доброї вдачі.

ТАЄМНИЦЯ СЕМИ ПОКОЛІНЬ ЛЮДСЬКОГО РОДУ

Більшість молодих людей не належать до тих, хто може похвалитися вимальованим родовим деревом, аж від Рюриковичів, або ж виписками з метричних книг своїх предків хоч би до сьомого коліна. Навіщо потрібно знати своїх предків «до сьомого коліна»? На це питання дає відповідь співавтор нашої книги Сергій Чеботарьов. Чи знаєте ви, ким були ваші предки? Як їх звали, де жили і яка доля їх спіткала? Якщо прямо зараз попросити вас заповнити генеалогічне дерево, скільки поколінь ви зможете згадати? Практика показує, що 90 відсотків людей насилу згадують імена своїх прабабусь і прадідусів, і на жаль, нічого не можуть сказати про їхнє життя.

Не дарма слово «сім'я» складається з двох складових: «Сім» і «Я». Традиція знати і шанувати своїх предків була добре відома попереднім поколінням і зовсім забута в наш час. Добре коли умовні Іванови, Петренки або Зуєви пригадують, як батьки любили розповідати про своє дитинство і про те, що розповідали їхні діди. Про те, як вони з хлопцями колядували на Різдво в провулку Чапаєва на Чечорі, і скільки щастя було від наколядованих мідяків, за які купувалися книжки, пряники і льодяники, як тодішня «реклама» на центральному кіровоградському базарі закликала купувати солоні оселедці і «тюльку в томаті», в'язку «полтавських» бубликів і «кіровоградських» раків, а риби усякої було море і коштувала вона копійки.

Наше покоління завжди дивувало, те чому за часів незалежності України нікому не спадало на думку провести в школі декілька уроків вивчення історії держави на «приватному рівні». Наприклад: «Історія країни - історія родини», або цей ланцюжок може виглядати так: «Історія країни - історія краю - історія родини - моя власна історія». Щоб людина відчувала причетність до історії власної країни, треба зробити так, щоб ця історія сприймалася як її власна. Власне, історія країни - це і є узагальнення історій окремих людей та окремих родин. Історія родини - це нитка, яка тягнеться вздовж хронології подій, що і складають історію кожної країни.

Власну історію неможливо «перекрутити» і сказати, що ти іспанець, або канадець, коли твої батьки весь час прожили в

Україні. Може якісь далекі родичі і є в тих державах, але це треба знати і довести документально. Чим краще знаєш історію власного роду - тим менше шансів того, що ти дозволиш комусь нею маніпулювати, якомусь там «бійцю вкрай невидимого фронту» із держави поневолювача. У нас повинен бути «пункт навчальної програми», де поняття «батьківщини», «рідної землі», «історії країни», «історія своєї мови», а за ними і поняття «родини», «роду», «історії моїх батьків», не лишались би теоретичними, далекими від маленького (а потім і великого) громадянина. І коли цей великий громадянин подається в політику, то для нього «голою теорією» є вже поняття «національних інтересів» і «національної гідності».

Коли ми знаємо історію десятка сіл на Кіровоградщині, Полтавщині або Київщині, звідкіль родом мої батьки і діди і все те пов'язано з історією всієї родини - хіба я можу не бути українцем? Ця земля і є Я, бо вона моя - рідна. Для людини немає цікавішого предмету розмови, ніж вона сама: «Людина жива доти, доки живі ті, хто її пам'ятає». Хто я? Хто були мої прадіди? Зовсім не важко на класній годині в школі, розпочати з простої теми «Моя власна родина» і дати доручення кожному учневі завести «Щоденник власної родини» (хоч би і в електронному вигляді).

По-перше, стимулюючи школярів записували спогади своїх мам-тат та дідусів-бабусь, ви визвете зацікавленість учнів в пошуках. У кожній родині є маса цікавих життєвих поворотів, і все це можна прив'язувати до конкретних подій з історії країни або краю.

По-друге, навчити дітей вимальовувати свої «родові дерева» - це варто зробити спочатку «модним», потім поширеним, і, врешті, звичайним: «Мій рід - моя держава».

По-третє, старшокласників вчити віднаходити інформацію про свій рід з архівів - щоб кожен українець знав, де і як це можна зробити. Навіть вивести архівні пошуки на рівень практичних занять: **А)** - Мій родовід до Жовтневої революції 1917 року; **Б)** - Мій рід в період радянської територіальної експансії 1917-1991 роки; **В)** - Подвиги моїх родичів в період Другої світової війни 1939-1945 років.

Зробіть загальний заклик: «Пізнай самого себе», а далі діти вже самі проявлять інтерес.

У минувшину людину, яка не знала імен та прізвищ своїх предків, їх справ, вважали безрідною, безбатченком, яка навіть серед найближчого оточення не користувалася пошаною, авторитетом. Юнак або дівчина, які не відали свого роду, втрачали право на шлюб та створення сім'ї. Адже, згідно зі звичаєм, відсутність таких знань могла спричинити велике лихо. Аби такого не сталося, родина, сім'я, передусім батько й мати, дідусь чи бабуса повсякчас нагадували малечі здобутки родоводу, плекали в неї любов до нього. А ще здебільшого іменами предків-пращурів називали своїх синів та доньок, внуків та внучок. Так виховувалася повага до старших, формувався культ предків.

Ми втратили розуміння, навіщо це потрібно і для чого, а тому зовсім перестали цікавитися своїм корінням. Але ж від цього залежить наше життя! Не дарма пам'ять роду заносять саме в родове дерево. Стовбур дерева символізує нас самих, листя - це наші діти, а коріння - предки. А тепер уявіть, що ви виростили велике і здорове потомство, ваше дерево виглядає сильним і могутнім. Але про предків ви майже нічого не знаєте і ніколи не цікавилися. Які корені будуть у такого дерева? Слабкі, маленькі, мляві. У разі нальоту урагану вони не зможуть утримати дерево в землі, захистити його від негоди. Точно так відбувається і в нашому житті.

Якщо вірити всесвітній мережі, родинне дерево британської актриси Тильди Суінтон нараховує понад 1000 років, а перші згадки про її предків датуються 886 роком. Подібною генеалогією в Україні, на жаль, сьогодні можуть похвалитися одиниці. Адже одним із наслідків тоталітарного радянського режиму стало масове перетворення громадян вже колишнього СРСР на «Іванів, що прадідів своїх не пам'ятають». А той, хто знає не лише імена, а й по-батькові своїх прабабусь та прадідусів і місце їхнього народження - вже щасливчик, і гордо каже: «Я знаю свій рід - до сьомого коліна».

Якщо людина не цікавиться минулим і навіть не розуміє, навіщо йому потрібно знати своїх предків, то він позбавляється допомоги і підтримки роду, сили, яка іноді рятує цілі життя! Але просто знати - цього мало. Якщо у людини в житті склалися

погані відносини з батьками, бабусями і дідусями, саме на цьому місці блокується надходження родової енергії. Образи, злість, ненависть не тільки перешкоджають підживленню сили роду, а й трансформують цю силу в негативну енергію.

В біблійські часи спадковість і приналежність до того чи іншого із колін мала свої преференції і наслідки. Як приклад, в іудеїв було дуже почесно бути з роду Авраама, а священнослужителями могли бути тільки Левіти. Коли мова іде про равина, зразу питають - хто був його батько? Чи він був людиною релігійною, чи він дотримувався релігійної суботи. Ці моменти дуже тісно пов'язані з релігійними переконаннями. Навіть молитва спонукає нас до того, що ми повинні вивчати свій родовід.

Сім поколінь людини символізують його сім енергетичних центрів - чакр. Кожне покоління формує в нашому житті певні аспекти: **Перше** покоління (Я - 1 чол.). **Друге** покоління (батьки - 2 чол.) формують тіло, здоров'я, передають сімейні сценарії. **Третє** покоління (бабусі і дідусі - 4 чол.) відповідають за інтелект, здібності, таланти. **Четверте** покоління (прабабусі і прадідусі - 8 чол.) хранителі гармонії, радості в житті і матеріального благополуччя. **П'яте** покоління (батьки прадідів - 16 чол.) відповідають за безпеку в житті. **Шосте** покоління (діди прадідів - 32 чол.) забезпечують зв'язок з традиціями, 32 людини шостого покоління символізують 32 зуба, де кожен зуб пов'язаний з кожним предком, якщо у вас є проблемні зуби, варто налагодити відносини з предками. **Сьоме** покоління (прадіди прадідів - 64 чол.) відповідають за країну, місто та будинок в якому ми живемо.

Якщо 64 особи, розібрати як цифри, то ось що виходить: $6 + 4 = 10$, а $1 + 0 = 1$, тобто знову повертаємось до першого покоління. Саме так замикається «Коло роду семи поколінь».

Існує цікаве дослідження італійського криміналіста, лікаря-психіатра Чезаре Ломброзо, в якому вчений спробував відтворити родові дерева відомих маніяків-вбивць. Він виявив, що у кожного такого індивідуума в роду було бага-

то злочинців та агресивних людей. На щастя, в спадок передаються не тільки погані якості, але й таланти. Це можна спостерігати на прикладах багатьох артистичних сімейств.

В Україні є проблема духовного відродження Українського роду, а далі народу й нації, бо за час багатолітнього поновлення, основи нашої однієї із найдревніших у світі цивілізації і культури були знищені, безжально зруйновані, а наших предків «вогнем і мечем» жорстоко заганяли в рабство. В результаті цілі покоління і найдревніші українські роди зникли, або розсіяні по всьому світу. Розірвання предковичних родинних зав'язків призвело до втрати родової свідомості, родової пам'яті та родової сили українців. Сьогодні майже ніхто не сперечається, що спадщина наших предків на цій планеті дуже давня. Згідно «Вед» вона налічує кілька мільйонів років. І увесь цей колосальний досвід, уся ця інформація міститься у нас з вами. Вона записана на генетичному рівні. Уявіть, яка величезна Сила! Рід кожної людини - це, з одного боку, джерело Сили, що дає нам життя, а з іншого - це наша Карма, наш Шлях. І один не може існувати без іншого, бо завдяки генеалогії - йде продовження в наступних поколіннях. У кожного з нас є своє призначення, щось ми повинні зробити, через щось повинні пройти, щоб змінити свою особисту карму і карму свого роду.

Вставка для порівняння. На початок IX ст. на нашій планеті проживало біля 310 млн. населення. В 1900 році людей вже було 1,6 млрд., а в 1999 р. - більше 6 млрд. Цифру в 7 млрд. населення досягнуло в 2011 році. На 1 січня 2018 р. нас (людей) на планеті було 7,444 млрд. При цьому у 2017 році недоїдало 817 млн., а ожирінням страдало 650 млн. душ. Кожного року виробляється 3,9 млрд. т. харчових продуктів, 30% із них втрачається\викидається на смітники. А ще просимо вас звернути увагу, як від 1991 року в Україні «запроваджують нову моду», то губи «товщиною в півметра», то «кілометрові нігті» на руках. То нароблять собі силіконових грудей «по два відра до пупа», діти жахаються, а тепер стали створювати величезні зади-дирижаблі. Ви коли небудь звертали увагу на особистий запах молодичь «парфуми такі, що поряд не можна встояти».

Кожна епоха відрізняється своїм характером, кожне століття залишає свою культурну спадщину, бо саме вона надихає людину на добрі справи і вчинки. Культурна спадщина українського народу у наш час набуває великого значення, адже саме вона відображає реальне життя людини протягом багатьох століть розвитку суспільства. Світогляд людей, їхні думки, почуття і моральний вигляд поступово формують систему духовних цінностей, які в подальшому формують особистість.

Сьогодні є люди, які вважають модним і престижним розповідати з екранів телевізорів про своїх чотириногих друзів. Вони гордо демонструють документи про родовід своєї кішки чи собаки, хизуються цим. Запитай про їхній власний родовід і «мертва тиша». То звичайно, їхня справа. Але ще Т.Шевченко писав: «люди, не собаки». І в першу чергу повинні пишатися власним родом, родиною, країною. Напревеликий жаль значна частина сьогоднішнього покоління молодих людей не думають, ні про свою Батьківщину, ні про своїх батьків - «ні про вас, ні про нас». Вони зайняті лише собою, вони думають тільки про себе перед сніданком, після обіду і так весь час - аж до півночі. Їх в тисячу разів більше турбує прищик на маленькому пальці, ніж звістка про чийось смерть.

Суспільне безпам'ятство - це невдячність перед минулим і безвідповідальність перед майбутнім. Щоб не помилятися в майбутньому, ми повинні пам'ятати про свої помилки в минулому. Необхідно любити своє минуле і пишатися ним, а не постійно переоцінювати його на догоду мінливим інтересам чи амбіціям «то білим, то червоним». Пам'ять, помножена на моральну оцінку, породжує совість - як внутрішню самокритику. Якщо немає пам'яті, то немає оцінки, а отже, нема й совісті. Людина, байдужа до історії держави, свого роду, своєї культури, традицій, звичаїв, не може високопродуктивно працювати. Нині ми (українці) народжуємося як нація й починаємо усвідомлювати себе в етнічному багатоголосі світу. Усе це неможливе без певної перспективи бачення, без оцінки власної історії, бо вона не чиясь, а власна, переповнена емоціями, точками зору, червоно-чорними, а то й кривавими плямами. Історію треба вивчати і знати аби творити сучасне майбутнє, та не повторюючи помилок попередників. У цьому й полягає мудрість історії.

БЕЗМЕЖНІ ОБРІЇ РОДОВОГО КОРИННЯ

Маючи певний досвід, ми порадимо низку корисних джерел, установ та послуг державних інституцій для тих, хто шукає достовірні відомості про власне родове коріння, родичів, що давно померли чи емігрували і таке інше. Для тих, хто хоче шукати предків чи родичів за кордоном, рекомендуємо почати із країн ближнього зарубіжжя. Для власних пошуків в середині країни, ви повинні знати умови зберігання тих, чи інших документів. Перші 15 років документи про шлюб, розлучення, народження та смерть зберігаються на місцях, де ці записи робляться, наприклад, у сільрадах. Потім до 75 років - у відповідних районних відділеннях ДРАЦСу (колишні РАЦСи або ЗАГСи). Коли документам виповнюється 75 років, вони передаються до державних архівів. Проблемний період у вас буде в плані збереження документів від 1917 - початку 1920-х років минулого століття в різних установах. Всі устої того часу руйнувалися, і церква - в першу чергу. До того церква отримувала нові, чисті бланки метричних книг. В деяких місцях церква ще є, а бланків у неї немає, або паперу немає, бо йде громадянська війна. Починають записувати на якихось паперових уривках, а потім їх не підшивають. А у волосних РАЦСах документацію почали вести лише з 1920 року.

Дещо про обласний архів: Сьогодні (2019 р) державний архів Кіровоградської області (м. Кропивницький, вул. Академіка Корольова, 3) - є структурним підрозділом обласної державної адміністрації і підзвітний та підконтрольний голові ОДА та Державній архівній службі України. Як доїхати: Автобуси та тролейбуси - до зупинки «Автовокзал»; тролейбус № 1, 4, 10; маршрутні таксі № 5; 108; 112 та інші до зупинки «Критий ринок». Графік роботи: пн-чт від 9:00 до 18:15 год. А у пт 9:00 до 17:00 год. Стіл довідок: пн., ср. 9:15 - 17:15 та пт 9:15-16 00. Читальний зал: пн-чт 9:00-16:00, а в пт 9:00-12:00 год. Там постійно є люди, які досліджують свій родовід. На столах - гори матеріалів. Якось за сусіднім столом працював чоловік. Йому винесли цілу гору паперів. Він читав стоячи і закривав світло від вікна. Ми попросила його сісти, він вибачився і відповів, що не може цей документ сидячи читати, - перед ним були сповідальні

книги його родичів, настільки товсті, що на власних емоціях він їх читав тільки стоячи.

До середини XII ст. на території Київської Русі сформувалося близько 15 більших князівств, кожне з яких жило, умовно визнаючи великого Київського князя. Починається активний процес боротьби за владу. У Києві за 1146-1246 роки правителі мінялись 47 разів, повертаючись по кілька разів. Правила 24 князі, причому 35 княжінь тривало менше року.

Чи завжди обласний Кіровоградський архів мав однакову назву? Ні (ми повинні чітко уявляти шляхи пошуків). В період «сивої» давнини, на прилеглих територіях сучасного міста Кропивницького, (в різні часи): перебували кімерійці, скіфи, сармати. Згодом на зміну прийшли тюркомовні племена гунів, аварів, хозарів, угрів та печенігів, слов'янське плем'я уличів (угличів) та інші. Далі був період Київської Русі, Галицько-Волинське князівство від 1097 р., згодом період державного розпаду від 1132 р., і поневолення етнічних українських земель (Ординська навала 1237 р.), Литовська держава від XIII ст., Польське королівство від 1385 р., Кримське ханство від 1449 р., Річ Посполита 1569-1795 р. Настав період українського козацтва від 1492 р., після смерті Хмельницького розпочався період громадянських воєн і зовнішніх інтервенцій (Руїна 1657-1687 років) та поділ України між Річчю Посполитою та Московською державою. Територія сучасної України у складі Російської імперії (1709-1917 р.), де ми повинні знати ряд місцево-географічних особливостей, утворення поселень, слобід, магістратів, губерній, повітових центрів і таке інше.

Вставка. У XVI-XVIII ст. землі сучасного Кропивницького і прилеглих територій були володіннями Запорозької Січі. Тут існували розрізнені зимівники запорізьких козаків: слободи та хутори. Мешканці поселень селились на незахищених прикордонних землях, згодом їх назвуть Задніпровськими і підпорядкують козакам Миргородського та Полтавського полків, наприкінці 17- початку 18 ст.

Як приклад, до 1751 року на території сучасного Кропивницького існували слободи, засновані козаками: Кушівка (увійшла до складу міста у 19 ст.), Завадівка, Інгульська слобода, яка пізніше злилась з Лелеківкою (всі увійшли до складу міста у 20 ст.), Знаменська слобода, заснована старообрядцями та Міщанська слобода, навколо якої розрослося місто, з'явилась у 1753 році ще до початку будівництва фортеці святої Єлисавети на лівому березі Інгулу. Поява міщанської слободи біля фортеці стала наслідком створення Слобідського козацького полку. У 1755 році Міщанська слобода отримує атрибути міста (магдебурзьке право, магістрат та бургомістра) і назву. Документи Нової Січі фіксують паралельно із згадками фортеці св. Єлисавети згадки міста з назвою Єлисавет (город Єлисавет). Фортеця св. Єлисавети цілий рік, з 22 березня 1764 року до 26 березня 1765 року, була губернським центром новоствореної Новоросійської губернії. З 1764 року фортеця стає центром Єлисаветинської провінції, а з 1775 року - повітовим центром. З 1775 року поряд з назвою Єлисавет почали вживатись русифіковані варіанти Єлисаветоград та Єлисаветград. Роком офіційного затвердження назви Єлисаветград вважається 1784 рік.

Далі різна Єлисаветградська підпорядкованість: У 1784-1795 роки Єлисаветград - центр Єлисаветградського повіту Катеринославського намісництва; у 1795-1797 р. - Вознесенського намісництва; у 1797-1801 р. - повітове місто Новоросійської губернії; у 1802 р - Миколаївської губернії; у 1803-1828 р. - Херсонської губернії; у 1829-1864 роках - центр військових поселень у Південній Україні; від 1865 року - знову повітовий центр Херсонської губернії.

6 березня 1918 Мала рада УНР видала Закон про поділ України на землі, де Єлисаветград чомусь назвали «ЄлиЗавет». Ця назва вживалась в офіційних документах, на печатках та в пресі. До 29 квітня 1918 Єлизавет був адмінцентром Землі УНР Низового козацтва (низові або січові козаки Війська Запорозького з дислокацією за порогами Дніпра). З приходом більшовиків повернулась назва «ЄлиЗаветград». Від 1923 р місто - окружний центр УСРР. А 1924 р місто назвали Зінов'євськ і від 1932 р – перевели у склад Одеської області, у грудні 1934 р назвали «Кірово», у січні 1939 р Кіровоград і надали статус обласного центру, у 2016 р – назвали Кропивницький.

17 листопада 1925 р на засіданні Президії Зінов'євського окрвиконкому було прийнято рішення про організацію Зінов'євського окружного архівного управління, яке в кінці 1930 року було ліквідоване. Замість нього було утворено Зінов'євське місцеве архівне управління. 10 листопада 1931 року Секретаріат ВУЦИК (протокол № 21/505 п-2) ухвалив рішення про реорганізацію місцевих архівних управлінь в Державні історичні архіви, як наукові архівні установи. На початку 1932 року процес реорганізації було завершено і Зінов'євське місцеве архівне управління змінило назву на Зінов'євський державний історичний архів. Від 1934 р Зінов'євський державний історичний архів став називатися - Кіровоградський державний історичний архів. З 1939 року, (після утворення в січні 1939 року Кіровоградської області), - Кіровоградський обласний державний історичний архів. З 1941 року по 1958 рік архів мав назву Державний архів Кіровоградської області, з 1958 року по 1980 рік - Кіровоградський обласний державний архів, з 1980 року - Державний архів Кіровоградської області. У 1991 році до архіву разом з приміщенням і матеріально-технічною базою було передано документи фондів Партійного архіву Кіровоградського обкому Компартії України.

Спочатку авторів нашої книги охопила паніка, але згодом все розвиднилося - крізь безлічі деталей проступив кістяк схеми пошуків, і система пошуків в цілому стала зрозумілою. Ми згодні, що реалізація «нашої теорії пошуків» на практиці може забрати чимало часу - зате результат вартий зусиль. Будьте готові, що вам скоріш за все прийдеться звернутись в:

- ▶ Галузеві державні архіви
- ▶ Галузевий державний архів Міністерства оборони України
- ▶ Галузевий державний архів Служби безпеки України
- ▶ Галузевий держархів Служби зовнішньої розвідки України
- ▶ Галузевий держархів Міністерства внутрішніх справ України
- ▶ Галузевий держархів Управління державної охорони України
- ▶ Галузевий держархів Міністерства закордонних справ
- ▶ Галузевий державний архів – Державне науково-виробниче підприємство «Картографія»
- ▶ Галузевий державний архів матеріалів гідрометеорологічних

спостережень Державної служби України з надзвичайних ситуацій України

► Галузевий державний архів – Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України»

► Галузевий державний архів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України

► Галузевий держархів Державної прикордонної служби

► Галузевий державний архів Міністерства юстиції у сфері виконання кримінальних покарань та пробації

► Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті та інші.

Необхідно звернути увагу: 1). Документи архіву кінця XVIII – початку XXI ст. де висвітлюють економічний, політичний і культурний розвиток Єлисаветградського, Олександрійського та Бобринецького повітів Херсонської губернії, історію м. Єлисаветграда, заселення та освоєння земель навколо фортеці св. Єлизавети, утворення війсь-

кових поселень, розвиток ремесел та торгівлі, розкривають деякі сторони громадського життя та побуту населення краю.

2). Документи фондів місцевих органів влади та установ міського та земського самоврядування (волосних правлінь, сільських управ, міських магістратів, дум, ремісничих, міщанських і земельних управ, повітової канцелярії предводителів дворянства та інше). Вони містять інформацію про життя різних верств населення краю, про кількість підприємств, торговельних установ, про національний та класовий склад населення, про організацію та діяльність установ міського та земського самоврядування. Розкривають податкову політику царського уряду, політику поміщицької-дворянської влади на селі, містять інформацію про військову та інші повинності, про становище та розвиток промисловості, торгівлі, будівництва, народної освіти, культури.

3). Фонди органів межування державних, громадських і приватних землеволодінь та охорони лісів (межові канцелярії, лісництва) містять цікаві документи з історії управління межування, охорони та впорядкування лісів на казенних і приватних землях й таке інше.

4). Цікавими є документи фондів промислових заводів Ельворті, Яскульського, Шкловського, Маловисківського і Сабліно-Знам'янського цукрових заводів, в яких відображено процес виникнення і розвиток ливарно-механічної, машинобудівної промисловості, промисловості по переробці сільсько-господарської продукції.

5). Відомості про стан освіти, культури в містах та повітах зосереджені у фонді народних училищ Єлисаветградського повіту, у фондах гімназій міст Єлисаветграду та Златополя, Златопольських повітового дворянського училища та сільсько-господарського училища, Департаменту землеробства, Єлисаветградської єврейської чоловічої гімназії, земського реально-го училища, комерційних училищ та культурно-просвітницьких товариств, тощо.

6). В архіві зберігаються 9 фондів особового походження за 1809-1917 роки, в яких відклались документи поміщиків - землевласників: Княгині Г.О.Урусової, М.М.Бурдзинкевича, О.О.Лутковського, З.І.Савутіна, О.В.Дмитрієва; нотаріуса м. Єлисаветграда князя О.К.Єрістова; купців: М.Т.Соловйова, Л.З.Уманського; історика, етнографа П.З.Рябкова.

7). Архів зберігає фонди військових установ, таких як Комітет охорони м. Єлисаветграда, Єлисаветградський та Олександрійський повітові та окружні військові комісаріати, Єлисаветградський повітовий комісаріат полонених і біженців, Управління військового комісара залізничної дільниці ст. Знам'янка, Новоукраїнського військового цензора, волосних, районних, міських військових комісаріатів, тощо.

8). В держархіві області на зберіганні знаходяться архівні колекції із копій документів з історії заснування Нової Сербії та фортеці святої Єлисавети, а також документів ветеранів Другої світової війни, воїнів-інтернаціоналістів учасників боїв в Афганістані, листів радянських громадян з німецько-фашистської неволі, документів що відображають події, пов'язані з виборами Президента України та «Помаранчевої революції 2004» та «Революції гідності 2014», з виборами до Верховної Ради України, агітаційних документів з виборів депутатів Кіровоградської обласної та міської рад, міського голови. Формується електронний фонд анексії Криму та війни на Сході України 2014 року.

9). Для пошуків у Польщі та країнах Східної Європи ми радимо цікавий портал «szukajwarchiwach.pl» польських архівів. Який має опис усіх книг та їхнього розташування. Архів містить десятки мільйонів цифрових копій документів онлайн: їх можна відкрити, подивитися та завантажити.

► Słownik geograficzny - польський ресурс, що дозволяє знайти інформацію про населені пункти.

► Польський генеалогічний сайт The Award-Winning Searchable Database of Indexes to Jewish Records of Poland - база даних євреїв Польщі.

► Польські цвинтарі.

► Польська база некрополів.

► agad.gov.pl – сайт із низкою від сканованих метричних книг, що стосуються таких українських територій як Поділля, Волинь та Львівщина.

10). За наявності родичів, які мігрували до США, можна скористатися сайтом libertyellisfoundation.org. Він містить відскановані документи, у яких є детальні записи про людей, що прибували до США кораблями у третьому класі. При пошуку слід не забувати, що в іноземних джерелах прізвища ваших предків можуть бути із помилками через незвичність українських прізвищ для вуха американців чи європейців.

► Перепис США 1940 р. - містить інформацію про склад сім'ї з персональними даними.

► Архів україномовної американської газети «Свобода» з 1883 року.

11). Якщо ви шукаєте родичів, зниклих під час Другої світової війни, зверніться до російської бази ОБД «Меморіал» - obd-memorial.ru або ж через електронну адресу звертатися безпосередньо до Instytut Pamięci Narodowej «Інституту національної пам'яті Польщі».

12). Інтернет-пошук в Україні: inn.rozshuk.com.ua - база із даними, що були актуальні на початок 2000-х років, вона є гібридом декількох інших баз та може допомогти у розшуку інформації щодо мешканців невеликих населених пунктів.

► pomer.org - телефонний довідник, який теж може дати певну інформацію при пошуках.

► reabit.org.ua - база даних містить інформацію про репресованих українців. Хоч вона і неповна, проте дозволяє знай-

ти дані про приблизно 130 тис осіб. База містить книги з алфавітними показниками по містах, що значно полегшує пошук.

► memory.gov.ua - база даних Інституту національної пам'яті про людей, які були винищені чи померли під час Голодомору 1932-1933 р.

13). Вторинні джерела: (окрема категорія джерел), до котрої доходять люди, що вже змогли більшою чи меншою мірою збудувати своє генеалогічне дерево і хочуть отримати більше інформації. До них, зокрема, належать:

► Сповідальні розписи, у Російській імперії сповіді були обов'язком і люди щороку мали на них ходити. Вони містили перелік осіб, які приходили на сповідь, відтак дозволяють побачити склад сім'ї.

► Ревізькі казки - документи, що складалися для оподаткування. Хоч вони і досить розкидані, але в них часто можна знайти інформацію, що стосується родини.

► Брачний обиск - аналоги записів про шлюб, які більш інформативні.

14). **Різні архіви** <http://www.irekw.internetdsl.pl/dokumenty/> - підбірка різних документів, зокрема списки репресованих.

15). **Інші напрямки:** Для наших пошуків ми задіяли «Топографическое описание Черниговского наместничества» (Київ, 1851); «Чернігово-Сіверщина в складі Речі Посполитої 1618-1648 рр»; «Реєстр війська Запорозького 1648 року» (на нього у нас пішло 5 діб). Це 40 тисяч осіб, записаних по полках та сотнях; «Реєстр козаків низових запорозьких 1581 року» та інше.

Будьте готові, що вам прийдеться виїхати у села та особисто поспілкуватися із старожилами. У когось на горищі «знайдуться» цікаві документи, у іншого - карта-схема, у третього - старі фотографії тощо. Під час зустрічей знайдете багато далеких родичів. Хтось пробурчить: «А кому це треба?

Це давно було». Можливо цей чоловік навіть не знає, що його один прадід був губернським секретарем, а другий - районним керівником гайдамацького руху (їхні документи ми вже знайшли в архіві). Тож яке славне минуле було в його роду! Але деяким людям - це нецікаво: «Без прожитого минулого - немає життя сучасного, без древнього - немає нового, без колишнього - немає теперішнього». Цінують минуле, і збережете майбутнє!

АРХІВ ФОРТЕЦІ СВЯТОЇ ЄЛИСАВЕТИ

У 1876 р. документи архіву фортеці святої Єлисавети були передані в дар бібліотеці Університету святого Володимира Єлисаветградською міською думою (у рішенні думи архів помилково був названий «архівом Запорозької Січі»). Переслані до Києва документи виявилися не запорізьким архівом, а залишками архіву фортеці святої Єлисавети (Ф. IX. 23492 од. зб., 1754-1821 р. фортеця св. Єлисавети місто Київ). Архів розмістили в університетській бібліотеці, складався він із 24 папок, в яких було 433 зв'язаних справ. Справи ці обіймають час з 1753 по 1821 рік, але є документи за 1753-1784 роки, це 15 папок і в них 286 зв'язок. Інші ж 9 папок (147 зв'язок) складають сторонній «придаток», так як в період 1784-1821 років фортеця була поза штатного реєстру і справи цих років представляють архів кінноегерського корпусу, розквартированого в тутешніх місцях. Таким чином, для історії Кіровоградського краю має значення тільки перша частина архіву. У ній знаходимо справи канцелярій комендантської, гарнізонної, провінційного і канцелярії слобідського козачого полку.

Маленька довідка: *Бібліотека Університету св. Володимира (Київський Імператорський університет святого Володимира) була заснована 8 листопада 1833 року імператором Миколою I, який підтримав подання міністра народної освіти графа С. Уварова та указом від 2 листопада 1833 року заснував Імператорський університет св. Володимира. 25 грудня 1833 року імператор затвердив проект Тимчасового статуту й штатний розпис Університету. 28 (16) липня 1834 (в день пам'яті рівноапостольного кн. Володимира) відбулося урочисте відкриття закладу. А 28 серпня 1834 р. в Університеті розпочалися заняття. Бібліотека Київського університету св. Володимира разом із всіма її складовими зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій і була передана у 1925-1927 р.р. до фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.*

Архів фортеці св. Єлисавети надійшов до відділу рукописів ВБУ в складі рукописних документів бібліотеки Університету св. Володимира в жовтні 1927 р. До моменту передання архіву до фондів Бібліотеки його документи не були упорядковані і, відповідно, не використовувалися з науковою метою. Окрім того, як зазначається в довідці ІР НБУВ від 15 липня 1985 р., що спирається на факти, висвітлені полковником Сакеном в доповідній, збереженій в архіві Університету св. Володимира, матеріали фонду до передання в бібліотеку університету мали в архіві Єлисаветградської думи дуже погані умови зберігання *«...помещение сырое, во время дождей все документы лежат в воде и день ото дня приходят в негодность, а значительная часть совершенно погибла»*.

На жаль, справи Єлисаветградського архіву виявляються не повними і з цієї причини майже жодну із них не можна простежити від початку до кінця. Виняток становить одна справа (1754-1755 р.) «Про зносилах з татарами», яка уважно підібрана і переплетена. Велика частина архіву (листів) поприли і зруйнувалися, особливо по краях. Інші документи у кількості (майже 5 тис. одиниць) у 1969-1975 р. були реставровані та оправлені, після 1991 року Єлисаветградським архівом ніхто не займався.

1). Організаційно-розпорядча документація (ордери):

- ▶ - київського генерал-губернатора О.І. Глібова та комендантів фортеці про заборону утримувати кошти з підвод (возів), які привозять провіант Слобідському полку (1762);
- ▶ - коменданта фортеці М.А. Муравйова полковнику Слобідського козачого полку про будівництво перевозу через р. Буг (1759–1761);
- ▶ - про те, щоб жителі слободи Аджамки прийшли для розгляду скарги про незаконне стягнення з них штрафу (1760);
- ▶ - коменданта фортеці св. Єлисавети про заборону сотникам та старшині використовувати поселенців слобід для власних потреб (1761);
- ▶ - генерал-майора Я.В. Єльчанінова про виплату жалування запорозьким козакам (1762) та генерал-майора А.С. Ісакова про утримання посланців кримського хана та каймакана села Голт Гарбета Попова (1765);
- ▶ - про послання з листом у Бахчисарай і Дубосари Київського генерал-губернатора О.І. Глібова (1765);

- - Петра Текелія коменданту І.І. Петерсону про спіймання та покарання біглих солдатів (1785);
- - генерал-майора Ферзена та сотника П. Шарона коменданту І.І. Петерсону про звільнення за станом здоров'я військовослужбовців (1788);
- - комендантської канцелярії фортеці про формування команди для розшуку гайдамаків (1758–1759) тощо;
- - рапорти сотників та бригадирів полків комендантам фортеці О.І. Глібову, М.І. Муравйову, І.І. Петерсону та іншим про розміщення команд Тверського полку (1753), Компанійського полку (1755) та команди донських козаків (1758);
- - виготовлення лафетів для морських гармат (1756–1766);
- - стан та потреби батальйонів (1766–1780);
- - про самовільний виїзд до польських областей (1760);
- - затримання біглих жителів слободи Ольшанка, які займалися грабунками (1759), спіймання біглих солдатів (1760–1775) та запорозьких козаків, які не мають паспортів (1761);
- - начальників форпостів про стан кордонів Чорнотишлицького форпосту та про дії гайдамацьких загонів (1753–1762);
- - зміну команд на форпостах, видавання паспортів (1761);
- - про наявність запасних частин для артилерії та вогнепальної зброї (1761) тощо;
- - визначення комендантів фортеці про використання коштів на утримання турецького посла та татарських посланників у фортеці (1759);
- - зачислення нових поселенців фортеці до козацького, а не до міщанського звання (1760);
- - приведення до присяги на вірність імператриці Катерині II старшини та козаків Слобідського козачого полку (1762);
- - розселення розкольників, вихідців з Польщі, у фортеці св. Єлисавети (1768) тощо;
- - донесення інженера-підполковника Менцеліуса про використання коштів на виконання фортифікаційних робіт у фортеці св. Єлисавети (1759);
- - про виділення майстрів для інженерного будівництва у фортеці св. Єлисавети (1761–1763);
- - рапорт в. о. коменданта фортеці полковника Фрізеля генерал-майору А.С. Ісакову про стан справ у прикордонній комісії, створеній на кордоні з Брацлавським воєводством (1764) тощо.

Вставка (рос. мова без виправлення): «В 1755 г. возникали неудовольствия извельась переписка по поводу основания здесь хуторов козаками - слобожанами, и комендант Глебов требовал у кошевого выселить запорожцев с рек Самоганы, Домотканы, Верблюжки и Бешки. От 1762 г. сохранилась переписка казаков с комендантом крепости св. Елисаветы о порубежных столкновениях запорожцев с Новосербским и Новоказачьим начальством в этомже углу степи. Между прочим, комендант жаловался сенату на побегии обывателей новослободского козачьего поселения к запорожцам на вражду последних к «приумножению» оногo, на набегии и угрозы запорожцев побуждавших слободских козаков оставлять свои дома. Кошевой, напротив, жаловался, что новосербы и слобожане занимают запорожские земли, хватают без причины самих запорожцев, мешают заниматься рыбной ловлей, вырубаят леса, и просил отвести от границы эти команды».

2). Офіційно-нормативні документи (укази):

- ▶ – Сенату про посилення форпостів на кордоні з едисанською ордою (1758);
- ▶ - асигнування коштів на утримання Новосербського корпусу (1759);
- ▶ - розгляд справи біглих колодників (1762–1763);
- ▶ - створення пошти при фортеці (1763);
- ▶ - Київської губернської канцелярії – про заселення Нової Сербії (1759);
- ▶ - Військової колегії про порядок звільнення у відставку оберта унтер-офіцерів;
- ▶ - про набір та переведення рекрутів у Київський та Ніжинський гарнізони (1760);
- ▶ - переміщення по службі чинів (1772);
- ▶ - Камер-колегії – про порядок виплати жалування у полках та батальйонах (1759);
- ▶ - гарнізонної канцелярії фортеці – про розшук біглих рядових з Новосербських полків (1759);
- ▶ - виділення грошового утримання оберта унтер-офіцерам, капіталам та нижнім чинам гусарського Хорватського корпусу (1762) тощо.

Вставка (рос. мова без виправлення): *«Уманский полковник и комендант Станислав Ортынский приобрел большую известность пограничными заездами на запорожцев. По заявлению кошевого Якова Игнатовича, еще в 1749 году он с злодейскою партией своею беспрестанно наезжал на запорожские земли и найденных там козаков, скотарей и табунщиков убивал, колол, ранил, захватывал в плен, а их стада и табуны лошадей уводил с собою в Польшу».*

3). Фінансово-економічна документація:

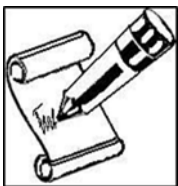
- ▶ - відомості про утримання форпостів (1753-1763), видачу артилерійській команді фортеці грошового утримання (1754), використання церковних грошей (1756-1766), утримання Слобідського козачого полку (1761-1762), стягнення податків з товарів, які вивозяться за кордон (1767-1768), прибутки та витрати коштів по Єлисаветградській митниці (1768);
- ▶ - прибуткові та витратні ордери комісаріатського відомства про грошову казну шпиталю (1800), тощо.

4). Документи внутрішньо-розпорядчого характеру:

- ▶ - справи про крадіжки у фортеці (1759);
- ▶ - паспорти жителів фортеці на проїзд до Польщі та Запорозької Січі (1763);
- ▶ - паролі та лозунги на 1770-1774 р., надіслані в комендантську канцелярію;
- ▶ - «Правила утримання арештантів у фортеці св. Єлисавети» (XVIII ст.);
- ▶ - опис приміщення, відведеного для шпиталю у фортеці св. Єлисавети (1787 р.).

5). Документи облікового характеру:

- ▶ - журнали для запису наказів коменданта фортеці (1773 р.);
- ▶ - реєстрації указів, ордерів, визначень, рапортів та промеморій, отриманих комендантською канцелярією (1777-1780 р.);
- ▶ - реєстрації указів, ордерів, визначень, рапортів та промеморій, відправлених комендантською канцелярією (1780-1807 р.);
- ▶ - атестати та іменні списки особового складу батальйонів, які входять до складу гарнізону фортеці (1772 та 1775-1776 р.);
- ▶ - формулярні списки штаб-, обер- та унтер-офіцерів фортеці (1784 р.), тощо.

Вставка (рос. мова без виправлення): *«Жалоба Овнянского сотника об изувечении и ограблении ротными командирами шанца Бешки слободских козаков, проезжавших мимо из Черного Леса. Июня 21 дня 1760 г. в полковую слободскую канцелярию сотника Михаила Авраменка рапорт: Сего июня 14 дня отправленные из слободы Овнянки в Черный Лес 24 подводы в силе данного от его высокородия господина бригадира Матвея Артамоновича Муравьева приказу о вывозе для починки водою разнесенного хоромного строения удобного лесу которых следующих с Черного Лесу в степе шанца Бешковского ротные командиры неведомо почему с возами и со всем скотом забрали и много оных обывателей на здоровье изувечили и волов 4 ранили что оные ни к чему уже не годятся и в домах своих оными людьми работают отчего оные обыватели в крайнюю обиду пришли».*

6). Документи про розвиток освіти у фортеці св. Єлисавети:

- ▶ - відомості про стан учнів, які навчаються в школі фортеці (1766);
- ▶ - списки дітей солдатів гарнізону фортеці та учнів школи при фортеці (1769);
- ▶ - ордер коменданта фортеці полковника Соколова секунд-майору Абову про відпущення провіанту для школи (1777)...

7). Різні листування:

- ▶ - комендантів фортеці св. Єлисавети – генерала О.І. Глібова з київським генерал-губернатором Касторіним, російським послом у Константинополі Обрезковим, турецьким пашою з питань оборони фортеці та економічнополітичних відносин з Турцією (1754–1755);
- ▶ - полковника М.А. Муравйова з В. Нарішкіним з питань заселення нових слобід вихідцями з-за кордону та прийняття ними російського підданства (1763);
- ▶ - полковника І.І. Петерсона з колезьким радником кавалером П.Н. Шароєвим про утримання турків, які потрапили в полон під фортецею Березань (1789) тощо.

8). Інші справи:

- ▶ - про зносилах з татарами (1754-55 р): воно містить листування коменданта І. Глібова з Буджакського сераскір Девлет

Гіреєм султаном, шифровані листи Обрезкова про дипломатичні труднощі, викликаних побудовою фортеці св. Єлисавети, донесення різних осіб, між іншим, - купців, які відвідували Крим, про настрої татар, про чутки, почерпнутих там і інше;

► - «справа про ченців Медведівського монастиря, що поселилися неподалік від шанца Вершаці» (1765 р.);

► - суперечка про порушення кордонів поляками (1765 р);

► - про відправлення урядової комісії для опису запорозьких земель (1762 р.);

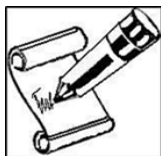
► - про запобіжні заходи від морової виразки з боку запорізьких земель (1760 р);

► - прохання козака Івана Письменного, що живе при фортеці св. Єлисавети про повернення з Січі власного сина, який втік туди разом з якимось Кісткою Ігнатенко, за якого прохач порушився в сплату боргу (1760 р.);

► - два допита гайдамаки Данила Бандурки (1761 р.);

► - звістка з Єлисаветградської провінційної в комендантську канцелярію 17 жовтня 1773 року про народження в слободі Бешкінські вершини виродка і про його поховання, на противагу указу імператора Петра I від 13 лютого 1718 р.;

► - про запобіжні заходи проти чуми, що з'явилася в с. Мурзинка та в Микитин Перевозі (1773 р).

Вставка (рос. мова без виправлення):

«Притеснения полковой старшины обывателям слободского казачьего полка. Марта 2 дня 1761 года. Коменданту крепости святой Елисаветы Муравьеву сотника слободы Грузкой репорте.

Будет тому назад годов с семь как слободы Грузской выборный козак Левко Арандаренко поселение на реке Сугаклее футором имеет и во всех тех годах сенокосными лугами владел и довольствовался и в орании хлеба никто ему не запрещал а прошлого 1759 году полковой судья Бутович вышеписанного козака Арандаренка сенокосные луга отнял и косить запретил и сего года ее только вышеписанных, на реке Сугаклее дачи здешней слободы лугов косить запрещает но и пахатную землю ораную себе отобрал и из хутора его совсем выти чинить козаки чрез отнята сенокосные луга крайнее разорение и убыток имеют».

ЗМІСТ КНИГИ

Передмова	3
1 глава. Мандри «Диким полем»	12
За мільйони років до нашої ери	13
Чарівне світло Атлантиди (билина)	20
Людина і її місце в історії	22
Маловідомий океан Тетіс	33
Відчайдушна богиня Тетіс	41
Попередники Київської Русі	43
Тисячу років у Дикому полі	51
Загублений світ наших героїв	59
2 глава. Дороги які ми обираємо	68
Дике поле перед грозою	69
Шлях скрізь століття	74
Єлисаветград: погляд через роки	88
Наша правда про серба Івана Хорвата	94
Гольштейни: приватизація царського трону	100
Два життя: до і після подій 1648 року	105
3 глава. Чеботарьов: початок пошуків	114
Лабіринти походження прізвищ	115
Від генетики не втечеш	118
Чеботарьови: елементи родоводу	121
Факти мають значення	128
Міцна сім'я – основа держави	138
Гербовник царської Росії	146
Далеко в історію «сивої» давнини	154
Перші підприємці Дикого степу	159
Інгулгород: міф чи реальність?	164
Сторожова застава Дикого поля	169
4 глава. Магро: голос минулих років	181
Сага про грецьких переселенців	182
Пошук: яким шляхом йти?	185
Моє ім'я – моя доля	189
Нечаївка: територія пошуків	205
Народний переказ про Нестора Махна	212
Короткий нарис села Губівка	218
Лозуватка - як верболозне село	225
Сасівський код доступу	228

Новопавлівська територія позитиву	246
Билини від села Семенастого	251

5 глава. Навмисно не придумашь 256

Перший геноцид в історії людства	257
Як минуле стає попереду	270
Коли життя дешевше хліба	275
Підземелля «червоних очей»	292
Незаплановане сватання	303
Компаніївська весна 1945 року	309

6 глава. Карпов: Таємниці родових лабіринтів 313

Відділяємо зерна від полови	314
Конвергентна еволюція родів	319
Без емоцій та коментарів	324
Втрачені ключі від минулого	332
Стародубське коріння переселенців	344
Потягом в невідомий край	353
За особистими обставинами	366
Чечора: міфи та правда	370
Таємниця першого ярмарку біля Чечори	381
Билина про малого хлопчика	390
Не забувайте жити по совісті	394
Зустріч через 60 років	400

7 глава. Організація власних пошуків 408

Секрети нашого обличчя	409
Дивовижне відчуття епохи	410
Як віднайти коріння свого роду	415
Таємниця семи поколінь людського роду	421
Безмежні обрії родового коріння	427
Архів фортеці святої Єлисавети	435

8 глава. Зміст книги та інформаційні сторінки 442

Довідкові джерела	444
Рекомендовані посилання	445
Інтернет інформація	446
Використана література	447
Вихідні дані друку	452

ДОВІДНИКОВІ ДЖЕРЕЛА

- 1). Берх В. Систематические списки боярам, окольным и думным дворянам с 1468 г до уничтожения чинов. СПб. 1833.
- 2). Веселовский С. В. Князья Фоминские: Исследования по истории класса служилых землевладельцев. М.: Наука, 1969. С. 363-367. землевладельцев.
- 3). Гайдай Л. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях. Луцьк: Вежа, 2000 .
- 4). Довідник з історії України. За ред. І. Підкови та Р. Шуста. К.: Генеза, 1993.
- 5). История Рязанского края: Карповы. Проверено 20 июня 2013. Архивировано 26 октября 2012 года.
- 6). Історичні документи та нариси на стор. Кіровоградського краєзнавчого вісника
- 7). Інформаційно-пізнавальний портал | Кіровоградська область у складі УРСР.
- 8). Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, 1730–1829, ч.1. Одесса, 1836 (рос.мова)
- 9). Карповы // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб. 1890-1907.
- 10). Род Фоминских князей и Березуйских от князя Константина Березуйского. Глава 33. Родословная книга по списку князя М. А. Оболенского. В кн.: Памятники истории русского служилого сословия/ Составитель А.В, Антонов. М.: Древлехранилище, 2011. С.123-124.
- 11). Разрядная книга 1475-1605 г. Том II Часть II. М.: Институт истории АН СССР, Наука, 1982.
- 12). 26 томів PDF-файлів на сайті Інституту історії України НАН України (за період незалежності України).
- 13). Электронная версия «Общего гербовника дворянских родов Всероссийской империи». 2012.
- 14). www.regionalmuseum.kr.ua/ashl/shl_u.html - сторінка Шляхового на офіційній веб-сторінці Кіровоградського обласного краєзнавчого музею - www.regionalmuseum.kr.ua/
- 15). Релігійне життя Кіровоградщини - kirovograd.rks.kr.ua
- 16). Кіровоградська римо-католицька парафія Святого Духа // Місто і люди. Єлисаветград - Кіровоград, 1754-2004. «Імекс».
- 17). Прогресивний юдаїзм «Тхія» www.discount.ua
- 18). Державний архів Кіровоградської області.

РЕКОМЕНДОВАНІ ПОСИЛАННЯ

- 1). Архимандрит Арсений. Софроний Добрашевич, архимандрит Новой Сербии/Архимандрит Арсений // Киевская старина. – Т. 10. – № 9–12. – 1884. – С. 278–304.
- 2). Бажан О. Г. Кіровоград // www.history.org.ua е-Енциклопедія історії України. - Т. 2. - К.: Наукова думка, 2005.
- 3). Бодров Ю.І. Уманське козацтво в українському визвольному русі (середина XVII – початок XVIII ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: Бодров Ю.І.; Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2001. – 14 с.
- 4). Весь Елисаветград. – Елисаветград: Гор. типография, 1911. – 187 с.
- 5). Вольності Війська Запорізького Низового // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко та ін.]. — К. : Українська енциклопедія, 1998.
- 6). Господарські книги Губівської сільської ради: 1944-1946, 1947-1949, 1950-1952, 1953-1955 р.
- 7). Голобуцький В. «Запорозьке козацтво». Енциклопедія українського козацтва. Козацтво XV-XXI ст. 2008.
- 8). Головка О. «Петро Іванович Магро» // Художники України, 2006. - № 28. - С. 3-5.
- 9). Іваненко А.О. Переяславський козацький полк у військовій та суспільно-політичній системі України (20-ті р. XVII – кінець XVIII ст.): дис...канд. іст. наук: Іваненко А.О.; Національна академія оборони України. – К., 2003. – 218 с.
- 10). Кашченко Адріан, «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове». «Козацькі січі. Нариси з історії українського козацтва XVI—XVIII ст.» Відп. ред. В. Смолій. 1998
- 11). Конфігурація та устрій Вольностей Війська Запорозького Низового (1734-1775) (карта-схема за В. І. Мільчевим).
- 12). Кизименко П., Тупчієнко М., Босий П. Елисаветград. Історія. Науково-популярний нарис історії Кіровограда. Газета «День» 14 вересня 2012
- 13). Краєзнавство і політика пам'яті: «Ця наука об'єднує людей осмисленою справою» // Газета «День». — 2012. — С. 15.
- 14). Кривошея І.І. Козацька старшина Переяславського полку (1648–1782) : автореф. дис... канд. іст. наук: Кривошея І.І. Київський університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 1998. – 14 с.
- 15). Книга скорботи. Кіровоград. - Центрально-українське

- видавництво. Т.1. - 2002,
- 16). Книга пам'яті. Кіровоград. - Центрально-українське видавництво. Т.3. - 1995,
- 17). Маслійчук В.Л. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст. : автореферат дис... канд. іст. наук: Маслійчук В. Л. Харківський національний університет імені В.Н. Карабіна. – Харків, 2001. – 19 с.
- 18). Пашутин А.Н. Исторический очерк г. Елисаветграда. Пашутин. Лито-типография Шполинских, 1897. – 157 с.
- 19). Старообрядництво України та Росії: минуле та сучасне: Матеріали II-ї всеукраїнської науково-практичної конференції жовтень 2004 р. - Липован. - К.: КТИ ПРИНТ, 2004. – 201 с.
- 20). Феодосий Макаревский. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии.— Днепропетровск: ВАТ "Дніпрокнига". – 2000. – 1080 с.
- 21). Хронологический указатель материалов для истории инородцев Европейской России /сост. П. Кеппен. 1861\.. 510 с.
- 22). Шевченко Сергій («Вечірня газета» 7 березня 2014 р.). Козацьке коріння нашого міста.
- 23). Юльська Тетяна «А тепер - човен» // «Вечірня газета», 16 серпня 2004 р.

ІНТЕРНЕТ ІНФОРМАЦІЯ

- 1). <http://gefter.ru/archive/18881> - Упразднение Сечи.
- 2). <http://kr-rada.gov.ua/files/content/files/kirovograd>
- 3). <http://lovelylife.in.ua/noviny-dna/pravda-i-mify-pro-ukrayinskyj>
- 4). <http://chumactvo.info/vynyknennya>
- 5). Джерело: vlasno.info
- 6). Марко П.І. // www.tourднепр.com/content/view/1407/1334/
- 7). <http://uagurupro.ru/vidpovid-na-zapitannja/18313-staroviri-hto>
- 8). <http://www.allbest.ru>
- 9). https://tsn.ua/nauka_it/dnk-analiz-rozkriv-proklyattya
- 10). ukrskr.com.ua - сайт Інституту історії України НАН України
- 11). Бібліотеки Кіровоградської області www.kultura.kr.ua
- 12). Сторінка краєзнавця Ю.Тютюшкіна www.regionalmuseum.kr.ua
- 13). Офіційна веб сторінка - www.regionalmuseum.kr.ua
- 14). Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (в 86 т).
- 15). История государства Российского в 4 книгах.
- 16). <https://uk.wikipedia.org/wiki>

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- 1). Андриевский А. Дела, касающиеся запорожцев (1715–1774) / ЗООИД. – Т. 14. – 1886. – С. 283–719.
- 2). Андриевский А. Исторические материалы из архива Киевского губернского правления / А. Андриевский. – К., 1886.
- 3). Андриевский А. Материалы по истории Запорожья и пограничных сношений (1743–1767). - 1893. С. 117–267.
- 4). Архів Коша Нової Запорозької Січі : Опис справ 1713–1776 / АН України; Інститут української археографії та ін. / І.Л. Бутич (відп.ред.) Любов Безтака П. М. Кіровоград: Історично-краєзнавчий нарис. Дніпропетровськ, 1972.
- 5). Багалій Д.І. Історія Слобідської України / Д.І. Багалій. – Харків: Основа, 1991. 256 с.
- 6). Бачинська О.А. Дунайське козацьке військо. 1828–1868 р. (До 170-річчя заснування). Одеса : Астропринт, 1998. – 232 с.
- 7). Бачинський А.Д. Задунайська Січ. Інститут археології НАН України. Одеса.1998. 390 с.
- 8). Бодров Ю.І. Уманський козацький полк в добу Руїни.– К.: Науковий світ, 1999. 45 с.
- 9). Бойко А.В. Постаті Південної України. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету : Південна Україна XVIII–XIX ст. – Вип. 4 (5). – 1999. – С. 267–268.
- 10). Веселовский С.Б. Исследования по истории класса служилых землевладельцев. — М.: Наука, 1969. — 584 с.
- 11). Верменич Я. В. «Історія міст і сіл Української РСР» // Енциклопедія історії України у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наукова думка, 2005. — Т-3, С. 602. Т-1, С. 655
- 12). Гавриил [Розанов Василий Федорович]. Историко-хронологическое описание церквей епархии Херсонской и Таврической / Гавриил архимандрит Херсонский и Таврический // ЗООИД. – Т. 2. – 1850. – С. 140–211.
- 13). Гавриил [Розанов Василий Федорович]. Отрывок повествования о Новороссийском крае из оригинальных источников почерпнутый. // ЗООИД. – Т. 3. – 1853. – С. 79–130.
- 14). Гавриил [Розанов Василий Федорович]. Очерк повествования о Новороссийском крае из оригинальных источников. – Тверь: Типография Губерн. Правления. – 1857. – 112 с.

- 15). Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К.: Вища школа, 1994. – 536 с.
- 16). Головинский П. Слободские казачьи полки. – СПб: Военная типография, 1864. – 345 с.
- 17). До джерел історії краю. З най давнішніх часів - до кінця XVIII ст.: Навчальний посібник. Кіровоград, 1994
- 18). Ефименко А. История Украинского народа / А. Ефименко. – К.: Лыбидь, 1990. – 512 с.
- 19). Загоровский Е. Взаимоотношения Запорожья и русской правительственной власти во времена Новой Сечи. // ЗООИД. – 1913. – С. 54–74.
- 20). Загоровский Е. Очерки по истории славянской колонизации в Новороссии в XVIII в. Военно-исторический вестник. – 1912. – Кн. 4. – С. 125–148.
- 21). Зворський С. Л. «Історія міст і сіл Української РСР». Енциклопедія сучасної України у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К., 2003—2016.
- 22). Зимин А. А. Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV - первой трети XVI в. — М.: Наука, 1988. — 350 с.
- 23). Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию (с предисловием и послесловием). Киевская старина – 1883. – Т. 7. – № 9–10. – С. 135–199.
- 24). Історія Українського козацтва: Нариси: У 2-х т. / редкол. В.А. Смолій та ін. – К: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2006. – Т. 1. – 800 с.
- 25). Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губернии) в XVIII – пер. половине XIX века (1719–1858). – М. : Наука, 1976. – 307 с.
- 26). Канцелярія Новосербського корпусу (1754–1764 р.) / В. Мільчев та О. Посунько (упоряд.). – Запоріжжя, 2005. – 442 с. – (Джерела з історії Південної України; Т. 7).
- 27). Карпов В.Є., Горбенко Т.С. «Эволюция: мифы и реальность» 2-й том. Кіровоград - 2010. 448 с.
- 28). Карпов В.Є. Біля витоків козацтва. Кіровоград. 2011. 704 с.
- 29). Карпов В.Є. Козацькому роду нема переводу. Кіровоград. 2012. 495 с.
- 30). Карпов В.Є. Акценти сивої давнини (1 том 528 с. та 2 том 464 с). Кіровоград 2014.

- 31). Карпов В.Є. Подорож у часі. Кіровоград 2015. 736 с.
- 32). Карпов В.Є. Центр України: читач як свідок. Кропивницький 2016. 804 с.
- 33). Кащенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. – 494 с.
- 34). Місто і люди. Єлисаветград-Кіровоград, 1754-2004. Ілюстрована енциклопедія. Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2004, 303 с.
- 35). Матівос Ю. М. Місто на сивому Інгулі. Історико- публіцистичний нарис. — Кіровоград. ТОВ «Діаграма», 2004 р. с. 17
- 36). Маслійчук В.Л. Політика російського уряду щодо слобідського козацтва у XVIII ст. // Історія Українського козацтва: Нариси: У 2-х т. /редкол. В.А. Смолій та ін./ – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – С. 653–688.
- 37). Мицик Ю. А. Вольності Війська Запорозького Низового // Енциклопедія історії України : у 10 т. /редкол.: В. А. Смолій та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2003. — Т.1 С. 628.
- 38). Мільчев В.І. Запорожці поза межами Запорозьких Вольностей // Історія Українського козацтва: У 2-х т. / редкол. Смолій та ін.: Вид. дім «Києво-Могилян. академія» 2006. С. 618–630.
- 39). Ласковский Ф. Карты, планы и чертежи к 3-й части «Материалы для истории инженерного искусства в России». – СПб.: в типографии Императорской академии наук, 1866. – 53 с.
- 40). Намогильні хрести запорозьких козаків. / відп. редактор — І. В. Сапожников. — Одеса, 1998 (укр., рус.).
- 41). Никифоренко Н.А. Щоденник подорожі І.А. Гільденштедта Єлисаветградською провінцією (травень – липень 1774 року). Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII– XIX ст. – Вип. 4 (5). – 1999. – С. 15–39.
- 42). Олейник А.Л. Количество и типология запорожских зимовников во времена Новой Сечи. Запорожская старина. – Вып. 4. –2007. – С. 122–138; 157.
- 43). Пивовар А.В. Поселення задніпровських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII століття. – К.: Академперіодика, 2003. – 290–302; 336 с.
- 44). Пірко В.О. Заселення Степової України в XVI–XVIII столітті. Донецьк: Український Культурологічний Центр, 1998. – 124 с.
- 45). Пірко В.О. Заселення і господарське освоєння Степової

України в XVI–XVIII ст. – Донецьк, 2004. – 224 с.

46). Полонська-Василенко Н. З історії останніх часів Запоріжжя. Історично-філологіч. відділ ВУАН. Т.9. – К., 1926. – С. 278–399.

47). Посулько О.М. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії. Канцелярія Новосербського корпусу (1754–1764 р.) – Запоріжжя, 2005. – С. 43–96.

48). Посулько О.М. Історія Нової Сербії та Слов'яносербії (1751–1764 р.). Дніпропетровський державний ун-т. – Дніпропетровськ, 1997. – 212 с.

49). Посулько О.М. Матеріали архівосховищ України Сербської колонізації середини 18 ст. Архів Воєводине. 2005. – С. 461.

50). Результаты подворной переписи Александрийского уезда 1886 г., Александрия, 1888, ст.38, ст.60, ст.232.

51). Родословная книга по списку «А», хранящаяся в Московском архиве Коллегии иностранных дел // Временник императорского московского общества истории и древностей российских. — М.: Универс. типогр., 1851. — Т. 10. — С. 174.

52). Сапожников І. В. Запорозька Військова Покровська церква. 2003, (вибіркові сторінки).

53). Скальковский А. Несколько документов к истории гайдматчины. Киевская старина. – Т.13.– 1885. – С. 281–306.

54). Скальковский А. Хронологическое обозрение Новороссийского края (1731–1823 г.) – Одесса: Гор. тип., 1836. – 289 с.

55). Скальковский А. Історія Нової-Сѣчи или послѣдняго Коша Запорожскаго./ Составлена изъ подлинныхъ документовъ Запорожскаго Сѣчеваго Архива/ Изданіе второе, исправленное и значительно умноженное. Часть I. Одесса, 1846. — 369 с.

56). Смолій В. А. (відп. редак.) «Історія українського козацтва: Нариси у 2-х т.». Том I. «Києво-Могил. Акад.», 2007 с. 532-601

57). Сусликов В.Е. Российское законодательство относительно ограничения территории Вольностей Новой Сечи (1734–1775 г) Запорожская старина. – Вып. 4. – Киев. 2007. – С. 269–272.

58). Список населенных мест Херсонской губернии Александрийского уезда, Херсон, 1896 (копия), ст.72.

59). Таранець С.В. Старообрядці в Україні, як суб'єтнічна група росіян. // Проблеми історії України XIX - початку XX ст. Випуск XV. - 2009 - ст. 335 - 343.

60). Ткаченко М. Утворення Нової Сербії на запорізьких землях 1752 році. Україна. – 1926. – Кн.17. – № 2–3. – С. 146–159.

- 61). Українська радянська енциклопедія. В 12 томах / За ред. М. Бажана. - 2-ге вид. - К.: Гол. редакція УРЕ, 1974-1985.
- 62). Цигульська О.М. Збірник документів з історії слов'янських народів (для студентів I - II курсів історичного факультетів). - Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка. - С. 194.
- 63). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 3806. Оп. 1. – Спр. 1.
- 64). Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 р. - Київ, 2003.
- 65). Шахматов А.А. Исходная точка летосчисления «Повести временных лет». Журнал Министерства народного просвещения. Кн. 3. – СПб, 1897.
- 66). Шляховий К.В. Наукова довідка історії Компанійського району Кіровоградської області, - КОКМ, - 2004.
- 67). Шляховий К.В. До історії найменування перейменування міста Єлисаветграда. Best-Marketing. – Кіровоград. 2010.
- 68). Швидько Г.К. Документи канцелярії Новоросійської губернії до історії Запорізької Січі напередодні її ліквідації // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII–XIX ст. – Вип. 3. – 1998. – С. 30–35.
- 69). Шамрай С. До історії залюднення Степової України в XVIII ст. (Крилівщина-Лизаветчина). Записи історично-філологічного відділу ВУАН. – 1929. – Кн. XXIV. – С. 207–302.
- 70). Швайба Н.И. Борьба запорожцев за свои земли периода Новой Сечи в работах Н.Д. Полонской-Василенко. Запорожская старина. – Вып. 4. – Киев; Запорожье, 2007. – С. 392–401.
- 71). Шевченко С. Кіровоградщина – козацький край. / С. Шевченко. – Кіровоградське державне видавництво, 2001. – 35 с.
- 72). Щербак В.О. Запорозька Січ // Енциклопедія історії України у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін.; Інститут історії України НАН України. - К. : Наук. думка, 2005. - Т.3. - С. 270.
- 73). Ястребов В. Архив крепости Святой Елизаветы. ЗООИД. – 1889. – Т.15. – С. 548–593.
- 74). Ястребов В. Греки в Елисаветграде. 1754–1777 г. Киевская старина. – Т.8. – 1884. – № 4. – С. 673
- 75). Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків, у 3-х томах. — К.: Наук. думка, 1991. — Т.3. - с 328, з посиланням на архів МЗС, малоросійські справи, 1710 р. № 3.

Документально-художнє видання
Перша книга

Карпов Валентин Євгенійович
Чеботарьов Сергій Сергійович

Відголоски родинної пам'яті

Узгоджено з товариством «Знання» України в Кіровоградській області від 15 лютого 2019 року. Рекомендовано до друку Кіровоградським будинком вчених (протокол № 1 від 25 березня 2019 року).

Редактор: Горбенко Т.С.
Комп'ютерна верстка: Карпов А.В.
Технічний редактор: Плаксієнко Л.Л.

Формат 60х84 1/16. Ум. друк. арк 26,27
Облік. видав арк. Тираж 500. Зам. № 0418

Видавець і виготовлювач Льотна академія НАУ. Адреса:
25006, м. Кропивницький, вул. Добровольського, 1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 977
від 05.07.2002 р. тел. (0522) 39-44-37